

SPANNING

DE ZORG ONZE ZORG

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 11, nummer 1, januari 2009

DE ZORG ONZE ZORG

Terwijl er in de Verenigde Staten politici zijn die voorzichtig aankondigen op hun schreden terug te willen keren, lijkt dat in ons land nog een brug te ver. Nog niet iedereen ziet in dat het echt een foute gedachte is om de zorg afhankelijk te maken van de winst die er mee verdiend kan worden. Zorg is een maatschappelijke activiteit die nodig is om het leven van vrijwel iedereen te redden of te veraangename.

Daarom zou de zorg niet als een gewone economische activiteit moeten worden behandeld. Over de aanschaf van een auto kun je onderhandelen, een restaurant waar je wilt eten kun je op je gemak uitzoeken, maar je behoefte aan zorg is vrijwel niet van tevoren te bepalen. Onderhandelen daarover is daarom vrijwel altijd onmogelijk.

Ook aan de werkzaamheden in de zorg kleven grote bezwaren als de gemaakte winst bepalend is. Een ziekenhuis moet bijvoorbeeld dagelijks worden schoongemaakt. Gebeurt dat door mensen die de opdracht krijgen dat het zo hygiënisch mogelijk gebeurt of door mensen die in zo kort mogelijke tijd zoveel mogelijk geld voor het schoonmaakbedrijf moeten verdienen? Dat is de vraag waar het om gaat.

Vanuit het perspectief van de patiënten en vanuit het perspectief van het zorgpersoneel is de vermarkting geen goede zaak. De SP is wat dit betreft nog te veel een roepende in de Haagse woestijn.

Toch kan dat beeld snel kantelen. Zo stelde voorzitter Edith Snoeyj van ABVAKABO FNV onlangs: "Als we nu geen pas op de plaats maken, zijn we te laat en zitten we straks met een enorm personeelstekort. Neem een adempauze, onderzoek het en ga eerst de effecten op een rijtje zetten!" Die handschoenen nemen we op. Deze Spanning is grotendeels gewijd aan de gevolgen van de marktwerking voor de zorg, en dat is geen vrolijk verhaal.

Hopelijk kan de vakbeweging haar voordeel doen met ons onderzoek, dan hoeft ze niet zo lang te wachten. De grote vraag is dan natuurlijk wat ermee gebeurt.

Heel wat vrolijker worden we van de activiteiten van onze Duitse burens. Diederik Olders en Hans van Heijningen spraken met Martina Michels, de vice-voorzitter van de Die Linke-fractie in het parlement van Berlijn. Zij stelden haar vooral de vraag: "Een grote stad als Berlijn financieel saneren zonder de mensen een oor aan te naaien, kan dat?"

2009 is onder andere het Darwinjaar. Het is dit jaar twee eeuwen geleden dat Charles Darwin werd geboren en 150 jaar geleden dat zijn geruchtmakende *Het ontstaan der Soorten* verscheen. Zijn gedachtegoed dat de ontwikkeling gaat via strijd heeft de wereld veroverd nadat het eerst heftige weerstand vanuit religieuze kringen moest overwinnen. Tegenwoordig zijn er weer religieuze kringen die hun achterhoedegevecht nieuw leven willen inblazen. Misschien wel door de felle strijd die aanhangers van de ontwikkeling door evolutie moesten voeren, is een andere gedachte op de achtergrond geraakt. De gedachte dat niet alleen strijd maar ook samenwerking van belang is voor ontwikkeling. De Russische anarchist Kropotkin schreef daar een mooi boek over, dat door de Nederlandse revolutionair Domela Nieuwenhuis in 1922 is gepopulariseerd. In het Rijke Rooie Leven laat Sjaak van der Velden zien hoe het inzicht dat samenwerking van belang is voor mensen, goed aansluit bij het streven naar solidariteit door socialisten.

Rectificatie

Herman Damveld die in de eerdere Spanning een artikel over kernenergie schreef, laat weten dat hij geen lid is van het Platform tegen kernenergie. Hij is "zelfstandig onderzoeker en publicist".

INHOUD

- 3 **DE VERMARKTING VAN DE NEDERLANDSE ZORG**
- 7 **EUROPESE ZORGWET**
- 10 **MARKT IN AWBZ**
- 12 **OMZET OP DE MARKT: IN DE ZORG EEN CONTRADICTIE IN TERMINIS**
- 14 **"NIET AMERIKAANSE, MAAR NEOLIBERALE TOESTANDEN"**
- 17 **MARKTWERKING IN DE GGZ PAKT DESASTREUS UIT**
- 20 **ZORG EN WELZIJN, GEEN WINST! DE ZORGSECTOR IN VLAANDEREN**
- 21 **"ER IS GEEN STANDAARDRECEPT VOOR LINKS STADSBESTUUR IN TIJDEN VAN CRISIS"**
- 25 **HET RIJKE ROOIE LEVEN**
- 28 **COLUMN**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65
3032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 40
F (010) 243 55 67
E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65
2032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 35
F (010) 243 55 66
E spanning@sp.nl

Redactie

Ineke Palm (gasthoofdredacteur)

Diederik Olders

Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegenthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Antoni Gracia

Illustraties

Len Munnik

Foto cover

Bas Stoffelsen

DE VERMARKTING VAN DE NEDERLANDSE ZORG

Tekst: Ineke Palm

De Amerikaanse hoogleraar Theodore Marmor, specialist in de gezondheidszorg in de VS en een aantal westerse landen, toonde zich verbijsterd dat de Nederlandse regering de ziektekosten ging privatiseren zonder te leren van de mislukkingen elders in de wereld.¹ Marmor komt zelf uit een land waar privatisering en marktwerking in de zorg het verst zijn doorgevoerd. De kosten zijn hier relatief hoog (16 procent BNP), veel ernstiger is nog dat 47 miljoen mensen (16 procent) niet zijn verzekerd. Marmor heeft zich als topadviseur jarenlang ingezet voor een hervorming van het Amerikaanse stelsel. In de staat Massachusetts is een hervorming ingezet naar meer overheidsregulering. Het doel is de kosten te reduceren en de kwaliteit te verbeteren. Het paradoxale is dat Nederland met hetzelfde doel een omgekeerde beweging aan het maken is, namelijk richting vermarkting en deregulering. Een beweging die begonnen is in 1987 met oud-Philips topman Dekker, deels overgenomen door staatssecretaris Simons (PvdA) en de paarse kabinetten. Maar pas onder het vorige kabinet met minister Hoogervorst (VVD) kwam de vermarkting goed op gang.

Wat betekent vermarkten van de zorg?

Vermarkting is het terugtrekken van de overheid, minder regels en meer overlaten aan de marktpartijen. De marktpartijen zijn de zorgverzekeraars, de zorgaanbieders en de zorgvragers. Het sleutelwoord is concurrentie. Concurrentie tussen zorgaanbieders en concurrentie tussen verzekeraars. Het doel is dat door marktwerking een optimale prijs en kwaliteit tot stand komen.

Gereguleerde marktwerking

In de zorg is sprake van gereguleerde marktwerking waarbij de overheid kaders stelt om publieke belangen te borgen, namelijk de kwaliteit, de solidariteit en de toegankelijkheid. Kennelijk is er toch niet alle vertrouwen in de markt. En terecht, de markt werkt niet met een gelijke of eerlijke verdeling van de middelen. Marmor: "Eerst zeggen de voorstanders van privatisering dat de overheid inefficiënt is en dan eisen ze van diezelfde overheid efficiënt en slim toezicht om de markt te laten werken."²

Asociale zorgverzekeringswet

De belangrijkste doorbraak was de nieuwe zorgverzekeringswet die in 2006 is ingegaan. Zorgverzekeraars moeten door zo goedkoop mogelijk inkopen van de zorg de premies laag houden om meer verzekerden te trekken. Zorgaanbieders moeten concurreren met elkaar door de

zorg voor een zo laag mogelijke prijs aan te bieden. Verzekerden kunnen shoppen tussen zorgverzekeraars. Zo zouden ze de verzekeraars dwingen tot het beste pakket tegen de laagste prijs. Wel stelt de overheid kaders, zo is er een breed basispakket, een verzekeringsplicht, een acceptatieplicht in combinatie met risicoselectie en premierestrictie, verevening en zorgtoeslag. Toch maakten velen zich zorgen over de oprukkende marktwerking.

Hoogleraar Rechtstheorie Dorien Pessers: "Concurrentie en rivaliteit doen hun intrede in een beroep dat zich altijd door collegialiteit heeft onderscheiden. De huisartsen die in de ogen van de zorgverzekeraars het beste presteren, verdienen het meest. De reputatie van de huisartsen wordt niet meer bepaald door de zorg- en kwaliteitseisen van de medische beroepsgroep maar door de financiële criteria van de zorgverzekeraars."³

Ook zorgverleners zelf vreesden toch de effecten van de marktwerking: aantasting van de solidariteit, tweedeling, te veel macht naar zorgverzekeraars, aantasting van de professionele onafhankelijkheid van de zorgverleners en inperking van de keuzevrijheid van patiënten.

Op 24 mei 2005 protesteerden vijftienhonderd zorgverleners op het Plein in Den Haag tegen de nieuwe zorgverzekeringswet. In slechts een week tijd werd een half miljoen protestkaarten verzameld bij 1.750 apotheken en 8.000 huisartsen.⁴

DBC's

Een belangrijk instrument voor marktwerking is de diagnose behandel combinatie (DBC) die in de ziekenhuiszorg en geestelijke gezondheidszorg werd doorgevoerd. Om concurrentie te faciliteren wordt de zorg omschreven in 'producten'. Daartoe wordt in elke DBC beschreven wat een patiënt met een bepaalde diagnose aan zorg krijgt en wat de totale kosten zijn. Elk DBC-product krijgt dus een prijskaartje. Het uiteindelijke doel is dat zorgverzekeraars en zorgaanbieders vrij gaan onderhandelen over volume en prijs van de DBC's. In 2005 is men hier in de ziekenhuiszorg al mee gestart, voor circa tien procent van de omzet. In januari 2008 is het vrije segment opgehoogd naar 20 procent en in 2009 zal ongeveer eenderde van de omzet via vrije prijzen worden geregeld.⁵ In de GGZ is het vrije onderhandelen nog even uitgesteld. De invoering van DBC's heeft tot veel verzet bij specialisten en vooral bij GGZ-werkers geleid. Uit een groot onderzoek in de GGZ bleek dat negen van de tien werkers willen stoppen met de DBC's.⁶

Winstoogmerk

Winst uitkeren is tot nu toe in de zorg verboden, behalve in de thuiszorg. Minister Hoogervorst heeft ziekenhuizen het perspectief gegeven dat ze op zijn laatst in 2012 winst mogen maken en uitkeren. Ziekenhuizen lopen hier al op vooruit door zelfstandige behandelcentra op te richten vooral op het gebied van de eenvoudig planbare zorg zoals dermatologie, orthopedie en plastische chirurgie. De volgende stap is van het hele ziekenhuis een BV te maken.⁷

De Nederlandse Zorgautoriteit (Nza) wil experimenten gaan doen met het toelaten van winstoogmerk in ziekenhuizen maar ziet ook veel risico's. Als het misgaat zouden overheid en toezichthouders moeten ingrijpen. Vreemd, merkt sociologe Evelien Tonkens op: "Het belangrijkste motief voor marktwerking was dat overheid en toezichthouders te machteloos zouden zijn om de zorg te sturen."⁸

Tijdens de begrotingbehandeling voor 2009 maakte ook het CDA zich zorgen over de zorgaanbieders die uit zijn op het maximaliseren van de omzet. Ze zouden een eenzijdige economische oriëntatie hebben. Ook de ongebreidelde fusiedrang en private investeerders die noodlijdende ziekenhuizen willen overnemen, baarde het CDA zorgen. Het CDA stimuleerde marktwerking maar als de spelers zich als marktpartijen gaan gedragen, mag het blijkbaar niet meer.⁹

De SP heeft tijdens dezelfde begrotingsbehandeling een motie ingediend om vast te houden aan het winstverbod. Indien winst uitgekeerd mag worden aan aandeelhouders, kunnen andere belangen dan directe gezondheidsbelangen de boventoon gaan voeren. De motie werd niet gesteund door het CDA en de PvdA. De opmars van particuliere investeerders in de zorg is al een paar jaar sluipenderwijs gaande, sinds de invoering van de marktwerking. Er zijn veel plannen om ziekenhuizen geheel of gedeeltelijk te privatiseren. Consultancybedrijven die ziekenhuizen helpen die zich willen wapenen voor de concurrentie, spelen daarin een cruciale rol. Private investeerder beschouwen de gezondheidszorg als een lucratieve sector.¹⁰

Mei 2005: Vijftienhonderd zorgverleners, vooral veel huisartsen, demonstrenen in Den Haag tegen de nieuwe zorgverzekeringswet

De mythen van de marktwerking in de zorg

De marktwerking zou de oplossing zijn voor de wachtlijsten in de zorg.

Het klopt dat mensen die recht op zorg hadden die in het oude stelsel niet kregen als het geld op was. Dat kwam omdat de budgetten niet waren afgestemd op de zorgbehoefte. Toen er in de laatste jaren van Paars II wel extra geld kwam voor extra productie konden de wachtlijsten worden aangepakt. Uit internationale vergelijking blijkt dat de aanwezigheid van wachtlijsten vooral verband houdt met de capaciteit en de uitgaven aan de zorg. Niet met het ontbreken van marktwerking.¹¹

De marktwerking zou de oplossing zijn voor de bureaucratie in de zorg.

Om te controleren of alles goed gaat en het publieke belang goed geborgd wordt, moet juist een heel controle-apparaat worden opgezet, dure managers en tussenlagen om dit allemaal in stand te houden.¹²

Ook in een groot onderzoek onder werkers in de GGZ geven de zorgverleners aan dat de marktwerking leidt tot meer bureaucratie.¹³

Uit Amerikaans onderzoek blijkt dat bij de publieke Medicare 3 procent administratiekosten zijn, bij particuliere zorgverzekeraars 15-20 procent.

De marktwerking zou leiden tot meer keuzevrijheid voor patiënten.

De zorg is geen auto, waar je eerst de markt goed afzoekt. Zorg is acuut. Voor de beoordeling van wat je nodig hebt, heb je professionele zorgverleners nodig die als het goed is met jou beoordelen wat moet gebeuren. Natuurlijk is

Foto: Bas Stoffelsen

het goed als de patiënt beter geïnformeerd en mondiger is, maar keuzevrijheid hier is een illusie. De patiënt wil zorg op maat, snel en toegankelijk. Bovendien wordt de keuzevrijheid minder. Je zit vast aan bepaalde zorgverleners waar contracten mee zijn afgesloten. Zorgverzekeraars gaan steeds meer bepalen wat goed voor je is. De keuze wordt ook minder vanwege de fusies.

De marktwerking zou de oplossing zijn voor inefficiëntie in de zorg.

Dat marktwerking leidt tot goedkopere zorg is nooit ergens bewezen, integendeel. Uit allerlei Amerikaans onderzoek blijkt dat de commerciële ziekenhuizen minder efficiënt zijn dan de niet-commerciële (non-profit). Dat valt onder meer te verklaren uit meer bureaucratie, hogere salarissen van managers en winstgerichtheid.¹⁴ Het gehele Amerikaanse systeem is meer gericht op financieel gewin dan op medische behoeften. Er is zowel sprake van onder- als overbehandeling. Onderzoekers berekenden dat tussen een vijfde en een derde van de uitgaven niet bijdragen aan de verbetering van de zorg. Economische prikkels blijken wel te werken maar op de verkeerde manier. Artsen gedragen zich als ondernemers.¹⁵ De meeste commerciële ziekenhuizen blijken bovendien minder te presteren dan ziekenhuizen zonder winstoogmerk.¹⁶ Ook in Nederland lijkt de markt de zorg vooralsnog niet goedkoper te maken. Er gaat veel geld op aan controlerende functies, meer management, promoten en profileren om de concurrentie de baas te blijven. DBC's lijken de zorg eerder duurder te maken onder meer vanwege upcoding (het toekennen van een zwaardere diagnose dan reëel is). Concurrentie werkt samenwerking tegen, is hier tegen-

strijdig mee. Terwijl in de zorg samenwerking juist belangrijk is en kan leiden tot meer efficiëntie. Kortom, de marktwerking lijkt vooral voordelig voor topmanagers die hoge salarissen kunnen opstrijken.

De marktwerking zou leiden tot meer kwaliteit en prikkels voor betere zorg.

Het marktprincipe betekent zo veel mogelijk zorg tegen een zo laag mogelijke prijs. De concurrentie zou ook om de kwaliteit moeten gaan maar gaat in de praktijk vooral om de prijs. Bezuinigd wordt vervolgens op het personeel: arbeidsvoorwaarden, opleiding, kwalificatie. Dat zag je in de thuiszorg en kraamzorg en zie je weer bij de Wmo. Dat zie je in de ziekenhuiszorg en de GGZ. In het GGZ-onderzoek ervaart 89 procent een verslechtering van de arbeidsomstandigheden. Veelal zie je dat op korte termijn wordt gedacht en dat dure maar effectieve (en dus op de lange termijn geldbesparende) behandelingen niet meer vergoed worden omdat deze te hoge kosten met zich meebrengen. Zowel de innovatie als de preventie staan onder druk. Zij dragen niet bij aan de omzet op korte termijn en leveren dus geen geld op. Mensen zijn geen producten, toch dreigt met de marktwerking de zorg op maat verloren te gaan en gaan we richting confectiezorg. Geldstromen gaan de keuzes bepalen; eerder gericht op kwantiteit (productie) dan op kwaliteit.

De menselijke maat verdwijnt. De instellingen worden grote fabrieken en de kleinschaligheid staat onder druk. De financiële prikkels werken op de verkeerde manier: meetbaarheid en controle worden de maat voor goede zorg. In de zorg draait het niet meer om de mens maar om productie, procedure en profilering.

De solidariteit zou door marktwerking niet in gevaar komen

In de nieuwe zorgverzekeringswet is gekozen voor minder solidariteit. Allereerst door het loskoppelen van premie en het inkomen. Iedereen betaalt dezelfde premie of je nu miljonair bent of in de bijstand zit. De toegankelijkheid van de zorg is verminderd. Het aantal onverzekerden neemt toe. Een deel van de noodzakelijke zorg is in de aanvullende verzekering gebracht. Een groot aantal mensen is niet of onvoldoende aanvullend verzekerd. Ook eigen bijdragen leiden tot afzien van zorg. De markt richt zich steeds meer op lucratieve zorg waar veel aan te verdienen valt, dat zie je al bij de tandzorg. Er dreigt risicoselectie. Bijvoorbeeld in de GGZ. Zorg voor chronisch zieke mensen staat onder druk. Deze groep brengt geen geld op. Beschikbare zorg gaat vooral naar groepen die goed scoren, die goed in de markt liggen. Er is een afschuifstelsel van patiënten die minder aantrekkelijk zijn. Wie het zich kan veroorloven kan naar de commerciële zorg. Daarnaast zijn er veel voorbeelden van voorrangszorg. Voor bedrijven en voor verzekerden.¹⁷ In november 2008 kwam het zorgbemiddelingsbureau *Quality Medical Services* in opspraak. Het bureau garandeert tegen extra betaling voordringen op de wachtlijst in een aantal Nederlandse ziekenhuizen, waaronder het Kennemer Gasthuis in Haarlem. In ruil daarvoor krijgen ziekenhuis en specialist samen een extraatje van 900 euro per patiënt. Agnes Kant hierover: "Dit zorgt voor tweedeling en voorkruipzorg. Mensen met meer geld krijgen

hierdoor een slechtere behandeling dan mensen die niets kunnen missen, maar er mogelijk wel slechter aan toe zijn.” Volgens Kant is dit een rechtstreeks gevolg van de invoering van de marktwerking en het nieuwe stelsel. “Wie markt zaait moet niet verbaasd opkijken als we dergelijke uitwassen oogsten.”

Hoe dan?

De gekozen weg van vermarkting ondermijnt de kwaliteit, gelijke toegankelijkheid en solidariteit, die nu juist de morele pijlers in ons zorgstelsel zijn. De zorg is een publieke zaak en dient te steunen op democratische legitimiteit, moraliteit en algemeen belang. De markt kent deze waarde niet en kan dit dus niet garanderen.¹⁸ Zo kan de minister geregeld niet ingrijpen en ontbreekt de democratische legitimiteit. Een goede concurrentiepositie wordt bevochten over de rug van de werknemers, terwijl topmanagers in weelde baden. Hier ontbreekt de moraliteit. Concurrentie en winstbejag brengen ook de langetermijnbelangen en de samenhang in de zorg in gevaar en

Ziekenhuizen in gevaar

De toenemende concurrentie en terugtrekkende overheid vormen voor met name de kleinere ziekenhuizen een groot risico.

Bijvoorbeeld de kapitaallasten die de ziekenhuizen vanaf januari 2008 zelf moeten betalen. Daardoor is bijvoorbeeld het Vlietlandziekenhuis in Schiedam-Vlaardingen in grote financiële problemen. In zwaar weer zitten ook de Sionsberg in Dokkum, de Oosterscheldeziekenhuizen in Goes en de IJsselmeerziekenhuizen.

Henk van Gerven die zich als Kamerlid nadrukkelijk inzet voor de kleine ziekenhuizen: “De kleine ziekenhuizen dreigen het loodje te leggen in deze concurrentieslag. Waar vroeger samenwerking voor de hand lag, zien we nu doorgaande fusies en private overnames zoals bij de IJsselmeerziekenhuizen. Het wachten is op het eerste faillissement van een ziekenhuis. Wat mij betreft draaien we per direct de liberalisering van de kapitaallasten terug. Dat voorkomt dat er vanwege financiële problemen verkeerde bouwplannen tot stand komen of dat er niet gebouwd wordt.”

Veel bouwplannen van ziekenhuizen lopen momenteel ook vertraging op omdat banken mede door de kredietcrisis geen lening willen geven. Volgens het adviesbureau KPMG moet de overheid het mogelijk maken dat ziekenhuizen makkelijker geld kunnen lenen. Eerder zei de Nederlandse zorgautoriteit al dat de overheid garant moet staan voor leningen.

Omdat ziekenhuizen te weinig geld hebben voor innovatie, zoeken ze naar kapitaal van buitenaf. Bijvoorbeeld het Maasstadziekenhuis in Rotterdam, het Hofpoortziekenhuis in Woerden en het Weertse St. Jans ziekenhuis. De IJsselmeerziekenhuizen zijn overgenomen door de commerciële MC Groep van investeerder Loek Winter. Het Amsterdamse Slotervaartziekenhuis is twee jaar geleden in handen gekomen van Meromi Holding.¹⁹

De SP heeft zich in de Kamer steeds verzet tegen de privatisering. Private partijen hebben minder oog voor de lange termijn en financiële belangen kunnen een belangrijker rol gaan spelen dan gezondheidsbelangen. Zeker als straks winsten uitgekeerd mogen worden.

daarmee het algemeen belang. Daarom moeten we terug naar een solidair ziektekostenstelsel met inkomensafhankelijke premies en een verbreding van het draagvlak van de AWBZ. Zodat we die solidariteit met zijn allen beter kunnen opbrengen. De overheid moet haar verantwoordelijkheid terugnemen en zorgen voor een eerlijke verdeling van de zorg op basis van medische criteria. Het verlenen van voorrang op andere dan strikt medische gronden tast het fundamentele principe van de solidariteit en gelijkwaardigheid in de zorg aan.

We pleiten niet voor een overheid die alles regelt. De zorg moet terug naar de werkers in frontlinie van de zorg. Minder controle van bovenaf, minder lagen in het bestuur en meer zeggenschap op de werkvloer. We moeten de terugkeer van zelfrespect en beroepseer bevorderen. Er zijn voldoende mensen in de zorg die hun verantwoordelijkheid durven nemen. Bijvoorbeeld door het vaststellen van standaarden en richtlijnen, door het tegenspel te bieden aan de toenemende druk van zorgverzekeraars of aan de beïnvloeding door de farmaceutische industrie. We moeten af van de marktaal zoals cliënt, product, productieverhoging, enzovoorts. Dat biedt de professionals geen normatief houvast bij de dagelijkse beslissingen over de inhoud van de zorg. Financiële prikkels en marktdenken sluiten ook niet aan bij de motivatie en bezieling van de meeste professionals en ze zijn funest voor de arbeidsmotivatie.

Het is noodzakelijk dat er een tegenbeweging komt tegen het ongefundeerde geloof in de heilzaamheid van de markt. In het najaar van 2004 is op initiatief van Agnes Kant en een honderdtal deskundigen uit de zorg het actiecomité *Zorg geen Markt* opgericht. Dit actiecomité heeft op dit moment de steun van bijna 15.000 werkers uit de zorg. Het moet weer gaan om de mens in plaats van om het geld. Goede zorg voor iedereen, gebaseerd op solidariteit. De zorg is geen markt. De zorg is van ons!

- 1 NRC handelsblad, 25 september 2004
- 2 NRC handelsblad, 25 september 2004
- 3 Brink van de G, Jansen T., Pessers D., *Beroepseer. Waarom Nederland niet goed werkt*, 2005.
- 4 www.zorggeenmarkt.nl
- 5 Minister van VWS. *Brief aan de Tweede kamer*, 18 juli 2008 (29248, 49 en 50)
- 6 Palm I. et al., *De GGZ ontwricht*, oktober 2008.
- 7 NRC handelsblad, 22 april 2006
- 8 Evelien Tonkens, ‘Roekeloos avontuur in ziekenhuis’, *De Volkskrant*, 27 augustus 2008
- 9 NRC handelsblad, 6 november 2008
- 10 *De Volkskrant*, 31 december 2008.
- 11 ‘Tackling Excessive Waiting Times for Elective Surgery: a comparison of Policies in Twelve Countries’, *OECD Health Papers*, 2003.
- 12 Kant A, Palm I., *Van minder bureaucratie naar meer zorg*, november 2003.
- 13 Palm I. et al., *De GGZ ontwricht*, oktober 2008.
- 14 Woolhandler & Himmelstein, *BMJ* 2007;335:1126-29.
- 15 Kuttner R., *Market-Based Failure – a second opinion on US Health Care Costs*.
- 16 Breemer ter Stege, J. en Breemer ter Stege, C., ‘Nederland bewandelt de verkeerde weg. Ziekenhuis-kapitalisme verslechtert zorg in Verenigde Staten’, *Medisch Contact* 61 (2006) 50: 2008-2010.
- 17 Palm I. et al., *De GGZ ontwricht*, oktober 2008.
- 18 Kant A., ‘Vermarkting ondermijnt de publieke zaak’, *De Volkskrant*, 9 september.
- 19 *Het Financieele dagblad*, 6 januari 2009.

EUROPESE ZORGWET

Tekst: Kartika Liotard en Jessica van Ruitenburg Kaders: Ineke Palm

Dankzij de inzet van de SP is in 2004 de gezondheidszorg buiten de dienstenrichtlijn (bijgenaamd de Bolkesteinrichtlijn) komen te vallen. Maar nu komt de Europese Commissie met een voorstel voor een nieuwe richtlijn over patiëntenrechten in grensoverschrijdende gezondheidszorg. In onze ogen lijkt dit verdacht veel op de terugkeer van de Bolkesteinrichtlijn door de achterdeur. Het zal ons toch niet gaan gebeuren dat onder het mom van patiëntenmobiliteit de Bolkesteinrichtlijn onze wetgeving binnensluipt.

De dienstenrichtlijn verplicht Europese lidstaten haar dienstenmarkt, zoals verkeer en energie, open te stellen voor de andere lidstaten. Deze richtlijn van voormalig Eurocommissaris Frits Bolkestein bepaalde dat al het dienstenverkeer in Europa zou worden geliberaliseerd, inclusief gezondheidszorg, milieu en onderwijs. De dienstverleners hoeven zich vervolgens alleen te houden aan de voorwaarden uit het land waar zij zelf gevestigd zijn.

Zelfs premier Balkenende sprak na het massale Nee tegen de Europese grondwet in 2005 uit dat de gezondheidszorg een nationale competentie is en niet goed past in de dienstenrichtlijn. Dankzij de inzet van de SP is in 2004 gezondheidszorg buiten de dienstenrichtlijn komen te vallen. Maar sindsdien doet de Europese Commissie verwoede pogingen om de zorg alsnog onder de voorwaarden van de dienstenrichtlijn te brengen.

Tweede poging mislukt

Het Europese Hof gebiedt dat lidstaten ruimte bieden aan grens-

KARTIKA LIOTARD

SP-Europarlementariër

overschrijdende zorg en om deze reden is de Europese Commissie sinds 2006 bezig met het ontwikkelen van een zorgrichtlijn. Eind 2007 lag daar een voorstel voor een gezondheidsdiensteninitiatief. Hiermee beoogde Europa meer marktwerking in de zorg te brengen. Meer keuzevrijheid voor patiënten tussen zorgaanbieders, van binnen- en buitenland. De bedoeling was dat patiënten kunnen kiezen waar ze de zorg krijgen, maar ook dat zorgaanbieders vanuit het buitenland zich in Nederland kunnen vestigen. De Europese lidstaten waren het hier niet mee eens omdat de zorg teveel onder die vermaledijde dienstenrichtlijn zou komen te vallen.

Derde poging via sluiproute van patiëntenrechten

Nu komt de Europese Commissie met een voorstel voor een nieuwe richtlijn over patiëntenrechten in grensoverschrijdende gezondheidszorg. Het voorstel codificeert uitspraken van het Europese Hof van Justitie die stellen dat het een recht is van alle patiënten in de Europese Unie om toegang te krijgen tot zorg in een ander EU-land dan zijn of haar thuisland. Ook heeft de patiënt recht op vergoeding van de gemaakte kosten, ongeacht hoe een lidstaat zijn zorgstelsel heeft ingericht. Tegelijkertijd wil het Commissievoorstel de gezondheidszorg in zowel de publieke als private sector op Europees niveau regelen, ondanks dat deze diensten specifiek zijn uitgesloten van de reikwijdte van de dienstenrichtlijn. Het voorstel heeft betrekking op het vrije verkeer van personen (patiënten en werknemers in de gezondheidszorg) en de vrijheid van vestiging en dienstverlening in de gezondheidszorg. In onze ogen lijkt dit verdacht veel op de terugkeer van de Bolke-

steinrichtlijn door de achterdeur. De vraag is ook of een dergelijke richtlijn wel echt nodig en proportioneel is. De uitspraken van het Europese Hof vragen om aanpassing van de huidige regels. De Nederlandse zorgverzekeringswet sluit al aan op de Europese uitspraken. Is het dan niet gemakkelijker om de landen die daar nog niet aan voldoen daarop aan te spreken? De vraag is voorts of deze richtlijn de bestaande problemen bij vergoeding van zorg over de grens wel zal gaan oplossen. Bovendien vindt van alle genoten zorg in de Europese Unie slechts 1 procent over de grens plaats.

Terugdraaien marktwerking

De belangrijkste maatregelen om de oprukkende marktwerking tegen te houden en terug te draaien zijn:

- 1 Van private commerciële zorgverzekeraars weer naar publieke regionale zorgverzekeraars
- 2 Van vaste premies naar inkomensafhankelijke premies in de zorgverzekeringswet
- 3 Stoppen met onderhandelen over prijzen bijvoorbeeld via de DBC's (diagnosebehandelcombinaties in de ziekenhuiszorg)
- 4 Vaste basistarieven op alle terreinen van de zorg
- 5 Alle nieuwe toetreders op de zorgmarkt moeten voldoen aan dezelfde voorwaarden voor kwaliteit en continuïteit van zorg en een vergunning hebben als toetreders
- 6 Geen winstuitkering aan aandeelhouders in de zorg
- 7 Stoppen met aanbesteden
- 8 Contracteren van alle zorgverleners op basis van kwaliteit

Het terugdraaien van de marktwerking zal kunnen leiden tot protesten van private ondernemers en zorgverzekeraars en mogelijk het eisen van schadevergoedingen. Dat kan leiden tot extra kosten. Daar moeten we niet voor terugschrikken. Laten we onze oude fouten afkopen en wel zo snel mogelijk, anders wordt het alleen maar duurder. We moeten de zorg weer terugveroveren op de markt. Zorg dient een voorziening te zijn en geen economische dienst zoals nu het geval is.

Tips voor aanbesteden in de Wmo

De SP heeft zich vanaf het begin verzet tegen aanbestedingen. Volgens de regering geldt de Europese aanbestedingsrichtlijn 2004/18/EG ook voor diensten in het kader van de Wmo. Hierdoor zouden gemeenten voor de inkoop van de huishoudelijke hulp gehouden zijn aan de aanbestedingsrichtlijn.

De aanbestedingen leiden ertoe dat er vooral concurrentie plaatsvindt op de prijs en dat tarieven onder de kostprijs worden afgesproken. Met als gevolg bezuinigingen op het personeel zoals hogere werkdruk, verslechtering van de arbeidsvoorwaarden, minder loon, demotie en ontslag. Behalve ontslag van indirect personeel staan er banen op de tocht van thuiszorgmedewerkers doordat instellingen buiten de aanbestedingen vallen. Daarnaast worden duizenden banen omgezet naar minder gekwalificeerde arbeid (bijvoorbeeld alfazorg). Een nieuwe ontwikkeling is dat er thuiszorginstellingen zijn die niet meer inschrijven omdat de huishoudelijke zorg onrendabel is geworden. Meerdere thuiszorgorganisaties brengen de huishoudelijke zorg onder in BV's en gaan joint ventures aan met schoonmaakbedrijven.

Subsidieregeling

Volgens de SP gaat het bij de huishoudelijke zorg net als bij welzijn om diensten van algemeen belang zodat in beide gevallen ook subsidieregelingen

mogen worden getroffen. Hiertoe ligt een wetsvoorstel klaar. Een tweede opzet zou kunnen zijn het zogenaamde inbesteden waarbij de gemeente ervoor kiest om zelf de dienst te verzorgen.

2b-dienst

Indien toch wordt aanbesteed, dan bij voorkeur onder het beperkte regime van 2b-diensten (diensten die geen bijdrage leveren aan de eenwording van de Europese markt omdat de diensten door nationale dienstverleners (moeten) worden uitgevoerd) in plaats van onder het volledige regime van 2a-diensten. In de handreiking van de minister staat dat bij opdrachten die zowel a- als b-diensten omvatten, gekeken moet worden welk deel de grootste geschatte waarde vertegenwoordigt. Indien bij een gemengde dienst (bijvoorbeeld schoonmaak en maatschappelijke ondersteuning) kan worden aangetoond dat het maatschappelijke ondersteuningsgedeelte (2b-dienst, categorie 25 zorg en maatschappelijke ondersteuning) de grotere waarde vertegenwoordigt, mag een gemeente kiezen voor het lichtere 2b-regime. Dat betekent dat de verkorte procedure kan worden gevolgd. Er is daarbij namelijk minder marktwerking en de aanbesteding heeft een minder open karakter.

Tijdens de behandeling van de Wmo in de Eerste Kamer is door de regering gezegd dat zowel 2a als 2b mogelijk is, maar "omdat wij

ook te maken hebben met kwaliteitseisen ligt het niet heel erg voor de hand, ook niet na het debat in de Tweede Kamer, om er van uit te gaan dat de huishoudelijke verzorging enkel en alleen schoonmaakdiensten betreft."

Hoge kwaliteitscriteria

Voorkomen moet worden dat contracten tot stand komen waarin met prijzen wordt gewerkt die onder de kostprijs liggen. Ook afspraken over behoud of overname van medewerkers en opleidingseisen zouden in de contracten moeten staan. Medewerkers in de zorg moeten op basis van vrijwilligheid kunnen kiezen voor een arbeidscontract en dus niet gedwongen worden een alfahulpcontract af te sluiten. Om dit te stimuleren heeft de regering een document 'sociaal overwogen aanbesteden' opgesteld en ter beschikking gesteld aan de gemeenten ([www.invoeringwmo.nl](http://www invoeringwmo.nl)). Bij 2b-procedures is het relatief eenvoudig om bepalingen rond arbeidsrelaties op te nemen, bij 2a is dat lastiger.

Vaste prijs

In het zogenaamde Zeeuwse model wordt een prijs vastgesteld. Alle instellingen die voor een bepaalde kwaliteit voor deze prijs kunnen leveren krijgen een contract. Op deze manier wordt niet op de prijs maar op kwaliteit geselecteerd. Bij het vaststellen van de prijs moet wel worden uitgegaan van reële kostprijzen.

Gelijke behandeling voor iedereen - arm en rijk

Het Commissievoorstel beoogt dat patiënten vooraf vanuit hun eigen beurs moeten betalen voor behandelkosten. Zij krijgen de kosten vergoed van hun zorgverzekeraar in hun eigen lidstaat, op voorwaarde dat zij voor de specifieke behandeling verzekerd zijn. De reiskosten, verblijfskosten en mogelijke juridisch advieskosten worden niet vergoed. Wij vinden dat dit betekent dat mensen die meer te besteden hebben, een hogere opleiding hebben genoten, buitenlandse talen kunnen spreken en makkelijk kunnen beschikken over professioneel advies worden bevoordeeld. Deze mensen kunnen immers makkelijker over de landsgrenzen kijken en zo de voor hun best mogelijke zorg kiezen. Sociale status zou dus een belangrijke factor worden in patiëntenmobiliteit. Dit systeem van

vergoeding is niet meer dan discriminatie van arme burgers en arme lidstaten en dit mag niet in deze vorm in wetgeving worden omgezet. Ook Britse artsen hebben zorgen geuit over de Europese zorgplannen. In de Europese plannen moet de patiënt de behandeling over de grens zelf voorschieten. Dit is niet voor iedereen weggelegd. De Britse artsenvereniging vreest dat er tweedeling ontstaat doordat rijkere Britten de wachtlijsten van de *National Health Service* (NHS) zullen proberen te omzeilen door naar het buitenland uit te wijken.

Zorg is geen markt

De nieuwe patiëntenrichtlijn vindt zijn rechtsbasis in artikel 95 van het verdrag van de Europese Gemeenschap. Dit artikel regelt de harmonisering van de interne markt. Doordat de richtlijn zijn rechtsbasis vindt in dit artikel wordt meteen geregeld dat de

zorg zich moet houden aan de regels van de interne markt.

De SP had liever gezien dat de rechtsbasis gevonden zou worden in artikel 152: hierin staat dat gezondheidszorg een nationale competentie is en dat de Europese Unie tot doel heeft de algehele gezondheidszorg van haar inwoners te verbeteren. De voorgestelde rechtsbasis van artikel 95 van het EG verdrag toont maar al te goed de intentie van de Commissie: dit artikel is de basis voor harmonisering van de interne markt van de EU. Bescherming, instandhouding en promotie van gezondheid is een publieke taak. Het aanbieden van doeltreffende, betaalbare en hoogkwalitatieve zorg is de verantwoordelijkheid van de overheid en de sociale zekerheidsstelsels. Gezondheidszorg moet niet gecommmercialiseerd worden en onder de invloed staan van vrije marktmechanismen. Commercialisatie

Foto: Gerard Til/Hollandse Hoogte

Brussel, 2005: Jessica van Ruitenburg – een van de auteurs van dit artikel – demonstreert in duidelijke woorden tegen de dienstenrichtlijn.

betekent immers dat er economische belangen van bedrijven en aandeelhouders mee gaan spelen. Economische belangen mogen nooit boven de belangen van patiënten komen te staan!

De SP is van mening dat zorg niet onder de regels van de interne markt dient te vallen. Zorg dient een voorziening te zijn en geen economische dienst zoals nu het geval is. In de Europese verkiezingen zal de SP zich hier ook hard voor maken.

Risico's

De gezondheidszorg is meer cultureel bepaald dan je zou denken en de richtlijn doet inbreuk op de manier waarop landen hun zorgstelsel in willen richten. In de conceptrichtlijn staat bijvoorbeeld dat patiënten het recht hebben om hun eigen arts of eigen ziekenhuis te kiezen. Voor Nederlanders is de vrije artskeuze vanzelfsprekend, maar in andere landen niet. In Groot-Brittannië bepaalt de wijk waar je woont naar welke huisarts en welk ziekenhuis je gaat. Het is niet aan Europa om dit te bepalen. In Duitsland is het bijvoorbeeld vanzelfsprekend dat homeopathische zorg en het bezoek aan kuurorden vergoed wordt.

Een ander gevaar is dat nu niet te overzien is wat de invloed zal zijn van de richtlijn patiëntenmobiliteit. Als er in eigen land wachtlijsten zijn, moet je makkelijker in een ander land waar geen wachtlijsten zijn de behandeling kunnen ondergaan. Maar, er moet alles aan gedaan worden dat behande-

lingen in het buitenland niet nodig zijn. Het bestaan van een richtlijn patiëntenmobiliteit moet niet tot gevolg hebben dat een land niets aan wachtlijstenproblematiek doet, omdat in het buurland geen wachtlijsten zijn. Wanneer kun je als land ingrijpen als er te veel patiënten de grens over komen en de zorg voor de eigen ingezetenen onder druk komt te staan? Een klein beetje zie je dat nu al in Antwerpen gebeuren. België kent voor orgaandonatie al een aantal jaar het 'geen-bezwaarsysteem'. Iedereen is daar automatisch donor, tenzij daar bezwaar tegen is aangetekend. In België is er minder een tekort aan organen dan nu in Nederland. Steeds meer Nederlanders laten zich nu in Antwerpen opereren en krijgen dus ook een Belgische nier. Wat als te veel Nederlanders op de wachtlijst voor een nier zich in Antwerpen laten opereren en dit ten koste gaat van Belgen die wachten op een nier? Hoe kan België zich dan eventueel tijdelijk onttrekken aan de werking van de richtlijn? Door het vrije verkeer van diensten kunnen zorgverzekeraars nu al aanbieders in het buitenland contracteren. Als dit op grote schaal gebeurt wordt op den duur het Nederlandse aanbod uitgehold. Daarnaast verdwijnen premiegelden van Nederlanders naar aanbieders in het buitenland.

SP en zorg over de grens

De SP is niet tegen patiëntenmobiliteit: Iedere EU-burger heeft het recht zorg te ontvangen in andere EU-lidsta-

ten en moet op gelijke voet worden behandeld als burgers van de lidstaat waar ze zorg ontvangen. Maar deze beginselen zijn al in 1971 vastgelegd in een richtlijn over de coördinatie van sociale zekerheidsstelsels. Is een nieuwe richtlijn dan nog wel nodig? Wij geloven in de lokale aanpak van gezondheidsdiensten: de levering van geïntegreerde gezondheidszorg die toegankelijk is op lokaal of regionaal niveau, van hoge kwaliteit is en betaalbaar is voor iedereen. Patiënten moeten beter worden ondersteund in hun eigen lokale en sociale omgeving. Patiëntenmobiliteit moet geen excuus worden voor ondermaatse uitgaven aan nationale gezondheidszorgstelsels, voor het gebrek aan zorg van goede kwaliteit, voor het bestaan van te dure behandelingen en voor lange wachtlijsten. Het moet niet zo zijn dat doordat patiënten in Duitsland aan hun knie geopereerd mogen worden, Nederland zelf niets meer hoeft te doen om de wachtlijsten aan te pakken. Iedere lidstaat is verantwoordelijk voor het leveren van doeltreffende, betaalbare en hoogkwalitatieve zorg aan al haar burgers en EU-burgers die in de lidstaat verblijven. Een richtlijn die deze verantwoordelijkheden weghaalt is voor ons onacceptabel!

Medisch toerisme

Niet iedereen is kritisch over de Europese plannen om zorg over de grens meer mogelijk te maken. Ondernemers zien er wel brood in. Zo zijn er onlangs een aantal plannen gelanceerd voor medische vakanties. Een geplande heupoperatie combineren met een vakantie onder de Spaanse zon?

MARKT IN AWBZ

Tekst: Ineke Palm

De AWBZ zou buiten de marktwerking worden gehouden. Toch zien we volgens Aad Koster, directeur van Actiz, de overkoepelende organisatie van AWBZ-aanbieders, ook binnen de AWBZ de marktwerking steeds meer oprukken.

Aanbestedingstrajecten

In de extramurale AWBZ (thuiszorg) is de contracteerplicht vervallen. De zorgaanbieders moeten nu jaarlijks contracten afsluiten met de zorgkantoren. De zorgkantoren schroeven daarbij de budgetten terug naar 95 tot 80 procent van het budget van het jaar ervoor zodat er meer ruimte is voor nieuwe aanbieders.

De zorgaanbieders moeten een aanbestedingstraject volgen. Zij moeten een offerte indienen met tarieven. Aad Koster: "Indien je tarief dicht bij het maximale tarief zit, krijg je minder punten en zit het er dik in dat je voor minder uren een contract krijgt. Dus krijg je concurrentie op de prijs en flinke druk hierop. Dat terwijl de maximale prijs al te krap is: op basis van een benchmarkonderzoek¹ van ruim 7 jaar geleden is de prijs genomen waar toen 50 procent beneden en 50 procent boven zat."

Ad Witlox (directeur stichting Zorgpalet Baarn-Soest waaronder de kleinschalige voorziening de Wiekslag valt): "De marktwerking wordt gebruikt om de tarieven omlaag te brengen. Er is eigenlijk geen sprake van een markt, de zorg wordt uitgeknepen."

Versnippering zorg

Sinds de functiegerichte indicatie en financiering is ingevoerd, mag ook een verpleeghuis zich bijvoorbeeld op de markt van de thuiszorg begeven. Volgens Ad Witlox is door de invoering van die functiegerichte indicatie de zorg enorm versnipperd. "Neem bijvoorbeeld een kopje thee. Het theezetten is huishoudelijk werk en daar is dus een huishoudelijk verzorgende via de Wmo voor nodig, indien iemand geholpen moet worden bij het opdrinken is daar een persoonlijke verzorgende van de thuiszorg voor nodig. Alle functies zijn versnipperd en vervolgens uitgekleeft. Maar zorgverleners werken niet zo, ze geven mensen gewoon integrale zorg."

Iedereen mag thuiszorg leveren

Aad Koster: "Iedereen kan een thuiszorgorganisatie beginnen, als je een computer hebt en een telefoon. Het aantal organisaties is enorm toegenomen, in Amsterdam bijvoorbeeld zijn al meer dan tachtig thuiszorgorganisaties. Ook dat zet de tarieven onder druk." Koster vindt het prima dat er meer instellingen komen, maar dan moet je wel dezelfde eisen stellen. Wat betreft de cao, deelname aan pensioenfondsen, de kwaliteit en transparantie. Actiz stelt deze eisen wel aan zijn leden, ook aan de nieuwe toetreders.

Koster: "Wij zijn erg voor klantgericht en vraaggestuurd werken en vinden dat klanten zelf moeten kunnen bepalen

van welke zorgaanbieder zij zorg willen ontvangen. Maar zo wordt het steeds ondoorzichtiger, ook voor de klant. Het overheidsbeleid is om aan alle kanten druk uit te oefenen op het reële tarief. Een erg eenzijdige concurrentie. Wij zijn voortdurend bezig de kosten te drukken. Dat komt de kwaliteit en daarmee de klant niet ten goede. Die hebben in werkelijkheid geen enkele macht, want zorgverzekeraar/-kantoor (AWBZ) of gemeente (Wmo) bepalen welke organisaties zorg kunnen leveren."

Onerlijke concurrentie

Actiz ervaart ook de ZZP-bemiddelaars als oneerlijke concurrentie (ZZP staat voor Zelfstandigen Zonder Personeel). Deze bemiddelen tussen zelfstandige verpleegkundigen/verzorgenden en instellingen, vertegenwoordigd door BTN (Branche-belang Thuiszorg Nederland). De bemiddelaars hoeven op basis van een recent afgesloten convenant niet meer te voldoen aan de kwaliteitswet. Indien ze dat wel zouden moeten, dan zou de belastingdienst dit zien als fictieve dienstverbanden van de ZZP'ers en moet belasting worden betaald. Daarom heeft de staatssecretaris samen met de belastingdienst een convenant gesloten met BTN dat niet de bemiddelingsbureau's maar de ZZP'ers moeten voldoen aan de kwaliteitswet en een keurmerk krijgen. Maar wie controleert dat? De bemiddelingsbureau's krijgen wel de status zorginstelling en mogen dus contracten met zorgkantoren sluiten. De reguliere instellingen hebben echter veel hogere kosten omdat zij werkers in loondienst hebben en volop moeten investeren in kwaliteit. Actiz heeft een kort geding tegen het convenant aangespannen dat 20 januari dient.

Intramurale AWBZ

In de intramurale ('binnen de muren') AWBZ is nog wel een contracteerplicht. Maar ook daar gelden aanbestedingstrajecten en is er druk op de tarieven. Nieuw is hier de invoering van de zorgzwaartepakketten (ook ZZP's!). Dat betekent dat iedereen een rugzakje krijgt met daarin een indicatie voor een pakket.

Koster: "De hele operatie moest budgetneutraal. Daarom zijn de vastgestelde tarieven voor zorgzwaartepakketten met 5 procent verminderd. De staatssecretaris wilde ook nog eens een onderhandelingsmarge voor zorgkantoren vaststellen van 2 procent; dat is voor dit jaar gelukkig niet doorgegaan."

Volgens Ad Witlox zijn de tarieven zo laag dat kleinschaligheid bijna niet meer mogelijk is. Er zou eigenlijk een kleinschaligheidstoelage moeten komen: "We hebben nu te maken met verkeerde prikkels. Het gaat om productie

Sake Rijpkema / Hollandse Hoogte

De kleinschalige, menselijke aanpak in De Wiekslag in Soest

en om meer productie te maken kun je er het beste bedden bijzetten op een kamer. Dat was toch niet de bedoeling van de politiek? Zorgzwaartepakket is een instrument, waar de cliënt weinig mee kan. Cliënten moeten zelf shoppen maar er is helemaal geen keuze. Mensen met een laag ZZP van minder dan 5 (op een schaal van 1-10) zullen niet meer worden opgenomen in een verpleeghuis, het tarief voor 5 is al onvoldoende.”

Zorgkloof

Koster: “Enkele jaren terug is door de Nederlandse zorgautoriteit vastgesteld dat er 500 miljoen (10 procent) te weinig is voor fatsoenlijke verpleeghuiszorg. Er is wel 248 miljoen extra gekomen, maar er is nog steeds een kloof van 5 procent. Het is een politieke beslissing. Willen we in Nederland fatsoenlijke zorg en dus in solidariteit meer premie betalen? De passie, maar tegelijkertijd de makke van onze organisaties en de daarin werkzame medewerkers is dat we het altijd zo goed mogelijk willen doen voor de cliënten. Dus lossen we problemen op die de politiek laat liggen. En de staatssecretaris reageert dan: ik hoor niets, dus het gaat toch goed? Ze ziet niet dat zorgverleners in eigen tijd zorg leveren, dat zorgaanbieders tarieven moeten afspreken onder de reële kostprijs. Dat kamers van overledenen snel ontruimd moeten worden, omdat zorgorganisaties steeds minder financiële marges hebben om daar flexibeler mee om te gaan. In de Kamer wordt dit terecht door onder meer de SP aan de orde gesteld. Steeds meer zorgorganisaties zullen, ondanks hun passie voor de cliënten, niet meer zorg leveren dan hun budget toelaat. Voor 5 procent minder kunnen we minder zorg leveren. Dat doen we dus ook of mensen moeten zelf bijbetalen. Actiz is voorstander van het systeem van zorgzwaartepakketten, maar zorgorganisaties zullen in bepaalde gevallen moeten kiezen tussen het niet in zorg nemen van mensen met een laag zorgzwaartepakket of het bezuinigen op personeel.”

Actiz heeft net met succes de staat voor de rechter gedaagd om een korting ongedaan te maken.² In tegenstelling tot de eerder gemaakte afspraken, wilde het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) per 1 januari

2009 een structurele tariefkorting van 3,5 procent op de thuiszorg doorvoeren, de korting moest het rijk nog eens zeventig miljoen opleveren.

Kleinschalig en menselijk

Bezuiniging, grootschaligheid en marktwerking in de zorg hebben ertoe geleid dat de zorg is verschaald. Het georganiseerde wantrouwen dat gepaard ging met deze ontwikkelingen, heeft van mensen onderbetaalde formulierinvullers gemaakt. Hoe moet het dan? Een kleinschalige menselijke aanpak geeft de zorgwerkers beroepstrots; de patiënten krijgen zorg op menselijke maat.³ Dus op naar kleinschalige buurtverpleeg- en verzorgingshuizen zoals bijvoorbeeld de Wiekslag.⁴ Organiseer de thuiszorg vanuit de buurt. Bijvoorbeeld buurtzorg Nederland. Deze zet zich af tegen de onpersoonlijke stopwatchzorg van de grote thuiszorgbedrijven. De wijkverpleegkundige is de spil in de zorg in de buurt. Door te werken met kleine, zelfstandige teams en vaste groepen cliënten ontstaat een goede band tussen cliënt en verpleegkundige.⁵

Meerdere thuiszorgorganisaties zijn gestart met een soort wijkzorg. Bijvoorbeeld de thuiszorg in Noord-Limburg voert in het hele gebied wijkzorg door. Dat houdt in dat er teams samengesteld worden van helpenden, verzorgenden en verpleegkundigen die werkzaam zijn in een afgebakend stadsdeel, dorp of een combinatie van dorpen. Het voordeel is dat de mensen een duidelijk aanspreekpunt hebben, ze minder medewerkers over de vloer krijgen en dat de verschillende soorten zorg beter op elkaar afgestemd kunnen worden.

- 1 Een benchmarkonderzoek is een onderzoek waarbij bedrijven worden vergeleken, maar al van te voren een norm is gesteld voor een goede uitkomst.
- 2 *Trouw*, 5 januari 2009
- 3 Kant A., Olders D., Marijnissen J., *De buurt, de schaal van de toekomst*, september 2008
- 4 www.zorgpaletbaarnsoest.nl.
- 5 www.buurtzorgnederland.com.

OMZET OP DE MARKT: IN DE ZORG EEN CONTRADICTIO IN TERMINIS

Tekst: Prof. Dr. Doeke Post, em. Hoogleraar Sociale Geneeskunde aan de Universiteit van Groningen

Een kinderarts werd door de directie van zijn ziekenhuis op het matje geroepen. Hij had te weinig productie: zijn omzet bleef achter bij de verwachtingen en het ziekenhuis maakte verlies op zijn inbreng. Als loondienstmedewerker moest hij wel zijn salaris kunnen verdienen en liefst nog meer om het ziekenhuis overeind te houden. De dokter legde uit dat hij zijns inziens was aangenomen om kinderen beter te maken. Zijn stelling was dat kinderen niet in een ziekenhuis thuis horen, mits... Dat betekende voor hem dat hij ouders ging voorlichten hoe ze zelf met klachten van kinderen konden omgaan, dat hij huisartsen instrueerde om zelf de behandeling voort te zetten en dat hij alleen, als er meer deskundigheid nodig was dan de huisarts in huis heeft, de behandeling over zou nemen. Zijn idee was dat je moet proberen een specialist overbodig te maken en alleen zijn hulp in te roepen als het ook echt nodig is. Dat hij in loondienst kon werken had voor hem het voordeel dat hij zijn zorgvisie onafhankelijk van zijn eigen verdiensten kon realiseren.

Een casus, die ons toont hoe sterk de markt invloed uitoefent op het werk van de arts en hoe sterk de drang is in de zorgsector om de omzet te vergroten. Als een arts zijn werk goed doet gaat dat vierkant in tegen de regels van de markt. Immers in een markt is het doel gericht op winst maken en dus omzet vergroten. We zien in toenemende mate dat de gerichtheid in de zorg wordt bepaald door het geld verdienen. Dat is een contradictie met de zorgverlening die juist streeft naar vermindering van medische consumptie door de mensen beter te maken.

Meer zorg, vooral meer onnodige zorg, maakt mensen juist zieker en zal de kosten in de zorg doen toenemen. We weten uit onderzoek dat te veel doen in de zorg leidt tot iatrogene schade, schade veroorzaakt door het medisch handelen. In mijn boek over iatrogene ziekten en schade dat ik al in 1984 schreef naar aanleiding van onderzoek in mijn huisartspraktijk en in de groep van verwezen patiënten naar het ziekenhuis, stelde ik dat schade wordt veroorzaakt door te weinig doen, onjuiste dingen doen en te veel doen. En dat laatste is de meest voorkomende oorzaak van schade. In verder onderzoek zag ik grote verschillen tussen artsen in hun handelen en ook daar bleek dat artsen die erg veel doen veel meer

schade kunnen verwachten. Een huisarts, bij wie ik vaststelde dat die veel te veel geneesmiddelen voorschreef, bleek ook erg veel patiënten in het ziekenhuis te hebben met medicijnvergiftigingen. Omzetverhoging in de zorg geeft dus een verslechtering van de kwaliteit en ook een forse toename aan kosten.

Willen we de kwaliteit verhogen dan zullen we af moeten van stimulansen om de omvang van de zorg te vergroten. De markt doet hier dus averechts zijn werk. Het is dan ook te hopen dat men spoedig tot het inzicht komt dat winst maken in de zorg funest is voor de patiënt. Ziekenhuizen mogen straks volgens de overheid winst gaan maken. Dat zal tot gevolg hebben dat er geld in de zorg komt vanuit aandeelhouders. Die willen dividend en dat zal de druk op de productie verhogen. Dat zal overigens ook tot selectie van patiënten leiden zoals we dat in de VS zien. Té zieke patiënten worden verzocht naar een ander ziekenhuis te gaan.

In de zorg zullen we geen perverse prikkels moeten gaan inbouwen zoals we nu hebben. Immers de artsen verdienen meer als ze de omzet verhogen. En het is nu eenmaal zo dat artsen zelf die omzet kunnen bepalen. We hebben gezien dat als een verrichting wordt

gehonoreerd, dat er dan ook productie is. Toen een aantal jaren geleden bepaalde verrichtingen in de verwijkskaarthonorering kwamen en niet meer apart werden betaald, bleek dat in het volgende jaar die verrichtingen niet meer werden gedaan. Ze waren toch eigenlijk al lang verouderd, zo zei een specialist mij, op de vraag waarom hij nu die verrichtingen niet meer deed. Huisartsen kunnen heel gemakkelijk hun inkomen vergroten door hun terugbestelgedrag te veranderen, mensen moeten vaker terugkomen. Speelt dan het idee van de vraagsturing een rol in de zin dat de patiënten dat zelf beoordelen? Nee, de patiënt volgt het advies van de dokter om nog even voor controle terug te komen. De toename van consulten bij huisartsen, zoals die thans wordt geconstateerd, zal veroorzaakt zijn door de grotere terugbestelfrequentie.

Ik juich dan ook van harte het PvdA-initiatief toe om de huisarts weer een abonnementstarief te geven. Dat verhindert dat er perverse prikkels in de honorering worden gebracht. Overigens hebben we vanuit het ziekenfonds destijds ook een abonnementstarief voor specialisten voorgesteld als alternatief voor de loondienstsituatie die we in 1994 als commissie-Biesheuvel hadden aangeraden.

De derde weg

Ons huidige systeem met de marktwerking als leidend principe zal absoluut vastlopen. Uit steeds meer gegevens vanuit onderzoek in de VS blijkt dat vooral de gezondheidseconomen er steeds meer van overtuigd zijn dat de markt tot een kostenexplosie leidt en dat de kwaliteit van de zorg vermindert doordat de aandacht niet is gericht op het goed zorg verlenen, maar op het winst maken en omzet verhogen. Onlangs waarschuwde de Raad voor de Volksgezondheid & Zorg ook al voor de kostentoeename die zichtbaar wordt, een resultaat van de te sterke nadruk op het marktwerkingsprincipe. In de toekomst zal er daardoor geen geld meer zijn voor onderwijs en allerlei andere collectieve zaken. Overigens zeiden we dat in onze staatscommissie Keuzen in de zorg, de commissie-Dunning, 15 jaar geleden ook al. We stelden toen al dat de vraag naar zorg oneindig is en dat we daarom keuzen moeten maken en vooral ons gaan concentreren op het verlenen van goede zorg.

Moeten we dan weer terug naar de ziekenfondstijd? Nee, absoluut niet. Het is een goede zaak dat we een verzekering hebben voor iedere Nederlander. Het is een goede zaak dat we letten op een doelmatige zorgverlening en zaken uit het bedrijfsleven overnemen om de efficiency in de zorg te verbeteren. Maar het is absoluut geen goede zaak dat we de beheersing van de zorg zoeken in de markt. Iedereen in de zorg weet zo langzamerhand dat we daarin gaan vastlopen.

Er moet een derde weg komen om met Porter en Teisberg te spreken, die in hun spraakmakende boek *Redefining Competition in Health Care* pleiten voor competitie op kwaliteit, niet op kosten. Zij leren ons dat het goed is dat we de zorg transparant maken en inzicht bieden in de kwaliteit en dat hulpverleners die de kwaliteit bevorderen ook de waardering van patiënten krijgen. Ze stellen dat “De verkeerde soorten competitie (ze bedoelen hier de concurrentie in de zorg) hebben een puinhoop gemaakt van het Amerikaanse zorgsysteem. De juiste soorten competitie (hier

bedoeld als competitie op kwaliteit) kunnen dat weer rechtzetten.” *

Om die derde weg ook in ons land te realiseren zou ik willen pleiten voor het instellen van een staatscommissie die de wetenschappelijke gegevens die er zijn over de gevolgen van marktwerking nog eens duidelijk op een rijtje te zetten en dan te komen met een advies over die derde weg. Daar zou ook de Gezondheidsraad een rol in kunnen spelen door voor ons de stand van de wetenschap op dit terrein in beeld te brengen en te laten zien wat in landen met de markt als leidend principe in de zorg de gevolgen daarvan zijn. De politiek zou dan eens even haar ideologische invulling van het zorgbeleid moeten laten voor wat het is, maar op rationele gronden die derde weg gaan uitstippelen. Dat houdt in dat de VVD de ideologie van de markt als medicijn voor alle problemen in de toekomst even naar de achtergrond schuift. Dat houdt ook in dat het CDA haar ideologie van de participerende samenleving voor de zorg eens onder de loep neemt. Dit idee is ontstaan vanuit het vroegere subsidiariteitsbeginsel (Katholiek) en soevereiniteit-in-eigen-kring-

beginsel (Protestant) met daaruit voortvloeiend het idee van de terugtrekkende overheid. Overigens sta ik als CDA'er wel achter dit idee, maar wil voor de zorg de overheidsinvloed toch weer meer terug zien, meer sturing en minder aan het veld overlaten of de markt haar werk laten doen. Het houdt ook in dat de socialistische visie met een te grote rol voor de overheid zou moeten worden veranderd. Voor de zorg zal er meer invloed ook vanuit de spelers op het veld moeten komen en is het niet fout om meer bedrijfsmatige invloeden in de zorg te realiseren. Wellicht zouden we op deze wijze met de adviezen van een staatscommissie kunnen komen tot een deltaplan voor de zorg dat de duurzaamheid van die zorg als speerpunt heeft en dat oplossingen zoekt voor de komende decennia. De derde weg zou wel eens een goede leidraad kunnen zijn.

* **“The wrong kinds of competition have made a mess of the American health care system. The right kinds of competition can straighten it out”.**

Foto: Harry Cock/Hollandse Hoogte

“NIET AMERIKAANSE, MAAR

Tekst: Diederik Olders

Ruth Oldenziel is hoogleraar Amerikaans-Europese techniekgeschiedenis op de TU-Eindhoven. Zij is Amerikaanist en schrijft onder andere over het beeld dat Europeanen hebben van de VS. Oldenziel gaf vorig jaar inleidingen bij vertoningen van 'Sicko', de film van Michael Moore over de schokkende staat van de gezondheidszorg in de VS. Ze vindt het onbegrijpelijk dat Nederland naar de VS kijkt als voorbeeld voor gezondheidszorg.

Foto: Bart van Overbeeke

Hoe komt een techniekhistorica terecht in de discussie over de gezondheidszorg in de VS?

“Ik ben niet begonnen als techniekhistorica. Na mijn studie geschiedenis in Amsterdam ben ik verdergegaan in de VS en heb daar Amerikaanse geschiedenis en genderstudies gedaan. De meeste Amerikanisten richten zich óf op Amerikaanse literatuur óf op

internationale betrekkingen. Ik ben eerder cultuurhistorica, en ben daardoor in de bijzondere positie dat ik veel gevraagd wordt om commentaar te geven bij gebeurtenissen in de VS. De VS is in de ogen van Nederlanders vaak de ‘ander’, dat wat we niet willen zijn. En er zijn inderdaad culturele verschillen. Door mijn kennis van de Amerikaanse samenleving kan ik vragen anders

inkaderen. Voor Nederlanders is het bijvoorbeeld vaak niet meteen duidelijk hoe serieus je ‘Sicko’ moet nemen; hoeveel satire en hoeveel waarheid erin zit.”

En? Hoe is de verhouding?

“Wat Michael Moore in ‘Sicko’ laat zien is meer waar en minder overdreven dan je zou denken, of hopen. De HMO's (*Health Maintenance Organizations*; zorgverzekeraars) zijn oppermachtig in de VS. Dat is begonnen in de jaren '60 en '70, met Nixon die de eerste stapjes maakte. In de jaren '90 nam de privatisering een grote vlucht en nu, bij het uitkomen van ‘Sicko’ zitten de Amerikanen met de gebakken peren. In het kort: een systeem gebaseerd op private belangen zoekt de bodem op van de zorg voor iedereen behalve de rijksten. Michael Moore laat het eindresultaat zien van een systeem dat in de VS zo'n dertig jaar oud is.”

Kun je kort uitleggen hoe het in de VS werkt?

“In de Amerikaanse gezondheidszorg is het vrijemarktprincipe helemaal doorgevoerd. Als je geluk hebt, dan werk je bij een werkgever die een gezondheidsplan heeft, waarin je je inkoop. Dan ben je redelijk goed verzekerd. Maar dat is helemaal gekoppeld aan werk, en er zijn ook werkgevers zonder plan. In theorie kun je je ook als privépersoon, dus buiten een gezondheidsplan, verzekeren, maar dat is onbetaalbaar. Dan is er nog Medicare: dat is een sociale ziektekostenverzekering voor 65-plussers. En er is ook Medicaid, een soort hulpprogramma voor de allerarmsten. De voorwaarden daarvoor zijn echter erg streng. Al in de jaren '80 kwamen er berichten in de VS dat armen steeds meer ervoor kozen om naar de eerste hulp te gaan in plaats van

NEOLIBERALE TOESTANDEN”

Onnodige doden

Volgens een studie uit 2004 van het Institute of Medicine of the National Academies ('Insuring America's Health: Principles and Recommendations') vallen er jaarlijks in de VS 18.000 onnodige doden, veroorzaakt door niet of onvoldoende verzekerd zijn. Het instituut stelt dat de VS het enige welvarende, geïndustrialiseerde land is, dat er niet voor zorgt dat iedereen verzekerd is van zorg.

naar de huisarts voor preventieve zorg. Zo omzeilden ze de rekening van de huisarts. Het waren de Reagan-jaren en deze situatie werd niet als een probleem van het systeem gezien, maar als een probleem van de armen. Hun probleem werd gemarginaliseerd door de nadruk te leggen op de eigen verantwoordelijkheid die armen hebben voor hun situatie. Intussen merken niet alleen de armen, maar ook de middenklasse en zelfs de upper-middenklasse dat zij in financiële problemen komen door gezondheidsproblemen, zelfs mensen die wél verzekerd zijn. Michael Moore zegt in zijn film dan ook, dat hij het niet eens over de armen heeft, maar juist over de middenklasse.”

Hoe komt het dat zelfs verzekerden in de problemen komen?

“De HMO's proberen op allerlei manieren de kosten te drukken, en zo de winsten te maximaliseren. Eén methode is het herdefiniëren van steeds meer routine-behandelingen tot experimentele geneeskunde.

Want die vergoeden ze niet. Ook doen ze veel moeite om aan te tonen dat je vóórdat je je verzekerde een medische conditie had, die je hebt verzwegen; de *precondition*. Dan wordt alsnog de rekening naar de verzekerde doorgestuurd. Een andere reden dat werkenden in de problemen komen is, dat de VS een zeer beperkt medisch verloop kent. Word je erg ziek, dan verlies je je baan, vervolgens vervalt je verzekering en moet je je spaargeld aanspreken voor de ziekenhuiskosten. Zelfs als je weer werk zou vinden, dan heb je een *precondition* en zijn de kosten van je ziekte ongedekt. Dit is één van de belangrijkste oorzaken van de vele huisonteigeningen die de aanzet hebben gegeven voor de kredietcrisis.”

Kunnen we ook in positieve zin iets leren van de 'Amerikaanse toestanden'?

“Daar moet ik lang over nadenken. Het idee om de vrije markt los te laten op de gezondheidszorg is zo onzinnig. Het wordt verkocht met de leus dat het meer keuzevrijheid oplevert voor mensen; maar zieke mensen kunnen niet onderhandelen op basis van gelijkheid. Ook het argument dat het efficiënter zou zijn, klopt niet. Uit meerdere Amerikaanse studies blijkt dat de overheadkosten van het commerciële zorgsysteem vele malen groter zijn dan die van Medicare en Medicaid. Overigens: het gaat niet om Amerikaanse, maar om neoliberale toestanden. De VS staat zich erop voor dat ze als één van de eersten experimenteerde met sociale wetgeving. Al vlak na de burgeroorlog in de negentiende eeuw werd een vrij uitgebreid en dekkend weduwenpensioen ingesteld. En de *New Deal* van Franklin D. Roosevelt is voor vele Europese landen een voorbeeld geweest voor sociale wetgeving. Het neoliberalisme is een poging om los te komen van de *New Deal*, in Nederland zouden we de dat de welvaartsstaat noemen. Bill Clinton

past in die poging. Ook hij was van de 'derde weg' die de sociaaldemocraten in onder andere Engeland en in Nederland volgden. Die derde weg werd uiteindelijk toch ook opgehangen aan de markt. Clinton wordt in de VS daarom toch vooral gezien als tussenpaus tussen de twee Bush-presidenten en Reagan, die gewoon meedeed aan de Republikeinse – neoliberale – revolutie.”

Sicko

Michael Moore is de koning van de grappige, maar serieuze documentaire. In 'Sicko' (2007) vergelijkt Moore de gezondheidszorg van de VS met die van andere landen. Zo komt hij onder andere tot de conclusie dat wat betreft zorg een gevangene op Guantánamo Bay beter af is dan de menig Amerikaan.

De film is een tijdlang illegaal op het internet gratis te zien geweest. Michael Moore deed daar niets tegen, omdat hij naar eigen zeggen weinig opheeft met auteursrechten in de VS. Toch werd de film van Youtube.com gehaald op verzoek van een distributeur van de film. De film is intussen uit op DVD.

www.michaelmoore.com/sicko

En wat verwacht je van Obama en zijn minister van Gezondheidszorg, Tom Daschle?

“Er is een grote omslag in het denken gaande in de VS. Dat was ook zo in 1993, toen Hillary Clinton met plannen kwam om de Amerikaanse gezondheidszorg op de schop te nemen. Voor haar ideeën was groot draagvlak. Maar de Republikenen hebben, samen met de farmaceutische industrie, verzekeringsmaatschappijen en conservatieve organisaties tientallen miljarden dollars besteed aan een campagne om dat te voorkomen, terwijl Hillary Clinton als eerste verantwoordelijke ook grote tactische fouten heeft gemaakt. Misschien koos Obama om die reden Clinton níét op gezondheidszorg; om te voorkomen dat haar geschiedenis te zwaar drukte op het onderwerp. Maar er zijn ook analisten die denken dat Obama Clinton naar het buitenland stuurt om te voorkomen dat ze een te sterke machtsbasis opbouwt in de Senaat; zo'n hervorming van de gezondheidszorg vraagt heel veel contacten en diplomatie in Washington. Van de regering-Obama wordt verwacht dat ze voor de plannen teruggrijpt naar de *New Deal*, maar dan groener. Met grote werkgelegenheidsprojecten, een

meer Keynesiaanse economische politiek en dus ook betere sociale wetgeving. Tom Daschle zal daar geen uitzondering op zijn, al is op dit moment nog de vraag of hij zich voldoende heeft losgemaakt van zijn banden met verzekeringsmaatschappijen.”

Wat vind je ervan dat Nederland juist steeds meer de richting opgaat van het neoliberale systeem?

“Het profijtbeginsel resulteert in een *race to the bottom*, en in de zorg is dat funest. Wat Michael Moore in ‘Sicko’ laat zien, is waar Nederland naartoe gaat als we op deze weg blijven. De ervaring van de Amerikanen is essentieel voor onze beoordeling van de weg die we in Nederland zijn ingeslagen. De problemen die we in Nederland op dit moment zien, en die als kinderziektes of overgangsprobleempjes worden weggezet, speelden dertig jaar geleden ook in de VS. Ook in Nederland zien we bijvoorbeeld een toenemende druk op de eerste hulp. Ook in Nederland zien we grote problemen bij onverzekerden en een groeiende tweedeling tussen luxe, private zorg en de rest. Ondanks de schokkende berichten in de media, denk ik dat we nog steeds niet voldoende inzien wat er

in Nederland aan de hand is en waar we naartoe gaan.”

Kijken de Amerikanen nu ook naar Nederland voor inspiratie?

“Het is interessant om te zien dat Nederland op dit moment een voorbeeldfunctie voor de VS heeft, al is het niet op de manier die je zou willen. De vijand in ‘Sicko’ zijn de overmachtige HMO's, en dat beeld speelt ook in de publieke opinie en dus in de politiek een belangrijke rol. De HMO's zien nu dat er een omslag in het denken gaande is, en vrezen voor hun positie. In het najaar van 2007 waren HMO's al op bezoek in Europa en nodigden de Zwitsers en Nederlanders uit, omdat zij verwachtten dat de Democraten zouden gaan winnen. Vooral het Nederlandse systeem zien ze als een uitweg om te voorkomen dat Amerika niet de kant op gaat van Canada of Frankrijk. Als je dan toch wat regulering moet toelaten, dan maar op de Nederlandse manier, is hun redenering. Want dan behoud je toch je macht en word je niet buitenspel gezet. De vraag die we ons in Nederland moeten stellen is: willen wij op deze manier een voorbeeld zijn?”

‘Gezondheid, welbevinden en veiligheid omarmen’

Eén van de manieren waarop zorgverzekeraars de zorg stapje voor stapje uitkleden in de VS, is door steeds meer routinematige behandelingen te bestempelen als ‘experimenteel’. Want experimentele behandelingen worden niet vergoed. Deze praktijk leidde eind 2007 tot flinke controverse. Nataline Sarkisyan, 17 jaar, had leukemie en was door complicaties van de daarvoor uitgevoerde beenmergtransplantatie in een coma terechtgekomen. Haar lever begaf het en de artsen vonden dat zij met spoed een levertransplantatie moest ondergaan. Zij was volledig verzekerd en er was een goede transplantatiekandidaat. Toch wilde haar verzekeringsmaatschappij Cigna HealthCare dat niet betalen, omdat het volgens hen ging om een experimentele behandeling. Volgens de experts lareikoek. Haar familie kon de behandeling niet betalen; zij moesten 75.000 dollar aanbetalen en dat kregen ze niet voor elkaar. Samen met vrienden en verplegend personeel ging de familie actievoeren, en kreeg flinke media-aandacht. Tijdens een demonstratie kwam het nieuws dat Cigna een ‘uitzondering’ wilde maken, maar het was te laat. Enkele uren na dit nieuws overleed Nataline. Eind december 2008 klaagden de ouders van Nataline Cigna HealthCare aan. Cigna HealthCare maakte onder de prachtige titel ‘embracing health, well-being and security’ (gezondheid, welbevinden en veiligheid omarmen) haar jaarcijfers voor 2007 bekend: 1,14 miljard dollar winst.

Foto: Peter Smith / Flickr.com

De ouders en broer van Nataline zetten zich in voor betere gezondheidszorg. Hier spreken ze op een politieke bijeenkomst van Democratische voorverkiezingenkandidaat John Edwards, drie weken na het overlijden van Nataline.

MARKTWERKING IN DE GGZ

PAKT DESASTREUS UIT

Tekst: Fred Leffers, gz-psycholoog en Thijs Emons, psycholoog Foto: Bas Stoffelsen

De zorg is geen markt. Driekwart van de collega's in de geestelijke gezondheidszorg () onderschrijft dit, zo bleek onlangs uit het onderzoeksrapport *De GGZ ontwricht*¹. Hierin worden de resultaten beschreven van een uitgebreid praktijkonderzoek naar de gevolgen van het nieuwe zorgstelsel in de GGZ. Ruim vijftienduizend zorgverleners deden er aan mee. Slechts zeven procent vindt de marktwerking in de GGZ wél een goed idee. Toch is ook in de GGZ de marktwerking ingevoerd, vanuit de ideologie dat dit leidt tot hogere kwaliteit tegen lagere kosten. De feiten vertellen echter een ander verhaal. Uit het rapport blijkt namelijk dat marktwerking juist de kwaliteit onder druk zet en de kosten eerder verhoogt dan verlaagt. Kortom, er lijkt in de GGZ iets heel erg mis te gaan. Maar wat speelt er concreet? We zullen deze vraag proberen te beantwoorden langs de lijnen van de drie P's waar het tegenwoordig in de GGZ om draait: de Productie, de Procedure en de Profilerings². Daarbij putten wij zowel uit onze dagelijkse ervaring als werker in de GGZ als uit het onderzoeksrapport *De GGZ ontwricht*.

Productie: alles draait om geld

Sinds de invoering van het nieuwe zorgstelsel hebben vrijwel alle zorgaanbieders in de GGZ grote financiële problemen. Oorzaken zijn onder meer dat behandelingen pas achteraf – na gemiddeld acht maanden – worden betaald, dat de versnippering in de financiering tot veel financiële onzekerheden leidt en dat verzekeraars forse budgetkorting opleggen of een lage prijs bedingen die soms niet eens de kosten dekt.

De financiële nood versterkt het productiedenken zoals dat in de afgelopen jaren toch al stevige voet aan de grond had gekregen.³ Driekwart van de hulpverleners geeft aan dat geld belangrijker is geworden ten koste van de cliënt. Financiële paniek heeft in diverse instellingen al geleid tot drastische maatregelen, waarbij vooral bezuinigd wordt op zorg en personeel. Zo worden zieke collega's veelal niet vervangen; hetzelfde geldt voor collega's wier contract afloopt of die zelf vertrekken. Een andere trend in de kostenbeheersing is het vervangen van 'dure' hulpverleners, bijvoor-

beeld psychotherapeuten, door goedkopere, bijvoorbeeld basispsychologen. Ook wordt bezuinigd op kwaliteit en arbeidsvoorwaarden, zoals opleidingsmogelijkheden en deskundigheidsbevordering.

Intussen wordt de zorg uitgekleed. Afdelingen of behandelprogramma's die te weinig geld opleveren, worden gesloten. Klinische afdelingen verworden steeds vaker tot een verblijf van 'bed and breakfast', waar de 'behandeling' bestaat uit een bed, eten en drinken en medicatie. Door tekortschietende en versnipperde financiering is het bijna ondoenlijk om effectieve en veelbelovende werkwijzen als *Assertive Community Treatment* (ACT) in te voeren. Om meer geld te verdienen worden hulpverleners onder druk gezet om zo veel mogelijk te produceren. Voor zorg op maat, écht aansluiten bij de cliënt en zijn wensen, is nauwelijks nog ruimte. Om de productie te verhogen krijgen bijvoorbeeld alle cliënten een onderzoek of krijgen grote groepen cliënten standaardbehandelingen aangeboden. Deze 'fastfood'-behandelingen passen

perfect binnen het financieringssysteem van de Diagnose Behandel Combinaties (DBC's) waardoor ze beter te managen zijn en meer geld opleveren.

Er is een duidelijke tendens naar korte(re) en snelle(re) behandelingen. Soms kiest een instelling hier om strategische redenen zelf voor, soms wordt het afgedwongen door de verzekeraar vanuit het idee dat kortere behandelingen goedkoper zijn. Goedkoop is echter duurkoop, want cliënten zullen zich via het draaideurprincipe vaker aanmelden en sociaal en maatschappelijk eerder vastlopen met alle (ook financiële) gevolgen van dien. De continue druk om behandelingen zo snel mogelijk af te sluiten maakt bijvoorbeeld het bieden van laagfrequente nazorggesprekken vrijwel onmogelijk, terwijl dergelijke gesprekken vaak heel (kosten)effectief zijn en aansluiten op de behoefte van cliënten.

SP-Tweede Kamerlid Henk van Gerven tijdens de GGZ-demonstratie in de zomer van 2008

Procedure: verlamdende bureaucratie

Om te kunnen controleren hoe hard, snel en efficiënt de professionals werken, is een enorm bureaucratisch controleapparaat opgezet dat getuigt van wantrouwen ten opzichte van de professional. Zoals minister Klink het onlangs nog verwoordde: “We moeten van verondersteld vertrouwen naar verdiend vertrouwen”.⁴ En hoe kan de professional dat vertrouwen verdienen? Door ‘transparant’ te zijn en zijn handelen consequent te verantwoorden. Van de werkers in de GGZ geeft 96 procent aan last te hebben van de hieruit voortvloeiende bureaucratie. Tweederde is meer dan een vijfde van de tijd kwijt aan verantwoording, registratie en administratie. Tijd die ten koste gaat van het zorginhoudelijke werk.

Daarnaast ervaren professionals het als de omgekeerde wereld dat niet zij maar het registratiesysteem bepaalt hoe er gewerkt moet worden. Zij moeten zich in allerlei bochten wringen om de dagelijkse werkelijkheid in de hokjes van het systeem te persen, om zodoende aan alle voorwaarden te voldoen en het geld te krijgen voor diensten die al lang geleverd zijn. Zorg die niet goed in de hokjes past, zoals preventieprojecten die zich richten op de kinderen van ouders met psychiatrische problematiek, raakt in de knel. Bovendien leiden de bureaucratische controlemechanismen in de praktijk tot een zorgwekkende blikvernauwing waarbij alle aandacht gaat naar het goed voor de dag komen bij de boekhouders.⁵ Hulpverleners verliezen hun creativiteit en bezieling

– en daardoor hun effectiviteit – als het systeem hen dicteert wat ze moeten doen. Niemand is gebaat bij een robot als hulpverlener, zeker in de GGZ niet.^{6 7}

Het summum van de bureaucratie is het DBC-systeem. Negen van de tien zorgverleners wil het dan ook afschaffen. Het systeem komt er in het kort op neer dat er een sticker op de cliënt wordt geplakt (de ‘diagnose’), waarmee gelijk ook de behandeling is vastgelegd met bijbehorend prijskaartje. Nog afgezien van de enorme hoeveelheid registratietijd die het systeem vergt, stuit de toepassing ervan binnen de GGZ op fundamentele professioneel-inhoudelijke bezwaren. Zo is de GGZ-zorg nog moeilijker dan de somatische zorg in hokjes in te delen. Men heeft dit ‘opgelost’ door de diagnosecomponent van de DBC’s te koppelen aan de DSM-IV (Diagnostic and Statistical Manual IV). Dit is echter geen diagnosesysteem, maar een methode om groepen mensen met ongeveer dezelfde klachten met stickers te typeren. In de praktijk hebben deze stickers nauwelijks een relatie met de gekozen behandelmethode. Het is dan ook onverantwoord en onwetenschappelijk om op basis van een DSM-IV-sticker uitspraken te doen over de benodigde behandeling en de financiering daarvan.^{8 9}

Toch gebeurt dat nu wel.

Een tweede bezwaar betreft het feit dat de DBC’s (en dus de diagnose) moeten worden doorgegeven aan overheid en verzekeraars. Dit schendt de privacy van de cliënt en het beroepsgeheim van de hulpverlener. Bovendien kan nauwelijks gegarandeerd worden dat deze gevoelige informatie niet zal worden misbruikt. Het gevolg is dat de vertrouwensrelatie tussen zorgverlener en cliënt wordt ondermijnd, terwijl dit juist in de GGZ een wezenlijk onderdeel van de behandeling is.

Profilering: beeldvorming belangrijker dan inhoud

Nu de zorgverzekeraars aan de financiële knoppen van de GGZ draaien, moeten zorgaanbieders met elkaar wedijveren om contracten met verzekeraars binnen te slepen. Dit dwingt ze om te investeren in allerlei pr-activiteiten. Hierbij is het imago belangrijker dan de inhoud van de

zorg. Zorgaanbieders wringen zich in allerlei bochten om hun 'producten' ogenschijnlijk sneller, goedkoper en transparanter te maken. Het leidt tot forse ingrepen in de zorg. Zo is GGZ Friesland momenteel stevig aan het reorganiseren omdat de verzekeraar de budgetten voor behandeling met tientallen procenten wil terugschroeven. Dit betekent niet alleen dat er personeel zal moeten verdwijnen, maar ook dat net gestarte behandelingen zullen worden stopgezet. Ook bij GGNet wordt stevig ingegrepen in het zorgaanbod omdat de verzekeraar indirect kortere behandelingen afdwingt. Een grote groep cliënten zal straks kortdurende standaardinterventies krijgen aangeboden in plaats van zorg op maat. Extra pijnlijk is dat deze ingreep wordt verkocht als een 'kwaliteitsslag', terwijl het in werkelijkheid om bezuinigingen gaat. Ook bij andere instellingen spelen dit soort processen. Uit angst dat de relatie met de verzekeraar schade oploopt is men sterk gericht op aanpassing. Men 'onderhandelt' veel te vriendelijk, waardoor verzekeraars zich juist gesterkt voelen in hun onderhandelingsstactiek en nog vaker dictaten gaan opleggen: 'take it or leave it'. Ten koste van de kwaliteit van zorg.¹⁰ Sommige instellingen gaan nog een stap verder dan deze strategie van aanpassing. Zij proberen zich actief te onderscheiden van hun voormalige collega-instellingen, om zodoende voor de eigen club een zo goed mogelijke positie te verwerven binnen het nieuwe zorgstelsel. Een soort 'eigen volk eerst'-strategie die funest is voor de samenwerking tussen zorgaanbieders. Deze verminderde samenwerking bemoeilijkt het leveren van gestroomlijnde en kwalitatief goede zorg. Een voorbeeld van zo'n zich actief profilerende zorgaanbieder is PsyQ.¹¹ Zij spreken precies de taal die beleidsmakers en verzekeraars willen horen: mensen in psychische nood worden er snel en goedkoop behandeld. Daarnaast beweren ze 'effectief' te zijn en 'betere kwaliteit' te leveren, zonder deze claims te onderbouwen. Intussen verdienen ze geld door de zorg perfect af te stemmen op het financieringssysteem van de Diagnose Behandeling

Combinaties. Ze doen zoveel mogelijk datgene wat geld oplevert. Cliënten met complexe problematiek worden doorgeschoven naar de concurrent, van wie de verzekeraar – mede dankzij PsyQ – nu juist het beeld heeft dat er flink op bezuinigd kan worden.

In hun streven om het marktaandeel te vergroten speelt PsyQ namelijk nadrukkelijk in op de vooroordelen die verzekeraars en publieke opinie van de GGZ hebben. Men zet zich af tegen de reguliere GGZ door consequent de suggestie te wekken dat psychische problemen er nodeloos ingewikkeld worden gemaakt en onnodig lang worden behandeld. Met deze misleidende pr-strategie verovert men de markt. Zo gaf zorgverzekeraar Menzis het bedrijf al het predicaat 'voorkeursaanbieder'.

Een tweede voorbeeld is de Stichting Topklinische GGZ. Deze stichting is opgericht door een aantal zorgaanbieders die gespecialiseerde derdelijnszorg bieden en heeft als doel dit type zorg te faciliteren. Op de keper beschouwd komt het initiatief er echter op neer dat men voor de eigen club (de derdelijns GGZ) een uitzonderingspositie probeert te bewerkstelligen. Zo hoopt men buiten de marktwerking te kunnen blijven. Het illustreert het dilemma tussen het individuele en het collectieve belang: probeer je voor je eigen club een zo goed mogelijke positie te bevechten of trek je GGZ-breed samen op om tot een beter stelsel te komen?

Hoe nu verder?

Het doel van de stelselwijzigingen in de GGZ was om de zorg goedkoper en beter te maken. Het rapport *De GGZ ontwricht* en onze dagelijkse ervaring laten zien dat dit doel niet wordt gehaald. Integendeel: de zorg wordt duurder en slechter. Het afdoen van deze problemen als 'kinderziektes' en het zoeken van de oplossing in méér marktwerking, zoals beleidsmakers doen, roept bij ons het beeld op van de Iraakse minister van Informatie tijdens de Irakoerlog: "We will slaughter them all". Het wordt tijd dat de beleidsmakers onder ogen zien dat hun systeem niet werkt zoals het zou moeten werken. Om verdere schade

te voorkomen moet vervolgens de marktwerking in de GGZ zo snel mogelijk worden teruggedraaid. Waarna professionals en beleidsmakers gezamenlijk de verantwoordelijkheid moeten nemen om een beter systeem te ontwikkelen.

Beide auteurs zijn werkzaam in een GGZ-instelling, lid van het actiecomité 'Zorg Geen Markt', coauteur van het onderzoeksrapport 'De GGZ ontwricht' en initiatiefnemer van de website www.deGGZlaatzichhoren.nl

- 1 Palm, I., Leffers, F., Emons, T., Egmond, V. van & Zeegers, S. (2008), *De GGZ ontwricht. Een praktijkonderzoek naar de gevolgen van het nieuwe zorgstelsel in de geestelijke gezondheidszorg*, Rotterdam: Wetenschappelijk Bureau SP en actiegroep Zorg Geen Markt.
- 2 Leffers, F. & Emons, T. (2008), 'Marktwerking ontzielt GGZ', *Psy, Tijdschrift over geestelijke gezondheid en verslaving*, 12(5), 38-39.
- 3 Duis, T. (2006), 'GGZ is geen productiefabriek', *Psy, Tijdschrift over geestelijke gezondheid en verslaving*, 10(12), 38-39.
- 4 Leffers, F., Zeegers, S. & Palm, I. (2008), 'Stop de ontwrichting van de geestelijke gezondheidszorg!', *Dagblad van het Noorden*, 12 november 2008.
- 5 Leffers, F., Emons, T. & Klaver, C. (2008), 'Als de handtekening maar goed is', *Trouw*, 5 juli 2008.
- 6 Lietaer, G. (1999), 'Vergelijkend proces- en effectonderzoek in de psychotherapie: een pleidooi voor integratie?', *Tijdschrift voor Psychotherapie, speciale uitgave*, 63-75.
- 7 Groot, F. de (2001), 'Pleidooi voor meer placebo. Mogelijkheden van niet-specifieke factoren voor opleiding, werkorganisatie en praktijk van psychosociale zorg', *Dth*, 21(4), 384-397.
- 8 Jongedijk, R.A. (2001), 'Psychiatrische diagnostiek en het DSM-systeem. Een kritisch overzicht', *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 43(5), 309-319.
- 9 Kindermans, G. (2008), 'Op hol geslagen transparantie. De wondere wereld van de DBC's (2)', *De Psycholoog*, 43, 491-494.
- 10 Leffers, F., Bongaards, T., Zeegers, S., Schie, K. van & Ralston, A. (2008), 'Is er straks nog iemand die zorgt voor de geest?', *Trouw*, 6 december 2008.
- 11 Baltesen, F. (2008), 'Lekker snel van je angsten af. Commercieel hulpverleningsbedrijf verdient aan angst en depressies', *NRC Handelsblad*, 19 juli 2008.

ZORG EN WELZIJN, GEEN WINST! DE ZORGSECTOR IN VLAANDEREN NOEMEN WE NIET ZOMAAR DE 'NON-PROFITSECTOR'

Door: Mark Selleslach, Nationaal secretaris LBC-NVK Non-Profit Foto: Maarten Brys

Vermarkting en commercialisering van de zorg stoppen niet aan de landsgrenzen. Ook in Vlaanderen en België wordt strijd gevoerd tegen de uitverkoop van zorg en welzijn aan kooplui, die meer uit zijn op winst dan op solidariteit en kwalitatieve zorg. LBC-NVK, met 80 procent veruit de grootste vakbond in Vlaanderen in de zorgsectoren, staat met haar actiebeweging, de 'Witte Woede', al 20 jaar op de bres voor betere loon- en arbeidsvoorwaarden voor het zorgpersoneel. Jobs in de zorg moeten aantrekkelijk blijven omdat een goede collectieve dienstverlening de hoeksteen is van een zorgzame samenleving. Van meet af aan stelde de Witte Woede vast dat resultaten niet als dauw uit de hemel vallen en evolueerde zij naar een massale actiebeweging over de sectoren heen. Acties om akkoorden af te dwingen van de overheid, gebaseerd op actieve vertegenwoordigingen in de zorginstellingen en organisaties zelf, in alle sectoren en in alle regio's. Sectoren komen samen op voor gemeenschappelijke doelen, maar springen elkaar ook bij in thema's die op een bepaald ogenblik één sector treffen. De Witte Woede zag de tendenzen naar commercialisering en marktwerking ook in België en Vlaanderen de kop opsteken. Zonder veel maatschappelijke discussie sluipt de commercialisering binnen in de ouderzorg, de gezondheidszorg, de kinderopvang, de gehandicaptenzorg en andere. Waar ze kan, trekt de overheid zich terug uit haar maatschappelijke verantwoordelijkheid en drijft ze mee met de neoliberale politiek die aanwaait vanuit Europa. 'Hoe minder regels hoe beter.' Een gebrekkige financiering en de situatie van de overheidsfinancien leidt tot hiaten in het zorgaanbod. Op die wijze wakkert men onrechtstreeks de kooplui aan, die deze 'markt' maar wat graag willen veroveren. Commerciële groepen, vaak internationaal actief, willen ook in België verder aan de slag. We behoeden ons ervoor dat

de regelgeving, die de zorgsector nog redelijk beschermt, zou gewijzigd worden. Hetzij door zware ingrepen, hetzij door een afbrokkelingspolitiek die reeds aan de gang is. Waarom we in Vlaanderen en België tegen vermarkting en commercialisering zijn, is niet anders dan in Nederland, of in gelijk welk ander land in Europa of in de wereld. Het winstprincipe introduceren in de zorg leidt tot een zorg met twee snelheden, verslechteringen van de kwaliteit en de beschikbaarheid, aftakeling van de solidaire financiering, slechtere loon- en arbeidsvoorwaarden, verschraling van het zorgaanbod, personeelsgebrek, wachtlijsten, afbouw van de kwalificaties, ongelijkheid en vermindering van de toegankelijkheid voor iedereen. De zorg die mensen nodig hebben mag niet afhankelijk zijn van de dikte van hun portemonnee. De zorgwerknemers zijn geen speelbal van de markt, en nog veel minder de moderne slaven die voor een laag loon en slechte werkomstandigheden er het beste moeten van zien te maken. De Witte Woede heeft niet gedurende 20 jaar de sector uit een grijs verleden opgekrikt om nadien toe te laten dat de achteruitgang wordt ingezet vanuit winsthonger en vermarkting. Met acties en campagnes volgen we de politieke overheid op de voet en bouwen we aan een tegenmacht. Dat doen we bij voorkeur niet alleen vanuit de vakbonden, maar zij spelen wel een heel belangrijke rol. Vorig jaar namen we actief deel aan de oprichting van het "Actieplatform Gezondheid en Solidariteit".

Het Actieplatform is een Belgisch samenwerkingsverband, over kleuren en partijgrenzen heen, van vakbonden, mutualiteiten, niet-gouvernementele organisaties en allerlei actieve netwerken om samen op te komen voor een solidair en progressief gezondheidsbeleid. Verzet tegen commercialisering en vermarkting van de zorg, een voldoende aanbod van toegankelijke en kwalitatieve zorg, een efficiënt en betaalbaar geneesmiddelenbeleid, rechtvaardige en eerlijke werkomstandigheden zijn enkele van de centrale thema's. Het Actieplatform wil bewust niet de zoveelste 'denktank' zijn, maar richt zich op bewustmaking, sociale actie en lobbying. Een groot draagvlak met vele organisaties, waaronder erg grote sociale organisaties in Vlaanderen en België, is absoluut noodzakelijk om weerwerk te bieden. Daarom leggen we ook contacten waar mogelijk met gelijkaardige actiebewegingen in andere landen van Europa en in de wereld. 'Zorg geen Markt' en de thema's die jullie aankaarten zijn voor ons zeer herkenbaar. Het is schokkend om vast te stellen, ondanks de wat verschillende organisatiestructuur van de zorgsectoren en de financieringswijzen, hoe gelijklopend de tendenzen in de zorgsector zijn, en hoe gelijkaardig de negatieve gevolgen zijn van marktwerking op de mensen die zorg nodig hebben en op de werknemers die de zorg bieden. Schokkende herkenbaarheid, maar ook bewondering omdat er weerwerk geboden wordt. De situatie is heel ernstig. Er staat veel op het spel. De uitdaging om de zaak ten goede te keren is groot. Uitwisseling, delen van ervaringen en wederzijdse steun kunnen erg belangrijk zijn om de strijdbaarheid te organiseren. Commercialisering en vermarkting stopt niet aan de landsgrenzen. Solidariteit en uitwisseling over de sociale actie doet dat dus beter ook niet.

“ER IS GEEN STANDAARDRECEPT VOOR LINKS STADSBESTUUR IN TIJDEN VAN CRISIS”

Tekst: Hans van Heijningen en Diederik Olders

Martina Michels is vice-voorzitter van de Die Linke-fractie in de gemeenteraad van Berlijn, dat tegelijk het landsparlement is omdat Berlijn behalve stad ook één van de zestien ‘Bundesländer’ is. Die Linke regeert voor de tweede keer mee – de eerste keer nog onder de naam PDS. De partij ging deelnemen aan het stadsbestuur op een moment dat Berlijn zo goed als failliet was. Een grote stad als Berlijn financieel saneren zonder de mensen een oor aan te naaien, kan dat?

Hoe konden de schulden van Berlijn zo hoog oplopen vóór 2000 zonder dat er werd ingegrepen?

“Tot 2000 regeerde in Berlijn een grote coalitie van CDU (christendemocraten) en SPD (sociaaldemocraten), onder leiding van de CDU. Er zijn twee hoofdoorzaken voor de hoge schulden: ten eerste de problemen van de hereniging van Duitsland en ten tweede het feit dat de politiek verantwoordelijken niet gedaan hebben wat zij hadden moeten doen.

Voor de val van de Muur had West-Berlijn weinig financiële zorgen. Bij tekorten kon men altijd rekenen op financiële steun van de regering van West-Duitsland, die er veel aan gelegen was om de positie van West-Berlijn als ‘frontstad’ in het Oosten te verstevigen. Oost-Berlijn kon zich op haar beurt verheugen in de bijzondere aandacht van de DDR. Bij de hereniging in 1989 viel die bijzondere positie van beiden delen van Berlijn in één klap weg. Zo kreeg de stad van de ene dag op de andere nog nauwelijks extra hulp, terwijl de problemen om de deling te overwinnen juist extra groot waren. Berlijn had twee openbare diensten, drie universiteiten, drie opera’s, twee volstrekt van elkaar gescheiden verkeersnetten – alles was in Berlijn dubbel en functioneerde onafhankelijk van elkaar. Dat moest allemaal samengevoegd en vaak ook uitgebreid worden. Berlijn bevond zich in de unieke situatie dat zij het herenigingsproces binnen één stad moest zien te volbrengen. Daar kwam nog bij, dat in Oost-Berlijn de industrie over de kop ging. De financiële problemen waren hier groter dan waar ook en konden niet op eigen kracht overwonnen worden. Achteraf zijn alle partijen het erover eens dat destijds veel te snel is besloten om de bijzondere status van Berlijn op te heffen.

De CDU-SPD-coalitie paste zich niet snel genoeg aan de nieuwe situatie aan. Ze wachtte veel te lang op hulp vanuit Bonn en richtte zich op het verwezenlijken van grote statusprojecten in de hoop dat die ooit geld op zouden leveren voor de stad, in plaats van zich te richten op het oplossen van de structurele problemen van de stad. Ze gaven oude antwoorden op nieuwe vragen. De oude frontstadmentaliteit van corruptie en mismanagement bleef bestaan. Neem nu het voorbeeld van de Berliner Landesbank die door de overheid opgericht

Foto: Hans van Heijningen

werd in de verwachting dat de winsten naar de stad zouden vloeien. Toen deze bank in crisis raakte – lang vóór de huidige kredietcrisis – werden de gaten gedicht met onbetrouwbare fondsen. Totdat de crisis zo omvangrijk werd, dat die openbaar werd en de bank instortte. De deelstaat Berlijn was als hoofdeigenaar aansprakelijk voor de schulden. De voorzitter van de Raad van Toezicht van de bank was de toenmalige fractievoorzitter van de CDU in het Berlijnse parlement. Dat laat zien hoe verweven de politieke en de financiële wereld op dat moment waren.

In 2000 was Berlijn met een schuldenlast van 54 miljard euro praktisch failliet. Alleen met een strikt bezuinigingsregime en een omslag in het denken zou Berlijn er weer bovenop kunnen komen. Bij de verkiezingen in 2001 was de PDS zo groot geworden, dat we er niet aan ontkwamen om serieus na te denken over meebesturen.”

Hoe verliepen de coalitieonderhandelingen?

“Voordat de onderhandelingen tussen SPD en PDS begonnen, waren er oriënterende gesprekken tussen SPD, die Grünen (groenen) en de FDP (liberalen). Die waren snel klaar; vooral de liberalen wilden extra belastingen invoeren, iets wat zowel SPD als de groenen niet zagen zitten. Daarnaast zagen de groenen dat het benodigde bezuinigingsregime behoorlijke spanningen zou opleveren. Zij lieten deze bittere pil graag aan zich voorbijgaan. De PDS was met 23 procent de derde partij geworden – met de SPD samen gaf dat een duidelijke meerderheid. Onze lijsttrekker Gregor Gysi was voor veel kiezers een bron van hoop. Toen de SPD ons vroeg mee te doen, stonden we voor een keuze. Of we weigerden mee te regeren waardoor de terecht door de kiezer weggestuurde coalitie SPD-CDU verder kon. Of we waagden een poging om een nieuw begin te maken. We kozen voor die laatste optie omdat je het niet kunt maken om aan de kant te blijven staan wanneer de kiezers jou het mandaat geven om mee te regeren. De belangrijkste opgave van de nieuwe regering zou het op orde brengen van het huishoudboekje worden, zodat Berlijn ruimte zou krijgen om weer iets op te bouwen. In 2001 begonnen we; senator Gysi met de portefeuille Economie, Werk en Vrouwen, senator Flierl met Cultuur en senator Knacke-Werner met Gezondheid en Sociale Zaken.” (De regering van Berlijn heet de senaat met maximaal acht ministers/wethouders/senatoren en een ‘regerend burgemeester’ - red.)

Hoe pakte dat uit?

“We kwamen er vrij snel achter dat je alles kwijt bent wat we niet vast hadden gelegd in het collegeakkoord. Open kwesties worden doorgaans beslist door de sterkste partij en dat was in ons geval de SPD.

Iets anders is dat het bezuinigingsbeleid de nodige weerstand opriep, zeker ook bij onze eigen mensen. Aan gehandicapten kun je wel uitleggen dat ze in Berlijn met SPD en die Linke beter af zijn dan in andere delen van Duitsland, maar als je relatieve verslechtingen doorvoert roept dat weerstanden op. Mijn God, wat een ellende was dat soms. Ik zie me daar nog het woord voeren op een congres waar de eerste rijen ingenomen waren door partijleden die in een rolstoel zaten. Op dat soort momenten sloeg ook bij mij wel eens de twijfel toe, ook al beschouw ik mezelf als een harde.”

Hoe waren de reacties?

“In het begin was er enorme weerstand, vooral in West-Berlijn en uit de hoek van de landelijke CDU en de FDP. ‘Het einde van het avondland’ (Europa, red) werd voorspeld. De SPD waren verraders, die zich met communisten, de ‘Stasi-partij’, hadden ingelaten. De investeerders zouden wegtrekken en de economie zou instorten. Dat was ook de toon in de media. Dat is allemaal niet uitgekomen.”

In 2006 waren er weer verkiezingen. Hoe oordeelden de kiezers over jullie?

“We zijn teruggevallen, van 23 naar 13 procent. De SPD bleef even groot, maar die hadden een flinke burge-meestersbonus – de inmens populaire, homoseksuele burgemeester Klaus Wowereit. In Berlijn-Oost vielen we zelfs terug van 48 naar 28 procent. De WASG – die zich later aan zou sluiten bij die Linke – deed nog zelfstandig aan de verkiezingen mee, als protest tegen onze regeringsdeelname. Daar had ik het toen wel moeilijk mee, die zogenaamde principiële linksen die hun handen niet vuil wilden maken. Ook de opstelling van de WASG heeft ons toen stemmen gekost.”

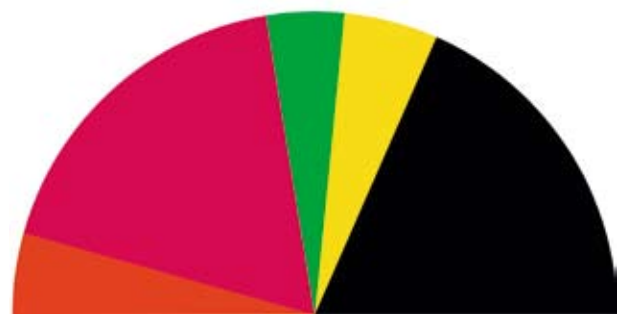
Was de terugval niet te voorkomen?

“We waren in ons verkiezingsprogramma in 2001 duidelijk geweest over de noodzaak om het huishoudboekje van Berlijn op orde te brengen. Dat nam niet weg dat de daarvoor noodzakelijke bezuinigingen bij veel mensen hard aankwamen. De herkenbaarheid van de linkse politiek ging verloren en we slaagden er niet in om onze oplossingen en alternatieven over te brengen naar de mensen. Onze communicatiestructuur was te weinig ontwikkeld. Zelfs partijleden voelden zich te weinig betrokken en geïnformeerd.”

Toch hebben jullie onderhandeld over een nieuwe links-linkse coalitie. Hoe verliep dat?

“In 2006 stond Berlijn er duidelijk beter voor dan in 2001 en we voelden er niets voor om het veld te ruimen nadat we de rotzooi op hadden geruimd. Bovendien hadden we bewezen te kunnen besturen. De onderhandelingen waren dan ook eenvoudiger dan vijf jaar daarvoor. Er was nu ook ruimte om keuzes te maken in de opbouw van Berlijn. Die Linke heeft zich op vier concrete projecten geconcentreerd. Banen in de publieke sector, wijk scholen (een soort brede school, red), ecologische stadsontwikkeling en versterking – en dus niet privatisering – van de nog

Zetelverdeling in de Bondsdag

	Zetels
■ CDU/CSU	226
■ FDP	62
■ BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN	51
■ SPD	222
■ DIE LINKE	54

bestaande gemeentebedrijven. Deze vier punten hebben we vanaf het begin binnen én buiten de partij duidelijk naar voren gebracht. De portefeuillevordering sloot goed aan bij onze zwaartepunten. Senator Wolf kreeg Economie, Werk en Vrouwen, senator Knacke-Werner Sociale Zaken en Integratie, en senator Lompscher Gezondheid, Milieu en Consumentenbescherming.”

Bestaan er binnen Die Linke tegenstrijdige opvattingen over bestuursdeelname?

“Linkse partijen met regeringsverantwoordelijkheid richten zich op het uitvoerbare. In de oppositie heb je alle ruimte voor fundamentele kritiek. Toen we toetraden tot het bestuur van Berlijn hadden we onze ideaalbeelden nauwelijks getoetst op betaalbaarheid en praktische verwezenlijking. Dat kun je je in de regering niet meer veroorloven. Bij elk beleidsvoorstel moet je de beperkte handelingsvrijheid incalculeren, gegeven de wetten en regels waar je mee te maken hebt. Daarbij komt dat je rekening moet houden met mogelijke noodzakelijke compromissen met de coalitiepartner. We hebben moeten leren niet alleen vergezichten te formuleren, maar ook na te denken over de stappen die je moet zetten in de realisering daarvan. Vergezichten zijn nu eenmaal niet één op één te vertalen in beleid. Dat duidelijk te maken naar je eigen mensen en naar de bevolking toe lukt niet altijd: sommige delen van het beleid zien er van buiten uit als slappe compromissen. Daarom vinden we het belangrijk een paar deelsuccessen zichtbaar te maken, onze actieve mensen inzicht te geven in de totstandkoming van beslissingen en de alternatieven en consequenties daarvan met hen door te

rekenen. We horen vaak dat Die Linke in de regering te weinig ‘systeemkritisch’ is. Dat maakt het belangrijk om de herkenbaarheid van links te vergroten. We moesten leren hoe we het onderscheid met de SPD en zelfs tegenstellingen met de SPD openbaar konden maken, zonder dat de media daar meteen het einde van de regeringscoalitie uit afleidde, wat een geliefd spelletje van de media is. Dat lukt ons nu een stuk beter dan in de eerste regeringsperiode.

Vanuit de regering moeten we laten zien wat ons handelen concreet voor de burger betekent. Dat schoolt je realiteitszin en brengt conflicten met zich mee. Als het bijvoorbeeld gaat om hogere lonen van ambtenaren, dan zijn we solidair met de vakbonden, en tegelijk leggen we aan de onderhandelingstafel uit waarom we niet in staat zijn alle eisen in te willigen. De verhouding met de groenen is scherper dan toen we gezamenlijk oppositie voerden. Het bewijs dat links kán besturen, is een belangrijke boodschap voor de samenleving. De moeilijkheid zit hem er vooral in te laten zien dat links regeren echt anders is dan midden of rechts regeren.”

Hoe gaat de samenwerking met de SPD?

“We hebben een goede samenwerking, die is gebaseerd op vertrouwen. De Berlijnse SPD behoort tot de linkervleugel van de SPD. Dat ligt aan de mensen, en ook aan het feit dat we in het oosten van Duitsland zitten. In de eerste regeringsperiode was de samenwerking wat geruislozer, vooral omdat de noodzaak van de financiële sanering ons verbond. In de huidige coalitie gaat het weer meer over opbouw, en nu spelen inhoudelijke discussies en pogingen om je als partij te profileren een grotere rol. We zijn voor de SPD een betrouwbare optie om mee te regeren. Tegelijk zie je dat de groenen in hun gemeenschappelijke oppositie met CDU en liberalen chaotisch en onberekenbaar zijn. Maar we maken ons geen illusies: bij een volgende verkiezing en andere machtsverhoudingen kan de positie van de SPD zo maar veranderen. Reden temeer om aandacht te besteden aan partijopbouw en behoud van onze eigen ideologie.”

Hoe werken afdeling, fractie en bestuurders samen?

“Onze senatoren zijn actief aanwezig op alle partijvergaderingen en -bijeenkomsten. Zij komen ook altijd naar fractievergaderingen. Voor ondersteuning bij bijvoorbeeld de bepaling van standpunten staan onze bestuurders ter beschikking van de fractie. Elk wetsvoorstel

Politieke partijen in Duitsland

Bij de verkiezingen van 2005 kwamen de volgende partijen in de Bondsdag: SPD (34,2%), CDU (27,8%), CSU (7,4%), FDP (9,8%), Die Linke (8,7%) en Bündnis 90/Die Grünen (8,1%).

SPD: Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Sociaaldemocratische Partij van Duitsland). Ledental: 523.000. Ideologisch te vergelijken met de PvdA.

CDU: Christlich Demokratische Union Deutschlands (Christelijk Democratische Unie van Duitsland). Ledental: 530.000. In de zuidelijke staat Beieren bestaat de CDU niet; daar is wel zusterpartij CSU, waarmee de CDU op federaal niveau samenwerkt.

CSU: Christlich-Soziale Union (Christelijk Sociale Unie). Ledental: 167.000. Bestaat alleen in Beieren. De CSU staat bekend als conservatiever dan de CDU.

FDP - Freie Demokratische Partei (Vrije Democratische Partij). Ledental: 66.000. De FDP is te vergelijken met de VVD en een vleugje D66; er zijn sociaal-liberale en conservatief-liberale stromingen binnen de partij.

Die Linke (De Linkse). Ledental: 76.000. Zie verder het andere kader.

Bündnis 90/Die Grünen (Bondgenootschap 90/De Groenen). Ledental: 45.000. Te vergelijken met GroenLinks, is het een fusiepartij van de Oost-Duitse Bündnis 90 en de West-Duitse Die Grünen.

wordt door onze senatoren voorgelegd aan vertegenwoordigers van belanghebbenden. De fractie organiseert parallel daaraan raadplegingen en discussierondes. Een succesvol voorbeeld van mensen betrekken bij beleid was ons wijkscholen-project. De portefeuille Onderwijs ligt bij de SPD – we moesten ze dus eerst overtuigen om een modelproject te starten. Tijdens uitgebreide discussiebijeenkomsten op allerlei onderwijslocaties kwamen tal van opvattingen naar voren die onze visie ondersteunden. Daarmee hebben we de SPD in beweging gekregen. Iets dergelijks hebben we ook weten te bewerkstelligen door studentenvertegenwoordigers te betrekken bij de vernieuwing van het Berlijnse hogeschoolsysteem. En er zijn nog meer voorbeelden.”

Hoe verhouden jullie je tot links-radicalen?

“Dat is niet eenvoudig. Zo moet je als je regeringsverantwoordelijkheid hebt, tegen kraakacties optreden (in Duitsland verboden - red). Geweld proberen we te voorkomen. Dat lukt bijvoorbeeld heel goed bij de jaarlijkse 1 mei viering. In het verleden kwam het standaard tot ongeregelde rellen op die dag. Door maatschappelijke krachten te organiseren en straatfeesten te organiseren onder het motto ‘1 mei is van óns!’ hebben we daar tegenwicht aan weten te bieden. Met de politie hebben we afgesproken dat ze conflictteams in burger inzetten en zich terughoudend opstellen. Maar klaarstaan als er toch iets gebeurt. Deze aanpak heeft zijn waarde bewezen.

Soms kiezen we de kant van degenen die burgerlijk ongehoorzaam zijn. De partij staat bijvoorbeeld aan de kant van de dienstplichtweigeraars en demonstreert openlijk tegen oorlog en tegen onze militaire aanwezigheid in Afghanistan. Onze senatoren zijn standaard niet aanwezig bij het beëdigden van legerrekruten. Daaraan wordt door de media zwaar getild, maar wij vinden het de moeite waard om ons op die manier te onderscheiden.”

Mogelijk moet links de kolen uit het kapitalistische crisistvuur halen. Hoe beperk je het risico dat je dat politiek de kop kost?

“Ook hier geldt volgens mij dat we eerst onze alternatieven op haalbaarheid moeten toetsen. Niet alles waar links voor is, is direct in beleid om te zetten. We moeten doelen op lange en korte termijn formuleren. Wij streven weliswaar een andere maatschappij na, maar in concrete situaties moeten we antwoorden hebben op de vragen waar mensen vandaag mee geconfronteerd worden. Het systeem is niet van vandaag op morgen te veranderen. Als we inhoudelijk een andere richting aan de politiek kunnen geven (socialer, maatschappelijk solidairder enzovoort), als we de politieke besluitvorming transparanter weten te maken, een effectievere controle van besluitvormers kunnen invoeren of een rechtvaardiger verdeling van maatschappelijke rijkdom kunnen bewerkstelligen, dan wordt de maatschappij door linkse regeringsdeelname in ieder geval een stuk beter. Niet alles beloven, geen luchtkastelen bouwen, maar je op concrete punten concentreren, daarvoor bondgenoten zoeken; en voor alles als links herkenbaar blijven. De standpunten die je inneemt, moeten door een brede

meerderheid van je partij gedragen worden. Het klinkt allemaal nogal abstract en algemeen misschien, maar er is geen standaardrecept. Elke situatie moet niet theoretisch, maar praktisch, realistisch benaderd worden.”

Die Linke

De PDS (Partei des Demokratischen Sozialismus; Partij van het Democratische Socialisme) werd in 1989 in Oost-Duitsland opgericht. De ideologie was socialistisch. De partij maakte naam als “Kümmerpartei”; als de enige partij die zich om de Oost-Duitse verliezers van de Duitse hereniging bekommerde, en had redelijk electoraal succes. In 2005 werd de naam veranderd in Die Linkspartei/PDS. Dit op verzoek van de West-Duitse sociaaldemocratische partij WASG, waarmee men een lijstverbinding wilde aangaan. WASG (Arbeit & soziale Gerechtigkeit – Die Wahlalternative; Arbeid & Sociale Gerechtigheid – Het Verkiezingsalternatief) was in 2005 opgericht uit onvrede met het neoliberale beleid van de coalitie tussen SPD en Die Grünen. WASG was links-sociaaldemocratisch. Oscar Lafontaine was een voormalig SPD-minister van Financiën, die in 2005 besloot zich bij WASG aan te sluiten. Hij en andere WASG-leden kwamen bij de verkiezingen van 2005 op de lijst van Die Linkspartei/PDS als ‘onafhankelijk kandidaat’. In 2007 besloten Die Linkspartei/PDS en WASG te fuseren tot Die Linke. Lafontaine deelt met PDS'er Lothar Bisky het partijvoorzitterschap.

Oscar Lafontaine

Lothar Bisky

HET RIJKE

DEEL 41

Sjaak van der Velden over *Ferdinand Domela Nieuwenhuis* en *Peter Kropotkin*

ROOIE LEVEN

DOMELA NIEUWENHUIS EN KROPOTKIN

Domela Nieuwenhuis

Ferdinand Domela Nieuwenhuis (Amsterdam 1846 – Hilversum 1919), tijdenlang *Us Ferlosser* genoemd en de apostel van de arbeiders, was in de geschiedschrijving van de arbeidersbeweging jarenlang omstreden. Vooral de sociaal-democraten zagen hem als een zwalkend leider en een figuur 'in verval'. Zijn belang voor het begin van het socialisme in ons land is echter onbetwist. Na de vorming van de Sociaal-Democratische Bond werd hij een van de leidende figuren. In 1888 kwam Domela als eerste sociaal-democraat in de Tweede Kamer. Hij was een toegewijd Kamerlid. Als eenling had hij echter geen benijdenswaardige positie en dat verklaart mede zijn latere afkeer van parlementair werk. Domela Nieuwenhuis kwam steeds meer onder invloed van het anarchisme te staan, hoewel hij zich daar aanvankelijk tegen afzette. Hij wilde dat parlementairen én revolutionairen samenwerkten. Na de oprichting van

In 1912 schreef Ferdinand Domela Nieuwenhuis het boek *Darwin-Kropotkine. De twee grote wetten der natuur*. In dit boek stelde hij de gangbare opvattingen van Darwin tegenover die van Peter Kropotkin. Bij Darwin denken we allemaal aan de strijd om het bestaan als motor van de ontwikkeling van de biologie. Helaas is deze gedachte in de maatschappijwetenschappen en de politiek veelvuldig misbruikt om het kapitalisme te promoten als de beste maatschappijvorm.

de SDAP, de voorloper van de PvdA, was de scheuring echter een feit. Domela bleek vanaf 1898 definitief anarchist. Als het socialisme zich via het parlement verbond met de staat, dan zou het volgens hem verworden. Als consequente anarchist wees hij elke vorm van organisatie af. Buiten de anarchistische beweging liet Domela weinig meer van zich horen. Zijn onverminderde populariteit bleek echter bij zijn begrafenis in 1919 toen tienduizenden hem in Amsterdam de laatste eer bewezen. Inspiratie haalde Domela Nieuwenhuis onder andere bij buitenlandse anarchisten, zoals de Rus Pjotr Aleksejevitsj Kropotkin (Moskou 1842 – Dmitro 1921). Deze Russische vorst ontwikkelde zich tot een revolutionair en anarchist. Ook was hij geograaf en geoloog. Kropotkin was van 1872 tot 1874 lid van een revolutionaire organisatie in Sint-Petersburg. Hij voerde revolutionaire propaganda onder de arbeiders van die stad, maar kwam in de gevangenis waaruit hij ook weer ontsnapte. Van 1876 tot 1917 verbleef hij noodgedwongen in het buitenland waar hij lid was van anarchistische organisaties. Midden in de Russische revolutie keerde hij terug naar zijn vaderland, waar hij enthousiast was over de revolutie. Hij bekritiseerde echter ook de hardvochtige maatregelen van de sovjetregering tegen

andersdenkenden. Hoewel de communisten de anarchisten heftig bestreden, gaven zij toch toestemming voor een waardige begrafenis van Kropotkin in 1921. Kropotkin publiceerde op het gebied van de ethiek, de sociologie en de geschiedenis van de Franse revolutie. Hij constateerde onder andere dat bij dieren van dezelfde soort geen sprake was van strijd om het bestaan. Wederzijdse hulp en onderlinge solidariteit blijken essentieel voor het behoud en de evolutie van iedere diersoort. Ook de mens is er volgens Kropotkin toe geneigd een genereuze houding aan te nemen, opofferingsgezind te zijn en onbaatzuchtig. Dat zou vooral blijken in kleinschalige en solidaire gemeenschappen. Zo schreef hij over de Commune van Parijs van 1871, dat deze het vertrekpunt kon worden voor toekomstige revoluties. De moderne staat was volgens Kropotkin de grootste hindernis voor het bereiken van een maatschappij gebaseerd op onbaatzuchtigheid, vrijheid en gelijkheid. De afbraak van de staat zou daarom de enige weg zijn naar solidair gedrag van de mens en de bevrijding van het individu en de vooruitgang van de maatschappij.

Fragmenten uit *De twee groote wetten der natuur*

'Het is dus de kennis van de wetten, die de natuur beheerschen, aan wier nasporing wij onze beste krachten moeten wijden.

Twee wetten vooral zijn het, schijnbaar elkaar tegensprekende, in waarheid elkaar aanvullend, die alles beheerschen. Wij zouden ze dus de grondwetten van de natuurlijke samenleving kunnen noemen.

Ze zijn:

1. De wet van den strijd om het bestaan.
2. De wet van wederkeerig dienstbetoon.

Aan de eene wet blijft steeds en ten nauwste verbonden de naam van Charles Darwin, aan de andere die van Peter Kropotkine. Want al zijn zij niet in den strikten zin des woords de uitvinders, daar hun denkbeelden hier en daar overal verstrooid voorkomen, zij hebben de onschatbare verdienste gehad de feiten zoodanig bijeengegaard en verbonden te hebben, dat sinds hen de denkende wereld van het bestaan ervan overtuigd is geworden.'

'Wanneer wij op een schoonen zomeravond hooren, hoe de vogels rondom ons zorgeloos hun gezang

laten weerklinken en de geheele natuur rust en kalmte schijnt te ademen, dan denken wij er niet aan, hoe dit alleen mogelijk is door een voortdurende en grote vernietiging van vele levende wezens, daar de vogels zich voeden met insecten of planten; wij denken er verder niet aan, hoe de zangers, die wij hooren, alleen de weinigen zijn die van zoovele broeders zijn overgebleven, want de meesten zijn als slachtoffers gevallen van roofvogels of dieren, of wel van weer, gebrek aan voedsel, koude, enz. De trek van zelfbehoud noopt de organische wezens voortdurend tot een dikwijls wreede vernietiging van vreemde levens.'

'Naast den onderlingen strijd, dien men in de natuur kan waarnemen, vindt men een anderen faktor van overwegend belang, namelijk het wederkeerig dienstbetoon en het is zeer de vraag, welke van beiden den grootsten invloed uitoefent. Wederkeerig vertrouwen en persoonlijk initiatief worden in de dierenwereld veel opgemerkt en daarom kan men zelfs zegen: geen mededinging want deze is altijd schadelijk voor de soort en er bestaan overigens middelen in overvloed om haar te vermijden. Die strekking toont de geheele natuur en daarom klinkt uit ons heestergewas, Bosch, rivier en oceaan den roep tegemoet: Vereenigt U! Past wederkeerig dienstbetoon toe! Dit is het beste middel om aan elk en aan allen de grootste veiligheid te schenken, de beste waarborg van vooruitgang en van lichamelijk, verstandelijk en zedelijk voortbestaan. Het is de les die de Natuur ons geeft en dit is al wat de dieren doen die den hoogsten rang bekleeden in hun wederzijdsche soorten.'

'De gezelligheid en het wederkeerig dienstbetoon vindt men veelal bij de zoogdieren. De wolven jagen in troepen en zij vallen de paarden nooit anders dan in troepen aan. Maar ook de paarden wachten een aanval gezamenlijk af. Rukken de wolven niet dadelijk op, dan loopen zij gevaar door de paarden omringd en met hoefslagen gedood te worden.'

'Naarmate wij de ladder der evolutie opklimmen, zien wij de gezelligheid meer en meer bewust worden. Bij de

hoogere werveldieren is zij periodiek, of wel de dieren worden gezellig om aan gegeven behoeften te voldoen – voortplanting der soort, trekken, jagen of onderlinge verdediging.'

'Het maatschappelijk leven is het krachtigste wapen in den strijd om het bestaan. Het stelt de zwakste insecten, vogels en zoogdieren in staat zich te verdedigen tegen de gevaarlijkste roofdieren en roofvogels, het stelt de dieren in staat met een minimum van krachtsinspanning hun kroost groot te brengen en hun aantal te behouden ondanks een zeer laag geboortecijfer.'

'Het gezellige leven gaat hand in hand met een overeenkomstige ontwikkeling van sociale gevoelens en vooral van een soort kollektief begrip van rechtvaardigheid, dat tot gewoonte is geworden.'

'Wij vonden, dat de niet gezellige soorten zijn veroordeeld tot verval, terwijl de gezellige, waartoe de mensch behoort, tot hoogere ontwikkeling komen. De menschen leefden eerst in clans en stammen, daaruit groeide de barbaarsche dorpsgemeenschap en een nieuwe, nog wijdere kring van maatschappelijke gewoonten, gebruiken en instellingen, waarvan het gemeenschappelijk bezit en de gemeenschappelijke verdediging van een gegeven grondgebied, onder de rechtsmacht der volksvergaderingen en in het bondgenootschap van dorpen die behoorden of ondersteeld werden te behooren tot één stam.'

'De opkomst van den staat naar het model van het keizerlijke Rome, maakte met geweld een einde aan alle middeleeuwse instellingen van wederkerig dienstbetoon.'

'Naast deze faktor heeft altijd bestaan en bestaat nog een andere, n.l. het zelfstandig optreden van het individu en ook daarin ligt een faktor van vooruitgang. Deze beide stroomingen moeten in de evolutie voor oogen worden gehouden. De worsteling tusschen deze krachten zijn feitelijk de grondslag van de geschiedenis.'

DE CENTRALE GEDACHTE IS DAT DE NATUUR NIET SLECHTS WORDT BEHEERST DOOR DE STRIJD VAN ALLEN TEGEN ALLEN

Het boekje van Domela Nieuwenhuis is eigenlijk een samenvatting van het dikke boek van Kropotkin *Wederkerig dienstbetoon, een factor der evolutie*. De centrale gedachte is dat de natuur niet slechts wordt beheerst door de strijd van allen tegen allen, de strijd om het bestaan of het recht van de sterkste maar juist ook door de samenwerking, door symbiose en hulp aan elkaar.

Toen ik begin jaren zeventig bij boekhandel Pegasus op de Hoogstraat in Rotterdam een boek van Roel van Duyn pakte, *De boodschap van een wijze kabouter*, raadde de communistische verkoper mij af om dat soort bocht te lezen. Dan maar Lenin, dat was betere lectuur volgens de beste man.

Normaal trok ik me niet veel aan van de woorden en adviezen van oudere mannen, maar voor oude communisten had ik groot ontzag. Zij bleken namelijk vaak heel veel te weten en goed geschoold te zijn. Ik zette het boek daarom terug in de schappen en kocht iets anders.

Wat zonde. Vele jaren later kwam ik het boekje van Van Duyn weer tegen en toen heb ik het wel gekocht (en ik keek niet eens over mijn schouder of iemand het zag). Nu drong ook de ondertitel van het werkje tot mij door: *Een beschouwing over het filosofische en politieke werk van Peter Kropotkin in verband met onze huidige keuze tussen catastrofe of kabouterstad*. Het ging dus helemaal niet zozeer over Van Duyn zelf, maar over Kropotkin. Wat gaf Van Duyn de ideeën van Kropotkin goed weer.

Natuurlijk was de bekende Rus een anarchist en anarchisten liggen al sinds rond 1900 niet erg goed in socialistische kringen. Ze werden door oude kameraden van mij wel eens binnenstebuiten gekeerde liberalen genoemd, en erger kan haast niet. Zeker de vroege anarchistische beweging in ons land was echter een

zeer actieve stroming, waarvan de aanhangers zeer actief waren in de vakbeweging en de anti-oorlogsbeweging. Toen sommigen van hen overgingen naar het individuele anarchisme, gingen veel andere anarchisten over naar de socialistische en communistische beweging. Zij beseften goed dat strijd voor een betere maatschappij alleen collectief kan gebeuren en de individueel-anarchisten namen afscheid van de strijd voor een socialistische samenleving. Ze dachten er alleen nog maar over na.

Heel interessant vond ik de verwijzingen van Van Duyn naar de ideeën van Kropotkin over wederkerig dienstbetoon. Met die oude gedachten, zo mooi verwoord door Domela Nieuwenhuis, ging de Russische prins al lang geleden in tegen het liberale project van ieder voor zich en God voor ons allen.

Ideeën in de wetenschap volgen vaak het maatschappelijke debat. Het recht van de sterkste was in die tijd een geloofsartikel voor liberalen die zich sterk maakten voor de vrije ontplooiing van het kapitalisme en zich verzetten tegen socialisten en staatsingrijpen. Zij waren ervan overtuigd dat de mensheid sterker en beter werd van onderlinge strijd. Die gedachte die

meestal aan Darwin wordt toegeschreven dateert van ouder datum en inspireerde Darwin juist. De econoom Adam Smith beweerde eind achttiende eeuw al dat een maatschappij beter wordt van het door ieder individu najagen van zijn eigen succes en belangen.

Nadat de linkse beweging rond 1970 een flinke opbloei had meegemaakt, sloegen rechtse economen en politici hard terug en zij verdedigden hun aanpak weer met een verwijzing naar Darwin en Adam Smith. Er was sprake van een terugkeer naar de gedachte dat de samenleving het beste af is bij een strijd van allen tegen allen. Egoïsme alom.

Toen echter bleek dat dit neoliberalisme voor de mensheid een doodlopende weg is, bloeide het idee weer op dat de evolutie niet alleen maar het resultaat is van de strijd om het bestaan. Ook veel biologen, zoals Lynn Margulis, erkennen openlijk dat niet alle evolutie het resultaat is van een nietsontziende strijd. Ook symbiose, of samenwerking speelt een belangrijke rol. Wat in het boekje van Domela Nieuwenhuis voor mij inspirerend is, is dat hij in navolging van Kropotkin laat zien dat samenwerking en dienstbetoon, wij zouden zeggen solidariteit, van groot belang is en ook in de natuur geen vreemd verschijnsel. Socialisten zijn dus als ze oproepen tot solidariteit in goed gezelschap.

COLUMN

NIET DE MARKT MAAR DE MENS

Waar ik ook op werkbezoek kom, ik merk dat het in de zorg echt gaat om mensen die zorgen voor mensen. In verpleeghuizen zie je compassievolle verzorgers en verpleegkundigen die hun uiterste best doen om nog een kwalitatieve oude dag te verzorgen voor de mensen. In gehandicapteninstellingen zie je mensen die een band hebben met de bewoners en zie je dat ze zorgen en geven. Wat het personeel terugkrijgt is vaak ook warmte en waardering. Als mensen klagen over de zorg die ze krijgen, is er altijd het bijzinnetje: “De mensen doen wat ze kunnen, aan hen ligt het niet.”

Er wordt veel geklaagd over de kwaliteit van de zorg. Als er iets mis is in ziekenhuizen, dan bereikt dat regelmatig het nieuws. Dat is ook voorstelbaar, want een operatiekamer die dicht gaat, is natuurlijk schokkend. Achterblijvende kwaliteit in de zorg voor ouderen, voor gehandicapten; het is iets waar we schijnbaar aan gewend zijn. Opsluiting in separeercellen wordt pas in de politiek besproken als er mensen overlijden. Dit heeft altijd het karakter van: ‘een glas, een plas en alles bleef zoals het was’.

De mens in de zorg is uit zicht geraakt. Kwaliteit is een papieren werkelijkheid geworden. De registratiedrift neemt absurde vormen aan. Wanneer de uitgifte van medicijnen met blauwe en rode pennen is ingevuld, dan is het in orde. Een zwarte pen levert problemen op. Of mensen genoeg aandacht krijgen, doet niet ter zake. Het personeel wordt horendol van de formulieren, registraties en indicaties. Voor alles moet een formulier worden ingevuld. Een keer uitgescholden door iemand die zorg krijgt? Vul een formulier in van vijf (!) pagina's. Personeel weet dat de frustratie en irritatie van degene die verbaal uit de slof schiet

RENSEKE LEIJTEN

SP-Tweede Kamerlid

vaak te voorkomen is door wat meer persoonlijke aandacht. Helaas hebben ze daar geen tijd meer voor als ze al die formulieren moeten invullen. Verpleegkundigen in ziekenhuizen vinden het vroege ontslag van mensen die geopereerd zijn heel vaak niet verantwoord, maar het protocol is dat dure bedden niet onnodig worden bezet.

Kostenbeheersing is het motto geworden in de zorg. Er moet zo efficiënt mogelijk uitvoering gegeven worden aan het product zorg. Dat moet ‘natuurlijk’ gecontroleerd worden, want anders kunnen we niet bepalen of er kwaliteit is. En de papieren kwaliteit is een leidraad voor het krijgen van geld. Is de papieren kwaliteit niet op orde, dan is uw buurman en concurrent-aanbieder wellicht beter en krijgt die het schaarse geld voor de broodnodige zorg. Het product zorg moet zo goedkoop mogelijk; dus een dure verpleegkundige laten helpen met douchen is niet efficiënt. Bezuinigen

op personeel, het wegmoffelen van de achterblijvende kwaliteit via formulieren maakt het er niet aantrekkelijker op om te werken in de zorg. Er zijn dikke personeelslagen ontstaan bij zorginstellingen met mensen die niets anders doen dan zorgen dat registraties op orde zijn. De handen aan het bed merken ondertussen dat ze tekortschieten door te weinig collega's.

Het roer moet om in de zorg. De kern moet zijn dat het gaat om mensen. Om mensen die zorg nodig hebben en soms permanent moeten leven in een zorginstelling. En het moet gaan om de mensen die het werk doen. Van mensen die werken in de zorg moeten we uitgaan van professionaliteit, maar zeker ook van inzicht in wat nodig is voor mensen. Geen dure indicaties meer, maar zeggenschap voor personeel. En dat kan inderdaad gewoon een extra halfuurtje aandacht zijn om het leven beter te maken. Als de zorg blijft draaien om formulieren, ‘outputregistratie’ (hoe effectief ziet de zorg er op papier uit voor een zo laag mogelijke prijs), efficiëntiekortingen, concurrentie op product, dan zal dat de beroepseer van het personeel geen goed doen.

Wanneer je het mensen vraagt, dan zegt een dikke meerderheid (van alle politieke gezindten) dat de zorg geen product is waarbij de laagste kostprijs het streven moet zijn. Vraag je ze naar een rijtje gewaardeerde beroepen, dan zit daar steevast de verpleegkundige en de verzorgende in. En juist deze zo gewaardeerde mensen worden door die zo ongewenste marktwerking in de hoek gedrukt. De zorg wordt onbetaalbaar, is het argument. Dat vind ik al heel lang: dat er mensen zijn die zorgen voor mensen en kiezen voor het mooie beroep in de zorg: dat is van onbetaalbare waarde.

SPANNING

GIJ ZULT AANBESTEDEN?

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 11, nummer 2, februari 2009

GIJ ZULT AANBESTEDEN?

Een saaier onderwerp konden we niet bedenken, het aanbesteden van opdrachten in het publieke domein. Niet echt iets waar je mensen voor uit bed kunt bellen. Zoals Wim Kan ooit eens zei: "Je kunt het wel doen maar ze vinden het niet prettig".

Toch is het een belangrijk onderwerp voor al die leden die in gemeenteraden en gemeentebesturen te maken hebben met de overheidsfinanciën. Een plaatselijk bestuur kan wensen hebben en plannen maken, maar op het moment dat die plannen in beleid worden omgezet, dan gelden Europese regels. Die regels zijn een politiek uitvloeisel van de rechtse, neoliberale wind die sinds de jaren tachtig over de wereld jaagt.

Liberalen en hun geestverwanten uit andere politieke richtingen – wie herinnert zich niet Wim Kok die zijn ideologische veren afschudde – waren er heilig van overtuigd dat de markt haar werk weer moest doen. 'Minder overheid, meer markt' was hun motto. 'Europa' bepaalt wanneer een opdracht 'aanbesteed' moet worden wat tot gevolg heeft dat in sommige sectoren die vroeger het alleenrecht van de overheid waren nu de markt regeert. Die markt leidt er toe dat bij het aanwijzen van de uitvoerder van een taak de nadruk al gauw komt te liggen op de prijs. Wie levert het goedkoopste product, of belooft dit althans? Voor veel overheidstaken is dit uiteraard niet de goede aanpak; kwaliteit dient daar belangrijker te zijn dan alleen maar de prijs. Voor taken die vroeger door de overheid werden uitgevoerd, zoals nutsbedrijven, openbaar vervoer en zorgtaken, geldt dit ook. Of openbaar vervoer goed is of niet hangt niet alleen samen met de prijs, maar ook met de frequentie, de bereikbaarheid en de arbeidsvoorwaarden voor het personeel. De gevaren van de marktwerking in de zorg zijn in de vorige Spanning uitgebreid aan bod gekomen en dat het gekheid is om alle nutbedrijven aan de markt over te geven liet de SP zien bij de acties rond de verkoop van Nuon en Essent: *Ze Zijn Nuts*. Hoe taai en saai het onderwerp ook is,

heeft het van diverse kanten belicht in de hoop duidelijk te maken hoe belangrijk het is om er goed over na te denken. We kunnen het wel op zijn beloop laten, maar als partij die wil meebesturen hebben we er overal mee te maken. Het lijkt een technisch onderwerp, maar in feite is het een door en door politieke zaak. Ondertussen neemt de economische crisis, die allang geen kredietcrisis meer is maar de hele economie in haar greep heeft, steeds grotere vormen aan. In navolging van financiële instellingen hebben nu ook bedrijven waar echte producten worden gemaakt massaontslagen en inkrimpingen aangekondigd. Iedere crisis van het kapitalisme is uniek, maar iedere crisis lijkt ook weer een beetje op eerdere crisissen. Dat geldt ook voor deze crisis, maar de reactie van de overheid is een heel andere dan tijdens de grote crisis van de jaren dertig. De overheid was toen heel terughoudend met ingrijpen in de economie, maar nu wordt links en rechts met honderden miljarden dollars en euro's gestrooid. Die bedragen gaan nog uitsluitend richting banken een klein beetje naar bedrijven; werknemers en werklozen hebben het nakijken. Zelfs de pensioenen staan onder druk en zo meegaand als regerende partijen zijn richting banken en multinationals, zo hard stellen ze zich op naar de pensioenfondsen en dus de gepensioneerden. Sociaal-democraten propageerden in de jaren dertig hun *Plan van de Arbeid* waarin plannen stonden voor meer overheidsinvloed op de economie. De schrijvers van dat plan zijn met uitzondering van Nobelprijswinnaar Tinbergen vrijwel vergeten, de naam van de schrijver van een vergelijkbare opvatting ligt op ieders lippen bestoven: Keynes. Geen socialist, maar wel iemand die de liberale opvatting over de economie stevig bekritiseerde. Arnold Merkies schrijft daarover in de rubriek Het Rijke Rooie Leven. Ronald van Raak tenslotte ontdekte de boeken van een Indiase schrijver: Aravind Adiga. Deze werpt een helder licht op de problemen van het nieuwe India, dat gevangen blijft in kasteel en criminaliteit.

INHOUD

- 3 'ONTUCHT' VAN DE MARKT
- 4 AANBESTEDEN IN HET SOCIALE DOMEIN
- 9 AANBESTEDINGEN IN CIJFERS
- 10 EUROPA EN AANBESTEDING
- 12 DE KEUS TUSSEN AANBESTEDING EN SUBSIDIE
- 15 WORSTELN MET AANBESTEDINGEN
- 18 AANBEVOLEN
- 19 HET NIEUWE INDIA EN DE OUDE MORAAAL
- 21 HET RIJKE ROOIE LEVEN
- 24 COLUMN

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

F (010) 243 55 66

E spanning@sp.nl

Redactie

Nico Schouten (gasthoofdredacteur)

Diederik Olders

Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegenthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Antoni Gracia

Illustraties

Len Munnik

Foto cover

Henk Braam/Hollandse Hoogte

'ONTUCHT' VAN DE MARKT

Tekst: Nico Schouten

Het is al enige tijd geleden dat de kranten vol stonden over de bouwfraude. Aannemers maakten onderling afspraken over de prijs en over de vraag welk bedrijf of consortium van bedrijven een project in de bouw van infrastructuur mocht winnen. Deze praktijk speelde al heel lang in de hele bouwwereld, maar werd wel erg duur voor het Rijk toen het in de jaren '90 enkele heel grote projecten tegelijkertijd in de markt zette. Dat deze praktijken nog geen verleden tijd zijn, bleek onlangs uit de invallen in een aantal Limburgse gemeenten bij ambtenaren en wegenbouwers.

Het maken van afspraken voor het indienen van offertes is economisch gezien heel logisch, daar de verliezers kosten maken die zij niet terug kunnen verdienen. Het is een effect van marktwerking dat door strenge regelgeving en toezicht moet worden beteugeld. Bedrijven moeten aan de kosten van dit toezicht meebetalen. De grote aandacht voor de bouwfraude staat niet los van de verheerlijking van de marktwerking in die tijd. De fraude kwam niet goed uit. Marktwerking werd door veel politici en economen gezien als het middel om publieke diensten 'doelmatiger' te laten werken. De overheid was log, bureaucratisch en verkwistend. En in publieke voorzieningen werd te weinig rekening gehouden met de wensen van de gebruikers, zo heette het. Let wel, deze kritiek richtte zich niet tegen de politieke partijen die al zoveel jaren de overheid bestuurden. Nee, 'de overheid' als institutie faalde van nature. De verantwoordelijke politici trof geen blaam; die waren slachtoffer van het systeem. Daarom werd begin jaren '90 een proces in gang gezet van deregulering, privatisering en bevordering van concurrentie en keuzevrijheid, kortom meer marktwerking. Lang leve de ondernemingsvrijheid.

Anno 2009 kunnen we vaststellen dat er behoorlijk veel is misgegaan. De kredietcrisis laat zien dat er veel anarchie zit in de vrije markt, en vraag en aanbod niet vanzelf in evenwicht komen. De veel geroemde 'tucht van de markt' is vooral op ontucht uitgedraaid.

In dit nummer van Spanning richten we ons op een deelonderwerp uit de economie, een onderwerp dat binnen de SP nog weinig aandacht heeft gekregen. Namelijk de praktijk van aanbestedingen, in het bijzonder in het sociale domein. Onder invloed van de heersende ideologie zijn landelijk en lokaal stappen gezet om collectieve voorzieningen aan de 'tucht' van de markt te onderwerpen. Dat houdt ook in dat voorzieningen (diensten) uitbesteed worden of een subsidierelatie wordt vervangen door inkoop van de dienst. Dan moet er vaak aanbesteed worden.

In een vijftal artikelen komt het onderwerp aan bod. In de tekst 'Aanbesteden in het sociale domein. Verborgene kosten en andere gevolgen' komt de vraag aan de orde of aanbesteden nou wel zo goedkoop en effectief is. In 'Europa en aanbesteding' wordt nader ingegaan op eisen die vanuit de Europese Unie worden gesteld. In de tekst 'De keus tussen aanbesteding en subsidie' geeft het

SP-raadslid Bernard Gerard zijn visie op de keuzemogelijkheid met zijn voor- en nadelen. In 'Worstelen met aanbestedingen' komen SP'ers uit vijf gemeenten aan het woord over hun ervaringen met aanbestedingen. In 'Aanbestedingen in cijfers' wordt duidelijk hoeveel geld is gemoeid met aanbesteden, al blijven veel cijfers schattingen. Een jaar geleden is door het wetenschappelijk bureau een rapport over aanbesteding in het openbaar vervoer uitgebracht. Een belangrijke conclusie daarin was dat de betrouwbaarheid van het vervoer was afgenomen. Dit kwam vooral door een vermindering van de reservecapaciteit en door de grotere druk die op het personeel wordt gelegd. Soortgelijke ervaringen zien we ook op andere terreinen die zijn aanbesteed. In het bijzonder in de thuiszorg. Het rapport bekritiseert ook de opvatting dat besparingen op de uitgaven automatisch als een winst in efficiency mogen worden uitgelegd. Dan wordt voorbijgegaan aan allerlei bijkomende effecten, zoals baanonzekerheid voor het personeel en specifieke wensen van klanten (reizigers). In een bestek kunnen eventueel veel eisen worden opgenomen, maar de controle op de uitvoering is lastig en brengt extra kosten met zich mee. Dit nummer van Spanning borduurt voort op de ervaringen bij het openbaar vervoer, maar nu toegespitst op diensten in het sociale domein.

AANBESTEDEN IN HET SOCIALE DOMEIN VERBORGEN KOSTEN EN ANDERE GEVOLGEN

Tekst: Nico Schouten

Marktwerking is al jaren het toverwoord voor diegenen die in de sociale dienstverlening willen bezuinigen. Het komt er op neer dat de overheid diensten inkoop in plaats van subsidies te verlenen aan instellingen, of de dienst zelf uit te voeren. Bij inkoop moet er vaak aanbesteed worden – en dat heeft meer gevolgen dan je op het eerste gezicht zou denken.

Op Texel spoelen in mei 2008 deze demonstranten aan. Zij protesteren tegen de voorgenomen aanbesteding van de veerdienst naar Den Helder.

Foto: boer / Hollandse Hoogte

Er is de afgelopen jaren bij aanbestedingen in het sociale domein veel misgegaan. Dat zien we vooral in de thuiszorg – al wordt het beeld daarvan vertroebeld door de extra complicatie dat de regie bij 440 gemeenten kwam in plaats van 32 zorgkantoren. Ook zijn er problemen ontstaan bij inburgering- en reïntegratieprojecten. Minder duidelijk is de situatie in het welzijnswerk of het sociaal-culturele werk, maar dat komt omdat daar nog weinig is aanbesteed. Nog minder speelt aanbesteding in het maatschappelijk werk.

Verdedigers van aanbesteding voeren aan dat er veel beginnersfouten zijn gemaakt bij de aanbesteding en dat marktwerking veel te snel werd ingevoerd. Dit is ongetwijfeld waar, want veel gemeenten en instellingen moesten op korte termijn op aanbesteding overschakelen zonder de nodige ervaring en kennis van

werkveld en procedures in huis te hebben. Door de meerderheid in de Tweede Kamer werd hier echter geen acht op geslagen. Maar het is zeer de vraag of de problemen zullen worden opgelost door slimmer aan te besteden; aanbesteding heeft ook structurele nadelen. Zo worden de kosten ervan vaak onderschat. Ook andere effecten worden graag vergeten; wat te denken van werkloosheid (en daardoor meer uitkeringen) en faillissementen bij de verliezers van de aanbesteding.

Zorgvuldig werken

De invoering van marktwerking brengt veel extra kosten met zich mee, maar voorstanders hopen dat de concurrentie ertoe leidt dat deze kosten worden terugverdiend. En meer dan dat. In bedrijfstakken waarin veel technische ontwikkelingen voorkomen is dat zeker denkbaar.

Nieuwe machines en nieuwe materialen kunnen leiden tot besparingen en misschien ook de kwaliteit van goederen en werken verhogen. Deze vernieuwingen moeten op den duur ook de kosten van aanbesteding kunnen compenseren. Maar de vraag is of de kosten van aanbesteding in het sociale domein ook worden terugverdiend. Er wordt nogal gemakkelijk gespeculeerd op 'efficiencylagen' zonder te bekijken waar dit op neerkomt. Die vergroting van de efficiency betekent in de praktijk vooral een bezuiniging op personeelskosten, door een hoger werktempo, lagere beloning, flexibele contracten of minder reservecapaciteit. Dit doet geen recht aan de intrinsieke waarde van arbeid in het sociale domein; voor bijvoorbeeld thuiszorg, reïntegratie en welzijnswerk is zorgvuldig en menselijk werk leveren van onschatbare waarde. De

Aanbesteding: Definities

Een aanbesteding is de procedure waarbij een opdrachtgever bekendmaakt dat hij een opdracht wil laten uitvoeren en bedrijven vraagt om een offerte in te dienen. Het 'bestek' is het plan waarin de opdrachtgever (zeer gedetailleerd) beschrijft wat er moet gebeuren en welke eisen er worden gesteld; op basis van het bestek maakt het meedingende bedrijf een offerte. Op een vooraf bepaalde datum wordt de inschrijving gesloten en selecteert de opdrachtgever het bedrijf dat de opdracht krijgt. Het verlenen van de opdracht aan een van de inschrijvers heet 'gunnen'.

De opdracht kan zijn:

- een 'werk', bijvoorbeeld de bouw van een school, aanleg van een weg, of onderhoud;
- een 'dienst', bijvoorbeeld een verhuizing, een juridisch advies, of zorg;
- een 'levering', bijvoorbeeld computers, meubilair, of een grasmat.

De belangrijkste soorten aanbestedingen zijn:

- **openbare aanbesteding:** deze wordt algemeen bekendgemaakt en iedereen kan een inschrijving doen.
- **niet-openbare aanbesteding:** deze wordt aangekondigd, waarna partijen zich kunnen inschrijven, dan volgt een selectie, waarbij minimaal vijf partijen geselecteerd worden. Deze partijen krijgen een bestek en doen een inschrijving.
- **onderhandse aanbesteding:** hierbij worden offertes gevraagd op basis van informatieve gesprekken over de vereisten met één of enkele genodigden.

Onderhandse aanbestedingen kunnen op twee manieren plaatsvinden: enkelvoudig of meervoudig. Bij enkelvoudig onderhands aanbesteden wordt de opdracht gegund aan één partij die op basis van een offerteverzoek een offerte heeft ingediend. Bij meervoudig onderhands aanbesteden nodigt de aanbestedende dienst een aantal (vaak minimaal 3) gegadigden uit om een offerte in te dienen op basis van een door hem vervaardigd bestek met daarin alle belangrijke informatie. Er gelden geen voorschriften tot openbare bekendmaking of voorschriften voor de duur van termijnen. De aanbestedende dienst gunt op basis van het criterium 'laagste prijs' of 'economische meest voordelige inschrijving'.

marktwerking leidt er ook toe dat werknemers zelf gaan calculeren, minder gauw iets (onbetaald) extra's doen, en dat vrijwilligers die bij het werk betrokken zijn hun animo verliezen en weglopen.

Continuïteit

In het sociale domein is continuïteit van de dienstverlening van groot belang. Dit geldt in het bijzonder bij de zorg. Een bouwproject kan uitgesteld worden en bij de inkoop van materialen kan men plannen wanneer het nodig is. Het maakt in principe ook niet uit waar het bedrijf gevestigd is. Maar zorg dient permanent beschikbaar te zijn. Uitstel is schrijnend en kan overigens ook tot kostenverhoging leiden. Bij welzijns-werk, sociaal-cultureel werk en bij maatschappelijk werk speelt dit op het eerste gezicht minder, maar daar zijn netwerken en kennis van de sociale kaart belangrijk. Voor de klanten kan het heel belangrijk zijn met vertrouwde dienstverleners in contact te blijven.

Heisa

Concurrentie kan aanbieders uitdagen om tot nieuwe ideeën en werkwijzen te komen, ook in het sociale domein. Als je toch moet aanbesteden, zou hiervoor ruimte moeten worden geboden door vooral op de kwaliteit te letten. De aanbestedende overheid moet heldere criteria hebben voor de beoordeling van offertes en erop vertrouwen dat de beloften waargemaakt worden. Bedrijven zijn creatief in het bedenken van rooskleurige beloften om de gunning te winnen en die beloften vervolgens zo zuinig mogelijk na te komen. Kwaliteit mag immers niet tot te hoge kosten leiden. Als er iets misgaat moet er moeizaam onderhandeld worden over aanpassingen

in het contract. Voor het dichten van gaten moeten extra kosten worden gemaakt. De overheid kan trachten nalatigheid met boetes te beteugelen. Dit schept echter veel juridische heisa en bestuurlijke kosten in verband met de bewijslast en een mogelijk beroep op overmacht. Liever zal men een tijdje weggijken.¹ Hetzelfde probleem speelt bij het opvragen van referenties om slechte prestaties in het verleden te laten meewegen bij een nieuwe aanbesteding. De mogelijke heisa die een afwijzing op basis van referenties oplevert, maakt dat de overheid het dan maar liever niet uitzoekt.

Inflexibel

Ook als er in plaats van een inkooprelatie een subsidierelatie tussen overheid en uitvoerende instellingen is, zal er veel organisatie-werk zijn. Instellingen worden uitgenodigd met een voorstel te komen; daarvoor moet voorbereidend werk worden gedaan en vervolgens moeten voorstellen beoordeeld worden. Voordeel is echter dat tijdens dit proces meer overleg mogelijk is en dat ook nog tijdens de uitvoering kan worden bijgestuurd. Een subsidierelatie is daarom flexibeler dan een inkooprelatie, maar belemmert wel het binnenkomen van creatieve nieuwelingen. Een nadeel is wel dat een overheid opgescheept kan blijven met een dwarsliggende instelling. Private contracten zijn een handbinder voor overheden die belang hechten aan een flexibel beleid met het oog op onvoorspelbare gebeurtenissen, zoals acties van burgers. Je kan bedrijven die ruimte bieden, maar dan verlies je de democratische controle op de keuzes die gemaakt worden. Ontevreden burgers zullen hoe dan ook bij de overheid gaan klagen. En terecht.

Drempelwaarden

Boven een bepaalde waarde van een opdracht moet op Europees niveau worden aanbesteed. De drempelwaarden voor Europese aanbestedingen zijn:

Categorie	Drempel 2008-2009
Werken	€ 5.150.000
Leveringen en Diensten centrale overheid	€ 133.000
Leveringen en Diensten decentrale overheid	€ 206.000
Leveringen & diensten Speciale Sectoren	€ 412.000

Alleen als het gemakkelijk is

De vraag is verder of er wel bedrijven zullen inschrijven. Bij het openbaar vervoer is dit meermalen niet gebeurd. Bij reïntegratieprojecten doet zich dit probleem ook voor als bedrijven betwijfelen of ze de doeleinden, de slaagcijfers wel kunnen halen. Als er vooral moeilijke gevallen in de aanbidding zijn kunnen offertes uitblijven. In Apeldoorn schreef bijvoorbeeld in 2007 niemand in voor het aan werk helpen van een groep moeilijker plaatsbare werklozen. De 'no cure no pay'-regeling – de afspraak dat als er geen positief resultaat wordt behaald, de opdrachtgever niet hoeft te betalen – is dus in dit geval riskant; het verleidt bedrijven zich te richten op gemakkelijke opdrachten en de rest te laten liggen. In het sociale domein geldt vaak dat het voor de mensen om wie het gaat van groot belang is dát het gebeurt, ongeacht hoe moeilijk het is.

Kosten ruimer bezien

Bij de invoering van marktwerking spelen niet alleen aanbestedingskosten een rol. Er zijn meer kosten. Om te beginnen de BTW. Bij inkoop moeten gemeenten deze vaak betalen zonder dat het Rijk die direct of via het gemeentefonds compenseert. Bij een subsidierelatie is dit geen probleem. Maar er is nog veel meer. Instellingen moeten reorganiseren. Zij hebben geen zekerheid over hun omzet op langere termijn. Er moet eventueel personeel overstappen en ingepast worden in de nieuwe organisatie. De verliezende partij heeft afvloeiingskosten. Panden of delen daarvan kunnen leeg blijven staan, of overname wordt gedwarsboemd. Er is nieuw drukwerk nodig om weer te geven wat de organisatie doet en waar ze zit. Als meer partijen zijn ingeschakeld zijn er meer ambtelijke en bestuurlijke contacten

In de bouw is aanbesteden al lang een gewoonte; helaas lijkt het soms wel of ook fraude bij aanbestedingen een gewoonte is geworden.

Foto: Joost van den Broek / Hollandse Hoogte

nodig om zaken door te praten. Om de kans op krimp te verkleinen moet een instelling voortdurend inschrijven op aanbestedingen buiten haar oorspronkelijke territorium. Al deze kosten moeten uit de subsidies worden betaald, zodat er minder geld overblijft voor het afgesproken werk.

Vanwege de telkens terugkerende noodzaak van aanbesteding ontstaan grotere risico's voor investeringen in huisvesting, dure bureaumaterialen en scholing. De kosten hiervan moeten terugverdiend kunnen worden en dat is veelal moeilijk te realiseren binnen het aantal jaren

Wetgeving

De regelgeving over aanbesteden door overheden is afkomstig van de Europese Unie. De Europese aanbestedingsrichtlijnen zijn behoorlijk gedetailleerd. Naast een richtlijn over 'klassieke aanbestedingssectoren' (richtlijn, 2004/18/EG) bestaat er een richtlijn 'speciale sectoren' (2004/17/EG) voor opdrachtgevers in de water- en

energievoorziening, in het vervoer en in postdiensten (Nutssectoren). In Nederland is de Richtlijn vertaald in het BAO (Besluit Aanbestedingsregels voor Overheidsopdrachten) en het BASS (Besluit Aanbestedingsregels Speciale Sectoren). Een voorstel voor een aanbestedingswet werd in september 2006 met algemene stemmen aangenomen door de Tweede

Kamer, maar sneuvelde op 8 juli 2008 in de Eerste Kamer. De landelijke overheid in Nederland gebruikt bij aanbestedingen van werken altijd het Aanbestedingsreglement Werken (ARW 2005). Decentrale overheden (gemeenten, provincies) en andere publieke opdrachtgevers kunnen dit op vrijwillige basis ook doen.

waarvoor een dienst wordt gegund. Alleen grotere bedrijven of instellingen, die al in meer gemeenten voet aan de grond hebben of op meer gebieden actief zijn, kunnen in dit opzicht de risico's spreiden. Dat betekent wel dat schaalgrootte een doel op zichzelf wordt. De overhead zou bij groei relatief kunnen dalen, maar de ervaring leert dat bij expansieve bedrijven de bestuurskosten toenemen door de introductie van een nieuwe managementlaag en – om zich hiervan te onderscheiden – hogere salarissen en andere dure gunsten voor de

Selectiecriteria en gunningcriteria

Bij aanbestedingen worden selectiecriteria gebruikt om te kijken welke bedrijven de opdracht zouden kunnen uitvoeren, dat wil zeggen daartoe (het best) in staat zijn. Gunningcriteria hebben betrekking op de offertes. Ze worden toegepast om vast te stellen welke offerte de laagste prijs heeft, dan wel de 'economisch meest voordelige aanbidding (of inschrijving)' is.

Selectiecriteria zijn onder andere:

- omzet (vaak wordt als eis gesteld dat een bedrijf in de afgelopen jaren, bijvoorbeeld drie jaar, een bepaalde minimumomzet heeft behaald);
- het ondertekenen van een verklaring rechtmatigheid inschrijving (een zogenaamd model-K verklaring). Dit wordt sinds de bouwfraude gebruikt om de eigenaren of bestuursvoorzitters van bedrijven persoonlijk verantwoordelijk te kunnen stellen als blijkt dat er ongeoorloofd met andere inschrijvers is overlegd;
- afwezigheid van juridische antecedenten door een bedrijf of eigenaren daarvan
- ervaringen van het bedrijf met vergelijkbare opdrachten
- financiële draagkracht.

Gunningcriteria zijn onder meer:

- prijs
- kwaliteitsaspecten van de aangeboden goederen of diensten
- leveringsvoorwaarden (bijvoorbeeld leveringstermijn)
- milieucriteria of sociale eisen.

Bij gunning alleen op prijs moet aan andere voorwaarden hoe dan ook voldaan worden.

Bij gunning van de 'economisch meest voordelige aanbidding' worden aan alle criteria punten toegekend. De offerte met de meeste punten wint de gunning.

topbestuurders. Er is ook meer vergadertijd nodig met bijbehorend secretariaatswerk. Maar het veroorzaakt vooral de afstandelijkheid tussen besturen en de mensen op de 'werkvloer'. Dit is een kwalitatief nadeel bij de uitvoering. Een nadeel dat niet in gunningscriteria kan worden meegewogen.

Factuur- en kredietkosten

Als door de introductie van marktwerking collectieve regelingen worden doorbroken gaan de kosten voor facturering fors omhoog. Dit speelt in het bijzonder in de thuiszorg. In plaats van enkele marktpartijen zijn er nu vele. Deze kunnen allemaal verschillende administratieve systemen hebben. Bij concurrentie ontstaan ook kredietrisico's. Voorschotten worden verminderd of verdwijnen. Er moeten meer leningen worden afgesloten, waarvoor ook een hogere rente moet worden betaald, daar de overheid niet meer garant staat en de investering meer risico's bevat.

Conglomeraten

De praktijk leert dat zowel de vragers op de markt – vooral kleinere gemeenten – als de aanbieders gaan samenwerken of fuseren om schaalvoordelen te behalen. Tegenover schaalvoordelen staan echter schaalnadelen; de vraag is steeds wat in een gegeven situatie zwaarder weegt. Bij een dergelijke weging moet het niet alleen om de kosten gaan, maar ook om de kwaliteit en om de sociale effecten voor de samenleving. De aanbestedingsdwang maakt een goede afweging moeilijk omdat het voortdurend dreigende verlies van een marktaandeel dwingt om in grootte te investeren. Aanbesteding bevordert daardoor conglomeraatvorming. Dit is heel goed te zien bij de combinaties die ontstaan in zorg en welzijn. De overheden kunnen proberen dit te ondervangen door gevraagde diensten weer in percelen (kavels) op te knippen. Daar zitten veel praktische problemen aan vast. Het verhindert ook niet dat bedrijven/instellingen toch fuseren en gebruik gaan maken van onderaannemers.

Stichtingen onder druk

Voor stichtingen bestaat in de concurrentieslag het nadeel dat zij weinig reserves mogen vormen en geen commerciële bijverdiensten mogen

hebben. De marktwerking bevordert daardoor de vorming van besloten vennootschappen, die allesbehalve transparant zijn. Stichtingen hebben wel het voordeel dat zij geen vennootschapsbelasting hoeven te betalen. De overgang naar aanbesteden luidt tevens een commercialisering in, doordat de stichtingen in hun werkwijze het karakter van bedrijven krijgen of zelfs bedrijven worden. De mentaliteit verschuift, in het bijzonder bij directies. De horizon is niet langer meer de gemeente of wijk van oorspronkelijke vestiging. De sociale binding wordt losser, zodat de vestigingsplaats van secundair belang wordt. Voorop komt zoiets als het 'bedrijfsbelang' te staan, wat gewoonlijk neerkomt op groeiambities in het voordeel van directies en eventuele eigenaren. Het verloren raken van een natuurlijke geografische binding leidt er toe dat 'gelijke rechten' kunnen worden opgeëist voor het verlenen van diensten in andere wijken of gemeenten. Aanbesteding komt hieraan tegemoet. Stichtingen die zich verbonden voelen met een gemeente komen hiermee voor een probleem te staan. Zij moeten tegen hun sociale filosofie in meegaan met de trend. Door een gebrek aan ervaring in de aanbestedingstechniek en -tactiek worden ze al gauw overvleugeld door bedrijven die deze kennis wel in huis hebben.

Sprookjes

Concurrentie en aanbesteding brengen kosten met zich mee waardoor het nog maar de vraag is of de optelsom van offerteprijs en aanbestedingskosten voor de overheid uiteindelijk goedkoper uitvalt dan subsidieverlening. Daarnaast heeft aanbesteden in het sociale domein veel ongunstige bijeffecten. Je moet echt in sprookjes geloven als je nog denkt dat marktwerking een toverwoord is.

Meer informatie :

www.europadecentraal.nl
www.ez.nl/onderwerpen/overig/aanbestedingen
www.pianoo.nl/
www.aanbestedingenonline.nl

¹ Zie het rapport Nico Schouten, *Komt de bus wel zo? aanbesteding OV een slecht idee, wetenschappelijk bureau SP: Rotterdam, 2008*

AANBESTEDINGEN IN CIJFERS

Tekst: Nico Schouten

Er bestaan meerdere schattingen over de financiële omvang van aanbestede opdrachten. In maart 2008 kwam hoogleraar inkoop Arjan van Weele op een bedrag tussen de 50 en 100 miljard euro. Hierop zou door slimmer aanbesteden 6 à 8 procent bespaard kunnen worden. Op een schriftelijke Kamervraag antwoordde op 4 april 2008 minister Van der Hoeven dat de totale omvang van aanbestede opdrachten beneden de 40 miljard lag, maar dat er geen precieze gegevens waren, omdat de lagere overheden verschillende registraties hanteerden. De schatting hangt verder sterk af van het al dan niet meetellen van aanbestedingen van publieke instellingen, zoals scholen en ziekenhuizen. Een derde schatting komt uit een EU-rapport over 2002 waarin een percentage van 21,5 van het Bruto Binnenlands Product (BBP) is genoemd. Daar zijn publieke instellingen bij meegeteld. Dat was in 2002 95 miljard euro en zou in 2008 op 125 miljard euro uitkomen. Waarschijnlijk meer, doordat na 2002 meer moest gaan worden aanbesteed, in het bijzonder in het sociale domein. Het aanbestedingsproces kost geld. In 2005 deed SIRA Consulting in opdracht van het ministerie van Economische Zaken een onderzoek naar de kosten (lasten)¹. In dit onderzoek werkte men met steek-

proeven en met modelaannames, zoals het aantal inschrijvingen. De resultaten zijn samengevat in de tabel.

Een half miljard aanbestedingskosten is op een geschat totaal van 100 miljard niet opvallend veel, ongeveer een half procent. Per aanbesteding nemen de kosten meestal toe als de financiële opdracht (omzet) groter wordt, doordat er meer werk aan vastzit. Maar relatief gezien (in procenten van de omzet) nemen de kosten sterk af. Interessant is het daarom te kijken naar de kosten bij een opdracht van € 200.000, dicht bij een drempelwaarde voor Europese aanbesteding. Het SIRA-rapport geeft daarvoor de volgende cijfers op basis van een modelaanname. Gemiddeld zijn dan de lasten bij de decentrale overheid² voor een openbare aanbesteding ongeveer 15.000 euro en voor een niet-openbare procedure ongeveer 17.500 euro.

Uit het rapport blijkt verder dat onderhands aanbesteden veel goedkoper is. Bij een financiële opdracht van € 100.000 zijn de kosten voor de decentrale overheid gemiddeld ca € 2.750; dus 2,75 procent. Bij een openbare en niet-openbare aanbesteding zouden de kosten respectievelijk 15 en 17,5 procent zijn. Dat is aanmerkelijk meer.

Op de lasten kan nog bezuinigd worden door professionalisering van de inkoop en beperking van formele regels. Daarvoor moeten wel duizenden inkopers opgeleid worden en de Nederlandse wetgeving niets extra eisen bovenop de Europese regelgeving.

Aanbestedingen in het sociale domein hebben in de afgelopen jaren veel aanloopkosten gekend. Informatie hierover bleek moeilijk te achterhalen daar politici, ambtenaren en directeurs dit liever niet melden. Vaak wordt bij gemeenten niet bijgehouden hoeveel uren aan de hele procedure en de nazorg worden besteed. Het bevorderen van transparantie blijkt zo een betrekkelijke doelstelling.

1 P.M.H.H. Bex, G. van Wijhe en A. van Vliet, *Meting lasten aanbesteden gemeenten, provincies en waterschappen, en Meting lasten van aanbesteden door de Centrale Overheid*, SIRA Consulting: Nieuwegein 2005

2 Bij de centrale overheid is het nagenoeg evenveel.

Tabel: Lasten voor aanbestedende diensten (AD) en betrokken bedrijven in 2004

Lasten in miljoenen euro's	Centrale overheid	Decentrale overheid	Publiekrechtelijke instellingen	Totaal
Lasten voor AD	18,5	100,8	33,3	152,6
Lasten voor bedrijven	48,4	256,3	80,2	384,9
– administratief	28,9	37,0	11,9	77,8
– overig	19,5	219,3	68,3	307,1
Totaal	66,9	357,1	113,5	537,5

EUROPA EN AANBESTEDING

Tekst: Nico Schouten Foto: Vincent van den Hoogen/Hollandse Hoogte

Aan het economische beleid van de Europese Unie ligt een neoliberale visie ten grondslag. De keuze voor marktwerking staat hierin voorop en die moet volgens die visie vooral niet gehinderd worden door nationale grenzen. Deze opstelling heeft gevolgen voor de aanbestedingsregels, die zijn gebaseerd op algemene regels voor Europese mededinging. Doordat zich telkens nieuwe situaties voordoen, ontstaat er steeds uitgebreidere en veranderende jurisprudentie over hoe de regels geïnterpreteerd moeten worden. Juridische expertise is daardoor een noodzaak voor overheden (en bedrijven). Die expertise is een flinke kostenpost die direct voortvloeit uit de Europese keuze voor marktwerking. Europa heeft (te) veel te zeggen over hoe overheden hun werk doen. Zeker voor lagere overheden is het daarom goed om te weten waar nog ruimte is.

Enkele jaren geleden kwam er kritiek van de Europese Commissie op Nederland omdat er herhaaldelijk niet werd voldaan aan de Europese richtlijnen voor aanbesteding. Vooral door lagere overheden. Om de Europese kritiek het hoofd te bieden introduceerde de regering in 2004 de eis van rechtmatigheid bij de uitgaven van overheden. Accountants moesten dit gaan controleren. Uit vrees voor overtredingen kiezen gemeenten nu sneller voor een openbare aanbesteding, ook als dit niet verplicht is. Gemeenten bekorten verder, vaak zonder wettelijke verplichting, de looptijd van contracten, waardoor aanbestedingskosten vaker terugkeren. Het kabinet-Balkenende gaat ook verder dan nodig is. Zo wordt enkelvoudig onderhands aanbesteden in de voorgestelde nieuwe aanbestedingswet volledig uitgesloten.¹ Dit wetsvoorstel is in juli 2008 in de Eerste Kamer verworpen omdat deze het kabinet teveel ruimte gaf om bij Algemene Maatregel van Bestuur veel nadere regels te stellen, waardoor de kosten van aanbestedingsprocedures sterk konden oplopen.

Onverwachte effecten

Soms kan ook onverwacht blijken dat aanbesteding nodig is. Bijvoorbeeld toen werd besloten dat de aanschaf van schoolboeken gratis moest zijn. Door de overgang naar een collectieve aanschaf kwam de omzet boven de grens te liggen waarbij aanbesteding in Europa verplicht is. Het heeft onverwacht een hoop vertraging en extra kosten opgeleverd.

De lange duur van een aanbestedingsprocedure kan problemen opleveren. Bijvoorbeeld bij de aanschaf van een nieuw computernetwerk na een fusie. In afwachting van zo'n fusie wordt meestal niet geïnvesteerd in nieuwe apparatuur en software. Door storingen en het niet op elkaar afgestemd zijn van de bestaande en verouderde computers gaat er van alles mis. Iets dergelijks deed zich voor bij de jeugdzorg in Noord-Brabant. De aanbesteding leverde uiteindelijk wel een goedkoper netwerk op, maar de problemen die ontstaan waren vóór de fusie en het feit dat die problemen door de langdurige aanbestedingsprocedure te lang onopgelost bleven, zorgden ervoor dat jongeren tijdige zorg misliepen.

Het lichte regime

Voor een aantal opdrachten bestaat volgens de Europese richtlijnen de mogelijkheid aan te besteden volgens 'het lichte regime'. Het gaat om opdrachten beneden de

vastgestelde drempelwaarden en om bepaalde diensten. Voorwaarde is dat de opdrachten geen 'grensoverschrijdend belang' hebben. Er zijn wel twee verplichtingen: "De technische specificaties mogen niet tot discriminatie leiden, en achteraf moet bekend gemaakt worden bij de Europese Commissie aan wie de overheidsopdracht is gegund."² Nadere regels worden niet gesteld. Dit is ook opgenomen in de BAO (Besluit Aanbestedingsregels voor Overheidsopdrachten). Gezondheidszorg en maatschappelijke diensten (categorie 25 van Bijlage 2B) vallen hieronder.

Dit regime biedt ruimte voor de veel goedkopere procedure van een onderhandse aanbesteding. Maar het onderhands aanbesteden ligt onder vuur omdat het geen gelijke kansen biedt aan ondernemers en het niet transparant zou zijn. In het bedrijfsleven zelf is onderhandse aanbesteding juist heel gebruikelijk omdat ondernemers weten dat een duurzame relatie met een vertrouwde leverancier voordelen heeft. Transparantie en integriteit bij de overheid zijn belangrijk, maar het veiligstellen daarvan kan ook op andere manieren dan via openbare aanbesteding. Sinds enkele jaren kennen ook decentrale overheden onafhankelijke rekenkamers; die kunnen de aanbesteding en subsidieverlening onderzoeken. Zo'n onderzoek is vervolgens een goed wapen in handen van volksvertegenwoordigers.

De structurele achterdocht ten opzichte van politici of ambtenaren die nu bestaat gaat echter te ver. Mensen voelen zich daardoor in hun eer aangetast. Het is bovendien eigenaardig dat er wel aandacht is voor zuinig omgaan met publiek geld bij de prijs van een transactie, maar niet bij de kosten van het middel aanbesteding. En het moet de overheid kennelijk onverschillig laten dat bedrijven en instellingen tevergeefs kosten maken. Dit is een vrij beperkte visie op maatschappelijk verantwoordelijk handelen.

Doorgeschoten plicht

Aanbesteding kan heel nuttig zijn, maar de verplichting daartoe is doorgeschoten. Ten eerste zou men kritischer moeten kijken naar het bovenlokale belang van aanbestedingen. Vooral mededinging op Europees niveau is teveel een doel op zichzelf geworden. Het bevordert (inter-)nationalisering van bedrijven en daarmee vervreemding van hun basis. Lokale bedrijven maken wel een kans als ze

Gratis schoolboeken: prima idee. Maar doordat het via de scholen werd georganiseerd, moesten zij van Europa aanbesteden en kregen de scholen er een boel ongewenste rompslomp bij.

deel zijn van een consortium of als ze als onderaannemer optreden, maar dat brengt hun onafhankelijkheid in gevaar. Het gelijke recht van ondernemers komt in de praktijk neer op het recht van de sterkste, niet van de geschiktste. Eventueel moet het Europese Verdrag daarvoor aangepast worden.

Ten tweede zouden de drempelwaarden voor verplichte Europese aanbesteding fors verhoogd moeten worden. Dat scheelt tijd en kosten, terwijl de keuzemogelijkheid voor Europees aanbesteden blijft bestaan. In de afgelopen jaren zijn de drempelwaarden echter juist stukje bij beetje verlaagd. Ten derde zijn er beperkingen nodig in de aanbestedingsplicht van publieke diensten (onderwijs, gezondheidszorg). De schoolboekenaffaire laat zien hoe onzinnig de aanbestedingsplicht kan zijn. De aanbestedingsplicht voor gesubsidieerde instellingen kan zelfs helemaal vervallen.

Ruimte voor subsidie en inbesteden

De aanbestedingsregels bieden ruimte voor het geven van een subsidie aan een instelling in plaats van een dienst in te kopen. Voor een instelling geldt wel de eis dat zij geen commerciële activiteiten verricht en geen beleidsvrijheid heeft om nieuwe dingen te doen met de subsidie. Gewoonlijk gaat het om instellingen die werken en gevestigd zijn in de betrokken gemeenten. Ter discussie staat nog de vraag of aanbesteding verplicht is als er nieuwe aanbieders komen. Gemeenten handelen hierin verschillend. Bij het welzijnswerk komt het voor dat een deel wel en een deel niet wordt aanbesteed.

Volgens hoogleraar inkoop professor Jan Telgen is de exacte grens niet te trekken. Wel ziet hij een tendens naar

verplichting.³ Advocaat Jan Verheyden bestrijdt in een interview die verplichting juist.⁴ Expliciet stelt hij dit voor de thuiszorg waar op grote schaal aanbesteed werd. Bij inburgering is het ook een discussiepunt. Het is daarom wel nodig creatief te kijken naar de mogelijkheden binnen de wettelijke voorschriften.⁵

Een alternatief blijft om een dienst in eigen beheer te houden of terug te brengen, wat 'inbesteding' wordt genoemd. Verscheidene gemeenten hebben dit in recente jaren gedaan met de reïntegratie van langdurig werklozen omdat de kosten toenamen zonder een duidelijk effect. Bij een dienst in eigen beheer krijgt het politieke bestuur beter inzicht in de mogelijkheden en prestaties. Ook de continuïteit kan beter gewaarborgd worden.

1 Het kabinet beroept zich op een 'Interpretatieve Mededeling' van de Europese Commissie (2006/C 179/02), naar aanleiding van een uitspraak van het Europese Hof van Justitie.

2 Brief aan de Tweede Kamer van minister Van der Hoeven, op 24 januari 2008. Zie ook de Mededeling in noot 1.

3 Jan Telgen en Nadja Jungmann, 'Aanbesteden in het sociaal domein? Vaker verplicht dan gedacht, maar ook met meer mogelijkheden dan gedacht', in: *Sociaal bestek*, 12/2007.

4 Interview, *Staatscourant* 20 januari 2008, 'Er staat niet: gij zult aanbesteden!'.

5 H.H. (Hans) Hellendoorn, E.M. (Esther) Sluis-Thiescheffer, J. (Jan) Telgen en A.A. (Astrid) ter Wiel, *Sociaal overwogen aanbesteden, varianten in het voorzien van hulp bij het huishouden in het kader van de WMO*, uitgave VNG, Barneveld 2008.

DE KEUS TUSSEN AANB

Tekst: Bernard Gerard, SP-gemeenteraadslid in Eindhoven Foto: Werry Crone/Hollandse Hoogte

Vragen rond aanbesteding (inkoop) en subsidie zijn binnen de SP tot nu toe niet systematisch behandeld. Raadsfracties lopen er regelmatig tegenaan, maar zijn niet gewend om naar de grote lijn te kijken. In dit artikel ontwikkel ik op basis van de ervaringen in Eindhoven een schema dat het mogelijk maakt om zo'n lijn aan te brengen. Bij het zoeken naar die algemene lijn bekijk ik het onderwerp alleen vanuit de overheid. Verder is het bewust een politiek-bestuurlijk verhaal. Voor een juridisch verhaal moet men bij specialisten zijn. Laat je adviseren! Het is ingewikkelde materie die voortdurend in beweging is. Zelfs het Rijk en grote gemeenten gingen spectaculair de mist in zoals bij de aanbesteding van het Rijksmuseum.

Aanbesteding is niet bij voorbaat fout en subsidie is niet bij voorbaat goed. Beide procedures hebben voor- en nadelen en kennen politieke overwegingen. Sommige zaken zijn tegen onze wil wettelijk vastgelegd, zoals de marktwerking in de thuiszorg of de aanbestedingsplicht van reïntegratiewerkzaamheden binnen de Wet werk en bijstand (Wwb). Er zijn verder algemene regels voor aanbesteding; deels opgelegd door de EU en deels nationaal bepaald. Toch bestaat er op gemeentelijk niveau ruimte voor het maken van een keuze tussen aanbesteding of subsidie.

Het probleem in kaart gebracht

Het probleem van de keuze tussen aanbesteden en subsidie kun je versimpeld weergeven als assen tussen de polen subsidie en aanbesteding. Op de assen bevinden zich omslagtrajecten. Dat zijn de grijze gebieden. Links van het grijze gebied kies je zeker voor subsidie, rechts ervan kies je zeker voor inkoop. Het gebied waar de SP zeker kiest voor een subsidierelatie is dus veel groter dan het gebied waar liberalen dat zouden doen. Het wettelijke omslagtraject wordt bepaald door drie vragen:

- 1) Zijn er meer leveranciers op de markt die de gevraagde diensten kunnen leveren?
- 2) Heeft de gemeente zelf de behoefte aan deze diensten vastgesteld?
- 3) Verricht de instelling of leverancier ook commerciële diensten? Als het antwoord op één van deze drie vragen 'ja' is, dan is de dienst aanbestedingsplichtig. Dit gaat heel ver en daarom ligt op de wettelijke as het omslagtraject ver naar links. Het subsidiegebied is klein.

ESTEDING EN SUBSIDIE

Het door de politiek gewenste omslagtraject kan flink afwijken van het wettelijke traject. Voor socialisten ligt het op de as veel verder naar rechts dan het wettelijke traject. Liberalen kiezen natuurlijk anders. Hun omslagtraject ligt aan de andere kant op de politieke as. Om in een parkijksituatie het socialistische standpunt te vinden kan men het beste een stel criteria aflopen, die als een soort checklist werken (zie pagina 14).

Mogelijke uitkomsten op basis van de criterialijst

Het doorlopen van de lijst leidt tot een eigen oordeel dat niet met de wetgeving overeen hoeft te komen. In de praktijk kan dit tot vijf soorten situaties leiden.

1) De criteria leiden tot de slotsom dat het onomstreden (op zowel de wettelijke als de politieke as) om publiekrecht gaat, dus subsidie. Er moet dan een nette, transparante subsidieovereenkomst worden opgemaakt.

2) Er kunnen meer instellingen zijn die vechten om dezelfde subsidie. Eigenlijk is de taak dan al aanbestedingsplichtig, maar dat wordt hij feitelijk pas als één van de partijen zich daarop beroept. In dat geval moet het College een transparante oplossing zien te vinden op basis van een gelijke behandeling.

3) Er is geen duidelijke uitkomst; bijvoorbeeld door onduidelijke situaties in de regelgeving (de lichtgrijze gebiedjes op de bovenste as). Een Eindhovens kringloopbedrijf bleek zowel met subsidie als onder contract te mogen functioneren. De Eindhovense welzijnskoepel 'Loket W' had zowel een schuldsaneringopdracht onder contract van WZI (Werkdeel Wwb) als met subsidie van WZI (algemeen welzijnswerk).

4) De SP is vóór subsidie, maar de wetgeving schrijft inkoop voor. Zie bijvoorbeeld de thuiszorg. In dat geval kun je hoog springen of laag springen, maar zul je moeten aanbesteden.

5) Op beide assen komt een taak in de categorie 'aanbesteden' uit. Er is geen reden waarom het schilderen van gemeentelijke panden, of het opknappen van wegen niet gewoon aanbesteed zou kunnen worden.

Bij 4) en 5) en misschien bij 3) is aanbesteden onvermijdelijk of zelfs gewenst. Ook dan nog zijn er veel mogelijkheden om van de nood een deugd te maken.

Drie voorbeelden van het invullen van de criteria

1. Leerlingenvervoer

Leerlingenvervoer vraagt niet om een langdurige relatie en niet om een netwerk. Kennis van de stad is er meestal wel. Gemeente en vervoerder

kunnen zonder elkaar (hoewel de gemeente een grote klant is). Het bedrijf mag eventueel failliet, hoe vervelend ook. Arbeidsvoorwaarden zijn geregeld in een cao, waarvan men ten overvloede het naleven in het contract kan opnemen. Wantrouwen, dat in een waterdicht contract gereguleerd is, is de beste insteek. Zo'n contract ligt binnen de mogelijkheden van een ambtelijk apparaat.

Conclusie: aanbesteden kan, en is niet per se in strijd met de SP-lijn. Zwakke plek is wel de handhaving.

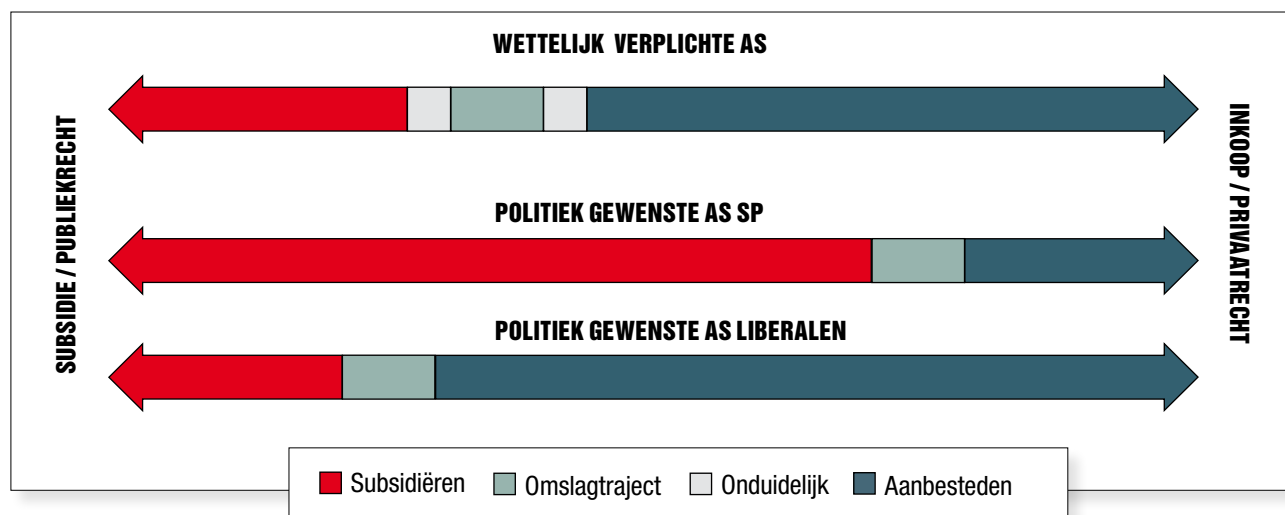
2. Inburgering

De Wet Inburgering wordt in Eindhoven 'dual' uitgevoerd. Taalonderwijs is verbonden met maatschappelijke kennismakingstrajecten. Daarvoor is een sociaal netwerk nodig dat een instelling van buiten niet zomaar kan opbouwen. Bestuurlijke handhaving is afdoende. Er kunnen tussentijdse wijzigingen optreden (aanbod, wetgeving, vrijwilligersorganisatie) waarop flexibel gereageerd moet kunnen worden. Goedkope taal-aanbieders werken vaak met oproepkrachten, dus de arbeidsvoorwaarden zijn daar slechter gewaarborgd dan in reguliere situaties.

Conclusie: de SP wil subsidiëren. Maar dat mag niet, want aanbesteden is verplicht.

3. Leger des Heils

Een van de werktterreinen van het Leger des Heils is de Eindhovense

Lijst met criteria voor politieke plaatsbepaling

Subsidie	Aanbesteding
De instelling is een langdurige partner	De instelling is een passant
Instelling en gemeente hebben elkaar nodig	De één kan gemakkelijk zonder de ander
Lokale kennis en netwerken nodig	Een start zonder voorkennis en zonder netwerk moet mogelijk zijn
Afsluiten overeenkomst makkelijker, kan bijna altijd ambtelijk tegen lagere kosten	Afsluiten overeenkomst vraagt juridisch waterdichte contracten, soms uitlopend in advocatenwerk, meer kosten
Handhaving vooral bestuurlijk	Handhaving vooral civiel-juridisch
Tussentijdse wijzigingen door bestuurlijk overleg	Tussentijdse wijzigingen vragen contractbesprekingen
Meer ruimte voor ideële argumenten	Alleen zakelijke argumenten
De instelling mag niet failliet gaan	De instelling mag failliet (maar liever niet)
Geen BTW	Soms BTW (en vennootschapsbelasting)
Risico van minder kostenbesef	Meer kostenbesef (anderzijds meer kosten van reclame, topsalarissen, winst e.d.)
Extra waakzaamheid nodig tegen vriendjespolitiek en vastgeroestheid	Meer zakelijkheid en transparantie. Bij ondershands dezelfde waakzaamheid nodig
Locaties liggen doorgaans vast	Locaties moeten vaak gezocht worden
Arbeidsvoorwaarden bedreigd door te lage subsidie	Arbeidsvoorwaarden bedreigd door concurrentie op prijs van het contract

tippelzone, waar de organisatie gemeentelijke subsidie voor ontvangt. De uitgevoerde werkzaamheden vinden plaats op ideële basis. Het project is echter aanbestedingsplichtig. Wat er juridisch zou gebeuren als een andere welzijnsinstelling zou proberen het Leger uit 'zijn eigen' tippelzone te gooien, is onduidelijk.

Conclusie: de SP vindt het subsidie-regime met toekenning van de taak aan deze instelling prima

Overwegingen voor het aanbesteden

1) Er is geen 'subsidiepolitiek' en geen aangiftedwang. Welzijnswerk is boven een bepaalde drempel aanbestedingsplichtig, maar subsidierelaties lopen in de praktijk gewoon door zolang niemand bezwaar maakt.

2) Gemeenten bepalen binnen de grenzen van het Europese en het nationale recht eigen drempels. In de gemeente Eindhoven is de drempel bij Diensten en Leveringen € 75.000. Onder die drempel is de handelingsvrijheid groter. Het is echter verboden om één opdracht te splitsen in delen die ieder voor zich onder de drempel liggen, als het doel daarvan is om onder de aanbesteding uit te komen.

3) Er is een keuze tussen de procedures van de 'Laagste Prijs' en die van de 'Economisch Meest Voordelige Aanbieding (EMVA)'. Hier lag in Eindhoven een helder verschil van

mening tussen de VVD en de SP. De VVD was tegen het opnemen van maatschappelijke effecten in bestekken en wilde dus alleen kijken naar prijs en kwaliteit. De SP sprak zich uit voor prijs, kwaliteit en maatschappelijke effecten. De SP won.

Eindhoven kiest dus voor de EMVA en dat is gunstig, want daarin kunnen naast prijs en kwaliteit allerlei gewenste doelen worden meegenomen via een soort puntensysteem. Die mogen echter niet op een lokaal bedrijf worden toegeschreven. Men mag bijvoorbeeld in een bestek opnemen dat een inschrijver tien werkervaringsplaatsen uit de lokale kaartenbak moet aanbieden, als die bepaling in gelijke mate voor alle inschrijvers geldt. Het is niet toegestaan te eisen dat een inschrijver binnen de regio gevestigd is, maar wel dat hij binnen 24 uur storingsen kan verhelpen.

Een gemeente mag duurzaamheidseisen stellen, en eisen dat een inschrijver de gangbare arbeidswetgeving volgt. Eventueel ook die van de ILO (International Labour Organization) om bijvoorbeeld kinderarbeid te vermijden. Eindhoven heeft dat gedaan. Een gemeente kan ook eisen dat (een deel van) het zittende personeel overgenomen wordt, als de cao dat niet doet. Deze bepaling geldt in gelijke mate voor alle inschrijvers.

4) De Europese regelgeving kent ontheffingen en uitzonderingen. Bijvoorbeeld de percelenregeling.

Daarin staat dat het verboden is om een totaalpakket op te splitsen met het doel daardoor onder de drempel voor de aanbestedingsplicht uit te komen. Een splitsing is echter wel toegestaan om inschrijving door het midden- en kleinbedrijf (MKB) makkelijker te maken, maar heft de aanbestedingsplicht niet op. In beginsel kan dat MKB overal vandaan komen, maar kleine opdrachten geven lokale bedrijven meer kansen. Ook mag maximaal 20 procent van de totaalopdracht rechtstreeks gegund worden, zolang het gaat om minder dan € 80.000 aan diensten en leveringen en € 1 miljoen aan werken.

Er zijn ook ontheffingen voor bijvoorbeeld de sociale werkvoorziening. Het is toegestaan om percelen of complete opdrachten voor te behouden aan SW-bedrijven, maar niet om ze voor te behouden aan een bepaald concreet SW-bedrijf. Als het groenonderhoud in Tongelre een perceel is, kan de gemeente Eindhoven dat wel bestemmen voor een SW-bedrijf, maar daarvoor kan ook de SW uit Boxtel of Bladel inschrijven. Of dat voor hen interessant is, is een tweede.

Aanbesteden (inkoop in het algemeen) is een discipline op zichzelf geworden. In dit artikel kon ik slechts een topje van de ijsberg laten zien. Het onderwerp verdient echter grote aandacht van onze mensen in de gemeenten, hoe ingewikkeld het probleem ook is.

WORSTELLEN MET AANBESTEDINGEN

Tekst: Nico Schouten Foto's: Archief SP

Raadsfracties en wethouders van de SP hebben te maken met aanbestedingen. De omstandigheden verschillen uiteraard per gemeente en dat leidt ertoe dat SP'ers niet overal hetzelfde opereren. Soms moeten er compromissen worden gesloten, want gemeentebesturen dienen zich te houden aan de wet ook al zijn ze het met de inhoud daarvan niet eens. In dit artikel komen enkele opvattingen en ervaringen aan de orde uit de afdelingen Eindhoven, Groningen, Amsterdam, Doesburg en Uden.

Eindhoven: sociale doelen

De SP in Eindhoven heeft een scholing over aanbesteding georganiseerd; met hoogleraar inkoop Jan Telgen. Het was een leerzame avond voor alle aanwezigen. De afdeling houdt zich al langer intensief met de zaak bezig sinds zij in 2006 een wethouder kreeg – Hans Martin Don – op de posten sociaal en financiën. Het moest nu beslist beter worden aangepakt dan het vorige College deed. Ze is daar goed in geslaagd, aldus gemeenteraadslid Bernard Gerard, door de nadruk te leggen op de kwaliteit en op de sociale gevolgen. Het vorige College had bijvoorbeeld bij het plantsoenonderhoud knoeiers en cao-ontduikers in huis gekregen door bij het in zee gaan met bedrijven alleen te letten op de laagste prijs. Een bekend geluid in aanbestedingenland. Eindhoven is landelijk vooral opgevalen door de aanbesteding in de thuiszorg. Het bepaalde daarbij dat de uurprijs van hulp € 23,50 zou zijn, terwijl de adviesprijs € 21,50 is en het landelijke gemiddelde € 19. En dit zelfs zonder rekening te houden met de aard van het werk. Bijzonder is ook de Eindhovense eis dat alfahulpen in vaste dienst moeten zijn. Hiermee zijn een hoop problemen voorkómen die elders wel zijn gerezen. Een recent onderzoek door het internationale accountantskantoor PricewaterhouseCoopers wees uit dat een hogere uurprijs dan het gemiddelde nodig is voor een goede bedrijfsvoering. Gerard is ook trots op de verplichte opname van sociale doelen in een bestek. Het gaat daarbij om duurzaamheid en milieu, gemeentelijk arbeidsmarktbeleid en zelfs de eis (boven een bepaalde drempel) dat

Helmie Bijleveld: "De nieuwe organisatie kreeg niet zo maar vertrouwen van de bevolking. We zien nu ook vrijwilligers vertrekken. Ze krijgen onvoldoende steun."

leveranciers en toeleveranciers zich moeten houden aan de ILO-norm¹ voor arbeidsvoorwaarden en arbeidsbescherming. "We hebben hiermee de grenzen van de wet opgezocht. Alleen de VVD stemde tegen."

Groningen: initiatiefvoorstel

In Groningen is in december 2008 een *initiatiefvoorstel aanbesteding van diensten* gelanceerd door SP-raads-lid Ria Rademaker, samen met raadsleden van GroenLinks en de PvdA. Hierin wordt een achttal nadelen geschetst van aanbesteding van diensten in vergelijking met het aanbesteden van 'werken' of 'leveringen'.² Een van die nadelen is dat de ketenaanpak bemoeilijkt wordt. Als een deel van de keten wordt aanbesteed, dan gaat een belangrijk voordeel van de ketenaanpak

verloren. Er treedt dan een verlies op in samenwerking, flexibiliteit en vertrouwen.

Rademaker: "Het initiatiefvoorstel is voortgekomen uit gesprekken met instellingen in de stad die allerlei ideeën aandragen om problemen te lijf te gaan, maar het dan niet kunnen uitvoeren doordat ze het bij de aanbesteding niet winnen. Dat neemt de animo weg om oplossingen te helpen zoeken. Hierdoor ontstaat er een verlies in sociale infrastructuur om problemen aan te pakken. Bovendien moet de aanbesteding teveel op projectbasis gedaan worden waardoor de betrokken mensen in een onzekere baan terecht komen. Het wordt ook moeilijker om snel dingen aan te pakken, want er moet eerst een hele procedure doorlopen worden en vervolgens moeten nog mensen aangetrokken worden. Wij stellen voor dat diensten op het gebied van educatie, welzijn en zorg dus niet langer worden aanbesteed, maar dat de gemeente kiest voor een subsidie-relatie."

Rademaker noemt als voorbeeld de *Stichting Huis voor thuis- en daklozen*, die een goed project voorstelt voor het begeleid wonen van jongeren, waarvoor ook de woningcorporatie belangstelling heeft. Dit project kan echter niet onmiddellijk aangepakt worden door de procedure-eisen van aanbesteding. Een ander voorbeeld van vertragingen die worden veroorzaakt door de aanbestedingseisen is de wachttijd bij het geven van taallessen aan vrouwen met een taalachterstand.

Het initiatief betekent niet dat er altijd onvrede is over diensten die zijn aanbesteed. In de thuiszorg gaat het

Bernard Gerard: "We hebben hiermee de grenzen van de wet opgezocht."

Ria Rademaker: "Dat neemt de animo weg om oplossingen te helpen zoeken."

Carlien Boelhouwer: "Er kwam zo een bezuiniging op gang ten koste van cliënten en geschoolde hulpen."

redelijk goed doordat niet op prijs is aanbesteed. Bij de inburgering zijn de ROC's wel buiten de boot gevallen, maar die waren log geworden, en de kleine organisaties die de inburgering nu verzorgen bestaan voornamelijk uit mensen die van de ROC's afkomen; geen beunhazen dus.

Amsterdam: slechte ervaringen

Zeer negatieve ervaringen zijn opgedaan in Amsterdam, zo melden de SP-raadsleden Remine Alberts en Carlien Boelhouwer. Bij de aanbesteding van de thuiszorg werd geen rekening gehouden met de bestaande verhouding tussen de twee toegekende niveaus van huishoudelijke hulp, HH1 en HH2, namelijk 30/70. Een offerte die uitging van minder HH2 kwam daardoor beter uit de bus. Er kwam zo een bezuiniging op gang ten koste van cliënten en geschoolde hulpen. De HH1 (alfahulp) wordt vooral door uitzendkrachten verleend, door mensen voor wie het een bijverdienste is. Ze worden per uur gecontracteerd wat ertoe leidt dat er geen reserves zijn en dat er vooral in de zomer een tekort aan hulpen is. Kosten worden ook bespaard doordat voor een alfahulp geen premie en vakantiegeld hoeven te worden betaald.

De strikte scheiding tussen verschillende soorten hulp leidt er toe dat de verpleegkundigen andere hulp er niet

even gauw bij kunnen doen en de alfahulp niet mag signaleren of er meer aan de hand is. Bovendien zijn de teambesprekingen tussen de hulpen weggevallen. Eén en ander leidt tot meer reisbewegingen en meer organisatiewerk dan vroeger nodig was. Deze kosten worden goedge maakt door de tijd voor hulp in te korten; vooral bij mensen die verder weg wonen. Door het wegvallen van ervaren wijkverpleegkundigen valt ook een stuk kennis weg in een organisatie.

Bij de inburgering is een grote achterstand ontstaan door de lange duur van het aanbestedingsproces, en omdat de gemeente daarna in gebreke bleef de *intake* op tijd te verzorgen. Daar moest eerst mee gewacht worden en vervolgens moesten heel veel mensen in korte tijd geplaatst worden. Dat was door de betrokken dienst heel slecht gepland.

In Amsterdam valt het welzijnswerk onder de stadsdelen. Twee ervan, Zeeburg en De Baarsjes hebben vooropgelopen in de aanbesteding van dit werk. Volgens een ingewijde zijn er heel veel kosten gemaakt met de procedures, minstens 2,5 ton. Daarnaast komen nog de kosten voor de inschrijvers, de overdracht van het werk aan de winnende partijen en WW-uitkeringen voor afgevoeld

personeel, in totaal tussen de twee en drie miljoen euro.

Voor Zeeburg meldt SP-deelraadslid Helmie Bijleveld dat het motief voor aanbesteding vooral politiek was. "Het Dagelijks Bestuur (DB) van de deelraad leefde in onmin met de drie organisaties die eerst in Zeeburg werkten. Bij het opbouwwerk bestond er activisme wat het DB niet leuk vond. In plaats van hier volwassen mee om te gaan werd de subsidierelatie verbroken. Bovendien wenste het DB bezuinigingen, die het makkelijkst waren door te voeren door het bestek daar naartoe te schrijven. Het ging ervan uit dat er 7 ton aan eigen middelen moest worden gegenereerd. De winnende BV schoof dit meteen door naar de bewonersgroepen, die maar elders subsidies moesten lospeuteren. Dat valt natuurlijk niet goed. De nieuwe organisatie kreeg niet zo maar vertrouwen van de bevolking. We zien nu ook vrijwilligers vertrekken. Ze krijgen onvoldoende steun."

Bijleveld wijst er nog op dat bij de aanbesteding ten onrechte werd gedacht dat de nieuwe organisatie de spullen (dossiers, kasten) van de afgedankte organisaties kon overnemen.

Doesburg: goed partnerschap

Een enigszins ander geluid komt van SP-wethouder Willem Bouman uit

Remine Alberts: “Bij de inburgering is een grote achterstand ontstaan door de lange duur van het aanbestedingsproces.”

Wim Somers: “Wij vonden dat er teveel onderhands gebeurde. De keuzes waren te ondoorzichtig.”

Willem Bouman: “In het bestek zijn wel wijkgerichtheid en de signaleringsfunctie als eisen opgenomen.”

Doesburg. Bij de thuiszorg ziet ook hij voor zijn stad een verschuiving van HV2 naar de eenvoudiger HV1 (de verhouding was 70/30, is nu 50/50). Bij de aanbesteding per 2009 wordt uitgegaan van een ‘mixtarief’ van € 21,50. In het bestek zijn wel wijkgerichtheid en de signaleringsfunctie als eisen opgenomen. Gemeenten kunnen eventueel nog wat extra’s doen. De verreweg grootste aanbieder (Stichting Thuiszorg Midden-Gelderland), voert momenteel een reorganisatie door om verdere verliezen in haar sector thuiszorg te voorkomen. Daarbij worden 250 vaste medewerkers gedwongen om over te stappen naar de sector verpleging en verzorging. Onduidelijk is in welke mate dit het gevolg is van de verschuiving naar eenvoudiger hulp (en de daarmee samenhangende lagere bekostiging) en in welke mate de oorzaak ligt bij de eigen bureaucratie. Doesburg heeft in de aanbesteding samengewerkt met tien andere gemeenten en Arnhem-Noord.

Bij het welzijnswerk was het gemeentebestuur al langer ontevreden over de kwaliteit van het jongerenwerk. De problemen konden niet worden opgelost zodat tot aanbesteding is overgegaan. Bouman is tevreden over het resultaat. De gemeente wordt mogelijk wel met extra kosten geconfronteerd omdat ze aansprakelijk kan worden gesteld voor de wachtgeld

van het vaste personeel. Die mensen zijn weliswaar geen ambtenaar, maar een instelling die jarenlang gesubsidieerd wordt, kan er wel aanspraak opmaken. Dit is een structureel risico van subsidierelaties. Bouman wist dit risico te beperken door gebruik te maken van een natuurlijk moment, waarop een aantal tijdelijke contracten sowieso zouden aflopen. In het algemeen ziet Bouman problemen in het van te voren goed opschrijven van eisen in een bestek. “Je moet een goed partnerschap zien op te bouwen om goed op onvoorziene gebeurtenissen te kunnen reageren. Je kunt op papier wel innoverend vermogen verlangen, maar er is geen garantie.”

Uden: liever geen commercie

In Uden denkt het College dat de gemeente veel dingen niet zelf kan doen, aldus SP-raadslid Wim Somers. Er worden zaken uitbesteed en bureaus ingehuurd terwijl Uden juist een heel groot ambtenarenapparaat heeft. Vooral bij ruimtelijke ordening doet de gemeente nog maar weinig zelf. In de tijd dat de SP in het College zat, zijn de regels voor aanbesteding aangescherpt. “Wij vonden dat er teveel onderhands gebeurde. De keuzes waren te ondoorzichtig voor de raad en er was geen duidelijke kwalitatieve toetsing.” De drempel is gelegd bij 50.000 euro, wat in veel

gemeenten het geval is. In het sociale domein ziet Somers liever geen commercie: “want daar komt samenwerking in het kapitalisme meestal op neer. Als een bedrijf niet functioneert zit je met het probleem van de overschakeling. Een bonus-malus-regeling waarbij goed beheer wordt beloond en slecht beheer wordt bestraft, kun je ook in een subsidierelatie toepassen. Arbeidsintegratie heb ik als wethouder zelf gedaan, maar na mijn tijd is het aanbesteed. Het is opgeknipt in projecten die apart onderhands zijn aanbesteed. Het loopt niet goed, maar dat komt vooral door het probleem om arbeidsplaatsen te vinden. Er moet ook nadat er werk is gevonden aandacht blijven; anders zijn je mensen later toch weer wegvallen. Daar hebben reïntegratiebedrijven te weinig oog voor.”

Bij de aanbesteding van de inburgering kwamen in Uden weinig inschrijvers. Dat doet nu het ROC. Het gaat om weinig cursisten. De kwaliteit van de thuiszorg in Uden holt door de ontstane concurrentie achteruit. De SP had in het bestek een eis willen opnemen over de uurprijs van de hulpen, maar kreeg daarvoor geen steun in de raad.

1 ILO staat voor International Labour Organization; zie www.ilo.org

2 Zie: www.groningen.sp.nl/pdf/initiatiefvoorstelaanbesteden.pdf

AANBEVOLEN

Wie betaalt de crisis?

In januari 2009 verscheen een rapport van de ILO (*International Labour Organization*, Internationale Arbeids Organisatie) over ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in de afgelopen jaren. In dit rapport staan ook prognoses voor het komende jaar en die stemmen niet vrolijk. Terwijl ministers met miljarden strooien om banken te redden, zijn de vooruitzichten voor miljoenen hardwerkende mensen heel wat minder rooskleurig.

Het rapport begint met een algemeen overzicht van de recente gebeurtenissen op de financiële markten: "In 2008 beleefden de financiële markten hun ernstigste crisis sinds de jaren dertig. Deze crisis werd in gang gezet door het ineensstorten van de huizenzeepbel in de Verenigde Staten, maar de werkelijke oorzaken liggen dieper. In de VS en andere ontwikkelde landen bestond een overspannen kredietverlening in huizen hypotheek, handelsleningen, credit cards, autoleningen en studiefinanciering. Ook waren er excessen in de effectenproducten waarmee deze schulden werden omgezet in giftige financiële derivaten; in de financiering van bedrijfsovernames en andere gevaarlijke leningen. Gedurende de afgelopen tien jaar ontstonden er grote handelsonevenwichtigheden tussen landen. De hoge grondstoffen- en energieprijzen, de hypotheekcrisis, de instorting van de vastgoedmarkt in veel ontwikkelde landen, en de wereldwijde heftige schok in de financiële dienstverlening die een massale beperking aan de kredietverlening in gang zette, hebben een ingrijpende invloed gehad op de meeste economische sectoren en de werkgelegenheid. Dit bleek duidelijk uit een scherpe toename van het aantal ontslagen. Investerings-, productie en consumptie daalden alle door een afname van het vertrouwen van investeerders en consumenten toen de kredietmarkten bevroren, en miljoenen mensen verloren hun baan."

Volgens de cijfers van ILO groeit vrijwel over ter wereld de werkloosheid terwijl de economische groei afneemt. Het rapport laat bovendien zien dat niet alleen het aantal werklozen groeit, maar tegelijk het aantal mensen in kwetsbare banen groeit. Het aantal werkende armen, dus mensen die wel werken maar toch moeite hebben om het hoofd boven water te houden zal volgens het slechtste scenario met vele tientallen miljoenen mensen toenemen in 2009.

Een oplossing voor deze gigantische problemen voor honderden miljoenen geeft het rapport niet. Er worden weliswaar aanbevelingen gedaan voor het optreden van de overheid, maar die gaan niet echt ver. Dat de mensen zelf het eerder van strijd zullen moeten hebben, daarover treffen we in het ILO-geschrift niets aan. Dat is iets dat socialisten in de discussie aan moeten dragen.

International Labour Office, *Global Employment Trends January 2009*, Genève: ILO, 2009, 54 p.

www.ilo.org

Shell als groen bedrijf

George Monbiot, de in 1963 geboren Engelse schrijver van *Hitte. Hoe voorkomen we dat de planeet verbrandt?* dat vorig jaar verscheen, heeft ook een website. Op deze – Engelstalige – site publiceert hij zeer geregeld toespraken en columns over allerlei politieke onderwerpen. Uiteraard hoef je het niet altijd eens te zijn met zijn opvattingen, maar zeer leerzaam is het wel om zo af en toe kennis te nemen van de standpunten van deze zoöloog, klimaatactivist en vaste columnist van *The Guardian*.

Een van zijn eerste publicaties dit jaar ging over Shell. "Het leek er even op dat Shell ermee was gestopt te doen alsof. De advertenties die in 2006 de kranten vulden met in de hoofdrol technici met mooie tanden en open boordjes die uitlegden hoe ze 1,2,3 de wereld veranderden, verdwenen. Nadat ze door milieuactivisten scherp was bekritiseerd op 'groenwassen' (beleid ten onrechte als 'groen' verkopen) en na twee kritische uitspraken van de Reclame Code Commissie, leek het erop dat Shell de onvermijdelijke waarheid heeft aanvaard. Het is een oliemaatschappij met een klein aandeel in alternatieve energie en het heeft geen zin om mensen proberen ervan te overtuigen dat het anders is."

George Monbiot, *Hitte. Hoe voorkomen we dat de planeet verbrandt?*, Jan van Arkel 2007, ISBN 978 90 6224 469 0, 360 p.

www.monbiot.com

HET NIEUWE INDIA EN DE OUDE MORAAL

Tekst: Ronald van Raak Foto: Mark Pringle

De jonge Indiase schrijver Aravind Adiga werpt een helder licht op de problemen van het nieuwe India, dat gevangen blijft in kaste-denken en criminaliteit.

Recht tegenover het treinstation van Nieuw Delhi begint Oud Delhi, de oude stad Shahjahanabad, met overweldigende geuren en kleuren, nauwe straatjes en vervallen huizen, waar verwaarloosde kinderen bedelen en riksrijders blootsvoets hun ritjes rijden. Het nieuwe Delhi ligt in de verre buitenwijken, zoals Gurgaon. Hier wonen de nieuwe rijken, in luxe woonflats, tussen reusachtige *shopping malls*. Dit nieuwe India wordt echter gebouwd door het oude India. De kastelen van het kapitalisme worden opgetrokken tussen torenhoge en met touw samengebonden bamboesteigers. Jonge kinderen helpen stenen bakken en magere vrouwen sjouwen zand omhoog, waar afgeleefde mannen de muren bouwen.

De wegen tussen het oude en het nieuwe Delhi zijn overvol en de kans is groot dat tijdens één van de vele files iemand op je raampje klopt, om je voor enkele roepies een illegaal gedrukt boek te verkopen. Groot is ook de kans dat je dan *The White Tiger* krijgt aangeboden. Dit is het debuut van Aravind Adiga en op dit moment hét literaire succes van India. Het is bijzonder lichtvoetig, met veel humor geschreven en een feest om te lezen. De witte tijger is de zoon van een riksrijder die de armoede van zijn dorp Laxmangarh weet te ontvluchten en bediende wordt van een rijke handelaar in Gurgaon. Het nieuwe India blijkt echter getekend door de achterlijkheid van het oude India:

'Al deze bouwvakkers die de malls en de reusachtige appartementen bouwden, leefden hier. Zij kwamen uit een dorp in de duisternis; zij hielden niet van bezoekers van buiten, behalve zij die hun zaken na het donker deden. De mannen scheten in de openbaarheid als een verdedigingswal aan de voorkant van de krotten: een lijn vormend die geen fatsoenlijk mens zou overschrijden. De wind waaide mij de stank van verse stront tegemoet. Ik vond een gat in de lijn van poep. Zij hupkten daar als stenen beelden. Deze mensen bouwden voor de rijken, maar zij leefden in tenten overdekt met blauwe stukken zeildoek, en verdeeld in lanen door lijnen van rioolstank. Het was nog erger dan Laxmangarh. Ik zocht mijn weg tussen gebroken glas, draad en kapotte TL-lampen. De stank van uitwerpselen was vervangen door de nog sterkere stank van industrieel afval. De krotten eindigden in een open riool - een smalle rivier van donker water stroomde traag langs mij voorbij, waarin luchtbellens schitterden en kleine cirkels naar de oppervlakte borrelden. Twee kinderen spatten elkaar nat in het donkere water. (vertaling RvR)'

Kapitalisme en criminaliteit

Aravind Adiga (1974) is een typische exponent van het nieuwe India. Hij werd geboren in Madras (het tegenwoordige Chennai), kreeg zijn opleiding in Oxford en New York en schreef voor internationale bladen als *Times*, *The Financial Times* en *The Sunday Times*. Zijn debuut *The White Tiger* kreeg de vermaarde Man Booker Prize. Tegenwoordig leeft Adiga in Mumbai, het commerciële centrum van het nieuwe India. Zijn hoofdpersoon de witte tijger leeft in Bangalore, het centrum van de ict-industrie, waar zijn taxibedrijf de meisjes naar huis brengt die 's nachts werken in de telefoonbedrijven, waar zij Amerikaanse klanten van Amerikaanse bedrijven te woord staan. De witte tijger vertelt zijn levensverhaal, hoe hij aan de armoede en achterlijkheid van het oude India wist te ontsnappen, door de corruptie en criminaliteit van het nieuwe India te omarmen. *The White Tiger* is bepaald niet het eerste boek over het criminele kapitalisme in India. In zijn debuut *Maximum City* (2004) bijvoorbeeld schreef Suketu Mehta met journalistieke nauwgezetheid over de verbondenheid tussen maffiosi, politici en industriëlen in Mumbai. Suketu Mehta schetst een ontluisterend beeld van de elite in India, maar *Maximum City* is ook wat oppervlakkig en sensationeel. Aravind Adiga gaat een stap verder en probeert te verklaren waarom armen zich laten knechten en heren zich laten bedienen. Niet door abstracte analyses te maken van de religieuze vooroordelen en het feodale kaste denken, maar door te laten zien waarom mensen denken zoals zij denken. De figuren die Adiga laat optreden zijn verzon-

nen, maar als in elke goede literatuur tonen zij in gestileerde vorm de binnenkant, de gedachten en emoties van mensen.

Als een Indiase Bertolt Brecht laat Aravind Adiga zien hoe omstandigheden het denken en doen van mensen bepalen. De witte tijger vertelt hoe hij in Bangalore is terechtgekomen, nadat hij zijn geboortedorp Lax-

mangarh wist te ontvluchten. Dit

is één van de miljoenen dorpen waar traditionele religieuze vooroordelen en gewapende feodale heren de sociale orde bewaken. Hij doet dit in de vorm van een brief aan de Chinese president Wen Jiabao, die Bangalore wil bezoeken om te leren over het Indiase ondernemerschap. Daarom schrijft de witte tijger de president zijn eigen levensverhaal, hoe hij van feodale knecht in Laxmangarh, via stedelijke dienstbode in New Delhi, tot kapitalistische ondernemer in Bangalore werd. En hoe hij daarvoor zijn familie moest verraden, zijn heren moest vermoorden en politieagenten en politici moest omkopen. Wat hij deed was niet goed, maar ook niet slecht, zo houdt hij de Chinese president voor. Het was nodig. Kapitalistisch ondernemerschap kan niet zonder corruptie en criminaliteit.

De Indiase droom?

Kort na de roman *The White Tiger* verscheen van Aravind Adiga de essaybundel *Between the Assassinations*, dat in India eveneens een groot succes is. De witte tijger vertegenwoordigt de Indiase droom, van een land dat opklimt uit de feodale 'duisternis', naar het 'licht' van het kapitalisme. Maar witte tijgers zijn uniek en deze sprong blijkt maar voor weinig mensen weggelegd. Een nieuwe middenklasse van 250 miljoen Indiërs profiteert van de economische groei, maar voor 800 miljoen armen wordt de toekomst nog uitzichtlozer. *Between the Assassinations* vertelt het verhaal van het stadje Kittur aan de Indiase westkust, in de roerige periode tussen de moord op premier Indira Gandhi in 1984 en de moord op haar zoon en opvolger Rajiv Gandhi in 1991. In een serie korte verhalen krijgen we een kleurrijk beeld van de verschillende kasten en klassen, netwerken en religies in het stadje en de moeizame manier waarop deze groepen met elkaar samenleven.

De witte tijger representeert de worsteling van de Indiër; Kittur staat symbool voor de verdeeldheid van de Indiase samenleving, die zich uit in taal en kaste. Kannada, de oorspronkelijke taal van de Brahmanen, is in het stadje de taal van de elite. Tulu is de taal van de straat, verdeeld in een dialect voor de hogere kasten en een ruwer dialect

voor de lagere kasten van Bunts en Hoykas. Ondernemers in het commerciële centrum spreken Konkani, de inwoners van de katholieke wijk spreken een dialect van Konkani vermengd met het Portugees van de vroegere koloniale overheersers. De arme moslims in de haven spreken dialecten uit het Zuid-Indiase Malayalam, de rijkere moslims spreken een vorm van het van oorsprong Perzische Urdu.

Elk essay beschrijft het verhaal van één van de inwoners van Kittur, waardoor een fictieve caleidoscoop ontstaat van het sociale leven in dit stadje. Adiga laat zien hoe verschillende mensen worstelen met hun afkomst en hun plekje zoeken binnen de nieuwe verhoudingen. We lezen hoe een bescheiden moslimjongen wordt verleid tot betrokkenheid bij terrorisme en een boekverkoper uit de onderklasse der onaanraakbaren (Dalits) blijft volharden in het verkopen van het voor moslims aanstootgevende *The Satanic Verses*. Hoe een rijke jongen uit een lagere kaste zich buitengesloten voelt en op school een bom laat ontploffen, en een hindoeïstische leraar tevergeefs worstelt met een nieuwe seksuele moraal. In tegenstelling tot de witte tijger slagen de hoofdpersonen in deze verhalen er niet in de bestaande verhoudingen te doorbreken.

Het laatste verhaal in *Between the Assassinations* vertelt over een Indiase communist die afkomstig is uit de Brahmaanse elite, maar zich in dienst stelt van een vooraanstaand lid van de communistische partij. Deze communistische leider houdt zich vooral bezig met theoretische discussies uit het verleden en heeft weinig oog voor de problemen van het nieuwe India. De oude Brahmaan wordt verliefd op een meisje uit een arme familie, maar zij wijst hem af. Teleurgesteld denkt de communist terug aan het verleden, toen huwelijken tussen oudere mannen en meisjes nog heel gewoon waren. Daarop besluit hij zijn idealen vaarwel te zeggen en de familie onder druk te zetten.

Aravind Adiga is een veelbelovende schrijver, die zich niet laat verleiden tot politieke keuzes. Maar in zijn verhalen klinkt wel een sombere toekomst door voor India: het land kan volharden in verstikkende sociale verhoudingen, of kiezen voor een kapitalistische jungle, waar iedereen strijdt voor de eigen belangen. Adiga heeft een scherp oog voor de problemen van het nieuwe India, maar kijkt ook met de blik van de nieuwe stedelijke elite. India lijkt veel te divers om een eenvoudige keuze te kunnen maken voor het criminele kapitalisme. Hopelijk blijft het nieuwe India even kleurrijk als de hoofdpersonen van Adiga.

Aravind Adiga, *The White Tiger*, Noida, Harper Collins Publishers 2008, ISBN 1843547201

Aravind Adiga, *De witte tijger*, Amsterdam, De Bezige Bij 2008, ISBN 9789023428954

Aravind Adiga, *Between the Assassinations*, New Delhi, Picador 2008, ISBN 9780330450546

HET RIJKE

DEEL 42

Arnold Merkies, beleidsmedewerker Financiën
SP-Tweede Kamerfractie, over John Maynard Keynes

ROOIE LEVEN

KEYNES EN DE TOEKOMST

Drie maanden na het overlijden van Karl Marx, in 1883, werd in Engeland een andere beroemde econoom geboren, John Maynard Keynes (1883-1946). Hij is één van de belangrijkste economen uit de geschiedenis. Naast de grote bijdrage die hij heeft geleverd aan de economische wetenschap, is zijn werk ook van invloed geweest op de politiek. Zijn theorie stond aan de wieg van een politieke stroming, genaamd Keynesianisme. Het Keynesianisme gaat uit van een economie waar naast de private sector ook de overheid een belangrijke rol speelt, in tegenstelling tot de liberale *laissez-faire* economie, die ervan uitgaat dat de markt alles zelf oplost.

Tijdens zijn schooltijd op Eton bleek Keynes al een getalenteerde leerling, vooral in de vakken wiskunde en geschiedenis. Juist voor het vak economie bleek hij later tijdens een examen maar matig te scoren. Zelf zei hij daarover: "Ik wist kennelijk meer van economie af dan mijn examinatoren." Aanvankelijk begon Keynes met de studies wiskunde en filosofie aan de Universiteit van Cambridge. Later stapte hij over naar de studie economie. Alhoewel hij eigenlijk bij de spoorwegen wilde gaan werken, vond hij uiteindelijk een baan bij het ministerie van Koloniën. Hij werd vervolgens hoofdredacteur van het invloedrijke Britse economische tijdschrift *The Economic Journal* en keerde terug naar Cambridge, maar nu als docent.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) weigerde hij militaire dienst waarna hij in dienst kwam bij het ministerie van Financiën. Vanuit die functie was Keynes aan het einde van de oorlog aanwezig bij de vredesconferentie in Versailles. In zijn boek *The Economic Consequences of the Peace* (De economische gevolgen van de vrede) liet hij zich vernietigend uit over de uitkomsten van de conferentie die hij beschouwde als vooral een wraakactie tegen Duitsland. Hij vreesde dat de enorme herstelbetalingen die dat land werden opgelegd, de

Duitse economie zouden ruïneren en zouden leiden tot een hoop maatschappelijke en politieke onrust. Zijn boek veroorzaakte flinke opschudding en maakte Keynes in één klap bekend. Met de opkomst van Hitler in het gedesorganiseerde Duitsland van de Weimarrepubliek en later het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog (1939-1940) kreeg hij zijn gelijk. Na afloop van die oorlog werden er dan ook lessen getrokken uit het vorige debacle en beseften de winnaars dat het van belang was ook de Duitse economie er bovenop te helpen.

Toen in 1944 het historische akkoord van Bretton Woods tot stand kwam, dat heeft geleid tot de oprichting van het IMF, de Wereldbank en het opnieuw invoeren van de gouden standaard, was ook Keynes daarbij aanwezig. Hij kreeg tijdens de laatste zitting zelfs een staande ovatie. Twee jaar later overleed hij aan een hartaanval.

Keynes bleef nog lang na zijn dood zeer populair. Zelfs de Republikeinse president Nixon verklaarde zich in 1971 keynesiaan. De uitspraak "We're all keynesians now" die vaak aan hem wordt toegedicht, komt overigens eigenlijk uit de mond van de grootste tegenhanger van Keynes, Milton Friedman. Volgens Friedman zelf is zijn uitspraak later uit zijn context

John Maynard Keynes

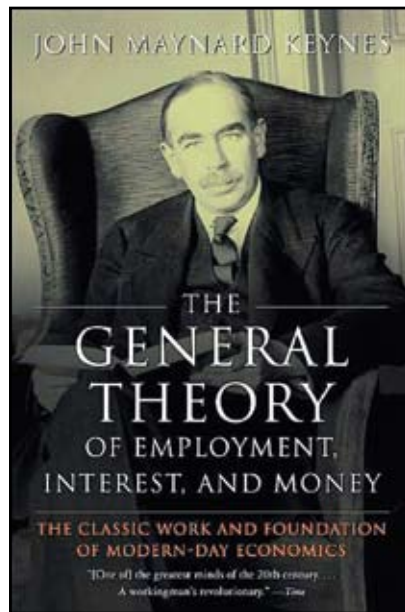
getrokken. In de jaren tachtig begon de invloed van Keynes af te nemen. Het vrijemarktkapitalisme deed onder aanvoering van Friedman weer zijn intrede en regeringen trachtten de rol van overheid zo veel mogelijk terug te dringen.

Ik heb dit boek de Algemene Theorie van de Arbeidsmarkt, Rente en Geld genoemd en daarbij de nadruk gelegd op het voorvoegsel Algemene. Het doel van zo'n titel is om het karakter van mijn argumenten en conclusies af te zetten tegen de klassieke theorie over het onderwerp. Ik groeide op met die klassieke theorie en ze overheerst al een eeuw in praktisch en theoretisch opzicht het economische denken van de leidende en academische klassen van de huidige generatie. Ik zal beargumenteren dat de uitgangspunten van de klassieke theorie slechts van toepassing zijn op een bijzonder geval en niet op de algemene toestand. Van dat bijzondere geval neemt de klassieke theorie aan dat het een grens geeft aan de mogelijke evenwichtssituaties.

Bovendien zijn de kenmerken van het bijzondere geval toevallig niet die van de maatschappij waarin we leven zodat de leer van de klassieken misleidend is en desastreus als we proberen die theorie toe te passen op de werkelijkheid.

De meeste verhandelingen over de theorie van Waarde en Productie houden zich vooral bezig met de verdeling over verschillende gebruikers van een gegeven hoeveelheid aangewende bronnen en met de voorwaarden die, gegeven het gebruik van deze hoeveelheid bestaansmiddelen, bepalen wat hun relatieve beloningen en de relatieve waarden van hun producten zijn.

Daarnaast is de vraag naar de hoeveelheid beschikbare middelen, in de betekenis van de omvang van de beroepsbevolking, de omvang van de natuurlijke rijkdom en de verzamelde kapitaalgoederen, vaak beschrijvend behandeld. Maar de pure theorie over wat het werkelijke gebruik van de beschikbare middelen bepaalt, is zelden gedetailleerd onderzocht. Beweren dat het helemaal niet is onderzocht, zou uiteraard absurd zijn. Iedere discussie over de schommelingen op de arbeidsmarkt, en dat zijn er nogal wat geweest, hield zich daarmee bezig. Ik bedoel niet dat het onderwerp is genegeerd, maar dat de fundamen-

tele theorie die er achterligt is beschouwd als zo eenvoudig en voor de hand liggend dat ze hooguit terzijde werd vermeld.

De klassieke arbeidsmarkttheorie – naar verluidt simpel en voor de hand liggend – is volgens mij gebaseerd op twee fundamentele vooronderstellingen, hoewel daar vrijwel geen discussie over is. Namelijk:

1. het loon is gelijk aan de marginale opbrengst van de arbeid.
Dat wil zeggen, dat het loon van een werknemer gelijk is aan de waarde die zou worden verloren als de werkzame beroepsbevolking met een eenheid zou afnemen (rekening houdend met de kostenreductie als gevolg van deze afname) ...
2. Het nut van het loon bij een gegeven arbeidsvolume is gelijk aan het marginale onnut van die hoeveelheid arbeid.

Dat wil zeggen, het reële loon van een werknemer is dat loon dat precies genoeg is (volgens de waardering van de werknemers zelf) om de hoeveelheid arbeid in werking te zetten die op dat moment ook werkelijk in dienst is (...). Onnut (disutility) moet hier worden opgevat als iedere reden die iemand of een groep kan hebben om zijn arbeid niet aan te bieden, in plaats van een loon te accepteren dat voor hem een nut beneden een bepaald minimum zou hebben. Deze vooronderstelling

verklaart wat we 'frictiewerkloosheid' kunnen noemen. Ook is ze in overeenstemming met 'vrijwillige' werkloosheid die te wijten is aan de weigering of het onvermogen van een arbeidseenheid. De klassieke vooronderstellingen staan de mogelijkheid van een derde categorie niet toe, die ik zal benoemen als 'onvrijwillige' werkloosheid.

De bewering dat de werkloosheid die een depressie karakteriseert het gevolg is van de weigering door de arbeiders om een verlaging van de geldlonen te aanvaarden wordt niet eenduidig door de feiten ondersteund. Het is niet erg aannemelijk om te beweren dat de werkloosheid in de Verenigde Staten in 1932 te wijten was aan de koppige weigering van de arbeiders om een loonsverlaging te accepteren of aan de koppige eis om een reël loon te eisen boven dat wat de productiviteit van de economische machine in staat was te leveren. Er hebben zich ruime variaties voorgedaan in het arbeidsvolume zonder enige duidelijke verandering in de minimale looneisen of in de productiviteit. De arbeid is tijdens de depressie in het geheel niet agressiever dan tijdens de economische groeifase. Ook is zijn fysieke productiviteit niet kleiner.

Deze ervaringsfeiten zijn een goede reden om de correctheid van de klassieke theorie in twijfel te trekken. (vertaling: redactie spanning)

John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan Cambridge University Press, for Royal Economic Society, 1936

**De integrale tekst staat op:
www.marxists.org**

THE GENERAL THEORY OF EMPLOYMENT, INTEREST AND MONEY

Om de achtergrond van het boek te begrijpen is het goed te beseffen dat *The General Theory of Employment, Interest and Money* in 1936 is geschreven. Het geeft vooral een antwoord op de toestand in die tijd. Nadat in 1929 de beurzen waren ingestort had de Grote Depressie van de jaren dertig zich al in volle hevigheid gemanifesteerd. Franklin Delano Roosevelt, die in 1932 werd gekozen tot president van de Verenigde Staten, voerde weliswaar strenge regels in voor banken, in tegenstelling tot zijn voorganger Hoover, maar hij deed aanvankelijk weinig om de economie te stimuleren. Volgens de klassieke economische theorie had dat ook geen zin. Hij gaf er daarom de voorkeur aan om de schuld van de overheid niet te ver op te laten lopen. Pas tegen het einde van de jaren dertig, nadat niets anders bleek te werken, voerde hij met tegenzin het beleid uit van overheidsstimuleren, zoals Keynes dat had voorgesteld. De economie herstelde zich, geheel volgens de voorspellingen van Keynes.

De jaren dertig kenmerkten zich door grote wereldwijde voortdurende werkloosheid, iets dat niet kon worden verklaard vanuit de toen gangbare economische theorie. In *The General Theory* stelt Keynes dat de lonen helemaal niet zo makkelijk op en neer bewegen als tot dan toe werd verondersteld. Men ging voorbij aan het feit dat de lonen niet alleen de prijs zijn van de arbeid maar ook inkomen voor de arbeiders. Als de lonen omlaag gaan, daalt ook het nationaal inkomen en dat heeft gevolgen voor de consumptie. Het vergroot de vraaguitval en zorgt ervoor dat de ondernemers hun winstverwachtingen naar beneden moeten bijstellen. Keynes benadrukt in zijn werk de vraagkant van de economie. Hij maakt korte metten met de wet van Say, die zegt: "Elk aanbod schept zijn eigen vraag". Volgens de klassieken wordt de vraag bepaald door het aanbod, dat weer wordt bepaald door de productiecapaciteit.

Deze wordt opgebouwd uit de besparingen, het gedeelte van het inkomen dat niet wordt geconsumeerd. Zo is

het cirkeltje weer rond. In de klassieke modellen komen de markten altijd automatisch tot een evenwicht door de werking van het prijsmechanisme. In dat evenwicht bestaat geen structurele werkloosheid.

Waar het volgens Keynes naast de veronderstelde flexibele lonen bij de klassieken misgaat, is dat er geen rekening wordt gehouden met een andere functie van geld, namelijk die van opspottmiddel. Keynes onderscheidt een drietal redenen om kasgeld aan te houden. Het staat bekend als de liquiditeitsvoorkeurtheorie. Hij kon daarmee aantonen dat niet alles wat gespaard wordt automatisch wordt geïnvesteerd.

Keynes distantieert zich in zijn boek van de dan gangbare opvattingen over de werking van de rente. Een dalende rente leidt er in zijn theorie niet noodzakelijk toe dat de ondernemers meer gaan investeren. Volgend uit zijn veronderstelling over de functie van geld, leidt een aanpassing van de rente niet tot een evenwicht tussen investeringen en besparingen, zoals dat bij de klassieken wel het geval is. Belangrijker dan dat zijn de winstverwachtingen, die weer een gevolg zijn van de geanticiperde vraag.

Paul Krugman, de Nobelprijswinnaar voor economie van afgelopen jaar, ziet *The General Theory* als het belangrijkste boek uit de geschiedenis van de economie. Het is een moeilijk boek dat vooral voor insiders is geschreven. Bij een recente herdruk van het boek schreef Krugman een introductie. Hij vergelijkt het boek daarin met een maaltijd. Het eerste deel is het

voorgerecht, goed verteerbaar en leuk om te lezen. In dat deel toont Keynes overtuigend aan dat het verband tussen de hoogte van de werkloosheid en de hoogte van de lonen van de klassieken berust op onjuiste veronderstellingen. Het zesde deel bevat het toetje. Hier doet hij nog wat nieuwe ideeën van de hand. Leuk om te lezen, maar volgens Krugman niet het beste deel van het boek. Maar eigenlijk draait zijn boek om deel II tot en met V, het hoofdgerecht. Allemaal taaie kost, maar wel waar volgens Krugman de ware waarde van het boek ligt. Stap voor stap worden daarin oude theorieën ontmanteld en een geheel nieuwe economische theorie opgezet. Een aantal oude veronderstellingen moest daarvoor sneuvelen, zoals die over de werking van het prijsmechanisme waarover hierboven is geschreven, maar ook de veronderstellingen over het rationeel handelen van de mens. Keynes zag een hoop irrationeel gedrag om zich heen, vooral wanneer hij keek naar speculatie in financiële sector, 'waar we onze intelligentie gebruiken om vooruit te lopen op wat de doorsnee opvatting verwacht wat de doorsnee opvatting zal zijn.'

Je hoeft maar naar de kredietcrisis te kijken om te zien dat de veronderstelling van rationeel gedrag een fictie is. Het kan bijna niet anders of de kredietcrisis zal net als die vorige grote crisis een grote impact hebben op de economische wetenschap. Het zal het einde inluiden van de ongenueanceerde hegemonie van de monetaristen en vrije marktdenkers. Er is behoefte aan een ruimere theorie waarin ook de theorie van Keynes meer aandacht krijgt. De interesse in Keynes neemt weer toe, maar er blijven waarschijnlijk genoeg vragen over voor een hele nieuwe generatie economen.

COLUMN

GEKNETTER EN GEDONDER

Als overheid en bedrijfsleven zakendoen dan kan het flink knetteren. En als er één ding is waarover ondernemers verbolgen zijn dan is het wel de manier waarop de overheid als klant functioneert. Aanbestedingen en de regels daarvoor vormen een belangrijk struikelblok.

De SP is kritisch over aanbesteden. De markt heeft er alle belang bij dat de overheid zoveel mogelijk uitbesteedt. Immers, hoe minder werk door ambtenaren wordt gedaan, des te meer werk is er voor de bedrijven. Een kleine overheid betekent bovendien minder belasting betalen. Daar heeft iedere ondernemer wel oren naar. Tegelijkertijd realiseert menigeen zich door de recente economische ontwikkelingen dat de overheid de enige partij is die misschien kan zorgen voor werkelijke sociale en economische stabiliteit. En er valt heel wat af te dingen op al die marktwerking bij overheidsinkopen.

Aanbesteden is niets meer dan een manier van boodschappen doen. Je wilt een nieuwe computer en snort op internet de beste aanbieding op. Ook bedrijven doen op die manier hun inkopen. Dat betekent niet dat ze voor ieder wisselstukje een andere leverancier zoeken, maar van tijd tot tijd onderzoekt hun cpo (*chief procurement officer*) of het drukwerk bijvoorbeeld niet beter elders kan worden gedaan. De aanbiedingen zijn nu immers wel heel scherp en de trouwe vaste leverancier wil misschien nog wel eens naar zijn prijs kijken als hij dat hoort. Zo bespaart een verstandig inkoopbeleid geld, en kan het innovatie binnenhalen.

Voor de overheid geldt dat Brussel in een richtlijn een aantal regels heeft opgesteld voor aanbestedingen. Alles boven een bepaald bedrag moet worden ingekocht volgens een vaste procedure. De Nederlandse wet-

geving hiervoor ligt vast in het BAO (Besluit aanbestedingsregels voor overheidsopdrachten) en het BASS (speciale sectoren). Een nieuwe wet van minister Maria van der Hoeven (Economische Zaken) sneuvelde vorig jaar in de Eerste Kamer. Want de problemen rond aanbestedingen met overheden, centraal en decentraal, zijn niet van de lucht. Zoals gezegd is de SP kritisch over de regels zoals die uit Brussel worden opgelegd. Allereerst is het vanuit de subsidiariteitsgedachte het beste om lokale overheden zelf de regels voor hun eigen inkopen te laten bepalen. Een Groningse gemeente kan heel andere doelstellingen hanteren, bijvoorbeeld het bestrijden van jeugdwerkloosheid, dan een gemeente in Utrecht.

Daarnaast is marktwerking in tal van sectoren helemaal niet wenselijk. Denk aan de aanbestedingen in de thuiszorg, waar marktwerking tot massaontslag, verslechtering van arbeidsvoorwaarden en schrijnende teruggang in de kwaliteit van de zorg leidde. Bovendien leidt de uitbesteding van opdrachten door de overheid steeds vaker tot een gebrek aan expertise bij diezelfde overheid. Het gevolg daarvan is dat de overheid eigenlijk niet meer kan beoordelen of een bepaald bedrijf een technisch goede oplossing biedt bij inschrijving op een opdracht.

Nog afgezien van deze principiële bezwaren is er ook een aantal heel

SHARON GESTHUIZEN
SP-Tweede Kamerlid

praktische. Zo klaagt het midden- en kleinbedrijf al jaren steen en been over de manier waarop overheden hun bestekken opstellen. Omdat opdrachtgevers bang zijn voor problemen of juridische procedures timmeren ze alles volledig dicht met als gevolg: absurd hoge omzeteisen voor een bedrijf dat een opdracht wil krijgen, of de eis dat er al vijf eerdere soortgelijke opdrachten moeten zijn uitgevoerd. Hoe moet een startend of klein bedrijf zo ooit aan de bak komen? En hoewel de overheid een *'launching customer'* zou moeten zijn, een opdrachtgever die innovatie bevordert door zijn manier van inkopen, is het tegendeel het geval. Ten slotte is het voor veel ondernemers onduidelijk waarom ze de opdracht uiteindelijk niet krijgen. Veel meer dan schijneerlijkheid bieden de regels niet.

Het is tijd voor een fikse discussie over nut en noodzaak van aanbesteden volgens de Europese regels. De SP zal die binnen en buiten de Kamer moeten aanwakkeren om te voorkomen dat het geknetter gedonder wordt.

SPANNING

60 JAAR NAVO

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP
Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 11, nummer 3, maart 2009

60 JAAR NAVO

In april viert de NAVO haar 60-jarig bestaan tijdens een topontmoeting in Straatsburg.

De Val van de Muur in 1989 zou volgens veel commentatoren de opmaat zijn voor een vreedzamere wereld met meer welvaart. We zijn nu bijna twintig jaar later en de beloofde welvaart voor allen is nog bij lange na niet bereikt; we zitten midden in een wereldwijde economische crisis. Ook de beloofde vreedzame wereld is er niet gekomen. Een serie oorlogen – van voormalig Joegoslavië en gigantische conflicten in Afrika tot Afghanistan en Irak – heeft de mondiale krachtsverhoudingen steeds verder op scherp gezet. Bij de meest recente oorlog in Georgië kwamen zelfs kernmachten Rusland en de VS met elkaar in botsing. De *War on Terror* sinds de aanslagen in 2001 heeft de wereld in een permanente staat van oorlog gebracht. Met de expansie van de NAVO richting het oosten en de bouw van een raketschild dreigt verdere escalatie. De dreigementen richting Iran maken de situatie er niet stabiel op.

De NAVO richt zich tegenwoordig waarschijnlijk op de omvorming van Noord-Atlantische organisatie tot wereldwijde organisatie van voornamelijk westers georiënteerde, industriële landen. Formeel gaat het bij de verandering van de NAVO om terrorismebestrijding. Van groot belang blijkt echter de concurrentie met grote opkomende machten, zoals China, om grondstoffen en invloedssfeer. Ook de oude vijand Rusland wordt op deze wijze benaderd.

Voor socialisten is het nu de vraag welk standpunt we moeten innemen tegenover de nieuwe NAVO. 'Nederland uit de NAVO' was in de tijd van de Koude Oorlog jarenlang een vanzelfsprekend standpunt. Eigenlijk is de NAVO nu een overleefde organisatie en rijp voor de mestvaalt van de geschiedenis. Zover is het helaas nog niet. De organisatie is wereldwijd actief en lijkt de rol in te willen nemen die eigenlijk aan de

Verenigde Naties voorbehouden zou moeten zijn. Willen we die ontwikkeling keren, dan moeten we dat misschien van binnenuit doen. De interne debatten in de NAVO kunnen dan voor een groot publiek toegankelijk worden gemaakt.

Tiny Kox, Harry van Bommel en Karel Koster lichten in een aantal artikelen de standpunten van de SP over de huidige ontwikkelingen toe.

Nederland speelt een grote rol in de internationale oorlogsmachinerie. Frank Slijper van de Campagne tegen Wapenhandel schreef daarover voor deze *Spanning* een mooi artikel. Nederland is een van de grootste landen in de internationale wapenhandel, veel groter dan op grond van het inwonertal zou mogen worden verwacht. In dat opzicht heeft Balkenende in ieder geval zijn zin gekregen, want dat is de door hem geroemde VOC-mentaliteit. Ook in de tijd van de VOC stonden handelaren uit ons land klaar om overal ter wereld geld aan wapentuig te verdienen.

Ondertussen dendert de economische crisis door. De directe schuldigen, de graaiers en falende toezichthouders moeten volgens sommigen zwaar worden gestraft. Dat is misschien wel een goed plan, maar er lijken ook achterliggende structurele oorzaken van de crisis. Het kapitalisme brengt niet voor niets telkens weer crisissen voort. Sjaak van der Velden bezocht een congres in Brussel over die oorzaken en doet kort verslag.

Ronald van Raak schreef een bijdrage voor *Het Rijke Rooie Leven* over de negentiende-eeuwer Moleschott. Moleschott was de eerste Nederlandse socialist in een parlement, alleen niet in dat van Nederland maar in de Italiaanse senaat. Zijn devies was dat mensen eerst goed te eten moeten hebben voor ze zich verder konden ontwikkelen. Ronald van Raak ziet in hem een vroege voorvechter van de welvaartsstaat die al jaren onder druk staat.

INHOUD

3

'VOOR ONS IS HET NAVO-DEBAT BEGONNEN. WIE VOLGT?'

7

HET RAKETSCHILD OP NAAR EEN NIEUWE KOUDE OORLOG?

10

DE HOOP SCHEFFER: 'STOP ERMEE!'

12

GESCHIEDENIS EN STRUCTUUR VAN DE NAVO

14

GEOPOLITIEK SMEERMIDDEL

18

DE WAANZIN IN EN OM IRAN

19

DE NAVO ALS WAARDENGEMEENSCHAP: NOG EEN WERELD TE WINNEN

20

VAN CRISIS NAAR CRISIS

21

HET RIJKE ROOIE LEVEN

24

COLUMN

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het

Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar

voor SP-leden en 25 euro voor

niet-leden. De betaling gaat per

incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

F (010) 243 55 66

E spanning@sp.nl

Redactie

Diederik Olders

Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegenthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Antoni Gracia

Illustraties

Len Munnik

Foto cover

missingman/kroozzy/

nationalebeeldbank

VOOR ONS IS HET NAVO-DEBAT BEGONNEN. WIE VOLGT?

Tekst: Tiny Kox SP-Eerste Kamerlid

Volgens SP-Tweede Kamerlid Harry van Bommel is de NAVO de weg kwijt. Dat schrijft hij in het binnenkort te verschijnen boek *Waarheen met de NAVO?* Daarin stelt Van Bommel vast dat zestig jaar na oprichting het machtigste militaire bondgenootschap ter wereld zijn plek zoekt in die wereld. In 2009 en 2010 buigt de alliantie zich over een nieuwe gezamenlijke bestaansverklaring en een nieuw strategisch concept voor het bondgenootschap. De alliantie beseft – Van Bommel verwijst naar een oproep van scheidend secretaris-generaal De Hoop Scheffer – dat daarvoor voldoende draagvlak in de lidstaten nodig is.

Aan draagvlak ontbreekt het nu in ernstige mate volgens De Hoop Scheffer, die daarin wordt bijgevalen door Van Bommel. De Hoop Scheffer wil daarom in alle lidstaten een breed politiek en publiek debat aangaan over de toekomst van de NAVO. Volgens SP'er Van Bommel een goed voorstel, dat ook in Nederland om reactie vraagt: 'Als SP zijn we daar al volop mee bezig. Het begon met ons verkiezingsprogramma in 2006. Op de afgelopen Partijraad hebben we officieel de notitie *Brandhaard Aarde* vastgesteld. Daarin kiest de SP vol overtuiging voor het opbouwen van een nieuwe internationale rechtsorde. Met de publicatie van het boek *Waarheen met de NAVO?* proberen we het grote publiek bij onze opvattingen te betrekken. Het zal duidelijk zijn: voor ons is het NAVO- debat begonnen. Wie volgt?'

In de twintig jaar na de val van De Muur in 1989 heeft de 'oude' NAVO zich ontwikkeld tot 'nieuwe' NAVO. De van oorsprong territoriale Noord-Atlantische defensie-organisatie werd groter dan ooit, lijfde de meeste van zijn oorspronkelijke vijanden in, maakte samenwerkingsafspraken met andere, en deed een aantal pogingen om een mondiale politieagent te worden. Of mooier, in de woorden van NAVO-secretaris-generaal Jaap de Hoop Scheffer: 'leverancier van mondiale veiligheid'. Maar de uitzichtloze oorlogen in Irak en Afghanistan, en de dreigende herleving van de Koude Oorlog in Europa, laten zien dat de nieuwe NAVO geen succes is. De inval in Irak in 2003 brak de alliantie bijna op, de zelfverklaarde lakmoesproef voor de Alliantie in Afghanistan is mislukt en de kans op herleving van de Koude Oorlog in Europa is een derde bewijs dat de nieuwe NAVO niet hét antwoord op de vraag is hoe we de wereld stabiel, veiliger en vreedzamer maken. Daarvoor zijn andere stappen nodig. De beslissing van de NAVO om in het licht van de recente mondiale ontwikkelingen een nieuw strategisch concept voor de organisatie te presenteren in 2010, biedt een uitgelezen kans om het debat daarover te voeren.

Blijf zitten waar je zit?

De oproep van De Hoop Scheffer indachtig, dienen regeringen en parlementen daarbij het initiatief te nemen, maar ook het publiek erbij te betrekken. De Nederlandse regering maakt daar echter geen haast mee. Minister van Buitenlandse Zaken Maxime Verhagen komt voorlopig zijn belofte aan Van Bommel niet na om een

De Ministers van Buitenlandse Zaken van de NAVO-landen spreken over de situatie in Afghanistan, Boedapest 9 oktober 2008.

standpunt te bepalen en daarover het parlementaire debat aan te gaan. Ook in andere lidstaten lijkt de overheersende houding er een van 'blijf zitten waar je zit en verroer je niet'. Maar de wereld ontwikkelt zich ondertussen wel en de noodzaak voor antwoorden op nieuwe uitdagingen ligt op tafel. Ter gelegenheid van de 60ste verjaardag van de NAVO in april van dit jaar wordt er door de alliantie gewerkt aan een 'Verklaring over bondgenootschappelijke veiligheid', een 'Declaration for Alliance Security'. Die verklaring moet op zijn beurt de aanzet zijn voor een nieuw strategisch concept van de NAVO. Er valt dus geen tijd te verliezen. Het is zo 2010. Als we nu zwijgen, zitten we straks vast aan iets waarover we niet gesproken hebben. Nadenken over de toekomst van de NAVO vereist nadenken over nieuwe mondiale veiligheidsarrangementen. De wereld is zo onderling verweven geraakt dat mondiale afspraken over hoe we samen stabiliteit, vrede en veiligheid bewaken en bewaren, onvermijdelijk zijn. Dat vereist politieke realiteitszin en politieke moed, in alle delen van de wereld. Ook in de lidstaten van de NAVO. Ook in Nederland.

Nieuwe structuren

Wie realistisch is, ziet dat oude militaire structuren zichzelf feitelijk opgeheven hebben. Ondertussen ontstaan nieuwe structuren, wereldwijd. Er ontspint zich een netwerk van nieuwe politiek-militaire relaties, tijdelijke en permanenten bondgenootschappen, bijstandsverdragen en zo meer. De NAVO heeft zijn oude vijanden tot bondgenoot gemaakt en is militaire samenwerkingsrelaties aangegaan met landen overal ter wereld. Daartoe

horen Japan, Australië, Nieuw-Zeeland en Zuid-Korea. Die landen dringen steeds vaker aan op meer zeggenschap over de operaties waarbij zij betrokken worden. Amerika werkt ook buiten NAVO-verband militair samen met landen in het gebied van de Stille Oceaan. Rusland werkt niet alleen samen met de NAVO, maar maakt ook deel uit van het zogenoemde Shanghai-akkoord. Daarin werkt het, ook militair, samen met China en enkele Aziatische landen. Turkije zoekt samenwerking met haar buurlanden in de Kaukasus, ook militair. In Latijns-Amerika ontwikkelen zich nieuwe vormen van samenwerking en wederzijdse bijstand, nu dat deel van de wereld zichzelf niet langer wenst te laten gebruiken als achtertuin van de Verenigde Staten. In het verband van de Afrikaanse Unie worden besluiten genomen om militairen uit lidstaten in te zetten voor gemeenschappelijke vredesoperaties op het continent. Vanuit alle delen van de wereld komen steeds meer signalen dat, met alle concurrentie en controverses die er zijn, mondiale militaire samenwerking in de 21ste eeuw onvermijdelijk is geworden. Werken aan een nieuwe mondiale veiligheidsstructuur is een zaak van realiteitszin. Eraan voorbijgaan is gevaarlijke kortzichtigheid.

Opheffing NAVO riskant

Opheffen van de NAVO en andere militaire allianties om terug te vallen op aparte, zelfstandige nationale legers, die allemaal zelf bepalen of en waar en hoe zij inzetbaar willen zijn, is een onrealistische en riskante optie. In plaats van meer verdeeldheid hebben we meer eensgezindheid nodig. Veiligheid is een mondiale aangelegenheid geworden, laten we dan ook zoeken naar wereldwijd

geldende structuren en afspraken. Veel meer voor de hand liggend is het daarom aan te sluiten bij de opvattingen die aan het einde van de Tweede Wereldoorlog brede steun kregen, bij de oprichting van de Verenigde Naties. Het Handvest van de Verenigde Naties kan opnieuw een leidraad zijn bij het maken van afspraken over veiligheid. Herbevestiging van de afspraak uit 1945 dat het geweldsmonopolie niet bij individuele lidstaten of militaire allianties ligt, maar slechts bij de Verenigde Naties, kan de aanzet zijn om oude tegenstellingen te overwinnen en nieuwe samenwerking mogelijk te maken. In ruil daarvoor biedt een dergelijke samenwerking garantie aan de lidstaten van de VN dat hun soevereiniteit niet door een ander land of een militair bondgenootschap aangetast wordt. Indien door de Verenigde Naties wordt besloten dat er op enigerlei wijze militaire inzet nodig is om de vrede te beschermen, te handhaven of te herstellen, kunnen lidstaten en allianties, binnen hun eigen mogelijkheden en opvattingen, daaraan steun geven. Zij gebruiken hun militaire macht dan om uitvoering te geven aan besluiten van de enige organisatie die tot inzet van die macht mag besluiten. Unilaterale operaties, behalve als zelfverdediging, zijn niet toegestaan. En beëindiging van zulke operaties is niet afhankelijk van de wens van landen die militairen leveren maar van beslissingen van de Verenigde Naties.

Internationale verdragen

In een dergelijke nieuwe structuur zal de aandacht vooral liggen op vredeshandhaving en voorkoming van escalatie van conflicten tot gewapende conflicten. Dat betekent dat ook verregaande internationale verdragen nodig zijn over

ontwapening en wapenproductie en -leveranties. Lidstaten die zich daaraan proberen te onttrekken moeten daarop aangesproken worden, indien nodig met het inzetten van sancties, die door alle lidstaten nageleefd worden. In een steeds meer verbonden wereld wordt het onmogelijk dat landen zich blijvend onttrekken aan de afspraken die in mondiaal verband gemaakt zijn en worden. Deze afspraken dienen om stabiliteit, vrede en veiligheid te bewaken en te bewaren. Conflictpreventie en sancties kunnen voorkomen dat te snel tot inzet van militaire middelen wordt besloten. De afgelopen jaren hebben laten zien dat militair ingrijpen vaak meer problemen oplevert dan oplost.

Internationale machtswanorde

Veel conflicten ontstonden in de achterliggende periode door het negeren van het internationaal recht. Amerika en Rusland liepen daarbij vaak voorop, geobsedeerd door hun behoefte om de internationale machtsorde te domineren. De Amerikanen spraken na de val van de Muur openlijk over een door hen geleide nieuwe wereldorde, onder een 'Pax Americana'. De Russen maakten, nadat ze hun zelfvertrouwen terug hadden gewonnen, duidelijk dat ze nog steeds in invloedssferen denken en daar geen inbreuk op toestaan. De keiharde Russische reactie op de onverantwoordelijke militaire aanval van Georgië op Zuid-Ossetië, spreekt boekdelen. Ook andere landen probeerden een hoge plek te krijgen in die nieuwe machtsorde. Dat geldt voor bijvoorbeeld Groot-Brittannië, dat steeds zij aan zij met de Amerikanen ten strijde trok – maar het geldt ook voor Nederland, waar het leger compleet werd omgebouwd om wereldwijd inzetbaar te

Noorse ISAF soldaten patrouilleren door de straten van Kabul.

zijn. 'Tot in het hoogste geweldsniveau', zoals opeenvolgende ministers van defensie beklemtoonden. Dat zou ons tot betrouwbare militaire partner maken, met meer invloed dan verwacht op basis van onze omvang. De nieuwe op macht gebaseerde wereldorde heeft echter vooral wanorde veroorzaakt. Herstel van respect voor de internationale rechtsorde dient te worden bevorderd. Daarvoor is ook erkenning van een mondiaal justitieel stelsel nodig. De Verenigde Staten zullen hun actieve verzet tegen het Internationaal Strafhof moeten opgeven. Om te beginnen moeten ze hun krankzinnige wet intrekken, die het mogelijk maakt dat het Amerikaanse leger Nederland binnenvalt, als het Strafhof in Den Haag Amerikaanse militairen zou willen berechten voor misdaden tegen de menselijkheid. Ook Rusland en China zullen het verdrag dat de basis onder het Strafhof is, moeten ratificeren. Dat vereist een koerswending in de Verenigde Staten en een politiek van de daad bij het woord voegen van Rusland en China. Maar ook die landen dienen zich te realiseren dat hun belangen op het terrein van stabiliteit, vrede, veiligheid en vervoer, uiteindelijk beter beschermd worden in een breed gedragen mondiale veiligheidsstructuur dan door voortzetting van een eigen unilaterale spierballenpolitiek.

Mondiale veiligheidsstructuur

Niet alleen grote maar ook kleine landen moeten nagaan welke plek zij zouden kunnen en willen hebben in een mondiale veiligheidsstructuur. Zo ook Nederland. Zoals gezegd: geen enkel land kan het zich permitteren om buiten een mondiale veiligheidsarchitectuur te staan. Het slaafs volgen van machtige landen – in ons geval: de Verenigde Staten – biedt evenmin perspectieven. Dat heeft het recente verleden wel geleerd. Nederland dient er daarom, in internationale verbanden, zoals de NAVO, de Europese Unie en de Verenigde Naties, op aan te dringen dat het geweldsmopolie weer volledig bij de VN komt te liggen. Regio-

nale allianties horen zich in dienst van die Verenigde Naties te stellen als het gaat om vrede en veiligheid. In een dergelijke mondiale structuur zullen grote machten en regionale organisaties zichzelf verplichten tot meer samenwerking in plaats van concurrentie en confrontatie. Dat geldt voor de NAVO maar ook voor Amerika, Rusland en China.

Strategisch concept

Op de NAVO-top van april in Straatsburg zal een aanzet worden gegeven voor een nieuw Strategisch Concept, dat in 2010 vastgesteld moet worden. Het proces daarnaartoe biedt ook ons in Nederland de mogelijkheid voor het eerst, in een breed politiek en publiek debat, voorstellen te ontwikkelen over hoe wij denken over mondiale veiligheid. In zo'n debat kunnen we nagaan hoe de gevaarlijke en in de praktijk falende ontwikkeling van de 'nieuwe' NAVO tot mondiale politieagent kan worden gestopt. We kunnen nagaan of en hoe de alliantie is om te bouwen tot een organisatie van landen die zich expliciet bereid en in staat verklaart om uitsluitend in overeenstemming met de Verenigde Naties militair te zullen handelen. Dat betekent een wezenlijk andere ontwikkeling dan die we de afgelopen jaren hebben zien voltrekken.

Vrede en veiligheid zijn een algemeen belang voor de bevolking van de hele wereld. Het is dan ook een kwestie van beschaving dat alle staten die zich lid van de Verenigde Naties noemen, zich in de toekomst ook als zodanig gaan gedragen. Het kortzichtig voorop stellen van het eigen belang, het zoeken van rijkdom ten koste van anderen alsook eenzijdig militair handelen vloekt daarmee. Samen de vrede en veiligheid bewaken en bewaren hoort daarbij. Dat is letterlijk van levensbelang voor iedereen. En een mooie zaak om voor in beweging te komen, ook in Nederland!

Dit artikel is gebaseerd op het binnenkort te verschijnen boek van Harry van Bommel, *Waarheen met de NAVO?*

In oktober 2008 is door de SP het boekje *Modern Socialisme* gepubliceerd. Het boekje, geschreven door Jan Marijnissen en Ronald van Raak, gaat in op verleden, heden en toekomst van de socialistische beweging. Dit zogenaamde 0-nummer is bij alle SP-leden gratis thuisbezorgd. Er volgen er nog heel veel in de nieuwe SPECIAAL-reeks. Een must voor elke socialist.

De nummer een van de reeks heet *Crisis in de rechtsstaat*. Dit boekje staat onder redactie van Tweede Kamerlid Jan de Wit en bevat een aantal artikelen van bekende Nederlandse rechtsgeleerden die op een symposium hun visie gaven op de vraag of er sprake is van een dergelijke crisis. Een belangrijke aanwijzing voor het bestaan van zo'n crisis is het feit dat uit onderzoek is gebleken dat een afnemend deel van de bevolking vertrouwen heeft in de rechtsstaat. Deel 2 in de reeks is geschreven door Harry van Bommel en heet *Waarheen met de NAVO?* De NAVO bestaat dit jaar 60 jaar en na het aflopen van de Koude Oorlog is de vraag welk toekomstperspectief het bondgenootschap heeft en hoe socialisten zich daar tegenover op kunnen stellen.

U kunt een abonnement nemen op de gehele reeks voor € 10 per 4 afleveringen. Ook is het mogelijk ieder deel afzonderlijk te bestellen. Ga hiervoor naar onze webwinkel op www.sp.nl/service/goederen/shop.php

HET RAKETSCHILD

OP NAAR EEN NIEUWE KOUDE OORLOG?

Tekst: Karel Koster

Over de kernwapenwedloop weten veel mensen wel iets te vertellen. Bijvoorbeeld de gigantische vernietigingskracht, de nucleaire strategie van de NAVO en de Nederlandse betrokkenheid bij die strategie door het gereedhouden van F-16 aanvalsvliegtuigen bewapend met Amerikaanse atoombommen. Naast die aanvalssystemen wordt er gewerkt aan een zogenaamd defensief schild: een stelsel van afweersystemen bedoeld om aanvallende raketten neer te schieten. Het gaat niet om één systeem maar om tientallen (voor een kort overzicht zie Spanning maart 2008). Van al die systemen heeft er één de afgelopen jaren veel aandacht gekregen: het Europese raketschild, in het Engels bekend als Euro-Missile Defence ('Euro-raketschild'). Die publiciteit heeft wellicht bijgedragen aan de brede publieke afkeer van het systeem. Met het aantreden van de nieuwe Amerikaanse president is het zinvol om de nieuwste ontwikkelingen te bekijken.

De wapensystemen

Het lijkt simpel: in bilaterale verdragen heeft de VS met de regeringen van Polen en Tsjechië afgesproken om voor \$ 4,5 miljard¹ in de komende vijf jaar een batterij met raketten (Polen) en het bijbehorende radarsysteem (Tsjechië) aan te leggen. Dit systeem maakt deel uit van het Noord-Amerikaanse antiraketschild met lanceerinstallaties in Alaska en Californië. De officiële bedoeling van dit schild is om Noord-Amerika te beschermen tegen raketaanvallen vanuit potentieel vijandige landen zoals Noord-Korea of Iran. Voor het aan te leggen Europese deel wordt meestal Iran genoemd als mogelijke aanvaller.

De basis van het stelsel wordt gevormd door raketten die tijdig moeten worden gelanceerd om aanvallende raketten – eigenlijk de bewapende kop daarvan – buiten de dampkring te onderscheppen door erop te botsen. Technisch is dit bijzonder moeilijk; daarom wordt de uitvoerbaarheid door deskundige critici in twijfel getrokken.² Voor Europa biedt het systeem geen bescherming – sterker nog, eventuele brokstukken van neergeschoten raketten kunnen op Europa terecht komen. Er zijn de afgelopen jaren al tientallen testen uitgevoerd met de raketten in Alaska en Californië, met wisselend resultaat. De interpretatie van de testresultaten staat ter discussie omdat de lanceeromstandigheden niet realistisch waren.³ Ondanks de gebreken is het

systeem in Noord-Amerika toch operationeel gemaakt. De bedoeling is om het Europese deel rondom 2013 te koppelen aan de al bestaande systemen. Deelname aan het programma door Tsjechië en Polen is achteraf goedgekeurd door de NAVO-lidstaten, op de top van Boekarest vorig jaar.⁴ Nederland keurde het goed en de aanvankelijke oppositie van de linkse Noorse regering werd ingetrokken.

Naast het raketschild bestaan er vele andere systemen, waarvan het belangrijkste de zogenaamde TMD (Theater Missile Defence)-systemen zijn, die meestal op schepen gebaseerd zijn. Deze raketten zijn bedoeld voor de bescherming van militaire expedities en kunnen overal ter wereld worden ingezet. Ze kunnen gelanceerd worden tegen raketten die net zijn opgestegen, mits binnen bereik, waarmee ze een betere kans hebben dan het EuroMD-systeem om iets te raken. In principe zijn TMD's bedoeld om tegen korte en middellange afstands raketten te worden ingezet, een ander doel dan Euro-MD dat officieel gericht is op intercontinentale raketten waarbij er van uitgegaan wordt dat Iran daar ooit over zal beschikken.

Van groot belang is verder de door China en de VS bewezen geschiktheid van de TMD-systemen om satellieten in een vaste baan om de aarde neer te schieten. Dat betekent dat allerhande satellieten een potentiële prooi zijn

van dit type raketten. De EuroMD-systemen zouden hier ook toe in staat zijn, maar worden omschreven als wapens tegen raketten, waarbij het maar de vraag is hoe effectief die zijn. Toch worden ze als een potentiële dreiging gezien door Russische strategen, vanwege het voordeel dat ze mogelijk kunnen geven aan de VS in een intercontinentale nucleaire oorlog. Daarom herhalen Russische politici steeds dat EuroMD een directe dreiging aan hun grens is en daarom hebben ze tegenmaatregelen aangekondigd, in de vorm van een nieuwe raketbasis in Kaliningrad. Die zal worden gebouwd als de plaatsing van de lanceersystemen in Polen doorgaat. Zo komt een nieuwe Koude Oorlog in zicht.

NAVO-schilden

De goedkeuring door de NAVO van het EuroMD-schild staat niet op zichzelf.⁵ Het maakt deel uit van een reeks plannen voor nog meer antiraketsystemen die men wil aanleggen om, samen met al bestaande systemen, Europa tegen korte en middellange afstands systemen te beschermen. Zo werd op de top van Riga (november 2006) besloten om alle korte afstand (TMD)-systemen te coördineren en te verenigen in één systeem, het NATO Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence System.⁶ Dit systeem zou dus ook bescherming bieden tegen aanvallen met middellange- of korteaafstands raketten.⁷ Daar

kan de Nederlandse regering zich ook in vinden: minister Verhagen verklaarde in december 2007 in de Kamer dat hij het eens is 'met de opvatting van de secretaris-generaal van de NAVO dat een geïntegreerd raketverdedigings-systeem nodig is, want ook op dit punt moeten de ondeelbaarheid en de veiligheid van de NAVO vooropstaan.'⁸ In juni 2007 besloot de NAVO al een studie te verrichten naar een aan het EuroMD 'aangekoppeld' antiraketsysteem voor Zuidoost-Europa.⁹ Een geografisch voor de hand liggende volgende stap is het koppelen van de NAVO-systemen aan het Amerikaans/Israëliëse Arrow-antiraketschild tegen raketten met korte en middellange dracht.¹⁰ Een dergelijke koppeling zou vérgaande gevolgen hebben voor de politieke verhoudingen tussen Europa en het Midden-Oosten. Een in februari 2008 geopende NAVO-testinstallatie in Den Haag bestudeert de onderlinge afstemming van de systemen.¹¹ Bovendien worden er stappen ondernomen om de NAVO-systemen te integreren met EuroMD.¹² Minister Verhagen bevestigde in de Kamer: 'Eventuele NAVO-initiatieven op dit vlak zullen uiteraard worden vervlochten met het Amerikaanse initiatief.'¹³ Op 10 november 2008 verklaarde staatssecretaris De Vries, in antwoord op vragen hierover in de vaste commissie voor defensie: 'Ja, het kan op elkaar worden aangesloten.'¹⁴

Ook bestaat er een geheime NAVO-studie naar een systeem voor geheel Europa, Missile Defence for the Alliance Territory, Forces and Population Centres (MD), dat dus het Noord-Amerikaanse stelsel zou aanvullen dan wel dupliceren, maar dan met een zwaardere Europese inbreng en zeggenschap. Deze studie werd voltooid in 2005 en in het slotcommuniqué van de NAVO-Top van Riga (2006) werd de conclusie van deze studie bekendgemaakt: namelijk dat zo een aanvullend Europees anti-raketschild mogelijk was. De studie zelf is echter geheim en de conclusies dus niet controleerbaar door onafhankelijke onderzoekers. In een artikel van de Adenauer Stiftung¹⁵, een Duits onderzoeksinstituut, wordt voorgesteld een variant van dit laatste, nog geheime plan (dat volgens de auteurs een aantal opties aanbiedt die in kosten uiteenlopen

van enkele honderden miljoenen tot 20 miljard euro) te koppelen aan het EuroMD-programma in Polen en Tsjechië. Dit zou moeten gebeuren door gebruik te maken van de bestaande 'dubbele petten' (Amerikaans/NAVO) commandostructuur van de NAVO. Dat betekent dat de Amerikanen een beslissende controle op het systeem uitoefenen. Het houdt ook in dat er een tweede anti-raketbasis in Noordwest-Europa moet worden gebouwd.

De opties die uit de NAVO-studie voortvloeien, zullen op de NAVO-Top in april 2009 worden gepresenteerd. In vorige NAVO-communiqués wordt steeds verklaard dat men bereid is de mogelijkheden te onderzoeken om de anti-raketsystemen van de NAVO, de Verenigde Staten en Rusland aan elkaar te koppelen.¹⁶ Gezien de confrontatie over Euro-MD lijkt dit slechts een papieren optie.

Poolse en Tsjechische reacties

De plannen voor het EuroMD-systeem zijn fel omstreden. De Russische bewering, als zouden ze leiden tot een nieuwe Koude Oorlog, is niet aan dovemansoren gericht. In zowel Polen als Tsjechië zijn al jaren meerderheden – ongeveer tweederde van de bevolking – tegen de komst van de Amerikaanse installaties. Toch hebben die regeringen de plannen doorgezet, deels onder invloed van andere conflicten langs de Russische periferie. De oorlog in Georgië vormde de directe aanleiding voor het rondmaken van een verdrag tussen Polen en de VS in november 2008: in ruil voor een Patriot-raketluchtafweersysteem mochten tien lanceerinrichtingen in Polen worden aangelegd. In Tsjechië ligt de zaak een stuk gevoeliger. Jarenlang en aanhoudend verzet door een brede oppositie, dat onder andere uit vredesgroeperingen, burgemeesters en plaatselijke bewoners bestond, heeft goedkeuring door de Centrum-Groene coalitieregering vertraagd.¹⁷ Hoewel de Senaat al voor heeft gestemd, werd de besluitvorming in het Lagerhuis in februari weer uitgesteld. De regering bij monde van onderminister Bursik verklaarde begin februari te wachten op de Amerikaanse besluitvorming.¹⁸ Daarmee werd de kans op uitstel van de aanleg van het radarsysteem een stuk groter.

Schermselingsen in de Kamer

Het raketschild is voor Nederland op allerlei manieren van belang. Dat geldt zeker voor de Oost-Europese plannen maar ook voor het hele scala van antiraketsystemen. Nederland heeft immers zelf de beschikking over Patriot-luchtafweerbatterijen die geschikt zijn om behalve vliegtuigen ook korte afstands raketten neer te schieten. Bovendien zijn er ook radarsystemen en raketten aan boord van de Nederlandse marinefregatten die, na modificatie, geschikt zijn om deel uit te maken van het raketschild. Reden genoeg voor SP-Kamerlid Krista van Velzen om afgelopen november navraag te doen in de Kamer. Gaan we niet mee met een nieuwe wapenwedloop via deze antiraketprojecten, vroeg ze.¹⁹ Het antwoord van defensie was verontrustend, zeker in combinatie met de boven aangehaalde uitspraak van staatssecretaris de Vries, dat de systemen op elkaar kunnen worden aangesloten. Dat bevestigde defensie later nog eens en bovendien dat de resultaten van een onderzoek naar een raketverdedigingssysteem voor het hele grondgebied op de NAVO-top in april 2009 worden aangeboden. Op grond van die resultaten zou de regering dus bepalen of ze zo een raketsysteem wenselijk vindt. Intussen heeft ze al ingestemd met de aanleg van het Oost-Europese systeem en daarmee groen licht gegeven aan deze potentiële nieuwe wapenwedloop.

Een nieuwe Koude Oorlog?

De plannen voor het Oost-Europese raketschild staan niet op zichzelf. In de ogen van de Amerikaanse strategen vormen ze een opstap naar een ambitieus overkoepelend project, waarin geleidelijk de afzonderlijke systemen tegen alle typen raketten, met zowel kort, middellange en intercontinentaal bereik, geïntegreerd kunnen worden.

Bovendien gaat het niet alleen om Europa en de NAVO. Washington is betrokken bij een scala van plannen die met bondgenoten worden uitgewerkt. Bekend zijn overeenkomsten en projecten met Japan, Zuid-Korea, Taiwan, Israël, Australië en India.²⁰

Zo zijn de twee bilaterale afspraken van de Verenigde Staten met Polen en Tsjechië een breekijzer voor een veel

ambitieuze wereldomspannend project dat in zijn ontwikkelde vorm centraal gecontroleerd wordt door de Amerikaanse militaire bevelsstructuur. Vanwege de korte waarschuwingstijd bij een raketaanval, moeten besluiten immers zeer snel genomen worden. Dat betekent dat door zulke internationale samenwerking militaire en dus ook politiek controle uit handen wordt gegeven.

De positie van de nieuwe Amerikaanse regering is onduidelijk. Direct na de verkiezingszege van Obama herhaalde zijn naaste adviseur Denis McDonough dat de nieuwe president een raketschild steunt mits de technologie werkbaar is.²¹ Zo een opstelling geeft maximale politieke flexibiliteit. In december 2008 verklaarde een delegatie van het Amerikaanse Congres in Praag zich voorstander van het Europese raketschild.²²

Een mogelijk ander signaal werd recent afgegeven door onderminister van buitenlandse zaken Burns, die op 13 februari in een interview verklaarde dat de VS wilde consulteren met zowel Rusland als de NAVO over de aanleg van het schild.²³ Mogelijkerwijs heeft men een uitruil op het oog waarbij Rusland zou helpen met sancties om de druk op Iran te verhogen in ruil voor uitstel of afstel van het Europese raketschild.

- 1 United States wants to consult with Russia on Missile Defense - *US State Department*, 13 Februari 2009 www.america.gov
- 2 Technical Realities: An Analysis of the 2004 Deployment of a U.S. National Missile Defense System www.ucsusa.org
- 3 Missile Defense Success Questioned, *Independent*, 21 december 2008
Center for Defense Information, *Missile Defense Flight Tests*, 28 april 2008.
Joe Cirincione, New Pentagon Report Slams Missile Defense Agency, *Huffington Post*, 20 oktober 2008
- 4 Nato to back US missile defence, *BBC News*, 3 april 2008
- 5 Final communiqué Meeting of the North Atlantic Council at the level of Foreign Ministers, Brussel 2008, 3 december 2008, paragraaf 32, 153.
- 6 'The signature of the first major contract for a NATO Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence system which is a major step towards improving the protection of deployed NATO forces.' (paragraaf 24, laatste streepje, van de *Riga Summit Declaration*, 29 november 2006)
- 7 Zie voor details: Joris Janssen Lok, Grand Designs, in: *Defense Technology International*, maart 2007.
- 8 Verslag van een algemeen overleg van 4 december 2007 met minister Verhagen over de geannoteerde agenda van de bijeenkomst van ministers van Buitenlandse Zaken van de NAVO van 6 en 7 december 2007 (28676, nr. 42).
- 9 NAVO overweegt koppeling raketschild, in: *Nederlands Dagblad*, 15 juni 2007. Zie voor debat binnen NAVO: *Aviation Week & Space Technology*, 11 juni 2007; en noot 25 in Janssen Lok (zie noot 7).
- 10 Aron Heller, Israel, U.S. Test Missile Defense in: *Washington Post*, 18 maart 2007.
- 11 NAVO opent testinstallatie raketafweer in Den Haag, 13 februari 2008. www.nu.nl/news/1434754
- 12 NAVO communiqués van 3 april 2008 en 3 december 2008.
- 13 Verslag AO, 11 juni 2008, blz. 9, in: *Handelingen Tweede Kamer* 28 676, nr. 60
- 14 *Handelingen Tweede Kamer*, 31 700 X, nr. 56, blz. 20.
- 15 In: *Analysen & Argumente*, nr. 40, maart 2007.
- 16 NAVO communiqué van 3 december 2008, paragraaf 32.
- 17 Zie voor Tsjechische campagne: <http://petice.nenasili.cz/?lang=en>
- 18 CTK National News Wire (Praag) 08022009
- 19 *Handelingen Tweede Kamer*, 27 november 2008 (p. 2568)
- 20 Voor Japan zie: Robert Maginnis, *The Pacific Arms Race*, 1 april 2008 www.humanevents.com; en voor India, U.S. Consider Missile Defense Cooperation www.nti.org/
- 21 Obama denies Poland missile vow, *BBC News*, 8 november 2008.
- 22 U.S. Congresswoman confirms in Prague USA needs missile defence, 18 december 2008 www.ceskenoviny.cz.
- 23 zie noot 1.

“DE HOOP SCHEFFER:

Interview met Tweede Kamerlid Harry van Bommel

Tekst: Karel Koster & Guido Leemput Foto: Suzanne van de Kerk

Binnenkort viert de NAVO haar zestigste verjaardag. Reden voor een feestje?

“Integendeel. De NAVO bevindt zich in een regelrechte crisis. Er is grote verdeeldheid over de strategie bij de belangrijke operatie in Afghanistan. Er is onenigheid over de verdeling van de kosten en het verschil van mening over de oorlog tegen Irak is nooit écht opgelost. In tijden van crisis ga je geen feestje bouwen maar moet je met bondgenoten rond de tafel gaan zitten om de problemen te bespreken. Die bespreking moet leiden tot een heldere toekomstvisie op veiligheidsvraagstukken en de rol van de NAVO daarbij.”

De tegenstelling tussen oost en west is weggefallen. De NAVO heeft veel voormalige ‘vijanden’ tot lid gemaakt. Toch overheerst de VS de organisatie nog steeds. Hoe moet dat verder?

“Als het aan mij ligt, komt er een wezenlijke discussie over het bestaansrecht van de NAVO zoals we die nu kennen. Die discussie moet vooral worden gevoerd door de parlementen in de lidstaten aangezien zij het volk vertegenwoordigen.

Ook in de Parlementaire Assemblee van de NAVO, waar ik samen met Tiny Kox en Arjan Vliegthart lid van ben, proberen we die discussie aan te zwengelen. Het is onze inzet om de Amerikaanse dominantie binnen de NAVO terug te dringen. Verder moeten we streven naar een onderschikking van de NAVO aan de VN. Niet om de NAVO tot wereldwijde politiemacht te maken maar om te zorgen dat er een betere afweging gemaakt kan worden tussen de inzet van civiele, diplomatieke en militaire middelen. Bovendien koppelt de VN veiligheid aan andere vraagstukken zoals welvaartsdeling, milieu en mensenrechten. De NAVO schiet daarin schromelijk tekort.”

Wat denk je van de door Rusland voorgestelde ‘nieuwe Europese veiligheidsarchitectuur’?

“Er is sterke behoefte aan een samenwerkingsorgaan waarin Rusland, VS en Europa gezamenlijk de problemen bespreken die de bevolking van het noordelijk halfrond aangaan. Het is zinloos om op ramkoers te gaan tegen Rusland, door bijvoorbeeld een raket schild aan te leggen in Oost-Europa, of de NAVO steeds verder uit te breiden. Het conflict in Georgië was een voorproefje van wat ons te wachten staat als die drang in oostelijke richting wordt voortgezet.

Het is zaak om de problemen rondom de energietoevoer, de mate van bewapening in conventionele wapens en natuurlijk ook de problemen rond bevolkingsminderheden en de zorgen om veilige grenzen in bijvoorbeeld de OVSE te bespreken. De OVSE doet, anders dan de NAVO, veel aan conflictpreventie.”

Wat moet de NAVO ondertussen doen?

“Die moet zich vooral beperken tot de veiligheid en onderlinge bescherming van de lidstaten. Het bondgenootschap mag vanzelfsprekend niet verworden tot een alternatieve VN of OVSE. NAVO-strijdkrachten mogen buiten de grenzen van het verdragsgebied alleen worden ingezet onder expliciet VN-mandaat. Daarom moet het strategische concept van 1999, waarin de hele wereld tot operatiegebied wordt verklaard, worden teruggedraaid. De NAVO-belangen zijn defensief, in de meest strikte zin van het woord. Dat betekent dat we ook geen oorlog gaan voeren om energiebronnen te veroveren. Het mag nooit meer voorkomen dat we ons voor een illegale oorlog op sleeptouw laten nemen door de Verenigde Staten of een andere bondgenoot. Bovendien moet het nou maar eens afgelopen zijn met de uitzonderingspositie van de NAVO in kernwapenaangelegenheden. We nemen het hoogste woord bij elk vermoeden dat een land als Iran misschien ooit een kernwapen gaat bouwen maar schuilen zelf onder een nucleaire paraplu, met een nucleaire afschrikkingsmacht. Het toppunt is dat we ook zelf vliegtuigen en piloten

De Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) is een organisatie die de samenwerking tussen haar vijftig lidstaten op militair, economisch en humanitair gebied probeert te bevorderen. Lid zijn de Verenigde Staten van Amerika, Canada, de 47 leden van de Raad van Europa, Vaticaanstad, Wit-Rusland, Kazakstan, Oezbekistan, Turkmenistan, Tadzjikistan en Kirgizië.

STOP ERMEE!”

ter beschikking stellen om met Amerikaanse kernwapens een atoomoorlog te gaan voeren. Geen wonder dat een groot deel van de wereld ons als een stel hypocrieten ziet.”

Intussen zitten we wel met de NAVO in Afghanistan.

“Ja, daar moeten we als het aan de SP ligt dan ook zo snel mogelijk militair verdwijnen. De opbouwmissie is verworpen tot een contra-guerrillaoorlog en helaas komt mijn voorspelling, dat president Obama er nog een schep bovenop zal gooien, nu uit. Maar de tienduizenden extra troepen die de Verenigde Staten willen inzetten marcheren een doodlopende weg in. Afghanistan-kenner Stephen Tanner beaamde dat laatst in *de Volkskrant*. Bovendien wordt door deze manier van oorlog voeren veel vuurkracht gebruikt om onze eigen mensen te sparen. Dat betekent automatisch dat veel burgers omkomen; 2008 was een triest dieptepunt wat dit betreft. En één ding staat vast: elk burgerslachtoffer is een rekruteringssergeant voor de Taliban, die steeds meer aanhang krijgt. De inzet van meer troepen zal dat niet verminderen, eerder verergeren. Bovendien is de strijd om de ‘hearts and minds’ waar men het hier zo vaak over heeft, al verloren. Dat was de kern van het recente interview in de NRC met militair specialist David Kilcullen, ex-assistent van de Amerikaanse generaal Petraeus. Hij zei dat het niet de regering in Kaboel, maar de Taliban is die de openbare orde in Afghanistan beschermt. Hij bepleit dan ook dat er wordt onderhandeld met de Taliban. Die lijn steun ik. Een ander probleem is de uitbreiding van de oorlog naar Pakistan, waardoor de belangrijkste aanvoerlijnen van de ISAF-troepen worden bedreigd. Dat betekent weer dat we met Rusland moeten praten om de goederen via het noorden, over hun grondgebied en dat van andere aangrenzende landen aan te voeren. Het gevolg is grotere afhankelijkheid van de welwillendheid van de Russen, die juist in andere opzichten, bijvoorbeeld door het raket-schild, door de NAVO worden getart.”

Wegwezen dus?

“Ja, maar dan via een proces van onderhandelingen met alle betrokkenen. Daaronder vallen vanzelfsprekend de Taliban, maar ook de regeringen van de aangrenzende landen. De OVSE kan wellicht ook helpen om de aftocht te regelen. Het mag niet zo zijn dat het Vietnam-effect zijn dodelijke werk verder doet. Waar militairen vertrekken moet échte opbouw worden gestart.”

Waarom wordt er steeds terugverwezen naar dat Vietnam-effect?

“Dat is de neiging om steeds meer troepen te sturen, zoals de Amerikanen destijds in de jaren zestig van de vorige eeuw deden in Vietnam, om te proberen het onvermijdelijke tegen te houden: namelijk een overwinning van

politieke krachten die jou niet welgezind zijn. Overigens valt te verwachten dat de troepenuitbreiding op zeer harde grenzen zal stuiten.”

Wat is daar de oorzaak van?

“Ten eerste hebben de Amerikanen niet genoeg troepen en is een belangrijk deel van hun leger versleten in Irak. Ten tweede hebben de Europese bondgenoten geen enkele zin in uitbreiding van de oorlog. De Amerikaanse minister van defensie Gates meldde na de laatste NAVO-vergadering van defensie-ministers gefrustreerd dat er geen bereidheid was om extra troepen te sturen. Dat komt niet alleen door de economische crisis. Ten derde plaatsen steeds meer landen grote vraagtekens bij de Amerikaanse aanpak in Afghanistan. Natuurlijk deinst men ook terug voor de enorme kosten. Met de Parlementaire Assemblee van de NAVO bezocht ik het hoofdkwartier SHAPE. We spraken daar generaal Craddock, de opperbevelhebber van de NAVO. Hij maakte zich grote zorgen over de bereidheid van lidstaten om militaire uitgaven te doen. De afspraak is dat lidstaten 2 procent van hun Bruto Binnenlandse Product (BBP) aan defensie uitgeven. Een half jaar geleden deden slechts zes landen dit, nu nog maar vier van de 26 NAVO-leden. Craddock sprak de vrees uit dat dit binnenkort naar twee zou worden gehalveerd. Dat zegt veel.”

Dat heeft toch vergaande gevolgen voor de organisatie?

“Ja, dat beaamde Craddock ook. Het zijn immers democratisch bestuurde landen die besluiten minder aan defensie uit te geven. Craddock streeft daarom naar meer efficiëntie en verdere taakspecialisatie. Dat laatste houdt in dat er een scherpere taakverdeling binnen de NAVO komt. Daardoor kunnen landen moeilijker weigeren indien er een beroep op hen wordt gedaan aangezien andere landen meestal niet over het noodzakelijke materieel beschikken. Als Nederland het gevechtsvliegtuig JSF koopt, zal dus ook zeker sprake zijn van inzet bij conflicten waar de NAVO bij betrokken is. Er is geen enkele reden voor Nederland om voorop te lopen bij toekomstige oorlogen.”

Tenslotte, wat is je advies aan je oud-collega Kamerlid, thans NAVO-baas Jaap de Hoop Scheffer? Zijn termijn zit er formeel op.

“Mijn advies aan de Hoop Scheffer is in twee woorden samen te vatten: stop ermee! De Hoop Scheffer vertegenwoordigt de wereld zoals die was, niet zoals die zou kunnen zijn. Hij heeft de NAVO niet wezenlijk veranderd terwijl daar na de val van de Muur alle aanleiding toe was. Hij moet het stokje overdragen aan de volgende generatie politici.”

GESCHIEDENIS EN STRUCTUUR VAN DE NAVO

De Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) is in 1949 opgericht ter ondersteuning van het Noord-Atlantische Verdrag. Het verdrag ontstond om de westerse landen te verenigen tegen de Sovjet-Unie. De SU was een product van de Eerste Wereldoorlog toen de oorlogsellende wereldwijd leidde tot

opstanden en revoluties. Angst voor een herhaling van een dergelijke golf van opstanden na de Tweede Wereldoorlog dreef de kapitalistische landen aan weerszijden van de Atlantische oceaan in elkaars armen onder leiding van de Verenigde Staten.

Onderzoek: Karel Koster en Sjaak van der Velden
Infographic: Antoni Gracia en Robert de Klerk

De NAVO begon met 12 leden: België, Canada, Denemarken, Frankrijk, IJsland, Italië, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Portugal, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. Dat het fascistische Portugal ook in het bondgenootschap werd opgenomen laat zien dat bescherming van de democratie niet de hoogste prioriteit had. Dat bleek ook toen tussen 1967 en 1974 in Griekenland kolonels aan het bewind waren en bij de staatsgrepen in Turkije van 1960, 1971 en 1980.

Artikel 5 is tot op heden één maal van toepassing verklaard: na de terroristische aanslagen op New York en Washington van 11 september 2001. De NAVO heeft de Verenigde Staten kort na deze aanslagen bijgestaan met AWAC radarvliegtuigen. Sindsdien is de NAVO volop actief in onder andere Irak en Afghanistan.

ARTIKEL 5:

De partijen komen overeen dat een gewapende aanval tegen een of meer van hen in Europa of Noord-Amerika als een aanval tegen hen allen zal worden beschouwd; zij komen bijgevolg overeen dat, indien zulk een gewapende aanval plaatsvindt, ieder van hen de aldus aangevallen partij of partijen zal bijstaan, in de uitoefening van het recht tot individuele of

collectieve zelfverdediging erkend in Artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties, door terstond, individueel en in samenwerking met de andere partijen, op te treden op de wijze die zij nodig oordeelt met inbegrip van het gebruik van gewapend geweld om de veiligheid van het Noord-Atlantisch gebied te herstellen en te handhaven.

NUCLEAIR BELEID

Onderdeel van het strategisch concept van de NAVO is een nucleaire strategie. Deze houdt in dat de NAVO bereid is om als eerste kernwapens in te zetten. Daarvoor worden Amerikaanse kernwapens gebruikt die opgeslagen zijn op het grondgebied van vijf NAVO lidstaten: Nederland, Duitsland, België, Italië en Turkije. Deze landen leveren vliegtuigen en bemanningen om nucleaire aanvallen uit te voeren met de Amerikaanse kernwapens. Dit vormt een nucleaire slagkracht voor en namens de hele NAVO. Om die reden zijn bijna alle lidstaten betrokken bij het maken van de plannen voor nucleaire inzet. Daarnaast zijn drie lidstaten: de VS, Frankrijk en Verenigd Koninkrijk – kernwapenstaten met eigen, nationale nucleaire doctrines.

AANTALLEN BEKEND KERNWAPENS IN DE WERELD

1986	
Totaal	65.080
2000	
Verenigde Staten	10.600
Rusland	10.200
Verenigd Koninkrijk	185
Frankrijk	450
China	400
Totaal	21.835

Frankrijk maakte tussen 1966 en 1996 geen deel uit van de militaire organen van de NAVO, vanaf 1996 tot op heden maakt zij een voorbehoud met betrekking tot militair optreden.

Spanje werd in 1982 lid.

HET BESTUUR

De secretaris-generaal is de hoogste burger binnen de organisatie, traditioneel een Europeaan. Op dit moment is het een Nederlander: Jaap de Hoop Scheffer. De secretaris-generaal is voorzitter van de Noord-Atlantische Raad (NAR) bestaande uit permanente vertegenwoordigers van de lidstaten. Deze NAR vergadert wekelijks en neemt bij unanimitéit de politieke besluiten. Deze Raad wordt bijgestaan door het Military Commit-

tee waar alle lidstaten met een leger in zijn vertegenwoordigd. Het politieke hoofdkwartier van de NAVO bevindt zich sinds 1966 in Brussel. De hoogste militair is de Supreme Allied Commander Europe (SACEUR), traditioneel altijd een Amerikaan. Hij is ook commandant van NAVO-troepen buiten Europa. Het Supreme Headquarters Allied Powers Europe (SHAPE) in Casteau (België) is het militaire commandocentrum. In 1986 werd Eurogroup opgericht. Hierin overleg-

gen alle Europese NAVO-lidstaten om gemeenschappelijke standpunten te vormen.

In de NAVO Parlementaire Assemblée (voorheen de Noord-Atlantische assemblée) overleggen parlementariërs van landen die deel uitmaken van de NAVO, aangevuld met zestien 'geassocieerde' landen met beperkte rechten. Het overleg gaat over politieke en economische zaken en defensie. De assemblée heeft formeel niets met de NAVO te

NIEUW BELEID NA DE KOUDE OORLOG

In 1993 stelde de VS voor om landen van het voormalige Oostblok uit te nodigen lid te worden van een nieuw samenwerkingsverband: Partnership for Peace (PfP). Het officiële doel is het streven naar grotere internationale stabiliteit; in de praktijk fungeert PfP als een voorportaal voor het NAVO-lidmaatschap.

Omdat de kans op een oorlog met de landen van het voormalige Oostblok na de val van de Muur uiterst klein werd geacht, zocht de NAVO naar een andere rechtvaardiging voor haar bestaan. In 1999 kwam de NAVO

daarom met een nieuw Strategisch Concept waarvan het formele doel crisisbeheersing op mondiaal niveau is. De NAVO breidde daarmee haar werkterrein uit tot de hele wereld.

Door het einde van de Koude Oorlog verviel de noodzaak om permanent grote troepenconcentraties op de been te hebben. Daarom besloot de NAVO in 2002 tot oprichting van NATO Response Force (NRF) die snel en wereldwijd inzetbaar is. Het bestaat uit land, lucht, zee en speciale strijdkrachten (25.000 man) die binnen vijf dagen wereldwijd kunnen worden ingezet en voor minimaal 30 dagen actief kunnen zijn.

West-Duitsland trad in 1955 toe. In reactie hierop richtten de bondgenoten van de Sovjet-Unie in 1955 het Warschaupact op. Na het uiteenvallen van het Oostblok in 1989 kwam een einde aan de wedloop tussen beide blokken, de Koude Oorlog.

In 1999 traden Tsjechië, Polen en Hongarije tot de NAVO toe.

In 2004 werden Estland, Letland, Litouwen, Slowakije, Slovenië, Roemenië en Bulgarije lid.

In 2008 volgden Kroatië en Albanië, als voorlopig laatste NAVO-landen.

In 1952 sloten Turkije en Griekenland zich aan.

LEGENDA

- Eigen kernwapens
- Kernwapens VS
- Dictatuur tijdens NAVO-lidmaatschap
- Politiek hoofdkwartier
- Militair hoofdkwartier

TROEPENMACHT

De NAVO heeft geen eigen leger, maar de lidstaten staan legeronderdelen af om onder NAVO-commando te opereren. Begin januari waren er 1955 Nederlandse militairen betrokken bij een NAVO-missie.

AFGHANISTAN

ISAF, International Security Assistance Force

Canada	2830
Duitsland.....	3460
Italië	2350
Nederland	1770
Polen.....	1590
Verenigd Koninkrijk ..	8300
VS	24900
Totaal	56420

IRAK

NATO Training Mission-Iraq

Denemarken.....	17
Italië	8
Nederland	25
Portugal	10
Turkije	2
Verenigd Koninkrijk	11
VS	60
Totaal	149

De NAVO-trainingsmissie NTM-I (NATO Training Mission - Iraq) leidt Irakese militairen en veiligheidsfunctionarissen op.

KOSOVO

KFOR, Kosovo Force

KFOR is verantwoordelijk voor de veiligheid in Kosovo. De sterkte is ongeveer 17.000 man. De Nederlandse bijdrage is beperkt tot 4 personen voor het hoofdkwartier, 2 inlichtingenexperts en 2 personen voor het National Supportelement.

maken (het wordt niet genoemd in het verdrag), maar heeft door de jaren heen een "substantiële werkwetenschap" met de NAVO ontwikkeld, in de vorm van regelmatig gezamenlijk overleg en de afspraak dat de Secretaris-Generaal schriftelijk reageert op aanbevelingen van de assemblée.

De website van de NAVO Parlementaire Assemblée is: www.nato-pa.int

NEDERLANDSE STEUN

De Nederlandse regering schreef over NAVO-missies in haar begroting voor 2009: "De belangrijkste inzet in 2009 voor de Nederlandse krijgsmacht blijft de missie van de NAVO in Afghanistan. Het opbouwen en versterken van het Afghaanse leger en de Afghaanse politie in Uruzgan heeft daarbij de hoogste prioriteit. De Nederlandse inzet tot 2010 is erop gericht het lokale bestuur en de Afghaanse veiligheidsdiensten te assisteren en deze zo in staat te stellen om, meer en meer, zelfstandig te opereren. Naast de missie in Afghanistan richt Defensie zich in 2009 op de militaire EU-missie in Tsjad en de politiemissie in Kosovo. Ook wordt de deelname aan EUFOR in Bosnië en de NAVO Response Force (een snel inzetbare NAVO-reactiemacht) voortgezet. Daarnaast levert Defensie een civiel-militaire bijdrage aan de opbouw van de veiligheidssector in Congo en Burundi."

GEPOLITIEK SMEERMIDDEL

NAVO-LANDEN GOED VOOR LEEUWENDEEL

INTERNATIONALE WAPENHANDEL

Tekst: Frank Slijper

De internationale wapenhandel wordt van oudsher gedomineerd door 's werelds grootste militaire machten, tegenwoordig vooral de VS en Rusland, op enige afstand gevolgd door Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië. Opvallend is de opmars van Nederland, dat behoort tot de subtop van de wapenexport.

**Shopper bij Lockheed Martin tijdens de Londense wapenbeurs
Defense Systems and Equipment International**

Foto: Sebastian Meyer/eyevine/Hollandse Hoogte

Het Nederlandse, op papier restrictieve wapenexportbeleid wordt in de praktijk flexibel toegepast. Ondanks armoede of conflictsituaties in de landen van bestemming, geven economische en militaire argumenten meestal de doorslag om wel te leveren. Nederland laat graag weten dat het pal staat voor internationale vrede en veiligheid, maar kijkt als het om wapenexporten gaat dikwijls de andere kant op. Werkgelegenheidsaspecten en de relaties met bondgenoten, de VS voorop, zijn uiteindelijk

vaak van doorslaggevend belang. Militaire macht en wapenhandel hebben alles met elkaar te maken. Een van de peilers van een militaire grootmacht is de controle over de meest geavanceerde wapentechnologie. Zo kan de eigen krijgsmacht van de modernste wapens worden voorzien en kunnen landen zonder grote eigen wapenindustrie militair worden gebonden. Dat gaat natuurlijk ook op voor de relatie tussen de VS en veel NAVO-partners, zoals Nederland dat qua wapenkeus sterk Amerikaans

georiënteerd is. Niet voor niets vliegt de luchtmacht hier altijd met Amerikaanse gevechtsvliegtuigen en zal het dat – getuige het veelbesproken JSF-dossier – met redelijke waarschijnlijkheid ook de komende decennia blijven doen.

VS als grootverbruiker

Het kale defensiebudget van Washington ligt dit jaar op 538 miljard dollar en vertegenwoordigt bijna de helft van alle militaire uitgaven wereldwijd. Dat is dan nog exclusief de zogenaamde *'wartime supplements'*, extra budget ter waarde van 140 miljard dollar voor de oorlogen in Irak en Afghanistan. De NAVO als geheel is goed voor 70 procent. In absolute termen heeft de VS een straatlengte voorsprong op elk ander land. Met die onwaarschijnlijk hoge defensiebegroting is Washington in staat de militaire machtspositie vast te houden – *full spectrum dominance* heet dat in militair jargon. Zelfs onder Obama worden de komende paar jaar geen drastische bezuinigingen verwacht. Want met de economische crisis heeft zich een nieuwe vijand aangediend. In een recente toespraak noemde de Amerikaanse Director of National Intelligence, Dennis C. Blair, voor het eerst niet het terrorisme, maar internationale instabiliteit als gevolg van de crisis de belangrijkste kortetermijnbedreiging voor de VS. En als nieuwe dreigingen worden gesignaleerd, betekent dat doorgaans kassa voor krijgsmacht en industrie.

De Amerikaanse wapenindustrie weet zich verzekerd van grote bestellingen van het Pentagon en kan daarom de productiekosten relatief laag houden, wat uiteraard de internationale concurrentiepositie ten goede komt. Datzelfde grote defensiebudget garandeert tegelijk dat grote sommen geïnvesteerd worden in de ontwikkeling van nieuwe wapens. Daarmee is de VS in staat een militair-technologische voorsprong te behouden op de concurrentie, en kan het tot op zekere hoogte de internationale militaire machtsverhoudingen dicteren.

Aan de Aziatische oostkust is duidelijk zichtbaar hoe sterk Amerikaanse buitenlandse politiek en wapenhandel met elkaar vervlochten zijn. Landen als Zuid-Korea, Japan en Taiwan zijn vrijwel volledig met Amerikaanse

wapens uitgerust. Na 11 september zijn bovendien de banden sterk aangehaald met India en Pakistan, waartegen in de jaren daarvoor een wapenembargo liep. Landen als Bahrein, Filippijnen en Marokko tekenden lucratieve wapendeals en ontvingen de speciale status van 'Major Non-NATO Ally'. Irak en Afghanistan zijn, net als Israël en Egypte, sterk afhankelijk van miljarden dollars aan Amerikaanse wapensteun.

Wapenhandel wordt door meer landen als instrument van hun buitenlandse politiek gezien. Voor Frankrijk is het nog altijd een verzekering voor invloed in Afrika. Groot-Brittannië weet zich voor jaren van toegang tot de Saoedische olie verzekerd door steun te verlenen aan met smeergeld omgeven wapenorders. Met een beroep op de nationale veiligheid blokkeerde oud-premier Blair twee jaar geleden een groot fraudeonderzoek in deze zaak.

Economisch belang

Kleinere landen, zoals Nederland, kunnen veel moeilijker zoveel politiek gewicht in de schaal leggen. Daar spelen bij de export van wapens economische en militair-industriële belangen dikwijls de boventoon: het behouden of opbouwen van een eigen wapenindustrie en de daarbij behorende werkgelegenheid. Veel staten beschouwen een eigen militaire productiecapaciteit ook als strategisch belang, omdat ze niet geheel afhankelijk willen zijn van buitenlandse fabrikanten en hun overheden. Zonder financiële injecties en met een beperkte thuismarkt moeten die bedrijven exporteren om te overleven.

Dit geldt ook voor Nederland. Al jaren behoort Nederland tot de tien grootste wapenexporteurs ter wereld, de laatste paar jaar zelfs op een vijfde plek, volgens het internationale onderzoeksinstituut SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute). Het gaat dan om de 'legale' wapenhandel door bedrijven als Thales Nederland (radar en vuurleidingssystemen), De Schelde (marineschepen) en Stork (militaire vliegtuigdelen); Defensie speelt als exporteur van overtollig materiaal een belangrijke rol.

Staatssecretaris van defensie Jack de Vries maakt tijdens een persconferentie bekend dat de JSF het beste voldoet als opvolger van de F16. De reactie van SP-Tweede Kamerlid Krista van Velzen: "Klinkt toch wel erg als 'wij van wc-eend adviseren... wc-eend'."

Foto: Evert-Jan Daniels/Hollandse Hoogte

Damen Shipyards kocht in 2000 met miljoenen staatssteun de noodlijdende marinewerf De Schelde in Vlissingen. Na jaren afhankelijkheid van binnenlandse orders zijn de afgelopen tijd twee grote exportorders binnengehaald. In 2004 was dat een Indonesisch contract voor vier korvetten met een geschatte waarde van ongeveer 700 miljoen euro. Vorig jaar haalde De Schelde een order binnen uit Marokko. Voor naar schatting 500-800 miljoen euro koopt het Noord-Afrikaanse land drie fregatten. Beide marineorders bieden ook werk aan Nederlandse toeleveranciers. De grootste daarvan is Thales Nederland, vroeger bekend onder de naam Hollandse Signaal Apparaten of HSA. Thales levert hightech militaire elektronica voor bovengenoemde schepen. Daarnaast haalde het bedrijf de afgelopen jaren grote opdrachten binnen van de marines van Venezuela, Turkije, India en Bangladesh.

Het afgelopen decennium heeft de afstoting van overtollig defensiemateriaal een groot deel van de Nederlandse wapenverkopten gedomineerd. Want wat hier overbodig raakt, is voor veel andere landen nog prima te gebruiken. Dat roept de vraag op hoe onafhankelijk een restrictief wapenexportbeleid kan zijn als de overheid tegelijk exporteur en controleur is; wanneer de verkoop van wapens een belangrijke aanvulling op het defensiebudget vormt? Alleen al voor de periode 2003 tot en met 2006 hadden tweedehands verkopen van Defensie een waarde van anderhalf miljard euro.

Vrijwel een complete krijgsmacht aan wapens vertrok sinds 1998 naar Chili: meer dan 200 Leopard-tanks, 4 marinefregatten en 18 F-16 gevechtsvliegtuigen. Dat leverde de Nederlandse staatskas ruim 500 miljoen euro op. In 2007 verkocht Defensie 6 F-16 gevechtsvliegtuigen aan Jordanië. Luchtafweersystemen gingen naar Thailand. Egypte kocht in 2005 nog eens 431 YPR-pantservoertuigen op.

Criteria voor export

Het wapenexportbeleid is in Nederland in handen van twee ministeries: Economische Zaken en Buitenlandse Zaken (BuZa). BuZa heeft alleen een stem bij exporten naar niet-NAVO-landen en Turkije. Bij exporten naar

De wereldwijde militaire uitgaven over 2007 zijn geschat op 1.339 miljard dollar. Dat komt neer op 2,5 procent van het totale inkomen dat op aarde wordt verdiend. Ter vergelijking: het blijkt onmogelijk om jaarlijks 200 miljard ter beschikking te stellen voor het behalen van de millenniumdoelen van de Verenigde Naties.

een aantal ontwikkelingslanden wordt ook de minister van Ontwikkelingssamenwerking in de besluitvorming betrokken.

De buitenlandspolitieke toets beoordeelt de exportvergunningaanvraag aan de hand van acht criteria die in EU-verband gelden. De criteria zelf dateren van begin jaren negentig, maar pas in 1998 werd overeenstemming bereikt over een EU-Gedragscode voor wapenexport met als doel tot een zekere mate van harmonisering te komen. Hoewel dat nog maar zeer ten dele het geval is, werd eind vorig jaar deze code omgezet in een juridisch bindend Gemeenschappelijk Standpunt, dat lidstaten verplicht een en ander in nationale wetgeving te verankeren.

De criteria zouden moeten voorkomen dat lidstaten wapens verkopen aan landen die binnenlandse conflicten kennen, die op gespannen voet staan met een buurland, of die mensenrechten stelselmatig schenden. Daarnaast speelt een rol hoe landen zich binnen de internationale gemeenschap gedragen, bijvoorbeeld bij de naleving van verdragen. Tenslotte speelt ook een rol hoe wapenexporten zich verhouden tot 'het technische en economische vermogen van het ontvangende land, rekening houdend met de wenselijkheid dat staten met een zo gering mogelijk beslag op mensen en economische middelen voor bewapening, in hun legitieme veiligheids- en defensiebehoeften voorzien'.

Millenniumdoelen

Die legitieme veiligheidsbehoefte is een heikel punt. Want jaarlijks geven ontwikkelingslanden ruim 18 miljard euro uit aan wapens. 'Met dit bedrag kan kindersterfte wereldwijd worden uitgebannen én kunnen alle kinderen naar de basisschool. Zo zouden twee van de acht millenniumdoelen van de Verenigde Naties in één klap zijn bereikt', aldus de Control Arms-coalitie van maatschappelijke organisaties

als Oxfam en Amnesty International, die al jaren ijveren voor een internationaal wapenhandelsverdrag. Aan de andere kant beschuldigen ontwikkelingslanden de westerse wereld terecht van hypocrisie: met een fractie van de honderden miljarden die NAVO-landen aan defensie uitgeven, zouden die millenniumdoelen al lang bereikt zijn.

De andere wapenexportcriteria zijn evenzeer goed voor de nodige controverse, niet in de laatste plaats als het om Nederland gaat. Hoe bestaat het dat Den Haag, in het voetspoor van de VS, de deur weer open heeft gezet voor wapenhandel met India en Pakistan, volgens veel analisten het grootste kruisvat van de wereld. In het kader van de strijd tegen het terrorisme kocht Pakistan in 2007 voor 20 miljoen euro nachtzichtapparatuur *made in the Netherlands*. De marines van beide landen leunen sterk op Nederlandse militaire elektronica. Wie mocht denken dat Nederland geen wapenverkopen aan dictaturen toestaat heeft het ook mis. Saoedi-Arabië, Egypte en Jordanië tekenden de laatste jaren miljoenencontracten met Nederland.

Gidsland?

Nederland staat zich er graag op voor gidsland te zijn als het gaat om internationaal recht. Als gastheer van het Internationaal Gerechtshof, het

Internationaal Strafhof, het Joegoslavië Tribunaal en de OPCW – de organisatie van het chemische wapenverdrag – afficheert Den Haag zich als 'internationale stad van vrede, recht en veiligheid'.

Ook is Nederland verklaard voorstander van een VN-verdrag dat de wapenhandel aan minimumeisen moet binden. Momenteel onderzoekt een groep internationale ambtenaren de haalbaarheid daarvan. Tot nu stemmen de onderhandelingen daarover – Amerikaanse oppositie en grote scepsis bij Rusland en China – niet bijzonder hoopvol.

Wil Nederland werkelijk geloofwaardig zijn als gidsland op het gebied van internationale vrede en veiligheid dan moet het eerst zelf een drastisch ander wapenexportbeleid voeren, waarbij mensenrechten, regionale veiligheid en duurzame ontwikkeling veel zwaarder wegen. Tegelijk dient het bovendien flink te snoeien in de eigen defensie-uitgaven, om te beginnen in de volstrekt overbodige Joint Strike Fighter.

Frank Slijper is als onderzoeksjournalist gespecialiseerd in Nederlandse wapenhandel. Hij is werkzaam voor de Campagne tegen Wapenhandel.

Samen met Martin Broek publiceerde Frans Slijpers het boek *Explosieve materie. Nederlandse wapenhandel blootgelegd*, Uitgeverij Papieren Tijger: Breda 2003, 236 pagina's

Grootste wapenexporterende landen na de Koude Oorlog

(SIPRI Trend Indicator Value, in miljoen US dollars; zie www.sipri.org/contents/armstrad/output_types_TIV.html)

	1990-2007	2003-2007	2007
1	VS 180.214	VS 32.278	VS 7.454
2	Rusland 67.242	Rusland 30.654	Rusland 4.588
3	Duitsland 31.930	Duitsland 9.164	Duitsland 3.395
4	Frankrijk 29.047	Frankrijk 8.888	Frankrijk 2.690
5	VK 23.133	VK 4.480	Nederland 1.355
6	Sovjet-Unie 15.359	Nederland 3.215	VK 1.151
7	China 11.417	Italië 2.591	Italië 562
8	Nederland 9.447	Zweden 2.155	Spanje 529
9	Italië 7.710	China 1.960	Zweden 413
10	Oekraïne 5.952	Oekraïne 1.709	China 355
11	Zweden 5.647	Spanje 1.534	Canada 343
12	Israël 3.991	Israël 1.270	Israël 238
13	Spanje 3.497	Canada 1.186	Zuid-Korea 214
14	Canada 2.992	Zwitserland 759	Zwitserland 211
15	Zwitserland 2.228	Polen 587	Polen 135

DE WAANZIN IN EN OM IRAN

Tekst: Karel Koster

Dit boek gaat over de gebeurtenissen in en rondom Iran gedurende de laatste kwart eeuw. Het centrale thema is de interactie tussen een aantal grootmachten en hun bondgenoten aan de ene kant en Iran aan de andere kant. Het gaat om het Iran van na de Islamitische revolutie van 1979, die een eind maakte aan het bewind van de pro-Amerikaanse sjah. De conclusie van de auteur is dat de crisissfeer die rondom Iran is geschapen, voor een deel kunstmatig is en een imperiale politiek verhuult van de VS en haar bondgenoten. De westerse media hebben vooral tijdens de eerste Golfoorlog – niet die om Koeweit, maar tussen Iran en Irak van 1980 tot 1988 – met hun negatieve beeldvorming bijgedragen aan de spanning en het massale bloedvergieten. Dat is kortgezegd de boodschap van Oosthoek.

Het boek behandelt de voorgeschiedenis van Iran, de revolutie en haar gevolgen, de oorlog tegen Irak en de ontwikkelingen daarna. De 'kwestie Iran' is belangrijk vanwege de bewering van de Amerikaanse en Europese regeringen dat Iran met haar nucleaire programma de bouw van een kernbom op het oog heeft. De schrijver volgt een thematische aanpak. De onderwerpen zijn: de Islamitische revolutie, de Iran-Contra-affaire waar de nieuwe Amerikaanse minister van defensie Gates als CIA-medewerker bij betrokken was, de tanker-oorlog tijdens de eerste Golfoorlog, en de Rushdie-affaire. Een nadeel van deze opzet is dat een aantal gebeurtenissen meerdere keren wordt beschreven waardoor mogelijke verbanden uit het oog verdwijnen. Bijvoorbeeld de gebeurtenissen tijdens de aanloop naar de Iran-Irak oorlog in 1980 en de gijzelaarscrisis van 1979-1981. De betrokkenheid van de westerse landen bij de bewapening van Irak tijdens de zeer bloedige achtjarige oorlog met Iran wordt grondig uit de doeken gedaan. In het hoofdstukje over de Ameri-

kaanse gijzelaarscrisis en de onderhandelingen tussen Iran en de Amerikaanse regering in 1980 ontbreekt een nogal belangrijke aanvullende theorie: de *October Surprise*, beschreven door de Amerikaanse ex-diplomaat Gary Sick. Hij verdedigt de stelling dat vertegenwoordigers van de toenmalige Republikeinse presidentskandidaat Reagan onderhandelden met de Iraanse regering dus buiten de Amerikaanse regering van president Carter om over het tijdstip van de vrijlating van de gijzelaars. De afspraak was dat dit pas na de verkiezingen zou gebeuren, in ruil voor latere Amerikaanse wapenleveranties en het vrijmaken van bevroren Iraanse bankrekeningen in de VS. Deze afspraak kostte de democratische president Carter zijn herverkiezing.

Over de nucleaire crisis zelf geeft het boek een incompleet beeld. Diverse verklaringen van de Iraanse regering worden aangehaald die het gebruik van massavernietigingswapens afwijzen. Dat is op zichzelf geen bewijs van goede trouw. De documenten en rapporten van het Internationaal Atoomagentschap (IAEA) bevatten niet alleen de door Oosthoek aangehaalde zin dat er geen bewijs is voor een kernwapenprogramma. Er worden ook flink wat vragen over het Iraanse programma gesteld die deels nog niet beantwoord zijn door de Iraanse regering. Maar de kritiek van Oosthoek op de manier

waarop de Westerse media, niet in het minst de Nederlandse, met het Iraanse nucleaire programma zijn omgegaan, is terecht. Hij beschrijft ook het Amerikaanse sanctieprogramma dat het Iraanse nucleaire programma deels naar de zwarte markt van nucleair materiaal joeg, omdat de legale bouw van kerncentrales onmogelijk werd gemaakt. Vervolgens is die geheimzinnigheid gebruikt om openheid te eisen die weer stuitte op terughoudendheid van Iran vanwege het risico informatie weg te geven die in handen van Amerikaanse of Israëliëse luchtmacht-aanvalsplanners zou kunnen vallen. Zo wordt door een combinatie van onzichtbare en openbare stappen een regering in het nauw gedreven. Overigens komt niet goed aan de orde dat naast de VS en haar bondgenoten ook een aantal niet-westerse landen zoals India hebben meegestemd in de bestuursraad van de IAEA om de 'zaak Iran' naar de Veiligheidsraad te verwijzen.

Storend is de haperende eindredactie waardoor er nogal wat fouten in de tekst staan. Het was voor de beschrijving van de Golfoorlogen en andere gebeurtenissen ook nuttig geweest om meer detailkaarten op te nemen. Die zijn namelijk noodzakelijk om de beschrijvingen van de oorlogshandelingen te kunnen volgen. Een alfabetisch register ontbreekt helaas ook. Toch maakt het grote aantal feiten over de recente Iraanse geschiedenis en haar interactie met het Westen dit een nuttig naslagwerk in het Nederlands taalgebied voor mensen die meer willen weten dan wat in de krant staat.

Jan Oosthoek, *De waanzin in en om Iran*, Uitgeverij Het Zuiden: Vught 2008, 399 p. Bronnenlijst, ISBN-10: 978-90-76564-74-6

DE NAVO ALS WAARDENGEMEENSCHAP: NOG EEN WERELD TE WINNEN

Tekst: Arjan Vliegenthart SP-Eerste Kamerlid

Het idee dat de NAVO meer zou moeten zijn dan een militair bondgenootschap, stamt van na het einde van de Koude Oorlog. Naast militaire samenwerking is de NAVO volgens veel van haar aanhangers tegenwoordig ook een waardengemeenschap, die bijdraagt aan een democratische ontwikkeling in de verschillende lidstaten. Daarbij staan respect voor mensenrechten, democratische verworvenheden zoals de rechtsstaat en het internationaal recht centraal. Met name Secretaris-Generaal Jaap de Hoop Scheffer heeft de afgelopen jaren het belang van de NAVO als waardengemeenschap benadrukt. Dit klinkt als een nobel uitgangspunt. Toch voldoet de NAVO op dit moment zelf niet aan de eisen die zij als waardengemeenschap aan zichzelf stelt.

Dat de NAVO moeite heeft met het ten uitvoer brengen van deze uitgangspunten in haar beleid is historisch gezien niet zo vreemd. Democratische waarden vormden tijdens de Koude Oorlog niet bepaald het hart van het transatlantische bondgenootschap. Veel belangrijker was het denken in invloedssferen waarbij de Sovjet-Unie en haar bondgenoten zo veel mogelijk moesten worden geïsoleerd. Zo kon Portugal, ondanks het dictatoriale regime dat het niet nauw nam met de mensenrechten, vanwege haar strategisch ligging gewoon lid worden van de NAVO toen deze werd opgericht. En democratische waarden speelden ook geen rol bij het lidmaatschap van Turkije en Griekenland die in de naoorlogse periode geconfronteerd werden met militaire staatsgrepen.

Guantánamo Bay

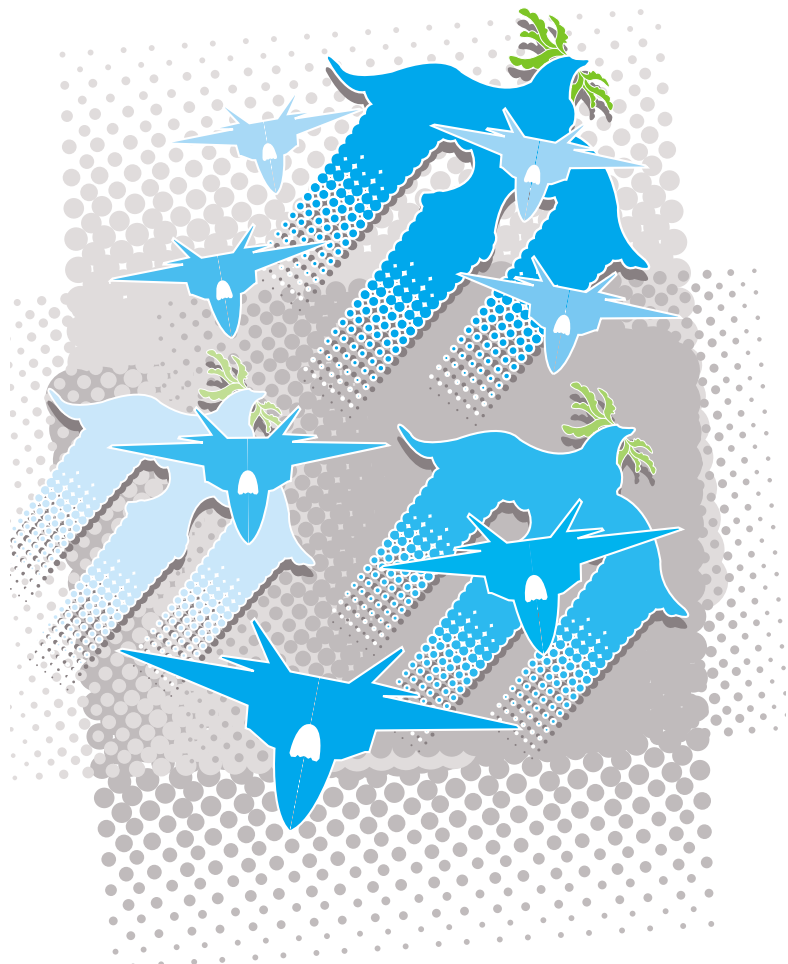
Ook na de val van het communisme zijn de democratische waarden waarvoor De Hoop Scheffer pleit niet tot uitgangspunt van het NAVO-beleid verheven. Sterker nog, tijdens de Kosovo-oorlog in 1999 voerden NAVO-lidstaten zonder toestemming van de Verenigde Naties oorlog tegen Servië en ook de oorlog tegen Irak die voornamelijk door NAVO-lidstaten werd gevoerd was volgens bijna alle experts een schending van het internationaal recht. Maar niet alleen met de interventies in andere landen werden de uitgangspunten van het internationaal recht geschonden, ook binnen de bondgenootschap staan deze waarden onder druk. Tijdens de regeerperiode van Bush vormde de gevangenis op Guantánamo Bay een duidelijke schending van de internationale rechtsorde op het gebied van oorlog en vrede. De vermeende steun van NAVO-lidstaten bij CIA-vluchten naar geheime gevangenschappen in Oost-Europa is ook een flagrante schending van de waarden waarvoor De Hoop Scheffer pleit.

Ten slotte staan ook de pleidooien voor de uitbreiding van de NAVO met Georgië en Oekraïne op gespannen voet met het idee van de NAVO als waardengemeenschap. Beide landen zijn op dit moment nog lang geen democratie en met name Georgië heeft de afgelopen tijd juist een terugval gezien. Door het ondoordachte optreden van president Saakasjvili, die een aantal steden in Zuid-Ossetië bombardeerde, had Rusland een aanleiding om Georgië binnen te vallen om de in zijn ogen bedreigde Ossetische minderheid te beschermen. Dat Rusland

daarbij buitenproportioneel geweld gebruikte, doet niets af aan het feit dat het te simpel is om alleen Moskou verantwoordelijk te houden voor de oorlog en Georgië als baken van democratie te zien. Die oorlog was het gevolg van het falen van alle betrokken politieke autoriteiten. Geen van hen leek geweld te willen vermijden.

Het gat van Verhagen

Er is dan ook nog een lange weg te gaan, wil de NAVO voldoen aan de waarden waarvoor zijzelf pleit. Daarbij kunnen ook in Nederland de handen uit de mouwen gestoken worden. Allereerst door de Nederlandse regering bij voortdurende aan de uitgangspunten van een dergelijke waardengemeenschap te herinneren. Ook bij minister Verhagen is er nog groot gat tussen het beleid en de waarden die worden uitgedragen. Alleen wanneer dit gat duidelijk voor het voetlicht wordt gebracht, kan de regering onder druk worden gezet om haar beleid aan te passen. Wat dat betreft is er een wereld te winnen bij een debat over de NAVO als waardengemeenschap.

VAN CRISIS NAAR CRISIS EEN ANDERE ECONOMIE IS NODIG

Tekst: Sjaak van der Velden

Op zaterdag 14 februari vond in Brussel een bijeenkomst plaats over de vraag wat de conclusies van links over de huidige economische crisis moeten zijn. Omdat daar volgens mij in Nederland te weinig over wordt gediscussieerd ging ik naar Brussel. Ruim honderd mensen waren aanwezig. Sommigen met jaren zeventig Marx-baard, maar verheugend ook een groot contingent jongeren. Allen luisterden ademloos naar een heldere uiteenzetting over de geschiedenis van deze crisis die allang geen kredietcrisis meer is. De spreker, professor Glenn Rayp van de Universiteit Gent, boeide zijn gehoor bijna twee uur lang met het verhaal over de steeds risicovollere leningen tot de ineenstorting van een aantal financiële instellingen. Het kapitalisme schudt op zijn grondvesten. Na de bankencrisis stevenen we af op een wereldwijde recessie. De aanhangers van het neoliberalisme kloppen aan bij de staat, de overheid, hun vijand. Die vijand wordt gesmeekt om geld te pompen in een systeem in crisis, maar dan liefst zonder te veel eisen aan de bedrijven te stellen. Het is niet de eerste crisis van het kapitalisme, en het zal ook wel niet de laatste zijn. Het systeem gaat van crisis naar crisis, waarbij iedere keer de zwaksten het gelag betalen. Hoe ontstaan die crisissen?

Inkomensongelijkheid

Een interessante hypothese van Rayp luidt dat de sinds 1980 groeiende inkomensongelijkheid een van de structurele oorzaken van de crisis is. Door die ongelijkheid kunnen de verliezers in de maatschappelijke race namelijk minder consumeren. Om de consumptie toch op peil te houden is er een systeem van uitgebreide kredietverlening in de markt gekomen. Statistieken laten inderdaad zien dat in de hele westerse wereld het consumptief krediet gigantisch is toegenomen. En zoals iedere huisvrouw weet, je moet geld verdienen voor je het kunt uitgeven en je kunt het bovendien maar één keer uitgeven. Dat kredietverlening de productie en consumptie tijdelijk op peil kan houden, is duidelijk. Maar tegelijkertijd mag duidelijk zijn dat dit geen structurele oplossing is.

Overigens was de toename van de kredietverschaffing voor particulieren geen truc van de bankiers om mensen te laten consumeren. De eigenaars van kapitaal zagen hierin vooral een mogelijkheid om winst te maken. Zoals men ons jarenlang voorhield, het kapitaal flitst over de wereld om daarheen te gaan waar het rendement het best is. Dat gebeurde ook hier. Wel is het zo dat sommigen willens en wetens handelden in slechte kredieten.

Kredietcrisis of systeemcrisis?

Een van de werkgroepen na de inleidende lezing handelde over *Marxistische visies op de crisis en de mogelijke uitwegen*. De naam Marx valt tegenwoordig geregeld. Niet omdat hij een blauwdruk voor een nieuwe samenleving zou hebben ontwikkeld, maar omdat zijn methode van analyseren

aanknopingspunten biedt voor het begrijpen van de huidige crisis. De oorzaak van de crisis ligt niet in het gedrag van enkele individuen. Het gedrag van die bankiers én van de toezichhouders was verkeerd, maar het probleem is niet alleen een gebrek aan toezicht. Alle belangrijke toezichhouders en wetenschappers zagen de problemen niet aankomen. De herverpakte hypotheekleningen bijvoorbeeld werden gewaardeerd op basis van ingewikkelde economische modellen waarvoor in 2003 de Nobelprijs economie aan Engle en Granger is uitgereikt. Als het Nobelprijs-comité in Stockholm blijkbaar niet in staat is om het hoofd koel te houden, hoe kan men dan verwachten dat een eenvoudige toezichhouder dat wel kan? De huidige crisis hoort bij het systeem. Volgens sommige sprekers verkeert de economie al sinds eind jaren zeventig in een overproductiecrisis, maar de kredietverlening verdoezelde dat. Door de kredieten hebben mensen jarenlang spullen gekocht die ze eigenlijk niet konden betalen.

Hoe verder?

Het kapitalisme leidt tot een ongelooflijke concentratie van rijkdom, waardoor de ongelijkheid in de wereld nog groter wordt. Daarom is het de hoogste tijd wordt om niet alleen te analyseren hoe het kapitalisme functioneert, maar om ook na te denken over alternatieven. Dat er een alternatief voor het kapitalisme nodig is, wordt immers door deze crisis aangetoond. Die alternatieven zullen we moeten zoeken in de inperking van de macht van de grote ondernemers. Maar misschien moeten we beginnen met het bestraffen van de mannen die willens wetens slechte kredieten aan de man brachten. Wat zij deden lijkt immers op het handelen van een criminele vereniging.

Er verschijnen steeds meer teksten over de oorzaken van de crisis.

Zie bijvoorbeeld van de Franse econoom Michel Husson, *A Systemic Crisis, Both Global and Long-Lasting*, op: www.workersliberty.org/story/2008/07/21/
Een vertaling van de visie van Husson staat op: www.grenzeloos.org/artikel/viewartikel.php

Op 28 maart vindt in Amsterdam een debatbijeenkomst tussen SP Eerste Kamerlid Geert Reuten en Michel Husson over een socialistische kijk op de huidige economische crisis.

Op www.globalinfo.nl/content/view/1813/30 is een syllabus op te halen met meerdere bijdragen over de crisis.

De moeite waard is ook de visie van Robert Brenner dat de huidige crisis een onderdeel is van de lange neergang die het kapitalisme sinds de jaren '70 al in haar greep houdt. Zie: <http://brechtforum.org/robert-p-brenner-crisis>

HET RIJKE

DEEL 43

Ronald van Raak, SP-Tweede Kamerlid,
over Jacob Moleschott

ROOIE LEVEN

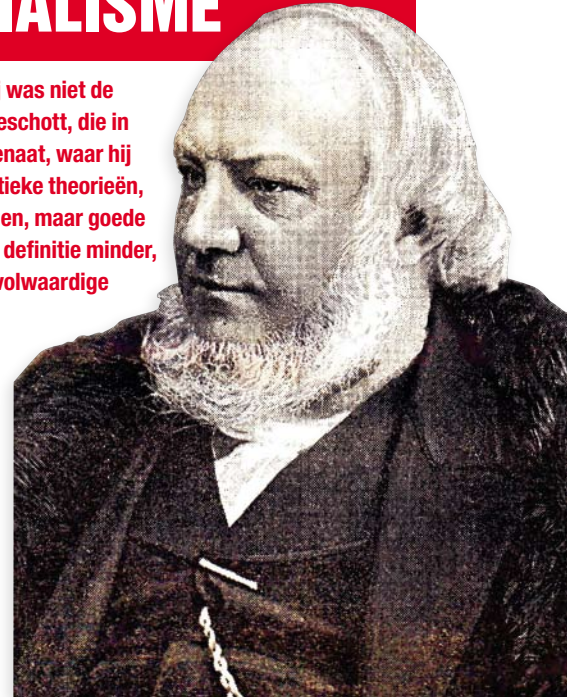
VOEDINGSBODEM VOOR HET SOCIALISME

Ferdinand Domela Nieuwenhuis was in 1888 de eerste socialist in de Tweede Kamer. Maar hij was niet de eerste Nederlandse socialist die zitting nam in een parlement. Dat was de filosoof Jacob Moleschott, die in 1876 werd gekozen tot senator. Niet in de Nederlandse Eerste Kamer, maar in de Italiaanse senaat, waar hij woordvoerder werd van een fractie van vrijdenkers. Moleschott hield zich niet bezig met politieke theorieën, maar vroeg aandacht voor de 'stoffelijke behoeften' van de bevolking: niet morele vermaningen, maar goede voeding was volgens hem nodig voor de ontwikkeling van de mens. Arbeiders waren niet per definitie minder, zoals in die tijd veel werd gedacht. Door goede voeding en goed onderwijs kon iedereen een volwaardige burger worden. Moleschott pleitte daarom voor algemeen kiesrecht, zelfs voor vrouwen.

Jacob Moleschott (1822-1893) was een filosoof die niet alleen de gedachten, maar vooral het lichaam van mensen bestudeerde. Hij deed dit vanuit de overtuiging dat de geest en het lichaam nauw met elkaar waren verbonden. Dat was in de negentiende eeuw een omstreden gedachte: het christendom leerde immers dat het lichaam slechts een tijdelijke woning was voor de ziel, die na de dood naar de hemel ging – of naar de hel. De kerk legde mensen morele regels op, maar had destijds weinig oog voor de materiële voorwaarden om een goed mens te kunnen zijn. Moleschott had een afkeer van dergelijk moralisme en vroeg aandacht voor de materiële omstandigheden van mensen. Hij werd onder tijdgenoten bekend met zijn uitdrukking 'Ohne Phosphor keine Gedanken': het brein staat niet los van het lichaam, het denken is evengoed afhankelijk van de juiste stoffen (zoals fosfor).

Jacob Moleschott werd in 1822 geboren in Den Bosch, waar zijn vader arts was. In 1845 werd hij onderzoeker aan de universiteit van Utrecht, maar hij voelde zich niet erg thuis in de kleine Nederlandse academische wereld. Hij vertrok naar het Duitse Heidelberg, waar hij in 1850 *Leer der voedingsmiddelen voor het volk* schreef. Hierin verwerpt hij de gedachte dat de geest los van het lichaam functio-

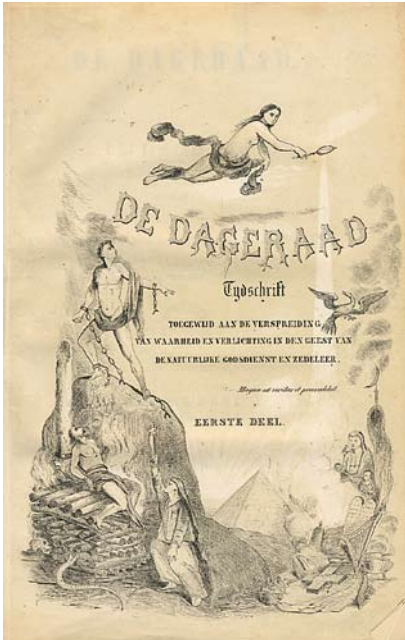
neert. En geeft hij praktische voedingstips voor specifieke groepen mensen, zoals diëten voor filosofen en kunstenaars. Bejaardenhuizen zouden elke dag 'goede oude wijn' moeten schenken. Armen zouden gezonder worden en beter gaan denken als zij meer erwten en bonen konden eten, en meer 'roggebrood met vleesch'. Een verbod op bier en sterke drank, zoals sommige socialisten voorstelden, zag Moleschott niet zitten: alcohol stimuleert volgens hem het verbrandingsproces en verkleint de eetlust. In Heidelberg werd Moleschott echter al snel ontslagen, nadat hij het verwijt kreeg dat hij de jeugd besmette met immorele gedachten. Na te hebben rondgezworven in Zwitserland werd hij in 1861 hoogleraar in het Italiaanse Turijn. In zijn eerste redevoering, over *De eenheid des levens*, gaf Moleschott een filosofische rechtvaardiging voor zijn materialistische opvattingen. De mens is onderdeel van de kringloop van het leven en ook het denken is dus verbonden aan de wetten van de natuur. Het heeft daarom weinig zin om morele regels te stellen die zijn gebaseerd op een bovennatuurlijke God. Als we willen dat mensen zich goed gedragen, moeten we ze vooral goed te eten geven, en zorgen voor goed onderwijs. Deze opvatting maakte ook een einde aan het idee van de natuurlijke

ongelijkheid van mensen, doordat zij een andere rol zouden vervullen in Gods schepping. Dit blijkt ook uit een redevoering die Moleschott hield in de Italiaanse Senaat, naar aanleiding van een voorstel om voor de gemeenteraden kiesrecht voor vrouwen in te voeren. Dit kiesrecht kwam er niet – Italië kreeg pas in 1945 vrouwenkiesrecht. Maar deze redevoering werd in 1889 wel gepubliceerd in het Nederlandse blad *De Dageraad*. Deze tekst was een hart onder de riem voor socialisten als Domela Nieuwenhuis die eveneens streden voor algemeen kiesrecht, een recht dat vrouwen in Nederland pas in 1919 kregen. De redevoering van Moleschott, waarvan enkele citaten zijn afgedrukt, geeft bovendien een inkijkje in de opvattingen over vrouwen zoals die aan het einde van de negentiende eeuw leefden en de idealen die socialisten daar tegenover stelden.

OVER HET STEMRECHT DER VROUWEN

Redevoering, gehouden in den Senaat te Rome

Heeren Senatoren, ik weet niet of de domste onder de vrouwen nog dommer is dan de domste onder de mannen, maar wat ik wel weet ('men lacht, rumoer') is, dat de begaafde onder de vrouwen alle mannen overtreft door gevatheid van inzichten, door fijnheid van tact, door rechtschapenheid van oordeel, door vastberadenheid van handelen, door bekoorlijkheid van spreken en door de betoovering van haren invloed. [...]

Bovendien, mijne Heeren, aan de vrouwen vertrouwen wij de opvoeding toe onzer kinderen, het bestuur van het huis, het bewaren van onze eer, de aanwakking van onze gedachte en onzen moed: van haar verwachten wij den besten raad; aan haar hebben wij de zachtste vertroosting te danken, van haar ontvangen wij de zoetste, de duurzaamste en de standvastigste belooning voor onze moeiten – en zullen wij haar dan toevoegen aan de poort van het gemeentehuis: "Gij kunt hier noch met eene gedachte, noch met eene stem binnentreden; gij zijt niet verstandig, niet beschaafd, niet voorzienig genoeg daarvoor?" [...]

Mijnen Heeren, laat ik besluiten; indien het de vrouwen tot nu toe aan iets ontbroken heeft, dan is dit het onderwijs [...], dat het verstand der vrouwen niet geringer is dan dat der mannen, maar dat vooral door het onderwijs, dat de vrouw over het algemeen heeft ontvangen en nog ontvangt, zij niet in staat is geweest, haar verstand te leiden in die richting of te ontwikkelen tot die hoogte, als wel noodig was. [...]

Het handelt zich hier een eerste pas te doen. Niemand onzer is van plan de wereld onderste boven te keeren, niemand vermeent, zooals ik dezer dagen door een dame hoorde betogen, dat hij den tijd ziet aanbreken, waarin de mannen in de kraam moeten, in plaats van de vrouwen. ('gelach') [...]

Maar de toekomst zal komen, en ik durf het voorzeggan aan wie het oudst wordt onder ons, dat zij hem veel dingen zal toonen. Wij zullen de echtscheiding beleven, die per slot van rekening meer een recht der vrouwen dan van de mannen is, in zekere gevallen onmisbaarder voor de vrouw dan voor den man, die de gewoonste vergoeding soms maar al te veel buitenshuis weet te vinden. En wij zullen meer zien. Wij zullen zien dat die vrouwen, aan welke wij nu niets anders dan het kiesrecht willen toekennen, ook verkiesbaar zullen zijn. Zij zullen ook deel uitmaken van het parlement. Weet ge wat ik u voorzeg? – Verontschuldigt mij, waneer voor een oogenblik de anthropoloog zich ontboezemt. – In de Kamer zullen de vrouwen zitting hebben onder voorwaarde, dat zij haar vijftigste levensjaar volbracht hebben ('gelach'), wijl ze, om voortdurend de zittingen van de Kamer bij te wonen (vaker dan door vele afgevaardigden geschiedt), niet gestoord moeten worden door de zorgen van het moederschap. Veroorloof mij ook den leeftijd van de vrouwen vast te stellen, die deel zullen

uitmaken van den Senaat. In den Senaat kunnen zij zitting nemen op veertigjarige leeftijd ('luid gelach'). Ten eerste en bovenal wijl zij weten, dat de zittingen van den Senaat niet zoo'n absolute toewijding vorderen, als die van de Kamer der Afgevaardigden, en verder om een andere reden, dat is, omdat, terwijl de dames van veertig jaren gevaarlijk zouden zijn voor de afgevaardigden ('luid gelach'), ze dit niet zoo zouden zijn voor de senatoren, wijl de senatoren de dames, aan welke zij hun bewondering wijden, op jeugdiger leeftijd zoeken ('luid gelach').

Deze vertaling van de oorspronkelijk Italiaanse redevoering van Moleschott verscheen in 1889 in *De Dageraad* p. 674-684.

VRIJHEID EN DE VERZORGINGSSTAAT

‘Zuerst kommt das Fressen, dann kommt die Moral’ (Bertolt Brecht)

Wordt ons denken bepaald door ons doen, of bepaalt ons doen ons denken? Socialisten gaan meestal uit van het laatste. Karl Marx liet in 1848 in *Het Communistisch Manifest* zien hoe de maatschappelijke omstandigheden van invloed zijn op het denken van mensen. In de kapitalistische samenleving van de negentiende eeuw domineerden volgens hem andere waarden dan in de slavensamenlevingen in de oudheid, of in de feodale samenlevingen in de Middeleeuwen. Jacob Moleschott werkte deze materialistische opvatting van het denken uit voor de voeding. Net als de rest van het lichaam, was het brein volgens deze filosoof afhankelijk van stoffen; denken werd onder meer mogelijk gemaakt door de stof fosfor. Pas als mensen goed te eten kregen kon een begin worden gemaakt met hun ontwikkeling. Door goed onderwijs konden vervolgens ook arbeiders volwaardige burgers worden.

Met een gevulde maag is het goed denken, en daarvoor moesten mensen ook alle vrijheid krijgen. Moleschott was in 1880 betrokken bij de oprichting van de World Union of Freethinkers. Vrij denken betekende voor Moleschott niet de vrijheid om alles te zeggen wat je wilt. In de Italiaanse Senaat voerde hij het woord namens een antiklerikale partij die zich afkeerde van de zedenpredikerei van de rooms-katholieke kerk. Maar vrij denken betekende in zijn opvatting ook dat ieder mens het recht moest hebben op eigen religieuze overtuigingen. Moleschott zou vreemd hebben opgekeken van ‘vrijdenkers’ van nu die aan de vrijheid van meningsuiting het recht menen te ontnemen om gelovige mensen te beledigen. Vrijheid betekent in de opvatting van Moleschott evenmin dat de overheid zich nergens mee moet bemoeien. De overheid heeft juist tot taak de materiële voorwaarden te

scheppen waardoor mensen vrij kunnen worden. Met deze opvatting van vrijheid legde Moleschott een voedingsbodem voor het socialisme in Nederland.

In 1884 werd Moleschott benoemd tot erelid van de Nederlandse vrijdenkers-

Foto: Govert de Roos

opvattingen van Moleschott probeerde uit te leggen aan een breder publiek. Socialisten eisten voor arbeiders betere scholen en fatsoenlijke huizen, zodat hun kinderen eervolle burgers van de samenleving konden worden.

In de twintigste eeuw raakten steeds meer mensen ervan overtuigd dat de verschillen tussen mensen niet het gevolg zijn van een goddelijke voorbeschikking, maar dat deze ongelijkheid voortkomt uit de ongelijke mogelijkheden hier op aarde. Geestelijke vrijheid is slechts mogelijk als aan bepaalde materiële voorwaarden is voldaan. Dit is ook de idee achter de verzorgingsstaat, het stelsel van sociale zekerheid dat we in Nederland hebben opgebouwd: pas als mensen voldoende te eten hebben en goed onderwijs krijgen, en kunnen rekenen op werk en zorg, kunnen zij vrije burgers worden. Het is opmerkelijk dat linkse politici die zichzelf ‘vrijzinnig’ noemen juist af willen van de verzorgingsstaat, omdat die te betuttelend zou zijn. Bij echte vrijdenkers als Moleschott kunnen zij leren dat zij daarmee voor veel mensen vrijheid onmogelijk maken.

vereniging De Dageraad. In het gelijknamige blad publiceerde deze vereniging regelmatig artikelen van de filosoof, die daarmee bekend werd onder een breder publiek. Moleschott beïnvloedde vrijdenkers als Multatuli, die schreef over de slechte leefomstandigheden van arbeidersgezinnen – hij wilde zelfs een ‘vleespartij’ oprichten, die van de regering vlees zou eisen voor de armen. Domela Nieuwenhuis schreef de brochure. *Het monisme of de Eenheidsleer* (1905), waarin hij de

COLUMN

CONGRESSEN KOPEN GEEN STRAALJAGERS!

Hete hangijzers. Dat is de titel van het proefschrift van oud-defensie-voorlichter Bert Kreemers. Het boek gaat over de aanschaf van Nederlandse gevechtsvliegtuigen.

Het speelt niet in het hier in nu, maar handelt over de besluitvorming rond de vervanging van de starfighters door de F-16, eind jaren zestig midden jaren zeventig. De oplopende spanning in de Oost-West verhoudingen lokte de discussie uit of de defensie uitgaven niet opgeschroefd moeten worden. Binnen de Partij van de Arbeid heerst hierover grote verdeeldheid. De Kamerfractie besloot de verhoging van de defensie uitgaven, zoals voorgesteld door het kabinet De Jong, gedeeltelijk te accepteren. Op een partijcongres wordt een motie aangenomen van de afdeling Doniawerstal (waar enkele jaren later mijn geboortewieg zou staan, maar dat terzijde). In die motie riepen de afdelingen de partij op om scherper oppositie te voeren en geen enkele cent extra aan de defensie begroting toe te voegen.

Al snel herpakt de PvdA zich. Het kabinet Den Uyl komt aan de macht en Henk Vredeling, in de Tweede Wereldoorlog actief in het verzet, wordt Minister van Defensie. De dubieuze eer van de grootste wapenorder van de vorige eeuw komt op zijn conto te staan. Ondanks het brede protest in zijn partij besluit hij de peperdure F-16 aan te schaffen. Pogingen van de partijleden om, tijdens een partijcongres, te voorkomen dat deze peperdure en overbodige aanschaf wordt gedaan, drukt hij de kop in met de historische uitspraak 'congressen kopen geen straaljagers.'

Vandaag de dag weten wij hoe het baanvlak voor de F-16 geëffend werd. Smeergeld, steekpenningen, niet alleen voor prins Bernhard maar ook voor het Tweede Kamerlid Piet

Dankert van de PvdA, die geld aangeboden kreeg door de Franse vliegtuigfabrikant Dassault in ruil voor de steun aan de Mirage F1. Hoewel nooit is bewezen dat Dankert het geld heeft geaccepteerd, bleek volgens Kreemers wel uit een destijds door Minister van Justitie Dries van

Foto: Govert de Roos

KRISTA VAN VELZEN
SP-Tweede Kamerlid

Agt ingesteld geheim onderzoek dat Dankert het voor hem bestemde geld wilde gebruiken om twee goede doelen te steunen.

Er is een grote parallel met de wereld van vandaag de dag. Niet tegen het Oostblok maar tegen enge terroristen en ondemocratische landen moeten wij onze krijgsmacht optuigen. En de

prijzen die we daarvoor bereid moeten zijn te betalen rijzen de pan uit. Er is een man met een missie, de CDA'er Jack de Vries, die, net als Vredeling, koste wat het kost, nieuwe straaljagers wil aanschaffen. En de rekening is, als vanouds, voor u en mij, de belastingbetalers. Een rekening waarvan de hoogte, als we de Algemene Rekenkamer mogen geloven, pas jaren nadat Jack zijn handtekening gezet heeft, bekend zal zijn.

Ik voorspel dat er, over de hele gang van zaken rond de aanschaf van de Joint Strike Fighter, binnen niet al te aanzienlijke tijd, een parlementaire enquête komt. Centrale vraag zal zijn, hoe het heeft kunnen gebeuren dat er, ondanks alle waarschuwingen, toch besloten is om van dit peperdure toestel zulke grote hoeveelheden aan te schaffen. Tot die tijd heeft de PvdA nog een unieke kans de geschiedenis te laten herleven. Zij kan haar Minister van financiën, Wouter Bos, in deze tijden van financiële crisis, op 14 en 15 maart, als de partij haar congres houdt, oproepen geen straaljagers te kopen. Echte partijen laten de leden bepalen wat de koers is. Volgens vice-premier Wouter Bos staan alle opties toch open, alles is toch bespreekbaar als het gaat om het vinden van oplossingen tijdens deze kredietcrisis?

SPANNING

MINDER BRUSSEL

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP
Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 11, nummer 4, april 2009

Met die leus gaat de SP de verkiezingen voor het Europees Parlement van 4 juni in. Vier jaar geleden koos een meerderheid van de Nederlandse en Franse bevolkingen tegen meer macht aan de markt in Europa. Nu is er een kans om die stem tegen het neoliberale beleid van Europa nogmaals te uiten. Een stem op de SP is daarbij geen stem tegen Europa, maar een stem tegen het Europa van de grote concerns, van het marktdenken.

Deze Spanning staat in het teken van Europa. Van de Europese Unie, van onze twee SP'ers in het Europees Parlement, van onze plannen voor het nieuwe parlement en van nog veel meer zaken die van belang zijn voor het bepalen van een afgewogen oordeel over Europa.

Het eerste woord in deze Spanning over Europa is voor Tweede Kamerlid Harry van Bommel en Europees lijsttrekker Dennis de Jong. Zij geven aan nauw samen te gaan werken om de SP ook in Europa nog meer voor het voetlicht te brengen. Hun doel is "niet méér Brussel, maar béter Brussel".

Erik Meijer en Kartika Liotard, de zittende SP'ers in het Europees Parlement geven commentaar op hun eigen functioneren. Ze zijn het er over eens dat Europa een verkeerde koers is ingeslagen, maar vinden ook dat hun optreden er toe doet. Ze hebben in samenwerking met andere linkse partijen en diverse belangengroepen zoals de vakbeweging, kans gezien het beleid op een aantal punten om te buigen.

Europa bestaat en dus moeten we er aan meedoen. Erik Meijer is zelfs van mening dat de strijd tussen arbeid en kapitaal zich op Europees niveau afspeelt. Daar mogen we dus niet wegblijven.

Hoogleraar Kees van der Pijl laat aan duidelijkheid niets te wensen over: Europa is een project van het internationale grootkapitaal; dat was bij de

oprichting zo en dat is nog steeds zo. Ook de macht van Duitsland is volgens hem groot. Dat blijkt ook wel uit het interview met Lothar Bisky, de partijleider van Die Linke in Duitsland. Op inhoudelijke punten zijn de SP en Die Linke het vaak eens, maar over Europa verschillen de meningen wel eens. Die Linke is namelijk voor een sterk Europa. Maar dan wel zonder het neo-liberale programma. Dat programma is niet zomaar door Europa omarmd, maar ook doordat de voorstanders, de multinationale ondernemingen, daar stug propaganda voor hebben gevoerd. Via alle mogelijke kanalen lobbyen zij voor hun belangen. Erik Wesselius schrijft over die lobby en hoe alternatieve krachten daar weinig tegenover kunnen zetten.

Lobbyen doet Europa ook, maar dan voor zichzelf. Er heerst onder de bevolking veel scepsis over het project Europa en daarom is er een voortdurend propagandaoffensief aan de gang. Diederik Olders laat zien hoe die propaganda ook op de jeugd is gericht. Europa overschrijdt vaak zijn eigen grenzen en bemoeit zich met zaken die behoren aan de nationale overheden. Officieel baseert de EU zich op het subsidiariteitsbeginsel. Dat betekent dat een hogere overheid geen zaken regelt die lagere overheden ook kunnen. In de EU trekt men uit dat beginsel niet de logische conclusie. Europa probeert nationale regelingen naar zijn hand te zetten. Alexander van Steenderen schrijft erover.

We besluiten weer met een aflevering van Het Rijke Rooie Leven. Farshad Bashir schrijft in deze serie over Albert Einstein. Er zijn twee dingen die hen bindt. Einstein was natuurkundige (de grootste van de vorige eeuw) en Farshad studeerde natuurkunde. Farshad is socialist en zit voor de SP in de Tweede Kamer, Einstein was in zijn tijd ook socialist en schreef daar zeer gedreven over. Het is dan ook niet vreemd dat Einstein Bashir inspireert.

INHOUD

3

"NIET DE AGENDA VAN EUROPA VOLGEN, MAAR ZÉLF AGENDEREN"

6

**TERUGBLIK 2004-2009: INTERVIEW MET ERIK MEIJER
INTERVIEW MET KARTIKA LIOTARD**

10

MUGGEN LOBBYEN NIET

12

WAAROM ZIJN DE BANANEN KROM?

14

DE EUROPA-ROUTE

16

"MEER EUROPA IS GOED VOOR DUITSLAND"

20

"KOM BIJEE SCEPTICI, EN VERTEL ME JE LEUGENS"

22

SOCIALISME OF BARBARIJ?

25

HET RIJKE ROOIE LEVEN

28

COLUMN

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het

Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar

voor SP-leden en 25 euro voor

niet-leden. De betaling gaat per

incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

F (010) 243 55 66

E spanning@sp.nl

Redactie

Diederik Olders

Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegenthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Antoni Gracia

Illustraties

Len Munnik

Foto cover

European Commission -

Audiovisual Service

“NIET DE AGENDA VAN EUROOPA VOLGEN, MAAR ZÉLF AGENDEREN”

Tekst: Diederik Olders Foto: Bas Stoffelsen

De campagne voor de verkiezingen van het Europese Parlement is begonnen. Lijsttrekker Dennis de Jong en buitenland- en Europawoordvoerder van de SP-Tweede Kamerfractie Harry van Bommel zijn van plan om na de verkiezingen intensief te gaan samenwerken. Zodat Europa weer zichtbaarder wordt in Nederland. Van Bommel en De Jong praten over ambtenaren, minder Brussel en de campagne.

Na de vraag wat volgens hen de belangrijkste thema's van de campagne zullen worden, barsten ze los.

Dennis de Jong: “Crisis, crisis en crisis. Daar zal het over gaan.”

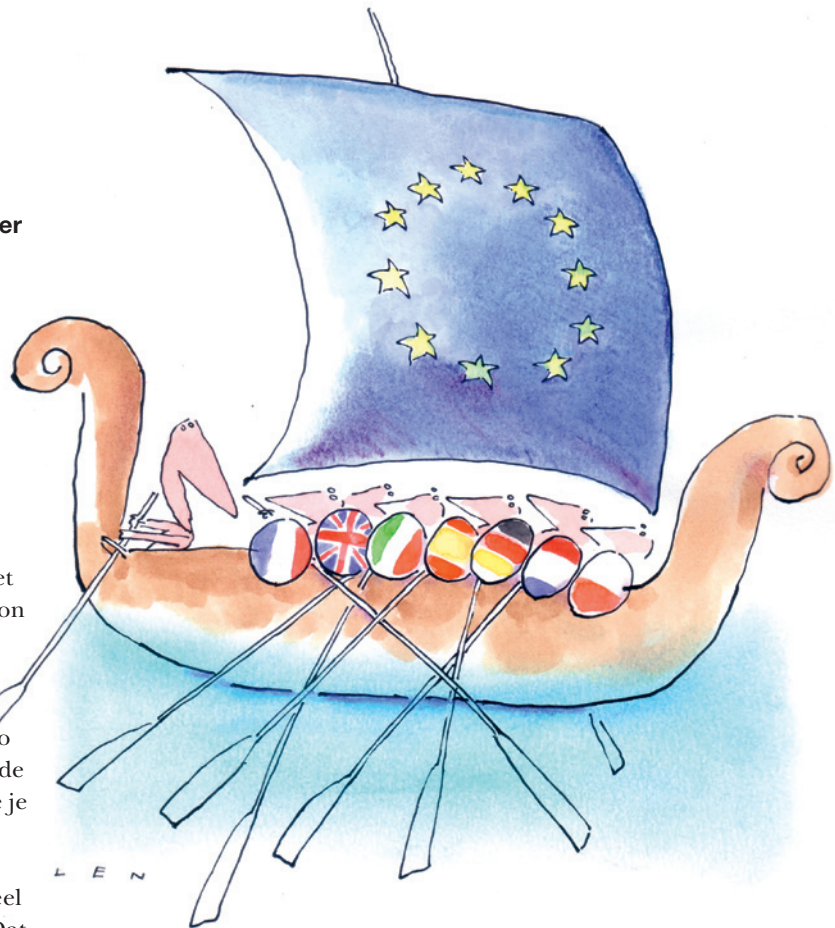
Harry van Bommel: “De crisis, en dus ook over werkgelegenheid. Al zouden wij dat wel willen, ik denk niet dat de discussie zal gaan over het Verdrag van Lissabon en het niet gehouden referendum. Daar moeten we realistisch in zijn.”

Dennis: “Wat je wel krijgt is een debat over de Eurozone. Oorspronkelijk was het verhaal: dankzij de Euro hebben we geen crisis, of hebben we minder last van de crisis dan we anders gehad zouden hebben. En nu zie je het ene na het andere artikel verschijnen over de problemen die zitten ingebakken in de Eurozone.”

Harry: “De euro bestaat. We zitten erin en het zou heel onverstandig zijn om er nu eenzijdig uit te stappen. Dat gaat je ook heel veel geld kosten. De vraag is: is gegarandeerd dat de euro een succes wordt of blijft? Dat is niet gegarandeerd. In deze periode zullen wij ook merken hoe de economieën met elkaar verknoopt zijn; of de hardheid van de euro bijvoorbeeld bedreigd kan worden door landen die hun economie minder op orde hebben dan landen als Nederland.”

Dennis: “Waar wij als SP in de campagne verder mee te maken zullen krijgen is dat we gelijkgeschakeld zullen worden met de anti-Europahouding van vooral de PVV. Ten onrechte.”

Harry: “Want de verschillen zijn evident. De PVV is anti-EU en wij zijn EU-kritisch. Wij stellen vragen, hebben twijfel aan de richting van Europa en de

werking van Europa. De PVV zegt: opheffen van het Europees Parlement, geen lidstaten meer erbij, lidstaten eruit zelfs, Turkije mag er in geen duizend jaar bij. Maar verder accepteren ze het neoliberale karakter van Europa. Wij zeggen: het is vooral dat neoliberale karakter van Europa wat ons niet bevalt. De marktwerking is doorgeslagen; Brussel probeert met die marktwerking nu ook de publieke sector te bereiken. Wij vinden wel dat de uitbreiding te snel is gegaan maar hebben daar geen principiële bezwaren tegen.”

Dennis: “Juist omdat de campagne over de crisis zal gaan, komt een ander verschil met de PVV duidelijk naar voren. Wilders wil nou net wél die marktwerking, en níét opkomen voor sociale rechten. Als je op de PVV stemt dan weet je gewoon: voor mijn rechten als ik ontslagen word, heb ik op de verkeerde partij gestemd. En dat zullen we heel goed duidelijk moeten maken.”

EUROPA ÉÉN STEM?

De campagneboodschap van de SP is: 'Nederland wil minder Brussel'. Zowel Dennis de Jong als Harry van Bommel hebben zich druk gemaakt over de schendingen van mensenrechten in het Midden-Oostenconflict. En hebben gepleit voor een steviger standpunt van Europa. Toch méér Brussel?

Harry: "Nee, dat is een pleidooi voor een Brussel dat zich houdt aan zijn eigen spelregels. Er is een verdrag tussen Europa en Israël. Alleen dat verdrag wordt niet naar de letter nageleefd. In artikel 2 van dat verdrag

internationale organisaties, NAVO, VN, OVSE moeten afstaan aan een EU-stem. Ik vind dat Nederland het recht heeft al dan niet een bepaalde lijn te steunen."

Dennis: "Het is mijn ervaring als ambtenaar bij Buitenlandse Zaken dat we steeds met andere ambtenaren uit andere lidstaten over details van het buitenlandbeleid tot overeenstemming probeerden komen. Nadeel daarvan is dat we niet kunnen praten met landen buiten Europa, waar we veel mee zouden kunnen bereiken – landen als Noorwegen of opkomende economieën als India en Brazilië. Wij zitten allemaal met die 27 Europese landen in zaaltjes. Dat is niet efficiënt en ook niet

“BRUSSEL IS EEN ONGELOFELIJKE BUREAUCRATISCHE BRIJ”

staat dat als er sprake is van mensenrechtenschendingen door een van de partijen, het verdrag eventueel opgeschort moet worden. Brussel houdt zich dus niet aan zijn eigen spelregels. Dus niet méér Brussel, maar béter Brussel."

Dennis: "Het associatieverdrag met Israël is nou net een punt waar het Europees Parlement mogelijk wat zou kunnen doen. Maar verder, dat hele buitenlandse beleid, daar doen Europarlementariërs wel allemaal uitspraken over, maar ze hebben er absoluut geen invloed op. Ze vinden vaak niks leuker dan de commissie-Buitenland van het parlement – want dat is chic. Dus je ziet wel allerlei resoluties langskomen, maar het Europees Parlement gaat daar niet over. Ik ben zelf niet van plan om veel tijd te verliezen met onderwerpen waar wij er toch niet toe doen."

Harry: "We kunnen wel wensen dat Europa met één stem spreekt, maar in de praktijk blijkt dat gewoon niet te kunnen. Charles de Gaulle heeft eens gezegd: Frankrijk heeft geen vrienden, slechts belangen. Dat geldt voor alle landen. Wie zegt dat Europa met één mond móét spreken, treedt automatisch in de soevereiniteit van landen; dan zullen landen hun stem in

effectief. En dat komt alleen maar omdat er over Europa zo'n politieke saus is heengegoid van 'wij moeten eigenlijk op den duur één land zijn'. Daar passen wij voor."

BUREAUCRATISCH EUROPA

Dennis de Jong heeft als ambtenaar ook in Brussel gewerkt. En gezien hoe de vele wetten en regels Europa in gestuurd worden. Komen er echt zoveel regels uit Brussel?

Harry: "Als het gaat om nationale wetgeving is er zelfs een cijfer van 80 procent genoemd. Een meerderheid van de wetten die wij nationaal aannemen heeft duidelijk te maken met Europese besluiten. Het is niet voor niks dat er in Brussel voor de commissie meer dan 20.000 ambtenaren werken. Dan wordt wel eens gezegd: dat is weinig want Amsterdam heeft er ook 20.000. Maar die Brusselse 20.000 zijn allemaal beleidsambtenaren. In Amsterdam tellen we de vuilnismannen en de conducteurs op de tram ook mee."

Dennis: "Harry is nog aardig voor de commissie, want behalve die 20.000 in Brussel heb je over lidstaten verspreid allerlei agentschappen en bureaus die weer op onderdelen actief zijn. Als je die er ook bijtelt kom je gemakkelijk op 120.000 ambtenaren. Maar terug naar die 20.000 in Brussel; het is een ongelofelijke bureaucratistische brij. Je hebt de gewone ambtelijke ruzies; die heb je in Nederland ook tussen verschillende ministeries, maar daardoorheen lopen de nationaliteiten, daar proberen ambtenaren ook nog een beetje rekening mee te houden. En dan heb je nog de politiek erdoorheen. Want anders dan bij ons volgt de commissie het Franse systeem. Commissarissen, dat zijn politici en die hebben kabinetten. De mensen in die kabinetten zijn voor een groot deel politiek benoemd. Dus er lopen drie soorten debatten door elkaar, nog voordat de commissie tot een voorstel komt. Het is inefficiënt en veel te veel naar binnen gericht. De commissie is niet naar de maatschappij gericht, niet naar de mensen gericht. Ik vind dat dit ook voor de Europarlementariërs geldt en de SP wil dat anders doen."

Harry: "Met de nieuwe fractie willen we, nóg meer dan met de vorige, van het begin af aan intensief contact

Europese subsidies: dilemma?

Voor gemeenten is er in Brussel geld te halen. Als de SP zo kritisch is op het Europees rondpompen van geld, kunnen SP-wethouders er dan wel gebruik van maken? Harry van Bommel: "De SP vindt dat veel van die projecten gewoon met Nederlands geld betaald zouden moeten worden. Aan de andere kant geldt: zolang dat geld beschikbaar is, moeten we het gewoon gebruiken. Want via onze bijdrage aan de EU kun je de subsidie als Nederlands geld beschouwen. Maar dat ontslaat ons niet van de verplichting om het wel in Den Haag en Brussel ter discussie te stellen. Wij willen dat Europese fondsen alleen maar ten goede komen aan de regio's die het écht nodig hebben en dat de lidstaten die voldoende nationale rijkdom hebben, zelf die kosten dragen. Dat scheelt weer bureaucratie en het maakt dat de begroting naar beneden kan."

onderhouden zodat we echt weten wat er in Brussel speelt en andersom.”

Dennis: “Ik weet niet of ik iedere keer een hele week naar Straatsburg ga. Ze houden dat allemaal bij in Brussel en Straatsburg; hoeveel je gestemd hebt. En dan is het idee: als een parlementariër niet gestemd heeft, heeft-ie gefaald. Ik vind: als wij het slechtst scoren op die lijst, dan zijn we het best bezig want dan hebben we ons gericht op dingen die er écht toe doen. Ik wil niet verzuipen door in zo veel mogelijk commissies te gaan zitten. Veel Europarlementariërs hebben een droom: ik word rapporteur. Dat hoor je dan in de pers: er is een rapporteur, een Nederlander, en die heeft een rapport uitgebracht en dat leidt tot een resolutie. Maar dan ga je dus helemaal mee met de agenda van Brussel. En dat moeten we niet doen. Dat doet overigens niets af aan het mooie succes van Erik Meijer – het tegenhouden van een Europees verbod op openbaar vervoerbedrijven in overheidshanden – dat hij via een rapporteurschap binnenhaalde.”

Harry: “Dat komt omdat Erik erin geslaagd is om op een beleidsterrein onderzoek te gaan doen wat voor ons

als SP altijd van enorm belang is geweest. De combinatie van enerzijds marktwerking en anderzijds openbaar vervoer. Het zal niet gemakkelijk zijn om nog zo’n beleidsterrein te vinden. Erik heeft dat uitstekend gedaan. Wij moeten, vergelijkbaar met dat rapporteurschap, zelf onderzoek doen. Niet de agenda van Europa volgen, maar zélf agenderen. Zoals wij ook altijd doen in de afdelingen. Afdelingen hebben altijd onderzoek gedaan in de gemeente waar ze actief zijn, hebben daar vervolgens een rapport over geschreven, daar mensen over gehoord en dat naar buiten gebracht om op die manier politieke druk uit te oefenen.”

Dennis: “We moeten de SP-manier van politiek voeren ook in Brussel doorvoeren. Kijk, we kunnen Europa bijvoorbeeld zichtbaarder maken voor Nederland door als Europarlementariër aan debatten in de Tweede Kamer te gaan meedoen – dat kan namelijk in bepaalde gevallen. Maar je bent natuurlijk pas echt zichtbaar als je net als andere SP-leden, mee gaat buurten in de buurten. Erik Meijer en Kartika Liotard zijn al verschillende keren wezen buurten; dat ga ik ook doen. Gewoon met mensen op straat praten, in de wijken horen wat er gaande is. Zo word je anders dan al die andere Europarlementariërs. Ik ga me niet verstoppen in bureaucratisch Brussel.”

ANDERE KOERS

Het gesprek eindigt met de vraag: wat verandert er als de SP samen met onze linkse vrienden in Europa een meerderheid zou vormen?

Harry: “Dan denk ik dat met succes de dienstenrichtlijn gedemonteerd wordt, en dat het accent ligt op het bestrijden van het neoliberale karakter van Europa. Wat Erik heeft gedaan voor het openbaar vervoer, maar dan op andere terreinen. Het publieke domein van de lidstaten wordt georganiseerd in de vorm van nationale arrangementen. Wat je ziet is dat Brussel probeert op allerlei terreinen vat te krijgen. Met meer kracht op links kunnen wij daar beter weerwerk tegen leveren.”

Dennis: “Een voorbeeld daarvan: Eurocommissaris mededinging Neelie Kroes had met een rapport willen komen – ze houdt het even onder de pet, zo vlak voor de verkiezingen – om te verbieden dat de Nederlandse overheid bepaalde vormen van steun geeft aan de publieke omroep. Zij is gewoon onze publieke omroep aan het ondermijnen. Dat is precies die bemoeizucht waar Harry het over heeft. Wat zeker gaat veranderen als wij met een gezond links parlement zitten, is de macht van het gelobby in Brussel. 12.000 mensen die zichzelf voor het grootste deel niet bekendmaken, lobbyen achter de schermen bij al die rechtse parlementariërs. Tot op het niveau dat zij het rapport van die parlementariër schrijven, zodat de werkgeversbelangen veilig zijn; dat gaat vervolgens door het parlement heen en wordt dan meestal nog aangenomen ook. Dus als wij een grote linkse meerderheid hebben dan zijn die mensen werkloos.”

INTERVIEW MET ERIK MEIJER, SP-DELEGATIELEIDER IN HET EUROPARLEMENT

Tekst: Sjaak van der Velden

In het Europees Parlement zitten twee SP-leden. Vormen jullie daar een zelfstandige fractie of maken jullie deel uit van een breder verband?

“Voor een fractie moet je minstens 25 leden hebben. In onze fractie hebben alle partijen links van de sociaal-democratie en de groenen zich verenigd. Een tijd lang ontbrak zo'n fractie. De oude fractie van 'communisten en aanverwanten' spatte uiteen na de val van de muur en de ruzies over de juiste lijn tussen Franse en de Italiaanse communisten. Later heeft men elkaar weer gevonden in Europees Verenigd Links/Noords Groen Links (EUL/NGL). NGL is de groep van in 1995 aangesloten Scandinavische partijen. Die hechten meer belang aan milieu en mensenrechten dan de partijen uit de landen rond de Middellandse Zee die in de GUE tot dan toe de baas waren. Ze zijn ook veel eurokritischer. De SP zit meestal op dezelfde lijn als de NGL.

Al tientallen jaren lang draagt Nederland vrijwillig steeds meer bevoegdheden af aan de EU en dat proces valt moeilijk terug te draaien. De aandacht van de SP, maar ook van linkse partijen in bijvoorbeeld Scandinavië, gaat nog steeds sterk uit naar de bemoeizucht van de EU, en veel minder naar de mogelijkheden om dit Europa te gebruiken om een sterk front te vormen tegen de grote internationale ondernemingen en het militair-industriële complex.

Partijen als Die Linke in Duitsland en de Nouvel Parti Anticapitaliste in Frankrijk – die minder reserves hebben tegen de EU als zodanig – stellen andere prioriteiten.”

Via het Europese parlement is de SP dus verbonden met een aantal communistische partijen die er nogal ouderwetse standpunten op na houden?

“Dat valt wel mee. Ieder blijft zelfstandig, maar we zoeken naar wat ons bindt in de buitenparlementaire en parlementaire strijd. En dat is heel veel. We zitten op één lijn als het gaat om de verdediging van de rechten van werknemers en uitkeringsgerechtigden, internationale solidariteit met de Derde Wereld, het belang van publieke voorzieningen. We zijn sterk verbonden met de Europese strijd van vakbeweging en milieubeweging. Op die grote lijnen zijn we het eens, maar er zijn ook duidelijke verschillen aan te wijzen.”

Zoals?

“Er bestaat nog steeds een soort broederschap van oude communistische partijen in Zuid- en Oost-Europa. Dat gaat dan vaak over buitenlandse politiek. Die communisten blijven ook nu Rusland, China of Servië nog steeds door dik en dun steunen. Wij hebben daar uiteraard niets mee. Het tweede verschil heeft te maken met de financiën van de afzonderlijke landen. Nederland is een netto-betaler aan de EU: jaarlijks

betalen we € 6,1 miljard en ontvangen we € 1,9 miljard. Dat maakt dat alle Nederlandse partijen van mening zijn dat de afdracht wel wat omlaag kan. De SP loopt daarin voorop. Precies het omgekeerde zien we in netto-ontvanger Spanje. Daar vindt iedereen dat Europa veel meer geld moet uitgeven en onze fractiegenoten van Izquierda Unida lopen daarin voorop.

Een derde verschil binnen de fractie is dat tussen grote en kleine landen. De Duitsers van Die Linke vinden het eigenlijk wel goed dat er een Europese superstaat komt, al vinden ze samen met ons het gevoerde beleid daarvan volkomen fout. Onze fractiegenoten uit kleinere landen vinden daarentegen dat Europa te machtig is geworden en te veel ingrijpt in de nationale soevereiniteit.”

De SP heeft in 2001 en opnieuw in 2007 een goed resultaat bereikt in Europa door de liberalisering van het openbaar vervoer vrijwillig te maken en niet door Europa verplicht. Dat heb je zeker te danken aan de samenwerking in de fractie?

“Doordat ik de eerste fractiewoordvoerder over verkeer ben, was ik in de gelegenheid om voor het rapporteurschap te knokken. In de Tweede Kamer kan een Kamerlid een initiatiefwetsvoorstel indienen, maar in het Europees Parlement lopen alle wetsvoorstellen via rapporteurs. Bij belangrijke wetsvoorstellen zoals die op het gebied van verkeer en vervoer komen rapporteurs vrijwel altijd uit de drie grote fracties van sociaal-democraten, christen-democraten en liberalen. Maar in dit geval heb ik eerst de sociaal-democraten en later de groenen ervan weten te overtuigen dat ik vanuit de progressieve hoek de beste rapporteur zou zijn. De GUE/NGL-fractie vond dat wel een mooi succes, maar het werk is alleen door mij gedaan.”

“DE STRIJD TUSSEN KAPITAAL EN ARBEID SPEELT VOORAL OP EUROPEES NIVEAU”

Foto: Suzanne van de Kerk

Maar als je rapporteur bent, luisteren ze toch zeker nog niet zomaar naar je?

“Nee, daarvoor moest ik eerst een front opbouwen met vakbonden, gebruikersorganisaties, milieuorganisaties en gemeentebesturen. Ik moest overal in Europa overleggen en openbare vergaderingen toespreken over de gevaren van het oorspronkelijke voorstel van de Europese Commissie. Dat verbod overheidsbedrijven en stelde aanbesteding verplicht. Heel langzaam kreeg ik steeds meer neuzen dezelfde kant uit. Juist in Nederland was er de minste belangstelling voor, omdat aanbesteding hier al in 2000 wettelijk verplicht was gesteld. Mijn grootste tegenstanders in het EP waren aanvankelijk de christen-democraten. Zij zeiden dat de lonen in het openbaar vervoer dertig procent te hoog waren en dat liberalisering zou helpen om die lonen te verlagen. Dat argument heb ik goed kunnen gebruiken om twijfelende vakbonden te overtuigen. Belangrijk was het moment waarop de grote Duitse vakbeweging inzage dat de volledige en verplichte liberalisering haar onderhandelingspositie ernstig zou ondermijnen en mij daarom volop ging steunen.”

Had je daarop gerekend?

“Nee, want aanvankelijk zagen vakbondsbestuurders in sommige landen mijn strijd als een achterhoedegevecht van een links-radicaal tegen een onvermijdelijk proces van modernisering. Uiteindelijk ben ik erin geslaagd om veel organisaties ervan te overtuigen dat het voorstel van de Europese Commissie zou leiden tot verdere afbraak van het openbaar vervoer. Daarmee was ik er natuurlijk nog niet, want buitenparlementaire organisaties hebben geen stemrecht. Maar je kunt er wel veel druk mee uitoefenen. Het ging erom een alternatief te vinden waar een meerderheid voor te krijgen was. Dat alternatief was niet een verbod op aanbesteding en privé-bedrijven in het openbaar vervoer, maar wel vrije keuze voor gemeenten en provincies. Daarop kon ik uiteindelijk ook het meest gematigde deel van sociaal-democraten en groenen meekrijgen, en zelfs het eurokritische deel van de rechterzijde. Zo heb ik op 14 november 2001 met 317 tegen 224 stemmen mijn tegenvoorstel door de eerste lezing van het parlement kunnen loodsen. Door zes jaar overleg met de 27 verkeersministers kreeg ik eindelijk in 2007 hun instemming voor die keuzevrijheid. Daarna moest het EP er een tweede keer over stemmen, en waren alleen nog de liberalen tegen.”

Liep de samenwerking daarover goed binnen de linkse fractie?

“Wel met de Duitsers en de Scandinaviërs, maar niet met de Griekse communisten en in dit geval ook niet met de Franse trotskisten. Die wilden alleen demonstratief protesteren tegen elke aanbesteding en privatisering. Dus vonden ze het door mij bereikte succes niet principieel genoeg.”

Met andere Nederlandse EP-leden zul je wel veel contact hebben?

“Nee, die contacten zijn schaars. Die wilden vooral gezamenlijke brieven schrijven aan de regering om een hoger salaris te eisen. Dit jaar komt er eindelijk een gelijke betaling voor de Europarlementariërs uit alle 27 landen, maar VVD, CDA en D66 willen niet dat de Nederlandse

vertegenwoordigers daarover belasting in Nederland moeten betalen. Dat voorstel heb ik natuurlijk niet getekend. Over het algemeen is het ook wel logisch dat er weinig contact is met landgenoten. Het gaat daar niet om Nederland tegenover de rest, maar om politieke meningsverschillen, net zoals in gemeenteraad en Tweede Kamer. Bovendien is er in de Nederlandse pers nauwelijks belangstelling voor Europa. Ik haal veel gemakkelijker buitenlandse kranten en TV-zenders dan die in eigen land.”

En met de andere SP'ers?

“Zelfs met Kartika is het contact niet eenvoudig. Dan zit je in Brussel, dan weer in Straatsburg. Telefoon en e-mail zijn je contactmedia, maar we zien elkaar niet dagelijks. Die hele discussie die in Nederland telkens terugkeert over de enorme kosten van het reizende circus van de voortdurende verhuizing tussen Brussel en Straatsburg is wel terecht, maar ook typisch Nederlands. In de meeste andere landen maakt vrijwel niemand zich daar druk over. Het zal ook niet veranderen zolang Frankrijk dat tegenhoudt. Pas als Oost-Europa een grotere rol speelt zal alles misschien moeten verhuizen uit Brussel en Straatsburg naar een meer centraal gelegen stad, bijvoorbeeld Wenen.”

Dus Europa doet er wel degelijk toe?

“Jazeker. De strijd tussen kapitaal en arbeid speelt zich tegenwoordig vooral af op Europees niveau. De lobby's van multinationale ondernemingen hebben een heel goede ingang in Europa en zien kans het beleid voor een belangrijk deel te bepalen. Dat gebeurt allang niet meer alleen in Den Haag. Willen we de buitensporige invloed van het kapitaal terugdringen dan kunnen we de beleidsvorming in Brussel en Straatsburg niet aan anderen overlaten. Doen we dat wel dan trekken we uiteindelijk aan het kortste eind.”

INTERVIEW MET KARTIKA LIOTARD, SP-EUROPARLEMENTARIËR

Tekst: Sjaak van der Velden

Hoe is het om in de fractie samen te werken met linkse partijen die soms heel andere standpunten hebben dan de SP?

“Dat is wel eens lastig. Kijk, in de fractie GUE/NGL zitten alle partijen links van de sociaal-democratie. Daarbij horen inderdaad ook partijen met ideeën die wij nauwelijks begrijpen. De Grieken van de communistische partij hebben bijvoorbeeld Milosevic gesteund, een raar standpunt. Voor zo'n standpunt van een fractiegenoot geneer je je dan wel ja. Met andere communistische partijen valt trouwens wel goed samen te werken, zoals met de Portugese. Die hebben goed doordachte standpunten, die roepen niet zomaar wat. Dit probleem is trouwens niet uniek voor onze fractie hoor, in iedere fractie zitten wel partijen die er ideeën op na

het gebied van milieu en arbeidsrecht trekken we vaak één lijn.”

Maar als iemand van een andere partij in de fractie iets zegt, dan wordt de SP daar toch wel mee geassocieerd?

“Ja dat klopt, maar omdat we in grote lijnen dezelfde gedachten over ontwikkelingen in Europa hebben is dat niet zo heel erg. Zeker met de leden van de NGL trekken we vaak één lijn bijvoorbeeld als het gaat om het landbouwbeleid of de bevoegdheden van Europa. Dat justitie een nationale zaak moet blijven vindt ongeveer de helft van de fractie. Je ziet, er zijn overeenkomsten en verschillen.

Vaak gaat het om een wijze van benaderen van een probleem. Wij

Europa, maar hun strijd bij het 'nee' tegen 'Lissabon' was voor ons natuurlijk heel gunstig.”

Hoe bevalt de samenwerking op het menselijke vlak?

“Dat wisselt. De fractievergaderingen zijn eigenlijk tamelijk formele bijeenkomsten. Iedere partij krijgt een bepaalde spreektijd en praat die vol. Er wordt niet echt goed naar elkaars standpunten geluisterd; iedere spreker draait zijn verhaal af. Dat zou wel beter kunnen. Als we met de NGL-leden bij elkaar komen, dan gaat het allemaal een stuk informeler waardoor die bijeenkomsten dus eigenlijk nuttiger zijn. Mijn handen jeuken wel eens om de boel op te schudden en wat lossere te maken. Misschien dat het na de verkiezingen gaat veranderen, want de kans is groot dat de samenstelling van de fractie anders zal zijn. Die lossere aanpak is eigenlijk de enige manier om dingen aan te pakken, niet alleen binnen de fractie maar ook naar buiten toe. We zijn als linkse fractie tamelijk klein dus als je iets voor elkaar wilt krijgen dan moet je de mening van de andere fracties peilen en met die mensen praten. Vergeet niet dat de sociaal-democratische en christen-democratische fracties een veel grotere fractiediscipline hebben. Daar wordt afwijkend stemgedrag eigenlijk niet geaccepteerd. De reden is natuurlijk dat als zij samen een deal sluiten ze vaak weten dat ze een meerderheid hebben bij de stemming; afwijkend stemgedrag bij fractieleden zou dit in de weg kunnen staan. Het is voor ons dan weer een voordeel dat we in een kleine fractie zitten. We kunnen nu individueel beslissen als SP.

Erik en ik hebben onszelf aangeleerd om op individuele basis op andere parlementsleden af te stappen. Als er een zaak rond dierenwelzijn speelt, dan neem ik met een gerust hart contact op met de conservatief Neil

“WE HEBBEN LATEN ZIEN GEEN KLETSKOEK TE VERKOPEN”

houden waar de rest van de fractie niet veel mee kan. Een fractiediscipline zoals we die in de Tweede Kamer hebben, kent onze fractie in Europa niet. Overigens zijn er natuurlijk wel een paar punten die ons binden. Op

spreken ons vooral uit tegen de armoede in Europa, de oude communistische partijen hebben het eerder over de rijkdom. Toch kun je vanuit beide invalshoeken tot dezelfde conclusie komen. Dat geldt trouwens ook voor de leden van de Sinn Fein. De meeste mensen in Nederland zullen die organisatie vooral in verband brengen met Iers nationalisme, maar in onze samenwerking zijn we het vaak eens op de sociale punten. Die Ierse zaken spelen gelukkig een minder grote rol in

Foto: Bas Stoffelsen

Parish (voorzitter van de dierenwelzijn intergroep van het EP) met wie we op andere gebieden echt geen bondje kunnen sluiten.”

Hoe kijk je tegen de afgelopen vijf jaar aan?

“Het is gebleken dat men ons als een serieuze gesprekspartner accepteert. Daar zijn meerdere redenen voor waarvan de enorme groei in zetels in Nederland denk ik de belangrijkste is. Maar we hebben ook laten zien geen kletsboek te verkopen. Alles wat we beweren is goed onderbouwd; ze kunnen het er niet mee eens zijn maar ze moeten erkennen dat we geen broddelwerk afleveren. Wat ook heel belangrijk is, was de Nederlandse afwijzing van de grondwet; dat werd toch wel als ons succes gezien.”

Heb je ook nog iets bereikt, want het is wel leuk als ze je serieus nemen maar daar doe je het natuurlijk niet alleen voor.

“We hebben zeker dingen bereikt, vanuit ons kleine groepje. De liberalisering van het openbaar vervoer is het bekendste, maar ook de geslaagde acties tegen de dienstenrichtlijn zijn van hieruit opgezet. Op mijn initiatief

en na veel gepraat stemde een meerderheid ervoor om de gezondheidsdiensten buiten deze richtlijn te houden. Dat is echt een groot succes hoor! Anders was Nederland nu verplicht geweest gezondheidsdiensten te liberaliseren. Ook is het aan ons werk in Europa te danken dat we hebben kunnen voorkomen dat de arbeidstijden-richtlijn naar 60 uur per week is verhoogd. Van groot belang voor het succes van ons werk is de samenwerking geweest met allerlei NGO's (niet-gouvernementele organisaties) zoals Milieudefensie, Greenpeace, vakbonden en de consumentenbond. We hebben daar vooral contact met de Nederlandse takken en die zien wat we voor hen kunnen betekenen.”

En hoe is de samenwerking met de SP-Tweede Kamerleden?

“Dat gaat steeds beter. Na de toename van die fractie van negen naar 25 leden ontstond betere afstemming op taken. Zeker op de gebieden gezondheidszorg, arbeidsrecht en landbouw. We waren steeds beter in staat om de agenda's gelijk te zetten en dat is nodig ook. Over sommige zaken waar in Nederland over wordt gepraat is in Europa allang een besluit gevallen en vaak weten politici in Den Haag dat dan niet goed. Door de samenwerking tussen onze Europarlementariërs en de Tweede Kamerleden weten we over en weer wat er speelt. We moeten natuurlijk uitkijken niet

alleen maar ‘nee’ te roepen tegen Europa, want sommige dingen zijn een al jaren gepasseerd station. Daarom ben ik blij dat de samenwerking is verbeterd, al zijn er nog steeds wel eens communicatiestoornissen. Als de wil er is, dan kunnen we gelukkig goed samenwerken. Uiteindelijk staan we binnen de SP allemaal voor hetzelfde doel: een socialer en menswaardiger wereld.”

Er wordt gesproken over de oprichting van een Europese Linkspartij. Wat vind je daarvan?

“Ik denk dat we het allemaal maar even moeten afwachten. Voorlopig zijn de dragers van dat *European Left* vooral praters en niet van die doeners, heel anders dan wij. Ook zou aansluiting bij EL betekenen dat we een deel van onze autonomie opgeven, maar misschien zullen we het in de toekomst wel moeten doen. Het is namelijk niet uitgesloten dat een deel van de zetels bij volgende verkiezingen via Europese lijsten wordt verdeeld, dan heb je dus een Europese partij nodig. Maar zover is het nog niet. We houden wel contact met de EL, want zij hebben ook goede contacten met de Europese vakbeweging en eventueel kunnen we ze gebruiken als een debatforum. Voorlopig zie ik als onze opdracht vooral het naar Nederland brengen van Brussel. Mensen, ook binnen de partij, hebben vaak geen besef wat er allemaal aan de hand is in Europa.”

EUROPEES PARLEMENT IN STRAATSBURG

Foto: wikimedia commons

MUGGEN LOBBYEN NIET

Tekst: Erik Wesselius (mede-oprichter van lobby-waakhond Corporate Europe Observatory (CEO))

Muggen lobbyen niet, tabaksfabrikanten wel. Longkanker is dan ook veel moeilijker uit te bannen dan malaria, zo concludeerde een expertgroep van de Wereldgezondheidsorganisatie ongeveer tien jaar geleden.

In Brussel zwermen ruim 15.000 lobbyisten als muggen door de achterkamertjes en wandelgangen van de Europese instellingen. Meer dan tweederde van die lobbyisten werkt voor het bedrijfsleven, en maar tien procent voor maatschappelijke organisaties en vakbonden. Deze overmacht van bedrijfslobbyisten leidt tot een onacceptabel grote invloed van het bedrijfsleven op de Europese besluitvorming.

Zo lukte het de chemische industrie een paar jaar terug een voorstel om gevaarlijke chemicaliën zoveel mogelijk te weren van de Europese markt op belangrijke punten af te zwakken. Volgens Brusselse insiders was dit de grootste lobbycampagne in de geschiedenis van de Europese Unie. De chemielobby beweerde dat de chemicaliënrichtlijn miljoenen banen op de tocht zou zetten. Politici in landen met een grote chemische industrie bleken erg gevoelig voor dit 'argument', zelfs toen onafhankelijk onderzoek aantoonde dat er niets van die cijfers klopte. Natuurlijk hebben milieuoorganisaties ook hard gelobbyd en actiegevoerd. Maar uiteindelijk was de overmacht van de chemielobby te groot en werd de chemicaliënrichtlijn op allerlei punten afgezwakt en uitgekleed. Ook nu nog, in de uitvoeringsfase van de richtlijn, is de chemische industrie bezig om de richtlijn verder uit te hollen. Zulke uitputtingsslagen (deze lobbycampagne begon al in 2000!) zijn voor maatschappelijke organisaties bijna niet vol te houden. Voor bedrijven staan er vaak grote economische belangen op het spel en zij kunnen het zich permitteren om over een periode van tien jaar of langer lobbyisten fulltime aan zo'n klus te zetten.

AUTOLOBBY

Een ander voorbeeld is de lobby van de autoindustrie tegen Europese maatregelen om de efficiëntie van automotoren te verhogen en daarmee de uitstoot van broeikasgassen door personenauto's terug te dringen. De autoindustrie had voor de campagne meer dan honderd lobbyisten achter de hand, tegen minder dan tien aan de

kant van de milieubeweging. Het lukte de autolobby om de norm voor CO₂-uitstoot met 25 procent af te zwakken en de invoeringsdatum twee jaar uit te stellen. In 2007 kregen Daimler, Mercedes Benz en Porsche hiervoor de *Worst EU Lobbying Award* – de prijs voor de meest foute Europese lobbycampagne van het jaar 2007. En op dit moment bedelen diezelfde autofabrikanten bij de regeringen van de Europese lidstaten om overheidssteun vanwege de economische crisis.

Ook de financiële dienstensector – banken, verzekeraars, hedgefondsen, enzovoorts – heeft de afgelopen jaren grote invloed kunnen uitoefenen op de financiële regelgeving op Europees niveau. In de Verenigde Staten, waar lobbyisten ieder kwartaal gegevens over hun activiteiten openbaar moeten maken, is berekend dat de financiële sector tussen 1998 en 2008 3,3 miljard dollar heeft uitgegeven aan lobbyen. In 2007 waren er in Washington DC voor deze bedrijfstak ruim 3000 lobbyisten geregistreerd! Het belangrijkste doel van dit lobbylegioen: zo min mogelijk regulering van de financiële sector.

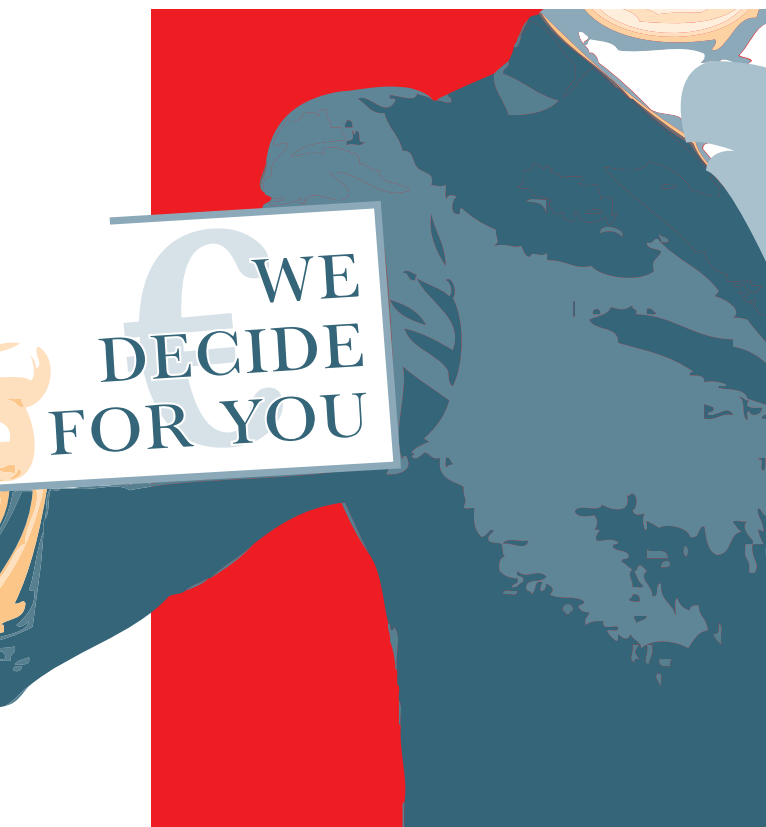
FINANCIËLE LOBBY

In de VS is de omvang van de financiële lobby veel beter in kaart te brengen dan in de Europese Unie. Maar er is geen twijfel mogelijk over de omvang en de invloed van de financiële lobby in de EU. Zelfs de ultraliberale opvolger van Bolkestein, de Ierse eurocommissaris Charlie McCreevy, zei in februari dit jaar:

“We moeten ons niet in de tang laten nemen door de lobbyist met het meeste geld of het mooiste verhaal. We moeten ons ervan bewust zijn dat veel van die lobbyisten nog maar kort geleden Europese beleidsmakers hebben weten over te halen om allerlei ontsnappingsclausules en uitzonderingen in wetgeving in te bouwen. Dit heeft geleid tot de economische crisis waar we nu middenin zitten, en de belastingbetaler moet nu de rekening betalen.”

Dat is een stevige uitspraak, maar McCreevy heeft boter op zijn hoofd en het lijkt erop dat hij zich hiermee vrij probeert te pleiten. Een jaar geleden tapte hij voor een groep Ierse bankiers namelijk uit een heel ander vaatje:

“Anderhalf jaar geleden moest ik bijna naar een keel-, neus- en oorspecialist omdat ik bang was dat mijn trommelvliezen beschadigd waren door het legertje pro-reguleringslobbyisten die me alsmaar probeerden over te halen om investeringsmaatschappijen, hedgefondsen en staatsfondsen ‘aan te pakken’ om vermeende schade aan de Europese economie te voorkomen. Ik heb me tegen die druk verzet – zoals ik me op allerlei terreinen tegen de druk voor meer regulering heb verzet. En wat ben ik blij dat ik dat heb gedaan!”

Dit voorbeeld laat zien dat lobbyisten alleen succes kunnen hebben als ze bij beleidsmakers een gewillig oor vinden. Bij Eurocommissaris McCreevy zat dat tot voor kort wel goed. In het Europees Parlement moest de financiële lobby iets meer inspanningen leveren. In mei 2000 werd het informele *European Parliament Financial Services Forum* (EPFSF) opgericht “om een dialoog op gang te brengen tussen het Europees Parlement en de financiële dienstenindustrie”. Volgens de website van het EPFSF wordt het Forum bestuurd door een ‘stuurgroep’ van dertien europarlementariërs – waaronder Ieke van der Burg (PvdA) en Sophie in’t Veld (D66) – en een vier keer zo groot (!) ‘industrie comité’ met vertegenwoordigers van alle ter zake doende bedrijven en sectororganisaties uit de financiële dienstensector. Volgens de website van het EPFSF “lobbyt het Forum niet”. Dat mag formeel misschien waar zijn, maar de vijftig leden van ‘industrie comité’ van het forum lobbyen natuurlijk wel degelijk. Het secretariaat van het EPFSF wordt gevoerd vanuit het kantoor van de *European Banking Federation*. De leden van het industrie-comité dragen de volledige kosten voor het EPFSF en schrijven ‘EPFSF position papers’ die worden besproken tijdens de door het Forum in Straatsburg georganiseerde lunches. Op die

manier kan de financiële lobby haar voorstellen bij de europarlementariërs in de week zetten zodat de ‘hoofdwast’ in de parlementscommissie voor economische zaken een beter resultaat geeft.

ONGEZONDE INVLOED

Deze voorbeelden laten zien dat het bedrijfsleven in de huidige Brusselse lobbypraktijk vaak een ongezond grote invloed heeft op de Europese besluitvorming. Op zich is het nuttig dat volksvertegenwoordigers en beleidsmakers regelmatig contact hebben met verschillende belangengroepen, zowel uit het bedrijfsleven als uit de non-profit-hoek. Maar de politiek moet erop letten dat alle belangen gelijkwaardig aan bod komen en zij moet ervoor waken niet volledig afhankelijk te worden van de gekleurde informatie die zij van lobbyisten krijgt.

Er wordt al jaren gepraat over de grote invloed van lobbyisten in Brussel. Vorig jaar heeft de Europese Commissie een lobbyregister ingevoerd. Jammer genoeg is dit register volstrekt ontoereikend: registratie is op vrijwillige basis, er staan geen namen van lobbyisten in het register, en goede financiële informatie ontbreekt. Het Europees Parlement heeft vorig jaar in een resolutie aangegeven dat er nog vóór de Europese verkiezingen van dit jaar een gezamenlijk lobbyregister voor alle Europese instellingen moet komen. Dat register zou een verplicht karakter moeten hebben en het zou de namen van individuele lobbyisten en relevante financiële informatie moeten bevatten.

Helaas is de uitvoering van deze resolutie uitbesteed aan een kleine werkgroep, met vanuit het Europees Parlement alleen een vertegenwoordiging van de drie grootste groepen – de christen-democraten, de sociaal-democraten en de liberalen. In de werkgroep ontbreekt de politieke wil om het Brusselse lobbycircuit serieus aan te pakken. Ik verwacht dat de werkgroep in april met een paar voorstellen komt die zullen worden gepresenteerd als een vooruitgang, maar die de rust in het lobbyparadijs niet zullen verstoren.

YES WE CAN!

Dit is het verkeerde signaal naar de lobbyisten van het bedrijfsleven, die voorlopig op de oude voet door kunnen blijven gaan om vanuit de schaduw de Europese politiek te beïnvloeden. Het is ook een verkeerd signaal naar de kiezers, die niet zullen begrijpen dat de chemielobby, de autolobby en de bankenlobby ongecontroleerd hun gang mogen blijven gaan.

Progressieve Europese politiek is onmogelijk zolang lobbyisten vrijwel ongecontroleerd bedrijfsbelangen mogen blijven behartigen en europarlementariërs en Commissie-ambtenaren beter naar de lobbyisten luisteren dan naar de Europese burgers. Voor progressieve krachten is er dus werk aan de winkel. Stel bij de grote partijen de politieke onwil aan de kaak om lobbyisten aan regels te onderwerpen en zorg ervoor dat die regels er in de komende zittingsperiode van het Europees Parlement ook echt komen en worden uitgevoerd. Want waarom niet ook hier: Yes we can!

MEER INFORMATIE?

www.corporateeurope.org

WAAROM ZIJN DE BANANEN KROM? OMDAT DE EU DAT BEPAALT!

Tekst: Alexander van Steenderen, medewerker SP-Tweede Kamerfractie

Veel mensen weten niet dat ruim de helft van de Nederlandse wetten en regels is gebaseerd op Europees beleid. Jaarlijks produceert Brussel een stortvloed aan regels die over de lidstaten worden uitgestort. Wanneer de maatschappij schreeuwt om de aanpak van een probleem zit er voor Brussel niets anders op dan met nieuwe regels te komen. De uitvoering van beleid berust immers bij de lidstaten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er tussen al die regels zeer vérgaande en onzinnige zitten. Gelukkig worden ze niet allemaal verwezenlijkt, maar een deel ook wel.

Een van de bekendste voorbeelden van de Brusselse regelzucht is sinds dit jaar achterhaald. De EU bepaalde lange tijd hoe de kromming van bananen moest zijn. Vanwege de voedselcrisis heeft men die eisen laten vallen. Maar helaas blijven er genoeg over. Het Europees Parlement is onbekend

dus onbemind. Daarom halen Europarlementariërs allerlei stunts uit om geliefd te worden bij het publiek. VVD'er Toine Manders spant de kroon. Eerder deelde hij al gratis EU-vlaggen uit. Maar onlangs kreeg hij steun van een meerderheid van het Europees Parlement voor zijn idee voor een stopknop op gewelddadige videogames. Videospellen moeten een rode stopknop krijgen zodat

ouders enkele uren een spel kunnen blokkeren als ze dat ongeschikt vinden voor hun kind. Een aparte stopknop zou nodig zijn omdat de besturing voor videogames veel te ingewikkeld zou zijn voor ouders. Nooit gehoord van een stekker?

CREATIEF MET BEVOEGDHEDEN

Het Europees Parlement is gebonden aan de bevoegdheden die de Europese Unie heeft. Dat maakt het lastig om met populair makende voorstellen te komen. Toch toont men zich binnen de EU creatief. Zo kwam er op verzoek van het Europees Parlement een plan voor het uitdelen van gratis schoolfruit om zo obesitas (zwaarlijvigheid) tegen te gaan. Volksgezondheid is primair een zaak van de lidstaten, daar gaat de EU niet over.

Maar landbouw wel. Het plan werd dan ook door de commissie landbouw behandeld. het uitdelen gaat komend schooljaar van start.

Serieuzer zijn alle pogingen om zich te bemoeien met zaken waar eigenlijk de lidstaten over gaan:

Bodemrichtlijn: de EU gaat niet over onze ruimtelijke ordening, maar probeert daar indirect wel invloed op uit te oefenen. De Europese Commissie stelde in 2007 dat EU-wetgeving voor de bodem noodzakelijk is. Als ondernemers in het ene land met eisen voor bodembescherming te maken krijgen en elders niet, leidt dat tot concurrentievervalsing, was de gedachte. Nederland kent echter al vergaande bodembescherming. Bovendien valt de bodem in Nederland niet te vergelijken met die in Spanje of het noorden van Zweden.

Kritische of vitale infrastructuur: infrastructuur waar uitval voor meerdere lidstaten problemen zou veroorzaken moest worden beschermd door Europese regels. Echter onder deze infrastructuur vallen niet alleen wegen of havens, maar ook zaken als telecom- en energienetwerken. Bijna alles dus.

Energieprestatie van gebouwen: hoewel de huizenmarkt geen Europese markt is en energieproblematiek van huizen in Spanje totaal anders is dan in Zweden, wil de Europese Commissie eisen stellen aan bepaalde energieprestaties van gebouwen.

Defensie: de Europese Commissie heeft voorgesteld voor een deel van de defensieaanschaf Europese aanbesteding verplicht te stellen.

Publieke omroep: de Europese Commissie heeft onlangs een herziening van de omroepmededeling aangekondigd. De lidstaten van de EU zijn in principe vrij om zelf te bepalen wat de taken, en daarmee de activiteiten, van de publieke omroep zijn. Maar eurocommissaris Kroes wil dat voortaan bij de ontwikkeling van nieuwe activiteiten door publieke omroepen van tevoren wordt getoetst of die een verstoring van de markt

betekenen, bijvoorbeeld internetactiviteiten. Ondanks verzet van een groot aantal lidstaten, waaronder Nederland, wil Kroes niet afzien van haar plannen. Formeel hoeft zij zich niets van de lidstaten aan te trekken, want het betreft een herziening van de interpretatie en toepassing van de staatssteunregels. Met betrekking tot staatssteun is de Europese Commissie exclusief bevoegd om maatregelen te nemen.

Gratis schoolboeken: dat was een leuk idee dat de SP van harte ondersteunde. Tot men erachter kwam dat vanwege EU-regels de schoolboeken verplicht moesten worden aanbesteed zodat verschillende aanbieders tegen elkaar konden concurreren. Dat leidde tot de angst dat scholen niet langer specifieke boeken konden bestellen, maar verplicht zouden worden in zee te gaan met de laagste aanbieder. De Europese Commissie moest uiteindelijk duidelijkheid verschaffen dat het bestellen van specifieke boeken nog steeds zou kunnen. Gevolg is wel voor scholen veel bureaucratie en chaos vanwege de ingewikkeldheid van de procedure. Een aantal scholen hebben de procedure moeten staken of overdoen.

REGELVERBOD

Ook door lidstaten te verbieden bepaalde regels op te stellen toont de EU haar bemoeienis:

De petfles voor limonade is op last van Brussel vervangen door een ander type omdat het Nederlandse milieuvriendelijke systeem de Europese markt zou verstoren. Nederland mocht in 2007 roetfilters op auto's niet eerder verplicht stellen dan de rest van de EU omdat er geen bijzondere omstandigheden waren die de vervroeging rechtvaardigden. Het alcoholmonopolie van de Zweedse overheid werd opzij geschoven door het Europees Hof van Justitie in 2007, omdat het doel om alcoholgebruik onder jongeren tegen te gaan ook op andere manieren mogelijk zou zijn.

ARBEIDSRECHT ONDERMIJND

Het Europees hof van Justitie deed in 2007 een aantal belangrijke uitspraken waarbij het stakingsrecht en CAO-afspraken deels moesten wijken

voor het belang van de interne markt en vrijheid van vestiging voor bedrijven:

Laval: het Hof bepaalde in de zaak Laval dat de actie van een Zweedse vakbond een beperking van het vrij verrichten van diensten opleverde. De bond wilde via een blokkade van bouwterreinen afdwingen dat de aannemer uit Letland loononderhandelingen zou voeren en zich bij een CAO aan zou sluiten. De bescherming van werknemersbelangen rechtvaardigde voor het Hof de actie niet.

Viking: deze Finse ferrymaatschappij besloot om een veerboot onder Estse vlag te laten varen. Zo zouden lagere lonen kunnen worden betaald, waarop vakbonden opriepen tot stakingen. Viking verzocht de Engelse rechter deze acties te verbieden. Dit verzoek werd toegewezen. In een advies voor het hoger beroep stelde het Europees Hof van Justitie dat collectieve acties een verboden belemmering van de vrijheid van vestiging kunnen zijn. Dergelijke acties kunnen toch gerechtvaardigd zijn als daarmee de bescherming van werknemers wordt nagestreefd. Dat is het geval indien arbeidsplaatsen of -voorwaarden worden bedreigd. Daarnaast moeten de acties geschikt zijn voor de verwezenlijking van dat doel en niet verder gaan dan daarvoor noodzakelijk is. Uit het arrest volgt dat vakbonden bij het plannen van collectieve acties (ook) rekening met deze voorwaarden dienen te houden.

Bovenstaande voorbeelden laten goed zien dat de regelgeving door Brussel vergaand ingrijpt in de nationale wetgeving en regelingen. De bananen zijn niet meer krom door Brussel, maar op veel andere terreinen slaat Brussel nog wel zijn vleugels uit en dat leidt nog veel te vaak tot een kromme situatie.

DE EUROPA-ROUTE

1952

Oprichting Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) door België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland. Het initiatief kwam van Frankrijk (Jean Monnet en Robert Schumann) en Duitsland (Konrad Adenauer) om voor eens en altijd een eind te maken aan de strijd om de mijnen van Elzas-Lotharingen.

Leden EGKS tekenden het Verdrag van Rome en richtten zo de Europese Economische Gemeenschap (EEG) op. Binnen de EEG werd een gemeenschappelijke markt gevormd. Later zouden ook kapitaal en arbeidskrachten deel uitmaken van de gemeenschappelijke markt. Tevens werd de Europese Atoomenergie Gemeenschap (Euratom) opgericht.

1957

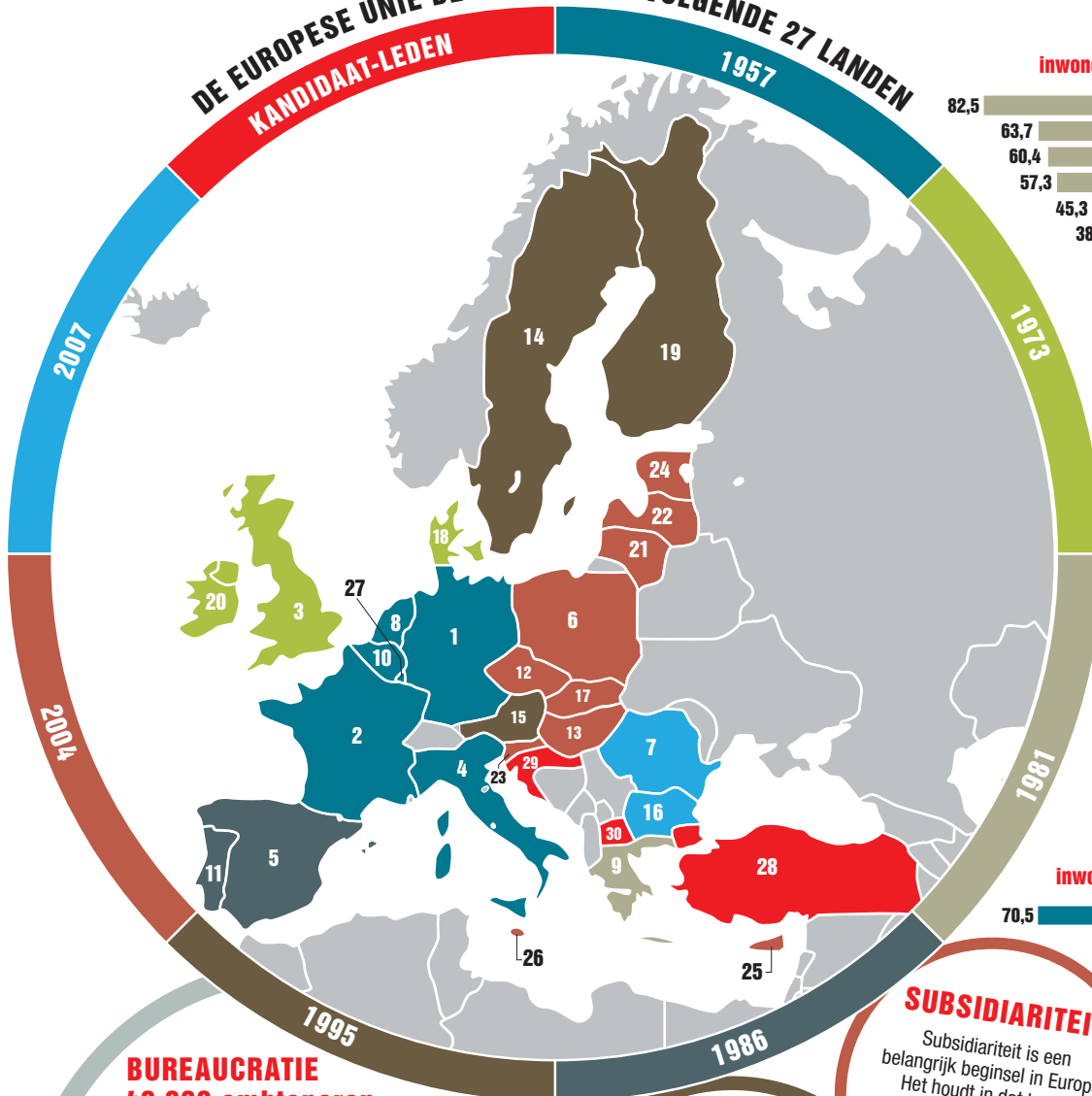
1969

Besluit tot de definitieve vorming van de Europese Gemeenschap met het vaststellen van de verordeningen op landbouwgebied en het beginsel van de eigen financiën van de EEG.

1968

Afschaffing van de laatste douanerechten tussen de lidstaten onderling voor industrieproducten en invoering van het Gemeenschappelijk Douanetarief (GDT).

DE EUROPESE UNIE BESTAAT UIT DE VOLGENDE 27 LANDEN

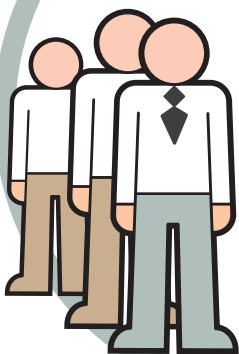
EU-LEDEN

inwoners x1 mln.	Landen
82,5	1 Duitsland
63,7	2 Frankrijk
60,4	3 Verenigd Koninkrijk
57,3	4 Italië
45,3	5 Spanje
38,2	6 Polen
21,8	7 Roemenië
16,4	8 Nederland
11,0	9 Griekenland
10,7	10 België
10,4	11 Portugal
10,3	12 Tsjechië
10,1	13 Hongarije
9,2	14 Zweden
8,3	15 Oostenrijk
7,6	16 Bulgarije
5,4	17 Slowakije
5,4	18 Denemarken
5,3	19 Finland
4,0	20 Ierland
3,4	21 Litouwen
2,3	22 Letland
2,0	23 Slovenië
1,3	24 Estland
0,8	25 Cyprus
0,4	26 Malta
0,4	27 Luxemburg

KANDIDAAT-LEDEN

inwoners x1 mln.	Landen
70,5	28 Turkije
4,0	29 Kroatië
2,0	30 Macedonië

BUREAUCRATIE 40.000 ambtenaren

Officieel heeft de EU ongeveer 40.000 ambtenaren. Volgens een schatting van een onafhankelijk Brits onderzoeksbureau is het werkelijke aantal veel hoger: 170.000. Het onderzoeksbureau telde ook de medewerkers van de 30 EU-agentschappen in heel Europa mee, de EU-werknemers op de kantoren in de 27 lidstaten, die van het Europees Parlement en van de Rekenkamer.

ECONOMIE 11,3 Biljoen euro

Als één handelsblok beschouwd had de EU in 2008 een geschat Bruto Binnenlands Product van 11,3 biljoen euro. Dat is 31% van het wereldtotaal. Daarmee is de EU de grootste economie ter wereld. 170 van de 500 grootste bedrijven ter wereld hebben hun hoofdzetel in de EU.

SUBSIDIARITEIT

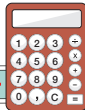
Subsidiariteit is een belangrijk beginsel in Europa. Het houdt in dat hogere overheden geen dingen moeten doen die evengoed door lagere overheden kunnen worden afgehandeld.

UITGAVEN EU 133,8 Miljard euro

De Europese Unie zal in 2009 ongeveer 133,8 miljard euro uitgeven. Dat is 1% van het BBP van de 27 landen samen. Een derde van dit bedrag gaat op aan landbouwsubsidies, waaronder overigens ook subsidies aan Heineken en Danone vallen, en bijna een derde aan subsidies voor minder ontwikkelde regio's. Nederland is een nettobetaler. We betaalden in 2007 4,4 miljard euro meer dan we ontvingen van de EU.

In werking treden van het Verdrag over een verdere uitbreiding van de begrotingsbevoegdheden van het Europees Parlement en de oprichting van een Rekenkamer van de Gemeenschap.

1977

1979

Eerste algemene verkiezing van de 410 afgevaardigden van het Europees Parlement. Het Europees Monetair Stelsel (EMS) treedt in werking. Deelnemers spreken af hun valuta ten opzichte van een spilkoers te laten fluctueren: 2,25 procent voor de sterke munten en 6 procent voor de zwakkere munten. In 1993 werden de bandbreedtes opgerekt en pond, lire en drachme gingen weer zweven.

1993

Bij het Verdrag van Maastricht werd besloten tot de oprichting van een Europese Unie, waar naast de al bestaande Europese Gemeenschap nog twee pijlers werden toegevoegd: Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid en Justitie en Binnenlandse Zaken. Besloten werd als overkoepelende naam de Europese Unie (EU) te gebruiken.

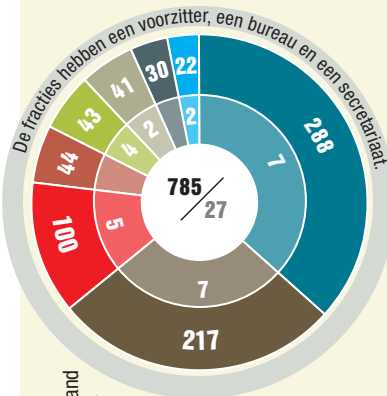
HET BESTUUR

Het Europese bestuur bestaat uit drie delen: het Europees parlement, De Raad van de Europese Unie en de Europese Commissie. Daarnaast is ook het Europees Hof van Justitie belangrijk. Doordat de wetgever vaak niet tot overeenstemming kan komen over bepaalde kwesties bepaalt het hof met zijn uitspraken op basis van de verdragen veel.

I. EUROPEES PARLEMENT (EP)

Het Europees parlement wordt sinds 1979 eens in de vijf jaar rechtstreeks gekozen. Spelregels voor de verkiezingen: kiesrecht vanaf 18 jaar, gelijkheid van mannen en vrouwen en stemgeheim. Een lid van het Europees Parlement werkt deels in Brussel, deels in Straatsburg. In Brussel zijn vergaderingen van de parlementaire commissies, fracties en extra voltallige vergaderingen. Daarnaast zijn er in Straatsburg twaalf voltallige vergaderperiodes.

FRACTIES

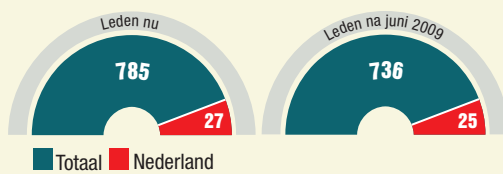
Nederland Europa

- PPE-DE Europese Volkspartij en Europese Democraten
- PSE Partij van de Europese Sociaaldemocraten
- ALDE Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa
- UEN Unie voor een Europa van Nationale Staten
- Verts / ALE Europese Groene Partij-Europese Vrije Alliantie
- GUE / NGL Europees Verenigd Links/Noords Groen Links
- NI Niet-ingeschrevenen
- ID Onafhankelijkheid en Democratie Groep

Taak fracties:

behandelen van de verslagen die door de parlementaire commissies worden opgesteld en indienen amendementen. Het standpunt van de fractie wordt in overleg vastgesteld; de leden zijn niet verplicht te stemmen.

HET EUROPEES PARLEMENT

PARLEMENTAIRE COMMISSIES

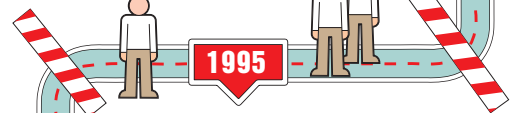
De politieke samenstelling van de commissies is conform de samenstelling van het volledige parlement. De commissies behandelen de voorstellen van de Europese Commissie en de Raad van de Europese Unie en zij stellen zo mogelijk een verslag op dat in de plenaire vergadering wordt ingediend.

II. EUROPESE COMMISSIE (EC)

Ieder land heeft recht op een lid in de EC. De voorzitter wordt door de gezamenlijke regeringen gekozen. De Commissie dient wetsvoorstellen in en verdedigt ze voor de parlementaire commissies. De Commissie neemt deel aan alle plenaire vergaderingen van het Parlement en moet rekenschap afleggen van haar politieke richtlijnen.

III. DE RAAD VAN DE EUROPESE UNIE (EUROPESE RAAD)

De Raad van de Europese Unie, bestaande uit ministers van de lidstaten, is het belangrijkste besluitvormingsorgaan van de EU. Hij is samen met het Europees Parlement verantwoordelijk voor het vaststellen van EU-wetten. De Raad komt in verschillende samenstellingen bijeen afhankelijk van het onderwerp (milieuraad, economische en financiële zaken, enz.). De Raad wordt voorgezeten door een lidstaat, om de 6 maanden een ander. In de regel komen de regeringsleiders en staatshoofden van de lidstaten vier keer bijeen als de Europese Raad waar de hoofdlijnen van het EU-beleid worden vastgesteld. Daarnaast zijn er ook veel informele raden. De Europese Raad is in tegenstelling tot de Raad van ministers geen formele EU-instelling.

1995

In vijf landen van de Europese Gemeenschappen (België, Nederland, Luxemburg, Duitsland en Frankrijk) gaan de Akkoorden van Schengen in, wat betekent dat de controles aan de grenzen tussen deze lidstaten afgeschaft werden. Dit maakt het vrije verkeer van personen mogelijk.

1999

De euro wordt officieel ingevoerd. Koersen van aandelen, obligaties en opties aan de beurs worden in euro's weergegeven. Euro-bankbiljetten en -muntstukken worden in 2002 in omloop gebracht.

2003

Het Verdrag van Nice bereidt de grote uitbreiding van mei 2004 voor. De voorgenomen herstructurering wordt door onderlinge strijd teniet gedaan. Besloten wordt een Europese Conventie in te stellen die een Europese Grondwet moet formuleren. Het voorstel komt in 2003 gereed, waarna in de intergouvernementele conferentie van 29 oktober 2004 een grondwettelijk verdrag tussen de lidstaten wordt gesloten.

2005

Afwijzing van de grondwet door de bevolkingen van Nederland en Frankrijk. In 2007 wordt het Verdrag van Lissabon (het Hervormingsverdrag) gesloten. Dit verdrag neemt voor 96% de veranderingen van de Europese grondwet over.

2008

De ratificatie van het verdrag was gepland voor de Europese Parlementsverkiezingen van 2009. Vijfentwintig van de 27 lidstaten hebben het document tot dusver geratificeerd, maar de bevolking van Ierland wees het verdrag op 12 juni 2008 af. De toekomst van het verdrag is hierdoor onduidelijk geworden.

In oktober 2009 komt er een nieuw Iers referendum!

A close-up portrait of Lothar Bisky, a middle-aged man with short, light brown hair, smiling slightly. He is wearing a dark suit jacket, a light blue shirt, and a dark tie with a subtle pattern. The background is a plain, light-colored wall.

“MEER EUROPA IS GOED VOOR DUITSLAND”

Tekst: Rob Janssen en Hans van Heijningen Foto: Aris / Die Linke

Op 1 maart werd Lothar Bisky tijdens het partijcongres van Die Linke in Essen tot Europees lijsttrekker gekozen. Wat motiveert de 67-jarige politicus die een doorslaggevende rol gespeeld heeft in de oprichting en succesvolle doorbraak van Die Linke om naar Brussel te gaan? En, wat zijn de Duitse speerpunten voor Europa? We spraken hem op het Europacongres van Die Linke in Essen.

Als partijvoorzitter wist u links in Oost- en West-Duitsland te verenigen en heeft u Die Linke naar grote electorale successen geleid. 2009 wordt in Duitsland 'Superwahljahr' genoemd omdat er naast de Europese verkiezingen dit jaar Bondsdagverkiezingen en verkiezingen op deelstaat- en lokaal niveau plaatsvonden. Heeft de partij u uitgerekend nu niet hard nodig als stuurman?

"Het hangt ervan af hoe breed of hoe smal je de politieke prioriteiten definieert. Wat mij betreft zijn dat naast de landelijke verkiezingen, de deelstaten en de gemeenten ook Brussel. Ik houd me al jaren met Europese politiek bezig, zowel in het kader van Europees Links als ook in de Bondsdagcommissie voor Europese aangelegenheden (Bisky is sinds 2005 lid van de Bondsdag – red.). Op die manier ontwikkel je een zeker specialisme en heb ik veel mensen in andere partijen leren kennen. De afweging om naar Brussel te gaan, is natuurlijk ingegeven door de wens en noodzaak om als partij sterk vertegenwoordigd te zijn in Brussel. Tegelijkertijd willen we de goede samenwerking met andere partijen – zoals de SP – voorzetten. De Duitse Linke is een belangrijke partij, maar ze vormt niet het knooppunt van de wereld. Wij hechten veel belang aan de samenwerking met andere linkse partijen in Europa."

Het is bekend dat 'Europese' onderwerpen als armoede en politieke ontwikkeling in vooral Oost-Europa hoog op uw agenda staan. Wat wilt u in Brussel bereiken?

"We hebben drie speerpunten. De eerste is het tot stand brengen van sociale minimumnormen voor een menswaardig bestaan. Dan hebben we het over werk en sociale zekerheid. Dat is hard nodig; zeker ook in Oost-Europa. Ten tweede wijzen we het beleid van militaire interventies af. Terwijl het aantal crises in de wereld toeneemt, doet Duitsland niets anders dan soldaten sturen om de grote politieke en sociale problemen op te lossen. Dat is een avontuurlijke en gevaarlijke politiek die wij verwerpen. En het derde speerpunt: we willen een Europa van de burger in plaats van het huidige Europa van de grote instituties en kapitaalsbelangen. We willen Europa grondig democratiseren. De bevolking van de lidstaten moet via referenda meer zeggenschap krijgen, het huidige Verdrag van Lissabon moet van tafel en daarvoor in de plaats moet er een nieuw verdrag komen waarover de bevolking mee kan discussiëren en mee kan beslissen. De arrogantie van de EU om alles over de hoofden van de mensen heen te beslissen, moet verdwijnen. In Duitsland weet 69 procent van de bevolking niet, dat er over drie

maanden Europese verkiezingen zijn. Waarom niet? Omdat de mensen denken: 'Ach, dat is Brussel, dat is ver weg'. Maar ondertussen regelt de Duitse regering zelfgenoegzaam, autoritair en ongecontroleerd haar zaken in Brussel! Wij willen een Europa van de burgers en dulden het neoliberalisme niet langer als heersende staatsreligie. Het huidige systeem heeft tot een enorme crisis geleid. Bij de twee grote partijen in Duitsland, de CDU en de SPD, is het *business as usual*. Maar de hoogtijdagen van het neoliberalisme zijn voorbij. We moeten nu voorrang geven aan wat het zwaarst weegt. Nu de Duitse banken door de overheid van een paraplu zijn voorzien, is het de hoogste tijd dat we iets doen voor de mensen die in de regen staan."

Hoe ziet u Europese samenwerking op dat vlak? In Nederland bijvoorbeeld voert de SP campagne tegen het overdragen van meer nationale bevoegdheden aan Brussel.

"Jullie campagne kan ik van harte ondersteunen. Maar we moeten niet voorbij gaan aan de bijzondere positie van Duitsland. Onze economie en maatschappij profiteren namelijk enorm van de EU. Onze export is zeer sterk van de EU afhankelijk; wij leven van de EU. In die zin heb ik er begrip voor dat het beleid van de EU ook ingrijpt op ons land. Maar dat mag er niet toe leiden dat alleen Brussel beslist. Het komt aan op een verstandige verdeling van bevoegdheden. En juist als Duitser ben ik van mening dat wij het op moeten nemen voor de armere landen in vooral Oost-Europa en hen royaal kredieten moeten geven. Want zonder deze landen zou de Duitse economie nooit de economische 'boom' van de afgelopen decennia hebben gekend."

Juist in deze tijd van crisis is het wel een opmerkelijk standpunt dat wij meer moeten betalen...

"Ja, omdat wij profiteren van de EU. Duitsland is de afgelopen tijd de motor van het neoliberalisme in Europa geweest. En niet het slachtoffer! Dat maakt dat we nu verstandige afwegingen moeten maken. Als je wilt dat andere volken Duitse producten kopen, dan moeten wij onze verantwoordelijkheid nemen voor het scheppen van economische en financiële voorwaarden die het andere volken mogelijk maken om die spullen te kunnen kopen. Dát is het probleem en daarom denk ik dat meer Europa goed is voor Duitsland. We willen geen Duits Europa, maar een Europees Duitsland."

Ik neem aan dat u zich met deze standpunten niet populair maakt bij de voorstanders van de vrije markt in uw land?

"Meneer Westerwelle (het populaire orakel van de liberale FDP – red.) zegt altijd één zin: 'de belastingen moeten omlaag'. Een tweede zin hoor ik nooit van 'm. In Duitsland is het liberalisme dood; het bestaat alleen nog maar uit het zinnetje 'de belastingen omlaag'. De neo-liberalen in Duitsland hebben jarenlang geroepen dat de staat niets mag doen. Dan zou je nu van ze mogen verwachten dat ze het onacceptabel vinden dat de staat enorm veel financiële middelen inzet om de crisisbrand te blussen. Maar nee, nu blijkt dat ook de FDP een staat nodig heeft die handelt. Je kunt hun positie goed vergelijken met die van de brandstichter die zich uitgeeft voor brandweerman. Wij leggen onze prioriteit bij de

mensen die een paraplu nodig hebben en niet bij de banken. In dat opzicht staan we haaks op de opvattingen van Westerwelle.”

U hebt veel belangstelling voor de ontwikkelingen in Oost-Europa. Kunt u daar iets meer over zeggen?

“Ik heb al gezegd dat we letterlijk en figuurlijk meer moeten investeren in die landen in Oost-Europa die in diepe crisis verkeren. Dat is niet alleen een kwestie van solidariteit maar ook van eigenbelang. Want de ontwikkelingen in die landen hebben grote invloed op de Duitse economie en werkgelegenheid.

Daarnaast ben ik persoonlijk erg geïnteresseerd in de cultuur van andere landen en volken. De Europese cultuur kent zeer veel variatie. Dat is een kracht van Europa en de Duitse cultuur kan daar alleen maar rijker door worden. Meer uitwisseling in het onderwijs juich ik daarom toe. Ik denk dat iedereen er beter van wordt wanneer meer mensen het gevoel krijgen dat het hun Europa is. Nu hebben ze het gevoel dat Europa het domein is van Angela Merkel en Peer Steinbrück (SPD-minister van Financiën –red.). Als voormalige Oost-Duitsers vind ik het een belangrijk succes dat Die Linke een West-Europese partij geworden is. Maar tegelijkertijd zouden we veel verliezen als we de contacten met Oost-Europa niet verder ontwikkelen. We kunnen veel leren van Polen, van Hongarije. Zeker, goede betrekkingen tussen Duitsland en Frankrijk zijn belangrijk. Maar die tussen Duitsland en Polen ook. Ons land is echter gefixeerd op het Westen. In Duitsland weten ze wat er in Parijs gebeurt en misschien wat er in Amsterdam aan de hand is. Naar de andere kant wordt nauwelijks gekeken. Dat is een verkeerde houding ten opzichte van Europa.”

U spreekt over cultuur en onderwijs. Het lijkt alsof het u pijn doet dat het Europa-debat vooral door financieel-economische aspecten gedomineerd wordt...

“Ja, dat is juist. Het huidige Europa is het Europa van de banken en grote concerns. In de Duitse politiek zijn de concerns het aller-, allerbelangrijkste. De grote coalitie (bestaande uit CDU/CSU en SPD – red.) is met niets anders bezig dan hen miljarden euro's achterna te smijten. Dat is een verkeerde politiek. Wij willen een politiek waar het geld bij de mensen komt, zodat hun koopkracht wordt verhoogd en Duitsland niet alléén van de export afhankelijk is. Als je alleen van de export van auto's of andere goederen afhankelijk bent, dan ben je erg kwetsbaar. Alleen al in het belang van de Duitse economie zou het veel verstandiger zijn als we de koopkracht zouden vergroten om weer een noemenswaardige interne markt te krijgen. Dat betekent, dat we een ander concept nodig hebben. Kijk, er wordt veel gepraat over de nationalisering van de banken. De Duitse regering ziet dat als een laatste

noodgreep om het neoliberale systeem overeind te houden. Maar de democratisering van de Europese Centrale Bank en de nationale banken – noem het nationalisering – zou wat ons betreft pas het begin zijn van de democratisering van de economie.

In Duitsland geeft men de Commerzbank achttien miljard, alsof het heel gewoon is. Naar Hypo Real Estate gaan meer dan honderd miljard! Terwijl onze extreemste eisen voor meer geld voor de sociaal zwakken in Duitsland hoogstens 40 miljard behelsden. Toen stonden alle partijen in koor te schreeuwen dat we het onmogelijke eisten en dat we populistten zijn. En nu krijgt een bank in een handomdraai meer dan honderd miljard!

Het staatsocialisme dat wij uit eigen ervaring kennen, komt terug. Nota bene in de persoon van een jonge minister van Economische Zaken (Karl-Theodor zu Guttenberg die onlangs Michael Glos verving – red.) die het staatskapitalisme predikt. Hij komt met recepten die wij uit de DDR nog kennen. Tegelijkertijd weten wij uit ervaring dat het nationaliseren van bedrijven niet genoeg is. Werknemers moeten meer rechten krijgen om over

investerings, beloningen en arbeidsomstandigheden mee te kunnen beslissen. Want alleen zij zijn geïnteresseerd in het voortbestaan van ondernemingen op de lange termijn. Bazen echter springen meteen naar de volgende onderneming als ze daar meer kunnen verdienen.”

Hoe kijkt u aan tegen de EU-uitbreiding oostwaarts?

“Het proces van integratie van Roemenië in de EU gaat moeizaam en met Bulgarije loopt het ook niet zo makkelijk. Hongarije is wat eenvoudiger, maar dat land heeft enorme economische problemen. Toch is de EU-uitbreiding oostwaarts mij liever dan de omsingeling van Rusland door de NAVO. Dat is een gevaarlijke politiek, die de Russen niet zo maar zullen accepteren. Wat moet de NAVO nou in Oekraïne en Georgië? Wat een waanzin! Dat zijn fantasieën van gekken, die rijp voor de dokter zijn! Het is gevaarlijk wat daar gebeurt en het heeft met veiligheid helemaal niks te maken. Tegen de achtergrond van toenemende spanning in Oost-Europa vind ik het vraagstuk van de EU-uitbreiding belangrijk.”

En Turkije?

“Daar heeft de partij nog geen mening over gevormd. Maar ik heb er zelf eentje bedacht. Die luidt: ja, waarom niet, wanneer dat land aan de spelregels voldoet? Maar als Turkije bij de EU komt, dan ontbreekt Rusland. Dat wordt dan wel een heel andere Europese Unie!”

Bouwt uw nieuwe fractie in Brussel verder op wat er de afgelopen jaren gedaan is of kunnen we iets nieuws verwachten?

“We hebben de afgelopen jaren een aantal goede Europa-politieke ervaringen opgedaan. Die willen we verder uitbouwen. Maar wat we zeker ook nastreven, is dat Die Linke een begrip wordt in Europa. Veel mensen kennen conservatieve, liberale en sociaal-democratische partijen in de lidstaten, maar die Linke kennen ze niet.

Wij willen een adres in Europa worden; een partij met een herkenbaar alternatief. En dan bedoel ik: alternatieve sociaal-politieke ideeën, inzet voor menswaardige verhoudingen, tegen militaire interventies en voor meer democratisering. Dat zijn de *trademarks* van Die Linke. Het is mijn droom dat we die *trademarks* gemeenschappelijk verder uitwerken – in Den Haag, in Berlijn, in Brussel, in Boekarest.”

Welke rol speelt de Europese Linkspartij, waarvan u ook voorzitter bent?

“De Europese Linkspartij is een vereniging van ongeveer 30 partijen die zegt: in het verlengde van de GUE/NGL zetten we nieuwe stappen op het vlak van de Europese samenwerking. We willen een transparante linkse politiek voor de 21ste eeuw en daartoe willen we graag met sociale partijen uit andere landen samenwerken. Momenteel verloopt die samenwerking niet eenvoudig. Er zijn nogal wat problemen in de kernlanden van het eurocommunisme zoals in Italië en Spanje, maar daarnaast ook in Frankrijk. Maar vanuit de Europese Linkspartij is er ook veel belangstelling voor uitwisseling en samenwerking met links in Scandinavië en met de SP. Daar zit niet alleen veel ervaring, maar ook nieuw elan en er worden successen geboekt. Dat kan een verrijking betekenen.”

In Nederland geldt Brussel meestal als een zijspoor of een tussen- dan wel eindstation voor politici. Hoe ligt dat in Duitsland?

“In Duitsland zeggen ze: ‘Heb je nog een opa, stuur hem naar Europa’. Mijn versie luidt: ‘Ik ben opa en wil naar Europa’. Nee, ik ga vrijwillig. Ook al heb ik een leeftijd bereikt waarop je uitgerangeerd kunt worden. Ik heb laten weten dat ik vanaf 2010 geen partijvoorzitter meer wil zijn. Veertien jaar heb ik het gedaan, onverdraaglijk lang! Ik had de keuze op te houden of naar Brussel te gaan om daar de politiek in te gaan. Wat mij drijft heb ik jullie in dit interview proberen duidelijk te maken.”

“BESLISSENDE BIJDRAGE”

De avond voor zijn verkiezing als lijsttrekker lichtte Oskar Lafontaine de kandidatuur van Lothar Bisky als volgt toe: “Door jouw inzet om vanaf 2003 te bouwen aan de nieuwe PDS en door jouw bijdrage aan de discussie over economische globalisering en alternatieven – in je hoedanigheid van voorzitter van de Europese Linkspartij – heb je een beslissende bijdrage geleverd aan de vorming van Die Linke, en de succesvolle doorbraak van onze partij in heel Duitsland.”

“KOM BIJEEN SCEPTICI, EN VERTEL ME JE LEUGENS”

PARTIJDIGE OVERHEIDSINFORMATIE MAAKT BRUSSEL ONDEMOCRATISCH

Tekst: Diederik Olders Foto: European Commission - Audiovisual Service

Europa verkoopt zichzelf. Niet door goed werk te leveren, of door transparant te zijn, maar door heel veel belastinggeld uit te geven aan promotie. Het overgrote deel van die promotie zit verstopt in zelfbenoemde 'objectieve informatie', die vaak juist erg eenzijdig is. Zelfs op school worden kinderen en jongeren voorbereid op het Europees burgerschap zoals de Europese Commissie dat graag ziet.

Toen in 2005 Nederland in een referendum 'Nee' zei tegen de Europese Grondwet, stonden de kranten vol met verontwaardigde reacties. "Onderbuikgevoelens" kregen de schuld. Tegenstemmers waren onvoldoende geïnformeerd over de Europese Unie. Die opvatting hoor je nog steeds regelmatig. Voorbeeld. De Europese Commissie gaat € 1,8 miljoen besteden aan een publiciteitscampagne in Ierland, waar voor de tweede keer een referendum over de opvolger van de Europese Grondwet, het Verdrag van Lissabon wordt gehouden ('nee' was niet het goede antwoord...). Na vragen van SP-Tweede Kamerlid Harry van Bommel hierover, antwoordde Staatssecretaris voor Europese Zaken Frans Timmermans dat de campagne inderdaad gericht is op de groepen die het vaakst 'nee' hadden gestemd en dat het doel is hun "kennis te vergroten".

DE GEESTEN RIJP MAKEN

Dat de Europese Commissie belastinggeld uitgeeft om de Ierse opinie te beïnvloeden, zal bij veel mensen vragen oproepen. Een overheid die

eenzijdig de publieke opinie probeert te sturen, over een thema dat nog onderwerp is van een democratisch proces: is dat wel democratisch? (zie het kader). Het probleem is: dit is geen uitzondering. De Europese Commissie werkt al jaren op deze manier. Met heel veel belastinggeld worden allerlei promotiecampagnes gevoerd, met als doel de geesten in Europa rijp te maken voor het Europa zoals de Europese Commissie dat graag ziet.

In december 2008 verscheen een rapport (www.openeurope.org.uk) met de naam 'The hard sell: EU communication policy and the campaign for hearts and minds'. Daarin wordt duidelijk dat de Europese Unie alleen al in 2008 ten minste 2,4 miljard euro uitgaf aan promotie van zichzelf en van de doelstelling van een steeds verdergaande Europese integratie. Dat is meer dan wat Coca Cola jaarlijks uitgeeft aan promotie wereldwijd, zo merken de auteurs op. De Commissie doet dat onder andere

door vaak Eurofile (lobby-)organisaties te sponsoren (zoals de *European Movement*, die een federaal Europa als doel heeft) en door van EU-informatie een goed-nieuwsshow te maken.

SCHAAMTELOOS

De Europese Commissie schaamt zich ook helemaal niet voor het feit dat ze partijdige informatie verspreidt over onderwerpen waar het democratisch besluitvormingsproces nog niet voltooid is. Margot Wallström is vicevoorzitter van de Europese Commissie en belast met communicatie. In 2007 was er nog op haar beginpagina te lezen: "wil het nieuwe verdrag (het Verdrag van Lissabon – red.) met enthousiasme ontvangen worden, dan zal de communicatie tussen de EU en haar burgers moeten worden verbeterd. Dat is de weg die de Commissie in 2007 is ingeslagen." Ook in andere officiële documenten wordt schaamteloos gepraat over het overtuigen van Europese burgers van nog niet aanvaard beleid.

OOK IN HET ONDERWIJS

De Europese Commissie begrijpt heel goed dat de jeugd de toekomst heeft. Daarom investeert ze nu al in de kiezers van de toekomst. Dat doet ze door docenten en leerlingen goed in de watten leggen met gratis leermateriaal, leuke uitwisselingen en hen te 'helpen' aan goede informatie over Europa. Op meerdere websites wordt lesmateriaal over Europa aangeboden, meestal gratis. Deze sites en het onderwijsmateriaal, en allerlei andere educatieve programma's worden gesubsidieerd ofwel door de Europese Commissie ofwel door het Europafonds van Buitenlandse Zaken. Hieronder een paar voorbeelden van de 'goede informatie' waarmee Nederlandse leerlingen worden opgeleid tot brave Europeanen.

In het door het Europafonds gesubsidieerde lesboekje *Hé, Europa?!* worden de leerlingen getraakteerd op informatie over voedsel "Uit Europa: gezond, lekker, veilig en beschermd" en dus vooral over hoe voedsel zo veilig en beschermd is dankzij de EU.

In het educatief project EU100 (www.eu100.nl) spelen leerlingen een Europaspel en denken ze na over wat de EU eigenlijk is. Ook leren ze *the Lisbon song*, waarin het verdrag van Lissabon wordt 'uitgelegd'. Op de muziek van *The times they are a'changing* van Bob Dylan wordt onder andere gezongen:

*Come gather you sceptics
and tell me your lies.
You don't understand
what you do criticise.
You cling to the past,
while you know it can't last
and the borders are rapidly fading.
So you'd better tune in
or you'll sink like a stone
cause the old Europe is changing*

Op Europaeducatief.nl vind je, aanbevolen voor havo en vwo: *Eurofabels - Brochure waarin allerlei hardnekkige misverstanden over Europa en de Europese Unie worden weerlegd. De tekst is geïllustreerd met cartoons. Prijs: Gratis.* In 24 pagina's worden 35 stellingen over Europa 'weerlegd'. De stellingen zijn zo geformuleerd dat het gemakkelijk is ze te weerleggen. De vraag is

Wat is propaganda?

Een bekende definitie is: Propaganda is de opzettelijke, systematische poging om overtuigingen te beïnvloeden, meningvorming te manipuleren en gedrag te sturen, zodanig dat gedrag ontstaat dat het doel van de propagandist bevordert. (Garth S. J. and Victoria O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, 4th ed., Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2006). Op basis hiervan zou je alle beïnvloeding door de overheid als propaganda kunnen beschouwen. Daar valt dan bijvoorbeeld ook onder een postbus 51-spotje dat mensen probeert af te houden van rijden onder invloed. Nu kun je twijfels hebben over hoe effectief zo een overheids campagne is, en kun je beargumenteren dat belastinggeld beter besteed kan worden. Maar dat is wat anders dan het propaganda te noemen. Want 'propaganda' heeft – terecht – een negatieve bijklank gekregen.

Onderdrukkende regimes hebben, zeker in de twintigste eeuw, propaganda ingezet om ook macht uit te oefenen over wat grote groepen mensen vinden en denken. Voor zoiets is in een democratie geen ruimte. Daar vinden we het belangrijk dat mensen hun democratische rechten kunnen uitoefenen op basis van zo volledig mogelijk informatie; en dus niet alleen de informatie die de staat voor ons uitkiest. De ervaringen van de Tweede Wereldoorlog leidden in Nederland dan ook tot de oprichting in 1946 van de Commissie-Van Heuven Goedhart, die nadacht over de vraag hoe overheidspropaganda voorkomen kon worden. Behalve bij 'jaarlijk nationale belangen' is overheidspropaganda over contro-versiële onderwerpen uit den boze, was de conclusie. In 1984 (!) vond de commissie-Van der Voet dat beïnvloeding door de overheid best mocht, maar onder strikte voorwaarden – 'principia'. Een belangrijke voorwaarde, die nog steeds geldt, is dat beïnvloeding alleen mag bij niet-controversieel beleid. Doet de overheid dat toch, dan moet de communicatie in redelijke verhouding staan tot "de mogelijkheden van andere spelers in het maatschappelijk krachtenveld" (Jacq. Wallage, *In dienst van de democratie. Het rapport van de Commissie Toekomst Overheidscommunicatie*, Den Haag 2001).

Voor beïnvloeding door de Europese Unie zijn geen regels zoals in Nederland. De praktijk wijst ook uit dat de EU zich weinig zorgen maakt over redelijke verhoudingen in de communicatie over Europa. Dat betekent dat een belangrijke veronderstellingen voor een gezonde democratie door Brussel volledig aan de kant is geschoven.

dan ook of er wel bronnen te noemen zijn voor de 'misverstanden'. De grappige cartoons van Gerrit de Jager zetten de Eurocritici weg als zeurpieten; er glijdt iemand uit en een norse vrouw zegt: 'dat komt door Europa'. Alle 35 weerlegde stellingen zijn Europa-kritisch. In een onpartijdig boekje had een weerlegging niet misstaan van echt bestaande Eurofiele fabels als: bij een 'nee' tegen de Europese grondwet gaat in Nederland het licht uit (ik zal wel een bron geven: toenmalig minister Brinkhorst in De Telegraaf, 10 mei 2005).

In *Europa in 12 lessen* van het publicatiebureau van de EU (gratis) staat volgens de omslagtekst: "Wat is het nut van de Europese Unie? (...) Welke voordelen heeft zij haar burgers al gebracht?" En inderdaad: alleen de voordelen komen aan bod. Maar ook: "De stelsels voor de sociale zekerheid zijn echter aan modernisering toe, om ze duurzamer te maken". En: "De publieke opinie winnen voor de

Europese integratie is nog steeds de grootste uitdaging waarvoor de Europese instellingen zich gesteld zien."

HET DEBAT VOLGENS BRUSSEL

De Europese Unie wilde, na het 'debacle' in 2005, naar eigen zeggen het debat aangaan met de Europese burger onder de noemer 'Plan D voor democratie'. De voorbeelden in dit artikel – en er is nog veel meer – laten zien hoe Brussel dat debat wil voeren: willens en wetens partijdig communiceren, met een budget en een organisatie waar andere deelnemers aan het debat niet aan kunnen tippen. Het is de naam 'democratie' niet waard.

Binnenkort publiceert het Wetenschappelijk Bureau van de SP een rapport waarin dieper wordt ingegaan op de manieren waarop de Europese Unie de jeugd 'informeert'.

SOCIALISME OF BARBARIJ?

HEERSENDE

KLASSE IN

VERWARRING

Tekst: Hans van Heijningen en Sjaak van der Velden Foto: Suzanne van de Kerk

Kees van der Pijl is hoogleraar Internationale betrekkingen aan de Universiteit van Sussex. Hij schreef onder andere *Global Rivalries from the Cold War to Iraq* (London: Pluto, 2006), en *Transnational Classes and International Relations* (London: Routledge, 1998)

Dertig jaar geleden schreef u over het ontstaan van de EEG. Vindt u nog steeds dat daar een kapitalistisch belang achter zat?

“Eigenlijk kun je stellen dat de grondgedachte van dat boek *Een Amerikaans plan voor Europa* nog steeds geldig is. Het was wel in jargon geschreven, maar als je daar doorheen kijkt dan blijft de analyse geldig. De Europese samenwerking is na de oorlog ontstaan om het kapitaal aan deze kant van de Atlantische oceaan te synchroniseren met het kapitaal in de Verenigde Staten. Daar bedoel ik mee dat Amerika voorliep op Europa en dat het transnationale kapitaal ook hier onder dezelfde verhoudingen wilde werken. Het bekendste voorbeeld daarvan was de staalindustrie die hier hopeloos verouderd was. Door de voorloper van de EU, de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal (EGKS), kreeg de staalindustrie de gelegenheid te moderniseren.”

Speelde de Koude Oorlog ook een rol in de Europese plannen voor eenwording?

“Zeker. Al in 1944, dus nog midden in het bondgenootschap met de Sovjet-Unie tegen de Nazi's, waren Amerika en Engeland ervan overtuigd dat er een samenwerkingsverband nodig zou zijn tegen de Russen. Ze voorzagen al conflicten. Duitsland zou daar dan als een soort bufferstaat een grote rol in moeten spelen. Voor alles moest worden voorkomen dat de Duitsers weer met de Russen zouden gaan samenwerken zoals ook na de Eerste Wereldoorlog was gebeurd. De herbewapening van Duitsland werd toen door Rusland gesteund. Om een herhaling te voorkomen zou Duitsland – waarvan wel gezegd wordt dat het te groot is voor Europa en te klein voor de wereld – dit keer moeten worden ingescha-

keld in een westers bondgenootschap in plaats van te worden buitengesloten. De Fransen op hun beurt waren daar huiverig voor. Zij zijn al meer dan honderd jaar de grote rivaal van Duitsland en zien de Duitsers liever krachteloos. Om te voorkomen dat er dingen tegen hun zin gebeuren hebben de Fransen vaak het initiatief genomen voor Europese samenwerking, in de hoop daarmee hun eigen positie te versterken.”

Zijn de Fransen daarin geslaagd?

“Eigenlijk niet. Het is op alle fronten duidelijk dat Duitsland weer het machtigste land van Europa is. Sarkozy van Frankrijk kan niet veel anders doen dan een beetje sputteren. Duitsland heeft de grootste bevolking en het grootste nationale inkomen van alle landen van de EU. We hebben onderzoek gedaan naar netwerken van belangrijke mensen uit het bedrijfsleven waaruit blijkt dat sinds de eenwording van Duitsland het Duitse kapitaal het centrum is geworden van de relaties tussen Europa en de Verenigde Staten. In feite komt de situatie erop neer dat de Fransen en Italianen via Duitsers met de Amerikanen spreken. Nederlanders vormen in die netwerken trouwens vaak voor andere landen een brugfunctie naar Duitsland. Dat onderzoek is heel leerzaam geweest.”

Dat soort onderzoek wordt al heel lang gedaan, maar kun je echt conclusies verbinden aan het feit dat mensen elkaar ontmoeten in besturen of raden?

“Je moet inderdaad uitkijken dat een dergelijke analyse niet tot simplificaties leidt. Natuurlijk is het niet zo dat als mensen elkaar ergens ontmoeten, ze ook automatisch samenzweren.

Maar als ‘personele unies’ vaak voorkomen en je ziet dat weerspiegeld in het gevoerde beleid, dan mag je aannemen dat die wederzijdse samenwerking van invloed is op de uitkomsten van dat beleid.

“HET IS OP ALLE FRONTEN DUIDELIJK DAT DUITSLAND WEER HET MACHTIGSTE LAND VAN EUROPA IS”

De heersende klasse ziet kans om te heersen door wat ik noem ‘een veld van dwingende consensus’. Die consensus of overeenstemming kan zich wijzigen, maar als die eenmaal vastligt, dan houdt iedereen zich daar ook aan. Doe je dat niet, dan lig je eruit. Ondertussen mag je binnen het kader van die brede consensus verder je eigen gang gaan. Dat klinkt misschien wat vaag, maar zo werkt het wel. De liberale machthebbers hebben geen vaste agenda, maar gaandeweg, al doende, vormt die agenda zich. De neoliberale agenda vormde zich ook zo. Je kunt het vergelijken met mode, in korte tijd is iedereen ervan overtuigd dat je die of die kleding moet dragen, maar tegelijk is iedereen er ook van overtuigd dat men zijn eigen voorkeur volgt. Verschil is wel dat de politieke agenda van de heersende klasse gevolgen heeft voor het leven van miljarden mensen. Op dit moment zie ik dat de consensus ‘via het wereldwijde buizenstelsel’ in ontbinding is. Onzekerheid troeft!”

Bestaan er naast die bedrijfsnetwerken van commissariaten en raden van bestuur nog andere belangrijke netwerken?

“De belangrijkste is denk ik de *European Round Table of Industrialists* (ERT). Dat is een club van topmensen uit het Europese bedrijfsleven. Zij begonnen hun activiteiten in 1983 omdat ze vonden dat de eenwording van de Europese markt niet snel genoeg ging. In april kwam een

groep bijeen bestaande uit vertegenwoordigers van onder andere Thyssen, Olivetti, ICI, Siemens, Fiat, Shell, Philips, Renault, Volvo, en Nestlé. Hun belangrijkste doel werd de bevordering van vrije concurrentie in Europa. Inmiddels zijn ook andere bedrijven aangesloten. Voor Nederland zitten op dit moment Van der Veer (Shell), Kleisterlee (Philips), Wijers (AkzoNobel) en Van Boxmeer (Heineken) in de ERT. Die mannen dragen bij aan het belangrijke debat in Europa, zij bepalen de agenda. In werkgroepen praat men daar over allerlei onderwerpen zoals de relaties met Rusland, het klimaatprobleem, onderwijs of de pensioenhervorming. Terugkijkend kun je constateren dat wat daar wordt besproken belangrijk is voor de Europese politiek.

Op een ruimer niveau bestaat natuurlijk ook nog het *World Economic Forum* in Davos. Dat begon in 1971 als een bijeenkomst van Europese zakenlui in samenwerking met de Europese Gemeenschap. Tegenwoordig zijn wereldwijd ongeveer duizend bedrijven lid van het forum, maar dat zijn dan wel uitsluitend bedrijven met een omzet van meer dan vijf miljard dollar. Die overleggen over alle denkbare onderwerpen van sport tot entertainment en daar vormt zich ook een consensus over belangrijke zaken. Die consensus dragen ze dan weer over op de politieke leiders die vaak ook worden uitgenodigd en hun zegje mogen doen. Daar zou links nog van kunnen

leren. Wij vliegen elkaar soms in de haren over onbelangrijke zaken en daardoor blijven de belangrijke zaken liggen.”

Kunt u een voorbeeld geven van iets waarover bij de Europese leiders nu een consensus bestaat?

“Het duidelijkst vind ik dat nu bij het Europese veiligheidscomplex. Dat loopt van bewapening tot de veiligheid op straat. Europa treedt steeds duidelijker op als militaire macht, maar bemoeit zich daarnaast ook intensief met de veiligheid op straatniveau. In het kader van de bestrijding van de kleine criminaliteit hangen steden vol camera's en surveillance. Daar valt heel veel onder hoor. Ook het verbod op roken in de openbare ruimte – voor alle helderheid: ik ben geen roker – heeft te maken met de lange arm van de overheid die steeds dieper ingrijpt op terreinen die tot voor kort tot het privé-domein van burgers gerekend werden. De overheid probeert alles te controleren onder het motto van veiligheid. Bij elke diepe crisis in het kapitalisme zie je een tsunami van corruptie en verkwisting, met alle maatschappelijke en politieke implicaties van dien. Het establishment beknot de vrijheid en de democratie om eventuele onrust te beperken. Vergeet niet dat we leven in een systeem in verval en dat doet alles om zichzelf in stand te houden.”

Doelt u op de economische crisis?

“Zeker, de heersende klasse heeft daar geen antwoord op. De crisis van de jaren dertig werd bestreden met het afkopen van de bevolking. ‘Iedereen een auto’, zoals Henry Ford zei, was toen nog een optie. De invoering van de lopende band maakte dat ook echt mogelijk. Nu zie ik niet zo gauw een slapende technologie die de wereld uit het slop kan trekken. Omdat er nu geen sterke arbeidersbeweging bestaat zullen ze het misschien zoeken in verslechtering van de leefomstandigheden door bijvoorbeeld de lonen te verlagen, maar dat is vragen om onrust.”

Kan de crisis ook leiden tot een verscherping van de nationale tegenstellingen?

“Die tendens bestaat natuurlijk altijd, maar de belangen van het transnationale kapitaal zijn denk ik sterker. Frankrijk probeert nu wel haar gram te halen op Duitsland en er zijn wat tegenstellingen tussen de VS en Europa. Ik denk echter niet dat deze conflicten erg hoog zullen oplopen. Het is meer een kwestie van het westers kapitaal tegen de rest van de wereld. Maar er zijn altijd conflicten die uit de hand kunnen lopen; de crisis van de jaren dertig is ook pas beëindigd door de Tweede Wereldoorlog. De beoogde uitbreiding van de NAVO richting Georgië en Oekraïne om de gastoevoer veilig te stellen houdt ook risico's in.

Wat we nu kunnen verwachten is echter onduidelijk. Het feit dat Obama tot president van de VS gekozen werd ontroerde mij vanuit mijn betrokkenheid bij de emancipatie van de zwarten in de VS. Maar op het vlak van buitenlandpolitiek omringt hij zich met de Clinton-troep en militante zionisten. De VS onder Obama zetten vermoedelijk het oude beleid voort in Afghanistan en stevenen daar op een nederlaag af. De nieuwe president lijkt voorlopig vooral het binnenlandse beleid centraal te stellen, dus dat biedt in theorie kansen voor Europa, waar de wapenindustrie behoorlijk aan de weg timmert. Toch voorzie ik niet dat Europa de komende periode ertoe over zal gaan om op andere continenten in te grijpen. Europa is erg met zichzelf bezig. Nu de crisis doorzet, worden de onderlinge verhoudingen er niet makkelijker op. De EMU (de monetaire unie) is aan diggelen omdat begrotingstekorten in vrijwel alle EU-lidstaten boven de 3 procent uitkomen. Van een samenhangend EU-beleid is in dit opzicht geen sprake. Landen laten hun nationale belangen prevaleren boven een abstract Europees belang. Door het afstemmen van de Grondwet in Frankrijk, Nederland en Ierland verkeert het proces van Europese integratie in een diepe crisis.”

Bent u eigenlijk pessimistisch of optimistisch over de ontwikkelingen in de wereld?

“Er zijn allerlei ontwikkelingen waar je niet vrolijk van wordt. Het lijkt wel of Rosa Luxemburg gelijk krijgt met haar uitspraak dat de wereld staat voor de keuze tussen socialisme of barbarij. Maken we er een betere wereld van of gaat het systeem ten onder en neemt het ons dan mee? Binnen de heersende klasse bestaat grote verwarring over de toekomst, vooral ook over de reactie van de bevolking op de crisis. Berusten de mensen of komen ze in opstand? Frankrijk kent veel meer dan Nederland een verzetscultuur, maar het verzet tegen de moderniseringsplannen van de regering houdt het land al ruim tien jaar in een wurggreep zonder dat links kans ziet om zoveel macht te ontplooiën dat een alternatief mogelijk is.

Doordat de machthebbers de angst voor een klimaatcrisis hebben omarmd, ben ik bang voor de gevaren van een eco-autoritair systeem. De overheid bepaalt daarbinnen het gedrag van mensen op vergaande wijze. Heb je wel een HR-ketel, rook je niet te vaak en sta je niet te lang onder de douche. Dat sluit trouwens naadloos aan bij de tendens naar een controle-maatschappij die vanuit veiligheidsoverwegingen bestaat.

Dat is wat mij betreft de dreigende barbarij. Het socialisme heeft echter ook kansen. De huidige crisis is een kans voor links om het beleid te veranderen. Soms heb ik wel eens een visioen. Daarin ontstaat het socialisme langzaam vanuit de crisissen van het kapitalisme omdat de staat steeds weer in moet grijpen. Acties van mensen zijn daar wel voor nodig natuurlijk; het gaat niet vanzelf. Misschien levert een strijd voor een duurzame maatschappij wel kansen voor het socialisme, voor een menswaardige samenleving.

Dus om jullie vraag te beantwoorden: we leven in een maatschappij in verval maar ik ben een onveranderlijke humanistische optimist.”

HET RIJKE

DEEL 44

Farshad Bashir, SP-Tweede Kamerlid,
over Albert Einstein (1879 - 1955)

ROOIE LEVEN

RELATIVITEIT EN SOCIALISME

Albert Einstein werd geboren in een joodse familie op 14 maart 1879 in Ulm en is vooral bekend als een van de grootste natuurkundigen aller tijden. Einstein verbeterde met zijn relativiteitstheorie de voorheen bekende zwaartekracht-theorie van Isaac Newton (1643- 1727). Een minder bekende kant van Einstein is het feit dat hij voor het socialisme uitkwam.

Op de middelbare school in München bleek Einstein geen gewone leerling. Hoewel Albert protesteerde tegen uit het hoofd leren van leerstof, zorgde hij er toch voor dat hij uitstekende cijfers haalde. Maar toen het bedrijf van zijn ouders failliet ging en zijn ouders naar het Italiaanse Pavia verhuisden om daar een nieuw bestaan op te bouwen, ging hij van school. In 1895 deed Einstein in Zürich toelatingsexamen aan de Eidgenössische Technische Hochschule (ETH). Albert slaagde niet, want hij zakte voor Duits en Geschiedenis, terwijl hij voor wiskunde en wetenschapsvakken uitstekende cijfers haalde. Hij moest dus terug naar de middelbare school. Uiteindelijk studeerde hij af en behaalde hij het leraarsdiploma van de ETH in 1900.

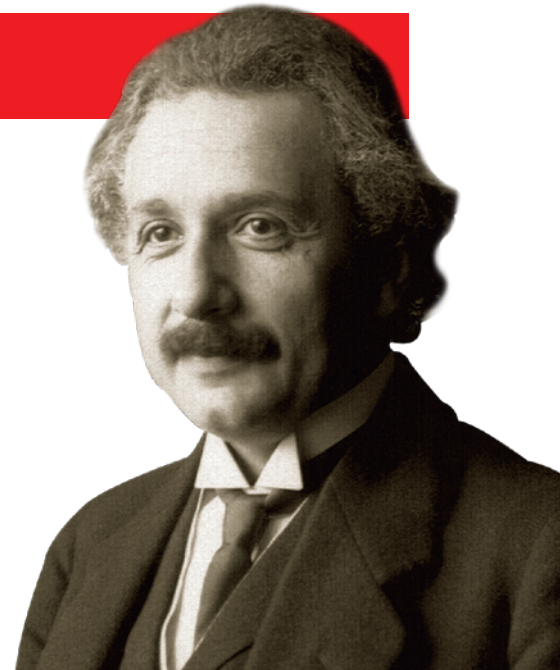
Hoewel Albert Einstein ook bijgedragen heeft aan andere natuurkundige gebieden is hij vooral bekend geworden door de relativiteitstheorie. In 1905 publiceerde hij zijn speciale relativiteitstheorie (naast nog twee theorieën waaronder een over het 'foto-elektrisch effect') en in 1915 breidde hij dit uit met de algemene relativiteitstheorie. Heel kort gezegd betekent zijn theorie dat tijd, ruimte en snelheid niet absoluut zijn, maar relatief ten opzichte van elkaar. En dat de lichtsnelheid (300.000 km/s) de

grootste snelheid is, maar ook een snelheid die onmogelijk bereikt kan worden.

Voor ons dagelijks leven heeft de relativiteitstheorie geen effecten. De gevolgen van de relativiteitstheorie worden pas zichtbaar als men de lichtsnelheid nadert of in velden komt met zeer grote zwaartekracht. Consequentie van de relativiteitstheorie is dat gelijktijdigheid niet bestaat: de tijd gaat bij iemand die ten opzichte van jou beweegt langzamer dan jouw tijd! Hetzelfde geldt voor lengte en massa: als iemand ten opzichte van jou beweegt, is hij voor jou korter en tegelijkertijd zwaarder dan als diezelfde persoon stil zou staan. Theoretisch kan ook nog afgeleid worden dat energie en massa in elkaar kunnen overgaan (de beroemde $E=mc^2$). In de praktijk maakte dit laatste de ontwikkeling van de atoombom en atoomenergie mogelijk.

In 1921 kreeg Einstein de Nobelprijs, niet voor zijn relativiteitstheorie, maar voor zijn verklaring van het foto-elektrisch effect. De relativiteitstheorie van Einstein was voor veel mensen onbegrijpelijk en dus niet algemeen geaccepteerd. Maar tegenwoordig blijken alle experimenten in overeenstemming met de relativiteitstheorie te zijn.

Einstein was gekant tegen het Duitse nationalisme. In 1896 leverde hij zelfs

zijn Duitse paspoort in. Tot 1901, toen hij het Zwitsers staatsburgerschap kreeg, was hij staatloos. Maar in 1914, toen Einstein lid werd van de Pruisische Academie van Wetenschappen, kreeg hij weer de Duitse nationaliteit. Op het moment dat Einstein in de VS was voor een reeks lezingen, kwam in Duitsland Adolf Hitler aan de macht. Hij keerde niet terug, leverde zijn Duitse paspoort weer in en besloot om Amerikaan te worden. In Duitsland begon een campagne om Einstein zwart te maken: zijn joodse wetenschap zou onzin zijn.

Een onbekendere kant van Einstein is zijn inmenging in discussies over politieke onderwerpen. Niet vreemd natuurlijk voor iemand die twee grote wereldoorlogen meemaakte, en in het land woonde waar het nationaal-socialisme opkwam. Einstein was een pacifist en sympathiseerde met de marxisten. Hij gaf ook lezingen over socialisme en had een grote afkeer tegen de opkomst van de nazi's.

WAAROM SOCIALISME?

Einstein schrijft in 1949 naar aanleiding van de oprichting van het blad *Monthly Review*, een artikel met de titel *Waarom socialisme*. Het hele artikel (vertaling: marxisme.net) is te vinden op het Marxistisch Internet Archief: www.marxists.org/nederlands

Het privé-kapitaal heeft de tendens om geconcentreerd te worden bij een kleine groep mensen, deels omwille van concurrentie onder de kapitalisten en deels omwille van technologische ontwikkelingen en de stijgende arbeidsdeling die de vorming van grotere productie-eenheden ten koste van kleinere eenheden bevordert. Het resultaat van deze ontwikkelingen is een oligarchie van privaat kapitaal waarvan de enorme macht niet gecontroleerd kan worden door een democratisch georganiseerde politieke samenleving. Dit blijkt ook uit het feit dat de verkozenen van wetgevende organen aangeduid worden door politieke partijen die grotendeels gefinancierd, of toch beïnvloed worden door kapitalisten die om praktische redenen een onderscheid maken tussen de kiezers en de wetgevers. Het gevolg is dat de volksvertegenwoordigers in de praktijk niet de belangen verdedigen van de ongeprivilegieerde delen van de bevolking. Bovendien is het onder de huidige omstandigheden onvermijdelijk dat private kapitalisten de directe of indirecte controle uitoefenen op de belangrijkste informatiebronnen (kranten, radio, onderwijs). Het wordt hierdoor erg moeilijk, en in veel gevallen zelfs onmogelijk, voor de individuele burger om tot objectieve conclusies te komen en op die basis gebruik te maken van zijn politieke rechten.

De situatie in een economie gebaseerd op het privaat bezit van kapitaal wordt bijgevolg gekenmerkt door twee belangrijke principes: ten eerste is er privaat bezit van de productiemiddelen (kapitaal) en kunnen de eigenaars

hierover beschikken naargelang het hen uitkomt; en ten tweede is de arbeidsovereenkomst vrij. Natuurlijk bestaat er niet zoiets als een pure kapitalistische maatschappij in deze zin. In het bijzonder moet opgemerkt worden dat de arbeiders doorheen lange en bittere politieke strijd erin geslaagd zijn om een enigszins betere vorm van de 'vrije arbeidsovereenkomst' af te dwingen voor bepaalde categorieën van arbeiders. Maar algemeen beschouwd verschilt de huidige economie niet sterk van het 'pure' kapitalisme.

De productie is gericht op de winst, niet op het gebruik ervan. Er is geen bepaling voorzien dat al diegenen die in staat zijn om te werken en daartoe bereid zijn, steeds bij machte zullen zijn om werk te vinden; een 'leger van werklozen' zal steeds bestaan. De arbeider vreest steeds dat hij zijn baan zal verliezen. Aangezien werklozen en slecht betaalde arbeiders niet voor een winstgevende markt zorgen, wordt de productie van consumptiegoederen beperkt en is miserie het gevolg. Technologische vooruitgang leidt er vaak toe dat de werkloosheid toeneemt, in plaats dat de arbeid van allen verlicht wordt. Het winstmotief, samen met de concurrentie tussen de kapitalisten, leidt tot onstabiele in de accumulatie en het gebruik van kapitaal, wat leidt tot enorme depressies. De onbeperkte concurrentie leidt tot een enorm verlies van arbeidskracht en tot het verlagen van het sociale bewustzijn van individuen waar ik eerder op wees.

Dit beperken van de mogelijkheden voor individuen beschouw ik als het ergste kwaad van het kapitalisme. Ons volledige onderwijsstelsel lijdt hieronder. Een overdreven competitiedrang wordt de studenten opgedrongen om deze op te leiden in het koesteren van hebzuchtig succes als voorbereiding op een latere carrière.

Ik ben ervan overtuigd dat er slechts één manier is om een einde te maken aan dit kwaad, namelijk door het vestigen van een socialistische economie, wat gepaard gaat met een onderwijssysteem dat gericht is op sociale doelstellingen. In zo'n economie zijn de productiemiddelen het bezit van de samenleving zelf en kunnen deze op een geplande wijze gebruikt worden. Een planeconomie die de productie aanpast aan de behoeften van de samenleving, zou het werk verdelen onder al diegenen die in staat zijn om te werken en zou een menswaardig bestaan garanderen voor iedere man, vrouw en kind. Het onderwijs van het individu zou naast het bevorderen van de aangeboren capaciteiten gericht zijn op het ontwikkelen van een verantwoordelijkheidsgevoel voor de medemens in plaats van de verheerlijking van macht en succes in de huidige samenleving.

Het is evenwel noodzakelijk om te herinneren dat een geplande economie nog geen socialisme is. Een geplande economie kan gepaard gaan met het volledig onderdrukken van het individu. Het bereiken van socialisme vereist oplossingen voor extreem moeilijke socio-politieke problemen: hoe is het mogelijk om in een sterk doorgedreven centralisatie van politieke en economische macht te vermijden dat een bureaucratie oppermachtig wordt? Hoe kunnen de rechten van het individu beschermd worden en een democratische tegenmacht garanderen tegenover de macht van een bureaucratie?

Duidelijkheid over de doelstellingen en de problemen van het socialisme is van enorm belang in deze overgangperiode. Aangezien in de huidige omstandigheden een vrije en open discussie over deze problemen een taboe geworden is, beschouw ik het oprichten van dit magazine als een belangrijke stap vooruit.

EINSTEIN AAN JE ZIJDE

Het stuk “Waarom socialisme” bevat overeenkomsten met de analyse en uitgangspunten van het hedendaagse socialisme. Het is een leuke opsteker als je één van de grootste denkers van de 20ste eeuw aan je zijde vindt. Natuurlijk is hij een expert op het gebied van natuurkunde, en niet op het gebied van politiek. Maar, zoals hij zelf ook schrijft: “we mogen niet veronderstellen dat de deskundigen de enigen zijn die hun standpunt mogen uiten over de organisatie van de samenleving.”

Einstein schrijft in het artikel dat het kenmerkend is voor een kapitalistische samenleving in crisis dat individuen zich onverschillig en vijandig uitlaten tegenover elkaar. Hij schrijft dit ook toe aan de eenzaamheid en het isolement waaronder veel mensen lijden.

Wat hij meegemaakt heeft, in turbulente tijden, heeft hierbij natuurlijk een rol gespeeld. In de tijd dat Einstein nog in Duitsland was, was daar veel nationalisme. Hij beschouwde het nationalisme als een kwaad, maar was ervan overtuigd dat de mensheid er ooit bovenop zal komen: “Nationalisme is een kinderziekte, het is de mazelen der mensheid.” Dat Einstein weinig met nationalisme had, blijkt uit het feit dat hij zijn Duitse nationaliteit tot twee keer toe inleverde. Hij relativeerde ook de nationalistische claims die op succesvolle wetenschappers worden gelegd: “Als mijn relativiteitstheorie klopt zullen de Duitsers zeggen dat ik

een Duitser ben en de Fransen dat ik een man van de wereld ben. Maar indien mijn theorie vals is, zullen de Fransen zeggen dat ik een Duitser ben en de Duitsers dat ik een jood ben.”

ECONOMISCHE ANARCHIE VAN HET KAPITALISME

De huidige uitgangspunten van de SP zijn redelijk vergelijkbaar met de uitgangspunten van Einstein zoals hij die in zijn artikel beschrijft. Zo gaat hij ervan uit dat de mens zowel een sociaal als solitair wezen is waarbij de persoonlijkheid uiteindelijk in grote mate bepaald wordt door de omgeving en de samenleving. Het is volgens hem dan ook evident om te onderkennen dat een individu afhankelijk is van de samenleving. Hij pleit daarom voor het socialisme, een samenleving waarin er voor iedereen werk is en iedereen een menswaardig bestaan kan genieten. Voor veel socialisten klinkt dit als muziek in de oren.

In zijn analyse over de verhouding van het individu tot de samenleving gaat hij in op hoe de *homo economicus*, zoals wij die nu zouden noemen, egoïstische doelstellingen nastreeft, terwijl de sociale doelstellingen naar de achtergrond verdwijnen. Hij schrijft dit toe aan de economische anarchie van het kapitalisme. Dit leidt volgens Einstein uiteindelijk tot een depressie (een zeer grote recessie). Dat we nu zo'n crisis weer genaderd zijn, moge duidelijk zijn.

ARBEIDERS

Einstein laat in het artikel blijken dat hij een marxistische visie heeft op de verhoudingen met betrekking tot arbeid: hij definieert de arbeider als iedereen die geen productiemiddelen bezit en zijn arbeidskracht moet verkopen aan de bezitters van de productiemiddelen. In het nazisme in Duitsland zag hij een gevaar schuilen voor de arbeiders. In de aanloop naar de verkiezingen in 1932 deed Einstein

Anders durven denken

Wie in dit neoliberale tijdperk socialist is, moet anders durven denken. Ook daarom is Einstein een inspirator; ondanks dat zijn theorie ‘gek’ werd gevonden door zijn tijdgenoten, hield hij voet bij stuk. Een voorbeeld van een gek gevolg van de relativiteitstheorie is het volgende. In het jaar 2100 vertrekt een dertigjarige astronaut met een snelheid van 240.000 km/s naar de ruimte. Zijn tweelingbroer blijft gedurende de reis op aarde achter. De astronaut reist 30 jaar en keert dan terug naar de aarde. De astronaut is nu 60 jaar terwijl zijn tweelingbroer inmiddels 80 jaar is geworden. Dit is een gevolg van de relativiteitstheorie van Einstein: de tijd gaat bij iemand die ten opzichte van jou beweegt langzamer dan jouw tijd.

dan ook een oproep aan de communisten en sociaal-democraten, om hun conflicten aan de kant te zetten en samen te strijden tegen de nazi's. Dat hij weinig gehoor kreeg bleek uit de verkiezingsuitslag.

Albert Einstein is niet zomaar een wetenschapper. Massa's mensen kennen hem, niet alleen van naam, ook zijn foto wordt door de meeste mensen gelijk herkend. Velen zien Einstein als een van de grootste genieën aller tijden. Wanneer je beseft dat een van de grootste denkers koos voor het socialisme en anderen in zijn tijd uitdaagde om met sociale oplossingen en alternatieven te komen, dan is dat inspirerend en motiverend.

MEER LEZEN OVER EINSTEIN?

www.alberteinstein.info

Sinds half maart staan op

www.iisg.nl/collections/einstein

de vorig jaar ontdekte teksten van Einstein over sociale vraagstukken.

Farshad Bashir (Kabul, 1988) was op de dag van beëdiging het jongste Tweede Kamerlid ooit (net 20 jaar). Hij studeerde wis- en natuurkunde, maar stapte over op fiscaal recht en is nu fiscaal woordvoerder voor de SP-Tweede Kamerfractie.

COLUMN

ONZE VRIENDEN

Al heel lang hoop ik dat we ooit een regering kunnen vormen van SP-PvdA-GroenLinks, zeg maar het Nijmeegse model. Wat ze in Nijmegen kunnen, moet toch ook in het land mogelijk zijn, zo redeneer ik dan. De PvdA ben ik altijd blijven zien als onze (grote) broer en GroenLinks als ons ecologische zusje. Ik heb af en toe echter ook grote twijfels en wanneer ik denk aan de ideeën over Europese politiek verandert die twijfel zelfs in onzekerheid.

De PvdA en GroenLinks waren hartstochtelijk voorstander van de Europese Grondwet. Sterker nog, in de debatten die ik mocht doen, waren zij de felste tegenstanders van ons afwijzende standpunt. Mij werd simplisme, egoïsme en nationalisme verweten. Europa zou nodig zijn om de wereld en dus ook Nederland beter te maken. Gelukkig zag de kiezer dat anders, en niet alleen onze kiezers. Een meerderheid van de PvdA-stemmers zei ook 'nee' tegen die Grondwet. Bij GroenLinks was dat een minderheid, maar wel een forse. Kennelijk zitten veel kiezers van deze partijen op onze lijn. Dat is dan weer geruststellend.

Ook op andere terreinen blijkt de achterban van PvdA en GroenLinks geregeld te flirten met standpunten van onze partij. De PvdA beloofde de kiezer een onderzoek naar Irak maar gaf dat bij de coalitieonderhandeling zonder slag of stoot weg. Bij een NIPO-peiling begin dit jaar wilde

74 procent van de sociaal-democratische kiezers gelukkig nog steeds dat onderzoek. De coalitie gaat door met het kopen van testtoestellen voor het gevechtsvliegtuig de JSF; 83 procent van de PvdA-leden is daar tegen, zo blijkt uit een recente peiling van het televisieprogramma Een Vandaag. Uit onderzoek van Maurice de Hond blijkt dat de PvdA ernstig verdeeld is over het verhogen van de AOW-leeftijd. Een groep van 49 procent is

HARRY VAN BOMMEL

SP-Tweede Kamerlid

voorstander van verhoging naar 67 jaar, 43 procent is daar tegen. Ook bij GroenLinks is men over dit onderwerp ernstig verdeeld. Als het dus op belangrijke onderwerpen aankomt, voelt een substantieel deel van de achterban van PvdA en GroenLinks zich beter thuis bij onze partij. Dat is niet alleen geruststellend, dat is veelbelovend.

Tot 4 juni, de datum van de verkiezingen voor het Europese Parlement, hebben we alle tijd om het debat over de Europese politiek centraal te stellen. De Europese Unie heeft de financiële en economische crisis niet kunnen afwenden. Sterker nog, de EU was er mede de oorzaak van. Het was namelijk de EU die in de toezichthoudende rol tekort schoot aangezien de Unie gebaseerd is op een bijna blind geloof in de markt. Het verhaal dat Nederland veranderd zou zijn in een soort IJsland indien we de euro niet zouden hebben gehad, is ook klinkklare nonsens. IJsland is met 300.000 inwoners net zo groot als Utrecht en zijn economie leunt zwaar, voor een derde deel, op financiële dienstverlening. Verder zijn euro-loze landen als Denemarken, Zwitserland en Noorwegen, ook al is het daar koud, ook niet veranderd in IJsland. Gewoon omdat die economieën groter en veelzijdiger zijn.

Bij de komende verkiezingen hoeven wij alleen maar trouw te blijven aan onze eurokritische standpunten. We hebben de Europese Unie als samenwerkingsverband nooit afgewezen maar willen die veranderen. De EU is te bemoeizuchtig en vooral te neoliberal. Het Verdrag van Lissabon is in essentie hetzelfde als de verworpen Grondwet. Als we die zaken in de campagne centraal kunnen stellen dan zullen we zeker steun vinden bij onze politieke vrienden van PvdA en GroenLinks. Want vrienden helpen elkaar een handje. Of niet soms?

SPANNING

CRISIS

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Versijnt 11 keer per jaar, jaargang 11, nummer 5, mei 2009

Op een enkeling na had niemand enkele jaren geleden een grote economische crisis durven voorspellen. Crisissen waren in de heersende opvattingen iets van het verleden, misschien van de jaren zeventig en tachtig maar eigenlijk vooral van voor de oorlog. De tijd van minister-president Colijn die met een rigide politiek de crisis langer liet voortduren dan noodzakelijk en wenselijk was.

Ondanks de optimistische opvatting dat het tegenwoordige kapitalisme er een is zonder crises blijkt de werkelijkheid anders te zijn. We zitten midden in een economische crisis waarvan het eind nog niet in zicht is. Volgens ons eigen Centraal Plan Bureau zal de economie dit jaar met 3,5 procent krimpen, maar het Internationaal Monetair Fonds verwacht zelfs een krimp van 4,8 procent voor ons land. De geleerden die de crisis niet voorsagen, hebben midden in de crisis dus ook nogal uiteenlopende verwachtingen. De gewone mensen moeten het allemaal maar gelaten over zich heen laten komen lijkt het.

Een van de stokpaardjes van rechtse economen en politici die het allemaal goed denken te weten, is de vergrijzing van de bevolking. Volgens hen is die vergrijzing een grote bedreiging voor de toekomst en ze weten ook hoe we die het hoofd kunnen bieden. De pensioenleeftijd moet omhoog en in ieder geval de leeftijd waarop je AOW krijgt. De crisis is nu aangegrepen om de mantra van de AOW er nog eens goed in te pompen en alles is in het werk gesteld om de verhoging naar 67 jaar acceptabel te maken. Een ander stokpaardje is de ontwikkelingshulp. De AOW-leeftijd moet omhoog en de ontwikkelingshulp willen ze omlaag. De Zambiaanse econome Dambisa Moyo pleit ongetwijfeld te goeder trouw zelfs voor afschaffen van alle ontwikkelingshulp, maar dat rechts haar verhaal nu te hulp roept is ongetwijfeld geen toeval. Bij maatregelen in het kader van het milieu- en klimaatbeleid is iets dergelijks aan de

hand. Ook de noodzaak voor deze maatregelen staat door de crisis onder druk, ook al een stokpaardje van rechts.

Deze drie rechtse stokpaardjes worden in deze aflevering van Spanning aan een kritische blik onderworpen door respectievelijk Paul Ulenbelt, Riekje Camara-Kappelhof en Paulus Jansen. Dat betreft dan de indirecte gevolgen van de economische crisis. De crisis zelf, hoe is ze ontstaan, wie zijn er verantwoordelijk voor en welk beleid is nodig om er een eind aan te maken? Sommige linkse economen zien de huidige crisis als een uitvloeisel van de crisis van de jaren zeventig en tachtig. Ze komen aan het woord in een artikel van Sjaak van der Velden. Volgens hen is die crisis nooit goed uitgezeekt doordat overheden en particulieren de economie aan de praat hielden met gigantische kredieten. Het kapitalisme draaide op de pof en daar is nu een einde aan gekomen. Ewout Irrgang, woordvoerder financiën en ontwikkelingssamenwerking van de SP in de Tweede Kamer, vertelt in een interview waar het fout ging in het kredietverleningssysteem. De bonuscultuur, waartegen zelfs tweederde van de leden van de CNV-Bedrijvenbond actie wil voeren, komt uiteraard ook aan de orde. Diederik Olders behandelt de gedachtegang van de neoklassieke economische theorie. Die theorie is de overheersende binnen de academische wereld en de politiek, maar de crisis laat zien dat het tijd wordt voor een ander denkkader. Jasper Schaaf roept in het Rijke Rooie Leven op om de economische werken van Karl Marx weer te gaan lezen, want die theorie is volgens hem juist wel goed in staat om crisissen te voorspellen. Tweede Kamerlid Jan de Wit is aangewezen om de parlementaire commissie te leiden die onderzoek gaat doen naar de oorzaken van de crisis in de financiële sector. Hij kijkt in een kort interview voorzichtig – want dat hoort bij zo'n functie – vooruit.

INHOUD

3

**“BONUSSYSTEEM VERBIEDEN”
TIEN VRAGEN OVER DE CRISIS
AAN EWOUT IRRGANG**

5

**JAN DE WIT LEIDT PARLEMENTAIRE
ONDERZOEK KREDIETCRISIS**

6

**ENERGIE EN KLIMAAT: TWEE
PROBLEMEN VOOR DE PRIJS VAN ÉÉN**

9

**WERKNEMERS EN CRISIS:
EEN NIEUWE KOERS**

11

KOP IN HET ZAND EN LENEN MAAR

15

“LOOPT DE HULP DOOD?”

19

**REVOLUTIE: ALTERNATIEVEN
VOOR NEOKLASSIEKE ECONOMIE**

25

HET RIJKE ROOIE LEVEN

28

**OPINIE: MINDER BRUSSEL, GOED
VOOR ONS ALLEMAAL**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het

Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar

voor SP-leden en 25 euro voor

niet-leden. De betaling gaat per

incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

F (010) 243 55 66

E spanning@sp.nl

Redactie

Diederik Olders

Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegenthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Antoni Gracia

Illustraties

Len Munnik

Foto cover

Joost van den Broek / HH

“BONUSSYSTEEM VERBIEDEN”

TIEN VRAGEN OVER DE CRISIS AAN EWOUT IRRGANG

Tekst: Sjaak van der Velden

We horen alarmerende berichten; het gaat niet meer alleen om een kredietcrisis maar een heuse economische crisis.

Waar komt dat nu ineens vandaan?

“Het is een systeemcrisis, wat betekent dat het bestaande economische systeem faalt. Het gaat niet om incidenten, daarvoor zijn de problemen van talloze bedrijven te massaal. We leven al een tijd onder een ander soort kapitalisme dan we in de jaren zestig kenden. Dat verschil komt vooral tot uiting in de volslagen liberalisering van het kapitaalverkeer en de financiële markten. Kapitaal kan zich vrijwel zonder enige controle vrij over de wereldbol verplaatsen. Het toezicht op de financiële sector is bij die ontwikkeling achtergebleven met alle gevolgen van dien.”

Hoe bedoel je?

“Omdat het kapitaal vrij kon bewegen en er nauwelijks effectieve controle meer bestond gingen bedrijven steeds grotere risico's nemen om het hoogst denkbare rendement te halen. Dat nemen van onverantwoorde risico's is nog eens gestimuleerd door de toegenomen macht van de aandeelhouders. Vroeger hadden aandeelhouders natuurlijk ook veel macht maar sinds de jaren tachtig leek alles er op gericht om de aandeelhouders tevreden te houden met kortetermijn-beleggingsresultaten. Bedrijven leken alleen nog maar een voertuig voor hoge beursrendementen en het bedrijf zelf had geen waarde op zich. Je moet het natuurlijk niet idealiseren maar vroeger probeerden ondernemers een bedrijf ook in stand te houden voor de toekomst. Wat ze wel eens noemen de sprinkhaankapitalisten strijken ergens neer en vreten het bedrijf leeg om vervolgens verder te vliegen naar een ander bedrijf. Dat is echt een heel andere manier van ondernemen.”

In dat hele verhaal komt het woord bonussen niet voor, maar juist daar is toch veel over te doen geweest.

“De bonussencultuur heeft de ontwikkeling die ik zo-even heb geschetst nog eens versterkt. Bestuurders en (senior)managers kregen hogere bonussen uitgedeerd naarmate de aandeelhouderswaarde hoger was. Aan bankpersoneel werden bonussen in het vooruitzicht gesteld voor degenen die de meeste producten verkocht. Dat leidde ertoe dat het personeel en dan vooral natuurlijk de beleidsmakers, de top, steeds meer risico's ging nemen om nog meer bonussen binnen te halen. Zo is te verklaren dat mensen die dat eigenlijk helemaal niet kunnen betalen toch een hypotheek mochten afsluiten, want dat leverde weer een bonus op. Als die mensen eenmaal hun handtekening hadden gezet dan ging de rente na een paar jaar omhoog en kwamen ze in de problemen. Honderdduizenden mensen in de Verenigde Staten konden hun hypotheeklasten daardoor niet meer betalen. Voor de banken was dat uiteindelijk ook niet gunstig want die liepen zo de rente en aflossing mis terwijl door de dalende huizenprijzen het huis ook minder waard was dan de hypotheek. Het verklaart waarom een aantal grote Amerikaanse banken door de overheid van faillissement gered moest worden.”

“JE KUNT DIE GRAAIERS NIET ACHTERAF IN DE GEVANGENIS STOPPEN”

EWOUT IRRGANG
Tweede Kamerlid

Was dit allemaal niet te voorzien geweest, want als het zo logisch is wat er nu gebeurt dan konden de slimme koppen dat toch ook verwachten?

“Dit soort ontwikkelingen wordt natuurlijk niet als een plan bedacht. Dat gaat stukje bij beetje. Eerst liet de regering Nixon in 1971 het systeem van vaste wisselkoersen los. Dat maakte het internationale kapitaalverkeer al een stuk vrijer. In de jaren tachtig werden ook de financiële markten geliberaliseerd toen de ideologie opkwam dat de economie veel minder overheidsinvloed en regulering mocht hebben dan in de voorafgaande periode. Wat nu tot een economische crisis ontwikkelt, is dus het resultaat van een ideologie die steeds een stapje verder ging.”

De ontvangers van de bonussen, die we de graaiers noemen, zijn die nou schuldig of niet? Er zijn mensen die ze het liefst zouden opknopen.

“Dat moesten we maar niet doen. We leven in een rechtsstaat waar geldt dat je geen straf kunt geven zonder voorafgaande strafbepaling. Het ontvangen van die bonussen was niet bij wet verboden. Dus hoe vervelend sommigen dat misschien ook vinden, je kunt die graaiers niet achteraf in de gevangenis stoppen. Wel vind ik dat we dat hele bonussysteem voor de toekomst moeten verbieden zodat het niet nog een keer helemaal fout kan gaan.

Bovendien moet de mogelijkheden om bestuurders aansprakelijk te stellen voor wanbestuur worden uitgebreid.”

Waar maak je je nu het meest zorgen over?

“Het grote gevaar dat ons nu bedreigt is deflatie, dus een daling van de prijzen. Als dat gebeurt, gaat iedereen

zijn aankopen uitstellen in de hoop dat de prijzen nog verder dalen.”

Dat zal de gemiddelde werknemer als muziek in de oren klinken, dalende prijzen.

“Dat begrijp ik, maar op termijn bedreigt deflatie ook het levenspeil van de arbeiders want reken maar dat de lonen dan ook onder druk komen te staan. Maar belangrijker nog is dat het uitstellen van aankopen zal leiden tot nog meer faillissementen en dus ook nog grotere werkloosheid. Ook dat zet vervolgens weer de lonen onder druk.”

Wat moet er volgens jou gebeuren om al die rampspoed te voorkomen?

“De overheid en eigenlijk moet ik zeggen de overheden, want landen moeten dat coördineren, moeten investeren, investeren en nog eens investeren. Dat betekent een terugkeer naar Keynes die dat tijdens de crisis van de jaren dertig ook al zei. De overheid moet met een toename van de uitgaven de bedrijvigheid stimuleren om die dreigende deflatie een halt toe te roepen. Centrale banken moeten als de rente al tot bijna nul verlaagd is, zoals in de VS, Engeland, en Japan, overgaan tot een extreme maatregel: geld drukken. Dat is de enige manier nog om inflatie te creëren.”

De overheid heeft toch al genoeg geld in de economie gepompt? Tachtig miljard in de banken, die nota bene belangrijke veroorzakers van de crisis zijn, daar stellen nogal wat mensen vraagtekens bij.

“Dat is begrijpelijk, maar toch moest dat gebeuren want als die banken niet waren gered dan waren juist ook heel wat gewone mensen de dupe geweest. Maar er moet wel meer gebeuren. Dat moet snel en effectief want investeringen die pas over vijf jaar effect sorteren daar verhelpen we de huidige crisis niet mee. Het moeten wel maatschappelijk nuttige investeringen zijn, dan hebben we er ook nog wat aan als de crisis voorbij is.”

Tot slot nog een theoretische vraag. In deze Spanning geven een aantal buitenlandse economen hun visie op de crisis. Volgens hen is deze crisis eigenlijk een uitloeijsel van de overcapaciteit die al in de jaren zeventig ontstond maar onder andere door de aangejaagde kredietverlening is gedempt.

“Dat zie ik eerlijk gezegd niet zo erg. In de jaren zeventig had je een hoge inflatie. Dat wijst niet op overcapaciteit maar op ondercapaciteit. De vraag is dan groter dan de productiecapaciteit. Ondernemers zien dan kans om hun prijzen te verhogen, vandaar de hoge inflatie. Nu hebben we juist het omgekeerde: lage inflatie, er dreigt zelfs deflatie. Dat komt doordat de vraag het afgelopen jaar is ingestort, niet door overcapaciteit uit de jaren zeventig. Overcapaciteit is wel het resultaat van een inzakkende vraag.

Als de vraag weer aan zou trekken is er door de ontstane overcapaciteit ruimte voor een aantal jaren van hoge groei zonder een sterk aantrekkende inflatie. In deze diepe crisis klinkt dat voor mij nu nog als toekomstmuziek.”

JAN DE WIT LEIDT PARLEMENTAIRE ONDERZOEK KREDIETCRISIS

Tekst: Sjaak van der Velden Fotografie: Ari Versluis

Onderzoeken; daar is de SP goed in. Logisch dat we eindelijk een keer een voorzitter van een parlementair onderzoek mogen leveren. Het werd Jan de Wit.

Een SP'er als voorzitter van het parlementair onderzoek naar de kredietcrisis – een mijlpaal in onze geschiedenis?

“We kunnen dit zeker als een mijlpaal opvatten. De partij mag hier erg trots op zijn want het feit dat ik ben aangesteld geeft aan dat anderen in de Tweede Kamer hun vertrouwen in ons uitspreken. Dat vertrouwen kregen we uiteraard ook omdat ik al jaren meeloop in Den Haag en zitting had in de commissie die de bouwenquête uitvoerde.”

Krijgen we nu ook rechtstreekse televisie zoals enkele jaren gelden bij die parlementaire enquête naar de bouwfraude?

“Er is nu sprake van een parlementair onderzoek. Dat is iets anders dan een parlementaire enquête zoals dat onderzoek naar de bouwfraude. Bij een enquête zijn mensen verplicht te verschijnen en moeten ze hun verklaringen onder ede afleggen. Dat is allemaal geregeld in een wet en is al zo sinds de grondwet van 1848. Wij kunnen mensen dus niet onder ede horen, maar toch is de kans dat er op televisie verslag van ons onderzoek zal worden gedaan aanwezig, want het is uiteraard een heel belangrijke zaak.”

Jullie kunnen dus niemand verplichten om te komen? Wat dan als niemand van de bankiers en falende toezichthouders op komt dagen?

“De Tweede Kamer kan in zo'n situatie altijd nog besluiten om een parlementaire enquête te houden, maar laten we niet op de zaken vooruitlopen.”

Waarom heeft de SP, bij monde van Ewout Irrgang, al in een vroeg stadium voor een onderzoek gepleit?

“Deze crisis is één van de grootste sinds de Tweede Wereldoorlog en raakt ons allemaal. Het parlement moet kijken of het mogelijk is om lessen te trekken uit wat er is gebeurd. Hebben alle betrokkenen juist gehandeld? De SP is ervan overtuigd zijn dat de crisis een gevolg is van het neoliberale systeem dat niet deugt omdat het de banken enorm veel vrijheid gaf. Daar kwam volgens Ewout en de SP nog het falen van de toezichthouders bij. Andere partijen denken misschien dat er slechts menselijke fouten zijn gemaakt of dat het allemaal de schuld is van de Amerikanen. Ons onderzoek zal daar als het goed is meer inzicht in geven.”

Wat gaat de commissie nu precies onderzoeken?

“We beginnen met een onderzoek naar de oorzaken van de crisis in de financiële sector tot september 2008. Als we daar zicht op hebben dan gaan we verder met het tweede deel. Dat deel behandelt de periode daarna, toen de staat die sector te

hulp schoot met allerlei ingrepen en financiële injecties. Dat deel gaat voor een groot deel over het handelen van de minister (PvdA minister Bos) en de rol van de Tweede Kamer. Deel twee is uiteraard voor de politiek erg gevoelig.”

Wanneer moeten jullie klaar zijn?

“De afspraak is dat het onderzoek moet zijn afgerond voor de zomer van 2010. Het wordt dan ook hard werken want er valt heel veel te zeggen over de achtergronden en oorzaken van deze crisis. Hopelijk is iedereen bereid lessen te trekken uit onze bevindingen.”

ENERGIE EN KLIMAAT: TWEE PROBLEMEN VOOR DE PRIJS VAN ÉÉN

Tekst: Paulus Jansen, woordvoerder energie/klimaat SP-Tweede Kamerfractie Fotografie: sxc.hu

De klap waarmee afgelopen jaar een aantal van de grootste financiële bedrijven van hun voetstuk zijn gevallen, dreunt nog steeds na. In de economie, omdat de financiële crisis de opmaat bleek voor een economische depressie die herinneringen aan de jaren dertig oproept. Maar ook in het maatschappelijke debat: alom wordt de roep om structurele herzieningen van de economie sterker. Het ongebreidelde kapitalisme moet worden ingedamd, de rol van de overheid versterkt.

Een van de schaduwzijden van de huidige economische orde is het ongebreidelde gebruik van schaarse grondstoffen. Bij fossiele energiebronnen is het tempo waarin ze worden opgestookt zó hoog, dat hierdoor zelfs twee wereldwijde crisissen tegelijk veroorzaakt worden: de energiecrisis en de klimaatcrisis. In dit artikel ga ik in op de mogelijkheden om beide problemen in samenhang aan te pakken.

Voor degenen die nog twijfelen aan de ernst van de energiecrisis eerst maar eens wat cijfers. Sinds de industriële revolutie is het wereldwijde energieverbruik in steeds sneller tempo gestegen. De stijging is vooral het gevolg van de groeiende wereldbevolking (1800: 978 miljoen; 2009: 6790 miljoen; 2050: naar schatting 8900 miljoen¹) en de gestegen welvaart. Een belangrijk deel van die welvaart wordt geconsumeerd in de vorm van energie: we kopen meer elektrische toestellen, meer en grotere auto's, wonen in grotere woningen, vliegen meer en verder en last but not least: we eten meer energie-intensief voedsel. De stijging wordt

afgeremd door efficiencyverbeteringen, maar die wegen tot dusver niet op tegen de stijging van de vraag.

Het Internationale Energie Agentschap (IEA) publiceert jaarlijks de *World Energy Outlook*². Deze publicatie vat de historische ontwikkeling en de recente trends samen en trekt deze door naar de toekomst.

Tussen 1980 en 2005 groeide het jaarlijkse wereldwijde energieverbruik met 63 procent tot 485 miljard (dat zijn 15 nullen) kilojoule, een stijging van gemiddeld twee procent per jaar. Bij dit soort getallen kun je je nauwelijks iets voorstellen. Daarom een vergelijking met ons eigen energieverbruik. Een mens heeft per dag tussen 8.000 en 10.000 kilojoule aan voedsel nodig. Omgerekend betekent dit dat we totaal bijna twintig keer zoveel energie gebruiken als we nodig hebben voor ons voedsel.

TOEKOMSTVERWACHTING

Het IEA verwacht dat bij ongewijzigd beleid – ten opzichte van 2009 – het energieverbruik tot 2030 nog eens met 45 procent zal stijgen, gemiddeld 1,6 procent per jaar. Deze groei vindt vooral plaats in China, India, Afrika en het Midden-Oosten, gebieden waar zowel de bevolking als het energieverbruik per hoofd van de bevolking pijlsnel stijgen. In Europa en Noord-Amerika zal het energieverbruik tot 2030 licht dalen. Dat komt deels door een krimpende bevolking (Europa), voor een ander deel door efficiëncymaatregelen en een groei van het aandeel duurzame energie. Bedenk daarbij wel dat het huidige energieverbruik van een Europeaan bijna tien keer zo hoog is als dat van een Indiër of Afrikaan.

De groeiende vraag zal, in combinatie met de teruglopende voorraad gemakkelijk winbare voorraden, leiden tot een structurele stijging van de energieprijzen.

Nobuo Tanaka, directeur van het IEA, concludeerde bij de presentatie van de *World Energy Outlook* in November 2008: "We kunnen het ons niet permitteren om ten gevolge van de financiële en economische crisis de politieke acties uit te stellen die dringend nodig zijn om ons te verzekeren van voldoende energiebronnen en de stijging van de broeikasgassen een halt toe te roepen. De huidige trends bij productie en consumptie van energie zijn absoluut niet duurzaam, in ecologisch, economisch en sociaal opzicht. Ze kunnen en moeten worden veranderd."

De benodigde wereldwijde investeringen in de energievoorziening schat Tanaka op ongeveer een biljoen dollar per jaar, voor de komende vijftig jaar. Dat is ongeveer het dubbele van het huidige niveau.

AFHANKELIJK VAN IMPORT

Er is nog een ontwikkeling die zorgen baart, in het bijzonder voor Europa en de Verenigde Staten. Daar is de piek in de winning van fossiele energiebronnen al lang achter de rug, deze gebieden worden in snel tempo afhankelijk van import, vooral uit het Midden-Oosten en Rusland. Deze groeiende economische afhankelijkheid is riskant bij politieke conflicten, omdat het mogelijk is de olie- of gaskraan dicht te draaien om concessies af te dwingen. Daarom investeren de westerse landen steeds meer in het verbeteren van de aanvoerlijnen met leveranciers uit verschillende regio's, waardoor de risico's beter gespreid worden. Maar het verhogen van het aandeel duurzame energieproductie is op termijn een nóg effectievere strategie, omdat je daarmee de afhankelijkheid van import terugdringt. Ook in Nederland loopt de productie van aardgas sinds enkele jaren terug. Dat heeft ook consequenties voor de begroting. Op dit moment ontvangt de staat nog ongeveer tien miljard euro per jaar aan aardgas- en oliebaten, dat is vijf procent van de rijksbegroting. Als we alle aardgas die nu nog in de grond zit op dit moment zouden verkopen zijn die reserves nog 126 miljard waard. Het is dus duidelijk dat deze financiële melkkoe haar beste tijd achter de rug heeft. Het zou logisch zijn om in de komende periode een flink deel van de resterende opbrengst te investeren in duurzame energieproductie

KLIMAATCRISIS

Over de klimaatcrisis zijn de meningen wat meer verdeeld. Niet over de verandering op zich: die is simpel te meten. Veranderingen in gemiddelde temperaturen, neerslag en extreme weeromstandigheden worden al honderden jaren nauwkeurig bijgehouden. Voor het onderzoek van het klimaat in het verdere verleden zijn de afgelopen dertig jaar nieuwe technieken ontwikkeld. Zo hebben we inmiddels aardig zicht op de variatie van temperatuur en CO₂-concentratie gedurende de laatste tienduizenden jaren. Ook vóór de mens op grote schaal fossiele brandstoffen ging opstoken, veranderde het klimaat voortdurend, vooral door veranderingen van de afstand tot de zon. Bij de laatste ijstijd, ongeveer 10.000

jaar geleden, stond de zeespiegel ruim 100 meter lager dan nu. En de laatste honderden jaren wordt het geleidelijk aan weer warmer en steeg de zeespiegel als gevolg daarvan met gemiddeld 6 millimeter per jaar. Op regionaal niveau zijn er veranderingen in de hoeveelheid neerslag, de variatie in neerslag en extreme weerpatronen. Voor Nederland is de trend: meer neerslag, maar ook een grotere kans op een lange periode van droogte.

Als de huidige zeespiegelstijging doorzet en we doen niets aan onze kust- en rivierbeveiliging, dan zal Amersfoort over duizend jaar weer aan zee liggen, net als tijdens de vorige warme periode. Toen werden de Lage Landen nog bewoond door wat nomaden die met de stijging van de zeespiegel landinwaarts trokken. Dat wordt nu wat lastiger, omdat er inmiddels tien miljoen mensen in de Nederlandse delta wonen, die voor ongeveer vijf biljoen euro in dat gebied geïnvesteerd hebben. Het ligt dus voor de hand om geleidelijk aan de investeringen in waterveiligheid op te voeren, zodat we droge voeten houden. Op dit moment is er een debat gaande over het advies van de Deltacommissie en het Nationaal Waterplan, dat eind 2009 moet uitmonden in een langetermijnstrategie voor de waterveiligheid.

DE INVLOED VAN BROEIKASGASSEN

Tot zover de autonome ontwikkeling. Een grote meerderheid van de klimaatonderzoekers is echter van mening dat de klimaatverandering zal versnellen als gevolg van de sterke stijging van de uitstoot van broeikasgassen, vooral CO₂.

Begin 2007 heeft een breed wetenschappelijk panel van de Verenigde Naties, het IPCC (*Intergovernmental Panel on Climate Change*), een rapport uitgebracht over de waarschijnlijke oorzaak van de klimaatverandering en de mogelijke maatregelen om de gevolgen zodanig te beperken dat de effecten niet onbeheersbaar worden. De onbeheersbaarheid heeft vooral te maken met het risico dat op een bepaald moment (*'tipping point'*) de temperatuurstijging versneld doorzet, óók als daarna de emissies alsnog teruggebracht worden. Om die reden is het wenselijk om uit te gaan van het voorzorgbeginsel, waardoor de kans op onbeheersbare effecten zo klein mogelijk gehouden wordt.

Belangrijkste aanbeveling van het IPCC is dat de temperatuurstijging in 2100 beperkt moet blijven tot maximaal 2 graden. Daarvoor zouden de wereldwijde emissies van broeikasgassen in 2050 moeten dalen met 50 procent ten opzichte van het niveau van 1990. Voor de OESO-landen (waartoe Nederland behoort) zou dit een reductie inhouden van 80 procent tot 2050.

SCEPTICI

De conclusies van het IPCC zijn niet onomstreden, zij het dat de klimaatsceptici op dit moment een betrekkelijk kleine wetenschappelijke enclave vormen. Hun belangrijkste stelling is dat de CO₂-concentratie de natuurlijke temperatuurstijging volgt, in plaats van dat de temperatuur stijgt door de hogere concentratie CO₂.

De Delftse hoogleraar geologie Salomon Kroonenberg is de belangrijkste – in ieder geval de geestigste – Nederlandse klimaatscepticus³.

In Nederland wordt de wetenschappelijke kennis over het klimaat jaarlijks gebundeld in de publicatie 'De staat van het klimaat' uitgegeven door het *Platform Communication on Climate Change* (PCCC) Aan het PCCC werken alle grote onderzoeksinstellingen mee⁴. Het PCCC concludeert in zijn laatste rapport dat de klimaatverandering, toegespitst op de Nederlandse situatie, sneller gaat dan bleek uit eerder onderzoek.

STRATEGIE VOOR DE TOEKOMST

De SP is voorstander van een samenhangend klimaatbeleid, waarbij uitsluitend klimaatmaatregelen worden doorgevoerd, die óók een bijdrage leveren aan de oplossing van het energieprobleem. Het voordeel daarvan is dat – ongeacht de ontwikkeling van de wetenschappelijke inzichten over de oorzaken van de klimaatverandering – een maatregel hoe dan ook nuttig is.

Welke strategie kan het best gevolgd worden om de energie- en klimaatcrisis aan te pakken? De SP vindt dat de maatregelen aan de volgende voorwaarden moeten voldoen:

- ze moeten een bijdrage leveren aan de versterking van de economische structuur. Energie-efficiëntie en duurzame energieopwekking scoren op dit punt hoog, CO₂-afvang en -opslag laag;
- ze moeten een logische stap vormen in een langetermijnstrategie. De aanleg van een collectief gefinancierd hoogspanningsnetwerk onder de Noordzee is daar een voorbeeld van; een dergelijke Noordzee-ring verlaagt op termijn de aansluitkosten van windparken en zorgt voor een stabielere elektriciteitsopbrengst door de koppeling van windparken uit een groot gebied;
- ze moeten ook voldoen aan andere duurzaamheidscriteria; biobrandstof die ten koste gaat van voedselproductie of grootschalige boskap tot gevolg heeft, is geen duurzaam alternatief; het gebruiken van reststromen uit de voedselketen, zoals schillen, mest en zuiverings-slib, voor de productie van biobrandstoffen is dat waarschijnlijk wel;
- ze moeten bij voorkeur wettelijk verankerd worden, zodat ontduiking of afkopen wordt tegengegaan;
- de financiering zou geregeld moeten worden op basis van het principe 'de vervuiler betaalt', met bijzondere aandacht voor de inkomenseffecten aan de onderkant. Dat dit geen utopie is, is aangetoond in het energie/klimaatplan Green4Sure, ontwikkeld door de milieubeweging en de vakbeweging;
- de maatregelen moeten bij voorkeur passen in een internationale aanpak en geen problemen afschuiven naar derden.

MEER INVESTEREN

Veel technieken met grote potentie voor het oplossen van het energie- en klimaatprobleem zijn op dit moment economisch nog niet concurrerend. Stroom uit zonnepanelen kost in Nederland nog ongeveer 50 cent per kilowattuur, tegen 20 cent voor fossiele stroom. Door méér te investeren in onderzoek en ontwikkeling kan de kostendaling, die op dit moment vier procent per jaar bedraagt, sneller gaan. De overheid moet wat ons betreft dus meer investeren in fundamenteel onderzoek en cofinancieren bij toegepast onderzoek.

En dan tenslotte de internationale component. Die is groot. Driekwart van de stijging van de broeikasgasuitstoot in de komende vijftig jaar wordt veroorzaakt door de opkomende economische machten China, India en de oliestaten in het Midden-Oosten. Bij het Kyotoverdrag hebben slechts een beperkt aantal landen zichzelf beperkingen opgelegd voor wat betreft de groei van hun broeikasgasemissies. De Verenigde Staten, Canada en Australië, die samen met Europa aan de top staan qua emissie per hoofd van de bevolking, weigerden zichzelf een plafond op te leggen.

In november 2009 moeten in Kopenhagen de onderhandelingen over het nieuwe klimaatverdrag afgerond worden. De Verenigde Staten, Canada en Australië gaan nu waarschijnlijk wel meedoen en dat is winst. Maar van een écht succes zal pas sprake zijn als ook de opkomende economieën bereid zijn om zichzelf geen vage, maar keiharde doelen op te leggen, die strenger zouden moeten zijn naarmate het welvaartspeil hoger wordt. Het grote risico van de gevolgen van de economische crisis is dat regeringen hun mooie voornemens laten varen als ze voor de korte termijn teveel geld kosten. De SP pleit juist voor het naar voren halen van investeringen om de economie te stimuleren. Investeringen in een duurzame energievoorziening zullen ons op korte termijn geld kosten, ons op middellange termijn helpen beter uit de economische crisis te komen, en ons op lange termijn voor een klimaat- en energiecrisis behoeden.

1. Verenigde Naties, *The World at Six Billion*, 1999, zie: www.un.org
2. De in dit artikel gebruikte cijfers van IEA zijn afkomstig van de *World Energy Outlook 2008*
3. Samuel Kroonenberg, *De menselijke maat: de aarde over tienduizend jaar*, uitgeverij Atlas, 2009
4. PCCC, *De staat van het klimaat 2008*, 20 april 2009, zie: www.klimaatportaal.nl

WERKNEMERS EN CRISIS: EEN NIEUWE KOERS

Tekst: Paul Ulenbelt, woordvoerder arbeidsmarkt, WW, WAO, arbeidstijden, medezeggenschap SP-Tweede Kamerfractie

Auto-importeur Kroymans is failliet verklaard. De autodealer had geen geld meer om de lonen over maart te betalen. Het UWV neemt de betaling over. Duizend personeelsleden raken hun baan kwijt. Kort daarvoor kreeg directeur/eigenaar Frits Kroymans het al eerder bestelde luxe straalvliegtuig van 7 miljoen dollar geleverd. Kroymans heeft de opbouw van zijn imperium gefinancierd met veel geleend geld.

150 kantoormedewerker van Maars, een fabriek in Harderwijk, leveren vakantiedagen in om productiewerkers korter te kunnen laten werken. Ze dragen op eigen initiatief hun vakantiedagen over aan het productiepersoneel. Zo hopen ze door de crisis te komen. Ze werken bij een familiebedrijf dat systeemwanden maakt. Beide bedrijven zijn geraakt door de crisis. De auto-importeur verrijkt zich en laat de gemeenschap voor de gevolgen van de crisis opdraaien. In het familiebedrijf in Harderwijk zoeken ze een solidaire oplossing.

Socialisten zien hun analyse van de maatschappij uitkomen. De deregulering van de financiële markten, het najagen van winsten op korte termijn en de extreme bonussen, hebben een cultuur tot stand gebracht waar grof geld verdienen belangrijker is geworden dan het scheppen van waarde. Hedge-fondsen kochten met geleend geld prachtige bedrijven. De schuld werd in de boeken van het bedrijf gezet, zodat geen belasting betaald hoeft te worden. Ze stelden managers aan die alleen maar tot taak hadden om het bedrijf leeg te melken voor aflossing en winst, zonder oog voor de toekomst van het bedrijf en de werkgelegenheid. Oud-bestuursvoorzitters Kees van

Fotografie: sxc.hu

Lede (Akzo Nobel) constateerde dat de manager van nu “zich meer en meer ontpopt tot een huurling”. Ze hebben niets met het bedrijf. Niets met de mensen die er werken. Niets met de omgeving. Het zijn plundrende huurlingen die na een paar jaar verkassen naar een nieuw gebied waar nog meer bonus te halen valt. Het verschuiven van de macht naar de aandeelhouders heeft het huurlingenleger laten groeien. Die huurlingen bij banken en bedrijven hebben de crisis veroorzaakt. De neoliberale politiek laat bedrijven “omvallen” en is daar mee zelf “omgevallen” zoals tegenwoordig verzachtend en verhullend failliet gaan wordt genoemd.

WIE BETAALT HET GELAG?

Onze analyse mag dan kloppen, maar ondertussen zitten we met een crisis. Socialisten weten als geen ander dat de crisis de gewone mensen het hardste zal treffen. Verlies van je baan. Massale werkloosheid. Een WW-uitkering die je inkomen van de ene op de andere maand met 25 procent verlaagt. Schoolverlaters die moeilijk aan een baan komen, en lagere beginlonen moeten accepteren omdat ze te horen krijgen dat er voor hen tien anderen zijn. Werknemers die te horen krijgen dat de lonen gematigd moeten worden omdat er anders ontslagen zullen vallen. Een crisis die werkloosheid veroorzaakt zorgt ook voor druk op

Kroymans' Cessna Citation Jet 3, een zevenzitter, waarvan de nettovliegkosten rond de 1800 euro per uur liggen.

Foto: cessna.com

de lonen. Dat is een wetmatigheid van het kapitalisme.

Onze regering, met minister Donner voorop, doet ook een duit in het zakje. In het begin van de crisis had hij het over loonmatiging. Een paar maanden later over de nullijn. En recent over het openbreken van CAO's om loonsverlagingen tot stand te brengen. In tijden van crisis wordt ook altijd geprobeerd om maatregelen door te drukken die in goede tijden door niemand geaccepteerd worden. Bij deze crisis lijkt dat de verhoging van de AOW-leeftijd naar 67 te worden. Voor de verkiezingen in 2006 wilden alleen Donner en D66 dat. In nog geen twee maanden tijd zijn de toen verklaarde tegenstanders van "gerommel" met de AOW-leeftijd gedraaid. VVD, CDA en PvdA hebben zonder enig goed argument ingestemd met verhoging van de AOW-leeftijd. Ook voor GroenLinks is de 65-jaar niet meer heilig. De meest gehoorde variant is dat vanaf 2011 de AOW-leeftijd ieder jaar met een maand later ingaat zodat die over 24 jaar, dus in 2035 op 67 ligt. Je hoeft niet gestudeerd te hebben om te begrijpen dat het verhogen van de AOW-leeftijd niets bijdraagt aan de oplossing van de crisis van nu. Toch beweren veel economen dat het een goede maatregel is. Het zijn dezelfde economen die beweerden dat topsalarissen het gevolg zijn van de mondiale marktwerking om topmanagers bij bedrijven binnen te halen.

Het bleken huurlingen die, net als vroeger in het leger, niet doen wat het volk van ze verwachtte.

SOCIALE STRIJD

De komende maanden zal de sociale strijd zich in ons land toespitsen op het voorkomen van de verhoging van de AOW-leeftijd. SP en FNV staan daarbij schouder en schouder. Door haar plotse ommezwaai is de PvdA niet langer meer een bondgenoot van werkende mensen. Het krediet dat de PvdA in 2004 nog had bij stakingen en demonstraties op de Coolsingel en het Museumplein, de grootste vakbondsdemonstratie in ons land sinds mensenheugenis, zal wegsissen als een druppel op een gloeiende kookplaat. Omdat de overgrote meerderheid wil dat 65 echt 65 blijft. Jongeren die daaraan twijfelen moeten maar eens aan hun opa of oma vragen waarom zij al dan niet werkend de 65 haalden en hoe dat voelde.

Maar terwijl het monster van de AOW op 67 door de gevestigde politiek op de arbeidersbeweging wordt losgelaten komt er uit allerlei hopen en gaten nog meer addergebroid op ons af. In de eerst plaats zullen in de dagelijkse belangenbehartiging onterechte en onrechtvaardige ontslagen voorkomen moeten worden. Veel mensen zullen met beroep op de toestand van het bedrijf waar ze werken gevraagd worden om bij het kruisje te tekenen voor ontslag en het advies krijgen om zich bij het UWV te melden voor een WW-uitkering. Zij moeten horen wat hun rechten zijn. Aan de CAO-tafel zullen werkgevers de nullijn of het

inleveren van loon voor werk vragen. Van inleveren is de arbeidersbeweging nooit wijzer geworden. Het akkoord van Wassenaar dat Kok en werkgeversvoorman van Veen in de crisis van de jaren tachtig afsloten, waarbij loon voor werktijdverkorting werd ingeleverd, heeft de werkloze jongeren van toen geen baan opgeleverd. Loonmatiging over de hele linie is geen remedie. Het maakt de huurlingen lui. Looneisen die boven de productiviteitsstijging uit gaan stimuleren bedrijven om op arbeid te besparen. Dan kom je sterker uit de crisis. Je kunt dan met minder mensen meer doen en voor meer mensen zorgen. Dát is vooruitgang.

SYSTEEMCRISIS

Dit is geen normale conjuncturele crisis die kenmerkend is voor een kapitalistische economie. We hebben te maken met een systeemcrisis. Dat vraagt niet alleen een nieuwe koers voor de politiek, maar ook voor de vakbeweging. Het gelijk van de analyse moet bewezen worden door de oplossingen. Bij verdedigen hoort aanvallen. Aanvallen om de bedrijfsvoering solidair te maken. Door in CAO's af te spreken dat de hoogste in rang in het bedrijf niet meer mag verdienen dan tien of twintig maal de laagste. Door af te spreken dat ondernemingsraden een veto krijgen over vijandige overnames. Door overeen te komen dat bedrijven geen handelswaar zijn die op een markt verhandeld kunnen worden als tweedehands boeken. Door overeen te komen dat een duurzame ontwikkeling in het belang van werknemers, consumenten en omgeving belangrijker is dan de koers op de beurs. Door overeen te komen dat groei en winst vooral voor de maatschappij, de werknemers en consumenten is. Dat aandeelhouders tevreden moeten zijn met een bescheiden maar zekere beloning. Geen huurlingen aanstellen, maar mensen die vechten voor een eerlijke zaak. Geen Kroymansen aan de macht, maar werknemers die in solidariteit het bedrijf voeren. Zoals het kantoorpersoneel bij familiebedrijf Maars in Harderwijk. Je hoeft geen voorstander te zijn van het inleveren van vakantiedagen door werknemers, om te zien dat zij wél uit het goede hout zijn gesneden.

KOP IN HET ZAND EN LENEN MAAR

HOE HET KAPITALISME ONDER DE OVERCAPACITEITS- CRISIS PROBEERDE UIT TE KOMEN

Tekst: Sjaak van der Velden Fotografie: Anup Shah / Hollandse Hoogte

De huidige crisis wordt door steeds minder mensen nog een kredietcrisis genoemd omdat steeds duidelijker wordt dat de crisis de hele economie raakt. De crisis is begonnen als een kredietcrisis zoals trouwens ook de crisis van de jaren dertig, op de beurs begon na een periode van uitbundige speculatie. Hoe is het mogelijk is dat problemen in de financiële sector de hele economie meesleuren? Het magische woord vertrouwen wordt door veel economen en politici als verbinding tussen de beide economieën van stal gehaald. Als er immers geen vertrouwen meer bestaat dan willen bankiers geen geld uitlenen. Niet aan elkaar en niet aan bedrijven in de reële economie – zeg maar het maken, vervoeren en verkopen van schoenen, koelkasten, bier en computerprogramma's. Het gevolg daarvan is dat die reële economie ook niet meer goed kan functioneren. Een aantal linkse economen is echter van mening dat er meer aan de hand was. Dat de kredietcrisis ontstond omdat de reële economie al tijdenlang niet meer gezond was. In dit artikel brengen we een aantal visies van linkse economen voor het voetlicht. We putten daarvoor uit interviews met Robert Brenner en Walden Bello en een artikel van Michel Husson.

Op 22 januari 2009 verscheen het interview van Seongjin Jeong met Robert Brenner in de onafhankelijke Zuid-Koreaanse krant *Hankyoreh*. Robert Brenner is hoogleraar Geschiedenis aan de UCLA (University of California, Los Angeles) en schreef onder andere 'The Boom and the Bubble', *New Left Review*, new series, no. 6 (November-December 2000).

Walden Bello is hoogleraar sociologie aan de Universiteit van de Filipijnen. Het interview met hem verscheen op 25 september 2008 op de site van Focus on the Global South. Bello zette zijn standpunt ook uiteen op een conferentie over de wereldcrisis op 20 maart 2009 die was gesponsord door Die Linke en de Rosa Luxemburg Stichting in Berlijn.

Michel Husson, een Franse econoom verbonden aan het Institut de Recherches Economiques et Sociales (IRES) schreef in september 2008 'Het rommelkapitalisme', in: *Inprecor*, nummer 541-542, september-oktober 2008.

De meeste media en analisten noemen de huidige crisis een kredietcrisis. Bent u het eens met die benaming?

Robert Brenner: "Het is begrijpelijk dat analisten beginnen met de ineenstorting van de banken en de kapitaalmarkt. De moeilijkheid is echter dat ze niet verder kijken. Van hoog tot laag beweren zij dat de crisis kan worden verklaard als een probleem van de financiële sector. De echte basis van de huidige crisis is echter de afnemende vitaliteit van de economie in de ontwikkelde landen sinds 1973 en vooral 2000. De economische prestaties van de VS, West Europa en Japan zijn steeds verder verslechterd. Economische cyclus na economische cyclus was dat het geval, gemeten in elke standaard macro-economische indicator, zoals BBP, investeringen, reële lonen, enzovoort. Het is veelzeggend dat de cyclus van 2001-2007 verreweg de zwakste was in de periode sinds 1945 en dat ondanks de grootste Amerikaanse overheidsinterventie in vreedstijd."

Hoe zou u de langdurige verzwakking van de echte economie sinds 1973 verklaren? Wat u in uw werk 'de lange neergang' noemt?

Robert Brenner: "Die neergang is vooral het gevolg van een ingrijpende en voortdurende daling van het winstper-

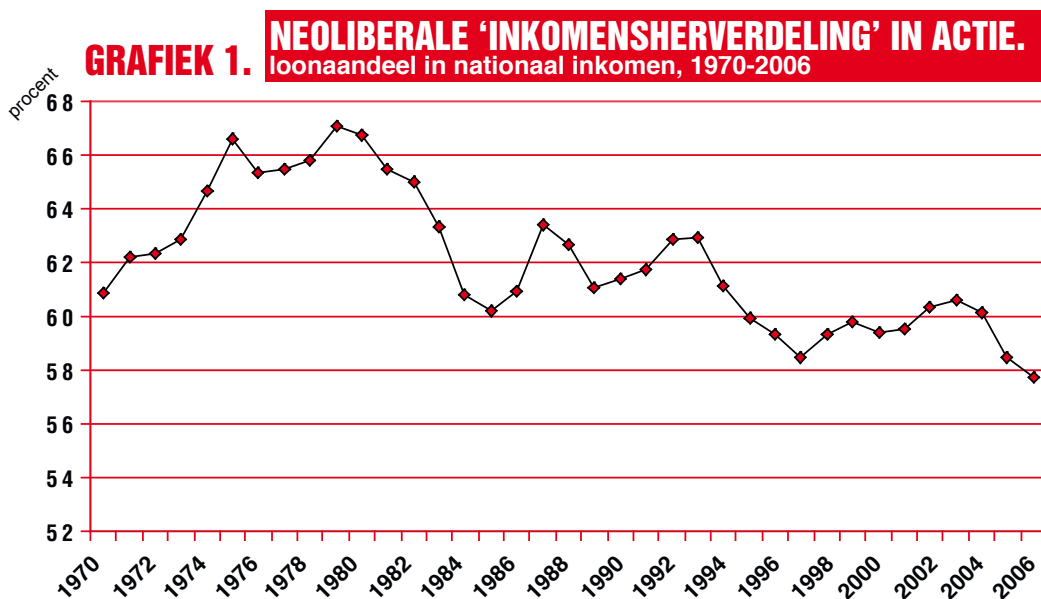
centage sinds het einde van de jaren zestig. Dit dalende winstpercentage is vooral opmerkelijk omdat in dezelfde periode de reële lonen onder druk stonden. De belangrijkste oorzaak, maar zeker niet de enige, van die daling was de voortdurende neiging naar overcapaciteit in de wereldwijde maakindustrie. Wat er gebeurde was dat de ene na de andere nieuwe macht opkwam: Duitsland en Japan, de Aziatische tijgers en tenslotte China. Deze later opkomende economieën produceerden dezelfde goederen die elders al langer werden gemaakt, maar ze deden het goedkoper. Het gevolg was een te groot aanbod in de ene na de andere industrie, wat de prijzen en vervolgens de winsten onder druk zette.

De bedrijven van wie de winst onder druk stond vertrokken bovendien niet uit hun bedrijfstak. Ze probeerden juist hun aandeel te behouden door terug te grijpen op hun vermogen tot innovatie. Ze versnelden hun investeringen in nieuwe technologieën. Dat maakte de overcapaciteit natuurlijk alleen maar erger. Als gevolg van de dalende winstpercentages verdienden kapitalisten minder meerwaarde op hun investeringen. Daardoor hadden ze geen andere keus dan de groei te vertragen van hun fabriek, machinepark en personeel.

Tegelijk beperkten ze om hun winstgevendheid te herstellen de groei van de lonen, terwijl regeringen de sociale uitgaven terugdrongen. Het gevolg van al deze bezuinigingen is een langdurige beperking van de effectieve vraag geweest. De voortdurende zwakte van de vraag is de directe oorzaak geweest van de zwakte van de economie voor een langere tijd."

Hoe is het kapitalisme omgegaan met die overproductie?

Walden Bello: "Het kapitaal probeerde drie uitwegen uit de overproductie: neoliberale herstructurering, globalisering en financialisering. De neoliberale herstructurering kwam in de vorm van het Reaganisme en Thatcherisme in de ontwikkelde landen en in de ontwikkelingslanden de Structurele Aanpassing ofwel de door Wereldbank en IMF afgedwongen liberalisering van de economie. Het doel was om de toename van kapitaal te versterken en dat werd gedaan door 1) het verwijderen van de overheidsbeperkingen op de groei, het gebruik en de beweging van

kapitaal, en 2) inkomensherverdeling van arm en de middenklassen naar de rijken vanuit het idee dat de rijken dan gemotiveerd zouden worden om de economische groei te stimuleren. Het probleem hiermee was dat die inkomensherverdeling naar de rijken ertoe leidde dat de armen en middenklassen minder inkomen kregen waardoor de effectieve vraag afnam, terwijl het niet per se de rijken ertoe aanzette om meer in de productie te investeren.

Feitelijk leidde de neoliberale herstructurering tot slechts matige groeicijfers. De wereldwijde jaarlijkse economische groei was 1,1 procent in de negentiger jaren en 1,4 procent in de tachtiger jaren terwijl ze 3,5 procent bedroeg in de zestiger jaren en 2,4 procent in de zeventiger jaren toen staatsingrijpen nog de dominante politieke aanpak was. De neoliberale herstructurering kon de stagnatie niet keren.”

Hoe was de globalisering een antwoord op de crisis?

Walden Bello: “De tweede ontsnappingsroute die het internationale kapitaal nam was ‘uitbreidende accumulatie’ ofwel globalisering. Globalisering is de snelle integratie van halfkapitalistische, niet-kapitalistische of prekapitalistische gebieden in de wereldwijde markteconomie. Rosa Luxemburg, de beroemde Duitse revolutionaire econome, zag dit lang geleden al als noodzakelijk om de winstpercentages in de metropolen te verhogen. Hoe? Door toegang te verkrijgen tot goedkope arbeid, door het betreden van nieuwe, vrijwel onbeperkte markten, door nieuwe bronnen van goedkope landbouwproducten en grondstoffen aan te boren, en door nieuwe gebieden te ontwikkelen waar in infrastructuur kan worden geïnvesteerd. Die integratie wordt bereikt via handelsvrijheid, het opheffen van de belemmeringen voor het vrije verkeer van het internationale kapitaal, en het slechten van de beperkingen op buitenlandse investeringen.

Om de daling van hun winsten te keren heeft een aanzienlijk deel van de Fortune 500-bedrijven (de 500 bedrijven in de VS met de hoogste omzet - red) een groot deel van hun activiteiten verplaatst naar China om voordeel te halen uit de zogenoemde ‘China-prijs’ – het kostenvoordeel als gevolg van China’s schijnbaar onbeperkte hoeveelheid goedkope arbeid.”

Hoe zit het met die financialisering?

Walden Bello: “Gezien de beperkte resultaten die via neoliberale herstructurering en globalisering werden geboekt in de strijd tegen een depressie, werd de derde ontsnappingsroute erg belangrijk voor het instandhouden en laten stijgen van de winstgevendheid: financialisering. In de ideale wereld van de neoklassieke economie is het financiële systeem het mechanisme waardoor spaarders of mensen met overschotten in contact worden gebracht met ondernemers die geld nodig hebben om te investeren in de productie. In de werkelijke wereld van het laatkapitalisme, waarin investeringen in industrie en landbouw lage winsten opleveren als gevolg van de overcapaciteit, circuleren grote hoeveelheden kapitaal in de financiële sector. Ze worden erin geïnvesteerd en geheinvesteerd; de financiële sector raakt naar binnen gekeerd. Het gevolg is een toenemende splitsing tussen

een hyperactieve financiële economie en een stagnerende reële economie.”

Wat waren de problemen met de financialisering als ontsnappingsroute?

Walden Bello: “Het probleem met investeren in de financiële sector is dat het neerkomt op het persen van waarde uit al bestaande waarde. Ja, dat kan winst opleveren, maar het creëert geen nieuwe waarde. Alleen de industrie, landbouw, verkeer en diensten creëren nieuwe waarde. Omdat deze winst niet is gebaseerd op gecreëerde waarde worden investeringen erg vluchtig en kunnen de prijzen van aandelen, obligaties en andere waardepapieren extreem gaan afwijken van hun werkelijke waarde. Een voorbeeld daarvan zijn de aandelen van nieuwe internetbedrijven die maar blijven stijgen, vooral als gevolg van een spiraal aan financiële waarderingen, en die vervolgens instorten. De radicale prijsstijging van een goed ver boven de werkelijke waarde is wat we een bubbel of zeepbel noemen.”

Waarom is financialisering zo vluchtig?

Walden Bello: “Als de winstgevendheid afhankelijk is van speculatie, dan is het niet verrassend dat de financiële sector zich van de ene bubbel naar de andere sleept, of van de ene speculatieve manie naar de andere. Omdat het wordt voortgedreven door speculatieve manies heeft het financiële kapitalisme meerdere crisisrecords gebroken, nadat de financiële markten werden gedereguleerd en geliberaliseerd in de jaren tachtig. Voorafgaand aan de huidige instorting van Wall Street waren de heftigste de Mexicaanse financiële crisis van 1994-95, de Aziatische financiële crisis van 1997-98, de Russische financiële crisis van 1996, de aandelencrash op Wall Street van 2001 en de Argentijnse financiële ineenstorting van 2002.”

De huidige crisis is feitelijk in gang gezet door het barsten van de historische huizenzeepbel die al tien jaar aan het opblazen was. Hoe ziet u het belang daarvan?

Robert Brenner: “De huizenzeepbel kan alleen worden begrepen in relatie tot de opeenvolgende aandelenzeepbellen die we hebben gezien sinds het midden van de jaren negentig en vooral de rol van de Amerikaanse centrale bank bij het stimuleren van die zeepbellen. Sinds het begin van de lange neergang midden jaren zeventig hebben economische overheidsinstellingen geprobeerde om het probleem van het vraagtekort op te lossen door de kredieten te stimuleren, zowel publiek als privaat. In eerste instantie hebben ze de begrotingstekorten op laten lopen en zo zagen ze werkelijk kans om diepe recessies te voorkomen. Ze kregen echter steeds minder economische groei uit dezelfde hoeveelheid geleend geld.

In de jaren negentig probeerden de Europese en Amerikaanse regeringen om hun verslaving aan schuld om te buigen naar een begrotingsevenwicht. De vrije markt moest de economie gaan regelen. Omdat de winsten nog niet waren hersteld, leidde de schuldbepaling tot een vraagafname wat tot heftige recessies leidde en in de periode 1991-1995 tot de laagste economische

groeï sinds de oorlog. Om de economie weer op gang te krijgen paste de Amerikaanse regering een politiek toe die eind jaren tachtig ook door Japan was uitgeprobeerd. Door de rente laag te houden maakte de centrale bank het makkelijk om te lenen en in financiële producten te investeren. Terwijl de prijzen van waardepapieren omhoog schoten werden bedrijven en huishoudens vele malen rijker, althans op papier.

Dat maakte het voor hen mogelijk gigantische leningen af te sluiten, massaal te consumeren en daarmee gaven ze de economie een grote stimulans. Privé-schulden namen zo de rol van de staatsschuld over.

De economische groei was volledig afhankelijk van persoonlijke consumptie en investeringen in huizen. Beide waren slechts mogelijk door de gemakkelijke kredietverlening en de stijgende huizenprijzen. We hebben de laatste jaren het buitengewone schouwspel gezien van een wereldeconomie waarin de accumulatie van kapitaal afhankelijk was van historische speculatiegolven die met beleid werden gevoed en verantwoord door de beleidsmakers. Eerst de historische aandelenzeepbel van eind jaren negentig en toen de huizen- en kredietzeepbellen van het begin van deze eeuw.”

Het Keynesianisme lijkt weer helemaal terug als de nieuwe mode. Wat denkt u, kan het helpen bij het oplossen of op zijn minst verlichten van de huidige crisis?

Robert Brenner: “Regeringen hebben op dit moment geen andere keus. Als ze de economie willen redden moeten ze zich weer wenden tot Keynes. De vrije markt heeft bewezen totaal niet in staat te zijn om een economische ramp te voorkomen of ermee om te gaan. Die markt ziet geen kans om stabiliteit en groei te garanderen. De politieke elites die gisteren nog een feestje vierden vanwege de gedereguleerde financiële markten zijn nu ineens weer Keynesianen. Tot nu heeft alle overheidsingrijpen echter niet veel uitgehaald. Daar is heel wat meer voor nodig. De vraag is of Obama dat voor elkaar krijgt want de weerstand tegen staatsingrijpen in de VS is enorm. Daar komt nog bij dat China met zijn enorme dollarreserves ook een grote rol kan spelen. Als ze die allemaal op de markt gooien dan stort de dollar in en is het leed voor Amerika niet te overzien.”

Wat verwacht u voor de toekomst? Hebben we het ergste al gehad of staat ons nog meer te wachten?

Michel Husson: “Het is moeilijk in te schatten hoe al de factoren op elkaar gaan inwerken, maar we wagen ons toch aan twee voorspellingen. Ten eerste staat de tijd die nodig zal zijn om uit de crisis te raken in verhouding tot de enorme sommen die werden ingezet om de financiële sector te redden. We krijgen dus allicht een Japans scenario waarbij vele jaren nodig zijn om te herstellen van de verloren kapitalen, die veel omvangrijker zijn dan in vorige financiële crises. Indien er geen alternatieven worden afgedwongen gaat het kapitalisme in de rijke landen een lange periode tegemoet van trage groei en sociale achteruitgang.

Ten tweede gaat de crisis gepaard gaan met een groot gevecht tussen de grote economische spelers om de gevolgen van de crisis op anderen af te schuiven. Op sociaal vlak betekent dat een groeiende druk van het kapi-

taal op de lonen en de sociale overheidsuitgaven. Op internationaal vlak gaat de economische en handelsoorlog tussen de grootmachten nog verscherpen en leiden tot een nieuwe verboddeling van de wereldeconomie, zeker omdat, zoals de Duitse minister van financiën Peer Steinbrück zei: ‘De Verenigde Staten gaan hun statuut van supermacht van het mondiaal financieel systeem verliezen.’”

Denkt u dat het recente mislukken van het neoliberalisme een opening geeft voor progressieve mensen?

Robert Brenner: “De nederlaag van het neoliberalisme biedt zeker grote kansen die links eerder niet had. Het neoliberalisme was nooit erg populair onder grote delen van de bevolking. Werkenden mensen vereenzelfdigden zich nooit met vrije markten, vrije kapitaalsstromen en dat soort zaken. Wel denk ik dat grote delen van de bevolking ervan overtuigd waren dat het het enige alternatief was, ze waren ervan overtuigd dat er geen alternatief was. Nu toont de crisis echter het totale bankroet van het neoliberale economische model en je kunt de verandering al zien. Dat kwam heel krachtig naar voren tijdens de protesten van Amerikaanse werknemers tegen de reddingsplannen voor de banken en de financiële sector. Wat ze vandaag de dag zeggen is: ‘Ons wordt verteld dat het redden van de financiële instellingen, de financiële markten de sleutel is tot het herstel van de economie, van de welvaart. Maar we geloven het niet. We willen niet dat er nog meer geld gaat naar die mensen die ons beroven.’ Er is dus een ideologisch vacuüm. Dat betekent dat er een grote opening is voor linkse ideeën.”

De geciteerde economen, Brenner, Bello en Husson, zijn het niet in alle opzichten eens. Voor de details van hun opvattingen verwijzen we naar de oorspronkelijke interviews (de links vindt je op de website van Spanning). Over twee dingen zijn ze het wel eens. De huidige crisis is een uitloeiing van een overcapaciteitsprobleem dat al in de jaren zeventig begon, maar door het op de pof leven van eerst de overheid en vervolgens de burgers zich niet ten volle heeft kunnen ontplooiën. De kredietverlening en de schulden maakten het mogelijk om de producten waarvoor eigenlijk geen inkomen beschikbaar was toch af te nemen. Het tweede punt waar de heren het over eens zijn is dat in de aanloop naar de huidige crisis bij een beperkte groep mensen het slechtste is bovengekomen – de graaicultuur. De basis waarop zij konden handelen zoals ze deden is echter een systeem dat telkens weer in crisis geraakt. Een crisis waarbij bedrijven hun producten niet kunnen afzetten in een wereld waarin nog voor vele honderden miljoenen mensen gebrek aan van alles bestaat. In die situatie zoekt het kapitaal plekken waar het mogelijk is om hogere winsten te halen dan elders. Het raakt op drift en het graaien kan beginnen. Het is menselijk gedrag dat alleen door menselijk ingrijpen kan worden beteugeld.

“LOOPT DE HULP DOOD?”

Tekst: Riekje Camara-Kappelhof, medewerker SP-Tweede Kamerfractie

Fotografie: Roel Burglar / Hollandse Hoogte

Sinds de economische crisis op gang is gekomen is ook het prijsschieten op ontwikkelingssamenwerking populairder dan ooit. De teneur is dat ontwikkelingshulp niet helpt en alleen maar corrupte Afrikaanse machthebbers in het zadel houdt. Eén van de opvallendste en meest toonaangevende critici in dit debat is Dambisa Moyo. Niet alleen omdat zij als econome is opgeleid aan Harvard en Oxford en bij de Wereldbank en Goldman Sachs heeft gewerkt. Maar vooral ook omdat zij een vrouw is van Afrikaanse afkomst. Onlangs verscheen haar boek *Doodlopende hulp* (uitgeverij Contact), waarin zij pleit voor het afschaffen van ontwikkelingshulp. Als zelfs Afrikanen nu al verkondigen dat we beter kunnen stoppen met ontwikkelingshulp, moeten we er dan inderdaad maar niet een einde aan maken?

MOYO'S BOEK

Het boek bestaat uit twee delen. In het eerste deel schetst de schrijfster een analyse van de wereld en de geschiedenis van de ontwikkelingshulp. Het tweede deel, getiteld 'Een wereld zonder hulp' formuleert alternatieve ontwikkelingsstrategieën voor Afrika. Volgens Moyo werkt ontwikkelingshulp niet omdat het niet leidt tot duurzame economische groei en vermindering van de armoede. Volgens haar is het zelfs zo dat ontwikkelingshulp de economische

groei ondermijnt. Hulp leidt tot vergroting van de armoede vanwege bureaucratie en corruptie. In die zin ondermijnt hulp daarom ook de democratie. De één biljoen dollar die sinds de jaren '40 is overgemaakt naar Afrika heeft volgens Moyo geleid tot een hulpverslaving, waarbij burgeroorlogen zijn aangewakkerd, de inflatie is toegenomen en de exportsector ernstig is verzwakt. Dit laatste als gevolg van een stijgende waarde van de lokale munt, ook wel 'Dutch disease' (Hollandse ziekte) genoemd

omdat bij ons hetzelfde gebeurde in de jaren zestig en zeventig als gevolg van de ontdekking van het aardgas. Een sterke munt is nadelig voor de export.

Het probleem met het boek is dat er wel met grote stelligheid beweringen worden gedaan over de bestaande situatie en over alternatieve oplossingen, maar dat de basis daarvoor bij nader inzien nogal dun lijkt te zijn.

HELPT HULP?

Moyo's voornaamste stelling is dat hulp niet heeft gewerkt. Ze voert hier als bewijs voor aan dat diverse Afrikaanse landen die hulp hebben ontvangen geen bestendigheid hebben gezien van hun economische groei en van vermindering van de armoede. Het kwalijke van Moyo's 'analyse' is dat zij een toevallig verband verheft tot oorzaak. Het is alsof zij zegt dat brand wordt veroorzaakt door brandweermannen. Immers, altijd als er ergens brandweermannen zijn, dan is er brand! Dit komt vermoedelijk omdat zij erg selectief shopt uit de wetenschappelijke literatuur.

Hulp blijkt namelijk wel te werken. Zo toont onderzoek van het *Centre for Global Development*¹ uit 2004 en 2006 een positief verband aan tussen hulp en groei. En onderzoek van de Wereldbankeconomen Craig Burnside en David Dollar uit 2000 en 2004 (*Aid, Policies and Growth*)² toont aan dat hulp positief samenhangt met groei, met name in landen met goed bestuur. Moyo kent deze onderzoeken ook want ze haalt ze zelf aan, maar trekt er vervolgens de verkeerde conclusies uit, of laat de conclusies die niet in haar straatje passen simpelweg achterwege.

Daarnaast geeft Moyo literatuurverwijzingen voor de meest knullige anekdotes. Maar zodra het aankomt op bewijs voor wetenschappelijk interessantere opmerkingen, zoals bijvoorbeeld haar stelling dat het onderzoek van Burnside en Dollar door een groot aantal vooraanstaande economen onderuit zou zijn gehaald (p.40), blijven verwijzingen naar achtergrondliteratuur achterwege. Dit versterkt dan ook het vermoeden dat er niet zoveel wetenschappelijk bewijs is voor haar stelling dat hulp niet leidt tot economische groei.

Ook haar beschrijving van de feitelijke situatie is niet erg overtuigend. Op een tamelijk ongenueanceerde wijze spreekt ze over Afrika als ware het een land, waarbij ze gemakshalve het corruptieniveau van heel Afrika vergelijkt met dat van Indonesië (p.56). Haar geboorteland Zambia wordt onevenredig vaak aangehaald, net zoals het 'economisch wonder' Botswana, als bewijs voor haar theorie. Saillant detail is dat het laatste land in het verleden juist ongelofelijk veel buitenlandse hulp heeft ontvangen (30 procent van Botswana's BNP bestond in de jaren '60 uit hulp; ruim het dubbele van het Afrikaanse gemiddelde anno nu). Botswana vormt dus juist het bewijs dat haar theorie niet klopt. Tot slot: 1 biljoen dollar over de afgelopen 60 jaar is niet veel geld. Omgerekend is dit nog geen euro per maand per inwoner van Afrika.

IS HULP SCHADELIJK?

Nu stelt Moyo niet alleen dat hulp niet helpt, maar dat hulp zelfs schadelijke effecten heeft. Ook voor deze stelling verwijst zij niet naar wetenschappelijk onderzoek, maar onderbouwt haar

Dambisa Moyo

Fotografie: Magali Delporte. / Eyevine / Hollandse Hoogte

betoog met bewijzen uit aanwijzingen en anekdotes. Zo noemt zij het feit dat na het aftreden van president Chiluba in Zambia bleek dat hij tijdens zijn regeerperiode 80 miljoen dollar heeft verdonkeremaand. In deze periode (1991-2002) heeft de Wereldbank 1,5 miljard dollar aan Zambia overgemaakt (p.53). Volgens Moyo toont dit dus aan dat hulp leidt tot corruptie. Maar ook hier legt ze weer te gemakkelijke verbanden. Hoe kwalijk de corruptie van meneer Chiluba ook moge zijn, het feit dat er wellicht veel geld naar corrupte landen gaat, bewijst nog niet dat de hulp zelf tot corruptie leidt of voor corruptie doeleinden wordt gebruikt. Integendeel, deze hulp wordt juist vaak – en in toenemende mate – gebruikt voor bijvoorbeeld het oprichten van anti-corruptiebureaus, dus als wapen in de strijd tegen corruptie. Een land als Mali ontvangt (als percentage van het nationaal inkomen) bovendien vele malen meer hulp dan een land als Bangladesh, terwijl Mali veel minder corrupt is. De groeipercentages in beide landen lagen de afgelopen jaren iets boven de 5 procent.

Bovendien is de beeldvorming over corruptie in Afrika sowieso redelijk overtrokken. Volgens de laatste Transparency International corruption perceptions index (2008)³ scoort een land als Ghana beter dan landen als Roemenië en Bulgarije en is Zuid-Afrika minder corrupt dan Italië.

Ook voor het door haar omschreven gevaar van de Dutch disease – nadelige koerseffecten voor de export als gevolg van hulp – bestaat geen wetenschappelijk bewijs dat dit in de praktijk ook gebeurt, zoals onderzoek van het IMF laat zien⁴.

Hulpafhankelijkheid als zodanig hoeft bovendien ook geen probleem te zijn. Zuid-Korea, nu een behoorlijk welvarend land, was extreem afhankelijk van hulp in de jaren vijftig en zestig. Meer dan tweederde van de importen in die periode werden betaald met ontwikkelingshulp en maar liefst driekwart van alle investeringen in Zuid-Korea werd destijds betaald met hulp. Moyo haalt de gigantische Amerikaanse hulp aan Zuid-Korea nota bene zelf aan (p.45) om enkele hoofdstukken later

Zuid-Korea als voorbeeld te noemen van een land dat nu succesvol op de kapitaalmarkt leent (p. 82 en 87).

OMGEKEERDE ONTWIKKELINGSHULP

Wat haar analyse ook weinig overtuigend maakt is, dat Moyo wel heel soepel omgaat met het probleem van de omgekeerde ontwikkelingshulp. Zoals algemeen bekend, is het grote verschil in economische ontwikkeling tussen Afrikaanse landen en landen als Zuid-Korea (of Westerse landen) nu juist dat zij de gelegenheid hebben gehad om hun economieën op te bouwen achter gigantische tariefmuren. Marktbescherming dus. Azië kent en kende relatief sterke staten die een door de overheid geleide ontwikkeling van de industrie en exportsector konden bewerkstelligen. In het toch al minder stabiele Afrika is dit door neoliberaal beleid van de Wereldbank, het IMF en de WTO tamelijk onmogelijk geweest. Zo heeft dit neoliberale beleid Afrika de afgelopen twee decennia alleen al 272 miljard dollar gekost⁵.

Moyo wijst wel op de schadelijke effecten van de agressieve hulpprogramma's van deze internationale financiële instituten (p.21) maar verbindt hier verder geen conclusies aan. Daarnaast is het zo dat – zoals Moyo zelf ook al aangeeft (p. 115) – Afrika jaarlijks rond de 500 miljard dollar verliest als gevolg van beperkende handelsmaatregelen, voornamelijk in de vorm van subsidies door Westerse regeringen aan Westerse boeren (bijvoorbeeld katoen). Dit overtreft vele malen het bedrag dat Afrika jaarlijks aan ontwikkelingshulp ontvangt, namelijk \$ 26 miljard (OESO 2008). Ook betalen Afrikaanse landen jaarlijks miljarden aan rente en aflossing aan het buitenland voor hun schulden. De totale externe schuld van Sub-Sahara Afrika bedroeg 175 miljard dollar in 2007. In dat jaar hebben de landen uit deze regio samen 17 miljard dollar aan aflossingen en rente (respectievelijk 12 mld. en 5 mld. dollar) betaald, en zijn ze voor 29 miljard dollar aan nieuwe schulden aangegaan⁶.

Een recent rapport van Christian Aid stelt bovendien dat Afrikaanse landen jaarlijks ongeveer 160 miljard dollar verliezen aan belastingvrijstellingen en belastingontduiking door buiten-

landse bedrijven, met name in de mijnsector⁷.

Al deze vormen van zogenaamde omgekeerde ontwikkelingshulp – kapitaalstromen van Zuid naar Noord in plaats van andersom – onderkent Moyo wel, maar ze laat ze vervolgens totaal buiten beschouwing. Dit geldt ook voor factoren als de koloniale erfenis inclusief etnische tegenstellingen, de aidsplaag en de meest dodelijke vormen van malaria die voorkomen in Afrika. Het grote aantal landen dat geen toegang heeft tot de zee (waardoor transportkosten voor de export hoog zijn) en het feit dat ontwikkelingshulp vaak om politieke redenen wordt gegeven in plaats van dat zij armoedegerelateerd is, blijven eveneens onbenoemd.

MOYO'S OPLOSSING

In haar visie leidt hulp tot corruptie en een lagere economische groei, dus komt Moyo tot het oordeel dat het niet geven van hulp de oplossing moet zijn. Oftewel, het dichtdraaien van de geldkraan leidt tot beter bestuur en een hogere economische groei. Dat zou binnen vijf jaar tijd zijn beslag moeten krijgen. Daarvoor noemt Moyo vier alternatieve financieringsmogelijkheden voor Afrika, die overigens op zich niet nieuw zijn. In de eerste plaats zouden Afrikaanse landen volgens Moyo geld kunnen ophalen op de internationale financiële markten door staatsleningen uit te schrijven. In de tweede plaats zouden zij volgens haar geld kunnen ophalen door het aantrekken van buitenlandse investeringen. In de derde plaats door meer en beter gebruik te maken van handel en dan vooral de export. En tot slot door wat zij 'het bankieren voor de niet-bankabelen' noemt. Hiermee bedoelt zij het uitbreiden van microfinancieringen en spaarmogelijkheden van armen en het gemakkelijker maken voor migranten om geld over te maken. Op zich is de huidige crisis niet gunstig voor uitvoering van Moyo's plannen, maar ook los daarvan is haar visie niet indrukwekkend.

1. Staatsleningen. Het probleem met het lenen op de internationale kapitaalmarkt is in de eerste plaats, dat sinds het losbarsten van de kredietcrisis deze mogelijkheid grotendeels is verdwenen. Krediet voor de allerarmste landen droogt

simpelweg op. Maar zelfs als dit niet het geval zou zijn, dan nog zouden de meeste Afrikaanse landen simpelweg niet kredietwaardig genoeg zijn om in aanmerking te komen voor leningen op de internationale kapitaalmarkt. Daar komt nog eens bij dat deze landen slechts kunnen lenen in buitenlandse valuta, wat ze extreem gevoelig maakt voor wisselkoersverliezen. Waar dit toe kan leiden hebben we onder meer gezien ten tijde van de Azië-crisis en de tequila-crisis in Mexico. Juist de armen worden hierdoor het hardste getroffen.

2. Private investeringen. Private kapitaalstromen, waaronder directe buitenlandse investeringen nemen momenteel juist aanzienlijk af. Volgens de laatste berichten van de Wereldbank dalen deze in 2009 met de helft naar zo'n 100 miljard dollar. Daarnaast blijkt uit onderzoek juist dat er een positief verband is tussen hulp en directe buitenlandse investeringen⁸. Waar Moyo stelt dat hulp private investeringen verdringt, gebeurt feitelijk dus juist het omgekeerde: private investeringen nemen toe door hulp.

3. Handel. Voor wat betreft haar handelspleidooi heeft Moyo een punt. Oneigenlijke Westerse subsidies moeten zo snel mogelijk worden beëindigd. Het probleem zit hem echter vooral in de handelsliberalisering die van Afrikaanse landen wordt geëist, in ruil voor toegang tot de Westerse markten. Een goed voorbeeld hiervan vormen de Economische Partnerschapsovereenkomsten (EPA's) die de Europese Unie momenteel sluit met 79 van haar voormalige koloniën in voornamelijk Afrika. Deze EPA's vragen van de Afrikaanse landen een handelsliberalisering van maar liefst 90 procent. Er is dan nauwelijks bescherming mogelijk om een eigen industrie op te kunnen bouwen zoals de Aziatische landen dat deden. Ook lopen ze forse overheidsinkomsten mis door het verdwijnen van invoertarieven. Overigens zouden, naast de 90 procent handelsliberalisering, volgens de Europese Commissie de EPA's ook op onderwerpen als

investerings, concurrentiebeleid, overheidsaanbestedingen, openbare dienstverlening, handelsfacilitering en informatiebescherming 'onderhandelbaar' gemaakt moeten worden. Op deze punten gaat Moyo totaal niet in.

4. Bankieren voor de niet-

bankabelen. In haar laatste berichten stelt de Wereldbank dat ook de overmakingen van migranten naar het thuisland in 2009 meer zullen dalen dan aanvankelijk gedacht, naar 290 miljard dollar. Het overgrote deel van deze overmakingen komt terecht in landen buiten Sub-Sahara Afrika. De verwachtingen van Moyo over deze overmakingen zijn dus nogal hooggespannen om niet te zeggen naïef. Dit geldt ook voor haar voorstellen om de kosten van de overmakingen te verlagen. Want juist in de allerarmste landen werken de door haar voorgestelde innovatieve (en goedkopere) manieren van geld overmaken, zoals bijvoorbeeld het overmaken van geld via mobiele telefoons, niet. Dit is een gevolg van het feit dat de benodigde financiële infrastructuur in dergelijke landen totaal ontbreekt. Daarnaast lijkt het grote belang dat Moyo hecht aan microfinanciering ook haaks te staan op de eveneens door haar bepleite ontwikkeling van de financiële infrastructuur. Immers, hoe kan men verwachten dat banken die tegen hogere kosten kredieten moeten verlenen, bereid zullen zijn om de kosten voor de bouw van de financiële infrastructuur te dragen als er tegelijkertijd microfinanciering wordt verschaft door westerse mikrokredietinstellingen? Welke 'winst' hebben zij dan te behalen bij de bouw van de financiële infrastructuur?

CONCLUSIE

Moyo's visie is, ondanks alle publiciteit die zij trekt, weinig indrukwekkend. Haar analyse van de hulp aan Afrika blijkt op drijfzand gebouwd. En ook de 'oplossing' die zij aandraagt verandert niets aan het probleem van de ineffectieve politieke ontwikkeling van grote delen van Afrika. Moyo veronderstelt dat leningen op de internationale kapitaalmarkt en directe buitenlandse investeringen wél

zorgen voor politiek stabiele staten, maar beschrijft nergens hoe dit zou moeten gebeuren. Gek genoeg betoogt Moyo in haar boek trouwens wel dat hulp democratie ondermijnt, om later te beweren dat democratie in feite geen voorwaarde is voor economische groei, omdat democratie ontwikkeling kan belemmeren. Democratische regimes vinden het immers moeilijk om economisch nuttige wetgeving door te drukken, aldus Moyo. Dat kan zo zijn, maar is het probleem van niet democratisch gekozen regimes nou juist niet dat zij niet afgezet kunnen worden op het moment dat blijkt dat zij het wat minder goed voor hebben met de bevolking. En was dit nou niet juist net haar kritiek op de diverse Afrikaanse leiders?

De kern van Moyo's verhaal is een verwachte heilzame werking van de vrije markt. In essentie is haar verhaal het zoveelste voorbeeld van neoliberal denken dat al decennialang is opgelegd aan Afrika door de Wereldbank en het IMF. Zoals beschreven is dit echter niet de oplossing voor Afrika, maar juist onderdeel van het probleem. Ongereguleerde vrije markten hebben geleid tot de financiële- en economische crisis waar de hele wereld de gevolgen van ondervindt. In die zin kan men zich afvragen of het toeval is dat deze mevrouw juist nu op het schild wordt gehesen op een moment waarop alle Westerse landen op zoek zijn naar miljardenbesparingen.

Aan de andere kant is het merkwaardig dat zij oplossingen die vanuit haar optiek voor de hand liggen juist niet noemt. Zo zou bijvoorbeeld een garantiefonds gevuld met speciale trekkingsrechten (SDR) door internationale donoren en beheerd door een VN-instelling – bijvoorbeeld de Wereldbank – positief kunnen uitpakken voor het aantrekken van leningen op de internationale kapitaalmarkt. De waarde van de SDR is gekoppeld aan de waarde van een zogenaamde mand van de belangrijkste valuta van de wereld. Zodoende wordt het risico op wisselkoersverlies gespreid en geminimaliseerd. Het impliceert wel dat donoren hier verder geen politieke en economische voorwaarden aan mogen verbinden. En dan zal wel weer blijken dat zij hier weinig interesse in hebben, want

ontwikkelingshulp wordt niet in de laatste plaats gegeven om de politieke invloedssfeer van donoren te bestendigen. Dit zijn dingen waar iets aan moet veranderen. Ontwikkelingshulp moet op basis van heel andere criteria gegeven worden. Het moet niet minder maar effectiever en zal vooral gericht moeten worden op de allerarmste landen.

The Economist, toch niet bepaald het meest linkse blad op deze aardbol, noemt haar verhaal een karikatuur. En The Guardian schreef in haar recensie al dat het gevaar bestaat dat dit boek meer aandacht krijgt dan het verdient. Dat lijken terechte conclusies.

1. www.cgdev.org
2. www.worldbank.org
3. www.infoplease.com
4. Sanjeev Gupta, Robert Powell, and Yongzheng Yang, *Macroeconomic Challenges of Scaling Up Aid to Africa. A Checklist for Practitioners*, International Monetary Fund Washington, DC 2006 (www.imf.org)
5. Om het nog concreter te maken: zonder die (verplichte) liberalisering hadden de betreffende landen al hun externe schulden kunnen afbetalen, en dan nog was er voldoende geld overgebleven om alle kinderen te vaccineren en naar school te laten gaan. Christian Aid, *The economics of failure - The real cost of 'free' trade for countries A* Christian Aid briefing paper June 2005 (www.christianaid.org.uk)
6. www.jubileenederland.nl
7. Christian Aid, *Death and taxes: the true toll of tax dodging*, London 2008 (www.christianaid.org.uk)
8. M. Ugur Karakaplan, Bilin Neyapti and Selin Sayek, *Aid and foreign Direct Investment International Evidence*, Bilkent University 2005 (www.bilkent.edu.tr)

REVOLUTIE!

ALTERNATIEVEN VOOR NEOKLASSIEKE ECONOMIE

Tekst: Diederik Olders Beeld: Robert de Klerk

Dat het neoliberale beleid niet werkt, zien we aan de diepe crisis waarin we sinds bijna een jaar verkeren. Maar hoe zit het met de economische theorieën waarop neoliberalen zich baseren? Wat gaat er om in de economenwereld?

U bent egoïstisch en extreem rationeel; alles wat u dagelijks doet, doet u op basis van goed doordachte toekomstverwachtingen. Als u iets koopt, dan heeft u inzicht in de totale markt en zo heeft u voor de laagst mogelijke prijs maximaal nut van uw aankoop. Herkent u zich hierin? Het lijkt een beetje op een horoscoop, maar het is in feite hoe een zeer invloedrijke wetenschappelijke theorie u beschouwt.

In de economische wetenschap is het neoklassieke economische model op dit moment het dominante denkmodel (met een technisch woord paradigma). Het gaat ervan uit dat mensen en instellingen zelfzuchtig handelen volgens rationale verwachtingen én op basis van alle

relevante marktinformatie. Hun daarop gebaseerde handelen zorgt voor efficiënte markten, waardoor de evenwichtsprijs de beste, meest realistische prijs is. Omdat iedereen over alle relevante informatie zou beschikken, zorgt een vrije markt er vanzelf voor dat die evenwichtsprijs bereikt wordt. Als de huidige prijs van een product te hoog is, dan zal elke handelaar die dat doorheeft (hij heeft immers volledige kennis van de markt) zijn spullen snel verkopen, waardoor het aanbod stijgt en de prijs omlaag gaat (richting de evenwichtsprijs). Ook andersom werkt dat zo: als de alwetende handelaars zien dat de huidige prijs onder de realistische prijs ligt, kopen ze snel op, want dan kunnen ze de betreffende producten daarna met winst verkopen. Daardoor stijgt de prijs in de richting van de evenwichtsprijs. Dit proces zorgt ervoor dat markten altijd stabiel zijn; er is een ingebouwde 'neiging' tot evenwicht. Als deze mechanismen niet werken, dan heet dat 'marktfaalen'. Dat woord verwijst naar versturende factoren, zoals overheidsinvloed. Vandaar ook de pleidooien van rechtse politici voor méér markt zelfs in een situatie waarin doorgeslagen marktwerking tot maatschappelijke rampen heeft geleid.

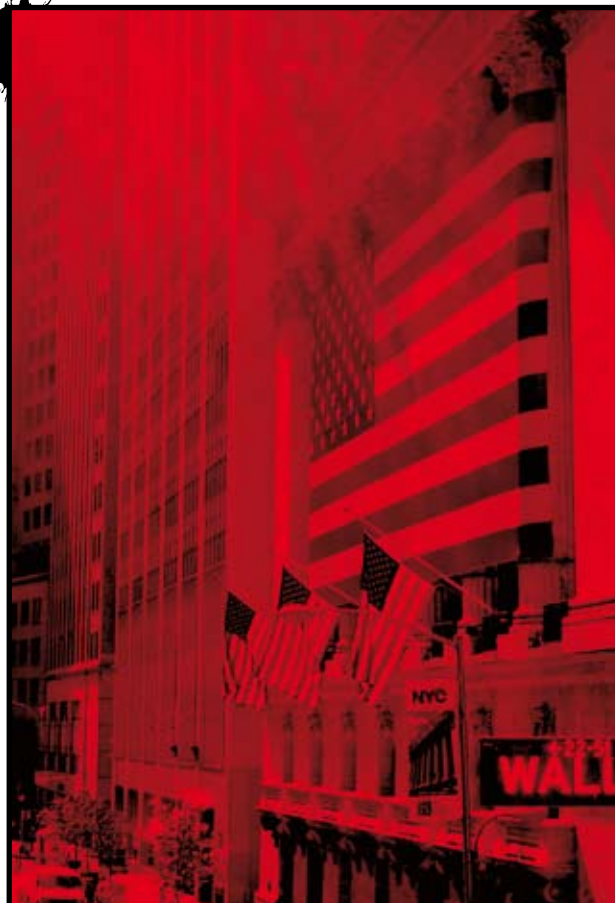
Onderdeel van het neoklassieke paradigma is ook de nadruk op econometrie; economie beoefen je met wiskundige formules en door complexe modellen door te rekenen. De uitgangspunten (aannamen) van het paradigma maken dat ook goed mogelijk; je hebt te maken met autonome, automatische en rationele processen, die gemakkelijk in formules te vangen zijn. Economen zijn zo gewend aan deze benadering dat het misschien goed is te bedenken dat beroemde economen als Adam Smith, David Ricardo en John Maynard Keynes – die niet aan econometrie deden – in het huidige academische klimaat waarschijnlijk grote moeite zouden hebben een artikel gepubliceerd te krijgen in een toptijdschrift, of zelfs een baan te krijgen bij een economische faculteit.

Het vreemde is, dat al langer bekend is dat er veel mis is met het neoklassieke model. De uitgangspunten van de theorie zijn zo onrealistisch, dat Milton Friedman, de grote naam van het moderne neoklassieke denken, gedwongen was een uitweg te verzinnen. Hoe onrealistischer de aannames, hoe beter de theorie, zo was zijn bijzondere antwoord.

Iedereen weet, en de feiten onderschrijven dat keer op keer, dat markten niet vanzelf tot goede resultaten leiden. De aanname van de zichzelf stabiliserende markt is volgens commentatoren de afgelopen twintig jaar in de praktijk al minstens vier keer definitief weerlegd, met de instabiele kredietmarkt in 2008 als het laatste voorbeeld. Iedereen weet, en onderzoek wijst dit keer op keer uit, dat mensen én geen kil calculerende burgers zijn én niet over alle relevante informatie beschikken. Pete Lunn, een gedragseconoom van het Ierse Economic and Social Research Institute, publiceerde in 2008 het boek *Basic*

DE NEOLIBERALE DOORBRAAK

In de jaren zeventig verkeerden de economieën in vrijwel alle westerse landen in crisis. Het Keynesiaanse antwoord – de overheid doet extra investeringen waardoor de economie aantrekt – bleek in die situatie niet te werken. Het resultaat was: oplopende overheidstekorten, bedrijven die failliet gingen en werknemers die hun baan verloren. Tegen die achtergrond gooiden Thatcher en Reagan het beleid om en kregen de neoliberalen vrij spel. De overheid beperkte de uitgaven, overheidsbedrijven werden geprivatiseerd en de markt reguleerde de markt, wat in eerste instantie in tal van landen tot spectaculaire economische groei leidde. Weliswaar ten koste van groeiende tegenstellingen tussen rijk en arm, maar dat was een bijkomend en tijdelijk verschijnsel volgens de neoliberalen. Critici van dit model (zoals *Tegenstemmen* van Jan Marijnissen) waarschuwden voor de maatschappelijk ongewenste gevolgen van het neoliberalisme, maar kregen geen gehoor van overheden, banken en grote ondernemingen. Toen de kredietcrisis uitbrak in de VS, verzekerden Bos en Wellink dat de Nederlandse economie daar nauwelijks last van zou krijgen. De VS, dat was wat anders maar wij stonden er goed voor. Totdat de zeepbel uit elkaar spatte in de tweede helft van 2008 en ook de Nederlandse banken vol bleken te liggen met riskante financiële producten.

Instincts: Human Nature and the New Economics waarin hij onder andere laat zien hoe al het onderzoek naar menselijk gedrag erop wijst dat mensen in de verste verte niet lijken op de calculerende egoïsten die we volgens de neoklassieken zijn. Volgens hem is het duidelijkste voorbeeld het ‘Ultimatum-spel’ (zie kader): “Dit onderzoek toont het menselijk instinct om mensen te straffen die oneerlijk verdelen. Het betekent dat figuur 1.1 in leerboeken voor economie, het plaatje waarin de wet van vraag en aanbod tot evenwicht leidt, onjuist is! Prijzen worden niet bepaald door vraag en aanbod, maar door onze instincten.”

WAT IS EEN GOEDE THEORIE?

Onrealistische uitgangspunten hoeven niet erg te zijn, als de betreffende theorie maar goed verklaart of voorspelt. Maar aan correct voorspellen komen economen lang niet altijd toe. Ondanks de meest ingewikkelde neoklassieke economische modellen, heeft geen van hen de huidige (of de vorige) crisis voorzien. Op zich is het niet kunnen voorspellen geen probleem. Ook weerkundigen zijn niet in staat te vertellen of het over een jaar rond deze tijd mooi weer is. Daarvoor is het weer te complex. Maar over de onderliggende processen die het weer veroorzaken hebben we adequate theorieën; weerkundigen kunnen goed verklaren hoe bewolking, wind, oppervlaktetemperatuur enzovoort ontstaan en op elkaar inwerken. Helaas hebben de neoklassieke economen zelfs dát niet, adequate theorieën over onderliggende processen. Voor marktinstabiliteit en crises hebben ze geen verklaring, want die zouden zich helemaal niet voordoen. De recessies midden jaren zeventig en begin jaren tachtig werden niet alleen

HET ULTIMATUM-SPEL

Gedragseconomen onderzoeken economisch gedrag onder andere door proefpersonen een spel te laten spelen. Ze kunnen wat winnen met het spel, en de econoom kijkt hoe ze handelen en redeneren. Een van die spellen is het ultimatum-spel. Er zijn twee spelers, Ad en Bob. Het spel gebeurt anoniem; beide spelers weten niet wie de andere speler is. Ad mag 100 euro verdelen tussen zichzelf en Bob. Bob mag vervolgens het aanbod accepteren of niet. Accepteert Bob het aanbod, dan krijgt hij het aangeboden bedrag, en Ad de rest van het bedrag. Accepteert Bob het aanbod niet, dan krijgen beide spelers niets. Als je aanneemt dat beide spelers uit puur eigenbelang en rationeel redeneren, dan biedt Ad het bedrag € 0,01 aan. Bob vindt € 0,01 beter dan niets en accepteert. Ad houdt € 99,99 over. Uit onderzoek blijkt dat mensen helemaal niet zo redeneren. In veel culturen stelt Ad voor om het geld eerlijk te verdelen. En heel vaak accepteert Bob een bod onder de € 20 niet. Mensen zijn geen rationeel calculerende egoïsten. Maar dat veronderstelt de neoklassieke economie en het daarop gebaseerde neoliberale beleid wel.

niet voorspeld; zelfs terwijl de recessies aan de gang waren, werden ze niet herkend in de toenmalige neoklassieke modellen.

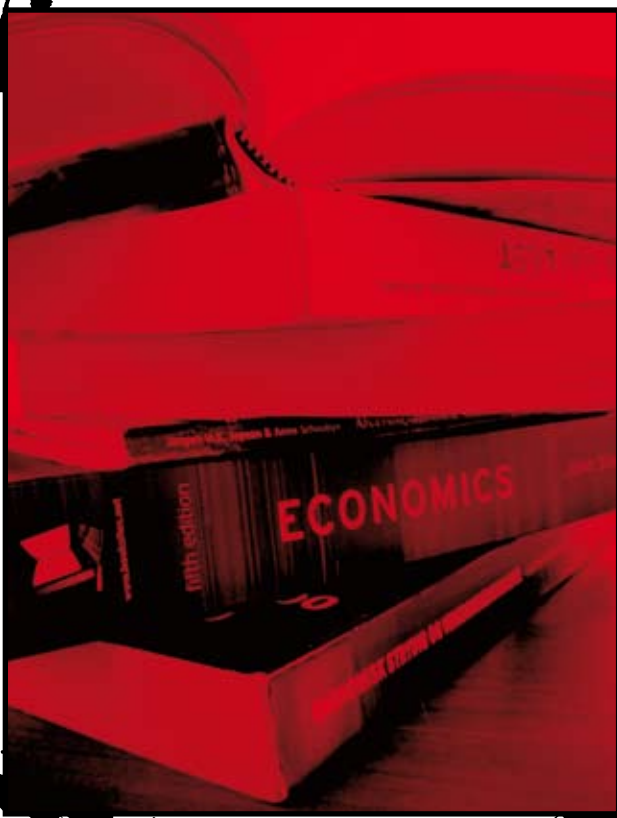
VOORBEELD: 'FLEXIBILISERING'

Robert Vergeer promoveert binnenkort aan de TU Delft op zijn onderzoek naar de gevolgen van arbeidsmarktregulering. Hij onderzocht studies van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) waaruit zou blijken dat het versoepelen van het ontslagrecht de werkloosheid omlaag brengt. Vergeer liet zien dat de resultaten niet 'robuust' waren, ofwel dat die conclusie alleen maar getrokken kan

worden door een selectieve keuze van gegevens en door uit te gaan van een specifiek economisch model. Vergeer: "Dat betekent dat als je een paar landen aan de dataset toevoegt of een ruimere periode neemt, de resultaten van het onderzoek volledig onderuit gaan. Voor het aanpakken van de werkloosheid heeft het versoepelen van het ontslagrecht geen zin, maar een dergelijke maatregel heeft wel een negatief effect op de arbeidsproductiviteit." Volgens neoklassieke economen moet versoepeling van het ontslagrecht vanzelf leiden tot volledige werkgelegenheid. Immers, als de 'markt' van arbeid geen drempels (zoals ontslagrecht) meer opwerpt, dan werkt het prijs-aanbodmechanisme effectief. Werkloosheid is niet efficiënt, want dat betekent dat er teveel aanbod is – de prijs zal net zo lang dalen tot iedereen aan het werk is. Tot zover de neoklassieke theorie, op basis waarvan je mag verwachten dat flexibilisering van arbeid tot daling van de werkloosheid leidt. Dat dit lang niet altijd zo is, kunnen neoklassieke economen niet verklaren. Gedragseconoom Pete Lunn: "Het ultimatum-spel laat zien dat mensen een eerlijke verdeling belangrijk vinden. Uit onderzoek blijkt dat goed verdienende bedrijven meer betalen voor hetzelfde werk; de prijs van arbeid wordt niet bepaald door de wetten van vraag en aanbod, maar door de vraag hoe de opbrengsten van het werk eerlijk verdeeld kunnen worden. Daarom zijn 'flexibele' arbeidsmarkten geen medicijn voor werkloosheid. En dat is een groot probleem voor neoklassieke economie". Robert Vergeer: "Economen staan in hun hemd." Neoklassieke economen werken met onrealistische uitgangspunten, voorspellen niet en verklaren niet. Kan het nog slechter?"

HOE NEOKLASSIEKEN DE CRISIS VEROORZAAKTEN

Wetenschappelijk gezien is het neoklassieke model al lang voorbij zijn houdbaarheidsdatum. Helaas is het enorm invloedrijk. Helaas, omdat duidelijk begint te worden dat de neoklassieke uitgangspunten een rol hebben gespeeld in zowel het veroorzaken als het verergeren van de crisis waarin we nu zitten. Het politieke debat gaat – terecht – over de rol van toezichthouders, bonussen en graaiers. Maar wat weinig aan bod komt, is de vraag hoe het toch kan dat al die bankdirecteuren, toezichthouders, aandeelhouders en politici dachten dat wat zij deden goed voor hen was en voor de maatschappij. Een deel van het antwoord is dat zij allemaal zijn opgegroeid in de ideologie van het neoklassieke denkmodel. Nemen we het voorbeeld van de waarderingmethode voor financiële producten. De methode 'mark-to-market' gaat uit van de neoklassieke veronderstelling dat de marktprijs een reële prijs is; de prijs die de waarde weergeeft gebaseerd op alle relevante informatie. In de praktijk konden banken steeds grotere winsten claimen, en steeds grotere bonussen uitkeren, omdat de financiële producten die ze op de balans hadden staan op papier steeds meer waard werden. Er werd vanuit gegaan dat een bank ze kon verkopen voor de prijs die een andere bank recent had betaald voor een vergelijkbaar product. Tot het moment dat het vertrouwen verdween en banken omvangrijke gecompliceerde pakketten wilden verkopen. Toen bleek de waarde van het spul ineens véél minder. Banken moesten toen

NEO-WIE?

Neoliberalisme is de (beleids)ideologie die de nadruk legt op de vrije markt, vrijhandel, deregulering en het overhevelen van controle over de economie van de staat naar de private sector, met name de eigenaars van kapitaal. Een verschil met klassiek liberalisme is dat daar de staat tot een absoluut minimum beperkt moest worden, terwijl het neoliberalisme in de staat een ondersteuning van de belangen van het private kapitaal ziet, bijvoorbeeld met haar concurrentiebeleid en monetair beleid. Ook verschuift bij het neoliberalisme de nadruk van burgerlijke vrijheden richting economische vrijheid. Het neoliberalisme is geïnspireerd door neoklassieke economie.

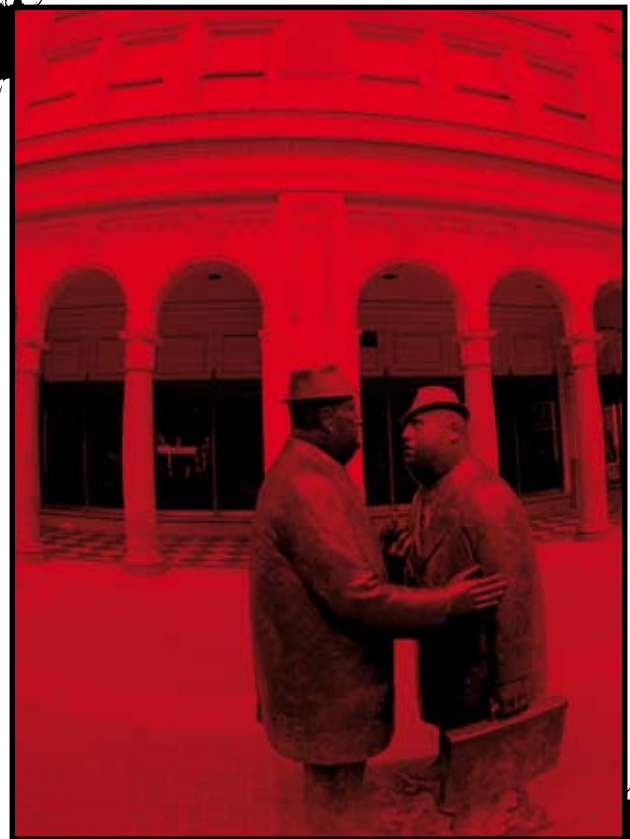
Neoklassieke economie is gericht op de vraag hoe schaarse middelen optimaal worden ingezet, en gaat bij de analyse daarvan uit van particulieren die nut en ondernemingen die winst maximaliseren. Beide maken hun keuzes volgens de regels van de 'rationele keuzetheorie' en op basis van volledige informatie. Oftewel een vrije marktplaats met rationeel calculerende, alwetende egoïsten. Een andere belangrijke aanname is dat markten van zichzelf stabiel zijn en dat de (evenwichts)prijzen die tot stand komen in die markten de werkelijke waarde vertegenwoordigen. Verstoringen van het evenwicht ('marktfalen') worden veroorzaakt door externe factoren, zoals een overheid die ingrijpt. De heropleving van deze richting vanaf de jaren zestig wordt ook wel de Chicago-school genoemd, naar de economen zoals Milton Friedman (1912-2006), die vooral op de universiteit van Chicago werkten.

enorme bedragen afschrijven en de overheid (en dus de belastingbetaler) mochten bijlappen om de banken te redden. Volgens sommige economen wordt de crisis door ditzelfde 'mark-to-market'-systeem verergerd. Door de ontstane paniek zou de marktwaarde van de financiële producten nu ver onder de realistische waarde liggen. Hierdoor moeten banken veel meer afschrijven dan realistisch is. Andere economen houden het er echter op dat we tot nog toe alleen het topje van de crash hebben gezien en dat het herstel jaren en jaren op zich kan laten wachten.

Een andere oorzaak die regelmatig wordt genoemd in analyses van de crisis is de, onder financieel economen, beroemde 'Gaussiaanse copula-formule' van David X. Li. Deze formule geeft op een heel slimme manier een inschatting van de risico's van pakketten financiële producten waarvoor dat eerst onmogelijk was. De publicatie in 2000 van de formule leidde tot een enorme explosie van financiële producten. Beleggers houden van risico's, want die leveren geld op. Maar ze houden niet van risico's die ze niet kunnen inschatten. Li's formule opende een wereld van mogelijkheden. Ook de *rating agencies*, de bureaus die scores (zoals de 'triple-A rating' uit de Rabobank-reclames) toekennen aan banken en pakketten, waren blij met Li: dit maakte hun werk een stuk gemakkelijker. Helaas leverde dit schijnzekerheid op. Ook de copula-formule leed aan een bekend neoklassiek syndroom: ze bleek gebaseerd te zijn op statistisch gedrag van prijzen in een periode waarin de markt stabiel was. Er was geen ruimte voor sterk veranderende omstandigheden; de formule werkt alleen als je ervan uitgaat dat

markten stabiel zijn en blijven. Het gevolg was dat toen de markt instabiel werd, de hele financiële wereld in zijn maag zat met pakketten, waarvan ze het risico niet meer konden inschatten. Paniek.

Volgens Robert Vergeer zijn neoklassieke theorieën ook schuldig aan de crisis omdat ze beleid rechtvaardigden dat de macht aan aandeelhouders geeft en financiële markten liberaliseert. Vergeer: "De neoklassieke theorie stelt dat als iedereen zijn eigen belang nastreeft, dit automatisch voor iedereen het beste oplevert. Dat onderbouwt de vergrote macht van aandeelhouders, het niet aan banden leggen van *hedgefonds* (de opkoopfondsen die bedrijven volhangen met schulden) en het bestaan van grote bonussen voor managers – die immers bedoeld waren om de winst van aandeelhouders te maximaliseren. Een tweede neoklassieke idee – dat de economie automatisch naar een optimaal evenwicht tendert, zolang er veel vragers en aanbieders zijn – rechtvaardigt bijvoorbeeld de liberalisering van financiële markten, maar ook de wildgroei aan financiële producten. De redenering is als volgt: hoe meer producten, vragers en aanbieders er zijn, hoe beter de risico's gespreid kunnen worden, dus hoe beter de gemiddelde handelaar de 'juiste' risico-inschatting maakt. De werkelijkheid is dat de verwevenheid in de financiële sector, juist door die liberalisering, zo groot is dat de 'juiste' risico-inschatting niet meer gemaakt kan worden. Als een grote bank bijvoorbeeld een 'foute' keuze heeft gemaakt en daardoor failliet gaat, dan trekt ze andere banken, die misschien minder risico's hebben genomen, met zich mee. Onder andere daardoor komen zoveel financiële instellingen tegelijk in de problemen."

GEEN PLAN B

Hoe is het mogelijk dat het neoklassieke denkmodel niet allang is vervangen door een beter denkmodel, een plan B? Een belangrijke reden daarvoor is dat een economische theorie niet a-politiek en waardenvrij is. Robert Vergeer: “Neoklassieke economen zien het liefst lage lonen en hoge winsten. Dat klonk als muziek in de oren van veel bestuurders van grote ondernemingen en rechtse politici. Het gevolg is dat we sinds de jaren tachtig in veel Westerse landen een economisch beleid hebben dat is geschoeid op neoklassieke leest. De wijze waarop de Europese Unie – onder meer met steun van het multinationale bedrijfsleven – als neoliberal project is ingericht is daar momenteel het sluitstuk van.”

Ministeries, adviesraden en economiefaculteiten zitten vol met mensen die zijn opgegroeid met het neoklassieke denkmodel. Vergeer: “Een gevolg van het eenzijdige onderwijs is dat er een hele generatie economen opgroeit die maar drie termen kent: marktwerking, marktwerking en marktwerking. Het ministerie van Economische Zaken in Nederland bijvoorbeeld, loopt helemaal over van dit soort jongens en meisjes. Dat zorgt voor een economisch beleid met oogkleppen.” Pete Lunn ziet iets dergelijks ook internationaal: “Omdat leeftijd samenhangt met orthodoxie (neoklassieke economie is dan de orthodoxie - red), zul je een voorkeur voor neoklassieke economie terugvinden in economische adviesraden; daarin zitten meestal de wat oudere economen. Maar er wordt niet bewust op geselecteerd. Dat ligt anders bij het publiceren van ‘andere’ economie. De artikelen van heterodoxe (niet-orthodoxe - red) economen zoals ik worden beoordeeld door voornamelijk orthodoxe economen, die vaak proberen de gevolgen van mijn bevindingen af te zwakken.” Volgens Vergeer heeft dat ook gevolgen voor de financiering van je onderzoek: “De ruimte voor niet-orthodoxe economie is beperkt. Dat

PARADIGMA'S EN REVOLUTIES

De wetenschapsfilosoof Karl Popper (1902-1994) beweerde dat goede wetenschap loopt volgens de volgende lijnen. Voor de verklaring van een aantal feiten stelt de wetenschapper een hypothese – een voorlopige verklaring – op. Die moet zo worden geformuleerd, dat het eenvoudig is om met nader onderzoek vast te stellen wat er mis mee is (‘falsifieerbaar’). De verworpen hypothese wordt vervangen door een nieuwe, en het wetenschappelijke feest begint van voren af aan.

Wetenschapsfilosoof Thomas Kuhn (1922-1996) stelde dat het er zo in de echte wetenschap niet aan toe gaat. De meeste wetenschappers zijn helemaal niet dagelijks bezig met het verwerpen van hypothesen. Ze werken binnen een geheel van hypothesen, theorieën en onderzoeksmethoden, die gezamenlijk een ‘paradigma’ vormen. Onderzoek doen is meestal niet meer dan puzzelen om interne tegenstrijdigheden op te lossen, dingen anders indelen en waarnemingen anders interpreteren. Wetenschap is dan ook van zichzelf conservatief. Tót op het moment dat de interne tegenstrijdigheden onoplosbaar zijn en er een wetenschappelijke revolutie nodig is. Dan wordt het oude paradigma losgelaten en vervangen door een nieuw paradigma. Imre Lakatos (1922 - 1974) voegde eraan toe dat paradigma's (hij noemde ze onderzoeksprogramma's) zich naast elkaar kunnen ontwikkelen en hun eigen dynamiek hebben. Een ‘progressief’ paradigma ontwikkelt zich positief en kent bijzondere ontdekkingen, nieuwe technieken en verbeteringen van voorspellingen. Een ‘degenererend’ paradigma ontwikkelt vooral meer aannames om de kerngedachte van het programma te beschermen tegen onwelgevallige feiten.

NEOKLASSIEKE ECONOMIE IN EEN NOTENDOP

Een scheikundige, een natuurkundige en een econoom lijden schipbreuk en zitten met niet meer dan enkele kratten vol blikken bonen op een eiland – en geen mogelijkheid om de blikken open te krijgen. De scheikundige zegt: “We maken een vuurtje en verwarmen de blikken. Ik kan berekenen bij welke temperatuur ze barsten.” De natuurkundige: “Mooi, dan kan ik berekenen welke kanten de bonen op schieten, zodat we ze kunnen opvangen.” De econoom zegt: “Doe niet zo moeilijk! Laten we nu eens aannemen dat we een blikopener hebben...”

komt onder andere door de wijze waarop het onderzoek wordt gefinancierd: zo kun je financieel gezien het beste publiceren in A-tijdschriften: daar krijg je het meeste geld voor. Die A-tijdschriften publiceren vooral artikelen die vallen binnen het neoklassieke paradigma. Een gevolg is dat er voor niet-orthodoxe economie veel minder financiering en publicatieruimte is. Dat vertraagt veranderingen in het economisch denken.”

DE DAG NA DE REVOLUTIE

Gaan we het nog meemaken, dat uit de neoklassieke crisis zich een nieuw denkmodel ontwikkelt? Voor gedragseconoom Pete Lunn is er geen twijfel: “Zeker. De stelling van mijn boek *Basic instincts* is dat de economie niets minder dan een wetenschappelijke revolutie doormaakt. De economische crisis versnelt dat proces. Het nieuwe paradigma zal volgens mij zijn gebaseerd op realistischer uitgangspunten over economisch gedrag van mensen en bedrijven, ontleend aan onderzoeksgegevens uit de gedragseconomie. Dat zal overigens tientallen jaren duren.” Ook Robert Vergeer denkt dat we het gaan meemaken: “Ik denk dat een veelbelovend nieuw paradigma berust op een herformulering van het gedachtegoed van Marx en Keynes. Beiden leggen de nadruk op het ontstaan van crisissen vanuit de vrije markt zelf. Ook zie ik daarin handreikingen voor een oplossing. Marx heeft het bijvoorbeeld over socialisering van de productiemiddelen. Veel neoklassieke economen zullen dat een vies woord vinden, maar dat is natuurlijk wel wat er gebeurt is toen Nederland ABN-AMRO/Fortis overnam. Er zullen weinig neoklassieke economen zijn die durven te beweren dat Nederland die bank gewoon had moeten laten omvallen. Ook zouden we kunnen nadenken over het versterken van de positie van werknemers in de organisatie. Werknemers zijn gemiddeld veel langer verbonden aan een onderneming dan managers en aandeelhouders. Die zouden dus bij uitstek het langere termijnperspectief kunnen bewaken.”

Geert Reuten is behalve SP-Eerste Kamerlid al jaren een ‘heterodoxe’ econoom. Volgens hem is de tijd rijp voor een nieuw denkmodel: “Maar dat kan slechts een bodem vinden als het hele denkraam van economen revolutionair omgevormd wordt. Meer inhoudelijk liet vooral Keynes zien dat de neoklassieke theorie gedomineerd wordt door het analyseren in termen van ‘evenwicht’. Daarin is geen plaats voor onzekerheid. Maar een kapitalistische ‘vrije-markt-economie’ wordt volgens

Keynes juist gekarakteriseerd door onzekerheid. Een van de grote problemen van het gedrag van banken uit de afgelopen periode is dat ze geen rekening hielden met de door Keynes bedoelde onzekerheden. Met statistische analyses valt dit probleem niet op te lossen – zo liet dezelfde Keynes zien, die ook nog een boek over waarschijnlijkheidstheorie schreef.”

De wetenschappelijke revolutie lijkt onvermijdelijk, maar het kan nog wel even duren. Langer, dan je op basis van de kracht van de argumenten zou verwachten. Zoals de natuurkundige Max Planck (1858 - 1947) schreef: “Een nieuwe wetenschappelijke waarheid wordt niet gevestigd door haar tegenstanders te overtuigen, maar doordat die tegenstanders uitsterven en de volgende generatie vanaf het begin met de nieuwe waarheid vertrouwd is.” Pete Lunn stelt dat we niet hoeven te wachten tot er een heel nieuw denkmodel is: “Gedragseconomische bevindingen zijn erg handig voor het bedenken van een beter economisch beleid, zelfs bij afwezigheid van een volledig alternatief economisch model. Bijvoorbeeld, de gedrags-economische analyse van economische zeepbellen levert nu al ideeën op over hoe de overheid bijvoorbeeld kan voorkomen dat mensen huizen kopen als ze dat beter niet kunnen doen.”

BRONNEN

Dit artikel is gebaseerd op interviews met Pete Lunn, Geert Reuten en Robert Vergeer. Daarnaast is gebruik gemaakt van economische analyses en commentaren, onder andere:

- Anatole Kaletsky, *Goodbye, homo economicus*, *Prospect Magazine*, april 2009 (www.prospect-magazine.co.uk)

- Paul Ormerod, *The State of macro-Economic modelling*, (www.paulormerod.com)

- Felix Salmon, *Recipe for Disaster: The Formula That Killed Wall Street*, *WIRED MAGAZINE*: 17.03 (www.wired.com)

VERDER LEZEN

Over wat er allemaal mis is met het huidige denkmodel (paradigma): Steve Keen (2001), *Debunking Economics: the naked emperor of the social sciences*, Zed books ltd, 2001

Een boek dat op basis van de resultaten van gedragseconomisch onderzoek de ondergang van de neoklassieke economie aankondigt: Pete Lunn, *Basic Instincts, Human nature and the new economics*, Cyan books, 2007

HET RIJKE

DEEL 45

Japer Schaaf, over
Karl Marx (1818-1883)

ROOIE LEVEN

KARL MARX

Vriend en vijand noemen tegenwoordig de naam van Karl Marx als iemand die een kritische theorie over het kapitalisme heeft ontwikkeld. Sinds enkele tientallen jaren stond zijn theorie bij het vuilnisvat, maar er lijkt sprake te zijn van een positieve herwaardering. In Spanning kunnen we uiteraard niet uitgebreid zijn theorie behandelen, maar deze rubriek is een goede plaats om te wijzen op een klein werkje van Marx waarin zijn theorie in het kort is weergegeven.

De geschiedenis kent hoogtepunten van actie en verandering. Dat zijn dan tegelijk momenten waarin mensen meer dan anders gedwongen worden zelf over de bestaande situatie én over de gewenste toekomst na te denken. Dit gold in Nederland bijvoorbeeld voor de 'roemruchte jaren zestig', waar zo vaak naar wordt verwezen. Toen veranderde er heel wat, in ieder geval veel uiterlijke vormen. En dus werden veel mensen gedwongen over het eigen leven en over de maatschappij na te denken, en actie te voeren. Helaas, zou je bijna zeggen, komt daarna alles weer in rustiger vaarwater. Inderdaad valt de hectiek niet tientallen jaren vol te houden.

OPKOMST VAN HET KAPITALISME

Toen Karl Marx opgroeide en student werd, kwam hij ook terecht in een toegenomen hectiek. Maatschappelijk was er veel aan de hand. Het was de tijd van na Napoleon, maar vooral sociaal-economisch was er enorm veel gaande. De moderne industrie kwam op, toen nog vooral in Engeland. Met die industrie ontstond ook de moderne arbeider, die leefde in de ellendige omstandigheden die deze

nieuwe tijd van het industriële kapitalisme kenmerkten.

Een hectische tijd dus, waarin veel kritiek op het bestaande werd geuit. Als student filosofie in Berlijn kwam Marx dan ook niet toevallig in aanraking met kritische docenten en medestudenten. Deze waren erg onder de indruk van de filosofie van Ludwig Feuerbach, die een principiële kritiek op het christendom formuleerde. Deze kritiek van Feuerbach was niet eens zo zeer gericht tegen het geloof zelf, maar vooral tegen een maatschappij die vol zat met religieuze vooroordelen, onwaarachtigheid en onderdanigheid.

DE WETENSCHAPPER

Dat was voor Marx een begin. Tegelijk was hij voor zichzelf een zeer strenge wetenschapper. Altijd aan de studie, en alle onderwerpen die maar denkbaar zijn nam hij onder de loep. Maar bovenal was hij betrokken. Dwars door al zijn wetenschappelijke publicaties heen loopt als rode draad zijn verontwaardiging over armoede en onderdrukking, vooral ook tegen de onderdanigheid en vervreemding

die daarbij bestaat. De gewone mensen, de arbeiders voorop, moeten groeien in hun zelfbewustzijn. Daarvoor wilde Marx in zijn boeken de munitie aandragen. Hij verwerpt een maatschappij die uitbuiting sanctioneert. Als kritische communist – een woord dat in die tijd vrijwel identiek was aan socialist – leeft hij door zijn kritische politiek noodgedwongen een groot deel van zijn leven als banneling in Engeland. Tot zijn dood bleef hij ageren en schrijven. Hij analyseerde de geschiedenis, de eigentijdse maatschappij en de kapitalistische economie. Zijn bekendste boeken zijn *Het Communistisch Manifest* en *Het Kapitaal*. Het eerste – samen met zijn vriend Friedrich Engels geschreven – is een revolutionair strijdprogramma voor het socialisme. Het tweede is de noodzakelijke onderbouwing van de kennis van de huidige maatschappij. Wil je een betere wereld bereiken, dan moet je de huidige goed begrijpen. De huidige omstandigheden vormen de voorwaarde voor verandering. Strijd en kennis gaan bij Marx hand in hand.

HET KNECHTSCHAP VAN HET LOONSYSTEEM

Na een uitleg van de kern van zijn economische theorie van het kapitalisme schrijft Marx aan het einde van *Loon, prijs en winst* (1865):

Deze weinige aanwijzingen zullen voldoende zijn om aan te tonen dat de gehele ontwikkeling van de moderne industrie de weegschaal steeds meer ten gunste van de kapitalist en ten nadele van de arbeider moet doen doorslaan, en dat de kapitalistische productie dientengevolge de algemene tendens vertoont het gemiddelde loonpeil niet te verhogen doch te verlagen of de waarde van de arbeid meer of minder tot op haar minimumgrens omlaag te drukken. Indien de tendens van de dingen in dit systeem nu eenmaal zo is, wil dat dan zeggen dat de arbeidersklasse moet afzien van haar verzet tegen de daden van geweld van het kapitaal en haar pogingen moet opgeven om op de best mogelijke wijze gebruik te maken van voorkomende gelegenheden om haar toestand tijdelijk te verbeteren? Als ze dat zou doen, zou ze tot één egale massa van geruïneerde arme sloebbers degraderen, voor wie geen verlossing meer baat. Ik meen te hebben bewezen dat haar strijd om het loonpeil een verschijnsel is dat onafscheidelijk is van het gehele loonsysteem; dat in 99 van de 100 gevallen haar inspanningen om het loon te verhogen louter inspanningen zijn om de gegeven waarde van de arbeid te handhaven, en dat de noodzaak, met de kapitalist om de prijs ervan te onderhandelen, onafscheidelijk verbonden is met de omstandigheid dat zij zich zelf als waar te koop moet aanbieden. Als de arbeidersklasse in haar dagelijkse botsingen met het kapitaal laf zou inbinden, zou zij zich zelf ontegenzeggelijk beroven van het vermogen de

Illustratie: Robert de Klerk

een of andere grotere beweging op gang te brengen.

Tegelijkertijd mag de arbeidersklasse, geheel los van het algemene knechtschap dat het loonsysteem met zich brengt, het definitieve effect van deze dag in dag uit durende strijd niet overschatten. Ze mag niet vergeten dat ze tegen gevolgen strijdt, doch niet tegen de oorzaken van deze gevolgen; dat ze de neergaande beweging weliswaar verlangzaamt, maar de richting ervan niet verandert, dat zij lapmiddelen gebruikt, doch niet het euvel verhelpt. Ze mag dan ook niet uitsluitend opgaan in deze onvermijdelijke guerrillastrijd, die onophoudelijk voortkomt uit de eindeloze daden van geweld van het kapitaal of uit de marktschommelingen. Ze moet begrijpen dat het tegenwoordige systeem, bij alle ellende waartoe het haar veroordeelt, tegelijkertijd de materiële voorwaarden en de maat-

schappelijke vormen verwekt, die noodzakelijk zijn voor een economische omvorming van de maatschappij. In plaats van het conservatieve motto: 'Een rechtvaardig dagloon voor een rechtvaardig dagwerk!' dient ze op haar vaandel de revolutionaire leuze te schrijven: 'Afschaffing van het loonsysteem!'

Karl Marx, *Loon, prijs en winst*, (oorspronkelijk 1865, voor het eerst gepubliceerd in 1898) www.marxists.org

DAGELIJKSE STRIJD

Loon, prijs en winst kan men lezen als inleiding op het bekendste boek van Marx, *Het Kapitaal*. Dat boek is pittige kost. Een inleiding erbij kan geen kwaad. Daar zijn er meer van, maar *Loon, prijs en winst* is goed bruikbaar.

Marx is voor mij een belangrijk filosoof. Van zijn werk, de inhoud en de methode ervan kun je ook nu nog veel leren. In discussies in en buiten de SP merk je soms dat, wanneer het over Marx gaat, men dan al snel denkt dat iemand die zich zoveel met hem heeft bezig heeft gehouden, wel een fanatieke adept zal zijn. Maar ja, Marx zelf zei dat als hij één ding zeker wist, het was dat hij zelf geen marxist was. Marx was geen profeet, maar een filosoof en wetenschapper die zijn tijd probeerde te begrijpen. En wat nieuw was voor de filosofie, hij zette zich heel actief in voor verbeteringen van de vaak slechte omstandigheden van de arbeiders en werklozen, en voor een socialistische maatschappij. Hij was geen profeet, maar een gewoon mens met zijn onvolkomenheden. Zijn werk is belangrijk en leerzaam, en als er mensen zijn die fouten of achterhaalde ideeën bij Marx tegenkomen, dan kunnen zij best gelijk hebben. Zolang je maar concreet benoemt en goed onderzoekt waar het over gaat.

Het Kapitaal is een poging het hele kapitalistisch economisch systeem te doorgronden. Dus met al zijn wisselwerkingen en wetmatigheden, en zeker ook vanuit de vraag hoe de uitbuiting van de arbeider precies werkt. Het is ook een moreel werk, een aanklacht tegen uitbuiting en armoede. Maar het geeft – in tegenstelling tot wat men wel eens denkt – geen pasklare oplossing hoe de wereld verbeterd moet worden. Het geeft wel de richting aan. In het kapitalisme worden mensen uitgebuit en dat stelsel genereert wel veel rijkdom, maar steeds ook weer een crisis waarin

de levensomstandigheden van de werkenden en werklozen slechter dreigen te worden. De richting die Marx zoekt is het socialisme, een stelsel zonder uitbuiting en onderdrukking, waarin de arbeid ten dienste van het algemeen belang staat. Sociale doelen moeten hebzucht en het ongebreidelde streven naar winst vervangen.

Marx laat in zijn werk zien dat het socialisme niet als vanzelf voortkomt uit het kapitalisme. Het kapitalisme kweekt zijn eigen doodgravers, de socialistische beweging. Maar die beweging moet het wel zelf doen, moet zelf de noodzakelijke verandering voltrekken. Daarover gaat *Loon, prijs en winst* ook. Deze brochure is een voordracht die Marx hield op de Algemene Raad van de Eerste Internationale in juni 1865. Dat is twee jaar voordat *Het Kapitaal* verschijnt. Men kende dat boek dus nog niet. Binnen de Internationale was discussie ontstaan of arbeiders wel met hun vakbeweging loonstrijd en strijd voor hun positie zouden moeten voeren. Schaden ze daarmee niet de economie en daarmee op de duur hun eigen belang? Marx laat in zijn voordracht vanuit zijn inzicht in het kapitalistische economisch systeem zien, dat dit niet zo is. Dat is een belangrijke waarde van zijn politiek en economisch werk. Het draagt argumenten aan voor een zelfbewuste socialistische beweging. In *Loon, prijs en winst* laat hij zien dat het kapitalisme er steeds toe neigt de lonen neerwaarts te drukken. Juist daarom moet de vakbeweging opkomen voor een zo hoog mogelijk loon. Vooral ook om de onderhandelingspositie te versterken voor tijden van crisis.

Men leze het boek voor de details. Voor wie dat gaat doen: het begin komt misschien wat gedateerd over als Marx eerst een reeks van argumenten van een van de andere leden van de

Algemene Raad bespreekt. Je zit zelf niet bij deze discussie, dus het duurt wat lang. In de tweede helft komt hij dan te spreken over *Het Kapitaal* in een notendop. Daar behandelt Marx kort en krachtig begrippen als waarde, arbeid, arbeidskracht, meerwaarde, de productie van de meerwaarde, de waarde van de arbeid, winst en arbeidsloon, en de klassenstrijd in de kapitalistische fase van de geschiedenis. Door dit beknopte overzicht ontstaat een inleiding op Marx' verdere werk.

Het hier gepresenteerde tekstfragment is het einde van de brochure. Marx schetst een verderreikend perspectief. Door de strijd vormen en behouden de socialistische het vermogen een 'meer omvattende beweging op gang te brengen.' Deze beweging moet het kapitalistisch loonsysteem omvormen tot een socialistische productiewijze. In de dagelijkse strijd is dus de kiem voor een revolutionaire verandering aanwezig. Revolutionair, het gaat om een omslag. Die is nog steeds aan de orde. Duurzaamheid, goede zorg voor alle mensen, goed onderwijs, een mondiaal eerlijke verdeling van macht en rijkdom en andere wezenlijke vragen zijn nog steeds een bijzaak voor een maatschappij waarin een ongebreidelde streven naar winst vooropstaat. Nog altijd is aan de orde op welke wijze net genoemde sociale uitgangspunten wél structureel doorslaggevend kunnen worden in het toekomstige maatschappelijk stelsel.

MINDER BRUSSEL, GOED VOOR ONS ALLEMAAL!

DENNIS DE JONG
Europalijsttrekker SP

Vier jaar geleden stemden twee op de drie Nederlanders tegen de Europese Grondwet. Herinnert u zich nog hoe we bang gemaakt werden voor een Nee? Het licht zou uit gaan en er zou misschien wel oorlog van komen! Het werd Nee, maar het licht bleef aan. De politiek schrok wel even wakker, maar verviel al snel weer in haar oude zonde. De regering werkte gewoon mee aan een nieuw verdrag met ongeveer dezelfde inhoud als de Grondwet. Het CDA eiste dat en de PvdA vond meeregeren belangrijker dan haar verkiezingsbelofte nakomen. Er kwam dus wel een nieuw verdrag maar geen nieuw referendum.

Op 4 juni komt er een nieuwe kans de politiek wakker te maken. Dan is de kiezer aan zet. Samen met de SP kan iedereen die dag zeggen: Nederland wil minder Brussel. En zo is het ook: volgens recente onderzoeken heeft tweederde van de Nederlanders een slecht gevoel bij de bemoeizucht, het neoliberalisme en de verspilling van Brussel. Daardoor worden andere partijen bang en

vallen ze terug op hetzelfde recept als in 2005: bangmakerij, volksverlakkerij. Ze zeggen nu niet dat het licht uitgaat als we 'verkeerd' stemmen, maar wel dat we in deze tijden van economische crisis zo blij moeten zijn met de Brusselse bemoeizucht, met de euro en alles eromheen. Ze zeggen dat zonder Brussel en de euro Nederland nu net als IJsland bankroet zou zijn. Ze bedoelen dat een stem op een partij die kritiek op de Europese samenwerking heeft tot de ondergang leidt.

Wat een onzin. Zwitserland en Noorwegen zitten niet in de Europese Unie maar zijn niet failliet. Zweden en Denemarken hebben een eigen munt en zijn niet failliet. Portugal, Griekenland, Italië en Spanje hebben wel de euro maar juist de grootst mogelijke moeite om de economische crisis te overleven. Meer Brussel is dus geen garantie voor minder crisis.

Bovendien heeft juist het Brusselse neoliberalisme het kapitaal jarenlang de volle vrijheid gegeven, waar we nu de wrange vruchten van plukken. Door Brussel is het nationale toezicht op banken steeds verder uitgehold. De Nederlandse Bank mocht IceSave niet zelf controleren, ook al was die bank actief op de Nederlandse markt. Nee, we moesten vertrouwen op het toezicht dat IJsland zelf uitvoerde. Lang leve de vrije markt!

De graaicultuur is ook iets waar Brussel flink aan meegeholpen heeft. Sinds begin jaren '90 was alles erop gericht om de Europese Unie tot een grote markt te maken. Het grote geld kreeg vrij spel. Het internationale kapitaal kreeg optimale speelruimte. De Europese Unie moest immers de sterkste en meest vrije economie ter wereld worden. Dat klonk leuk, maar betekende voortdurende aanvallen

op onze sociale rechten en onze publieke diensten. Overal moest de markt zijn gang kunnen gaan, moest marktwerking komen. In de telefoonie, de post, het openbaar vervoer, het onderwijs, de energievoorziening en de zorg. De bazen van al die winstbeluste bedrijven moesten naar Amerikaanse normen beloofd worden. Hun vergoedingen werden geschreven in miljoenen, veel meer dan de minister-president. Graaien, ooit verfoeid, leek gaandeweg juist goed. Het eigenbelang van de mannen aan de top zou goed zijn voor de mensen aan de basis. Wat een onzin, maar wat geloofden het bedrijfsleven en de politiek die onzin. Vooral in Brussel, de hoofdstad van neoliberal Europa, het dienstencentrum voor het Grote Geld en de Vrije Markt.

De SP wil minder Brussel. We willen dingen die we beter zelf kunnen weer zelf doen. We willen beslissingen dichterbij huis brengen. Dan zijn ze ook beter te controleren.

Minder Brussel wil trouwens niet zeggen minder samenwerken. Laten we harde afspraken maken over een beter nationaal toezicht op banken en andere financiële instellingen. We moeten af van de streken van de graaifondsen. De macht van de aandeelhouders moet worden teruggedrongen ten bate van de macht van werknemers en consumenten. Dat vereist ook dat Brussel niet langer synoniem is met liberaal beleid en afnemen van nationale bevoegdheden. Die boodschap vertelt de SP al lange tijd. Het lijkt erop dat nu heel veel mensen zien dat Europa inderdaad op een verkeerd spoor zit. Tijd om de wissel te verzetten. Minder Brussel, dat geluid kunnen we met elkaar op 4 juni laten klinken, zo hard dat de politiek het wel móét horen.

SPANNING

STAAT VAN HET BESTUUR

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 11, nummer 6, juni 2009

STAAT VAN HET BESTUUR

In 2002 werd de lokale democratie op haar kop gezet. Na een onderzoek door professor Elzinga van de PvdA werd de dualisering ingevoerd. De bedoeling van de dualisering was dat leden van gemeenteraden en Provinciale Staten minder zouden hoeven te vergaderen, meer op hoofdlijnen zouden discussiëren en meer werk zouden kunnen maken van hun taak als volksvertegenwoordiger. De SP was de enige partij die waarschuwde voor de gevaren van de dualisering, die in onze ogen juist zou leiden tot nog meer vergaderen, minder invloed van de volksvertegenwoordigers en nog minder betrokkenheid van burgers. Onlangs spraken de Tweede en Eerste Kamer op initiatief van de SP over de 'staat van de dualisering', en bleek dat onze bedenkingen waarheid zijn geworden. Arjan Vliegthart bepreekt de stand van zaken en geeft tips hoe SP-raadsleden toch de straat in de raad kunnen brengen.

Volgens de Grondwet bestaat het bestuur uit de rijksoverheid, de provincies en de gemeenten. De landelijke regering bestaat uit de ministers en de koning. Onder de bevolking is veel steun voor het Koningshuis, maar betekent dit ook dat we niets hoeven te veranderen? Ronald van Raak pleit voor een modernisering van de monarchie. Het aanstaande aantreden van een nieuwe Koning is een mooie gelegenheid om het koningschap te ontdoen van alle politieke functies. De laatste jaren zijn aan het bestuur van provincies en gemeenten allerlei hulpstructuren toegevoegd, zoals bestuursregio's, veiligheidsregio's en deelraden. Arnout Hoekstra, lid van de stadsregio Rotterdam, legt uit waarom we deze bestuursregio beter kunnen opheffen. Deelraden moeten in Amsterdam en Rotterdam het bestuur dichterbij de mensen brengen, maar blijken in de praktijk

een nieuwe bestuurslaag die vooral wedijvert met de centrale gemeente. Amsterdammer Laurens Ivens en Rotterdammer Kevin Levie geven hun kritische visie op de toekomst van de deelraden.

Maar wat wil de SP dan wel? Erik de Vries doet een suggestie voor kleinere provincies, rechtstreeks gekozen besturen die de functies van de huidige bestuursregio's, veiligheidsregio's, maar ook het bestuur van de waterschappen, kunnen overnemen.

Het Koninkrijk der Nederlanden bestaat niet alleen uit Nederland, maar ook uit Aruba en de Nederlandse Antillen. Op 15 mei zeiden de inwoners van Curaçao met een kleine meerderheid 'ja' tegen een voorstel voor nieuwe staatkundige verhoudingen. Curaçao en Sint Maarten willen, net als nu Aruba, een land worden binnen het Koninkrijk. De kleine eilanden Bonaire, Saba en Sint Eustatius worden een speciaal soort gemeenten van Nederland. Ronald van Raak laat zien dat we nog een lange weg hebben te gaan voordat goed bestuur en gezonde financiën op de eilanden zijn geregeld. Guido van Leemput vertelt over zijn onderzoek naar belastingontwijking door oliemultinationals NuStar op het kleine Sint Eustatius. Arnold Merkies doet verslag van zijn onderzoek naar de speciale economische zones op Curaçao, waar internationale internetbedrijven zich vestigen om belastingen te ontwijken. Ook deze bedrijven moeten volgens hem gewoon belasting betalen en bijdragen aan de ontwikkeling van de eilanden.

In Het Rijke Rooie leven laat Peter Sas zien hoe de filosoof Jürgen Habermas vindt dat de dagelijkse strijd van socialisten verbindt met het vraagstuk van communicatie en de betekenis van woorden. De ontwikkelingen van het wereldwijde Internet zijn een goede aanleiding om de boeken van Habermas weer eens af te stoffen.

INHOUD

3	DUALISERING MISLUKT PROJECT
6	STADSREGIO ROTTERDAM, SMET OP DE STAATSINRICHTING
7	DE KONING EN DE DEMOCRATIE
8	LOKALE DEMOCRATIE OF LOKALE BUREAUCRATIE?
10	HOE GROOT IS EEN PROVINCIE?
12	BESTUURLIJKE INDELING
14	HOE VERDER MET DE ANTILLEN?
15	WE BLIJVEN WORSTELLEN MET ONS KOLONIALE VERLEDEN
18	EEN AMERIKAANSE OLIEREUS OP HET KLEINE EUSTATIUS
19	WELKOM IN HET BELASTINGPARADIJS
21	HET RIJKE ROOIE LEVEN
24	AANBEVOLEN

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65
3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65
2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

F (010) 243 55 66

E spanning@sp.nl

Redactie

Ronald van Raak (gasthoofdredacteur)

Diederik Olders

Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Antoni Gracia

Illustraties

Len Munnik

Foto cover

Pim Ras/Hollandse Hoogte

DUALISERING MISLUKT PROJECT

Tekst: Arjan Vliegenthart, SP-lid van de Eerste Kamer

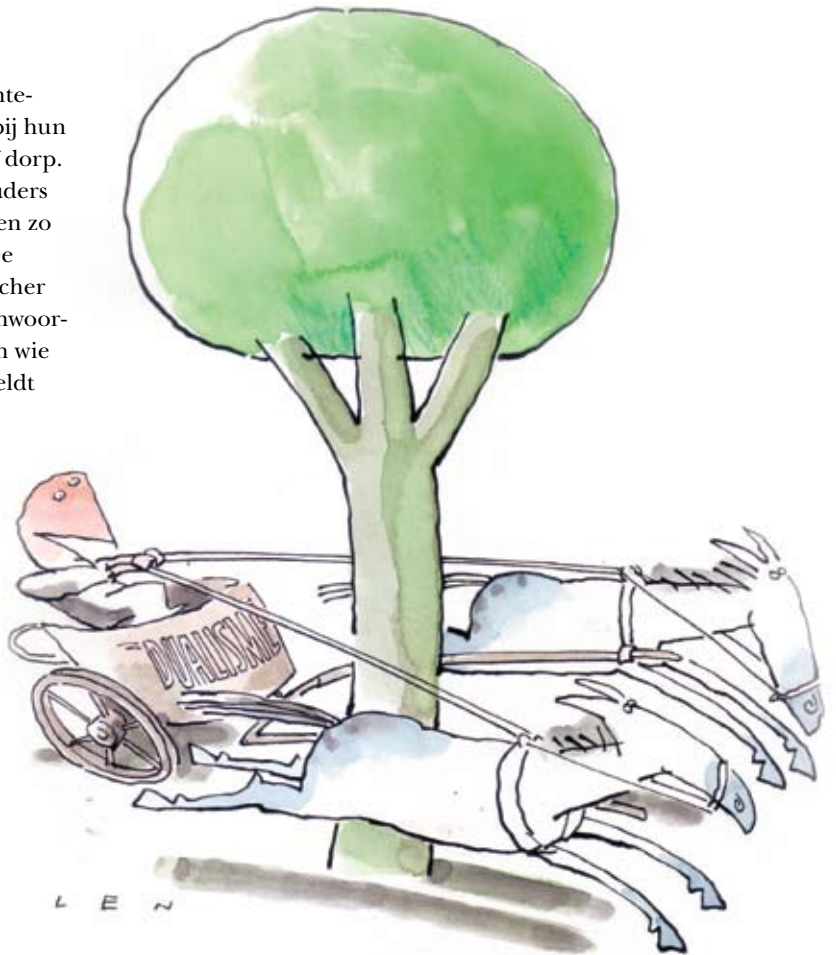
Zeven jaar geleden werd het lokale bestuur gedualiseerd. De dualisering moest de taken van het college van Burgemeester en Wethouders en de gemeenteraad duidelijker scheiden. Het college moest efficiënter bestu- ren en de raad moest op hoofdlijnen controleren. Het lokale en trouwens ook het provinciale bestuur moest vooral transparanter worden en dichter bij de burger komen te staan. De praktijk blijkt echter weerbarstiger dan de plannen op papier. Van meer efficiëntie is geen sprake en van een betere binding tussen burgers en lokale politici ook niet. De dualisering is een koekoeksei gebleken, door wetenschappers bedacht en door Haagse politici in het nest van de gemeenten en provincies gelegd. Maar dat mag voor lokale volksvertegen- woordigers nog geen reden zijn om hun taken te verwaarlozen. In elk systeem is het van belang eerst te luisteren naar wat er speelt en daar dan de politieke agenda op af te stemmen.

Wat is precies dualisering?

Tot 2002 waren wethouders ook lid van de gemeente- raad. Op deze manier waren ze direct betrokken bij hun eigen fractie in de raad en bij hun partij in stad of dorp. Na de invoering van de dualisering maken wethouders niet langer deel uit van de gemeenteraad. Ze komen zo verder af te staan van hun eigen politieke partij. De bedoeling is dat op deze manier wethouders kritischer gevolgd zullen worden door gekozen volksvertegenwoor- digers en dat het voor de burgers helderder zal zijn wie waar precies voor verantwoordelijk is. Hetzelfde geldt voor de Provinciale Staten. Tot 2003 waren de gedeputeerden ook lid van de Provinciale Staten, maar sinds de invoering van de dualisering is ook dat verleden tijd. Tegelijkertijd kreeg de gemeenteraad meer mogelijkheden om onderzoek te doen. Zo werd met de dualisering ook het recht op het houden van raadsenquêtes vastgelegd, werd de ondersteuning vanuit de griffie vergroot en kwamen er voor elke gemeente rekenkamers waar de gemeenteraad een beroep op kan doen.

Bijleveld enthousiast

Vorig jaar publiceerde de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, Bijleveld, de *Staat van het dualisme*. In de *Staat van het dualisme* maakt zij de balans op van zeven jaren dualise- ring in het lokale en provinciale bestuur. De staatssecretaris is erg positief: het nieuwe systeem van vergaderen slaat goed aan. De grootste klacht zou zijn dat de vergaderdruk te groot is geworden. Dat probleem zou echter verholpen kunnen worden door deze volksver- tegenwoordigers een grotere vergoeding te geven. Althans, daarvoor pleit het IPO, het interprovinciaal overleg, de belangenvereniging voor provinciale politici. Als Provinciale Statenleden meer geld krijgen dan kunnen zij ook meer vergaderen, lijkt de gedachte.

Een vreemde gedachte dat wel. Want tegelijkertijd voelen steeds meer burgers zich niet goed vertegen- woordigd door gemeenteraadsleden en de leden van de Provinciale Staten. Daar komt nog eens bij dat volgens een onderzoek van maart 2009 voor het blad *Binnen- landse Bestuur* van de gemeenteraadsleden 65 procent van mening is dat de wijze waarop het dualisme in hun gemeente tot uitvoering is gebracht, mislukt is. Ook veel

SP-ers die zowel het oude als het nieuwe systeem hebben meegemaakt, hebben stevige kritiek op het nieuwe systeem. Het systeem heeft de burger helemaal niet dichterbij de lokale en provinciale politiek gebracht. Sterker nog, in het nieuwe systeem wordt meer vergaderd en minder gereageerd op de ideeën en wensen van burgers. Gemeenteraden zijn veel tijd kwijt met het vergaderen in commissies en het controleren van de wethouder, waardoor er minder tijd overblijft om zelf de problemen van het dorp, de wijk en de stad op de lokale agenda te zetten. De dualisering lijkt in dit opzicht van volksvertegenwoordigers bureaucraten te maken.

Goede doelstellingen, maar een mislukt project

De doelstellingen waren niet het probleem. De dualisering van het gemeente- en provinciebestuur tracht de lokale politiek herkenbaarder te maken voor de burgers. Gemeenteraadsleden en Provinciale Statenleden zouden meer volksvertegenwoordiger moeten worden en de verschillen tussen machten van bestuur en controle zouden helderder over het voetlicht moeten worden gebracht. Daar is niets mis mee. De vraag is echter of dat met het dualistische systeem ook daadwerkelijk lukt. De commissie Leemhuis deed in opdracht van de regering onderzoek naar de dualisering van de gemeentepolitiek. In 2004, twee jaar na de invoering van het dualistische stelsel, concludeerde de commissie al dat dualisering niet geleid had tot betere herkenbaarheid van het lokale bestuur voor de burgers. Ook veel gemeenteraadsleden zijn er niet van overtuigd dat het nieuwe systeem nu daadwerkelijk beter is. Het dualistische systeem heeft er niet toe geleid dat het contact met de burger veel beter geworden is. Sterker nog, het contact met de burger lijkt eerder te lijden onder het nieuwe systeem. Zo bleek uit onderzoek van de landelijke griffiersvereniging dat veel gemeenteraadsleden in grote steden van de griffie verwachten dat zij helpt bij het onderhouden van burgercontacten. Op deze manier blijft er wel heel weinig over van het begrip “volksvertegenwoordiger” en lijkt het er meer op dat veel gemeenteraadsleden eerder bureaucraat geworden zijn dan dat zij een klankbord zijn van wat er in de samenleving gebeurt.

In plaats van duidelijkheid te creëren tussen wie waar verantwoordelijk voor is, heeft het nieuwe stelsel er vooral voor gezorgd dat de verhoudingen tussen college en raad slechter zijn geworden; vooral in grotere gemeenten heerst een wij-zij-denken. Als gevolg daarvan is de afgelopen jaren het aantal afgetreden wethouders fors gestegen. In 2008 vertrokken bijna tweehonderd wethouders, waarvan 122 om politieke redenen zoals een vertrouwensbreuk of een conflict. Het is zeer de vraag of het lokale bestuur hier nu echt beter van wordt of dat het wegsturen vooral leidt tot een bestuurlijke stoelendans die de continuïteit niet ten goede komt.

Roeien met de riemen die je hebt

De SP is vanaf het begin kritisch geweest over de mogelijkheden van het dualistische systeem. Ronald van Raak duidde al in 2005 de dualisering aan als “een koekoeksei, door de Haagse politiek gelegd in het nest van provincies en gemeenten”. Voor de burger is de

Ervaringen van gemeenteraadsleden en leden van de Provinciale Staten

Nico Heijmans, fractievoorzitter van de SP-fractie in Provinciale Staten van Noord-Brabant

Een van de doelen van invoering van het dualisme was het verbeteren van de relatie tussen burgers en bestuur en het geven van meer aandacht en tijd voor de volksvertegenwoordigende rol van raads- en Statenleden. Mijn ervaring is dat eerder het tegenovergestelde heeft plaatsgevonden. Door het dualisme is het aantal vergaderingen toegenomen, worden steeds meer raads- en Statenleden in beslag genomen door voorzitterschappen van commissies en werkgroepen en zijn er allerlei extra commissies en dergelijke in het leven geroepen. Mijn conclusie is dan ook dat er meer in het provinciehuis vergaderd wordt dan onder het monisme.

Sinds de invoering van het dualisme wordt er steeds meer gehandeld vanuit het collectief, als “wij, als Provinciale Staten”. Naar mijn idee is dit ten koste gegaan van de herkenbaarheid en het onderscheid tussen de verschillende fracties.

Daarnaast heb ik gezien dat er door het in het leven roepen van griffiers ten dienste van gemeenteraden en Provinciale Staten meer bureaucratie is ontstaan en ik ben ervan overtuigd dat de kosten enorm zijn toegenomen. Ik heb echter op geen enkele manier kunnen constateren dat het dualisme geleid heeft tot daadkrachtiger besluitvorming of het onafhankelijker functioneren van de verschillende fracties.

Paul Lempens, voormalig gemeenteraadslid in Weert, nu SP-Tweede Kamerlid

Als middel om de burger dichterbij de politiek en andersom te brengen heeft het zich niet bewezen, integendeel. De dualisering heeft in de gemeente Weert alleen maar geleid tot vergaderen en nog eens vergaderen. En dan bijna ook nog altijd over interne procedures en weet ik wat voor geklets nog meer. Aan de verhouding college-raad, coalitie-oppositie is totaal niets wezenlijks veranderd. Onder monisme (het vorige systeem) was er veel achterkamertjesoverleg van de coalitiepartijen. Onder dualisme is die situatie heilig verklaard. Het dualisme is een wassen neus. Uiteindelijk wordt de dienst uitgemaakt door de coalitie(partijen). Dat was zo, en dat is zo. Dualisme is het zoveelste voorbeeld van “we gaan het nu anders en daardoor beter doen” terwijl er in de praktijk niets ten goede verandert. Het zijn allerlei overbodige exercities van vernieuwingfetisjisten om de eigen meerwaarde te bewijzen, die niets opleveren maar ondertussen de gemeenschap alleen maar geld kosten.

Het enige positieve is dat we nu een griffier hebben, die raadsleden prima kan helpen waar bijvoorbeeld de juridische kennis tekortschiet of als raadsleden de weg of procedures niet weten. Maar die griffier had er ook zonder dualisme kunnen komen.

situatie er niet helderder op geworden. Burgers stemmen op politieke partijen en laten zich weinig gelegen liggen aan een scherpere scheiding tussen college en raad. Voor hen is het belangrijker om de verschillen tussen lokale politici op het netvlies te hebben dan te weten hoe de verhoudingen formeel precies zijn. En juist daar is de afgelopen jaren door de grootste partijen geen werk van gemaakt.

Maar daarmee is niet gezegd dat ook binnen het dualistische systeem raads- en Statenleden geen echte volksvertegenwoordigers kunnen zijn. Gemeenteraadsleden en Statenleden hebben hun eigen verantwoordelijkheid als het gaat om prioriteiten stellen en het actief verantwoording afleggen voor hun activiteiten als volksvertegenwoordiger. Geen enkele volksvertegenwoordiger is verplicht om klakkeloos de politieke agenda van gemeente of provincie te volgen. Het stellen van eigen prioriteiten en het werk maken van contact met de burger zijn zaken die iedere SP-er op welke plek dan ook zelf kan doen. Door vasthoudendheid op terreinen die er echt toe doen voor de burger, kunnen ook in het veranderde systeem nog steeds belangrijke politieke successen worden geboekt. Dat vraagt een eigen agenda en de kracht om dwars tegen de huidige gang van zaken in het contact met de burger centraal te stellen en niet te verworden tot een vergadertijger. Maar voor een partij die het werken van onderop, samen met de mensen, tot het belangrijkste handwerk rekent, is dat uiteindelijk een vanzelfsprekendheid, die door het dualistische systeem niet omver gegooid kan worden.

De grootste bezwaren tegen het huidige systeem

Hoewel de situatie voor 2002 ook niet perfect was, is een aantal zaken wel degelijk verslechterd. De drie belangrijkste punten op een rij:

1. Er wordt meer vergaderd dan vroeger. Lokale en provinciale politiek bestaan voor een steeds groter gedeelte uit het lezen van stukken. Daardoor komt het karakter van volksvertegenwoordiger onder druk te staan: in plaats van zelf onderzoek te doen naar wat er leeft, moet er zoveel vergaderd worden dat het eerste steeds meer in de knel komt.
2. Wethouders die niet uit de gemeente zelf komen, voelen de lokale situatie vaak slechter aan dan collega's die geworteld zijn in de stad of het dorp waar ze wethouder zijn. Sinds de invoering van de dualisering is het niet langer verplicht dat wethouders ook daadwerkelijk in de plaats wonen waar zij wethouder zijn. Dat leidt regelmatig tot extra spanningen.
3. Er wordt meer 'Den Haagje' gespeeld. In kleinere gemeenten is de strikte scheiding tussen het college en de gemeenteraad vooral kunstmatig, terwijl in grote steden de strikte scheiding tussen college en raad ertoe leidt dat er een soort wij-zij-sfeer ontstaat. Dit blijkt uiteindelijk niet bevorderlijk voor goede lokale politiek.

STADSREGIO ROTTERDAM, SMET OP DE STAATSINRICHTING

De Stadsregio Rotterdam (SRR) is een regionaal openbaar lichaam van 16 gemeenten in de omgeving van Rotterdam. Binnen de stadsregio wonen 1,12 miljoen inwoners. De SRR is in samenwerking met de gemeenten, provincie en het rijk verantwoordelijk voor volkshuisvesting, ruimtelijke ordening, mobiliteit, economie, groen, milieu en jeugdzorg. De regiораad is een niet duaal bestuur en bestaat uit 41 leden. Zij kiest uit haar midden een dagelijks bestuur (DB) van acht leden. De voorzitter van de stadsregio is de burgemeester van Rotterdam.

ARNOUT HOEKTRA
SP-fractievoorzitter
in regiораad SRR

De acht stadsregio's zijn ontstaan als gevolg van de politieke wens uit de jaren '90 om stedelijke gebieden onder te brengen in zogenaamde stadsprovincies. Het fenomeen van de stadsprovincie stierf echter een snelle dood en de stadsregio's kwamen onder de Wet gemeenschappelijke regelingen (Wgr+) te vallen. De plusregio's zijn daarmee een extra bestuurslaag in het huis van Thorbecke (het Nederlandse staatsbestel).

Bijna iedereen is het er over eens dat het democratische mandaat van de Stadsregio bijzonder ver te zoeken is. Aan de zetel- en dus machtsverdeling in de regiораad liggen geen verkiezingen ten grondslag; de raad wordt dus niet rechtstreeks door het volk gekozen. Op basis van het inwonertal krijgen de gemeenten een aantal zetels; de gemeenteraad benoemt de leden van de regiораad. Kandidaten kunnen zowel gemeenteraadsleden, wethouders als burgemeesters zijn. Hoewel de fracties op basis van partijen zijn georganiseerd is het zetelaantal niet afhankelijk van de verkiezingsuitslag, maar van de voorkeur van raadsmeerderheden. Het is dus voor raadscoalities mogelijk om andere partijen buiten de deur te houden. Het mandaat van raadsleden uit Rotterdam is tweemaal zo zwaar als dat van anderen maar Rotterdam heeft toch minder zetels dan het inwonertal toelaat.

Het verwarrende is dat de leden zowel hun politieke partij als hun gemeente vertegenwoordigen. Er is dus sprake van een dubbele pet: een raadslid wordt zowel door zijn partij als door de raad met een boodschap naar de regio gestuurd, en heeft ook naar beide verantwoording af te leggen. Een wethouder of burgemeester moet daarnaast ook nog het belang van het college bewaken. Een DB-lid heeft het helemaal zwaar, dat moet namens vier lagen keuzes maken(!). Wat te doen wanneer deze belangen botsen is onduidelijk en dus gevoelig voor conflicten.

In de regiораad lopen raadsleden, wethouders en burgemeesters door elkaar heen, zonder dat er rekening is gehouden met de verdeling hiervan. Het is dus bijzonder onduidelijk wie welk belang dient, en voor een buitenstaander vrijwel onmogelijk om de beweegredenen van leden helder te krijgen.

Het is goed om regionaal samen te werken. Het is praktisch wanneer buslijnen een regionale logica kennen en verstandig om op regionale schaal een balans in de woonruimteverdeling te vinden. Heel veel zaken kan de provincie echter afhandelen, laten we die vooral bij de provincie laten. De stadsregio zoals deze nu bestaat is eigenlijk nooit zo bedoeld. Het is een halffabriek van eerdere kabinetten dat nooit is afgebakken, bij het huidige kabinet bestaat ook geen ambitie om dat alsnog te doen. Er moet dus een keuze worden gemaakt. Of we gaan op een alternatieve manier verder of we doeken de Wgr+ op.

Wanneer we de stadsregio in stand willen houden is een groot aantal vernieuwingen nodig. Als de stadsregio als zelfstandige bestuurslaag wil

verdergaan, dan zal deze ook rechtstreeks door het volk moeten worden gekozen. Je moet je dan afvragen of je de provincie en de waterschappen naast deze stadsregio wil handhaven.

Het ligt meer voor de hand om de huidige regionale besturen af te schaffen. Laten we gewoon de bevoegdheden weer teruggeven aan de provincie en het overleg aan de onderlinge raden en colleges overlappen. Eenvoudig, maar succesvol.

DE KONING EN DE DEMOCRATIE

In 1813 werd Nederland een monarchie en in 1815 een koninkrijk, nadat de Noordelijke Nederlanden eeuwenlang een republiek waren geweest. In 1919 werd Nederland een democratie, doordat het algemeen kiesrecht werd ingevoerd. In 2009 bijten beide staatsvormen elkaar nog steeds. In de nabije toekomst zal een nieuwe koning aantreden. Dit is een mooie gelegenheid om de monarchie te moderniseren en aan te passen aan de eisen van de democratie. Door de koning te ontslaan van zijn politieke taken en Willem-Alexander en Maxima een ceremoniële functie te geven.

RONALD VAN RAAK
SP-Tweedekamerlid

De SP is voor een gekozen staatshoofd, zo staat te lezen in ons beginselprogramma *Heel de Mens*. Daarvoor moeten we de Grondwet veranderen en dat kan alleen met de steun van tweederde van de Tweede en de Eerste Kamer. En daarvoor moet steun zijn van de bevolking, die nog steeds veel waardering heeft voor de Oranjes. Dankzij die populariteit zal de monarchie waarschijnlijk nog lang bestaan. Maar dit betekent niet dat alles hetzelfde moet blijven. De monarchie is hard toe aan modernisering. Gebrek aan openheid zorgt steeds voor gedoe over geld, over het onderhoud van het privé-schip van koningin Beatrix en over declaraties van privé-vluchten van leden van het Koninklijk Huis. Kamerbrede kritiek was er op de hulp die de koningin bood aan familieleden om via belastingparadijzen buitenlandse belastingen te ontwijken.

Schoon schip

Vorig jaar bleek dat de begroting van het Koninklijk Huis een rommeltje is, omdat allerlei kostenposten zijn weggestopt bij andere begrotingen. Na aanhoudende kritiek van onder meer de SP heeft de minister-president beloofd schoon schip te maken. In september 2009 zal voor het eerst een begroting worden gepresenteerd waarin de werkelijke kosten van het Koninklijk Huis zijn opgenomen, vermoedelijk ongeveer 120 miljoen euro. Voor het eerst in de geschiedenis

kan de Tweede Kamer dan werkelijk haar controlerende taak uitoefenen. Leden van het Koninklijk Huis betalen geen loon- of inkomstenbelasting, vermogensbelasting of successiebelasting. Zij betalen ook geen accijnzen of douanerechten. Het zou goed zijn als leden van het Koninklijk Huis gewoon belastingplichtig worden. Het Koninklijk Huis ligt ook regelmatig onder vuur vanwege bemoeienis met de politiek. Koningin Beatrix blijkt een groot voorstander van de huidige Europese eenwording, terwijl een meerderheid van de bevolking daar veel kritischer over is. Maxima kreeg kritiek vanwege opmerkingen over de Nederlandse identiteit, Willem-Alexander vergaloppeerde zich met opmerkingen over het Videla-regime in Argentinië waar zijn schoonvader Zorreguieta deel van uitmaakte. Kritiek was er ook op de bemoeienis van koningin Beatrix met benoemingen, bijvoorbeeld van de president van de Algemene Rekenkamer, en zelfs met het functioneren van ambassadeurs.

Geen politiek

Het staatshoofd is volgens de Grondwet onderdeel van de regering. 'De Koning is onschendbaar; de ministers zijn verantwoordelijk.' Dit betekent dat de ministers in het parlement verantwoording moeten afleggen voor het optreden van het staatshoofd. Als leden van het Koninklijk Huis zich uitlaten over actuele politieke kwesties, kan dit ministers in de problemen brengen. De koningin is voorzitter van de Raad van State, die de regering adviseert over wetten. Daarnaast ondertekent zij ook alle wetten. De koningin ondertekent bovendien het besluit om het parlement te ontbinden. De SP vindt dat dergelijke politieke taken niet thuishoren bij een niet-gekozen staatshoofd. Deze zaken zijn vastgelegd in de Grondwet en kunnen alleen worden veranderd als daarvoor een tweederde meerderheid is in de Tweede en de Eerste Kamer. Die is er op dit moment

nog niet.

Naast de in de Grondwet verankerde taken heeft het staatshoofd een aantal politieke taken die veel gemakkelijker kunnen worden opgeheven. Na verkiezingen benoemt de koningin de (in)formateur, waardoor zij invloed heeft op de samenstelling van de regering. Dit is een benoeming die beter door de Tweede Kamer kan worden gedaan. De minister-president voert wekelijks politiek overleg met de koningin. Dat is onnodig. De koningin leest ook elk jaar de troonrede voor, dat kan beter door de minister-president zelf worden gedaan. De minister-president bepaalt uiteindelijk ook hoe groot de politieke ruimte is voor het staatshoofd. Hij is immers politiek verantwoordelijk voor het optreden van de koningin, Willem-Alexander en Maxima.

De politieke taken van het staatshoofd zijn een erfenis van het verleden. In Zweden, waar de monarchie een veel langere traditie heeft dan in Nederland, is na het aantreden van de huidige koning Carl Gustav in 1975 een einde gemaakt aan de politieke monarchie. Hier heeft het koningshuis alleen een ceremoniële functie. Het gebrek aan politieke macht heeft het Zweedse Koningshuis geen kwaad gedaan, het is onverminderd populair bij de bevolking. Maar de verhoudingen zijn duidelijk. 'Als ik mij met de politiek zou bemoeien, zou iedereen mij dat onmiddellijk inpeperen. De media voorop. Ik probeer het niet eens', zei de Zweedse koning onlangs tijdens een bezoek aan Nederland (*de Volkskrant* 18 april 2009). En zo hoort het ook.

LOKALE DEMOCRATIE OF

Amsterdam	
inwoners	755.300
Aantal buurten	96
Aantal stadsdelen	14

De gemeentewet biedt sinds 1992 de mogelijkheid voor het instellen van deelgemeenten. Een deelgemeente is een tussenlaag tussen het gemeentelijk bestuur en de bevolking. In de praktijk bestaan alleen in de twee grootste steden deelgemeenten. Laurens Ivens uit Amsterdam en Kevin Levie uit Rotterdam vertellen over de ervaringen van hun afdeling met het verschijnen deelgemeente en de problemen waar zij tegen aan lopen. De naam van de bestuurslaag is in beide steden anders, maar er is ook een overeenkomst. De lokale democratie lijkt nauwelijks gediend bij dit bestel.

Laurens Ivens, afdelingsvoorzitter
SP-Amsterdam

‘Bestuur dicht bij de burger’, met die slogan wordt altijd duidelijk gemaakt dat Amsterdam stadsdelen nodig heeft. Een stad met ruim 750.000 inwoners is te groot voor slechts één gemeenteraad. De bevolking moet betrokken worden bij belangrijke besluiten over de buurt. Voor die betrokkenheid lijken de stadsdelen een goede uitkomst. Daarom heeft de Amsterdamse SP per stadsdeel een werkgroep. Zo zitten we dicht op de wijken.

Toch gaat het niet goed met de wijk-democratie. Al jaren geven de Amsterdammers in meerderheid aan af te willen van het stelsel van de 14 stadsdelen met 322 (deel) raadsleden en 49 bestuurders. Niet alleen wegens de hoge kosten, maar ook vanwege het trage stadsbestuur dat inwoners menigmaal van het kastje naar de muur verwijst. Ook ervaart men het als een probleem dat politieke partijen in de stad en in het stadsdeel soms verschillende standpunten hebben. Als SP willen we dat voorkomen. De inwoners moeten niet lastig gevallen worden met bestuurlijke speeltjes. Om te zorgen voor een goede afstemming komen onze 24 deelraadsleden en 6 gemeenteraadsleden elk kwartaal bij elkaar in de SP-fractieraad.

Het stadsbestuur wil nu naar een efficiënter bestuursmodel. Een aantal wethouders heeft onderzocht hoe het huidige stelsel efficiënter kan. Ze concludeerden dat er met minder stadsdelen beter gewerkt kan worden. Een logische uitkomst. Deze uitkomst roept wel de vraag op of het niet beter zou zijn om de stadsdelen op te heffen. De SP pleit daar al lange tijd voor. Zonder stadsdelen kunnen bestuurders zich niet meer achter elkaar verschuilen, worden mensen niet meer van het kastje naar de muur gestuurd en kan goedkoop en efficiënt beslist worden over de stad. Zo ver durft dit stadsbestuur niet te gaan. Ze veranderen slechts dit slecht-functionerend stadsdeelstelsel met 14 stadsdelen door een nieuw slecht-functionerend stelsel met 7 stadsdelen.

Meedoen op buurtniveau

De toekomstige stadsdelen hebben gemiddeld ruim 100.000 inwoners. Deze schaal is zo groot, dat het in strijd lijkt te zijn met het uitgangspunt van buurtgericht werken. Toch moet ook de SP de stap zetten richting deze grote stadsdelen. Wij zullen onze werkgroepen ook moeten vergroten. Alleen zo kunnen we op een begrijpelijke en overzichtelijke manier onze volksvertegenwoordigers in de stadsdelen aansturen. En op die manier zullen de mensen ons het makkelijkste kunnen vinden. Wel

voegt de SP hier een opdracht aan toe. De opdracht om buurtgericht te werken. Elke wijk bestaat namelijk weer uit een aantal buurten waar de mensen zich thuis voelen. De toekomstige grote stadsdelen zullen alle uit 1 tot 4 wijken bestaan met daarbinnen weer vele buurten. Als SP zullen we proberen wijkgericht te gaan werken om daarmee dicht bij de buurten te staan. En vooral in die buurten zullen we aan de slag gaan met alle mensen die daar verbeteringen willen, ongeacht hun politieke kleur. Juist deze wijkgerichte benadering is ook wat we voor ons zien om het stadsbestuur te verbeteren. Een centraal stadsbestuur dat de grote lijnen uitzet over de ontwikkeling van de stad. Met sterke politieke partijen erin die stevig aan de slag moeten. Maar daarnaast in alle wijken democratisch gekozen en aanspreekbare vertegenwoordigers. Niet langs politieke lijnen gekozen, maar gewoon door de bewoners van de wijk. Geen vertegenwoordigers die een mooi en goedverdienende baantje willen, maar mensen die zich willen inzetten om de leefbaarheid van de wijk te verbeteren. Op die manier gaan we als SP in Amsterdam nu aan de slag. Laten we hopen dat het stadsbestuur dit voorbeeld snel zal volgen.

LOKALE BUREAUCRATIE?

Rotterdam	
Inwoners	584.100
Aantal buurten	91
Aantal deelgemeenten	13 waaronder de Centrumraad en de Wijkraad Pernis

Kevin Levie, organisatiesecretaris
SP-Rotterdam

Rotterdam zal na de verkiezingen van 2010 veertien deelgemeenten tellen, met in totaal 300 deelraadsleden en dagelijks bestuurders. De Rotterdamse deelgemeenten hebben slechts weinig formele bevoegdheden; deze liggen vooral op het gebied van welzijn en buitenruimte. Over veel andere onderwerpen, van veiligheid tot economie, praten ze wél. Jaarlijks geven de deelgemeenten ongeveer 300 miljoen euro uit. Daarvan liggen de meeste uitgaven al vast. Slechts over enkele miljoenen beslissen de deelraden. De salarissen van deelraadsleden en -bestuurders kosten ongeveer tien miljoen. De overhead van het deelgemeentebestel, inclusief ambtenaren, kost ongeveer veertig miljoen per jaar. Bijna zeventig euro per inwoner voor een systeem waar niemand om heeft gevraagd en waar mensen die actief willen zijn in hun buurt vaak mee botsen. Van de Rotterdammers is 74 procent ontevreden over de mate waarin burgers worden betrokken bij beslissingen, rapporteerde het gemeentelijk onderzoeksbureau in maart 2006. In het Oude Westen protesteerden onlangs honderden bewoners tegen plannen van de Centrumraad om het opbouwwerk uit de wijk te halen. In Crooswijk boycotten bewoners de deelgemeente omdat deze probeert om bewonersorganisaties het werk onmogelijk te maken. De deelgemeente Hillegersberg-Schiebroek is de voornaamste aanjager van plannen om ruim drieduizend woningen in de wijk te slopen zonder oog te hebben voor de bewoners. Overal in de stad klagen

bewoners dat de deelgemeente ze juist tegenwerkt. De schaalgrootte van de deelgemeenten – de meeste hebben tussen de 40.000 en 90.000 inwoners – is kunstmatig en vaak een willekeurige samenvoeging van de 91 Rotterdamse buurten, die onderling grote verschillen kennen.

Een kleine stap op de goede weg

Het Rotterdamse college presenteerde onlangs voorstellen om 'het bestuursmodel te verbeteren'. Het constateert net als de SP dat 'het huidige bestuursmodel relatief traag en omvangrijk' is. De deelgemeenten moeten werken binnen strikte stedelijke kaders. De 'Coolingel' neemt meer regie over wat er in de wijken gebeurt en hoe bewoners daarbij worden betrokken. Voortaan kunnen deelgemeenten verschillend georganiseerd zijn, bijvoorbeeld monistisch in plaats van dualistisch. Het aantal deelraadsleden wordt met dertig procent teruggebracht, en ook het aantal bestuurders vermindert. Tegelijkertijd wordt de deelraadsvergoeding verhoogd met vijftienvijf procent. Een deelraadslid in Prins-Alexander krijgt straks net zoveel als een gemeenteraadslid in Delft of Leeuwarden – met slechts twintig procent van de taken. Een aantal voorstellen zal de SP steunen, maar de aanpassingen zijn een druppel op een gloeiende plaat. Willen we de Rotterdammers meer te zeggen geven over hun stad, dan moeten de deelgemeenten worden afgeschaft. Niemand is tegen stadswinkels op verschillende plekken in de stad, maar democratie is meer dan 'gebiedsgericht werken' of 'goede service en dienstverlening'. De SP wil dat bewoners zelf

kunnen beslissen over hoe hun buurt en stad zich ontwikkelen. Dat kan bijvoorbeeld in niet-partijpolitieke wijkraden, die daadwerkelijk een afspiegeling vormen van de bewoners van de wijk en die regelmatig kunnen worden vervangen als de wijkbewoners dat nodig vinden. Voor belangrijke kwesties die de hele wijk aangaan, zou het bovendien mogelijk moeten zijn referenda te organiseren. En het belangrijkste: actieve bewoners moeten door de gemeente worden gestimuleerd in plaats van gefrustreerd, en bewoners moeten op alle terreinen worden betrokken bij plannen – ook bijvoorbeeld als het gaat om de sloop van woningen of om de veiligheid in de wijk.

Verkiezingen 2010

Deelname aan de deelraadsverkiezingen in 2010 heeft geen prioriteit voor de Rotterdamse SP: het politieke werk onder bewoners vinden we belangrijker. In veel deelgemeenten hebben we voldoende actieve leden, maar die voeren liever actie dan in een deelraad zitting te nemen. Daarom doet de SP waarschijnlijk in de meeste deelgemeenten niet mee aan de verkiezingen. We maken ons overal in de stad samen met buurtbewoners sterk tegen zaken als de sloop van woningen en de plaatsing van een zendmast of voor de terugkeer van een bus, het openhouden van een sporthal, en voor een veilige oversteekplaats. Soms met tegenwerking van de deelraad, soms met steun van de deelraad. Dat werk is meestal veel zinvoller dan koste wat het kost willen plaatsnemen in parlementen die het negeren van bewoners vaak legitimeren.

HOE GROOT IS EEN PROVINCIE?

Tekst: Erik de Vries, medewerker Binnenlandse Zaken van de Tweede Kamerfractie

In het verkiezingsprogramma *Een beter Nederland voor hetzelfde geld* staat dat de SP kleinere provincies wil. Deze kunnen een einde maken aan het bestuurlijke geknutsel in Nederland.

Het is 2030. We leven in een land met twee bestuurslagen: het Rijk, en de twaalf gemeenten. Waar zijn de provincies gebleven? Aan het begin van de 21e eeuw was decentralisatie het toverwoord. Dat wil zeggen: taken die eerst werden uitgevoerd door het Rijk, gingen naar de gemeenten. Maar er zat een flinke adder onder het gras. De decentralisatie was ook stiekem een bezuiniging. Gemeenten moesten meer gaan doen, maar met minder geld. Bijvoorbeeld op het gebied van maatschappelijke ondersteuning, werk en bijstand en zorg voor gehandicapten. Gemeenten hadden daar een creatieve oplossing voor: zij gingen onderling meer samenwerken, of fuseren met andere gemeenten. Zo ontstonden steeds grotere gemeenten, die steeds verder van de mensen af kwamen te staan.

De juiste schaal?

Terug naar 2009. Ook nu staat de menselijke maat onder druk. Het bestuur staat ver van de mensen en inwoners zijn het gevoel kwijt dat het gaat om hun buurt, hun wijk, hun gemeente. Op basis van de Wet gemeenschappelijke regelingen (Wgr) worden steeds meer democratische vormen van verlengd lokaal bestuur gevormd. Gemeenten worden nog steeds onnodig samengevoegd. Bovendien is er een nieuwe bestuurslaag georganiseerd tussen gemeenten en provincies: de veiligheidsregio. Veel van deze maatregelen worden genomen omdat de gemeente en de provincie voor de oplossing van problemen niet de juiste 'schaal' zouden zijn.

De gemeenten zijn soms te klein, de provincies zijn vaak te groot. Met de invoering van bestuurlijke regio's

Provinciehuis Haarlem

wordt bestuurlijk geknutseld, in plaats van gezocht naar duurzame oplossingen. Kleinere provincies kunnen een oplossing zijn. Sommige provincies lijken groot genoeg, zoals Friesland, Drenthe en Zeeland. Hier

Een band, een CD, een DVD, een ambassadeur, een film en een ware Tour. Nee, we hebben het niet over Marco Borsato, maar over een provinciebestuur. Al deze dingen dienden ter ondersteuning van het aanvalsplan op de daklozen in Gelderland. Vier jaar, honderdduizenden euro's, verschillende onderzoeken, actieplannen en deelprojecten later wordt vastgesteld dat geen enkele dakloze onderdak is geholpen, het aantal daklozen in de steden verder is toegenomen en steden zelf minder geld hebben voor de opvang van dak- en thuislozen.

hebben mensen ook een gevoel bij hun provincie. In andere provincies, zoals Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht, hebben inwoners niets met hun provincie en hebben grote steden en regiobesturen rondom die steden een deel van de taken van de provincie overgenomen. Opdeling van deze grote provincies leidt tot een kleiner tussenbestuur, dat beter de problemen kan aanpakken die de gemeentegrens overschrijden.

Takenpakket

Provincies hebben een aantal klassieke taken, bijvoorbeeld op het gebied van ruimtelijke ordening, het openbaar vervoer en het toezicht op gemeenten. De afgelopen jaren hebben provincies ook allerlei nieuwe taken naar zichzelf toegetrokken, op

het gebied van sociale veiligheid, integratie en zelfs daklozenzorg. De bemoeienis van provincies botst soms met de verantwoordelijkheid van gemeenten. Provincies moeten terug naar de basis en zich vooral bezighouden met ruimtelijk-economisch beleid en toezicht. Taken als zorg en welzijn horen eigenlijk bij de gemeenten, of bij het Rijk. In de jeugdzorg bijvoorbeeld kan de vrijwillige hulpverlening naar de gemeenten, en kunnen de gedwongen trajecten weer onder landelijke verantwoordelijkheid worden gebracht.

Differentiatie

Zeeland of Friesland zijn onvergelijkbaar met Noord- of Zuid-Holland. Toch hebben provincies op dit moment precies dezelfde taken. Provincies zouden de mogelijkheid moeten hebben om op een verschillende manier invulling te geven aan die taken. We moeten er bijvoorbeeld voor durven kiezen om in een provincie met veel grote gemeenten meer taken neer te leggen bij die gemeenten, terwijl we dezelfde taken in een gebied met kleinere gemeenten juist kunnen overlaten aan de provincie. Denk bijvoorbeeld aan de jeugdzorg.

Voor veel zaken hebben gemeenten de laatste jaren samenwerking met elkaar gezocht. Ook over provinciegrenzen heen. Samenwerking tussen gemeenten is goed, maar vaak ook geboren uit nood, omdat gemeenten taken zelf niet meer aan kunnen. Met een kleinere provincie is dit niet meer nodig. Taken die gemeenten boven het hoofd groeien, zouden daar ondergebracht kunnen worden. Denk bijvoorbeeld aan onderdelen van de Wet maatschappelijke ondersteuning.

Grotere gemeenten?

Er is een vreemde paradox in het lokale bestuur. Dit bestuur moet zo

In Limburg heeft het CDA een leuke truc gevonden bij de waterschapsverkiezingen. Zij doen, zonder vermelding van de eigen naam, met maar liefst negen verschillende lijsten mee. Dat is mogelijk doordat zij negen 'verschillende' stichtingen hebben opgericht met elk hetzelfde CDA bestuur en dezelfde CDA statuten. Allemaal hebben ze 'waterbelang' in de naam en allemaal hanteren ze hetzelfde verkiezingsprogramma. Hoezo kiezersbedrog?

dicht mogelijk bij de mensen worden georganiseerd. Daartoe worden steeds meer taken bij de gemeenten gelegd. Kleine gemeenten hebben steeds meer moeite om al die nieuwe taken uit te voeren. Daarom maken we grotere gemeenten, die echter verder van de mensen af staan. We willen zaken meer op lokaal niveau organiseren, maar daarvoor zijn grotere gemeenten nodig. Waardoor het bestuur niet dichter, maar verder van de mensen komt te staan. Gemeenten worden niet samengevoegd omdat de inwoners dat willen, maar omdat gemeenten worden overladen met uitvoeringstaken. Voorkomen moet worden dat er, zoals nu in Friesland dreigt te gebeuren, straks één gemeente komt met bijna 70 kernen.

Ondemocratische regio's?

Kleinere provincies zijn niet nieuw, want voor een deel bestaan ze al. De politie opereert in 25 regio's. Ook de nieuwe veiligheidsregio's, samenwerkingsverbanden van politie, brandweer, geneeskundige hulpdiensten en gemeenten, hebben die omvang. Sommige regio's volgens de Wet Gemeenschappelijke Regelingen hebben al bijna de schaal van een kleine provincie. Nadeel van de huidige regionale bestuursorganen is dat ze niet rechtstreeks worden gekozen. Er is sprake van een getrapte democratie: gemeenteraden

sturen afgevaardigden, die over het algemeen de mening van de gehele gemeenteraad moeten vertegenwoordigen. Kleine provincies zijn een alternatief voor de ondemocratische regio's en andere samenwerkingsverbanden en hebben als voordeel dat zij direct democratisch worden gecontroleerd door Provinciale Staten.

Waterschappen

In tegenstelling tot de regio's worden de besturen van de waterschappen wel direct gekozen, maar de laatste verkiezingen in november waren opnieuw geen succes. Ondanks het feit dat veel politieke partijen aan deze verkiezingen deelnamen, bleef de opkomst met 24 procent bedroevend laag. De waterschappen doen belangrijk werk, maar hebben niet een eigen bestuur nodig. Waterschappen kunnen we bestuurlijk beter onderbrengen bij de (kleinere) provincies, die ook nu al belangrijke politieke besluiten over de waterhuishouding nemen. De mensen van het waterschap kunnen zich dan vooral bezighouden met het uitvoeren van dat waterbeleid.

Hoe groot is een provincie?

Blijft over de vraag: hoe groot is een kleine provincie? Provincies als Zeeland, Friesland en Drenthe lijken een goede bestuurlijke schaal te hebben. Andere provincies kunnen beter worden opgedeeld. Deze kleinere provincies kunnen een oplossing bieden voor de almaar grotere gemeenten, kunnen ondemocratische samenwerkingsverbanden overbodig maken en lijken ook een goede schaal voor de waterschappen en de veiligheidsregio's. De kleine provincies zouden de indeling kunnen volgen van de 25 veiligheidsregio's. Maar de vaststelling van de precieze grootte lijkt me een mooi onderwerp voor onze provinciale volksvertegenwoordigers.

Na verzet van onder meer de SP is de voorgenomen samenvoeging van Abcoude, De Ronde Venen, Breukelen en Loenen door de Tweede Kamer tegengehouden. De nieuwe gemeente Vecht en Venen zou 66.000 inwoners krijgen, verdeeld over 19 kernen. De bevolking is tegen deze herindeling, drie van de vier gemeenten zijn tegen, maar de provincie Utrecht drukte deze herindeling

toch door. Staatssecretaris Bijleveld moet nu een nieuw plan opstellen dat wel kan rekenen op voldoende steun van de betrokken gemeenten. In het verleden zijn discussies gevoerd over de vraag of alle gemeenten minimaal 10.000 inwoners moesten hebben. Nu worden gemeenten gemaakt met 40.000 inwoners, zoals in Noord-Limburg, en zijn er zelfs plannen voor gemeenten met meer dan

60.000 inwoners, zoals in Utrecht. Maar waarom wordt alleen gesproken over een minimumgrootte? En niet over een maximumgrootte? Dan kunnen we ook de optie openhouden om gemeenten weer op te delen. Daar waar samenvoegingen ongelukkig hebben uitgepakt, moet de mogelijkheid bestaan om gemeenten - als de inwoners dit willen - weer te splitsen.

BESTUURLIJKE INDEL

Nederland kent volgens de Grondwet drie bestuurslagen: Rijk, provincies en gemeenten. In de praktijk zijn het er echter veel meer. Een inwoner van Rotterdam bijvoorbeeld heeft te maken met zeven bestuurslagen: de deelgemeente, de gemeenteraad, de regio, de provincie, het waterschap, het Rijk en Europa. Wat doen de landelijke besturen?

25 POLITIEREGIO'S

- 1 Groningen
- 2 Fryslân
- 3 Drenthe
- 4 IJsselland
- 5 Twente
- 6 Noord- en Oost-Gelderland
- 7 Gelderland-Midden
- 8 Gelderland-Zuid
- 9 Utrecht
- 10 Noord-Holland-Noord
- 11 Zaanstreek-Waterland
- 12 Kennemerland
- 13 Amsterdam-Amstelland
- 14 Gooi en Vechtstreek
- 15 Haaglanden
- 16 Hollands Midden
- 17 Rotterdam-Rijnmond
- 18 Zuid-Holland-Zuid
- 19 Zeeland
- 20 Midden- en West-Brabant
- 21 Brabant-Noord
- 22 Brabant-Zuidoost
- 23 Limburg-Noord
- 24 Limburg-Zuid
- 25 Flevoland

De deelgemeente

Een deelgemeente is de laagste bestuurslaag. In artikel 87 van de Gemeentewet is sinds 1992 geregeld dat een gemeentebestuur een aantal deelgemeenten kan instellen. Deelgemeenten hebben meestal een eigen volksvertegenwoordiging, de deelgemeenteraad of kortweg deelraad geheten (vergelijkbaar met de gemeenteraad), en hebben vaak ook een dagelijks bestuur (vergelijkbaar met het college van burgemeester en wethouders). Momenteel beschikken alleen de gemeenten Amsterdam en Rotterdam over deelgemeenten, die ze in Amsterdam deelraden noemen.

De gemeente

De Gemeentewet uit 1851 regelt het bestuur van de gemeenten. De oorspronkelijke wet werd gemaakt door Thorbecke als uitvloeisel van de Grondwet van 1848. Met deze wet kwam een einde aan het wettelijke onderscheid tussen steden en dorpen, en vervielen de laatste privileges voor steden. Sinds die tijd kennen we dus nog slechts gemeenten. Begin 2009

telde ons land 441 gemeenten tegen 1.121 in 1900.

Het bestuur is in handen van een door de bevolking gekozen gemeenteraad. In de woorden van artikel 125 van de Grondwet: "Aan het hoofd van de provincie en de gemeenten staan provinciale staten onderscheidenlijk de gemeenteraad." De gemeenteraad blijft in principe vier jaar in stand. Begin 2009 waren er 9.953 raadsleden actief.

Het uitvoerende bestuur wordt uitgeoefend door burgemeester en wethouders (B&W). De Burgemeester wordt door de kroon benoemd en de wethouders worden aangesteld na collegeonderhandelingen tussen de partijen in de gemeenteraad. Sinds de invoering in 2002 van een zogenaamd duaal bestuur heeft een wethouder geen zitting meer in de gemeenteraad en zijn de verhoudingen tussen raad en college strikt gescheiden. Het college van B&W bestuurt de gemeente op basis van een door de raad geformuleerde taakstelling. De raad controleert vervolgens de uitvoering van het bestuur.

De veiligheidsregio

Gemeenten hebben de mogelijkheid om samen te werken via de Wet gemeenschappelijke regelingen (Wgr). Een voorbeeld hiervan is de veiligheidsregio. Hiervan zijn er 25 en ze zijn gelijk aan de politieregio's. De veiligheidsregio voert gemeenteoverschrijdende taken uit op het gebied

van veiligheid, vooral bij een ramp. Onlangs nam de Tweede Kamer een voorstel van de SP aan waardoor de voorzitter van de veiligheidsregio, de burgemeester van de grootste gemeente, na een ramp op verzoek van de gemeenteraad verantwoording moet afleggen over het optreden van de veiligheidsregio.

De stadsregio

Naast de samenwerking op grond van de Wgr zijn er in Nederland acht regio's waarin gemeenten nog verder gaan, de zogenaamde Wgr+ regio's. Het gaat hier om een verplichte samenwerking tussen de gemeenten. Bevoegdheden op het gebied van ruimtelijke ordening, verkeer en vervoer zijn door gemeenten aan deze bestuurslaag gegeven. Ook hier is weer sprake van getrapte democratie: de gemeenteraad laat haar vertegenwoordiger in de regiораad een bepaald standpunt innemen. In de regiораad beslist de meerderheid. Zowel de regio's in het kader van de Wgr als de Wgr+ regio's hebben geen eigen verkiezingen. De SP is voor afschaffing van deze ondemocratische organen, die vervangen zouden kunnen worden door kleinere provincies.

Het waterschap

Nederland kent 27 waterschappen. Deze hebben taken op het gebied van de waterkering, waterkwantiteitsbeheer en waterkwaliteitsbeheer. Daarnaast kunnen ook andere taken aan het waterschap worden toevertrouwd, zoals wegenbeheer en vaarwegenbeheer. Dit zijn taken die in principe aan gemeenten of provincies toebehoren, maar om reden van efficiency toch zijn ondergebracht bij de waterschappen. De waterschappen staan onder toezicht van de provincie. De waterschappen hebben eigen verkiezingen, waar sinds 2008 ook politieke partijen aan mogen deelnemen. De SP wil de

ING VAN NEDERLAND

besturen van de waterschappen opheffen en de uitvoeringsorganisaties onderbrengen bij de provincies.

De provincie

Provincies houden zich bezig met zaken die te groot zijn voor gemeenten, maar te klein voor het landsbestuur. Deze zaken liggen vooral op het terrein van de ruimtelijke ordening, maar ook welzijn en economie. Daarnaast houden de provincies toezicht op de gemeentelijke begrotingen.

DE WGR+ GEBIEDEN

Het bestuur van de provincies wordt gevormd door Provinciale Staten (PS). Deze worden eens in de vier jaar gekozen door de bevolking. PS stellen het beleid vast en zien toe op de uitvoering.

Het dagelijks bestuur wordt uitgeoefend door het college van Gedeputeerde Staten (GS). PS kiezen de gedeputeerden voor een periode van vier jaar. Zij treden tegelijk af met de leden van Provinciale Staten. In het kader van het dualisme zijn sinds maart 2003 gedeputeerden geen lid

meer van de Provinciale Staten. Voorzitter van het college is de Commissaris van de Koningin die door de kroon voor zes jaar wordt benoemd en in Limburg gouverneur heet. GS hebben als voornaamste taak het voorbereiden en uitvoeren van besluiten van Provinciale Staten; ze zijn verplicht hierover inlichtingen te geven aan PS.

De landelijke overheid

De regering bestaat uit de Koning en de ministers (de kroon). De Koning is een erfelijke functie. De ministers vormen de ministerraad. De ministers samen met de staatssecretarissen worden het kabinet genoemd. De ministers worden aangesteld na overleg tussen de politieke partijen die in de Tweede Kamer (TK) zitten. De TK heeft 150 leden, die eens in de vier jaar in rechtstreekse verkiezingen worden gekozen door alle kiesgerechtigde Nederlanders. De TK controleert het regeringsbeleid en neemt wetten aan.

Wetten moeten na goedkeuring door de TK ook nog door de Eerste Kamer worden goedgekeurd. In de Eerste Kamer zitten 75 leden die worden gekozen door de leden van Provinciale Staten in getrapte verkiezingen.

Het koninkrijk der Nederlanden

Vanuit de geschiedenis waarin Nederland een groot koloniaal rijk had, veranderde er na de Tweede Wereldoorlog nogal wat. Indonesië vocht zich vrij, waarna in 1954 het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden tot stand kwam. Suriname en de

Nederlandse Antillen kregen beide de status van land en daarmee o.a. autonomie op het gebied van binnenlands bestuur. Nederlands Nieuw-Guinea maakte ook deel uit van dat koninkrijk.

In 1962 kwam Nieuw-Guinea onder VN-bewind, om in 1963 door Indonesië te worden ingelijfd. In 1975 trad Suriname uit het Koninkrijk en werd een onafhankelijke republiek. In 1986 kreeg Aruba, tot dan toe onderdeel van de Nederlandse Antillen, de status aparte en werd een zelfstandig land binnen het Koninkrijk. Sindsdien bestaat het Koninkrijk der Nederlanden uit drie landen: Nederland, de Nederlandse Antillen en Aruba.

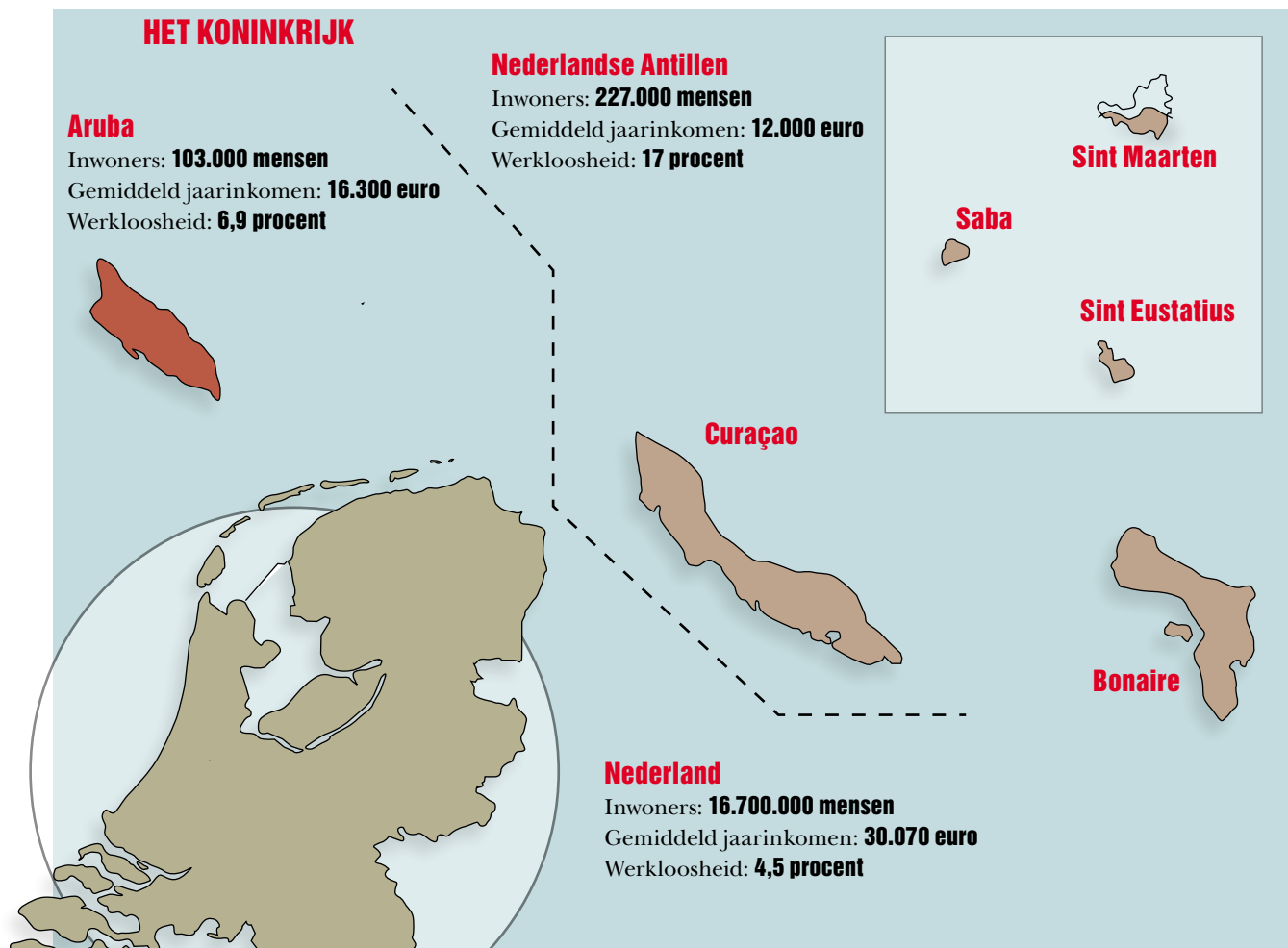
De Koninkrijksregering is: de Koning en de ministerraad van het Koninkrijk. De Ministerraad van het Koninkrijk is de Nederlandse ministerraad aangevuld met door de landsregeringen van de Nederlandse Antillen en Aruba benoemde gevolmachtigd ministers. Het koninkrijk kent geen parlementaire vertegenwoordiging.

WATERSCHAPSKAART

HOE VERDER MET DE ANTILLEN?

Nederland moet 1,7 miljard euro betalen om de schulden van de Nederlandse Antillen te saneren. Daarbovenop moet ook veel worden geïnvesteerd, in onderwijs, zorg en veiligheid. De SP is daar graag toe bereid, om zo de eilanden een nieuwe start te geven. Een voorwaarde is wel dat al dit geld goed wordt besteed. Het bestuur op de Antillen moet worden versterkt en de corruptie worden bestreden. Bovendien moeten de eilanden zorgen voor meer eigen inkomsten, bijvoorbeeld door rijke buitenlanders en multinationale ondernemingen normale belastingen te laten betalen.

SP-Tweede Kamerlid Ronald van Raak legt uit hoe het staat met de onderhandelingen tussen de Nederlandse Antillen en Nederland over de nieuwe staatkundige verhoudingen en de voorwaarden voor de schuldkwijtschelding. Na de

moeilijke scheiding van Indonesië en Suriname moeten we volgens hem voorkomen dat we opnieuw een voormalige kolonie aan zijn lot overlaten. Guido van Leemput, medewerker Buitenlandse en Antilliaanse Zaken van de Tweede Kamerfractie, doet verslag van zijn onderzoek naar de belastingpraktijken van de Amerikaanse oliemultinational NuStar op Sint Eustatius. Als dit soort bedrijven een klein

beetje belasting gaan betalen, kunnen de eilanden volgens hem de hoognodige investeringen zélf doen. Arnold Merkies, medewerker financiën van de Tweede Kamerfractie, schreef een persoonlijk verslag van een bezoek dat hij bracht aan enkele speciale economische zones op Curaçao. Hier wordt honderden internationale internetbedrijven de mogelijkheid geboden om belastingen te ontwijken.

WE BLIJVEN WORSTELLEN MET ONS KOLONIALE VERLEDEN

Tekst: Ronald van Raak

Op 15 mei hebben de inwoners van Curaçao in een referendum 'ja' gezegd tegen nieuwe bestuurlijke verhoudingen met Nederland. De eilanden Curaçao en Sint Maarten willen onafhankelijke landen worden binnen het Koninkrijk. De kleine eilanden Bonaire, Saba en Sint Eustatius worden als overzeese gemeenten onderdeel van Nederland. Ondanks het 'ja' van Curaçao hebben we nog een lange weg te gaan.

Nederland werd in de zeventiende eeuw een grote koloniale mogendheid. De Nederlandse Republiek stichtte handelsposten in Afrika, Azië en Amerika. De Vereenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) bestuurde grote gebieden in het huidige Indonesië. De West-Indische Compagnie (WIC) bracht onder meer het huidige Suriname en de Nederlandse Antillen onder haar bestuur. In de twintigste eeuw maakte ons land een pijnlijk proces door van bevrijding. Vlak na de Tweede Wereldoorlog bevochten de mensen in Nederlands-Indië in twee oorlogen hun onafhankelijk van Nederland, waarna de verhoudingen flink bekoelden. In 1975 gaf Nederland wel alle steun aan de onafhankelijkheid van Suriname, maar het jonge land bleef met veel problemen achter en veel inwoners besloten hun toekomst te zoeken in Nederland.

Een gedwongen huwelijk

Het lag voor de hand dat ook de koloniën in het Caribische gebied onafhankelijk zouden worden, of aansluiting zouden zoeken bij een buurland, bijvoorbeeld Venezuela. De Nederlandse Antillen wilden echter onderdeel blijven van het Koninkrijk. Volgens het Statuut van het Koninkrijk, dat in

1954 is vastgelegd, kunnen de Nederlandse Antillen wel, maar kan Nederland niet uit dit gedwongen huwelijk stappen. De bestuurlijke verhoudingen binnen de Nederlandse Antillen zijn echter slecht. Aruba heeft zich in 1986 afgescheiden van de Nederlandse Antillen en is een autonoom land geworden binnen het Koninkrijk. Curaçao en Sint Maarten willen nu dat voorbeeld volgen. De kleinere eilanden Bonaire, Saba en Sint Eustatius willen als overzeese gemeenten (openbaar lichaam) direct aansluiting zoeken bij Nederland.

Een neoliberal paradijs

De Nederlandse Antillen zijn niet arm, maar er zijn wel veel arme Antillianen. Het gemiddelde inkomen per hoofd van de bevolking (ongeveer 12.000 euro per jaar) is hoger dan dat van Roemenië (ongeveer 8.250 euro). Maar de

sociale verschillen zijn erg groot. Op de Antillen wonen veel rijken, veelal buitenlanders, maar er zijn ook veel armen en werklozen. 30 procent van de bevolking moet rondkomen van minder dan 215 euro per maand. De Antillen zijn bovendien erg klein: Curaçao heeft ruim 140.000 inwoners, Sint Maarten ruim 40.000, Bonaire 12.000, Sint Eustatius 2.700 en Saba 1.500. Daarnaast zijn er veel illegalen: de Antillen liggen in een gebied met veel arbeidsmigratie. Bovendien gaan de eilanden gebukt onder geweld en criminaliteit en ze hebben te maken met internationale wapen- en drugs-handel en financiële criminaliteit. De Nederlandse Antillen zijn een

Foto: Artisan/Flickr

paradijs voor buitenlandse rijken en voor internationale bedrijven. De belastingmoraal is niet de onze en de belastinginning is slecht. Bovendien zijn er op de Nederlandse Antillen 15 speciale economische zones, waar honderden bedrijven zijn gevestigd die helemaal geen belastingen hoeven te betalen, met uitzondering van een vennootschapsbelasting (op winst) van twee procent - in Nederland is dit 25,5 procent.

Het toezicht door de overheid is vaak slecht. De SP strijdt al sinds 2003 tegen de vervuiling door de ISLA raffinaderij in Willemstad, de hoofdstad van Curaçao, waar de rook de volkswijken Otrabanda en Punda vergiftigt. Te veel bestuurders zijn cliëntelistisch: zij behartigen niet zozeer het algemeen belang, maar vooral het belang van de eigen familie of sociale groep. Het beleid is extreem neoliberal: veel publieke diensten worden overgelaten aan de markt. Arme mensen op de Antillen zijn gevangen in achterstand. De eilanden hebben veel schulden, waardoor te weinig wordt geïnvesteerd in onderwijs en gezondheidszorg. Lokale werknemers moeten concurreren met migranten uit Colombia, Cuba en Venezuela. Veel jongeren ontvluchten de eilanden en komen naar Nederland, waar ze door taalachterstand en gebrek aan opleiding echter evenmin een goede toekomst hebben.

Bemoeien we ons met de Antillen?

Staatssecretaris Bijleveld van Koninkrijksrelaties voert op dit moment onderhandelingen over nieuwe

staatkundige verhoudingen. Tijdens een rondetafelconferentie in november 2005 is afgesproken dat Nederland de eilanden gaat helpen om de schulden af te lossen. Daarvoor is maar liefst 1,7 miljard euro gereserveerd. Nederland wil ook helpen bij het doen van de nodige investeringen, in onderwijs en zorg en in politie en justitie. Om de eilanden een nieuwe toekomst te bieden is echter meer nodig. Afgesproken is dat de eilandbesturen deugdelijke begrotingen moeten maken en er onafhankelijk financieel toezicht komt. De corruptie wordt bestreden en er worden regels gesteld om vriendjespolitiek te voorkomen. De onderhandelingen verlopen tot nu toe stroef. De oorspronkelijke deadline van december 2008 is verstreken en ook de nieuwe streefdatum van eind 2009 zal niet worden gehaald. Een belangrijk punt van onenigheid is de vraag hoe ver de bemoeienis van Nederland moet gaan. De eilandbesturen stellen dat de Nederlandse Antillen binnen het Koninkrijk autonome landen zijn en geen verantwoording schuldig zijn aan Nederland. Volgens het Statuut van het Koninkrijk heeft Nederland echter een verantwoordelijkheid om de menselijke rechten en vrijheden, de rechtszekerheid en deugdelijkheid van bestuur op de eilanden te waarborgen (artikel 43). De Nederlandse regering is tot op heden heel terughoudend geweest om in te grijpen in het bestuur. De SP wil meer duidelijkheid wanneer de Nederlandse regering in de toekomst gebruik

gaat maken van dit middel.

Ingrijpen van Nederland is bijvoorbeeld nodig als dingen echt mis lopen. Zo moet snel een einde komen aan de vervuiling door de ISLA-raffinaderij, waardoor volgens een 'Strategische Oriëntatie Studie' van het eilandbestuur elk jaar mogelijk 18 doden vallen en duizenden mensen ziek worden. Nederland zou ook het beheer over de Bon Futuro ('Goede Toekomst') gevangenis op Curaçao moeten verbeteren, om een einde te maken aan de mensonterende omstandigheden waaronder mensen hier gevangen zitten. Op sommige gebieden is ook blijvende bemoeienis nodig, bijvoorbeeld in de bestrijding van corruptie en zelfverrijking. In juni 2007 protesteerde de SP met succes toen de leden van de eilandraad van Curaçao hun toch al riant vergoedingen met 50 procent wilden verhogen. In december 2008 wilden diezelfde politici zichzelf een riant pensioenregeling geven, een regeling die mede op aandringen van de SP teniet werd gedaan.

Wordt Nederland een belastingparadijs?

Een belangrijke voorwaarde voor hulp bij het wegwerken van de reusachtige schulden is voor de SP dat de eilanden zelf zorgen voor voldoende inkomsten. Dit betekent dat de belastingen die worden opgelegd ook daadwerkelijk moeten worden geïnd en een einde moet worden gemaakt aan de belastingvoordelen in de speciale economische zones. In februari van dit jaar steunde minister van Finan-

Foto: Michael Kooren/Hollandse Hoogte

Desenkadena monument ter herdenking van de slavenopstand van 1795 op Curaçao.

Foto: Richard Scoop/Flickr

ciën Wouter Bos het voornemen om de belastingparadijzen in Europa aan te pakken. Daarbij doelde hij op landen als Liechtenstein, Luxemburg en Zwitserland. PvdA-leider Bos kan zelf het goede voorbeeld geven door de speciale economische zones op de Nederlandse Antillen aan te pakken. Een kleine belastingverhoging voor deze belastingvrije zones op Curaçao, waar bedrijven nu bijna niets betalen, kan voorkomen dat dit eiland in de toekomst opnieuw in financiële problemen komt. Voor de belastingparadijzen op Bonaire en Sint Eustatius heeft de Nederlandse minister van Financiën een bijzondere verantwoordelijkheid, omdat deze eilanden onderdeel worden van ons land. Als Bos hier niet ingrijpt, krijgen we in de nabije toekomst belastingparadijzen op Nederlands grondgebied.

De 'BES'-eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba zijn kleine en geïsoleerde eilanden, die als 'openbaar lichaam' onderdeel worden van Nederland. Als een soort overzeese gemeenten, waarvoor bijzondere regels gelden. Na een overgangperiode wordt geleidelijk bekeken welke regels en rechten wel of niet worden overgenomen. Oud-minister Henk Kamp is aangesteld als commissaris, die namens de Nederlandse regering de overgang in de gaten zal houden. Een

College van Financieel Toezicht gaat toe op het financiële beleid op de BES-eilanden. De Nederlandse regering kan ingrijpen als het misloopt. Ook worden regels opgesteld voor goed bestuur, waarbij vooral wordt gelet op familiebanden. Er komen een gemeenschappelijk politiekorps en Hof van Justitie. Maar de eilanden liggen erg ver van elkaar en samenwerking zal daarom moeilijk worden.

Sint Maarten is deels Nederlands, deels Frans. Het Franse deel is als overzees departement direct onderdeel van Frankrijk. Het Nederlandse Sint Maarten wil een autonoom land worden binnen het Koninkrijk. Het bestuur van Sint Maarten komt regelmatig onder vuur te liggen vanwege corruptie en vriendjespolitiek. In 2007 concludeerde het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) dat het eiland in de greep is van de georganiseerde criminaliteit en een vrijhaven voor geldwitwassers, drugssmokkelaars en wapenhandelaars. Het College van Financieel Toezicht gaat ook toezien op de financiën van Sint Maarten, maar zal in dit autonome land minder bevoegdheden hebben. Sint Maarten krijgt een eigen politiekorps en Hof van Justitie, maar het eiland lijkt veel te klein om zelf de internationale criminaliteit het hoofd te kunnen bieden. De SP zou liever

zien dat ook Sint Maarten een openbaar lichaam wordt van Nederland.

Curaçao heeft op papier meer mogelijkheden om - net als Aruba - een land binnen het Koninkrijk te worden. Op Curaçao is echter veel verzet tegen de voorwaarden die Nederland heeft gesteld voor sanering van de schuld. Op 15 mei heeft een kleine meerderheid van de bevolking aangegeven alsnog te kunnen instemmen met de huidige voorwaarden. Voor Curaçao moet hetzelfde financiële toezicht gaan gelden als voor Sint Maarten. Dit betekent dat het eiland in eerste instantie zelf verantwoordelijk wordt voor een sluitende begroting. Positief is dat vanaf nu echte begrotingen worden gemaakt: tot op heden werden vooral bedragen opgeschreven, waarbij onduidelijk was waaraan die werden uitgegeven en wat hiermee werd bereikt. Curaçao krijgt een eigen politiekorps en Hof van Justitie, maar het is ook hier de vraag of deze voldoende zijn om het geweld en de criminaliteit op het eiland daadwerkelijk aan te pakken.

Zolang de Antillen niet kiezen voor onafhankelijkheid, heeft Nederland een verantwoordelijkheid voor deze eilanden. Nederland heeft de historische taak om de bevolking van de Antillen een betere toekomst te bieden. Meer bemoeienis nu kan voorkomen dat we nog langer blijven worstelen met ons koloniale verleden. De SP is daarom tegen een al te snelle afronding van de onderhandelingen. Bonaire, Saba en Sint Eustatius kunnen snel overzeese gemeenten worden van Nederland, op voorwaarde dat wordt toegezien op goed bestuur en de eilanden voldoende eigen inkomsten krijgen, ook uit de speciale economische zones. Sint Maarten is nog lang niet toe aan meer onafhankelijkheid. Voor dit kleine eiland zou het beter zijn om, net als de andere kleine eilanden, voorlopig te kiezen voor meer toezicht door Nederland. Curaçao heeft een betere toekomst als onafhankelijk land binnen het Koninkrijk, maar ook hier geldt dat geleidelijk de voorwaarden moeten worden geschapen voor goed bestuur en gezonde financiën.

EEN AMERIKAANSE OLIEREUS OP HET KLEINE EUSTATIUS

Tekst: Guido van Leemput, medewerker Buitenlandse en Antilliaanse Zaken, SP-Tweede Kamerfractie

De multinational NuStar Energy nam in 2007 de Texaanse oliemaatschappij Valero GP over en werd daarmee de rechtsopvolger van Valero. NuStar heeft een vestiging op het piepkleine eiland Sint Eustatius, met een olieoverslagbedrijf dat bijna een derde deel van het grondgebied ter beschikking heeft gekregen. NuStar Energy is ook een bekende in Nederland, het bedrijf heeft een olieterminal in het Amsterdamse havengebied. Sint Eustatius wordt samen met Bonaire en Saba als een overzeese gemeente bij Nederland gevoegd. Gaat Nederland voor deze oliemultinational een belastingparadijs worden?

Foto ontleend aan de webpagina www.nustarenergy.com

Vestiging van de oliemaatschappij NuStar, voorheen Valero, op Sint Eustatius.

Eind 2006 kreeg de SP inzicht in een contract uit 2005 tussen de Amerikaanse oliegi-gant Valero en het eilandbestuur van Sint Eustatius. Valero was gevestigd in een speciale economische zone. Omdat Valero het kleine eilandbestuur gemakkelijk de baas was met het stellen van voorwaarden, werd het contract bijzonder onvoordelig voor het eilandbestuur en de bevolking. De SP stelde dit probleem in december 2006 aan de orde bij de behandeling van de begroting van de Antillen. Na onderzoek kwam het contract kort daarna op de SP-burelen in Den Haag terecht. Daaruit bleek dat het contract tien jaar geldig is - die periode is nu bijna voor de helft verstreken - en dat er maximaal twee procent winstbelasting moet worden betaald. Dit is een schijntje, in Nederland geldt een officieel tarief van 25,5 procent. Andere belastingen zijn in het contract kwijtgescholden, zoals importheffingen, onroerend goedbelasting, omzetbelasting en alle andere belastingen.

Dit contract werpt licht op de onderhandelingskracht van een minuscuul kleine overheid, maar roept ook de vraag op waarom Nederland de schulden van de Antillen zou moeten betalen als grote oliereuzen niet bereid zijn normale belastingen te betalen. De SP heeft in de afgelopen twee jaar langs officiële weg geprobeerd het contract in de Tweede Kamer besproken te krijgen, en meer informatie te krijgen over de belastingtarieven in de andere speciale economische zones. Na openbaarmaking van het contract met Valero (nu dus NuStar) kwam eindelijk antwoord. Daaruit bleek dat de bijzondere belastingregelingen van Valero ook gelden voor honderden andere bedrijven in één van de vijftien speciale economische zones op de Nederlandse Antillen.

Belastinggeheimen onthuld

Staatssecretaris Bijleveld antwoordde in juni 2008 op vragen van Ronald van Raak dat de overeenkomst tussen Sint Eustatius en Valero over de Statia Oil Terminals is gebaseerd op geldend Nederlands-Antilliaans recht. Daarom ziet zij geen probleem in de overeenkomst. Bovendien vindt ze de vestiging van NuStar op Sint Eustatius voordelig vanwege de werkgelegenheid van 130 mensen in vaste dienst en gemiddeld 150 mensen onder contract. Tachtig procent van deze werknemers zou bewoner zijn van Sint Eustatius, op een totale bevolking van 2.700 personen. De Nederlandse regering is tot nu toe niet bereid de geringe belastingen in de speciale economische zones onderwerp te maken van de discussie over de toekomst van de Nederlandse Antillen, ook niet die van de 'BES'-eilanden, die onderdeel worden van Nederland.

Feit is dat er voor de bevolking van de Nederlandse Antillen veel meer uit te halen zou zijn als NuStar bijvoorbeeld dezelfde belasting als in Amsterdam zou moeten betalen. Dan zouden de financiële problemen van alle drie de 'BES'-eilanden (in totaal nog geen 20.000 mensen) zijn opgelost. Natuurlijk zijn de economische en politieke omstandigheden in het Caribische gebied anders dan in West-Europa, en daarom is de vraag gerechtvaardigd of de tarieven dezelfde zouden moeten zijn. Maar dat de profijtelijke rol van het internationale bedrijfsleven op deze kleine eilanden helemaal buiten de discussie blijft is onacceptabel. Een hoger tarief is eerlijk en noodzakelijk. Dat is voor de SP een voorwaarde om in te stemmen met hulp van Nederland bij de schuldsanering van de eilanden.

WELKOM IN HET BELASTINGPARADIJS

Tekst: Arnold Merkies, medewerker financiën van de Tweede Kamerfractie

Foto: Sebastian Meyer/Hollandse Hoogte

In maart 2009 maakte Arnold Merkies een rondreis op Curaçao. Tijdens die reis bezocht hij enkele Speciale Economische Zones, waar honderden internetbedrijven zijn gevestigd, van porno-, speel- en goksites tot aanbieders van goedkope vliegtickets.

Het eerste dat opvalt als je de speciale economische zone Vredenberg wilt bezoeken, is dat geen adres voorhanden is. www.e-commercepark.com noemt als adres E-Zone Vredenberg, maar geen nummer of straat. De adresloze E-zone bevindt zich langs de Rotterdamweg in Willemstad. Deze weg loopt tot aan de zee, waar glasvezelkabels het eiland binnenkomen. Maar liefst vijf stuks, wat erg veel is voor een klein eiland als Curaçao. Nergens staat een bord met 'e-zone Vredenberg', wel een lelijk grauw gebouw met een drukke parkeerplaats, waar op een steen 'e-commercepark' staat geschreven. De binnenkant van het gebouw kan met de buitenkant concurreren. Grijs gangen, die er overal precies hetzelfde uitzien. Tegenover het twee verdiepingen tellende gebouw staat een ander grauw gebouw, dat vol staat met computers. Daar tussen in is een kleiner gebouwtje, vol met generatoren voor als de stroom uitvalt. Samen met de parkeerplaats is dit de economische zone: een afgebakend terrein waar afwijkende regels gelden voor de bedrijven die

zich daar bevinden. De belangrijkste afwijking is dat ze nauwelijks belasting betalen.

Het toverwoord is 'twee procent winstbelasting'

Onze gastheer S. is een vriendelijk ogende, gezellige man die honderduit praat. Toen hij in 2000 in Curaçao op vakantie was, las hij in de plaatselijke krant over de komst van de speciale economische zones, waar bedrijven alleen maar twee procent winstbelasting zouden hoeven betalen. Hij geloofde zijn ogen niet! Navraag bij de autoriteiten leerde dat dit geen grap was. S. zette vanuit Nederland E-Cires op, dat bedrijven op weg helpt in de speciale economische zones. Om de interesse van bedrijven te wekken hoefde hij eigenlijk alleen maar het toverwoord 'twee procent winstbelasting' uit te spreken.

De bedrijven die hier zitten verdienen hun geld vooral met internet, zoals exploitanten van pornosites, banensites, sites met ringtones of online aanbieders van reizen. Op de begane grond

zit Cheaptickets.nl. Toch aardig om te weten dat de goedkope vluchten mede mogelijk worden gemaakt door een ander soort vlucht, namelijk belastingvlucht. De belangrijkste klanten in e-zone Vredenberg zijn waarschijnlijk de goksites. De on-line gokindustrie is een bedrijfstak waar wereldwijd miljarden euro in omgaan. De belastingontvanger krijgt daar nauwelijks een cent van te zien.

S. regelt van alles voor de bedrijven die hij naar het e-commercepark haalt: technische ondersteuning, huisvesting voor werknemers en het papierwerk voor de overheid. Hij zet de voorwaarden voor vestiging in een e-zone netjes voor ons op een rijtje. Zo moet er sprake zijn van fysieke vestiging binnen de economische zone: een werkplek met telefoon, opslag van administratie en eigen personeel. De werkplek en telefoon zijn geen probleem: het gebouw bestaat louter uit kantoorruimtes die worden verhuurd.

Interessanter is dat een bedrijf in de e-zone personeel in dienst moet hebben. Daar hebben de faciliterende bedrijven

ook over nagedacht. E-Cires heeft zelf mensen in dienst, die werkzaam zijn voor verschillende bedrijven. Omdat ze werkzaamheden voor die bedrijven verrichten, ziet de belastingdienst ze als werknemers. Bedrijven hoeven zo niet zelf mensen in te huren. E-Cires kan mensen aan meerdere bedrijven toewijzen, net zoals ze dat doen met de kantoorruimtes. Op Curaçao worden bovendien veel stageplaatsen aangeboden. Zo kunnen bedrijven een werknemer in dienst nemen tegen een stagevergoeding.

Een nieuw belastingparadijs in het klaslokaal

Van de ene kant van de baai gaan we 's middags over de grote Julianabrug naar de overkant, naar Otrabanda, wat ook letterlijk 'andere kant' betekent. We krijgen hier een andere kant te zien van de wereld van de belastingontwijking. Het chique kantoor van Trustmoore doet in niets denken aan het grijze gebouw van Vredenberg. Het maakt deel uit van het rijtje kleurrijke panden dat je altijd ziet op ansichtkaarten van Curaçao.

Onze gastheer is Z., directeur van het trustkantoor Trustmoore, dat hij met een partner in 2005 oprichtte. Van het kantoor op de eerste verdieping gaan we via een klein trappetje naar een achterliggend gebouw. Langs een galerij die uitkijkt op een zwembad van een hotel bevinden zich vier klaslokalen, die ze hebben gekocht van een school. Van deze vier klaslokalen wil Z. een kleine e-zone maken.

Onze gesprekspartners, zowel bij E-Cires als bij Trustmoore, vinden twee procent belasting eigenlijk nog best veel. Op Costa Rica betalen bedrijven nul procent en op het eilandje Anguilla kun je gewoon een afspraak maken met de belastingdienst - vergelijkbaar met de zogenaamde 'rulingpraktijken' die Nederland onder internationale druk moest afschaffen. Wat onze gesprekspartners vooral aanvoeren is dat de economische zones nodig zijn om de armoede op het eiland te bestrijden. Maar is dit niet juist een reden om wel belastingen te heffen?

De tweedeling op Curaçao is groot. Het is slecht gesteld met de zorg op het eiland, zo stellen onze gesprekspartners. Daardoor zijn er veel privéklinieken voor de rijken. Het openbaar vervoer stelt weinig voor en de wegen zijn slecht onderhouden. In het onderwijs is

sprake van een tweedeling tussen de scholen waar les wordt gegeven in het Nederlands en scholen waar men les geeft in het Papiamentu. Een auto-tochtje brengt ons langs enkele andere economische zones en eindigt in de e-zone Hato, die bij het vliegveld hoort en door de overheid wordt beheerd. We bezoeken er een loods van het bedrijf Airpac Bukom, dat luchtcompressoren levert die worden gebruikt bij de exploitatie van olievelden.

Een race met alleen maar verliezers

Curaçao heeft elf economische zones. De meeste daarvan hebben hun eigen specialisatie. Ze zijn grofweg in te delen in zones die zich richten op goederen en zones die zich richten op diensten. De regels die de e-zones mogelijk maken, zijn vastgelegd in de Landsverordening economische zones 2000. De hoeveelheid geld die wordt verdiend aan belastingontwijking via de Antillen moet enorm zijn, maar niemand kan of wil vertellen hoeveel. De omvang ervan wordt geheim gehouden, maar waarschijnlijk is een fractie ervan al genoeg om alle Antilliaanse schulden ongedaan te maken. Ook is onduidelijk hoeveel werkgelegenheid in de economische zones wordt geschapen. Veel werk gaat namelijk naar mensen die van buiten worden gehaald.

Belastingparadijzen zijn er in vele soorten en maten. Op de Antillen heb je de genoemde e-zones met extreem lage winstbelasting, maar ik had me ook kunnen richten op de Antilliaanse Stichting Particulier Fonds (SPF), een bijzondere stichting waar buiten het zicht van de belastingdienst vermogen kan worden gestald. Curaçao concurreert met verschillende landen in de omgeving op verschillende soorten belastingontwijking. Een veelgehoord argument is dat belastingparadijzen nodig zijn om de armoede te bestrijden. Het idiote is dat in die landen, zoals Costa Rica, en Antigua en Barbuda, ook het argument wordt genoemd dat hiermee de armoede kan worden aangepakt. Deze onderlinge concurrentie zorgt er voor dat overal de overheden nauwelijks belastinginkomsten overhouden aan de bedrijven die zich om puur fiscale redenen vestigen. Daardoor is er geen geld voor openbare voorzieningen en een fatsoenlijk sociaal stelsel. En blijft de armoede bestaan. Het meeste geld dat in de speciale economische zones wordt verdiend

verdwijnt naar onbekende bestemmingen, vaak via een netwerk van bedrijven en stichtingen in andere belastingparadijzen. De grote belastingvoordelen die de e-zones bieden leiden ook tot belastingconcurrentie met andere landen. Nederland heeft het hoogste tarief van de vennootschapsbelasting sinds de jaren tachtig verlaagd van 48 procent naar 25,5 procent nu. Het argument van een 'gunstig fiscaal klimaat' leidt tot een race die alleen maar verliezers kent. Het gevolg is dat overal publieke voorzieningen worden uitgekleed en overheden onvoldoende inkomsten hebben om te investeren in zorg, onderwijs en sociale zekerheid.

Nederland als belastingparadijs

Nederland kan er ook wat van.

Deelnemingsvrijstelling, rentebox, defiscalisering van rente en rulingpraktijken maken het mogelijk dat multinationals in Nederland bijna geen belasting betalen en winsten uit andere landen doorsluizen naar belastingparadijzen. Er zijn in ons land zelfs vele duizenden brievenbusbedrijven die geen enkel ander doel dienen dan het internationaal ontwijken van belastingen. Al deze mogelijkheden maken van Nederland een belastingparadijs voor internationale ondernemingen. Ons kabinet spreekt liever over een heel erg gunstig fiscaal klimaat en noemt daarbij vaak ook trots ons uitgebreide belastingverdragen-netwerk. Maar juist dat verdragen-netwerk maakte de rol van Nederland als belastingdoorsluisland mogelijk. Onder de landen waar Nederland verdragen mee sluit bevinden zich opvallend veel belastingparadijzen. De OESO schrapt een land van de lijst met belastingparadijzen wanneer het minstens twaalf belastingverdragen heeft. Volgens dat principe kan een land zijn status als belastingparadijs verliezen als gevolg van een verdrag met Nederland.

Zo bekeken is het niet vreemd dat Nederland onlangs op een lijst van Obama figureerde als belastingparadijs en Neelie Kroes zich daar ook boos over maakte. De regering noemt dat allemaal 'misverstanden'.

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 46

Peter Sas, filosoof en redacteur Partijbureau SP
over Jürgen Habermas

JÜRGEN HABERMAS

In 1981 verschenen beide delen van *Theorie des kommunikativen Handelns*, het 1100 pagina's tellende meesterwerk van de Duitse filosoof en socioloog Jürgen Habermas. Al snel stond het boek – vanwege kleur, omvang en moeilijkheidsgraad – bekend als “het blauwe monster”. Habermas maakt de reputatie van Duitse filosofen (degelijk maar diepzinnig tot op het duistere af) meer dan waar. Wie doorbijt wordt echter beloond met een weids theoretisch perspectief waarin de ontwikkeling van moderne Westerse samenlevingen op een verrassende en kritische wijze inzichtelijk wordt.

Weerbaarheid tegen totalitarisme

Habermas, geboren in 1928, groeit op in Gummersbach bij Düsseldorf. De schokkende ervaringen met het Nazisme hebben een diepgaande invloed op hem. In interviews geeft hij aan dat het streven om mensen weerbaar te maken tegen totalitaire ideologieën de belangrijkste drijfveer achter zijn werk vormt – werk waarvoor hij in 2005 de Holbergprijs krijgt (een soort alternatieve Nobelprijs). Habermas is enige tijd uit de intellectuele mode geweest. De opkomst van fundamentalistische ideologieën en het groeiende belang van nieuwe communicatie-technologieën (zoals internet en mobiele telefonie) lijken zijn theorie weer belangrijk te maken.

De Kritische Theorie van de Frankfurter Schule

Als filosoof en socioloog staat Habermas binnen de traditie van de Kritische Theorie van de Frankfurter Schule, het sociologisch onderzoeksinstituut dat in 1923 werd opgericht. De eerste denkers van dat instituut – waarvan Max Horkheimer, Theodor Adorno en Herbert Marcuse de bekendste zijn – waren neo-Marxisten. In tegenstelling tot de hoofdstroming binnen het Marxisme kenden zij aan culturele en intellectuele bewegingen een zekere zelfstandigheid toe ten

opzichte van de economische “onderbouw”. Deze zelfstandigheid van wat zij (in navolging van Hegel) de Rede noemden, moest hen in staat stellen om met kritische distantie en reflectie te kijken naar de onredelijke verhoudingen in kapitalistische samenlevingen. Toch hielden ook Horkheimer, Adorno en Marcuse nog vast aan de Marxistische overtuiging dat uiteindelijk de arbeidersklasse – uiteraard bijgestaan door de Kritische Theorie – het kapitalisme zou omverwerpen om een socialistische samenleving te vestigen. Zo zou het proletariaat de onvermijdelijke “mars van de Rede door de geschiedenis” voltooien.

De impasse van de vroege Kritische Theorie

Habermas, die tot de tweede generatie binnen de Kritische Theorie behoort, bouwde deels voort op de ideeën van zijn voorgangers, maar heeft zijn eigen theorie vooral ontwikkeld door zich tegen hen af te zetten. Dat was nodig, omdat de Kritische Theorie geleidelijk in een diepe crisis terechtkwam. Na 1930 bezweken grote delen van de West-Europese en zeker het Duitse volk voor de verleidingen van het fascisme. Het vertrouwen in het proletariaat als de historische belichaming van de Rede bleek weinig meer te zijn dan een filosofisch luchtkasteel. Het socialistische optimisme, dat de vroege

Kritische Theorie nog kenmerkte, sloeg om in pessimisme.

De ‘ijzeren kooi’ van de vooruitgang

Te meer daar de “mars van de Rede door de geschiedenis” niet synoniem leek te zijn met toenemende vrijheid en sociale emancipatie. In navolging van de socioloog Max Weber zagen Horkheimer en Adorno de rationele vooruitgang van Westerse samenlevingen sinds de Verlichting steeds meer als een proces waarin alles wel efficiënter werd, maar niet menselijker. Volgens hen betekende rationalisering dat mensen – dankzij economie, wetenschap en technologie – over steeds meer instrumenten beschikken om hun doelen te bereiken. Maar welke doelen het dan waard zijn om te bereiken? Daarover bleek deze moderne, instrumentele rationaliteit niets te zeggen. Of beter gezegd: de economische en technologische middelen waren zelf het doel geworden van de rationalisering van moderne samenlevingen. Niet alleen in het Stalinistisch communisme, maar ook in de kapitalistische democratieën van het Westen waren arbeiders gevangen in een rationeel systeem (een “ijzeren kooi” aldus Weber)

beheerst door economische en bureaucratische doelmatigheid. De Rede, waarop de Kritische Theorie haar hoop op een betere samenleving had gebaseerd, en die ooit door de revolutionaire arbeidersklasse werd belichaamd, deze Rede was zelf verworden tot een instrument van onderdrukking. Het pessimisme was compleet. In plaats van theorievorming voor de politieke praktijk van het socialisme te bedrijven, trok de Kritische Theorie – in het bijzonder Adorno – zich terug in verbitterde bespiegelingen over kunst als laatste bron van individueel verzet tegen een onpersoonlijk systeem.

Van instrumentele naar communicatieve rationaliteit

Habermas beseftte dat een kritische maatschappijtheorie, die in passiefmakend pessimisme uitmondt, wel wat frisse lucht kan gebruiken. Begin jaren '60 begint hij daarom aan het project om de Kritische Theorie van een nieuw fundament te voorzien. Dit megaproject leidt in 1981 tot *Theorie des kommunikativen Handelns*. Habermas laat zien waar het bij Horkheimer, Adorno c.s. spaak loopt: bij hun opvatting van de Rede. Die is volgens Habermas te eenzijdig gericht op de instrumentele rationaliteit van economie, wetenschap en technologie. Ook het Marxisme gaat uit van instrumentele rationaliteit door theorievorming op te vatten als middel voor de arbeidersstrijd. Uitgaande van zo'n eenzijdig begrip van rationaliteit kan het inderdaad lijken alsof de rationele vooruitgang in moderne samenlevingen niets meer is dan een beklemmend proces waarin menselijke waarden worden opgeofferd aan kille efficiency. Maar, zegt Habermas, naast de instrumentele vorm bestaat er ook een communicatieve vorm van rationaliteit. Instrumentele rationaliteit is gericht op het zo goed mogelijk beheersen van iets of iemand anders (het subject/object-model), maar communicatieve rationaliteit is gericht op het bereiken van rationele overeenstemming (consensus) met anderen (het subject/subject-model). Uitgaande van communicatieve rationaliteit is een theorie niet zozeer rationeel

omdat zij 'nuttig' is in de praktijk, maar omdat zij kan rekenen op de instemming van alle betrokken discussiepartners.

Leefwereld en systeem

Volgens Habermas is de communicatieve rationaliteit een wezenlijk onderdeel van wat hij de "leefwereld" noemt: de alledaagse cultuur waarin mensen opgroeien, samenleven en nieuwe gedeelde betekenissen en waarden voortbrengen. De "leefwereld" staat in het werk van Habermas tegenover het "systeem" van instrumentele rationaliteit, zoals belichaamd door economie, technologie en wetenschap. Met de "kolonisering van de leefwereld" bedoelt hij de tendens van het "systeem" om steeds meer aspecten van het alledaagse leven te beheersen. Deze tendens hangt volgens hem nauw samen met de gerichtheid van het kapitalisme op economische groei en uitbreiding van het marktmechanisme tot het publieke domein.

Gebruikmakend van een verbluffende hoeveelheid wetenschappelijke en filosofische inzichten – van linguïstiek en sociologie tot en met argumentatieloor en taal filosofie – laat Habermas zien hoe het idee van communicatieve rationaliteit uitgebouwd kan worden tot een kritische maatschappijtheorie die uitzicht geeft op sociale emancipatie. Daarbij zijn vooral twee ideeën van belang.

De ontwikkeling van publiek debat en democratie

Ten eerste betoogt Habermas, in tegenstelling tot Horkheimer en Adorno, dat de rationalisering van moderne samenlevingen niet louter een proces van toenemende instrumentalisering is geweest. De vooruitgang bestond er volgens Habermas veeleer uit dat de instrumentele en communicatieve vormen van rationaliteit steeds duidelijker van elkaar onderscheiden werden en verschillende gebieden van het leven aangewezen kregen. Dit betekende enerzijds dat sommige gebieden, zoals economie en wetenschap, volledig in de ban kwamen van de instrumentele

rationaliteit. Maar het betekende ook dat de communicatieve rationaliteit haar eigen ruimte kreeg, vooral het publieke debat en de democratie, waar de instrumentele "systemen" in principe niets te zeggen hebben. In deze communicatieve ruimte moeten mensen de discussie voeren over hun gezamenlijke waarden en doelen, die vervolgens met behulp van instrumentele rationaliteit gerealiseerd kunnen worden. Natuurlijk weet ook Habermas, zoals zijn idee van de kolonisering van de leefwereld al aangeeft, dat de communicatieve ruimte maar al te vaak door de instrumentele systemen overheerst wordt. Ook in het politieke debat zijn argumenten gebaseerd op economische efficiency immers schering en inslag (vooral het neoliberalisme heeft daar een handje van). Maar, zegt Habermas, doordat de communicatieve en instrumentele vormen van rationaliteit in principe van elkaar zijn gescheiden, is sociale actie tegen dit "kolonialisme van het systeem" altijd mogelijk.

Van arbeidersstrijd naar communicatief handelen

Deze mogelijkheid tot sociale actie hangt nauw samen met het tweede idee waarmee Habermas de communicatieve vorm van rationaliteit uitbreidt tot een kritische maatschappijtheorie. Habermas benadrukt dat communicatie tussen mensen een moreel geladen fenomeen is: de politieke idealen van vrijheid en democratie zitten in de communicatieve rationaliteit ingebakken. Communicatie is immers gericht op wederzijds begrip of verstaan. En om jezelf voor anderen verstaanbaar te maken, moet je bereid zijn om wat je zegt met redenen te omkleden – redenen die door anderen ter discussie gesteld kunnen worden. Communicatie moet daarom volgens Habermas "machtsvrij" zijn: niet verstoord door ongelijke machtsverhoudingen die tot oneerlijke discussies leiden. Ook hier geldt: natuurlijk weet Habermas dat "machtsvrije communicatie" in de praktijk tamelijk zeldzaam is. Er zijn tal van machtsverhoudingen (tussen werknemer en werkgever, tussen bestuurder en burger, tussen arts en patiënt etc.) die de communicatie

verstoren. Maar, zegt Habermas, dat doet niets af aan de geldigheid van het democratische ideaal dat door elke vorm van communicatie tussen mensen verondersteld wordt. Dat ideaal geeft mensen juist een gegronde reden om te protesteren tegen de machthebbers en te ijveren voor democratischer verhoudingen. Het is dit “communicatieve handelen” dat volgens Habermas tot een betere, rationelere wereld moet leiden. Voor hem is de “mars van de Rede door de geschiedenis” niets anders dan de graduele ontplooiing van communicatieve rationaliteit in alle facetten van de samenleving, waarbij niet alleen de arbeidersklasse, maar alle mensen betrokken zijn.

Habermas en communicatie-technologie

Velen hebben opgemerkt dat de ontwikkeling van internet en mobiele telefonie een interessante illustratie vormen bij de theorie van Habermas. Deze technologieën bieden immers een enorme verbreding van de communicatieve ruimte. Zeker door internet is het politieke debat een stuk levendiger en toegankelijker geworden. Toch is het maar de vraag in hoeverre de ICT-revolutie ook een “communicatieve revolutie” à la Habermas genoemd mag worden. In het licht van het onderscheid tussen communicatieve en instrumentele rationaliteit is de ICT-revolutie een zeer ambivalent fenomeen. Tonen deze technologieën dat de communicatieve rationaliteit nu ook in het instrumentele domein steeds meer voet aan de grond krijgt? Of tonen zij juist

omgekeerd een voortgaande kolonisering van de leefwereld, zodat de communicatieve ruimte verder ingekapseld wordt door de instrumentele rationaliteit van technologie, wetenschap en economie?

Habermas zelf heeft aangegeven bang te zijn dat communicatie door de nieuwe technologieën steeds afstandelijker en dus onpersoonlijker wordt, zodat de morele lading van communicatie steeds minder mensen aanspreekt. Ook maakt ICT het makkelijker voor overheden en bedrijven om hun burgers/consumenten te controleren en te manipuleren. Adorno's angst voor de volledig “rationeel beheerste” samenleving lijkt nu niet eens zo gek meer. Ook speelt hier de Marxistische kwestie van het bezit van de productiemiddelen. Communicatie speelt immers een cruciale rol in de zogenaamde kenniseconomie. Of de communicatiemiddelen in handen zijn van het publiek of van kapitalisten is dan een vraag die Habermas niet onberoerd zou mogen laten. Het is echter vaker opgemerkt dat Habermas met dergelijke vragen niet goed raad weet, omdat hij de Marxistische benadering van de vroege Kritische Theorie min of meer aan de kant heeft gezet. Zo bezien lijkt de ICT-revolutie een Marxistische herziening van Habermas' theorie van het communicatieve handelen noodzakelijk te maken.

Enkele fragmenten uit deel twee van Theorie des kommunikativen Handelns

Met dit onderzoek wil ik een theorie van het communicatieve handelen introduceren die de normatieve grondslagen van een kritische maatschappijtheorie verheldert. De theorie van het communicatieve handelen moet een alternatief bieden voor de onhoudbaar geworden geschiedenisfilosofie [namelijk het Marxisme – red.] waaraan de oudere Kritische Theorie nog gebonden was... Met het concept van een communicatieve rationaliteit, wortelend in taalgebruik gericht op het bereiken van wederzijds begrip, verwacht de maatschappijtheorie van de filosofie dat zij haar systematische taken weer opneemt (pp.583-4).

Een theorie van de kapitalistische modernisering, die met behulp van een theorie van het communicatieve handelen uitgewerkt wordt, volgt echter in andere opzichten wel het Marxiaanse voorbeeld... Zij is kritisch over de werkelijkheid van ontwikkelde maatschappijen voorzover zij niet ten volle gebruikmaken van het leervermogen dat hen cultureel ter beschikking staat, maar zich overgeven aan een ongecontroleerde groei van complexiteit. Zoals wij hebben gezien legt deze als een natuurkracht toenemende complexiteit van het systeem beslag op niet hernieuwbare hulpbronnen – zij rolt niet alleen traditionele levensvormen op, maar valt ook de communicatieve infrastructuur van grotendeels gerationaliseerde levenswerelden aan (pp.549-50).

Het feit dat het klassenconflict (dat de kapitalistische maatschappijen in hun ontstaan gevormd heeft) in de sociale verzorgingsstaten van massademocratieën geïnstitutionaliseerd is en daarmee gepacificeerd, betekent niet dat protestmogelijkheden überhaupt zijn uitgebannen. Maar de protestmogelijkheden ontstaan nu langs andere conflictlijnen, namelijk daar waar zij te verwachten zijn als de stelling van de kolonisering van de leefwereld klopt... De conflicten ontbranden niet langer op het vlak van de materiële reproductie [dwz. de economie – red.]; zij worden niet meer gekanaliseerd door partijen en organisaties en kunnen ook niet meer door compensaties binnen het systeem tot rust gebracht worden. De nieuwe conflicten ontstaan eerder op het vlak van culturele reproductie, sociale integratie en socialisering. Ze worden uitgevochten in niet-institutionele, in ieder geval buitenparlementaire vormen van protest. De ten grondslag liggende problemen weerspiegelen een verdingelijking van communicatief gestructureerd handelingsdomeinen... (p.576).

Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns – Band 1 Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung – Band 2 Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1981.

AANBEVOLEN

ACTIE TEGEN DE CRISIS

Er is een economische crisis aan de gang, we schreven daar in de vorige Spanning al uitgebreid over. Hoe de crisis zich de komende tijd zal ontwikkelen weet niemand. Sommigen hopen dagelijks op het begin van herstel, anderen zijn minder optimistisch. Herstel zou voor de meeste slachtoffers van de crisis in binnen- en buitenland een prettige ontwikkeling zijn, maar voorlopig wijzen de meeste tekenen nog niet echt op herstel.

Hoe reageren werknemers en vakbonden op de crisis? Nederlandse werknemers staan in internationaal opzicht niet bekend als erg strijdbaar. Weliswaar zijn er in de geschiedenis momenten bekend van grote strijdbaarheid en actievoeren, maar als we dat vergelijken met landen als België en Frankrijk dan lopen wij altijd achter die landen aan. Er zijn door onderzoekers diverse verklaringen aangevoerd voor dat verschil in actiebereidheid tussen landen. Sommigen voeren aan dat door de geschiedenis van de strijd tegen het water samenwerken een tweede natuur is geworden voor Nederlanders. Anderen zoeken de verklaring in het feit dat Nederland vanouds een handelsnatie is en voor handelaren is het op de spits drijven van tegenstellingen een doodzonde. Weer anderen wijzen vooral op het polderen door de vakbondstop of wel overleggen in Den Haag en niet luisteren naar de gewone leden. Welke verklaring ook juist is, feit blijft dat volgens alle statistieken Nederland een land is met minder actiebereidheid van werknemers dan de meeste andere landen hebben. Feit is ook dat acties in het verleden er ook bij ons voor hebben gezorgd dat verslechteringen konden worden tegen gehouden of in ieder geval beperkt.

De crisis heeft er toe geleid dat verslechteringen door regering en werkgevers op de rol zijn gezet. De oude discussie over de AOW-leeftijd is nieuw leven ingeblazen en werkgeversorganisatie VNO-NCW pleit voor loonmati-

Foto: Bas Stoffelsen

ging. Dat laatste is natuurlijk niets nieuws want dat doet die club altijd. Of het nu goed gaat of slecht, de lonen moeten gematigd. Waar waren ze in het verleden met uitspraken over de bonussen en megasalarissen? Als werknemers en vakbonden deze ontwikkelingen willen keren, dan is het misschien de moeite waard om eens elders te kijken.

De afgelopen twee maanden voerden arbeiders in Frankrijk felle acties tegen bedrijfssluitingen. Zo gijzelden de werknemers van twaalf bedrijven hun directeur uit protest. Symbool van het verzet tegen de crisis werd de Duitse bandenfabriek Continental in Clairoux. Nadat de directeur op 11 maart aankondigde dat de zaak dicht zou gaan, volgde een aanhoudende stroom acties. Bij de acties ging het er niet altijd even zachtzinnig aan toe. Ruiten werden ingegooid, de directeur belaagd en voortdurend demonstreerden de arbeiders tegen sluiting. Ook wilden ze naar het hoofdkantoor in Aken trekken maar toen de politie dat onmogelijk maakte, bezetten de actievoerders een andere vestiging van Continental. Deze actie in Frankrijk is slechts één voorbeeld uit vele.

In Engeland voerden de werknemers van Visteon, een dochteronderneming van Ford, ook actie tegen hun directie. Eind maart ontsloeg het bedrijf 600 arbeiders, zonder waarschuwing en zonder vergoeding. Vrijwel direct bezetten zij de bedrijven om te voorkomen dat voorraden en machines zouden wor-

den weggehaald.

Onder leiding van de vakbond zagen de ontslagenen geen kans om de ontslagen ongedaan te maken, maar in harde onderhandelingen met Ford kwam een zeer goede ontslagvergoeding uit de bus. Een van de bezetters, die veertien jaar bij Ford werkte, zei het aldus: "We weten nu dat we kunnen winnen, en zullen dus in de toekomst een positievere houding hebben. Ik hoop dat dit ook invloed heeft op andere arbeiders. Zoveel mensen worden ontslagen, en tot nu toe is de norm dat ze het gewoon accepteren. Maar dit heeft mensen hun ogen geopend, en laten zien dat je het niet hoeft te pikken."

Niemand weet hoe de crisis zich zal ontwikkelen. Wat we wel kunnen weten is dat de gewone mensen het gelag betalen als ze alles gelaten over zich heen laten komen. Wat we ook weten is dat acties zoals die van de Ford arbeiders laten zien dat actie voeren de moeite loont. Dat lijkt ook een wijze les voor de Nederlandse werknemers en vakbonden. Zonder strijd verandert er niets.

SPANNING

EMANCIPATIE

EMANCIPATIE

U leest een tekst geschreven door een heteroseksuele autochtone man. Als het over emancipatie gaat, lijkt dat soms wel iets waarvoor je excuses moet maken. Voor emanciperende vrouwen was ik de onderdrukkende man, voor emanciperende migranten de onderdrukkende autochtoon. Gelukkig ben ik geen kapitalist (tenzij ex-cafébaas en ex-aannemer ook als zodanig tellen), anders had ik ook nog de hand in de onderdrukking van de arbeider.

Ook al herken ik me niet in het beeld van slavendrijvende vrouwenhater, dat betekent nog niet dat emancipatiebewegingen onnodig zijn. Sterker nog, in het openingsartikel beweer ik dat socialisme en emancipatie historisch sterk verbonden zijn. Ook de emancipatie van migranten is nog niet voltooid; Saded Karabulut legt in een persoonlijk interview én in een artikel uit hoe emancipatie van migranten werkt en zou moeten werken.

Ook al verdringen politieke partijen, burgemeesters en bekende Nederlanders zich om mee te mogen varen op de Gay Pride in Amsterdam – om ‘gay for a day’ te zijn – ook homo-emancipatie verdient blijvende aandacht. Paul Mepschen beargumenteert dat er nog veel te winnen is en dat de SP de partij bij uitstek is om homo-emancipatie een stap verder te krijgen. Het

opheffen van de slavernij was ook een emancipatiebeweging; slavernij-historicus Frank Dragtenstein vertelt over die geschiedenis en waarom het slavernijverleden een deel is van de identiteit van alle Nederlanders. Karel Koster analyseert de situatie in Afghanistan, waarbij Jamila Palwasha meer inzicht geeft over de vrouwen-emancipatie in dat land. In het Rijke Rooie Leven vertelt Ron Blom over Frank van der Goes, die over kunst en socialisme schreef in een tijd dat emancipatie van de arbeider nog ging om zaken als algemeen stemrecht. Jan Marijnissen sluit af met een opinie over waar de strijd voor de emancipatie van de factor arbeid moet plaatsvinden.

Eén emancipatiebeweging die niet aan bod komt in deze Spanning is wel het noemen waard: de SP. Deze partij werkt dagelijks aan politieke emancipatie van mensen binnen en buiten de partij. Binnen de partij scholen leden elkaar in actievoeren, media, debatteren en onderwerpen als de zorg of de AOW. Buiten de partij laten SP'ers anderen zien dat ze wat kunnen bereiken, door in actie te komen. Van onderop, samen met de mensen ervoor zorgen dat ze zélf meer zeggenschap opeisen. Emancipatie hoort bij het socialisme, en van de politieke partijen vertegenwoordigt de SP dat socialisme als beste of misschien wel als enige in Nederland.

OPROEP: MELD JE AAN ALS KANDIDAAT- REGIOVERTEGENWOORDIGER

Eens per twee jaar zijn er verkiezingen voor de 20 regiovertegenwoordigers. Een regiovertegenwoordiger ondersteunt afdelingen in een regio en is uit hoofde van de functie lid van het partijbestuur van de SP. Op de komende regioconferenties van dit najaar (10, 11 en 17 oktober) vinden de verkiezingen van de regiovertegenwoordigers plaats.

Interesse? Kijk dan op SPnet voor de functieomschrijving en de procedure.

Kandidaten sturen vóór 15 september een korte toelichting en een cv aan de algemeen secretaris van de SP, Hans van Heijningen: hvheijningen@sp.nl of Vijverhofstraat 65, 3032 SC Rotterdam.

INHOUD

- 3 **EMANCIPATIE: SOCIALISTISCHE STRIJD OP DRIE FRONTEN**
- 7 **FEITEN OVER EMANCIPATIE**
- 8 **“ZONDER STEUN VAN JE OMGEVING KOM JE NERGENS”**
- 10 **INTEGRATIE EN EMANCIPATIE KOMEN VAN ONDEROP**
- 14 **DE HOMO-EMANCIPATIE IS NOG LANG NIET VOLTOOID**
- 18 **“HET SLAVERNIJVERLEDEN SPEELT EEN ROL IN DE IDENTITEIT VAN ALLE NEDERLANDERS”**
- 21 **WAAROM ZIJN WE IN AFGHANISTAN?**
- 25 **HET RIJKE ROOIE LEVEN**
- 28 **OPINIE**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65
3032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 40
F (010) 243 55 67
E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65
2032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 35
F (010) 243 55 66
E spanning@sp.nl

Redactie

Diederik Olders
Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen
Tiny Kox
Ronald van Raak
Arjan Vliegenthart
Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk
Gonnie Sluijs
Antoni Gracia

Illustraties

Len Munnik

Foto cover

Ade Johnson / ANP

EMANCIPATIE: SOCIALISTISCHE STRIJD OP DRIE FRONTEN

Tekst: Sjaak van der Velden

Emancipatie betekent een eind aan de privileges van de ene groep mensen boven de andere. Socialisten hadden deze emancipatie altijd hoog in hun vaandel staan, maar ze hebben hun focus vooral gericht op de emancipatie van de arbeiders/werknemers. In de negentiende eeuw was duidelijk sprake van een juridische achterstelling van arbeiders. Ze mochten niet stemmen voor de Tweede Kamer of daarin gekozen worden. Hun achterstelling kwam misschien nog duidelijker tot uiting in de volgende bepaling uit het Burgerlijk Wetboek: 'De meester wordt op zijn woord, des gevorderd met eede gesterkt, geloofd.' Met andere woorden bij een arbeidsconflict gold de mening van de baas als doorslaggevend, en dat bleef zo tot 1907. Tegen deze en andere zaken verzetten de socialisten zich op alle mogelijke manieren. Dit verzet was trouwens vooral een strijd van onderop, want de beste emancipatie is de emancipatie die door mensen zelf is bevochten.

In 1864 schreef Karl Marx de Algemene Regels van de eerste internationale socialistische organisatie. Deze tekst begon als volgt:

"In beschouwing genomen dat, De emancipatie van de werkende klassen veroverd moet worden door de werkende klassen zelf, dat de emancipatiestrijd van de werkende klassen geen strijd voor klasse privileges en monopolies betekent, maar voor gelijke rechten en plichten en de afschaffing van de klassendictatuur. Dat de afhankelijkheid van de arbeider van de monopolist van de arbeidsmiddelen — d.w.z. de bron van het leven — de bron is van de slavernij in al zijn vormen, van alle sociale ellende, geestelijke degradatie en politieke afhankelijkheid; Dat de economische emancipatie van de werkende klassen daarom het grote doel is waaraan elke politieke beweging als middel ondergeschikt moet zijn; Dat alle inspanningen tot dit doel tot nu toe gefaald hebben door het gebrek aan solidariteit tussen de diverse arbeidsverdelingen in elk land, en door de afwezigheid van een broederlijke band tussen de werkende klassen van de verschillende landen; Dat de emancipatie van arbeid noch een lokale noch een nationale maar een sociaal probleem is, dat alle landen omvat waar de moderne samenleving bestaat, en voor zijn oplossing afhangt van de samenwerking, praktisch en theoretisch, van de meest geavanceerde landen; Dat de huidige herleving van de werkende

klasse in de meest geïndustrialiseerde landen in Europa, terwijl het een nieuwe hoop doet opleven, ernstig waarschuwt

tegen een terugval in de oude fouten en oproept tot de onmiddellijke vereniging van de nog steeds losse bewegingen."

Een van de pijlers van de emancipatie van de arbeider.

Als we het gezwollen negentiende eeuwse taalgebruik voor lief nemen, dan kunnen we deze eerste regels van het partijprogramma van de Eerste Internationale beschouwen als de nog steeds geldende basis van het socialisme. Er staat kernachtig in dat socialisten een einde willen aan alle privileges. Socialisten strijden echter ook voor geestelijke verheffing en tegen politieke ongelijkheid. Die strijd verbindt alle arbeiders over de hele wereld. Dat hebben socialisten altijd onder emancipatie verstaan.

Drie fronten

Hoe wilden socialisten hun doel, een wereld zonder privileges, bereiken? De meeste socialisten waren er van overtuigd dat de basis van alle maatschappelijke ongelijkheid was te vinden in de economische verhoudin-

gen. Op die economie zijn vervolgens de politieke verhoudingen en de heersende maatschappelijke ideologie gevestigd. De strijd die moest worden gevoerd voor emancipatie vond volgens socialisten dan ook plaats op drie fronten: de politiek, de economie en de geest.

Dat betekende dat veranderingen in de politieke verhoudingen of in het denken van mensen weinig zinvol waren als niet ook de economische verhoudingen zouden worden gewijzigd.

Vakbondsstrijd

In de beginfase van de socialistische beweging treffen we socialisten dan ook altijd aan binnen de vakbeweging. Niet dat ze geloofden dat een dubbeltje loonsverhoging een andere maatschappij teweeg zou brengen,

maar in de vakbeweging vond wel een belangrijk deel van de economische strijd plaats: de strijd door de arbeiders zelf tegen de economische wanverhoudingen. De eerste socialisten waren nauw betrokken bij de oprichting van vakbonden en speelden een belangrijke rol in de eerste radicaal-socialistische vakcentrale, het Nationaal Arbeids Secretariaat (NAS) dat in 1893 werd opgericht. Nog duidelijker komt deze verwevenheid van economische en politieke strijd tot uitdrukking bij een man als Henri Polak. Hij was zowel betrokken bij de oprichting van de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) als bij de oprichting van de sociaal-democratische vakcentrale NVV. Socialisten waren zich er echter terdege van bewust dat via uitsluitend de vakbondsstrijd het niet mogelijk zou zijn om de hele maatschappij te veranderen. Hogere lonen en kortere werktijden waren heel belangrijk, maar zouden de macht van de kapitalisten niet echt breken. In het blad van de Sociaal-Democratische Bond (SDB) werd dit op 3 januari 1890 als volgt verwoord:

“Het is ongetwijfeld onze plicht als sociaaldemokraten de arbeiders in werkstaking, waar en wanneer ook, te steunen. Dit vloeit vanzelf voort uit ons bewustzijn, dat arbeiders nooit ongelijk hebben als ze een poging doen om hun toestand te verbeteren. Maar we mogen ook niet nalaten, alle loonslaven, zoo mannelijke als vrouwelijke, onder het oog te brengen dat, als de helft van het geld, besteed aan en van de ellende, geleden door werkstakingen, werd besteed om de zaak van het socialisme te bevorderen, de belangen hunner klasse oneindig beter en meer zouden worden bevorderd. (...) In een maatschappij, gebaseerd op de concurrentie der arbeiders, kan op den langen duur geen noemenswaard voordeel worden behaald.”

Om de maatschappij echt te veranderen, daar was meer voor nodig.

Politieke strijd

De macht van het kapitaal zat hem niet alleen in het eigendom van de productiemiddelen, van de grond, fabrieken en machines. Ondernemers hadden in de negentiende eeuw ook een grote invloed op de wetgeving

doordat zij stemrecht hadden, iets waar het de arbeiders aan ontbrak. Als socialisten wilden proberen om invloed te krijgen op de wetgeving om zo de kapitalisten te onteigenen, dan moesten ze grip krijgen op de staat, de maker van wetten. Kleine groepen socialisten vonden dit overigens onzin, die wilden de staat vernietigen en in een revolutie omverwerpen. De meeste socialisten hoopten echter dat het mogelijk zou zijn om via de weg van de geleidelijkheid veel te bereiken.

Die laatsten richtten zich samen met progressieve liberalen, zoals je die toen nog had, op uitbreiding van het kies- en stemrecht. Ook arbeiders en vrouwen moesten het recht krijgen om een afgevaardigde in de Tweede Kamer te kiezen of daarin te worden gekozen. Socialisten zagen verwerving van genoemde rechten als een middel *'waarmede zij den tegenwoordigen Staat feitelijk willen omwerken, van een geweldmachine in handen der bezittende klasse, tot een administratieve bestuursmachine in 't belang van allen'*¹, zoals Vliegen het in 1902 in zijn geschiedschrijving van het socialisme in Nederland zo mooi wist te verwoorden. Dat was uiteraard niet hetzelfde doel als de liberale voorstanders van kies- en stemrecht voor ogen hadden. Die wilden dat iedereen een gerechtvaardigd aandeel kreeg in de besturing van de samenleving, maar die samenleving zelf hoefde in hun optiek niet te veranderen.

Om de uitbreiding van het kiesrecht te bereiken is tientallen jaren strijd gevoerd, waarbij socialisten jaarlijks massale demonstraties organiseerden. Een aantal keren is het kiesrecht gedeeltelijk uitgebreid, maar pas in 1919 kregen alle volwassenen stemrecht. Daarmee was een belangrijk privilege van de rijken geslecht. Het recht om via gekozen afgevaardigden mee te praten over de inrichting van de staat was niet meer afhankelijk van iemands sekse of portemonnee. De arbeiders waren politiek geëmancipeerd. De resultaten van die uitbreiding vielen echter tegen. Diep in hun hart hadden de socialisten natuurlijk gehoopt dat de arbeidersklasse, de ruime meerderheid van de bevolking, na de uitbreiding van het kiesrecht socialistisch zou stemmen.

Tekening van Albert Hahn

Het algemeen kiesrecht was belangrijk in de emancipatie van de arbeider.

Dat bleek in het geheel niet het geval te zijn en prachtige plannen zoals ontvouwd in het *Socialisatierapport* van de SDAP uit 1920 stierven een stille dood. Vanuit de socialistische beweging waren steeds minder geluiden te horen dat de hele samenleving omver moest en worden vervangen door een nieuwe maatschappijvorm. Die geluiden waren nog slechts te horen bij anarchisten, communisten en links-socialisten maar niet meer binnen de hoofdstroming. Men dacht daar dat met het behalen van de politieke macht in Den Haag de strijd gestreden was. Daarom werd alles op alles gezet om meer stemmen te behalen en desnoods in coalitie met andere partijen verantwoordelijkheid te vergaren.

In 1939 was dat zover, de SDAP mocht ministers leveren. Door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was het feest van korte duur, maar belangrijker is dat de SDAP enkele jaren daarvoor feitelijk de meeste socialistische idealen overboord had gezet. De SDAP zag

de onteigening van de kapitalisten niet langer als essentieel voor de emancipatiebeweging van de arbeiders.

Beschavingsoffensief

Waarom stemden niet alle arbeiders op de socialisten? Deze vraag werd in de beweging veelvuldig gesteld en een groot deel van de beantwoording werd gezocht in het bewustzijn van de mensen. Uitgaande van het idee dat de heersende ideologie, de overheersende ideeënwereld, in een maatschappij de ideologie van de heersende klasse is, was het niet vreemd dat de oplossing werd gezocht in propaganda voor andere ideeën. Godsdienst bijvoorbeeld was een van de punten waar socialisten hun pijlen op richtten. Gedeeltelijk omdat vrijwel alle vroege socialisten atheïst waren en een geloof in een hogere macht als belemmering voor de strijd zagen, maar ook omdat de bestaande kerkgenootschappen hun uiterste best leken te doen om dat idee te bevestigen. Vanuit de katholieke en protestantse kerken werden bijvoor-

beeld vakbonden opgericht om de socialistische bonden de wind uit de zeilen te nemen, kerkleiders spraken zich uit tegen stakingen, en de kerken wilden niet vooruit maar achteruit. Terug naar de tijd van voor de Franse Revolutie.

Socialisten vonden het zeer belangrijk dat arbeiders naar school gingen, niet in kroegen rondhingen en zich bezig hielden met hogere cultuur. Wederom vonden ze hierin progressieve liberalen aan hun zijde die begrepen dat beter geschoolde arbeiders ook voor het kapitaal van groot belang waren. Er kwam een beschavingsoffensief tot stand dat tot doel had de arbeiders op te leiden tot geschoolde mensen die deelhadden aan de culturele uitingen van de burgerij. Vanuit socialistische perspectief bekeken leidde dit ertoe dat ze konden laten zien dat ze in staat waren om de maatschappij over te nemen en te besturen.

Resultaten

Na de Tweede Wereldoorlog leken de drie lijnen tot succesvolle resultaten te komen. Vakbeweging, politieke partij en beschavingsoffensief beleefden zogezegd hun finest hour. De vakbeweging werd erkend als partner in de sociaal-economische besturing van Nederland en mocht meepraten in de Stichting van de Arbeid en de Sociaal Economische Raad (SER). De opvolger van de SDAP, de PvdA, leverde jarenlang ministers en werd door de andere partijen definitief geaccepteerd als potentiële coalitiegenoot. De culturele ontplooiing van de arbeiders leek definitief voltooid toen het voor arbeiderskinderen financieel mogelijk werd gemaakt aan de universiteit te studeren en ze inderdaad massaal toestroomden naar het hoger onderwijs. In 1965 kwam er dan ook nog een ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk waarmee de overheid duidelijk aangaf deze zaken heel belangrijk te vinden. Sommige mensen beschouwden met deze ontwikkelingen de emancipatie van de arbeiders als voltooid; ze mochten nu immers via de vakbonden meepraten, ze mochten stemmen en hun kinderen konden studeren. Er bleven natuurlijk altijd dingen te wensen over, maar de institutionele

kaders waren zo dat men via overleg tot een oplossing kon komen. De werkelijkheid bleek echter weerbarstiger. Diverse keren toonden de werknemers massaal hun ongenoegen met het sociaal-economische beleid. Tijdens grote stakingsbewegingen torpedeerden ze bijvoorbeeld in de jaren zestig dat beleid en zetten ze ook hun vakbondsleiders aan de kant. Die waren namelijk het contact kwijt geraakt met de basis, de gewone leden. Doordat de vakbeweging nog slechts in termen van overlegstructuren in Den Haag dacht, wisten de onderhandelaars nauwelijks nog wat er onder de leden leefde.

Een dergelijke ontwikkeling deed zich ook rond de PvdA voor. Het bestuur van die partij was nog uitsluitend bezig met de vraag of er na de komende verkiezingen kon worden meegeredeerd en niet of nauwelijks met de vraag welke richting de maatschappij uit moest. Zowel de vakbeweging als de sociaal-democratische partij waren vergeten dat de bevrijding van de arbeiders het werk van die arbeiders zelf moest zijn. Daar kwam nog bij dat de belangen van vakbeweging en regeringspartij PvdA geregeld botsten, hoewel er nog wel veel persoonlijke verbindingen tussen beide bestonden.

Ook de culturele emancipatie van de werknemers bleek zeer wankel. Weliswaar kunnen arbeiderskinderen gemakkelijker toegang krijgen tot het hoger onderwijs, maar tegelijk is dat onderwijs uitgehold. Ook de subsidies voor veel culturele uitingen die via het ministerie van CRM liepen zijn inmiddels gesneuveld. Bovendien is door de immigratie een nieuw deel van de arbeidersklasse tot stand gekomen voor wie maatschappelijke ongelijkheid en dus de noodzaak tot emancipatie een gegeven is.

Hoe nu verder?

De emancipatie van de arbeidende mens leek misschien voltooid, maar was dat allerm minst. De huidige crisis heeft dat nog eens ten overvloede laten zien. Werknemers mogen in de ondernemingsraad en vakbonden in de SER meedenken en meepraten, maar als puntje bij paaltje komt dan bepaalt het management wat er gebeurt. Het sluit bijvoorbeeld hele afdelingen of zelfs hele bedrijven. Een

PvdA-minister mag met miljarden belastinggeld banken redden, maar over het bedrijfsbeleid krijgt hij geen zeggenschap.

Ook de culturele emancipatie staat altijd onder druk. Als arbeiders de cultuur van de heersende klasse overnemen, dan zoekt die heersende klasse meestal een andere cultuur. Vorig jaar verscheen daar een aardig boek over van Christianne Smit². Ze geeft daarin onder andere het voorbeeld van fietsen. Dat was aanvankelijk een bezigheid voor burgers om in aangepaste kledij de omgeving te verkennen. Zo gauw de eerste arbeider op een fiets werd gesignaleerd, sprak de burgerij eerst haar afschuw daarover uit in het ledenblad van de ANWB om vervolgens een andere vrijetijdsbesteding te zoeken.

Als socialisten iets uit de geschiedenis kunnen leren, dan lijkt het wel dat de emancipatie van werknemers niet gebaat is bij het voeren van strijd in strikt gescheiden strijdperken. Ook mag die strijd niet alleen aan de overlegtafel in vakbonds- of partijkantoren worden gevoerd. De strikte scheiding tussen strijdperken heeft er namelijk toe geleid dat de vakbeweging zich niet meer bezighield met andere maatschappijvormen en dat de politieke stroming nog slechts bezig was met het pluche. In het ideologische strijdperk probeerden (en proberen) sociaal-democraten nog slechts de cultuur van de machthebbers te imiteren. Voor de “emancipatie van de werkende klasse” is een andere, eigen cultuur nodig. Een andere samenleving moet op alle fronten worden bevochten, hoewel de uiteindelijke basis nog steeds in de economie ligt. Socialisten moeten actief zijn in de economische strijd, zoals onze voorgangers dat ook waren.

1 W.H. Vliegen, *De dageraad der volksbevrijding. Schetsen en tafereelen uit de socialistische beweging in Nederland, deel 1*, Amsterdam 1921 (oorspr. 1902), p. 91

2 Christianne Smit (red.), *Fatsoenlijk vertier; Deugdzaame ontspanning voor arbeiders vanaf 1870*. Uitgeverij Bert Bakker, 200 p, ISBN 9789035132481

FEITEN OVER EMANCIPATIE

Het woord emancipatie komt uit het Latijn. Letterlijk betekent ‘mancipatio’ in de hand (manus) nemen (capere) – en stond in het Romeinse recht voor eigendom. ‘Emancipatie’ komt van ex (uit) mancipatio.

In de recentere geschiedenis heeft het woord emancipatie ook betrekking op de gelijkberechtiging van bijvoorbeeld joden en katholieken. Op 2 september 1796 kregen, onder invloed van de Franse verlichtingsidealen en de politieke druk van de Franse bezetting, joden burgerrechten in Nederland en verloren hun vreemdelingenstatus.

Ook de Nederlandse katholieken wilden emanciperen in de 19e eeuw. Vele openbare functies waren ongeveer drie eeuwen lang – van 1600 tot 1900 – niet voor hen toegankelijk. De gelijkberechtiging in de Franse tijd was pas het begin van hun strijd om gelijkwaardig mee te doen in de Nederlandse samenleving.

Homo's

Homoseksuelen, in Nederland ongeveer 1,6 miljoen mensen, zijn vanuit de drie grote religies vaak fel bestreden. De basis daarvoor is gevonden in het bijbelboek Leviticus 18:22: “Je mag niet het bed delen met een man zoals met een vrouw, dat is gruwelijk.”

In de achttiende eeuw vonden in ons land honderden processen plaats met vele honderden executies van homoseksuelen. In de Franse Tijd (1795-1813) werd de strafbaarstelling van homoseksualiteit afgeschaft. In 1911 werd voor homoseksuele contacten een minimumleeftijd ingevoerd van 21 jaar. In artikel 248-bis van het Wetboek van Strafrecht kwam te staan: ‘De meerderjarige, die met een minderjarige van hetzelfde geslacht wiens minderjarigheid hij kent of redelijkerwijs moet vermoeden, ontucht pleegt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaar.’

Duizenden mensen zijn vervolgd op basis van 248-bis. Tijdens de eerste demonstratie voor homorechten in Nederland eisten demonstranten in 1969 intrekking van artikel 248-bis. In 1971 werd het artikel geschrapt. In Nederland is het sinds 2001 mogelijk om een huwelijk te sluiten tussen twee personen van hetzelfde geslacht.

Pas in 1990 schrapte de Wereldgezondheidsorganisatie homoseksualiteit uit de lijst van geestesziekten! Veel landen hebben inmiddels homoseksualiteit gelegaliseerd, maar grote delen van de wereld zijn voor homoseksuelen nog steeds gevaarlijk. Op homoseksualiteit staat de doodstraf in Iran, Jemen, Mauretanië, Saoedi-Arabië, Soedan en de Verenigde Arabische Emiraten. Levenslange gevangenisstraffen kunnen worden gegeven in Bangladesh, Bhutan, Guyana, India, de Malediven, Nepal, Singapore en Oeganda.

Slaven

Slavernij is over de hele wereld een bijproduct en soms het doel geweest van oorlogvoering. Krijgsgevangen genomen tegenstanders raakten al hun rechten kwijt en werden, zoals de Romeinen dat noemden, een ‘werktuig met een stem’.

Het huidige Nederland heeft vooral te maken met de gevolgen van de transatlantische slavenhandel in de zeventiende en achttiende eeuw. Tijdens die periode verscheepte Nederland ongeveer 450.000 mensen als slaaf van Afrika naar Amerika.

Groepen slaven ontsnapten en vormden hun eigen gemeenschappen, er ontstond in het moederland weerstand tegen de slavernij en ook economisch bleek slavernij minder rendabel dan voorheen. Nederland emancipeerde de slaven in fases, eerst in 1859 in Oost-Indië, daarna in de koloniën in Afrika en Amerika. Op 1 juli 1863 kondigden 21 kanonschoten in Paramaribo de afschaffing van de slavernij aan. De regering betaalde een schadevergoeding aan de eigenaar, ter compensatie voor het verloren eigendom. Deze maatregel was wrang, omdat slavenhouders vlak voor de afschaffing jacht maakten op gevluchte slaven om zo extra compensatiegeld

op te strijken. De voormalige slaven werden voor tien jaar onder staatstoezicht geplaatst en bleven dus veelal op dezelfde plantages werken. Uiteindelijk waren slaven pas echt vrij in 1873.

Vrouwen

Iets meer dan de helft van de bevolking zijn vrouwen. Toch heeft het lang geduurd voor ze dezelfde rechten kregen als mannen. Gehuwde vrouwen waren tot 1956 handelingsonbekwaam. Dat wil zeggen dat zij niet zelfstandig rechtshandelingen mochten verrichten (bijvoorbeeld het kopen van een bankstel).

Voor de wet zijn mannen en vrouwen tegenwoordig gelijk, maar in het economische leven is dat nog steeds niet het geval. Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek is de totale urenbelasting (combinatie zorg en werk) van vrouwen en mannen bijna gelijk (vrouwen 48 uur per week en mannen 49 uur). Vrouwen besteden echter meer uren aan onbetaald werk zoals het huishouden, de zorg voor kinderen en anderen en dergelijke, terwijl mannen meer betaald werk verrichten. Vrouwen verdienen minder dan mannen: dit komt door opleiding, ervaring, deeltijdwerk en sector. Maar na correctie voor zulke factoren blijft er een onverklaard loonverschil. Vrouwen blijken dan nog altijd ongeveer 3 tot 7 procent minder loon te ontvangen dan mannen.

Allochtonen

Volgens de meestal gebruikte definitie is een allochtoon iemand van wie tenminste één van de ouders in het buitenland is geboren. Daarbij wordt ook nog onderscheid gemaakt tussen mensen die zelf in het buitenland zijn geboren (eerste generatie allochtoon) en mensen die zelf in Nederland zijn geboren (tweede generatie). Autochtonen zijn mensen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het land waar ze zelf zijn geboren.

De vijf grootste groepen naar nationaliteit zijn (eerste en tweede generatie samen):

<i>EU-landen</i>	878.000 mensen
<i>Indonesië</i>	384.000
<i>Turkije</i>	377.000
<i>Marokko</i>	340.000
<i>Suriname</i>	338.000
<i>Totaal alle landen</i>	3.281.000 mensen

Als inwoners van Nederland hebben allochtonen dezelfde rechten als andere inwoners, maar toch bestaan er voor de groepen gemiddeld achterstanden op het gebied van werk, scholing en huisvesting.

“ZONDER STEUN VAN JE OMGEVING KOM JE NERGENS”

Tekst: Rob Jansen Foto: Bas Stoffelsen

Ze zou kunnen gelden als het rolmodel voor emancipatie en integratie. Zelf blijft ze er nuchter onder: “Ik heb mijn best gedaan om te bereiken wat ik graag wilde”. Maar uit eigen ervaring weet ze ook: “Je idealen staan centraal en daar moet je diep voor willen gaan”. Het recept van Sadet Karabulut.

“Mensen zeggen wel eens tegen me: ‘Goh, jij bent anders. Jij bent zo goed en je spreekt zo goed Nederlands’. Grappig vind ik dat. Het toont aan dat veel mensen zich laten leiden door stereotypen en zelf niet met migranten in aanraking komen. Alleen met de discussies óver migranten zijn ze bekend. Helaas is wel de realiteit, dat inderdaad nog niet alle kinderen van migranten goed Nederlands spreken.”

Okay, maar niet iedereen schopt het tot Kamerlid...

“Ik zie mezelf als kind van de samenleving; ik ben in Nederland geboren en opgegroeid. Mijn achtergrond heeft zeker een rol gespeeld in mijn vorming, maar ik

heb nooit in hokjes gedacht. Ik heb de mazzel gehad dat ik uit twee werelden het beste kon pakken. Aan de ene kant ligt mijn directe, rationele opstelling in lijn met de Nederlandse cultuur. Aan de andere kant heb ik ook trekjes meegekregen uit de Turks-Koerdische cultuur: de gastvrijheid bijvoorbeeld. Daarnaast speelt taal ook een rol. Ik zie het kunnen lezen van Turkse literatuur als een verrijking, maar nog belangrijker: taal vervult een brugfunctie tussen mensen. Kortom: ik heb mijn achtergrond nooit als een nadeel ervaren. Natuurlijk maakt het wel verschil: ik krijg te maken met vooroordelen, met foute discussies. Maar daar heb ik mijn weg wel in gevonden.”

Is dat het recept: spreek je talen en kies het beste uit twee werelden?

“Nou, het gaat natuurlijk niet vanzelf. Je moet wel je idealen hebben en je er hard voor willen maken. Zowel emancipatie als integratie moeten van onderop komen. Ik had zelf het geluk dat ik me al vroeg in een actieve omgeving bevond; bijvoorbeeld in de studentenvakbond, in DIDF¹ en later in de SP. Ik zag in, dat wat je ook wil bereiken, je het samen met andere mensen zal moeten doen. Dat is een universeel iets: zonder steun uit je omgeving kom je er niet. Mijn politieke ideaal is, dat de wereld er anders kan uitzien. Dat botst met het gegeven dat het huidige integratie-debat maar al te vaak leidt tot uitvergroting van verschillen, waardoor mensen tegen elkaar opgezet worden. Om daar tegenwicht aan te bieden zie ik het als mijn taak om mensen te organiseren en bij elkaar te brengen.”

Maar je kunt toch niet ontkennen dat er op het culturele en religieuze vlak gewoon verschillen zijn?

“Uiteraard zijn die er en uiteraard moet je daar ook oog voor hebben. En als die verschillen maatschappelijke problemen opleveren, dan moet je ook ingrijpen. Dus ja; verschillen zijn er zeker. Maar er is veel meer dat mensen verbindt; er zijn veel meer sociaal-economische overeenkomsten dan culturele en religieuze verschillen. Tijdens mijn wijkbezoeken in het kader van ‘Buurten in de buurt’ heb ik gemerkt dat zowel moslims als christenen en zowel allochtonen als autochtonen zich zorgen maken over hun baan, over de school van hun kinderen, over de stijging van de ziektekosten. Dat is wat al die mensen verbindt. Als het gaat over problemen met Nederlands-Marokkaanse jongeren, moet je je realiseren dat ook migranten daar last van hebben. Het gaat dan over heel basale zaken als veiligheid in huis en buurt en daarmee is het vaak bij migranten én niet-migrant slecht gesteld. In een overwegend witte achterstandswijk met een hoge werkloosheid, krijg je wel eens te horen dat ‘het’ allemaal de schuld van de allochtonen is. Maar als je even doorvraagt, dan merk je dat de daadwerkelijke problemen van die mensen overeenkomen met die van mensen in een zwarte achterstandswijk: die ziektekosten, het feit dat alles zo duur is geworden, enzovoort.”

En hoe gaat het dan verder?

“Stel dat mensen klagen over overlast in hun wijk. Het is belangrijk dat je eerst goed luistert naar wat er precies aan de hand is, en dat je je openstelt voor discussie. Uiteindelijk gaat het om de vragen: wordt de overlast al op de een of andere manier aangepakt en zo nee, wat doet u er zélf aan? Wilt u dat er meer politie-agenten op straat komen? Moeten we dan niet eens samen de handen uit de mouwen gaan steken? En in dat laatste moeten wij als SP voorop gaan. Ik heb het laatst meegemaakt in Venlo. Aan het einde van een dagje ‘buurten’ werd er in de wijk een actiecomité opgericht. Samen met de lokale afdeling gaat men kijken hoe de drugsoverlast aangepakt kan worden, hoe er meer blauw op straat kan komen, hoe er een zebrapad

gerealiseerd kan worden, noem maar op. Zó werkt het. Ik zei al: emancipatie moet vanuit de mensen zelf komen. En telkens blijkt weer: vanuit de buurten en wijken kun je het verschil maken, naast je politieke verhaal, je Kamerdebatten et cetera. Kijk, mensen die een probleem ergens mee hebben kunnen elke avond op de bank gaan zitten, de tv aanzetten en gaan zitten kniezen. Maar ze kunnen ook zeggen: ‘Ik ga iets dóén; laten we er sámen iets aan gaan doen.’ Dat geldt voor onderwerpen zoals de verhoging van de AOW-leeftijd, maar zeker ook voor emancipatie. Tijdens een bijeenkomst bij een vrouwenvereniging, klaagden veel Turkse vrouwen over het feit dat hun kinderen op school niet of nauwelijks met Nederlandse kinderen in aanraking komen. Inmiddels heeft een groepje Turkse vrouwen zich verenigd met wie we ons samen willen inzetten om een gemengde school voor elkaar te krijgen. De mensen weten best wat ze willen. Het gaat erom dat je duidelijk maakt dat de toekomst óók in hun eigen handen ligt. En ja; dat proces kost veel tijd en energie, maar het loont.”

Hoe is het volgens jou in Nederland gesteld met vrouwenemancipatie?

“Op dat terrein is er best wat bereikt. Het stemrecht en het kunnen werken zijn zaken die in ons land bevochten zijn. Maar om nou te zeggen dat we ermee klaar zijn, is ook overdreven. Er is in ons land nog steeds sprake van ongelijke beloning. Ook is het voor werkende vrouwen nog steeds moeilijk om het werk te combineren met de zorg voor het gezin. Er is in dat opzicht nog te weinig aandacht voor bijvoorbeeld kinderopvang en verlofmogelijkheden. Als het om het thema werk gaat, vergt een verdergaande emancipatie toch een wat andere inrichting van de economie. Kijk, bij de VVD en GroenLinks zeggen ze: “Vrouwen zijn geëmancipeerd als ze de top bereiken”. Ik ben ook voor meer vrouwen aan de top, maar in mijn ogen betekent emancipatie ook: het kunnen maken van eigen keuzes. Het probleem van het spreekwoordelijke glazen plafond is niet het echte probleem. Ik denk niet dat we veel hebben aan vrouwen aan de top die in een bedrijf ook alleen maar bezig zijn met de aandelenkoersen en door winstbejag gedreven worden. Het gaat erom dat bedrijven veel democratischer georganiseerd worden, en dat er voldoende mogelijkheden gecreëerd worden voor onder meer scholing en doorstroming. Dan krijg je vanzelf meer vrouwen op posities waar ze willen zitten. Dáár gaat het om.”

¹ DIDF = Demokratik işçi Derneklesi Federasyonu (Federatie van Democratische Verenigingen van Arbeiders uit Turkije in Nederland).

INTEGRATIE EN EMANCIPATIE KOMEN VAN ONDEROP

Tekst: Sadet Karabulut

De overheid kan integratie en emancipatie niet opleggen. Wel kan de politiek de juiste randvoorwaarden scheppen zodat mensen hun eigen weg in onze samenleving kunnen vinden. Niet door te klagen over religieuze en culturele verschillen, maar door mensen de taal te leren en aan het werk te helpen.

Foto: Joost van den Broek/Hollandse Hoogte

In 2003 is – op initiatief van Jan Marijnissen – een parlementair onderzoek uitgevoerd naar het integratiebeleid van de afgelopen dertig jaar. In haar eindrapport ‘Bruggen Bouwen’ concludeerde de commissie-Blok dat de integratie van migranten grotendeels is geslaagd, niet dankzij maar ondanks het gevoerde beleid. Het gaat dus voor een groot deel goed met de integratie, vooral door de inzet van migranten en de steun van hun omgeving. Dit is het bewijs dat integratie en

emancipatie grotendeels van onderop komt. Een overheid, van welke signatuur dan ook, kan emancipatie en integratie niet opleggen. Wel moet zij de juiste randvoorwaarden scheppen, zodat mensen kunnen integreren, participeren en emanciperen. Zoals werk, (taal)onderwijs en het tegengaan van achterstelling en discriminatie. Het Nederlandse overheidsbeleid faalt hier tot op heden volledig in. De conclusie van de commissie-Blok geldt in 2009 helaas nog steeds: het

beleid heeft nauwelijks effect op de integratie van migranten en niet-migrant in Nederland.

De SP constateerde al in de jaren tachtig dat de problemen in de achterstandswijken groeiden. Tot nu toe hebben regeringen die problemen niet serieus genomen. Veel partijen erkennen tegenwoordig dat het doelgroepenbeleid van de afgelopen dertig jaar niet heeft gewerkt. Tijd voor een andere koers, zou je zeggen. Maar gebeurt dat ook?

In de Tweede Kamer, de krant en op televisie woedt een heftige integratie-discussie. Maar waar gaat deze discussie over? Waartoe leidt deze discussie ons? Gaat het beter met de integratie en emancipatie van migranten in Nederland of niet? De commissie-Blok hanteerde de volgende definitie van integratie en emancipatie:

Een persoon of groep is geïntegreerd in de Nederlandse samenleving wanneer er sprake is van gelijke juridische positie, gelijkwaardige deelname op sociaal-economisch terrein, kennis van de Nederlandse taal en wanneer gangbare waarden, normen en gedragspatronen worden gerespecteerd. Integratie is een tweezijdig proces: enerzijds wordt van nieuwkomers verwacht dat zij bereid zijn te integreren, anderzijds moet de Nederlandse samenleving die integratie mogelijk maken.

Cijfers tonen een voorzichtige integratie

Veel migranten kampen nog altijd met grote achterstanden, zoals hogere schooluitval, armoede, werkeloosheid, slechte taalbeheersing en oververtegenwoordiging in de criminaliteitscijfers. Van een gelijkwaardige deelname op sociaal-economisch terrein is nog lang geen sprake. Ook beheersen grote groepen migranten de taal nog onvoldoende. Tegelijkertijd gaat de integratie en emancipatie van migranten wel voort. Zo is de arbeidsparticipatie van migranten de afgelopen jaren sterk gestegen. De arbeidsmarktpositie van de tweede generatie is gunstiger dan die van de eerste generatie. Ook de jeugdwerkloosheid bij migranten nam fors af, van 27 procent in 2005 naar 15 procent in 2007.

Met die kanttekening dat het aandeel migranten met een flexibel contract met 21 procent twee keer zo hoog is als onder niet-migrant. Dit betekent zeker in crisistijden dat de inhaalslag teniet kan worden gedaan, omdat werknemers met flexibele contracten er ook als eerste uitvliegen. Hoewel migranten nog altijd armer zijn in vergelijking met niet-migrant, slaagt de tweede generatie er wel in geleidelijk een betere inkomenspositie te verwerven dan hun ouders. Migrant zijn

vaker afhankelijk van een uitkering, maar het aandeel bijstandsontvangers onder migranten in vergelijking met niet-migrant is de afgelopen jaren kleiner geworden. Wel hebben migranten in vergelijking met niet-migrant met een lager inkomen minder kans om later in hun leven een hoger inkomen te verwerven.

Niet alleen op sociaal-economisch terrein is vooruitgang geboekt. Ook de verschillen in normen, opvattingen en gedragingen tussen migranten en niet-migrant nemen af. Vooral de tweede generatie oriënteert zich meer op de Nederlandse samenleving. Door betere taalbeheersing en onderwijs is de afstand tot het herkomstland groot. Veel tweede generatie migranten spreken de moedertaal van hun ouders niet eens, wat de communicatie met de eigen ouders in sommige gevallen zelfs belemmert. Toch blijkt dat vooral de Nederlanders van Turkse afkomst nog veel op de eigen groep zijn gericht, gevolgd door Nederlanders van Marokkaanse afkomst. Dit duidt op een zwakkere sociaal-culturele integratie. Dit in tegenstelling tot Nederlanders van Surinaamse en Antilliaanse afkomst. Noemenswaardig is ook dat veel migranten deelnemen aan de volwasseneducatie. Net zoals het aandeel van niet-westerse allochtonen in het hoger onderwijs de afgelopen tien jaar sterk is toegenomen. De relatieve instroom van niet-westerse allochtone meiden in het hoger onderwijs is zelfs vergelijkbaar met die van autochtone meiden.

Het aantal migratiehuwelijken neemt sinds 2003 af, vooral bij Turken en Marokkanen. Zo sloot in 2001 nog ruim de helft van de huwende Turkse mannen en vrouwen een migratiehuwelijk, tegen een kwart in 2006. De oorzaak is waarschijnlijk de strengere eisen die aan een migratiehuwelijk worden gesteld, maar ook de integratie en veranderde samenstelling van de allochtone bevolking. Volgens het CBS worden in plaats van migratiehuwelijken meer huwelijken gesloten met iemand van dezelfde herkomstgroep in Nederland. Het aantal gemengde huwelijken nam in de periode 2001-2006 niet toe.

Voorts blijkt uit het SCP-onderzoek 'Moslim in Nederland' dat de algemene secularisatie die in Nederland heeft plaatsgevonden ook islamieten treft. Onder Nederlandse islamieten is er een duidelijke trend naar secularisatie, in de zin van verminderde religieuze participatie. Betrokkenheid bij de islam hangt samen met leeftijd, opleiding en maatschappelijke positie. Vooral jongeren, hoger opgeleiden, werkenden en/of sociaal beter reïntegreerden hechten minder belang aan de islam in het dagelijkse leven.

In sommige buurten groeit de segregatie

Wel zijn er grote onderlinge verschillen tussen individuele moslims in religieuze beleving en opvatting. Deze hebben meer betrekking op de houding ten opzichte van geloofsverlies, de vrijheid van partnerkeuze en de schoolkeuze. Ook zijn er aanzienlijke verschillen in moskeebezoek, deelname aan gebed en lidmaatschap van een religieuze organisatie. Bijna tweederde van de islamieten in Nederland vindt religie een persoonlijke zaak. Een minderheid vindt dat religie ook in de publiek sfeer een rol moet spelen. De moslimidentiteit heeft voor meisjes en vrouwen wel meer verplichtende gedragsconsequenties dan voor mannen en jongens.¹ De positieve ontwikkelingen worden bevestigd door de praktijk: grote groepen migranten en niet-migrant wonen, werken en leven vredig met elkaar samen. Ten minste, daar waar zij elkaar ontmoeten. Want helaas is dat lang niet altijd het geval. Vooral in de grote steden is sprake van gettovorming en groeiende segregatie in het onderwijs.

Een Nederlander van Turkse afkomst in de Utrechtse wijk Zuilen verwoordde het als volgt: "Ik kijk links en mijn Nederlandse burens zijn weg, ik kijk rechts en mijn Nederlandse burens zijn weg. Op deze manier kan ik met niemand meer Nederlands praten." Ook tante Miep uit diezelfde buurt heeft haar buurt zien veranderen. Ze heeft niets tegen allochtonen, maar vindt het heel jammer dat zij met zo weinig mensen een gesprek kan voeren. Deze mensen hunkeren naar ingrijpen door de overheid. Die

overheid doet echter er al jaren vrijwel niets om de segregatie te bestrijden. Alle politieke partijen erkennen sinds het onderzoek van de commissie-Blok de problemen. Maar het grootste probleem is dat het alleen bij erkenning blijft en de oplossingen achterwege blijven.

De tweedeling in onze samenleving groeit

Wat kabinet en politieke partijen van links tot rechts wel doen is veel discussiëren over integratie en islam. Partijen zijn vooral bezig met het uitstralen dat zij het gevoel van onbehagen onder burgers begrijpen. Een onbehagen dat op de vlakte steeds meer de vormen aanneemt van “wij” autochtonen, versus “zij” allochtonen. Waarom loopt de Fortuynrevolte door met de PVV en haar ultraliberale en apartheidsideeën? Wat maakt dat in Nederland rechtse partijen zoals de PVV zoveel zielen weten te winnen? Dit zijn vragen die om een antwoord schreeuwen. Maar niet simpel zijn te beantwoorden. Maar een aantal ontwikkelingen verklaren waarom de tweedeling groeit.

Religie is geen instrument voor integratie

De eerste verklaring voor de verscherpte tegenstellingen is dat fundamentele discussies zoals die over de scheiding van kerk en staat, het bijzonder onderwijs, (positieve)

discriminatie en de vrijheid van meningsuiting door veel politieke partijen angstvallig worden vermeden. Het gaat om discussies over fundamentele waarden die mede zichtbaar worden door de groeiende integratie of segregatie tussen migranten en niet-migrant. Omdat fundamentele discussie of stellingnamen worden vermeden, worden alle problemen op de grote hoop van de integratie gegooid. Hierdoor lijkt het of er voorturend botsingen zijn tussen de allochtonen en autochtonen, terwijl het in werkelijkheid gaat om botsingen tussen waarden. Populistische partijen zoals de PVV grijpen dit aan om hun goedkope boodschappen te verkondigen en het onbehagen onder mensen aan te wakkeren.

Voorbeelden zijn de discussies over de vrijheid van meningsuiting en de scheiding van kerk en staat. Het kabinet, onder leiding van minister Ter Horst, ziet religie als instrument voor integratie. Dus moeten moskeeën, imams en iftarmaaltijdfesten worden gesubsidieerd. “Pardon”, zeggen veel Nederlanders, “Wij zijn toch seculier? Waarom dan die moslims subsidiëren?” Het kabinet – met voorop de PvdA – laat een belangrijk beginsel, de scheiding tussen kerk en staat, varen. Het argument van Ter Horst dat religie een goed instrument is tegen integratieproblemen snijdt geen

hout. Niet alleen vergeet ze dat het merendeel van de migranten seculier is, maar ook dat zij migranten in een zuil duwt waar zij misschien helemaal geen deel van willen uitmaken. Op deze manier wordt door middel van overheidsbeleid religieus conservatisme de norm en segregatie tussen mensen bevorderd. Dit medeleven met conservatieve tradities en culturen gaat zelfs zo ver dat de Utrechtse wethouder Marka Spit van PvdA-huize zichzelf tot pleitbezorger heeft gebombardeerd van gescheiden inburgeringslessen aan mannen en vrouwen. Migrantenvrouwen wel te verstaan. De overmatige aandacht op de religieuze identiteit van migranten, samen met het bashen van islamieten door Wilders, maakt de weg vrij voor religieuze fundamentalisten. Types die er alles aan gelegen is om zoveel mogelijk aanhang te verwerven en de segregatie in stand te houden. Net zoals Wilders.

Mensen moeten niet tegen elkaar worden uitgespeeld

Al decennialang zijn migranten speelbal van rechtse politici die hen naar voren schuiven als veroorzakers van veel maatschappelijke problemen. Zo schreeuwen het CDA en de VVD bijvoorbeeld enerzijds moord en brand over de massale toestroom van importbruiden en de schadelijke gevolgen voor de integratie. Maar pleiten deze partijen tegelijkertijd,

gesteund door de PvdA, voor het massaal binnenhalen van nieuwe, goedkope gastarbeiders uit Oost-Europa. Net als met de gastarbeiders in de jaren zestig en zeventig worden ook nu weer de commerciële belangen van de bedrijven centraal gesteld en de sociaal-maatschappelijke problemen in de buurten genegeerd. En wordt de weg geopend voor misbruik van migranten. Dit alles veroorzaakt weer nieuwe problemen en overlast in de volkswijken. Zoals de massale uitbuiting van Polen in Nederland door koppelbazen, de druk op de lonen en de vaak belabberde huisvesting. Ook de rampzalige gevolgen in Polen door een massale trek van mensen naar het rijke westen worden genegeerd. Enerzijds wordt geklaagd over de criminaliteit en overlast door Nederlanders van Marokkaanse afkomst maar anderzijds wordt bezuinigd op de politie, buurthuizen, het onderwijs en andere voorzieningen in de volkswijken. Er wordt niets gedaan om te komen tot gemengde wijken en buurten en scholen. Tijdens bezoeken aan zwarte en witte volkswijken blijkt dat bewoners met reële problemen zitten. Zij zien hun buurt verloederen, voelen zich onveilig en zien criminelen dagelijks vrijelijk hun gang gaan. Veel migrantenvrouwen voelen zich opgesloten in hun eigen wijk. Vanwege de sociale controle, maar vooral ook vanwege de onveiligheid. In de Haagse Schilderswijk knokken bewoners voor een betere en veilige buurt. Nog altijd weten zij niet waar de miljoenen aan rijkssteun zijn gebleven die risico-jongeren op het rechte pad moesten houden. Ze hebben te maken met zelfmoorden, drugshandel en overvallen in de buurt. Deze buurtbewoners zijn gevangenen in hun eigen buurt. Tegelijkertijd zijn veel kinderen van deze buurtbewoners ook daders, vooral kinderen van Marokkaanse afkomst.

Het eigen falen onder ogen zien

Het moge duidelijk zijn dat het rapport van de commissie-Blok nog geen nieuwe koers voor het integratiebeleid heeft bewerkstelligd. De integratiediscussie gaat alle kanten op en leidt tot verdere verwijdering van bevolkingsgroepen. Voorwaar-

den voor goed onderwijs, werk en wonen opdat mensen kunnen emanciperen, participeren en integreren zijn eerder verslechterd dan verbeterd. Het ronselen van goedkope arbeidskrachten uit heel de wereld conform de behoeften van het kapitaal gaat ook gewoon door. Terwijl de problemen in de volkswijken groter worden. De PVV en andere partijen die hen napraten, proberen het eigen falen weg te poetsen door de rekening bij migranten neer te leggen. Dit leidt tot een gevoel van onbehagen en valse tegenstellingen tussen groepen die een gedeelde toekomst moeten opbouwen. De stagnerende integratie is een probleem, maar het onbehagen van veel Nederlanders is een nog veel groter probleem. Teveel mensen voelen zich onveilig, onzeker en in de steek gelaten door de overheid. Buurten verloederen, banen verdwijnen en de publieke sector wordt vermarkt. Zowel migranten als niet-migrant in de volkswijken hebben daar het meeste last van. Iedereen wil wonen in een veilige buurt, een mooie toekomst voor de kinderen en een betaalde baan. Daar ligt nu de oplossing ook. Voor onze partij, voor de migranten en de niet-migrant in.

Op de barricaden

In zowel zwarte als witte volkswijken is nog een wereld te winnen voor integratie, emancipatie en participatie. In de vorig jaar vastgestelde integratienota en andere voorstellen tegen gettovorming en segregatie staan talloze voorstellen.² Van meer agenten en jongerenwerkers in de buurt tot dubbele wachtlijsten voor gemengde scholen. SP'ers moeten in de strijd voor een gedeelde toekomst voorop staan en gaan. Daarvoor is noodzakelijk dat afdelingen en actieve SP'ers weten hoe het staat met de integratie van migranten en niet-migrant in hun gemeente. Hoe het staat met de veiligheid in onze volkswijken. Zijn er voldoende agenten en jongerenwerkers op straat? Zijn er zwarte en witte buurten en zwarte en witte scholen, hoeveel en waar? Wat vinden de buurtbewoners, ouders en scholen hiervan? Kunnen wij samen met bondgenoten – scholen, ouders,

Feiten en cijfers

Op 1 januari 2009 woonden in Nederland 16,4 miljoen mensen. Iets meer dan 11% (1,8 miljoen mensen) wordt gerekend tot niet-westerse allochtonen. Ruim een miljoen niet-westerse allochtonen is in het buitenland geboren, de eerste generatie. De tweede generatie (in Nederland geboren met ten minste een in het buitenland geboren ouder) telt driekwart miljoen mensen. Het aandeel van de tweede generatie is in het afgelopen decennium toegenomen van 36% naar 42%. Bij Turken en Marokkanen zijn beide generaties inmiddels even groot. Onder de niet-westerse allochtonen vormen Turken de grootste herkomstgroep, gevolgd door Marokkanen en Surinamers. De laatste jaren behoort een groeiende groep voormalig asielzoekers uit Afghanistan, Iran, Irak en Somalië ook tot de niet-westerse allochtonen. Er is een sterke groei van immigranten uit Oost-Europa sinds opening van de Europese grenzen in 2004. Inmiddels wonen en werken naar schatting 150.000 Polen in Nederland.

migrant in en migrantenorganisaties – het verschil maken? Bijvoorbeeld door acties te voeren voor gemengde scholen, goed inburgeringsonderwijs en betaald werk. Zoek ook migrant in en migrantenorganisaties op, spreek hen aan op hun verantwoordelijkheden. Maak duidelijk dat alleen door een gezamenlijke inzet en inspanning problemen opgelost kunnen worden. Dat zij, met andere woorden, de sleutel zijn tot de oplossing.

1 Jaarrapport Integratie 2008, CBS en 'Moslim in Nederland' SCP, 2004

2 Gedeelde toekomst, SP; Gedeelde toekomst op school en in de buurt, SP; Naar een betere inburgering,

DE HOMO-EMANCIPATIE IS NOG LANG NIET VOLTOOID

Tekst: Paul Mepschen

Foto: Judith Dekker/Hollandse Hoogte

In 2001 trouwden in Nederland de eerste mannen met mannen, en vrouwen met vrouwen. De emancipatie was eindelijk voltooid, dachten veel mensen: homo's en lesbo's hadden nu immers gelijke rechten. Als men het nog over homorechten had, was dat vaak in relatie tot het debat over integratie en islam. Voor Fortuyn, Wilders, Verdonk en andere rechtspopulistische politici is de homo een stok geworden om de moslim mee te slaan. Het socialisme van de SP biedt handvatten voor een meer diepgaande visie op emancipatie, waarin een breuk met neoliberalisme en doorgeslagen individualisme belangrijk zijn. Homo-emancipatie is meer dan gelijke rechten voor een minderheid: het gaat er om te bouwen aan een ander soort, meer rechtvaardige en minder normatieve, samenleving.

Met Fortuyn en degenen die in zijn voetsporen traden is de aandacht voor homo's de afgelopen jaren steeds meer in een kader komen te staan van kritiek op het falende integratiebeleid. Het idee dat rechtspopulistische politici naar voren brengen, is dat we in een modern, seculier, tolerant land leven en dat dit wordt verpest door de islam en de moslims. De idylle van het homovriendelijke Nederland is in hun visie wreed verstoord doordat vooral migranten homoseksualiteit niet accepteren.

In dat verhaal wordt gedaan alsof homofobie en discriminatie in de Nederlandse cultuur en samenleving niet voorkomen. Niets is echter

minder waar: de 'emancipatie' van homo's en lesbo's, maar ook de seksuele emancipatie in het algemeen, is in Nederland helemaal niet voltooid. Kinderen worden als ze opgroeien nog steeds in het gezin en op school vrijwel uitsluitend geconfronteerd met heteroseksualiteit als norm. De discriminatie van homo's beperkt zich niet tot de moskee, maar vindt juist ook plaats in het café of de discotheek, in de voetbal- of tennisvereniging en op het werk. Veel Nederlanders hebben niks tegen homo's, zolang ze het maar niet hoeven zien: homo's mogen doen wat ze willen, zolang ze dat maar beperken tot de privésfeer. Elf procent van de Nederlanders vindt homo-mannen geen

'echte mannen'. Maar liefst 42 procent vindt twee kussende mannen in de openbare ruimte aanstootgevend, zo bleek uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau in 2006. De acceptatie van homoseksualiteit is in Nederland weliswaar de norm geworden, maar gaat niet erg diep.

Emancipatie voor iedereen

Natuurlijk verdient homofobie onder sommige groepen migranten wel aandacht. Zo bleek in 2006 uit de Rotterdamse Jeugdmonitor dat 80 procent van de Marokkaanse en 88 procent van de Turkse jongens – meiden zijn veel toleranter – geen homo in zijn vriendenkring wil. Voor Nederlandse jongens was dat percen-

tage 25 procent. Uit SCP-onderzoek bleek overigens weer – gelukkig – dat homoseksualiteit onder migranten net als onder autochtonen redelijk breed werd geaccepteerd. Een grote meerderheid van de migranten, net als van 'autochtone' Nederlanders, vindt dat homo's vrij moeten zijn hun eigen leven te leiden. Wel ligt het percentage dat instemt met het ook voor homo's opengestelde huwelijk bij migranten een stuk lager dan bij autochtonen. Recent onderzoek uit Amsterdam toont overigens aan dat Marokkaanse jongens oververtegenwoordigd zijn onder daders van geweld tegen homo's, maar dat dit met hun religie of met de islamitische cultuur weinig te maken heeft. Het probleem is vooral de grote mate van sociaal-economische uitsluiting en de uitzichtloosheid.

In de hele samenleving wordt het echter nog altijd als 'gewoon' gezien om een gezin te stichten en kinderen te maken (met een moeilijk woord heet dat 'heteronormativiteit'). Wie dat niet doet is 'anders', behoort tot een minderheid en heeft wat uit te leggen. Dat idee komt ook terug in de plannen die minister Plasterk vorig jaar rond homo-emancipatie presenteerde, en gaat in tegen de geest van de tweede golf van de homo-emancipatie (jaren 60-70-80): toen werd homo-emancipatie gezien als één van de onderdelen van de seksuele emancipatie van alle mensen. Het doel is het vergroten van de keuzevrijheid, diversiteit en het welzijn van allen, niet alleen van homo's en

lesbo's. Emancipatie en vrije, geëmanciperde seksualiteit bereik je niet apart, maar samen. De strijd daarvoor is verbonden met de strijd voor menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit: alleen in een socialere samenleving kan iedereen daadwerkelijk zijn ideale leven vormgeven.

Veel voorstellen van Plasterk op het gebied van homo-emancipatie zijn niet slecht, en zijn aandacht voor het onderwerp is terecht. Ze geven wel blijk van een zeer juridische blik op homo-emancipatie. In de Nederlandse wet is alles prachtig geregeld – maar dat alleen is niet genoeg: in de concrete werkelijkheid is nog veel te verbeteren.

Beter en diverser onderwijs

De school moet een veilige haven zijn; een plaats waar iedereen zich veilig voelt en waar je niet alleen feitelijke kennis tot je neemt maar waar je ook leert om te gaan met de diversiteit in onze samenleving. Toch voelen zowel leraren als leerlingen zich niet altijd veilig genoeg om voor hun homoseksualiteit uit te komen. De SP pleit al jaren voor kleine scholen en kleine klassen. Wat ook hiervoor van belang is: in een kleinschalige omgeving voelen leerlingen zich vertrouwder en veiliger, ook om hun gevoelens aan te kaarten en leren om te gaan met seksualiteit. Er moet hard worden gewerkt aan het creëren van een situatie waarin leraren en leerlingen zich gesteund voelen door hun schoolleiding. Aan die steun schort het nogal eens.

De gebeurtenissen rond de speciaal op het onderwijs gerichte uitgave van het homojongerenblad *Expreszo* zijn wat dat betreft illustratief. Dit blad werd in oktober 2004 in een grote oplage naar verschillende scholen gestuurd, met als doel leerlingen op een positieve en waardige manier in aanraking te laten komen met seksuele diversiteit en zo discussie te stimuleren. Veel schoolbesturen, vaak blanke besturen van 'zwarte' scholen, stuurden het blad ongeopend terug met mededelingen als: 'dit leeft niet op onze school' of 'hier kunnen onze jongeren niet mee omgaan'. Hier speelt de schijntolerantie een rol die de omgang met de multiculturele samenleving te lang heeft gekenmerkt. Te veel bestuurders nemen klakkeloos aan – zonder hierover in gesprek te gaan met ouders of zelfs scholieren zelf – dat leerlingen niet openstaan voor voorlichting en discussie over seksuele diversiteit. Die voorlichting moet er wel komen.

Roze gezondheid

Mede door de neoliberale kaalslag en de individualisering in de samenleving, is de eenzaamheid en psychische nood bij veel mensen flink gegroeid. Uit onderzoek blijkt dat psychische klachten beduidend vaker voorkomen onder homoseksuele mannen en vrouwen dan onder de rest van de bevolking. Dat geldt in het bijzonder voor homoseksuele jongeren, die volgens onderzoek in heel de westerse wereld veel vaker een zelfmoordpoging doen dan

Foto: Ron van Zeeland

Dennis de Jong: "Oost-Europese homo-emancipatie van onderop"

Op 16 mei, tijdens de campagne voor de Europese verkiezingen, organiseerde de SP een solidariteitsmanifestatie in Amsterdam ter ondersteuning van de Gay Pride in Riga, Letland. De optocht in Letland verliep geweldloos, volgens de Letse homo-organisaties mede door de aandacht vanuit Nederland. SP-Europalijsttrekker, en inmiddels europarlementariër Dennis de Jong opende de avond. Volgens hem kun je alleen van onderop een mentaliteitsverandering tot stand te brengen: "Wetten en regels zijn belangrijk maar niet voldoende om discriminatie echt tegen te gaan. Wat in de hoofden van mensen zit, krijg je niet snel veranderd door wetten alleen. Contact van mens tot mens, daar gaat het uiteindelijk om."

Maar liefst 42 procent van de Nederlanders vindt twee kussende mannen in de openbare ruimte aanstootgevend (CPB, 2006)

heteroseksuele jongeren – tot wel vijf keer zo vaak.

Onder homomannen komen hiv en aids relatief vaker voor dan onder alle mannen. Over hiv bestaan nog steeds veel vooroordelen en mensen met hiv hebben met ernstige vormen van discriminatie te maken. De kwetsbaarste groep zijn mannen die ‘long time survivors’ worden genoemd en die vaak letterlijk getekend zijn als gevolg van hun ziekte en/of medicatie. Lang niet alle zorgverzekeraars vergoeden speciaal schoeisel, matrassen, cosmetische ingrepen, enzovoorts, terwijl die middelen wel het leven van deze mensen kunnen verlichten. Binnen de hlbts-gemeenschap (hlbt staat voor homo, lesbi, bi en transgender) bestaat nog steeds een taboe rond hiv/aids. Bovendien laat een groot deel van de risicogroep zich niet testen. De stigmatisering van mensen met de ziekte moet afnemen en de bereidheid tot testen op hiv moet toenemen: daar moet meer onderzoek naar worden gedaan en werk van worden gemaakt.

Tenslotte bestaat er nog steeds een onacceptabele vorm van discriminatie. Iedere man die – al is het maar één keer in zijn leven – seks heeft gehad met een man, mag geen bloed doneren. De meeste homo- en biseksuelen lopen echter geen hoger

risico dan veel heteroseksuelen. Het bloed van iedere donor wordt bovendien getest op onder andere hiv, en deze testen zijn in de loop van de tijd steeds verder verbeterd. Deze discriminatie moet dus worden opgeheven, zoals al in steeds meer landen gebeurt.

Transgenders en hun rechten

Onder de groep transgenders valt een waaier van mensen: van travestieten tot transseksuelen en alles wat daar tussen zit. Het COC heeft terecht een oproep gedaan voor meer aandacht voor deze groep – ook waar het gaat om het bestrijden van discriminatie en het verhogen van de aangiftebereidheid bij geweld. Vooral voor transseksuelen die een sekseveranderende operatie ondergaan, hanteert de Nederlandse overheid een vreemd beleid. Enerzijds wordt er al jaren aan meegewerkt om een transformatie juridisch en medisch mogelijk te maken. Anderzijds zijn echter onlangs enkele ingrepen uit de AWBZ gehaald die voor transgenders geen luxe, maar noodzaak zijn. Zo wordt wel de sekseoperatie vergoed, maar behandelingen als borstconstructie, het weghalen van de adamsappel, bestrijding van gezichtsbeharing en een deel van de logopedie zijn

geschrappt. Dat is niet bevorderlijk voor het zelfbeeld en de acceptatie van deze zeer kwetsbare groep.

Asiel, ontwikkelingsbeleid en internationale politiek

Het is goed dat Nederland zich ook in het buitenland sterk maakt voor homorechten, maar dat gebeurt nog te weinig en is vooral gericht op landen in Europa. Als vice-voorzitter van de VN-Mensenrechtenraad zit Nederland op de ideale plek om het idee te promoten dat homorechten ook mensenrechten zijn. Bij ontwikkelingssamenwerking wordt al goed gekeken naar specifieke redenen voor achterstelling van vrouwen en hun specifieke behoeftes. Dat moet ook voor seksuele emancipatie gaan gebeuren: bijvoorbeeld op het gebied van onderwijs (seksuele voorlichting), zorg (soa's), armoede, discriminatie en geweld, en de uitwassen van sekstoerisme (onder zowel homo's als hetero's). Het ontwikkelingsbeleid moet rekening houden met de rol van alternatieve familievormen en gemeenschappen bij ontwikkeling. Arme mensen zijn geen geïsoleerde individuen; armoedebeleid moet oog hebben voor hun sociale context. Homo's, lesbo's, en transgenders, die onevenredig arm zijn in ontwikkelingslanden, hebben hun eigen

sociale context, en worden niet genoeg bereikt door programma's die deze werkelijkheid niet erkennen. Dit probleem moet worden uitgezocht en vertaald in beter beleid.

Onder welke voorwaarden wordt een homoseksuele asielzoeker toegelaten als hij bang is vervolgd te worden vanwege zijn of haar seksuele oriëntatie? Asielzoekers willen niet te koop lopen met hun homoseksualiteit. Ze moeten daarom ook later in de procedure hun seksuele geaardheid kenbaar kunnen maken als grond voor hun aanvraag. Nog belangrijker: het asielbeleid moet uitgaan van een overzicht van landen waar homoseksuelen worden vervolgd. Het argument dat homoseksuelen niets te vrezen hebben als zij zich aanpassen aan de lokale zeden en gewoonten mag nooit een argument zijn om een land 'veilig' te verklaren. Mensen die vanwege hun homoseksualiteit te maken kunnen krijgen met vervolging moeten recht krijgen op een verblijfsvergunning. Een dergelijk 'categoraal beleid' geldt al voor Iran, en daarvan is geen grote aanzuigende werking uitgegaan. Daaruit blijkt dat het argument van Justitie – dat iedereen dan wel kan claimen homoseksueel te zijn – onzin is.

Migranten en homoseksualiteit

Steeds vaker worden moslims in het publieke debat in de hoek gezet en wordt de positie van homo's door rechtse politici misbruikt. De problemen waar lesbo's en homo's in Nederland nu mee kampen vragen om een intelligent antwoord en niet om veroordeling en stigmatisering van een andere minderheidsgroep. Willen we de kloof tussen 'Marokkaanse jongeren' en homo's en lesbo's aanpakken, dan zullen we discriminatie moeten tegengaan en het gebrek aan perspectief van die jongeren moeten aanpakken. Het tegen elkaar opzetten van groepen in de samenleving is geen oplossing. De karikaturen die van moslims worden gemaakt in dit debat zijn vaak racistisch en absurd – iets wat met homo's en lesbo's ook vaak is gebeurd – en leiden tot polarisatie. De positie van homo's en lesbo's wordt er niet beter op.

Dat geldt helemaal voor de positie van allochtone homo's. Velen van hen leiden een dubbelleven: hetero en homo tegelijk. In Rotterdam bestaan projecten om het netwerk van deze 'dubbelbinders', zoals ze in jargon heten, te versterken. Een ander groep allochtone homojongeren is wel uit de kast en leeft in een conflictsituatie met familie en anderen binnen hun gemeenschap. Ze hebben te maken met marginalisering en uitsluiting en soms zelfs met geweld. Plekken waar deze mensen opgevangen kunnen worden ontbreken vaak. Er zouden meer 'Blijf van mijn lijf-huizen' voor homoseksuele jongeren moeten komen om ze te steunen. Ook de homo- en lesbobeweging moet open en divers genoeg zijn, om migranten te accepteren. De toenemende xenofobie onder homo's en lesbo's – uit onderzoek blijkt dat steeds meer van hen op Verdonk en Wilders stemmen en er negatieve ideeën over migranten en moslims op nahouden – is in dit licht zeer problematisch.

Homo's, lesbo's en de SP

In dit artikel behandelen we slechts enkele punten. Ook op het vlak van werk en sociale zaken, ouderschap, en bijvoorbeeld veiligheid valt voor hltb's in Nederland nog veel te verbeteren.

De Nederlandse homobeweging heeft zich de afgelopen decennia in toenemende mate gericht op het politieke establishment. Op lobbywerk en het verwerven van juridische gelijkheid. Daar is die beweging succesvol in geweest. Maar homo's en lesbo's worden in Nederland daardoor bijna niet meer gemobiliseerd om voor hun rechten op te komen. Op veel terreinen is dat wel nodig, bijvoorbeeld bij de strijd tegen (gevoelens van) onveiligheid. Waarom komen bijvoorbeeld niet tientallen of honderden homo's en lesbo's in actie als iemand zijn buurt wordt uitgepest? Wat we in Nederland nodig hebben zijn homogemeenschappen waar homo's, lesbo's, transgenders zich thuisvoelen en op terug kunnen vallen als dat nodig is. In de SP is historisch weinig aandacht geweest voor de homobeweging. Tijdens de hoogtijdagen van het linkse feminisme en de seksuele bevrijding, toen groepen als de

Rooie Flickers en de homogroepen binnen de voorlopers van GroenLinks actief waren en de rechtse partijen nog niets van homo's en lesbo's moesten hebben, hield de SP zich vooral bezig met de besognes van 'gewone mensen'. De SP had helemaal gelijk: de problemen van gewone mensen werden rechts en links maar al te vaak genegeerd – en ook hippe, hoogopgeleide, linkse mensen keken te vaak op de gewone man en vrouw neer. Tegenwoordig is de SP de grootste politieke stroming ter linkerzijde. De SP heeft daarmee een verantwoordelijkheid om de toon zetten in het debat, ook als dat over homorechten en emancipatie gaat – en om die strijd te verbinden met de strijd voor een betere wereld voor iedereen.

Ook homo's, lesbo's, biseksuelen en transgenders zijn 'gewone mensen'. Ze hebben wel met specifieke problemen te maken: discriminatie, uitsluiting en soms zelfs geweld, ook in Nederland.

Juist de SP moet een rol spelen in de bestrijding van die problemen en in het verder ontwikkelen van de homobeweging. De unieke ervaringen van de SP – het luisteren naar en werken onder de mensen, de onderkenning van het belang van actie samen met de mensen – kunnen een waardevolle bijdrage zijn om de homobeweging in Nederland weer voor 'gewone mensen' op te eisen in plaats van voor professionals, lobbyisten en (aanstormende) politici. De oplossingen van de rechtse partijen kennen we inmiddels. Het is tijd dat wij een links geluid over homo-emancipatie laten horen. Een geluid dat niet ten koste gaat van andere groepen.

Paul Mepschen studeerde antropologie en doet nu promotieonderzoek bij de Amsterdam School for Social science Research van de Universiteit van Amsterdam.

Dit artikel is gebaseerd op een stuk van SP'ers die betrokken zijn bij roze politiek of acties, dat geschreven werd als reactie op het de Nota Homo-emancipatie van minister Plasterk. Dat stuk bevatte bijdragen van Agnes Lewe, Anya Wiersma, Dennis de Jong, Peter Drucker, Ron van Zeeland en Willy Lourensen.

“HET SLAVERNIIJVERLE IN DE IDENTITEIT VAN

INTERVIEW MET FRANK DRAGTENSTEIN

Tekst: Willem Bos

Foto: Ineke Palm

Op 1 juli 1863 werd de slavernij in de toenmalige Nederlandse koloniën Suriname en de Nederlandse Antillen afgeschaft. Daarmee kwam een einde aan een periode van ruim twee eeuwen slavernij in de Nederlandse koloniën. Keti Koti, het verbreken van de ketenen, wordt deze dag in het Surinaams genoemd. De slaven werden geëmancipeerd zoals zo deftig werd gezegd. Frank Dragtenstein is historicus en werkt als wetenschappelijk onderzoeker bij het in Amsterdam gevestigde ‘Nationaal Instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis’ (NiNsee). Spanning interviewde hem over het belang van kennis over het verleden, emancipatie en hoe het slavernijverleden verwerkt kan worden.

Niet lang geleden

Dragtenstein: “Het lijkt zo lang geleden, bijna anderhalve eeuw, 147 jaar om precies te zijn, maar dat is het niet. Niet voor de mensen waarvan de grootouders of de overgrootouders de slavernij hebben meegemaakt. Mijn overgrootmoeder Lea is nog net uit die periode. En mijn vader heeft nog op de plantage gewoond en is in de jaren twintig naar Paramaribo gegaan om daar een nieuw bestaan te beginnen. Zo ver ligt dat verleden dus niet achter ons.

De oudere generatie, de mensen die het leven op de plantages nog kennen, hebben daar een sterke herinnering aan. Sommigen hebben pas in de jaren dertig, veertig of zelfs vijftig de plantage verlaten. Die herinnering is dus nog heel sterk. De plantages zijn er meestal niet meer, maar er zijn in Suriname en Nederland nog steeds reünies van mensen die van dezelfde plantage of regio afkomstig zijn.

Maar afgezien van de directe herinnering zijn er ook nog heel veel andere aspecten van het slavernijverleden die een belangrijke rol spelen in het leven van mensen. We moeten niet vergeten dat het over een heel lange periode gaat. Wat betreft Suriname om bijna twee en een halve eeuw. Voor het totaal van de transatlantische slavernij (uit Afrika afkomstige mensen in Noord- en Zuid-Amerika) gaat het om bijna vier eeuwen. In Brazilië is de slavernij pas in 1888 afgeschaft.

Het gaat dus over een periode van zes tot tien generaties. Een periode waarin de tot slaaf gemaakte mensen niet alleen onvrij en geketend waren, maar ook losgesneden van hun wortels, van hun taal, hun cultuur, hun religie, hun identiteit. Mensen uit verschillende delen van Afrika kwa-

men volstrekt willekeurig bij elkaar op een plantage terecht, alleen omdat de eigenaar daarvan ze gekocht had. En ze konden ook zo weer doorverkocht worden.

Slaven hadden geen rechtspersoonlijkheid en nauwelijks een eigen identiteit. Ze hadden een voornaam, zodat ze van elkaar te onderscheiden waren, maar verder werd er hoogstens naar ze verwezen met de aanduiding van de plantage waar ze werkten of met de naam van de plantagehouder. Er was binnen de slavengemeenschap een zeer beperkte mogelijkheid voor het overdragen van kennis, van vaardigheden, van cultuur, van identiteit. Innovatie van praktisch kennen en kunnen was niet of nauwelijks mogelijk. En van overdracht van (onroerende) goederen of kapitaal kon helemaal geen sprake zijn. In Nederland heb je bedrijven die al heel lang overgaan van generatie op generatie, zoals Bavaria vanaf 1719 of Heineken vanaf 1864. Zoiets is voor Surinamers van Afrikaanse oorsprong haast ondenkbaar. Er was meer dan tweehonderd jaar lang weinig of niets om door te geven.”

Mannen en mannenrollen

“Er is nu veel discussie over de rol van mannen en manlijkheid in de Afro-Amerikaanse gemeenschap en andere gemeenschappen die voortkomen uit de tot slaaf gemaakte Afrikanen. Die discussie en die problematiek is alleen maar

DEN SPEELT EEN ROL ALLE NEDERLANDERS”

Foto's: Liesbeth Hoogenboom

Jaarlijks wordt op 1 juli Ketikoti gevierd: het verbreken van de ketenen. Deze foto's zijn gemaakt tijdens de Ketikoti-viering in Rotterdam.

te begrijpen als we ons realiseren dat al die tijd de mannen op geen enkele manier een rol van enige betekenis hadden. En dat geldt niet alleen voor de rol van de man in het gezin, maar ook in breder verband. Het geldt voor iedere vorm van verantwoordelijkheid als bestuurder in de clan, gemeenschap, dorp of regio. Die was er niet of zeer beperkt in de slavenmaatschappij. Ook op dat vlak werd er generaties lang niets overgedragen, was er niets om over te dragen. Dat werkt natuurlijk door in de cultuur en de identiteit van de mensen. Ook op dat vlak kan men niet terugvallen op een traditie of op voorbeelden, dat moest als het ware opnieuw ontwikkeld worden. En daarbij is het natuurlijk van het grootste belang dat men kennis heeft van het verleden.

Ook de rol van kostwinner, beschermer van het gezin of inwijding van jongens in passende tradities was niet aanwezig of niet vanzelfsprekend. De mannen waren geen kostwinner, maar eigendom van de slavenhouder. Ze waren geen hoofd van het gezin, er was op de plantage maar één autoriteit en die woonde in die grote planterswoning. Veel is ten positieve veranderd, maar het inhaalproces gaat nog voort.”

Gedeeld verleden

“Kennis van het verleden is van belang voor de direct betrokkenen, de nakomelingen van de tot slaaf gemaakte mensen, maar ook voor de rest van de Nederlandse samenleving. Want die is ook heel lang bewust of onbewust beïnvloed door de denkbeelden van slavernij en kolonialisme.

Het slavernijverleden is een gedeeld verleden, het speelt een rol in de identiteit van alle Nederlanders. Kijk bijvoorbeeld naar het beeld van zwarte mensen zoals dat eeuwenlang is verspreid. Een beeld van domheid, van primitiviteit en een beschaving van geen of minder betekenis. In de jaren vijftig, zestig en zeventig van de twintigste eeuw, toen wij op school zaten was dat het beeld dat bijvoorbeeld in de jeugdliteratuur van zwarte mensen nog steeds werd geschetst. Daar tegenover stond het beeld van een zeer superieure Nederlandse – Europese – beschaving. Ook dat werkt door.

Een duidelijk voorbeeld is natuurlijk Zwarte Piet, dat beeld refereert aan het knechtschap van de zwarte mensen, naar wat wij noemen de foetoe boy, loopjongen, het zwarte knechtje van de baas. Hetzelfde beeld zie je bij plaatjes van koningshuizen uit die tijd waar vaak een zwarte jongen als knecht was. Als je dat verder onderzoekt dan weet je dat het daarbij ging om uitbuiting, vaak om kindermishandeling, soms ook om pedofilie, maar soms ook om genegenheid of liefde. Soms kregen deze jongens de kans om een opleiding te volgen. Het is een heel gemengd beeld, maar er was natuurlijk altijd sprake van onderschikking aan een blanke meester. Dat vinden we allemaal terug bij Zwarte Piet en in zo veel andere verhalen en beelden.”

Slachtofferrol en genoegdoening

“Er wordt vaak gesproken over de slachtofferrol waar mensen in blijven zitten, het verleden dat gebruikt wordt als excuus voor het functioneren nu. We moeten ons realiseren dat dit ook voortkomt uit het niet erkennen van het slaver-

nijverleden en de erfenissen van de andere kant. Als die zaken waar we het hier over hebben in alle openheid besproken kunnen worden dan is er geen reden om over daders en slachtoffers te blijven praten. Dan is er ook een basis om te kijken hoe problemen opgelost kunnen worden en hoe de situatie van mensen verbeterd kan worden.

Er wordt natuurlijk ook gesproken over genoegdoening of herstelbetaling. Wat mij betreft gaat het dan niet uitsluitend om het uitrekenen van wie er van de slavernij heeft geprofitteerd en hoeveel en wie er schade door heeft geleden. Maar het is duidelijk dat er een bevolkingsgroep is die heeft geleden, die een hele periode lang de kans op ontwikkeling is ontnomen. Dat kan je onderkennen door het opzetten en ontwikkelen van allerlei programma's die bijdragen aan verdere ontwikkeling van die afro-gemeenschap."

Emancipatie en bevrijding

"De afschaffing van de slavernij wordt te vaak voorgesteld als het werk van een groep blanke heren die op basis van humanitaire of christelijke waarden tot het inzicht kwamen dat het verhandelen en houden van slaven niet goed was. Natuurlijk waren die mensen er en sommigen waren heel moedig, maar de belangrijkste rol in de afschaffing van de slavernij werd toch gespeeld door het verzet van de slaven zelf.

Er was individueel verzet zoals het vernietigen van de productiemiddelen, vergiftiging en sabotage, en de veel voorkomende (zelf)moorden, maar er was ook collectief verzet: opstanden, vluchten, en de vorming van gemeenschappen van Marrons. Deze gevluchte slaven en slavinnen en hun nako-

melingen voerden soms ook aanvallen uit op de plantages. Dat vormde soms een werkelijke bedreiging voor het voortbestaan van plantages of zelfs voor de hele kolonie Suriname. Er waren in het midden van de 18e eeuw veel van die Marron-gemeenschappen en het bestuur van de kolonie zag zich uiteindelijk zelfs gedwongen tot een vredesverdrag met de drie belangrijkste gemeenschappen. Dat was tussen 1760 en 1768. Daarna waren er nog andere Marron-gemeenschappen die het uitgehouden hebben tot de jaren negentig van die eeuw en tot aan de afschaffing van de slavernij zijn er steeds groepen geweest van gevluchte slaven die de kolonie onveilig maakten.

De toenemende slavenopstanden ondermijnden langzaam maar zeker het voortbestaan van de slavernij. In Haïti leidde een slavenopstand in 1791 – de Haïtiaanse revolutie – tot onafhankelijkheid van Frankrijk en de vorming van de eerste zwarte republiek. Dat voorbeeld werd in het hele Caribische gebied geveesd. Uiteindelijk was het door de combinatie van het voortdurende verzet, de economische veranderingen en het optreden van abolitionisten in Europa en Amerika, niet meer mogelijk om het systeem van slavernij in stand te houden. Er werden steeds meer slaven op individuele basis vrijgemaakt en uiteindelijk werd het hele systeem afgeschaft. Nederland was daar heel laat mee zoals bekend."

Beperkte kennis

"De kennis van het slavernijverleden is beperkt. Dat geldt in zekere mate voor de nakomelingen van tot slaaf gemaakte mensen, maar vooral voor de rest van de bevolking. Vaak weet men niet veel meer dan de negerhut van oom Tom. Veel mensen in Nederland denken dan ook dat het een specifiek Noord-Amerikaans fenomeen is. 'Zo zijn wij Nederlanders niet', wordt al snel gedacht.

Daarom richten wij ons als instituut NiNsee (zie kader) ook op de hele Nederlandse bevolking. De afgelopen jaren is er al veel bereikt. Er is veel meer belangstelling voor en begrip van het Nederlandse slavernijverleden. We kunnen niet doen alsof er geen racisme of achterstelling meer is, maar er is vooruitgang. De van oorsprong Afrikaans-Surinaamse en Afrikaans-Antilliaanse bevolking in Nederland weet wat ze wil en hoe ze dat willen. Maar het is nog steeds maar een kleine groep die verder op de maatschappelijke ladder kan komen. Een groot deel zit nog onderaan.

Dat geldt natuurlijk niet alleen in Nederland; ook elders staan te veel nakomelingen van de uit Afrika afkomstige slaven op de onderste treden van de maatschappelijke ladder. De verkiezing van Obama is natuurlijk fantastisch voor iedereen met een Afrikaanse achtergrond. Maar het kan ook het beeld geven dat er nu geen probleem meer is. Dat iedereen met een dergelijke achtergrond of een donkere huidskleur als hij of zij maar wil alles kan bereiken. Dat is natuurlijk niet zo. Er is nog wel degelijk een glazen plafond waar maar weinigen doorheen kunnen breken.

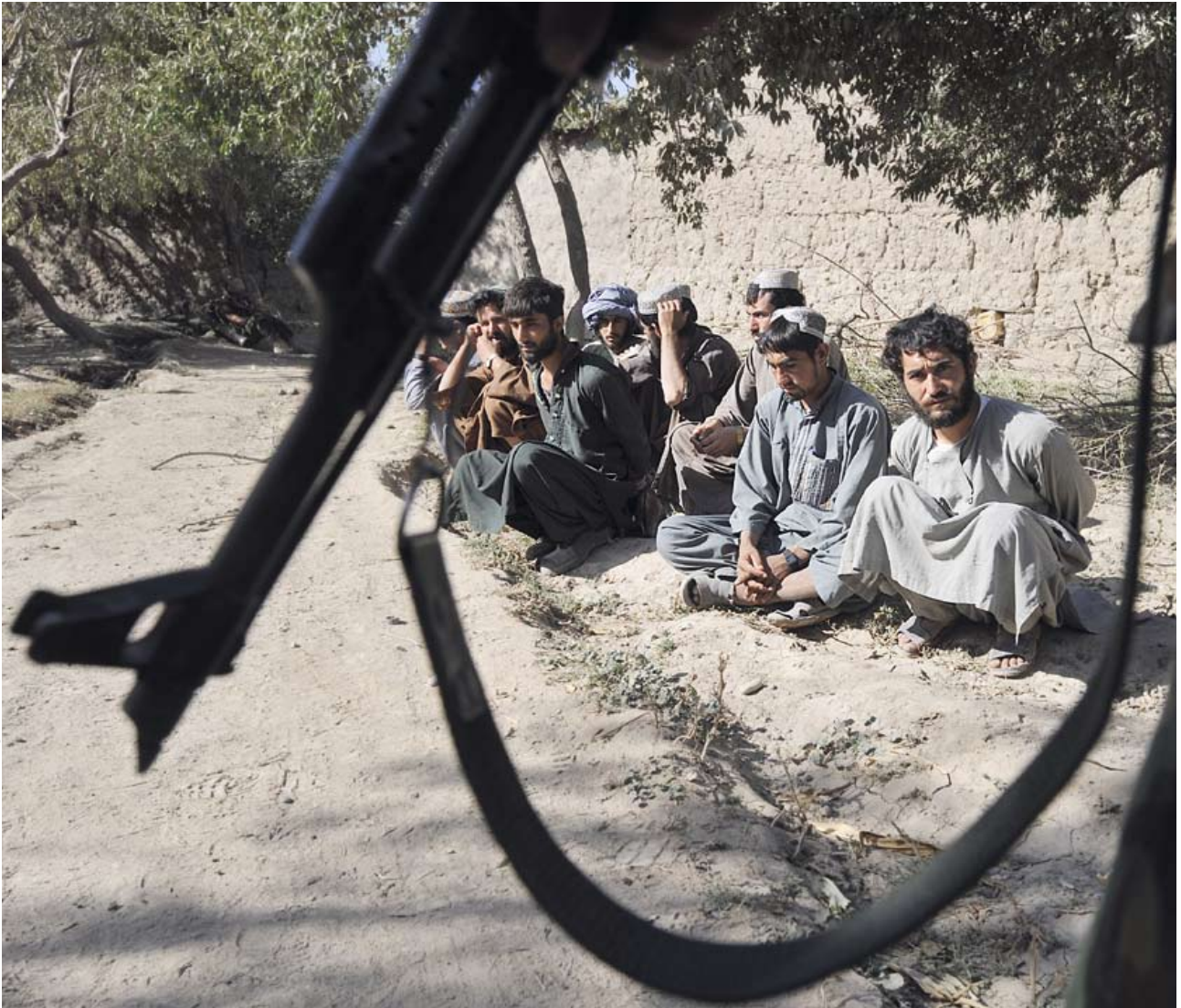
In die zin is de emancipatie van deze bevolkingsgroep nog niet voltooid en is er nog veel te doen voor er werkelijk van gelijke kansen en mogelijkheden sprake is. Pas dan zal het slavenverleden werkelijk verwerkt zijn en werkelijk verleden zijn."

Het NiNsee 'Nationaal Instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis' werd opgericht op initiatief van een tiental Surinaamse, Antilliaanse en Ghanese organisaties die waren verenigd in een landelijk platform. Dit platform bewerkstelligde een slavernijmonument en een Instituut: het NiNsee.

Het NiNsee is een kennis- en expertisecentrum; het organiseert bijeenkomsten en tentoonstellingen en brengt publicaties uit. Het NiNsee is de organisator van de jaarlijkse nationale slavernijherdenking in het Oosterpark. In dit park staat ook het slavernijmonument. Meer informatie: www.ninsee.nl.

WAAROM ZIJN WE IN AFGHANISTAN?

Tekst: Karel Koster

Jeroen Oerlemans/Hollandse Hoogte

Waarom zijn we in Afghanistan? Een zelfde vraag werd in 1968 door de schrijver Norman Mailer aan de Amerikaanse regering gesteld met betrekking tot de guerrillaoorlog in Vietnam en werd al snel campagneleus voor de Amerikaanse anti-oorlogsbeweging. De omstandigheden in Afghanistan zijn heel anders, maar het gaat ook hier om een guerrillaoorlog gericht tegen een groepering – de Taliban – die ontegenzeggelijk de steun geniet van een deel van de bevolking. De recente conferentie in Den Haag, die publicitair een groot succes was voor minister Verhagen, verandert niets aan deze werkelijkheid. Het antwoord op de vraag blijft cruciaal.

Guerrilla en contraguerrilla

De verwarring over 'het hoe en waarom' van Afghanistan wordt vergroot door een misvatting over de kernconcepten van een guerrillaoorlog. Dat komt tot uiting in het 3D-concept van de regering: Diplomacy, Development and Defence (diplomatie, ontwikkeling en veiligheid). Daarmee kijkt ze uitsluitend vanuit het militaire perspectief van de contraguerrilla naar 'diplomatie': namelijk als

een manier om de steun van de bevolking te winnen, door hun *hearts and minds* te bereiken. Diplomatie wordt hierbij ontdaan van haar ware aard: het onderhandelen van twee strijdende partijen met verschillende politieke doelen om tot een aanvaardbaar compromis te komen. Daarmee vermijdt men tegelijk het debat over de politieke oorlogsdoeleinden. Ook het incorporeren van het hulpbeleid (zelfs via onafhankelijke NGO's als Artsen

zonder Grenzen en Healthnet) wordt gezien als onderdeel van de operaties van het leger tegen de guerrilla. Samen met de 'inktvlakstrategie' zijn deze 3D- en *hearts and minds*-concepten principes van contraguerrilla-oorlogsvoering, die aan het thuisfront verkocht worden als wederopbouw. Daarbij worden de collectieve herinneringen van het Nederlandse leger aan haar vorige grootschalige contraguerrilla-campagne tegen onafhankelijkheidsstrijders in Nederlands Indië ingezet, evenals de ervaringen van het Amerikaanse leger in Vietnam.

Invloed

Het succes van de missie hangt af van de relatie tussen de bevolking en de militaire- of politiemacht in een bepaalde regio. Daarbij is veelal beslissend of er een permanente bestuurlijke vertegenwoordiging is van het centrale gezag, of dat plaatselijke machthebbers of de Taliban de belangrijkste invloed uitoefenen. Deze situatie verschilt over heel Afghanistan. De zekerste indicatoren van bestuursinvloed, te weten de mogelijkheid om belastingen te heffen, scholen op te zetten en het verkeer op de wegen te contro-

EMANCIPATIE IN AFGHANISTAN

De oorlog in Afghanistan werd deels gerechtvaardigd met de stelling dat het Talibanregime verdreven zou worden, een regime waarbij vrouwen stelselmatig onderdrukt werden. Hoe staat het met de emancipatie van vrouwen, bijna 8 jaar nadat de Taliban uit de macht werd verdreven?

President Karzai ondertekende in april een speciale familiewet die iedere Shiitische vrouw in Afghanistan onder andere verplicht de seksuele verlangens van haar echtgenoot te vervullen. Onder veel internationale druk zegde Karzai toe de wet iets te veranderen. Dat is gebeurd, maar volgens mensenrechtengroepen is nog onduidelijk in hoeverre de amendementen een echte verbetering zijn.

P. Jamila is een Afghaanse vrouwenrechtenactiviste. Zij zegt over de familiewet: "Naar mijn mening beperkt het wetsvoorstel betreffende familierecht van Sjiiitische moslims, die verkrachting binnen het huwelijk niet langer strafbaar stelt, de bewegingsvrijheid van vrouwen ernstig beperkt. Dit vormt duidelijk een schending van vrouwenrechten in Afghanistan. Ook zal die wet niet zonder gevolgen voor andere groepen vrou-

wen kunnen blijven; deze wet veroorzaakt meer geweld en discriminatie tegen vrouwen in de maatschappij."

"Onder vrouwen emancipatie versta ik dat vrouwen gelijke rechten en kansen hebben op het gebied van onderwijs, werk en gezondheid. Ook moeten zij gelijk zijn voor de wet en kiesrecht kunnen uitoefenen. Kortom dat er niet alleen gelijkheid bestaat op papier, maar dat het zich ook in de praktijk uit. Geen woorden maar daden dus."

HOE GEËMANCEPEERD ZIJN VROUWEN IN AFGHANISTAN?

Jamila: "Het niveau van emancipatie onder Afghaanse vrouwen hangt af van waar zij wonen en uit welke milieu zij komen. De verschillen zijn gevormd door traditie, cultuur en de economische ontwikkeling van deze gebieden. De statistieken van de VN over de betrokkenheid van vrouwen in de politiek laten grote verschillen provincies zien (van 1 procent in Paktika tot 37 procent in Badakhshan). Zulke verschillen gelden niet alleen voor de betrokkenheid van vrouwen in de politiek, maar ook voor het onderwijs en andere sociale en culturele activiteiten waarin vrouwen in het algemeen deelnemen."

"Afghanistan is een vrij ingewikkeld land. Men kan de verschillende

leren, vormen vermoedelijk de basis voor de veiligheidsinschattingen die bij de VN-organisaties in Afghanistan worden gemaakt om te bepalen of men veilig kan rondreizen of werken in een bepaald gebied. De mate van die bestuurlijke invloed is afhankelijk van de directe sociaal-economische en culturele belangen die voor de bevolking spelen. Daarbij is de papaverooft cruciaal, omdat die vaak de belangrijkste bron van inkomsten vormt. Deze is zo belangrijk dat allerlei betrokken partijen, van de boeren zelf tot de Taliban, van plaatselijke politie tot al dan niet georganiseerde misdaad (plaatselijke krijgsheren) en van transportfirma's tot de centrale regering (vergunningen, wegblokkades, patrouilles aan de grens) betrokken zijn bij het verbouwen, verwerken en transporteren van de immense oogsten papaver naar de buitenlandse, veelal westerse markten. De invloed van al deze groeperingen en instituties op de bevolking, meer nog dan de militaire beheersing van een bepaald geografisch gebied, is van beslissend belang.

En controle

De NAVO en de Nederlandse regering houden stug vol dat de strijd gewonnen kan worden. De vooronderstelling daarbij is dat het Afgaanse regeringsleger de NAVO-troepen in de gebieden waar het grootste deel van de bevolking woont, kan vervangen en een bestuursstructuur kan ondersteunen die vanuit de hoofdstad wordt gecontroleerd. Dat is de laatste maanden her en der gelukt, zij het steeds met de steun van de westerse troepen. Maar wie heeft de meeste invloed en waar? Onafhankelijke rapporten zoals die van de VN, suggereren dat grote delen van zuid-Afghanistan in ieder geval niet onder controle van ISAF staan. Dat werd bevestigd door het toenmalige hoofd van de Amerikaanse inlichtingendiensten Michael McConnell tegenover een Senaatscommissie eind februari 2008: 30 procent van zowel land als bevolking werd gecontroleerd door de regering, 10 procent door de Taliban en 60 procent door plaatselijke macht-

hebbers, zoals stamhoofden, plaatselijke religieuze leiders en georganiseerde criminaliteit. De controle over een groot deel van Afghanistan is op zijn minst omstrede. In zo'n situatie, stelt de Israëlische militair expert Van Creveld, zijn er slechts twee 'oplossingen' mogelijk: het regeringsleger (in dit geval dus ook de NAVO) moet zeer intensief en jarenlang te voet patrouilleren om de veiligheid te creëren die noodzakelijk is voor bestuurlijke stabiliteit. Of het moet met immense wreedheid optreden waarbij in feite door terreur controle over de bevolking wordt afgedwongen. In het eerste geval zijn er over een langdurige periode verliezen te incasseren, iets dat door de westerse binnenlandse politiek niet wordt geaccepteerd en al helemaal niet zonder een zekere overwinning. Volgens gangbare vuistregels is bovendien voor een langere periode een troepenmacht noodzakelijk die ongeveer 12 keer zo groot is dan de guerrilla. Die verhouding is nog lang niet bereikt en veronderstelt een homogeen regeringsleger en betrouwbare politiemacht. Geen van beiden bestaan in Afghanistan. Voor de tweede mogelijkheid zijn er aanwijzingen dat door commando-eenheden van ISAF inderdaad 'onthoofdingmissies', gericht op het doden van de leiders en middenkaders van de guerrilla's worden uitgevoerd. Aan dit optreden zijn echter grenzen, bepaald door de publieke opinie van het thuisfront (mits geïnformeerd door de media).

De NAVO-strijdkrachten maken ook grootscheeps gebruik van vuurkracht op afstand: artillerie, luchtbombardementen en beschietingen, waarbij het vermijden van eigen doden en gewonden een cruciale rol speelt. De burgerdoden die daarbij altijd vallen zijn voor de bevolking een vorm van terreur. Net als de huiszoekingen bijvoorbeeld, als er sprake is van een sterke Taliban-aanwezigheid. Of in een andere vorm: het ingrijpen in de religieuze en culturele gebruiken (zoals onderwijs voor meisjes) met een beroep op de universele rechten van de mens. De religieuze factor (de 'kruistocht van christe-

gezichten van vrouwen zien, die soms een paradoxale indruk geven. Enerzijds drie vrouwelijke kandidaten voor de presidentverkiezing en duizenden vrouwen die zich verbinden aan de Campagne '50%', die benadrukt dat de helft van de bevolking vrouw is. Anderzijds vrouwen die worden vermoord, verminkt, verkracht en ontvoerd door de fundamentalistische krijgsheren, drugshandelaars en hun mannelijke gezinsleden. In de provincie Kandahar worden schoolmeisjes met zuur in het gezicht gegooid en vrouwelijke politieagenten en vrouwelijke activisten worden vermoord. In de oostelijke provincie Nigarhar werd een moeder met vier kinderen zes keer, eerst door haar man en later door andere mannen, verkocht."

IS DE SITUATIE VOOR DE VROUWEN BETER GEWORDEN NA DE VAL VAN TALIBAN?

"Door de val van de Taliban is de situatie in Afghanistan duidelijk veranderd. Niet systematisch, maar in de laatste jaren is er hier en daar iets positiefs georganiseerd. Maar huiselijk geweld en openbaar geweld maken het leven voor de meeste vrouwen vreselijk zwaar. Zelfverbranding en van huis vluchten zijn passieve vormen van zelfverdediging. Geweld vanwege traditie, religie en wetten komt heel vaak voor. Door de aanwezigheid van een corrupte regering waarvan krijgsheren deel uitmaken, worden vrouwen onder onmenselijke druk gezet. Zij hebben veel gezegd in de regering, in het parlement en bij justitie. Dit maakt de weg voor vrouwen om iets waar te

maken heel zwaar. Maar toch doen de vrouwen vreselijk hun best om zich in deze strijd niet gewonnen te geven."

"De effecten van de oorlog voor de vrouwenemancipatie in Afghanistan zijn ontzettend groot en onvoorstelbaar. Door het verwoesten van fabrieken, scholen, ziekenhuizen en woonwijken werden en worden vooral kinderen en vrouwen ontheemd. De vrouwen in Afghanistan hebben niet alleen de vernietigende kracht van de oorlog meegemaakt maar zij hebben ook het afschuwelijke religieuze en rechtse karakter van de oorlog in Afghanistan geproefd. Die haat en verwoestende kracht van discriminatie en geweld van onze arme, traditionele en patriarcale maatschappij komen naar boven. Daarom zien we nu afschuwelijke beelden van geweld en discriminatie tegen vrouwen. Tegelijkertijd zijn de vrouwen ook al hun rechten en statussen kwijtgeraakt. Helaas heeft de vrouwenemancipatie in de verschillende strategieën van verschillende landen een politiek karakter gekregen.

WAT MOET ER GEBEUREN OM EMANCIPATIE ECHT TE BEVORDEREN?

"Ten eerste: armoedebestrijding. Door armoede onder de eenvoudige bevolking loopt men over naar de Taliban. Ten tweede: meer dialoog. En ten derde: minder geweld en minder wapens; emancipatie van vrouwen heeft geen kans zonder veiligheid voor vrouwen."

lijke troepen tegen ware gelovigen’) speelt daarbij een rol, plus de basale afkeer van vreemdelingen die aantoonbaar een beslissende invloed hebben op de samenstelling van de regering en de bestuursstructuur. Tenslotte is er de directe aanslag op de inkomsten van de mensen als die afhankelijk zijn van de papaverooft.

Tegelijk is er de permanent stroom van nieuwe rekruten uit het grensgebied met Pakistan en een moeilijk te definiëren invloed van buitenlandse jihadi’s. Deze zaken gezamenlijk maken een overwinning zo goed als onmogelijk, zelfs niet na tientallen jaren strijd.

De Great Game

Als we terugkeren naar de vraag waarom we in Afghanistan zijn, moeten we ons oor te luister leggen in de wereld van strategen, opiniemakers en denktanks. Daar heeft men het niet over de ‘oorlog tegen terreur’, daar spreekt men van een herleving van de negentiende eeuwse *Great Game* om invloed te winnen in centraal Azië. Bij die gedachte is Afghanistan een bruggenhoofd en uitvalsbasis voor interventie in centraal Azië, evenals een doorvoerroute voor olie en gas, voor de markten in de geïndustrialiseerde wereld. In de Nederlandse publieke discussie is weinig terug te vinden van deze verdergaande doelstellingen.

Om het politieke draagvlak te creëren was het noodzakelijk om het doel te definiëren als een wederopbouwmissie. Voor de Nederlandse politiek bestaan formeel geen geopolitieke belangen, slechts handhaving van de internationale rechtsorde en ‘bestrijding van het terrorisme’. De officiële discussie gaat dus slechts over de mate waarin de missie nog ‘opbouwend’ is en over de mate van militaire effectiviteit tegen de Taliban.

In Uruzgan wordt opgebouwd, terwijl elders wordt gevoch-

ten. De scheiding in terminologie is al verwarrend, de geografische scheiding die wordt aangebracht tussen Uruzgan en de rest van Afghanistan is gewoon onterecht. Hiermee wordt de interne politieke discussie in Nederland geprojecteerd op de verhoudingen in Afghanistan. Maar in een guerrillaoorlog is het van immens belang om over de bredere politieke context van de oorlog te praten. Doordat de strategische politieke discussie niet aan de orde komt, gaan de debatten grotendeels over deelaspecten van de oorlog en wordt het straks gemakkelijker voor de regering om een verder verblijf van Nederlandse troepen in Afghanistan mogelijk te maken. De toezegging om de leiding in de provincie Uruzgan in 2010 op te geven, sluit zo’n langer verblijf niet uit.

De druk om meer troepen in te zetten wordt opgevoerd, zeker nu er ook in Pakistan een escalatie van de strijd plaatsvindt. De twee oorlogstonelen zijn immers nauw met elkaar verbonden. Helaas valt te verwachten dat het beleid van de regering-Obama, die denkt door uitbreiding van het aantal troepen een oplossing af te dwingen, in Nederland de doorslag zal geven. De steeds grotere inzet van troepen en de directe vereisten van de contraguerrilla-oorlog zullen een situatie scheppen die niet meer te onderscheiden valt van kolonialisme. De Taliban-propaganda over de ‘westerse kruisvaarders’ zal dan op vruchtbare bodem vallen. Dat wordt vermoedelijk goed gezien door de Duitse regering en die van andere NAVO-lidstaten, die in tegenstelling tot Nederland weigeren om in het oorlogsgebied in Afghanistan te opereren.

Niet alleen moet de vraag ‘waarom zijn we in Afghanistan?’ centraal staan in het debat in Nederland, maar eigenlijk ook de vraag: willen we van Afghanistan een nieuwe permanente kolonie maken omwille van de *Great Game*?

Dit artikel verscheen in juni 2009 op Grenzeloos.org

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 47

De Tachtiger Frank van der Goes over 'socialistische esthetiek'

SOCIALISTEN EN KUNST

De relatie socialisten en kunst was niet zelden problematisch. Het zou hen alleen gaan om de materiële bestaansvoorwaarden als kiesrecht, loon en huisvesting. Kunst zou dan vooral iets luxueus zijn, meer voor de culturele elite en rijke bourgeoisie dan voor arbeiders. De stalinistische massacultuur in de vorm van het socialistische realisme was het ultieme voorbeeld van de verstikking van de creatiemogelijkheden van de individuele kunstenaar. Al ging hier een kortstondige periode van bloei van het artistieke leven in het nog prille bolsjewistische Rusland aan vooraf. Enkele decennia eerder ontpopte de toen nog sociaal-liberale beurshandelaar en toneelcriticus Frank van der Goes (Amsterdam, 13 februari 1859 – Laren, 5 juni 1939) zich als één van de belangrijkste voortrekkers van de letterkundige vernieuwingsbeweging van de Tachtigers en meanderde van de Radicaal richting het socialisme. Het artikel 'Over socialistische esthetiek' vormt een fraai voorbeeld van een visie op kunst die nog steeds bruikbaar is.

Tweede Gouden Eeuw

In de jaren tachtig van de negentiende eeuw bloeide het culturele leven in de hoofdstad op. Het voortgezet en universitair onderwijs werd krachtig uitgebreid en verbeterd. De muziek, het toneel en de schilderkunst maakten een grootse ontwikkeling door. Deze zogenaamde tweede Gouden Eeuw was tevens een periode van een groeiende arbeidersbeweging, die voor jonge intellectuelen spannend was. Het symboliseerde voor deze 'dandy's' de armoede, de opstandigheid en het geweld. Zonder zich aan te sluiten bij de in hun ogen wat vulgaire arbeidersbeweging, radicaliseerden de jonge denkers en kunstenaars waarbij ze zich afzetten tegen de heersende politieke elite en tradities.

In 1881 richtten Frank van der Goes, Frederik van Eeden en enkele anderen, het genootschap Flanor op. De literaire kring kwam regelmatig bijeen in De Karseboom in de Amsterdamse Kalverstraat, waar 'haantjesbier' werd geschonken. Enkele jaren later, in 1885, stichtten zij 'De Nieuwe Gids', samen met de andere Flanorleden Willem Kloos, Albert Verwey en Willem Paap. In dit

orgaan van de Tachtigers ging het pleidooi voor een vernieuwing in de literatuur samen met een radicaal-liberale maatschappijkritiek.

Biernomaden

Deze vernieuwing werd vurig bediscussieerd onder het genot van bier en in de nevel van tabaksrook in kroegen in de Amsterdamse Warmoesstraat, waar Van der Goes, Willem Treub en literatoren en kunstenaars als Frederik van Eeden, Lodewijk van Deyssel, Jan Veth en George Hendrik Breitner vaak te vinden waren. Dit gemêleerde gezelschap van radicalen en kunstenaars vormde de bohémien-scene van de 'biernomaden', zo genoemd omdat ze van kroeg naar kroeg trokken op zoek naar het beste gerstenat.

Het was dit gistende milieu van waaruit rond de eeuwwisseling verschillende politieke stromingen zouden ontstaan. Hartstochtelijke vriendschappen zouden ten prooi vallen aan scherpe polemieken. De vernieuwing op artistiek vlak viel niet altijd samen met een revolutionaire opstelling op politiek vlak. Moest het primaat liggen bij het gevoel of bij het hart? Of boden wetenschap en ratio een weg vooruit?

Bovendien, wat moest men denken van de rol van het kiesrecht bij de verheffing van het volk? Hoe verhiel kunst en socialisme zich tot het individu en de gemeenschap?

De Tachtigers en de arbeiderszaak

In 1886 verwierf Van der Goes in het hele land bekendheid met zijn brochure Majesteits-schennis (Het geding tegen den heer F. Domela Nieuwenhuis). Hierin hekelde hij de politieke tendens van de eis van het Openbaar Ministerie tegen de socialistenvoorman Domela Nieuwenhuis; een jaar celstraf wegens een ten onrechte aan hem toegeschreven antimonarchistisch artikel in het socialistische tijdschrift Recht voor Allen. Van der Goes ontwikkelde samen met zijn vriend Lodewijk van Deyssel sympathie voor Domela en de arbeiderszaak.

Het pamflet leidde tot woedende reacties. Van der Goes kreeg ontslag bij de toneelschool waar hij onbezoldigd les gaf en collega's en bezoekers van de effectenhoek van de Amsterdamse beurs joegen hem het gebouw uit.

De beweging voor literaire vernieuwing vond aansluiting bij een maatschappelijke beweging voor sociale vernieuwing. Zo nam de vrijdenker en kritisch schrijver Multatuli het eveneens op voor Domela Nieuwenhuis. Bijna alle Tachtigers hebben nog tijdens Multatuli's leven op de een of andere wijze hun ontzag voor hem uitgesproken. Van der Goes was in 1881 secretaris van de Multatuli-Commissie en zou in 1882, samen met Paap, volop bezig zijn met het Huldeblijk voor deze schrijver.

Van der Goes werd actief in de Amsterdamse radicaal-liberale vereniging 'De Unie', die ijverde voor het algemeen kiesrecht en evenredige vertegenwoordiging. Paap was ondertussen afgestudeerd als jurist en gold in die tijd als de voornaamste advocaat van vervolgd socialisten.

Politieke meningsverschillen

Het kon niet uitblijven of de tegenstellingen op politiek vlak onder de literatoren van het heterogene gezelschap rond De Nieuwe Gids moesten leiden tot conflicten. In de zomer van 1888 ontstond een verwijdering tussen Frederik van Eeden en Van der Goes. De eerste liet zich laatdunkend uit over de politieke radicalisering van zijn redactiegenoot. Van Eeden bood daar in eerste instantie nog zijn verontschuldiging voor aan en de kou leek uit de lucht. De herdenking in 1889 van de Franse Revolutie van honderd jaar eerder bracht de radicaliserende Van der Goes tot de opvatting dat alleen de arbeidersbeweging in staat was om de idealen van het liberalisme te verwezenlijken.

Het hart of het hoofd?

In 1889 woedde in De Nieuwe Gids een debat tussen Van Eeden en Van der Goes over de vraag in hoeverre sociale evolutie een kwestie van verstand of van gevoel was. De aanleiding vormde de eerder gememoreerde lofzang van Van der Goes op de verworvenheden van de Franse Revolutie, die volgens hem het gevolg waren van de wetenschap en de vermeerdering van kennis. De romanticus Van Eeden was het hier niet mee en legde de nadruk op gevoel in de sociale evolutie. Spoedig ontstond een felle polemiek tussen Van der Goes en Van Deyssel – waarbij ook Van Eeden en Willem Kloos betrokken raakten – over *Looking Backward*, de toekomstroman van de Amerikaanse schrijver Edward Bellamy uit 1888. Het boek was onder de titel 'In het jaar 2000' vertaald door Van der Goes. Volgens Van Eeden miskende Van der Goes de mystieke kern van het leven en daarmee ook de solidariteit met de medemens. Tevens verweet Van Eeden Van der Goes het

verwaarlozen van de rol die de schrijver in deze ontwikkeling speelt: "Het zijn dan ook wel degelijk poëten geweest die het eerst hebben gezegd: 'dit is onrecht!' Niet door betoogen, maar door sterke, zuivere, oprechte expressie van zielsaandoening is het socialisme in de wereld gekomen." Zijn vroegere vriend Van der Goes meende dat Van Eeden blijk gaf van utopisme en van een burgerlijke levensbeschouwing door voorstander te zijn van particulier initiatief. Inderdaad had de gevoelsocialist Van Eeden een grote afkeer ontwikkeld van wat hij zag als dogmatisch socialistisch en marxistisch denken. Kloos ontwikkelde zich steeds meer richting antisocialistisch individualisme. Van der Goes sloot zich in 1891 na wat aarzelingen dan toch aan bij de door Domela Nieuwenhuis aangevoerde Sociaal-Democratische Bond (SDB) om daarna binnen een jaar weer gedwongen afscheid te nemen na een reeks van conflicten. Na zijn roeyement in 1892 bleef hij de SDB volgen en pleitte van buitenaf voor een heroriëntatie van de koers in de richting van parlementaire agitatie. Toen hij in 1892 het woord gevoerd had op een werklozendemonstratie werd hij opnieuw als oproerkraaijer van de Beurs geweerd. Ditmaal was het definitief. Financieel gesteund door enkele vrienden wijdde hij zich sindsdien geheel aan de praktische en theoretische werkzaamheden van de sociaal-democratische beweging. Nadat de SDB op zijn congres in 1893 elke vorm van parlementarisme afwees, richtte hij als een van de twaalf apostelen in 1894 de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) op. Niet alle Tachtigers maakten dezelfde keuze. Frederik van Eeden startte nabij Bussum met een groep medestanders de alternatieve leefgemeenschap Walden. De SDB verdween en de daaruit onstane vrije socialisten en sociaaldemocraten van de SDAP grepen regelmatig terug op de literaire vernieuwingen van de Tachtigers. Een andere, betere maatschappij zou tenslotte niet alleen voortkomen uit een radicale sociaal-economische

verbetering van de positie van de arbeiders, maar tevens uit een culturele verheffing. De marxist Van der Goes bleef nog lang actief in de sociaal-democratie, maar voelde zich daar begin dertiger jaren steeds minder thuis. In 1932 sloot hij zich aan bij de revolutionair-socialistische beweging.

Brood en rozen

Kunst en cultuur zijn van eminent belang, zowel voor de ontwikkeling van ieder individu als voor de samenleving in zijn geheel. Wat mooi is uit het verleden en wat mooi is in het heden, daarover zullen de meningen blijven verschillen. Onder het neoliberalisme wordt cultuur naar de rand gedreven. Waardevol is vervangen door succesvol en succesvol staat synoniem voor winstgevend. Cultuur als vermaak, als een handelswaar, als business. In deze visie is slechts wat verkoopt de moeite waard.

Actieve socialisten als Van der Goes, maar ook 'latere Tachtigers' als Herman Gorter en Henriette Roland Holst dragen bij aan onze kennis over socialistische kunstopvattingen en over cultuurspreiding.

Gelukkig besteedt de Socialistische Partij hieraan veel aandacht: niet alleen 'bread and butter issues', maar ook kunst, cultuur en genieten van het leven. De jaarlijkse festivals die de SP organiseert zijn hier een kenmerkend voorbeeld van.

Daarbij blijft het voor socialisten essentieel om de drempels weg te nemen die gewone mensen weerhouden van participatie aan kunst en cultuur. Bovendien dient de kunstenaar in staat gesteld te worden tot het in volle vrijheid produceren daarvan, met het perspectief van een radicale verandering van de maatschappij. Een noodzakelijke voorwaarde hiervoor is het opheffen van gebrek in de maatschappij en bij de kunstenaar als producent. De persoonlijke groei van het individu kan dan ook het beste gedijen onder het gezamenlijk bezitten en gebruiken van de productiemiddelen. Socialisme en kunst sluiten elkaar niet uit, maar vormen een vruchtbare combinatie waaruit nog veel moois kan bloeien.

STUDIES IN SOCIALISME

I. OVER SOCIALISTISCHE AESTHETIEK

DOOR F. VAN DER GOES

Antwoord aan L. van Deyssel.

[...] Er zal altijd een mooi en een lelijk blijven, de kunstenaars zullen blijven de mensen die dit onderscheid het sterkst voelen en dus het beste kunnen uitdrukken; van de tegenwoordige samenleving vinden wij dit lelijk en dat mooi, omdat de samenleving die wij ons verbeelden, er zus en zo uitziet. De afschaffing van huishoudelijk gebrek, de invoering van die onbelangrijke maar onontbeerlijke gelijkheid, die voedsel en dekking voor het lijf van ieder mens in elke begeerde hoeveelheid en soort verkrijgbaar stelt, achten wij, minder directe verfraaiing van het menselijk bestaan dan wel onmisbare voorwaarden om van een menselijk bestaan te kunnen spreken; en het zou met de mensen al zeer ellendig gesteld moeten zijn, als de pessimisten gelijk hadden en de wereld een dodelijk-vervelende plaats en een voor het hoger leven onvatbare samenkomst zou worden, enkel omdat iedereen verzadigd zou wezen en niemand meer de slaaf van een ander....[...]

Vergeef mijne breedsprakigheid - maar ik herhaal dat Socialistische Esthetiek enkel beduidt dat ten aanzien van de openbare samenleving, de socialisten, met behoud van de orthodoxe leer omtrent het wezen van schoon en onschoon, de oude sentimenten van lelijk en mooi gaandeweg vervangen. Ten aanzien van de openbare samenleving, zeg ik, niet van de particuliere of intieme, en ook niet ten aanzien van kunst, het door mensen gemaakte. Een mooi loflied van den oorlog, van de onverdraagzaamheid, van de aristocratie; van welk verschijnsel of sentiment ook van het ancien régime, zullen zij niet lelijk vinden. Het menselijk bewustzijn is al zoo ontwikkeld, dat wij, om nieuwe plaatsen te maken, geen beeldstormers behoeven te zijn; er is

plaats voor de oude en voor de nieuwe in de hallen van onze verbeelding; wij weten dat de nieuwe ons mooi zijn en de oude het mooi van vroeger, dat een wonderbaar werktuig van onzen geest ons in staat stelt nog te waarderen. Zoolang de mensen nog weinig bewustzijn hebben, menen zij dat hún mooi niet is een aanwinst van het verzamelde mooi op de wereld, een uitbreiding van de collectie die zij te danken hebben aan de verbetering van de werktuigen waarmee zij een diepere laag van het leven hebben ontgonnen, - maar zij menen dat nu húnne vondsten al het andere en overige te niet doen en lelijk maken. Zoo hebben de Christenen gewoed tegen de Heidense beschaving, de Protestanten tegen Katholieke kunst en de democraten in sommige tijden en streken tegen de verfijning van de aristocratie. Maar tegenwoordig heeft zich bij de mensen een vaardigheid ontwikkeld om achterwaarts en voorwaarts te zien, die nieuw is, en wij passen wel op dat er geen oude en kostbare vazen van den schoorsteen vallen elke keer als wij met een nieuw ornament thuis komen.... Zodat, voor de laatste maal, Socialistische Esthetiek geen bedreiging is dat wij de artiesten zullen overvallen met een revolutie in hunne ateliers; alleen durven wij vragen, als, hoe lomp waarschijnlijk ook in het begin, wij uit de taaië klei van het menselijk samenleven, eens een poppetje hebben gefatsoeneerd dat er anders uitziet dan tegenwoordig, wat zij er van vinden, zonder te rekenen dat de vermoeidheid van onze handen in aanmerking worde genomen. Als wij een andere maatschappij hebben gemaakt, zullen wij de artiesten beleefd uitnodigen eens te komen kijken of het hun bevalt, het laatste woord is altijd aan hen. Wij zullen aan geen nieuwe

Esthetica onze vingers gaan branden, wij staan voor vuren die reeds heet genoeg zijn. [...]

Socialisme staat tegenover Anarchie en tegenover Kapitalisme; het gezamenlijk bezitten en gebruiken van de arbeidsmiddelen, tegenover het ordeloos arbeiden met middelen die door een kleine groep van kapitalisten wordt geëxploiteerd. Het is een zeer platte opvatting van Individualisme wanneer men daarin het omgekeerde van Socialisme bespeurt. Individualisme, de leer dat iedere individualiteit in de wereld zoo veel mogelijk gerespecteerd moet worden, Individualisme, de zorg voor de onafhankelijke ontwikkeling van ieders beste eigenschappen, Individualisme, de liefde voor het grote en hoge in de mensenziel, Individualisme, de erkenning van het Persoonlijke, de lof van het bestierend-menselijke, de eerbied voor het buitengewone, Individualisme kan alleen waarlijk bloeien en verwezenlijkt worden in een socialistische maatschappij. [...]

De Nieuwe Gids, jaargang 6 (1891),
p. 369-404

Ron Blom is historicus en secretaris
van de Actieve Ledengroep van de SP
in Amsterdam Zuidoost. Hij werkt aan
een biografie over Van der Goes.

DE EMANCIPATIE VAN DE FACTOR ARBEID

JAN MARIJNISSEN
Voorzitter SP

Zoals het woord kapitalisme al aangeeft, is de factor kapitaal bovengeschikt aan de factor arbeid. Dit betekent dat bij alle strategische afwegingen in de economie het winst-oogmerk van de kapitaalverschaffer centraal staat. Omdat dat onvermijdelijk leidt tot excessen, hebben we regels opgesteld. Zo wordt de door de werkgevers en werknemers overeengekomen CAO door de overheid algemeen verbindend verklaard voor de hele sector. Daarmee wordt oneerlijke concurrentie tegengegaan en ontstaat er een gelijk speelveld, terwijl de rechten en het loon van de werknemer zijn veiliggesteld. Er zijn ook milieuregels waar de bedrijven zich aan moeten houden en hun producten moeten aan bepaalde eisen voldoen. De democratisch gelegitimeerde overheid stelt de marges vast waarbinnen de private economie zijn gang mag gaan.

Maar omdat er in bepaalde sectoren geen sprake is van een echte en vrije markt (zoals die wel bestaat voor schoenen bijvoorbeeld), of omdat er te belangrijke waarden in het geding zijn, heeft diezelfde overheid bepaald dat die sectoren behoren tot het publieke domein. Denk bijvoorbeeld aan de watervoorziening, het riool en de waterzuivering. Maar ook aan de politie, de rechterlijke macht en het Openbaar Ministerie. Het openbaar vervoer, de gas- en elektriciteitsvoorziening en het loodswezen hadden lange tijd de zelfde status, maar zijn, zoals bekend, geprivatiseerd en de geliberaliseerde markt opgestuurd. De overheid heeft altijd een grote invloed gehad op het onderwijs en de zorg. Deze sectoren worden gefinancierd uit belasting- en premiegelden. In deze sectoren is de uitvoering uitbesteed aan rechtspersonen die onderworpen zijn aan strikte regels.

De emancipatie van de factor arbeid heeft voor een belangrijk deel vorm gekregen door middel van het algemeen kiesrecht. Via dat kiesrecht, waarbij elke stemt telt en evenveel waard is als elke andere stem, wordt een democratisch gelegitimeerde overheid (regering en parlement) gevormd die de vrije markt aan regels onderwerpt en sommige delen van de samenleving vrijwaart van de markt. Daar neemt de overheid ten behoeve van het algemeen belang of het belang van het individu (leerling, bejaarde, patiënt, cliënt) het heft zelf in handen.

Blijven over de verhoudingen binnen de bedrijven. Daar is de macht van de factor kapitaal nog vrijwel absoluut. Natuurlijk, bedrijven met meer dan vijftig werknemers moeten een Ondernemingsraad hebben, maar die heeft weinig macht en dus weinig te vertellen. De reputatie van de onder-

nemingsraden is zo slecht, dat het vaak moeilijk is om kandidaten voor het lidmaatschap ervan te vinden. Dan is er nog zo iets als een 'werknemerscommissaris' binnen de raad van commissarissen van de wat grotere ondernemingen, maar die verkeert weer in zo een geïsoleerde positie dat hij ook weinig kan uitrusten. De emancipatie van de factor arbeid binnen de bedrijven moet eigenlijk nog beginnen. Daarom werkt nu een groep mensen binnen de SP aan voorstellen die dat begin moeten maken.

SPANNING

65 BLIJFT 65

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 11, nummer 8, september 2009

De goed verzorgde oude dag staat al jaren onder druk. Dit paradepaardje van de verzorgingsstaat wordt voortdurend bedreigd. We moeten langer werken en moeten liever zelf voor ons pensioen zorgen. Dat is in het kort wat rechtse economen, beleidsmakers en politici ons voorhouden.

Nu is het zo dat degenen die dit het hardste roepen zelf vaak het prettigste leven hebben. Zij hebben de best betaalde banen, zij zijn vaak pas gaan werken na een jarenlange studie, zij hebben een goede pensioenvoorziening, zij hebben werk waarbij het niet onlogisch is dat ze door kunnen en willen werken en tenslotte, zij leven over het algemeen langer. Voor de overgrote meerderheid ligt dat allemaal iets anders. Die zijn soms al op vroege leeftijd aan de slag gegaan, hebben hun pensioen zien veranderen van eindloon in middelloon, zijn soms lichamelijk of geestelijk versleten voor hun 65e en leven ook nog eens korter dan de roepers voor langer doorwerken.

Die roepers voeren echter effectief propaganda voor hun standpunt. De voortdurende indoctrinatie leidt ertoe dat ook veel gewone mensen zijn gaan geloven in het fabeltje van de onhoudbaarheid van ons pensioenstelsel. Uit onderzoeken blijkt dat vooral jongeren, voor wie het pensioen een ver-van-mijn-bed show is, gevoelig zijn voor de opgelepelde doemscenario's.

De artikelen in deze Spanning maken duidelijk dat het helemaal niet nodig is om het pensioensysteem te verslechteren. We geven eerst een overzicht van het ontstaan van het Nederlandse stelsel. Wat daarbij opvalt, is dat een van de oudste bedrijfspensioenfondsen een eindloon op 60-jarige leeftijd kende. Ook vonden sommigen in de negentiende eeuwse discussie over pensioenvoorzieningen al dat 40 jaar werken een mooi moment is om te stoppen met werken. Hoe dan ook, de geschiedenis van de invoering van AOW en pensioenen is een geschiedenis van voortdurende strijd voor

verbetering, maar ook een strijd om de voorzieningen op peil te houden. De hoogleraren Verbon, Braam en Deeg maken ieder vanuit hun eigen vakgebied duidelijk dat de verslechtering van de pensioenvoorziening niet nodig is. Er zijn noch economische, noch demografische, noch medische argumenten. Eerder is het tegendeel het geval. Maar waarom is er dan toch een dergelijke propaganda in gang gezet voor verslechtering? Paul Benschop legt een relatie met een dreigend tekort aan werknemers. Niet dat er een absoluut tekort dreigt, maar spanning op de arbeidsmarkt leidt meestal tot loonsverhoging en daar zijn werkgevers niet blij mee. Vandaar dat hun belangenclub in Europa, de ERT, als een van de eerste een pleidooi voor verslechtering van de pensioenen voerde.

Afgezien van de concrete argumenten tegen de vermeende noodzaak om de pensioenvoorzieningen te verslechteren is er nog een ander, misschien nog wel belangrijker argument. Wat is er verkeerd aan korter werken? Rond 1900 werkten veel arbeiders 60 uur per week, zonder vakantie. Als gevolg van technische vooruitgang en sociale strijd werkt de gemiddelde werknemer nog maar 33 uur per week. Een mooie vooruitgang zou je zeggen, want we werken om te leven en leven niet om te werken. Werkgevers en rechtse politici denken daar echter heel anders over. Als werknemers minder werken kunnen ze ook minder winst voor de baas produceren, dus die ziet ze liever aan het werk.

Karel Koster bespreekt een onlangs verschenen boek over de ontwikkelingen in Iran dat hij een echte aanrader noemt voor iedereen die niet klakkeloos de westerse propagandapraatjes over dat land wil overnemen. Zoals altijd sluiten we af met een Rijke Rooie Leven, waarin deze keer aandacht is voor de onlangs overleden filosoof Gerald Cohen. Frank Hindriks laat zien hoe Cohen sommige liberale standpunten tot hun uiterste consequentie doordenkt en dan worden het ineens linkse ideeën.

INHOUD

- 3** GESCHIEDENIS VAN DE PENSIOENVOORZIENING IN NEDERLAND
- 8** DONNERS AOW-NOTITIE IS NIET ERG EERLIJK
- 10** WE WORDEN IETS OUDER, MAAR NIET GEZOND OUDER
- 12** AOWEETJES
- 14** DE VERHOOGING VAN DE AOW-LEEFTIJD ALS WERKGEVERS DROOM
- 16** HELPT 'BRUSSEL' OM ONZE PENSIOENEN TE BESCHERMEN?
- 18** ONGEWENST, ONZINNIG EN ONNODIG
- 19** IRANIËRS ZOEKEN HUN EIGEN WEG
- 21** HET RIJKE ROOIE LEVEN
- 24** OPINIE

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

F (010) 243 55 66

E spanning@sp.nl

Redactie

Diederik Olders

Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegenthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Antoni Gracia

Illustraties

Len Munnik

Foto cover

Flip Franssen

GESCHIEDENIS VAN DE PENSIOENVOORZIENING IN NEDERLAND

Tekst: Sjaak van der Velden

Van werken tot je dood, via de Armenwet en de Invaliditeitswet naar 'trekken van Drees'; met maatschappelijke en politieke strijd is de pensioenvoorziening door de jaren heen steeds verder verbeterd. Het verhaal van de Nederlandse pensioenen is een geschiedenis van voortschrijden-de beschaving, al valt het de laatste jaren wat tegen met die beschaving¹.

Pensioen is een inkomen voor de tijd dat men niet meer werkt wegens ouderdom of arbeidsongeschiktheid. Een uitkering voor achterblijvende partners en wezen maakt vaak deel uit van een pensioenregeling. Daarnaast kunnen pensioenregelingen bepalingen bevatten voor pensioenopbouw in speciale gevallen, zoals zwangerschap of een kortstondige werkloosheid. Toch bedoelen we in het dagelijkse spraakgebruik met pensioen vooral de financiële regeling voor de oude dag en dan meer in het bijzonder de oudedagsvoorziening die het resultaat is van werken voor een baas.

HOE HET ALLEMAAL BEGON

De oudedagsvoorziening in een agrarische samenleving bestond er simpel uit dat oude mensen binnen de gemeenschap bleven wonen en daarbinnen van het nodige werden voorzien. Vaak vond dat plaats in een vorm van het zogenaamde uitgebreide gezin, dus een gezin waar meerdere generaties samenleefden: grootouders, ouders, kinderen. Nederland was in de zeventiende eeuw een maatschappij waar dit systeem nog slechts in de buitengebieden bestond; de meeste mensen woonden toen al in stedelijke gebieden en daar was het uitgebreide gezin een uitstervend fenomeen. Om allerlei redenen werd het steeds moeilijker om ouderen deel van het gezin te laten uitmaken, maar men was het er wel over eens dat ze in leven moesten worden gehouden.

Tot ver in de negentiende eeuw was er desondanks feitelijk niets geregeld voor ouderen. Oud was toen voor de meeste mensen synoniem aan arm, want wie om welke reden dan ook niet kon werken had geen inkomen. Oude mensen die daar wel toe in staat waren, werkten dan ook tot hun

dood door en zij die dat niet konden waren aangewezen op de liefdadigheid. Veel van die liefdadigheid was via de kerken georganiseerd en daarbij gold vaak: voor wat hoort wat. Kwam je niet in de kerk dan kreeg je ook niets.

Toen Nederland een eenheidsstaat werd na het uitroepen van het Koninkrijk in 1815 groeide ook de gedachte dat de armenzorg centraal moest worden geregeld. Een van de bekendste pleitbezorgers van een centrale zorg voor de armen was J.J. van den Bosch, de man die onlangs door het verschijnen van twee boeken weer uitgebreid in de publiciteit is gekomen².

In 1854 kwam de Armenwet tot stand. Met die wet gaf de overheid aan verantwoordelijk te zijn voor armenzorg. De kerkelijke zorg bleef wel bestaan. Sterker nog, de landelijke overheid probeerde zoveel mogelijk om de hulp aan de armen onder te brengen bij de kerkelijke hulp. Belangrijk was ook het principe van onvermijdelijkheid, de samenleving wilde slechts opdraaien voor kosten die nodig waren om in leven te blijven. Ook gold het principe van domicilie van onderstand, de geboorteplaats moest zorgen voor de kosten, ook van emigranten.

Met de opkomst van het kapitalisme en het industriële grootbedrijf werden veel ouderen die niet meer konden

werken aan hun lot overgelaten. Een deel van de ondernemers was echter bereid om hun voormalig personeel een zekere ouderdomsuitkering te verschaffen. De Leidse dekenfabriek Zaalberg keerde in 1897 aan zijn vroegere arbeiders drie gulden per week uit (ter vergelijking: het loon van een volwassen mannelijke arbeider bedroeg toen bij Zaalberg gemiddeld tussen de zeven en tien gulden). Ook hielden de Zaalbergen de mensen die niet meer goed mee konden aan het werk als portier of schoonmaker, maar ook dat gebeurde tegen een schamele vergoeding. Laten we de directeur van Zaalberg zelf aan het woord laten zoals hij sprak tijdens een parlementaire enquête uit 1890³:

“2493 Vraag. Hebt gij vele oudjes in uwe fabriek?”

Antwoord. Een stuk of 5,6; die worden gebezigd voor hetgeen eigenlijk jongensarbeid is, en krijgen daarvoor meer loon dan aan jongens betaald wordt: f 2.50 of f 3.50 meer; een soort pensioentje.

2494 V. En als zij in 't geheel niet meer werken kunnen?

A. Een zoodanigen heb ik er nu maar een. Die krijgt f 3 per week.”

Bij deze aanpak was het overduidelijk dat de versleten arbeider blij mocht zijn als hij iets kreeg. Kreeg hij niets, dan had de arbeider ronduit pech. De Tilburgse fabrikant Swagemakers van Alphen voelde zich verantwoordelijk voor zijn oude arbeiders: “Als zij 40 jaar gewerkt hebben, verdienen zij dat men voor hen zorgt.”⁴ Heel anders was dat bij de glasfabrikant Regout. Petrus Regout uit Maastricht antwoordde terzelfder tijd op een vraag over een arbeider van 80 jaar oud glashard: “Wat zal ik daarop antwoorden? Allen menschen zijn in de wereld niet even gelukkig; de een heeft het harder dan de ander.”⁵

Toch groeide het inzicht dat het zo niet langer kon. Met stakingen, demonstraties en het oprichten van vakbonden liet een deel van de arbeidersklasse zien dat ze verandering wilde. Een deel van de heersende klasse was hier op haar beurt gevoelig voor. Misschien omdat ze wel eens slecht sliepen als ze droomden van de ellende waaronder hun medeburgers gebukt gingen. Als ze daar echter geen last van hadden, dan vreesden ze in ieder geval de ontluikende arbeidersmacht wel. Binnen de betere kringen heerste namelijk angst voor een massale opstand van de arbeiders en om die dreiging het hoofd te bieden waren vooruitstrevende ondernemers van mening dat er actie moest worden ondernomen.

De Delftse ondernemer Jacques van Marken, de oprichter van DSM Gist Delft en Calvé (van de pindakaas), was een van die moderne ondernemers. Hij vond al in 1887 dat “een billijke pensioenverzekering, behalve een redelijk loon, tot den kostenden prijs van den arbeid” behoort. Met andere woorden de ondernemer was er volgens Van Marken voor verantwoordelijk dat een deel van het loon werd ingehouden om na een zekere leeftijd te worden uitgekeerd. Arbeiders die van hun 21e tot hun 60e (!!) bij Van Marken werkten en de volle pensioenpremie hadden betaald, ontvingen daarna het volle loon. Zo goed was het niet overal geregeld, maar het was een begin. Een begin dat overigens in het geheel niet ten koste ging van de winst, want die steeg voortdurend bij de fabrieken van Van

Marken. Er waren meer ondernemers die inzagen dat het roer om moest en die een pensioenstelsel in hun bedrijf invoerden. In 1888 bestonden volgens een eigentijds onderzoek bij 30 van de 3000 bedrijven pensioenfondsen. Wie ook een goede oudedagsvoorziening hadden waren burgerlijke rijksambtenaren. Voor hen bestond al vanaf 1836 een pensioenfonds, dat in 1890 werd uitgebreid tot alle rijksambtenaren.

De pensioenvoorzieningen voor ambtenaren en voor een selecte groep industriearbeiders waren al met al een begin, maar tegelijk slechts een druppel op een gloeiende plaat.

DENKEN OVER EEN STAATSPENSIEN

Naast de enkele bedrijfspensioenfondsen bestond de mogelijkheid voor een arbeider om zich individueel te verzekeren, maar dat was slechts een theoretische mogelijkheid. Niemand kon immers de premies opbrengen. Er gingen dan ook steeds meer stemmen op dat de overheid ervoor moest zorgen dat oude mensen een goede dag tegemoet konden zien. Zo verscheen in 1893 een rapport met de veelzeggende titel *In hoeverre is invoering ener Rijkswet wenschelijk tot pensionneering van arbeiders, werklieden, klerken, dienstboden, enz. van beiderlei kunne?*⁶. De schrijvers (een fabrikant, een econoom, een jurist en een adellijke burgemeester) waren van mening dat de overheid inderdaad tot een wettelijke regeling moest komen. Gesteund door onder andere dit rapport diende het liberale Kamerlid Heldt in 1895 een motie in waarin de regering gevraagd werd om in ieder geval een onderzoek te beginnen naar een pensioenregeling.

Socialisten en liberalen vonden elkaar op dit punt en beiden treffen we dan ook aan in de *Bond voor Staatspensionneering* die in 1900 het licht zag. De socialisten wilde het staatspensioen alleen uitkeren aan degenen die dat nodig hadden, de liberalen wilden een staatspensioen voor iedereen. Ondanks de propaganda voor het idee en de nodige bijeenkomsten om het doel te ondersteunen, duurde het nog geruime tijd voor een wettelijke regeling tot stand kwam.

En dan was die regeling ook nog eens onderdeel van een andere wet. In 1913 nam de Kamer de Invaliditeitswet van minister Talma aan, waarin voor 70-jarige arbeiders een kosteloos ouderdomspensioen van 2 gulden per week werd opgenomen. Met andere woorden arbeiders die zo sterk waren dat ze de leeftijd van 70 jaar haalden, werden door de wetgever als invalide beschouwd.

Er was nu in ieder geval een wettelijke regeling. Die wet werd in 1919 verbeterd. Onder druk van het massale arbeidersverzet na de Eerste Wereldoorlog werden heel wat wetten aangepast in het belang van de arbeiders. Oude arbeiders plukten daar ook de vruchten van. De leeftijdsgrens voor het ouderdomspensioen ging naar beneden, naar 65 jaar, en de uitkering omhoog, naar drie gulden per week. Werkgevers werden verplicht de premie te betalen voor hun arbeiders van ouder dan 14 jaar die minder dan 2000 gulden per jaar verdienden. De premie werd voldaan door het plakken van een zegel op een kaart die de arbeider zelf diende te bewaren.

De regeling was een hele verbetering, maar er bleven nog wel een paar problemen liggen. Het eerste was dat er nog steeds geen pensioen bestond voor niet-arbeiders. Kleine

Uit: L. Schotting en H. Spiekman, *Arm Rotterdam. Hoe Het Woont! Hoe Het Leeft!* Rotterdam 1903 (Herdruk Amsterdam 2007)

zelfstandigen konden zich wel vrijwillig verzekeren, maar voor velen van hen was dat financieel zeer zwaar. Het tweede probleem was dat de inkomensgrens een vast bedrag was. In de jaren twintig stegen de lonen fors, dus steeds meer arbeiders gingen over de grens heen. Het derde probleem heeft daarmee te maken, want niet alleen de lonen stegen, maar ook de prijzen en dat terwijl de uitkering niet waardevast was. Door de loon- en prijsstijging verarmden de oudere arbeiders dus al weer vrijwel direct na de invoering van de ouderdomsregeling. Naast de uitkering op basis van de invaliditeitswet vielen wel steeds meer arbeiders onder een bedrijfspensioen, maar in 1938 gold dit nog steeds slechts voor 8 procent van alle loonafhankelijken.

Nog steeds betekende daardoor voor de meeste arbeiders: oud = arm. Nog steeds moesten oude arbeiders een beroep doen op de armenwet en omdat dat in die wet zo was bepaald ook op hun familie. Nog steeds voerde de arbeidersbeweging daarom strijd voor een echte, goede staatspensionering. Zo betoogden SDAP en NVV in de periode tussen de twee wereldoorlogen diverse malen voor een staatspensioen.

DE AOW

Na de bevrijding ging de discussie over een staatspensioen of niet, gewoon verder. In de Rooms-Rode coalities van PvdA en de Katholieke Volks Partij (KVP) uit die jaren kwam men eerst met een noodmaatregel en vervolgens met een volledig staatspensioen, al wilden vooral de katholieken die naam liever niet gebruiken.

In 1947 kwam Willem Drees, de sociaal-democratische voorman, met een Noodwet Ouderdomsvoorziening waarbij aan mannen en alleenstaande vrouwen van 65 jaar en ouder zonder voldoende eigen inkomsten een uitkering werd gegarandeerd. Het krijgen van deze uitkering werd in de volksmond al gauw 'trekken van Drees' genoemd. Dat bleef zo toen in 1957 minister Suurhoff de eerste uitkering verschafte op grond van de Algemene Ouderdoms Wet (AOW). De AOW was voor liberalen en confessionelen pas acceptabel toen via een truc net werd gedaan of het toch een soort verzekering was. Ze waren bang voor een vorm van staatsocialisme en een gratis pensioen dat werd betaald uit de belastinginkomsten zou de 'zorgelozen' belonen voor het niet nemen van hun eigen verantwoordelijkheid. Pas nadat de Sociaal-Economische Raad (SER) in 1954 het begrip verzekering zo oprekte dat daar ook sprake

van is als de *groep* premiebetalers gelijk is aan de *groep* die een uitkering ontvangt (en dus niet per se dezelfde persoon hoeft te zijn), gingen de tegenstanders akkoord. De noodregeling kende nogal al wat beperkingen waardoor slechts de helft van de 65-plussers een uitkering kregen. Dat was anders met de AOW, die kreeg iedereen die van zijn 15-de tot zijn 65-ste in Nederland heeft gewoond, ongeacht andere inkomsten of spaargeld. Ook de koningin krijgt een AOW-uitkering. Mensen die korter in Nederland hebben gewoond door tijdelijke emigratie of doordat ze hier pas na hun 15e zijn komen wonen, krijgen naar rato minder uitgekeerd, het AOW-gat.

In de jaren zeventig werd de AOW enkele malen verhoogd omdat ze niet toereikend bleek. In 1980 kwam zelfs een wet tot stand om dit goed te regelen, de Wet Aanpassingsmechanismen (WAM). Volgens die wet zou de AOW worden gekoppeld aan de loonontwikkeling. In de praktijk kwam daar niet veel van terecht en omzeilde de regering de wet geregeld. In 1991 werd die ont koppeling zelfs wettelijk beleid in de Wet Koppeling met Afwijkingmogelijkheid (WKA). Er was dus wel een wettelijke koppeling aan het minimumloon, maar die mocht worden losgelaten als de lonen te hard stijgen of de verhouding niet-werkenden/werkenden boven een bepaald percentage komt. Van deze uitwijkmogelijkheid is door de opvolgende regeringen ruim gebruik gemaakt.

Als we ons dan ook realiseren dat de lonen lange tijd slechts matig groeiden dan is duidelijk dat AOW'ers er nog meer op achteruit gingen. De reële lonen zaten in de jaren 1979-2003 op de minlijn wat betekent dat werknemers aan het eind van die periode weer dezelfde koopkracht hadden als aan het begin⁷. Tussendoor hadden ze minder. De nominale lonen gingen in die jaren meestal wel omhoog, maar door de ont koppeling volgden ontvangers van een AOW-uitkering die stijging nauwelijks. In 1996 werd de koppeling hersteld, maar dat wordt jaarlijks bekeken. Pas in 2007 waren er mensen die de volledige periode van 50 jaar AOW-premie hebben betaald en voor het eerst een uitkering ontvingen. Alle mensen vóór hen ontvingen een uitkering zonder dat ze de hele periode premie hebben betaald. Dit feit geeft nog eens te meer aan dat de AOW meer weg heeft van een staatspensioen dan van een verzekering. We noemen dit systeem een omslagstelsel, waarbij de financiering plaatsvindt vanuit de lopende rekening. De AOW is in het totale pensioenstelsel van Nederland de eerste pijler, of wel een basispensioen, waarmee armoede onder ouderen moet worden voorkomen.

Begin 2009 ontvingen 2,7 miljoen mensen een AOW-uitkering. Van de 2,7 miljoen ontvangers kregen er ruim 466.000 een gekorte uitkering omdat ze een deel van de jaren tussen hun 15e en 65e niet in Nederland hebben gewoond. De korting per niet in Nederland gewoond jaar bedraagt twee procent.

Mensen met een gekorte AOW doen vaak een beroep op de bijstand. Eind vorig jaar ontvingen 33.560 huishoudens met een aanvrager van 65 jaar of ouder een bijstandsuitkering. Dat is een op de negen bijstandsuitkeringen. Voor deze ouderen (voor tachtig procent niet-westerse allochtonen) geldt nog steeds oud = arm en ze doen ook nog steeds een beroep op de Armenwet die in een modern jasje is

DE PENSIOENGRONDSLAG

Het doel van de gemiddelde pensioenvoorziening is een inkomen dat 70 procent bedraagt van het verdiende loon. De twee meest voorkomende systemen daarvoor zijn 'eindloon' en 'middelloon'.

Bij eindloon is het pensioen gebaseerd op het laatst verdiende salaris. Als het salaris in de loop der tijd wordt verhoogd, wordt het pensioen dat tot op dat moment is opgebouwd aangepast aan die verhoging. Dat noemen we *backservice*.

Bij middelloon is het pensioen gebaseerd op het gemiddeld verdiende salaris. Bij loonstijging wordt het opgebouwde pensioen niet aangepast aan de stijging. Wel kennen middelloonregelingen vaak een indexatie of toeslag. Een indexatie is de verhoging van

het in het verleden opgebouwde pensioen. Eigenlijk is dit ook een vorm van *backservice*, maar nu niet afhankelijk van het salaris, maar van de hoogte van de toeslag. Vaak is de toeslag gekoppeld aan de loon- of de prijsindex.

In de afgelopen jaren zijn steeds meer pensioenfondsen overgestapt van eindloon naar middelloon omdat dat voor de werkgevers voordeliger is. Ze betalen dan minder pensioenpremie. Voor de berekening van het bedrijfspensioen houden de verzekeraars rekening met de te verwachten AOW-uitkering die iedereen vanaf het 65e jaar ontvangt. Het bedrag waarover pensioenpremie wordt betaald is het salaris minus de zogeheten AOW-franchise.

VOORBEELD

Bruto inkomen	35.000
Franchise	12.000
<hr/>	
Pensioengrondslag	23.000

Uitgaande van een carrière van 50 jaar is het opbouwpercentage twee. In het eerste jaar bouwt de werknemer dan 2 procent van 23.000 euro op, ofwel 460 euro. In volgende jaren gaat de opbouw uiteenlopen afhankelijk van de vraag of er sprake is van eind- of van middelloon. Stel dat het inkomen in het tweede jaar is gestegen tot 37.000 euro en de franchise gelijk is gebleven. Bij eindloon is de pensioenopbouw dan: 2 procent van (37.000 – 12.000) = 500 euro. Door de *backservice* wordt de pensioenopbouw over het eerste jaar aangepast aan het nieuwe inkomen en dus ook verhoogd naar 500 euro. Het totaal opgebouwde pensioen is nu 500 + 500 = 1.000 euro. Bij middelloon is de pensioenopbouw dan: twee procent van (37.000 – 12.000) = 500 euro. Er bestaat geen *backservice* maar wel een toeslag voor gestegen prijzen van stel: 2 procent. De pensioenopbouw uit het eerste jaar wordt verhoogd met die toeslag. Dat is dus twee procent van 460 euro = 9,20 euro. Het totaal opgebouwde pensioen is na twee jaar 500 + 460 + 9,20 = 969,20 euro.

Het lijkt nu dat eindloon beter is dan middelloon, maar dat is erg afhankelijk van de ontwikkeling van ieders inkomen. Als iemands inkomen niet meer stijgt maar de prijzen wel dan kan middelloon beter uitpakken omdat de toeslag wel doorgaat. Daarom is de vakbeweging akkoord gegaan met de omzetting van veel eindloon- in middenloonregeling mits er een goede toeslagregeling tegenover staat.

gestoken. Verhaal op hun kinderen is volgens de Algemene Bijstands Wet van 1965 echter niet meer mogelijk.

PENSIOENPIJLERS

Naast de AOW bestaat nog een tweede pijler in het pensioenstelsel: het collectieve pensioen dat moet worden gezien als een aanvulling op de AOW. In het voorgaande zagen we dat in 1938 ongeveer acht procent van de werknemers onder een dergelijk bedrijfspensioenfonds viel. Dat percentage is door opname van een pensioenregeling in de meeste CAO's in de jaren na de oorlog fors gestegen.

Doordat in de meeste arbeidsovereenkomsten deelname aan de pensioenregeling verplicht is gesteld, bestaat in ons land een deelname van inmiddels rond de 90 procent. Een ondernemer moet sinds de Pensioenwet van 2007 zijn personeel vanaf 21 jaar deelname aan een erkend pensioenfonds aanbieden als hij daarbij al via een CAO is aangesloten. Dat laatste voorbehoud maakt dat er geen sprake is van een wettelijke pensioenplicht, maar het komt er wel dichtbij. Bij de wet uit 1952 was de leeftijd voor pensioenopbouw nog 25 jaar.

De erkende pensioenfondsen beleggen de betaalde premies over het algemeen in aandelen of obligaties. Volgens wettelijke regels moeten ze een zekere dekkingsgraad hebben die in ieder geval ruim boven de 100 procent ligt. Dat betekent dat de bezittingen altijd groter zijn dan de uitkeringsverplichtingen. Schommelingen op de beurs brengen deze dekkingsgraad in gevaar en hebben ertoe geleid dat in 2005 de meeste Nederlandse pensioenfondsen de premies hebben verhoogd. Ook zijn ze ertoe overgegaan het eindloon te vervangen door een middelloon, wat betekent dat de uitkering lager is geworden. Als derde maatregel hebben de fondsen de onvoorwaardelijke prijsindexatie vervangen door een gedeeltelijke indexatie. De Pensioenwet bevat niet echt een pensioenplicht, maar past goed binnen de door opvolgende regeringen bepleite verschuiving van de eerste naar de tweede pijler. Dit pleidooi is overigens niet zomaar komen aanwaaien maar past wonderwel in aanbevelingen die de European Round Table of Industrialists in 2000 deed⁸. De hoge deelname aan de tweede pijler heeft ertoe geleid dat in 2007 1,6 miljoen ouderdomspensioenen zijn uitgekeerd. Een ouderdomspensioen kan overigens in tegenstelling tot de AOW ook worden uitgekeerd aan mensen jonger dan 65 jaar. In de jaren 2001-2005 was ruim 80 procent van de mensen die met pensioen gingen jonger dan 65 jaar.

Het vroeger met pensioen gaan is door Balkenende II fors moeilijker gemaakt. Hoewel honderdduizenden mensen tegen de kabinetsplannen staakten en demonstreerden heeft hij zijn plannen grotendeels door kunnen zetten. Vanaf 2006 is het fiscale regime zo veranderd dat VUT en prepensioen fiscaal zeer onaantrekkelijk zijn geworden. Het gevolg van deze verslechtering van de pensioenregeling is geweest dat meer mensen langer doorwerken. Volgens cijfers van het CBS is de arbeidsparticipatie onder 55-plussers de afgelopen jaren voortdurend gestegen. Van minder dan 35 procent in 2001 naar 47 procent in 2008.

Voor mensen die niet voor een baas werken, bestaan geen pensioenvoorzieningen in de tweede pijler. Zij hebben recht op AOW en als ze een hoger pensioen willen dan

moeten zij zich individueel bijverzekeren. Dat kan door het kopen van een koopsompolis die vanaf een bepaalde leeftijd omgezet kan worden in een lijfrente. Afhankelijk van de persoonlijke omstandigheden is de aanschaf van een koopsompolis aftrekbaar voor de inkomstenbelasting, maar de uit te keren lijfrente wordt wel belast. Vooral zelfstandigen maken gebruik van deze regeling, slechts 5 procent van de werknemers heeft ook een voorziening in de derde pijler.

ONDER DRUK

Het inkomen van mensen die vanwege hun leeftijd niet meer werken is opgebouwd uit drie zogeheten pijlers. De eerste pijler is een door de overheid aan iedereen boven de 65 jaar uitgekeerde uitkering: de AOW. Deze pijler is ontstaan als een compromis tussen socialisten die een echt staatspensioen wilden en confessionelen die een verzekering wilden. De eerste uitkering is verleend in 1957 aan mensen die daar nooit premie voor hadden betaald – wat duidelijk maakt dat het geen verzekering is, maar vooral een recht voor alle 65-plussers.

De tweede pijler omvat het in loondienst opgebouwde ouderdomspensioen, dat een steeds groter deel is gaan uitmaken van het inkomen van 65-plussers. De derde pijler is een individueel opgebouwde uitkering die voor de meeste mensen niet van toepassing is.

Na een lange maatschappelijke discussie en maatschappelijke strijd is een goede oudedagsvoorziening in Nederland tot stand gekomen. Sinds de crisis van de jaren zeventig wordt echter geprobeerd om het maatschappelijke deel van die voorziening, de AOW, te verminderen ten gunste van voorzieningen die worden geregeld door grote financiële instellingen. Op hun beurt staan die uitkeringen onder druk door de afhankelijkheid van ontwikkelingen op de aandelenbeurs.

- 1 Voor dit artikel is dankbaar gebruik gemaakt van Jacques van Gerwen en Marco H.D. Van Leeuwen, *Zoeken naar zekerheid. Risico's, preventie, verzekeringen en andere zekerheidsregelingen in Nederland 1500-2000*, deel 2, De ontluikende verzorgingsstaat: overheid, vakbonden, werkgevers, ziekenfondsen en verzekeringsmaatschappijen 1890-1945, Den Haag/Amsterdam 2000
- 2 Suzanne Jansen, *Het pauperparadijs. Een familiegeschiedenis*, Amsterdam 2008 en Wil Schackmann, *De proefkolonie. Vijft, vaderlijke tucht en het weldadig karakter onzer natie*, Amsterdam 2006
- 3 *Enquete gehouden door de Staatscommissie benoemd krachtens de wet van 19 januari 1890* (Staatsblad no. 1). Derde afdeling Leiden. Verhoor van Jean Corneille Zaalberg, oud 33 jaar, fabrikant van wollen dekens, te Leiden
- 4 *Enquête betreffende werking en uitbreiding der wet van 19 september 1874 en naar den toestand van fabrieken en werkplaatsen*, Sneek 1887, V 11.792
- 5 idem, V 8.129
- 6 *Rapport, uitgebracht door eene commissie*, bestaande uit de H.H.: mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill, mr. W.L.P.A. Molengraaf, D.W. Stork, en mr. C.A. Verrijn Stuart, Utrecht 1893
- 7 zie *Spanning* jrg. 10, nr. 6, 2008, p. 9
- 8 "Verwijder alle belemmeringen die in overeenstemming met het principe van de 'voorzichtige man' bestaan om te investeren in aandelen. Effecten hebben bewezen een belangrijk deel van pensioen bezittingen te zijn om pensioenfondsen te garanderen dat ze goed presteren en een goed rendement behalen." European Round Table of Industrialists, *European pensions. An appeal for reform. Pension schemes that Europe can really afford*, Brussels 2000, p. 8

DONNERS AOW-NOTITIE IS NIET ERG EERLIJK

Tekst: Harrie Verbon, Universiteit van Tilburg Foto: Felix Kalkman / Hollandse Hoogte

De verhoging van de AOW-leeftijd wordt als een maatregel gepresenteerd door minister Donner waarmee de betaalbaarheid van het pensioenstelsel wordt gegarandeerd. De Tilburgse econoom Harrie Verbon plaatst hier een aantal kritische vraagtekens bij. Minister Donner presenteert niet de hele waarheid en miskent dieperliggende problemen die niet door de verhoging van de AOW-leeftijd worden opgelost.

REKENSON DONNER

Het kabinet wil de AOW-leeftijd verhogen, maar had tot voor kort nauwelijks enige argumentatie. Minister Donner heeft een AOW-notitie geschreven die in dat gebrek moet voorzien. Helaas is de notitie niet erg eerlijk. Neem het bekende vergrijzingsargument over de betaalbaarheid van de AOW: als het aantal gepensioneerden verdubbelt, en de AOW-uitkering is welvaartsvast, dan verdubbelt ook de uitgavendruk van de AOW. Deze rekensom wordt ook door Donner gemaakt. In euro's van nu zullen de uitgaven oplopen van ruim 25 miljard euro nu tot 50 miljard in 2040, rekent de minister ons voor.

VERDUBBELING AOW'ERS – VERDUBBELING LASTEN?

Wat Donner verzwijgt is dat in de afgelopen 40 jaar het aantal gepensioneerden ook al verdubbeld is, namelijk van een naar twee miljoen personen. De uitgaven aan de AOW zijn in die periode echter niet verdubbeld. We geven als percentage van ons nationaal inkomen nu zelfs minder aan de AOW uit dan in 1980. Als de AOW welvaartsvast zou zijn gebleven de afgelopen dertig jaar, zouden de bruto AOW-uitgaven nu al meer dan het door Donner gevreesde bedrag van 50 miljard hebben bedragen. Er is dus al voor 25 miljard euro bezuinigd op de AOW (en bedenk wel dat deze 25 miljard ieder jaar uitgespaard wordt). Daarmee vergeleken is de 4 miljard euro (per jaar) die een verhoging van de AOW-leeftijd volgens dit kabinet zou moeten opbrengen, een schamel bedrag.

KRIMPENDE BEROEPSBEVOLKING?

Ondanks een verdubbeling van het aantal gepensioneerden zijn de afgelopen dertig jaar de AOW-uitgaven niet gestegen. Dat gaat de komende dertig jaar dus ook niet gebeuren. Maar, en hier komt Donner met een volgend argument, een kleiner aantal belastingbetalers moet de AOW-lasten opbrengen. De potentiële beroepsbevolking, dat is het aantal mensen tussen de 20 en 65 jaar oud, zal met één miljoen personen afnemen. Hier verzwijgt Donner echter een ander feit: het percentage van de potentiële

Foto: UvT

HARRIE VERBON (1951)

Harrie Verbon is sinds 1990 hoogleraar Openbare financiën aan de Universiteit van Tilburg. Daarvoor was hij werkzaam aan de Universiteit van Amsterdam van 1982-1990, waar hij in 1988 promoveerde op het proefschrift *On the evolution of public pension schemes*. Voor een aantal jaren was hij ook verbonden aan De Nederlandsche Bank (1979-1982) en de Vrije Universiteit Amsterdam (1976-1979). Verbon was als 'visiting professor' verbonden aan Vanderbilt University, Nashville (1998-1999) en was voor een aantal jaren columnist van het Financieel Dagblad.

beroepsbevolking dat feitelijk werkt is de laatste twee decennia gestegen van 66 naar 74. Er is wel enige reden om aan te nemen dat dit percentage verder zal toenemen. Als deze participatiegraad verder stijgt naar 80% in 2040, dan is de feitelijke beroepsbevolking van 2040 nagenoeg even groot als de huidige beroepsbevolking. Als we dan de komende dertig jaar even 'generuus' zijn voor onze bejaarden als we de afgelopen dertig jaar zijn geweest, kun je eenvoudig uitrekenen dat in 2040 de werkenden geen enkele euro extra aan de AOW hoeven te betalen.

LANGER LEVEN VERHOOGT UITGAVEN AOW?

Een volgende reden voor een verhoging van de AOW-leeftijd die Donner in zijn notitie aanhaalt, is dat we langer leven. Het ligt dan voor de hand dat we ook langer werken in plaats van langer van de AOW te genieten. Dit argument zou hout kunnen snijden als de bruto AOW-uitgaven per gepensioneerde nu even hoog zouden zijn als dertig jaar geleden. Dertig jaar geleden was de bruto AOW-uitkering bij een welvaartsvaste ontwikkeling in euro's van nu ruim 20.000 euro. Gezien de levensverwachting van toen zou hij of zij daar vijftien jaar van moeten leven. De 65-jarige van 2009 zal gemiddeld nog negentien jaar leven, maar krijgt een bruto AOW van zo'n 10.000 euro. Als toekomstige bejaarden evenveel AOW-gelden zouden moeten krijgen als de bejaarden van dertig jaar geleden, zou de AOW-leeftijd dus eigenlijk met elf jaar verlaagd moeten worden!

TEKORTEN OP DE ARBEIDSMARKT?

Donner verhoogt ook de AOW-leeftijd omdat hij grote tekorten op de

arbeidsmarkt vreest. Ouderen zijn hard nodig, vooral in de zorg en het onderwijs. Het is echter ook bekend dat werkgevers oudere werknemers liever zien gaan dan komen. Als werkgevers oudere werknemers langer in dienst moeten houden, wordt die aversie van werkgevers alleen maar sterker, en wordt het tegendeel bereikt: oudere werknemers worden eerder ontslagen en nog minder vaak aangenomen bij een sollicitatie.

VERHOOGING AOW-LEEFTIJD SCHIJNMAATREGEL

Maar stel dat verhoging van de AOW-leeftijd er wel toe leidt dat oudere werknemers langer blijven werken. Dan nog zullen zij de problemen in de zorg en het onderwijs niet helpen oplossen. Juist in het onderwijs en de zorg is er veel uitval van oudere werknemers omdat zij niet meer bestand zijn tegen de psychische of fysieke stress die het werk in deze sectoren met zich brengt. Maar jongeren zullen in een situatie van schaarste aan arbeidskrachten niet te bewegen zijn in deze sectoren met zijn relatief lage beloningen te gaan werken. Daarvoor zullen of deze sectoren geprivatiseerd moeten worden (zodat marktconforme lonen en prijzen berekend kunnen worden), of het overheidsbudget moet flink worden opgeschoefd. Donner meent kennelijk dat dergelijke moeilijke keuzes niet gemaakt hoeven te worden door een schijnmaatregel als verhoging van de AOW-leeftijd.

- 1 Dit artikel staat ook op www.mejudice.nl/node/218, 22 juni 2009. Een uitgebreidere versie is verschenen in *Tijdschrift voor Openbare Financiën*, Jaargang 41, 2009 no. 3.
- 2 Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *AOW-notitie*, Den Haag juni 2009.

WE WORDEN IETS OUDER, MAAR NIET GEZÓND OUDER

Tekst: Ineke Palm

De pleitbezorgers van de verhoging van de AOW- en pensioenleeftijd gebruiken als argument dat de levensduur langer is geworden en de ouderen van nu gezonder zijn. De nadruk ligt op de vitaliteit van ouderen, het Zwitserlevengevoel. Maar over welke mensen gaat het eigenlijk, worden we werkelijk zoveel ouder en geldt dat voor iedereen in gelijke mate? Zo ja, worden we dan ook gezond ouder en wat kunnen oudere werknemers nog aan? Wat zal het effect zijn van langer doorwerken op de gezondheid? We gaan in gesprek hierover met de hoogleraren Geert Braam en Dorly Steeg.

65-JARIGEN SLECHTS VIER JAAR MEER

Geert Braam is emeritus hoogleraar onderzoeksmethoden en sociologie aan de universiteit van Twente, publiceerde onder andere boeken over ouderen en macht en is mederedacteur van het Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie. Volgens Braam worden veel mensen de dupe van een verhoging van de pensioenleeftijd: "Nu al halen 14 van de 100 mannen de 65 jaar niet. Die mensen hebben dus een leven lang voor niets AOW- en pensioenpremies betaald en worden als het ware beroofd van een stukje oude dag. Als de pensioenleeftijd verhoogd wordt, zal dat voor nog meer mannen gelden, namelijk 17 van de 100.

Het klopt dat sinds de invoering van de AOW in 1957 de levensverwachting flink is gestegen. Zeker als je kijkt naar de levensverwachting vanaf de geboorte (levensverwachting van mensen die nu worden geboren tegenover die van mensen die in 1957 zijn geboren – red.). Als je echter kijkt naar de resterende levensverwachting op 65 jaar, dan is die stijging veel minder sterk. Dan zie je bijvoorbeeld dat

mannen die nu 65 jaar zijn slechts drie jaar langer leven dan mannen die in 1957 de leeftijd van 65 jaar haalden."

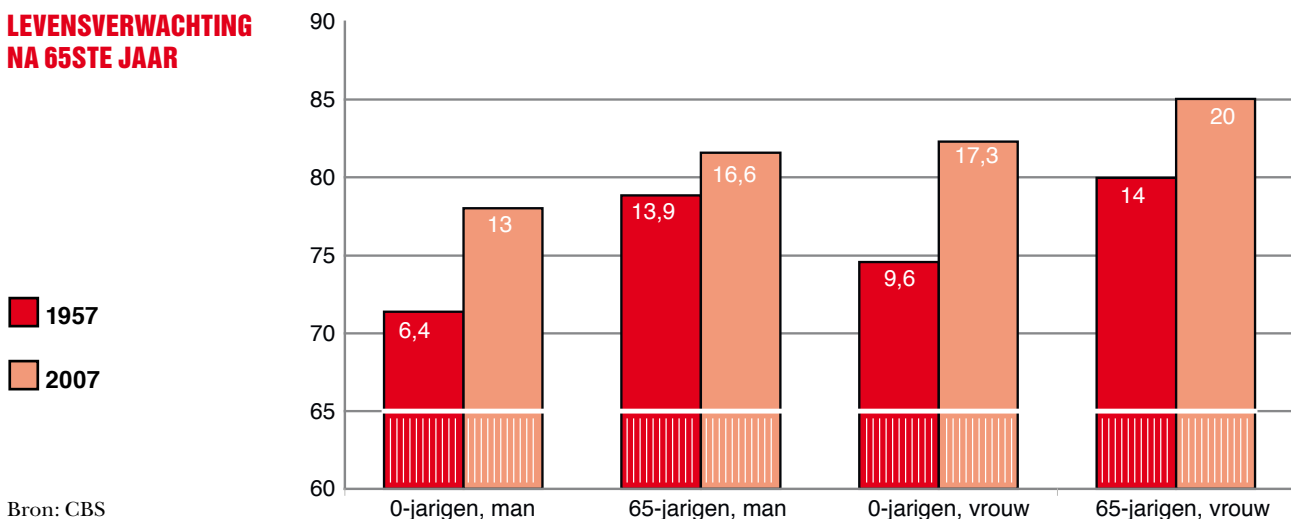
Voor 65-jarige vrouwen is dat ruim 5 jaar, voor mannen en vrouwen samen vier jaar. Wie eenmaal een hoge leeftijd heeft bereikt wordt dus maar enkele jaren ouder dan 60 jaar geleden. (zie grafiek)

Braam: "Wat meestal ook niet wordt vermeld is dat er in 1957 van de 100 mannen 25 voor hun 65e jaar stierven. De vraag is dan ook of de AOW-leeftijd destijds niet veel te hoog is vastgesteld. De vakbonden eisten begin 1900 nog 55 jaar. In de discussie gingen echter de kosten al snel een belangrijke rol spelen. Zo merkte de befaamde politicus Abraham Kuyper op dat er bij 70 jaar zo veel meer zijn gestorven. De socialist Duys sprak dan ook in 1913 over pensioen voor dooien."

VOOR LAAGOPGELEIDEN BEELD NOG ONGUNSTIGER

Braam wijst erop dat voor laag opgeleiden het beeld nog ongunstiger is, want die hebben een kortere levensverwachting. Gezondheid is inderdaad niet gelijk verdeeld. Volgens de laatste cijfers van het RIVM leven hoogopgeleide mensen 6 tot 7 jaar langer dan laagopgeleide mensen¹. Als je het opsplijst naar mannen en vrouwen, leven hoogopgeleide vrouwen het langst. De levensverwachting van hoogopgeleide vrouwen is 84 jaar en voor laagopgeleide vrouwen 78 jaar. De levensverwachting van hoogopgeleide mannen is 79 jaar. Voor laagopgeleide mannen is dat 72 jaar, dus niet hoger dan die voor alle mannen in 1957. Ook op hoge leeftijd blijven de verschillen bestaan. Hoogopgeleide 65-jarige vrouwen hebben gemiddeld nog 21,4 jaar, laagopgeleide 65-jarige vrouwen nog 18,2 jaar.

LEVENSV ERWACHTING NA 65STE JAAR

Bron: CBS

Hoogopgeleide 65-jarige mannen nog 17,5 jaar. Laagopgeleide 65-jarige mannen hebben gemiddeld nog 13,9 jaar, dus niet hoger dan voor alle mannen in 1957.

Braam: "Het is zorgelijk dat de beleidsmakers niet naar de feiten kijken en daarmee zeer kwetsbare groepen negeren. Men begrijpt het niet of het gaat om botte machtsuitoefening. Het lijkt er veel op dat men er gewoon voor zorgt dat deze feiten niet op de agenda komen. Als dat zo is, is er maar één goede tegenkracht: ACTIE. Dat is geen politieke constatering maar een wetenschappelijke."

DE WINST ZIT IN DE ZIEKE JAREN

Dorly Deeg is hoogleraar epidemiologie voor veroudering aan het VU Medisch Centrum en wetenschappelijk directeur van het Longitudinal Aging Study Amsterdam (LASA). In dit onderzoek worden vanaf 1992 gegevens verzameld over fysiek, cognitief, emotioneel en sociaal functioneren van ouderen tussen 55 en 85 jaar. Deeg kreeg op 9 juni de Federa-prijs van de Federatie van Medisch Wetenschappelijke Verenigingen 'wegens haar bijzondere en immer in omvang, breedte en diepte groeiende gerontologische onderzoek met evident internationale uitstraling'.

Deeg maakt direct een einde aan de mythe dat de levensverwachting stijgt omdat we gezonder worden. "Juist bij zieke mensen is de levensverwachting gestegen omdat de medische zorg beter is geworden waardoor de ziekte beter onder controle is. De jaren die we winnen zit 'm dus vooral in de zieke jaren. Een verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd heeft dan ook nauwelijks zin. Veel oudere werknemers hebben of krijgen te maken met gezondheidsproblemen en moeten dan toch afhaken op de arbeidsmarkt."

De gezonde levensverwachting is dus niet toegenomen. Vooral het deel waarin lichte beperkingen overheersen is volgens Deeg uitgedijd. Beperkingen als moeite met lopen en problemen bij huishoudelijke activiteiten.

MENSEN MET LICHAAMELIJK WERK EERDER VERSLETEN

De ouderdom komt met gebreken. Dit treft vooral de grote groep minder sociaal bevoorrechte ouderen. Deeg: "Vooral ouderen met lage opleiding hebben een slechte gezondheid. Dit komt onder meer doordat zij zwaarder werk doen en vaak al op jonge leeftijd zijn begonnen met werken. We weten allemaal: iedereen die lichamenlijk werk doet is eerder versleten."

Laagopgeleiden leven niet alleen korter, maar brengen ook minder jaren door in goede gezondheid. Het verschil in het aantal levensjaren waarin mensen de gezondheid als goed ervaren, bedraagt 16 tot 19 jaar. Ook op hogere leeftijd blijven er verschillen in gezonde levensverwachting tussen hoog- en laagopgeleiden bestaan. Laagopgeleide 65-jarigen hebben naar verwachting gemiddeld nog 9 jaar zonder lichamenlijke beperkingen tegen 14 jaren bij hoogopgeleiden².

LANGER DOORWERKEN AANSLAG OP DE GEZONDHEID

Een van de onderzoekers van de Longitudinal Aging Study kijkt naar de effecten van de pensioenleeftijd op de gezondheid. Gekeken is naar een verband tussen de

leeftijd waarop mensen met pensioen gaan en de gezondheid. Deeg: "Hoe dichter de pensioenleeftijd van mensen bij 65 jaar ligt, hoe groter de kans is dat er achteruitgang is in de gezondheid. Als we mensen langer door laten werken kan dat dus leiden tot meer zorgbehoefte."

Deeg vervolgt: "Het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd levert dus nauwelijks iets op en kost mogelijk zelfs extra geld omdat het kan leiden tot een hoger gebruik van de gezondheidszorg. Het is veel beter je te richten op de groep mensen tussen 55 en 65 jaar. Lichamenlijke beperkingen komen twee keer zoveel voor bij lager dan bij hoger opgeleiden. De combinatie van fysiek zwaar werk en het hebben van een lichamenlijke beperking is zwaar. Werkgevers moeten veel meer met mogelijkheden komen voor aangepast werk. Het werk aanpassen aan de 55-plussers. Meer rustpauzes, betere arbeidsomstandigheden, deeltijdpensioen."

KOMENDE GENERATIE ONGEZONDER

Deeg: "De generatie ouderen die er aan komt is bovendien een stuk ongezonder. Wij hebben onderzoek gedaan in de leeftijdsklasse van 55 tot 65 jaar. Hun leefstijl is tussen 1992 en 2002 slechter geworden, er is meer obesitas, vrouwen blijven evenveel roken, men heeft minder lichaamsbeweging, het alcoholgebruik is toegenomen. Dat voorspelt niet veel goeds voor de ouderdom."

"Dat in Europa de levensverwachting gemiddeld is blijven stijgen, maar dat Nederland wat dat betreft is teruggevallen tot de middenmoot is niet louter te verklaren uit ongezond gedrag. Er is ook fundamenteel iets mis met ons zorgsysteem. De verschillende vormen van zorg zijn niet goed op elkaar afgestemd. Een op de zeven 65-plussers komt minstens een maal per jaar in het ziekenhuis terecht. De ziekenhuisopnamen worden steeds korter, ook voor ouderen. Er is onvoldoende besef dat het herstelproces bij ouderen langer duurt. Zij moeten thuis verzorgd worden alsof zij nog in het ziekenhuis liggen. Nou kom daar maar eens om, bij de thuiszorg van nu. De marktwerking die is ingevoerd is funest. De aanbestedingen leiden tot tarieven onder de kostprijs. Hierdoor voelen instellingen zich gedwongen goedkope krachten in te zetten en wordt het werk steeds verder versnipperd. Er vallen steeds meer gaten. Marktwerking in de zorg kan niet. De maatschappij heeft de plicht om goede zorg in te richten, dat kan niet worden overgelaten aan de markt."

EINDE AAN DE MYTHE

De beide hoogleraren maken dus een einde aan de mythe dat we met z'n allen gezond ouder worden. We worden weliswaar ouder, de extra jaren gaan echter vaak wel gepaard met meer ziekten. Mensen met lichamenlijk werk zijn bovendien eerder versleten en langer doorwerken kan ook nog eens slecht zijn voor je gezondheid. Het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd heeft dus nauwelijks zin en kan bovendien leiden tot een groter beroep op de zorg. Een zorg, die toch al te wensen over laat.

1 Jan-Willem Bruggink, Mohammed Kardal, Bob Lodder, Hoogopgeleiden leven langer en gezonder, *Webmagazine CBS*, 17 november 2008 (www.cbs.nl).

2 *Monitor Gezondheidsachterstanden*, 18 december 2008 (www.rivm.nl).

AOWEETJES

Tekst: Redactie Foto: Het Museum van de Vaderlandse Geschiedenis

AOW-UITKERINGEN: VROEGER GROEI, NU NIET

	1950	1960	1970	1980	1990	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Aantal (x1000)	309	814	1.061	1.333	2.040	2.402	2.446	2.499	2.554	2.605	2.664	2.735
Bedrag (x1 mln Euro)	73	585	2.709	9.937	13.352	21.376	22.427	22.890	23.369	24.243	25.198	26.446
Gemiddelde uitkering	236	719	2.553	7.455	6.545	8.899	9.169	9.160	9.150	9.306	9.459	9.670
reële AOW-uitkering	100	229	538	773	532	523	527	521	511	514	514	513

Bron: CBS

Na de invoering van de AOW in 1947 en 1957 ging de uitkering snel omhoog. Dat was in de jaren dat onder druk van de strijd van werknemers ook de lonen snel stegen. In 1985 werd de AOW geïndividualiseerd; voor die datum ontving de man ook de uitkering voor zijn echtgenote, daarna ontvingen beiden een eigen uitkering. Dat verklaart de

grote daling tussen 1980 en 1990. Dat was echter ook de periode dat de macht van vakbonden en werknemers werd terug gedrongen en het neo-liberalisme aan de macht kwam. Dat laatste verklaart dat de reële AOW-uitkeringen sinds de jaren negentig vrijwel op de nullijn hebben gezeten, terwijl tot in de jaren tachtig de AOW-uitkering steeg.

DE AOW-UITKERING NU

In 2009 bedraagt de AOW-uitkering:

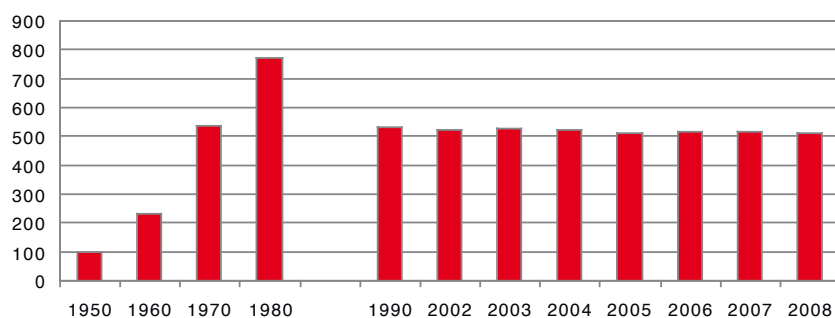
- Alleenstaande 1.001,94 euro
- Alleenstaande ouder met kind tot achttien jaar 1.271,82 euro
- Gehuwd / samenwonend 686,78 euro p.p.
- Gehuwd / samenwonend met AOW-toeslag 1.373,56 euro

Wie als AOW'er een jongere partner heeft die geen inkomen heeft, kan een toeslag aanvragen. Die toeslag wordt gegeven totdat de jongere partner ook 65 wordt en zelf AOW ontvangt. In 2015 vervalt de partner-toeslag voor AOW'ers met jongere partners. Meer dan 200.000 mensen krijgen daardoor te maken met een AOW-tekort. Is het verschil tussen de partners bijvoorbeeld vijf jaar, dan loopt dat tekort op tot bijna € 40.000! Veel 50-plussers zijn hier helemaal niet op voorbereid.

LIEVER DE TWEEDE PIJLER

Het beleidsvoornemen is al tijden om de mensen minder afhankelijk te maken van de AOW (eerste pijler). Het inkomen van 65-plussers moet voor een groter deel uit pensioenen komen (de tweede pijler).

HOOGTE AOW-UITKERING, 1950-2008 (1950=100)

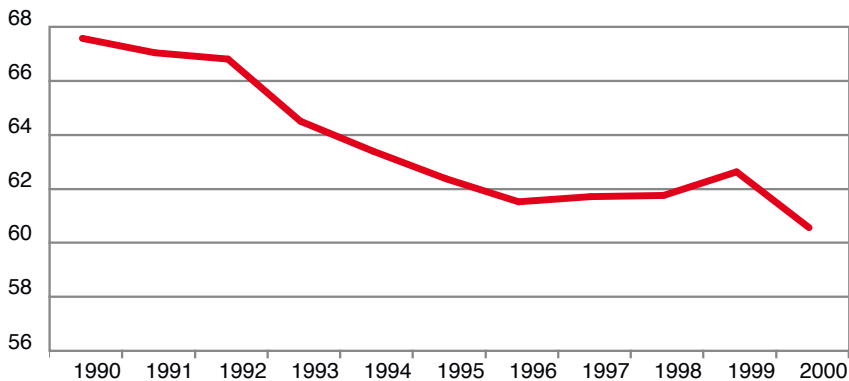

Bron: CBS

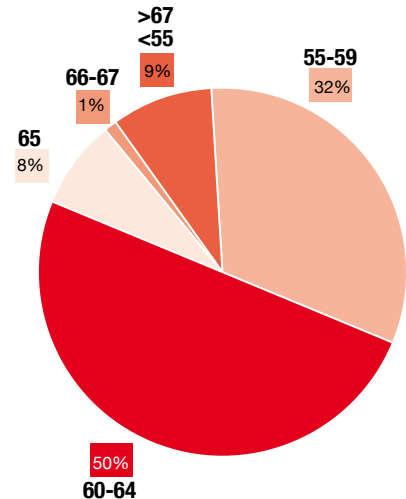
MENSEN WILLEN JUIST EERDER STOPPEN

Van alle mensen die in de jaren 2001-2005 met pensioen gingen was slechts acht procent 65 jaar. Slechts één procent was ouder, terwijl de rest tussen de 55 en 64 jaar was. Erg veel animo om door te werken is er dus niet onder de bevolking.

AOW ALS PERCENTAGE VAN INKOMEN 65-PLUSSERS

Bron: CBS

WIE ZEI WAT?

ERT: DOORWERKEN!

Bij de European Round Table of Industrialists (ERT) zitten 45 leiders van grote industriële multinationals. Hun gezamenlijk bijdrage aan het Bruto Binnenlands Product van de Europese Unie is groter dan dat van 21 van de 27 lidstaten. De ERT beveelt de lidstaten aan:

- "Richt u op een juiste balans tussen de publieke en de private pensioenvoorzieningen met een belangrijk aandeel voor fondsen.
- Verhoog de standaard pensioenleeftijd in overeenstemming met die in een aantal andere lidstaten, en stimuleer oudere werknemers om door te werken na de pensioengerechtigde leeftijd als ze dat willen.
- Stop met het duurder maken van de pensioenen (bijvoorbeeld door de uitkeringen te koppelen aan de loonontwikkeling of vervroegde uittreding te bevorderen)."

Bron: European Round Table of Industrialists, *European pensions. An appeal for reform. Pension schemes that Europe can really afford*, Brussels 2000, p. 8

PVDA: AOW BLIJFT OP 65

- De AOW leeftijd blijft 65 jaar
- De AOW-stijging wordt gekoppeld aan de loonstijging
- We nemen een aantal koopkracht-ondersteunende maatregelen voor ouderen." Bron: PvdA, *Het Nederland van morgen, programma Kamerverkiezingen 2006*, p. 20

CDA: GEEN VERHOOGING AOW-LEEFTIJD

"Het verhogen van de AOW-leeftijd is voor het CDA niet aan de orde, maar het CDA wil wel stimuleren dat iedereen die goed gezond is zo lang mogelijk doorwerkt" Bron: CDA, *Vertrouwen in Nederland. Vertrouwen in elkaar. Verkiezingsprogramma 2006-2011*, p. 20

CHRISTENUNIE: AOW-LEEFTIJD BLIJFT 65

"Met de AOW(-leeftijd) en de zorg (AWBZ) moet zorgvuldig worden omgegaan. Wat betreft de ChristenUnie blijft de AOW-leeftijd 65 jaar; blijft sparen voor de oude dag fiscaal aftrekbaar; en blijft solidariteit met zieken, ouderen en gehandicapten uitgangspunt van het zorgstelsel." Bron: Verkiezingsprogramma ChristenUnie 2006-2010, *Duurzaam voor elkaar, Vastgesteld door het Uniecongres*, d.d. 30 september 2006, p. 54

VVD: AOW IS EN BLIJFT OP 65

"AOW is en blijft op 65 (...) De AOW-leeftijd blijft bij de VVD staan op 65. Vanaf die leeftijd betaal je hier geen premie meer voor: geen verdere fiscalisering. Daar hebben de oudere generaties recht op. Geen onduidelijkheid, maar helderheid." Bron: VVD, *Voor een samenleving met ambitie, verkiezingsprogramma 2006*, p. 1

COMMISSIE-BAKKER: AOW-LEEFTIJD NAAR 67 JAAR

Een stapsgewijze verhoging van de AOW-leeftijd naar 67 jaar is een van de mogelijkheden waar de commissie onder leiding van TNT-topman Peter Bakker over denkt om de arbeidsparticipatie te verhogen. (...) Het kabinet heeft de commissie-Bakker gevraagd met voorstellen te komen om de arbeidsparticipatie te verhogen. De commissie werd ingesteld nadat de coalitiepartijen CDA, PvdA en ChristenUnie langdurig bleven botsen over een eventuele versoepeling van het ontslagrecht. Naar verwachting komt de commissie half juni met haar aanbevelingen. Bron: ANP, 3 juni 2008

MINISTER DONNER (SOCIALE ZAKEN): PENSIOENLEEFTIJD NAAR 70 JAAR

Donner vindt dat de commissie met 'vrij traditionele oplossingen' komt. (...) Donner vreest dat de maatregel onvoldoende zal zijn. 'Als de levensverwachting in de tussentijd tien jaar langer wordt, moet die pensioengerechtigde leeftijd tegen die tijd onmiddellijk weer ter discussie gesteld worden', aldus de bewindsman. 'We zouden kunnen zeggen dat we voor mensen tussen 55 en 65 jaar niets veranderen, voor mensen tussen 45 en 55 een maand per jaar bijplussen en voor mensen tussen 35 en 45 twee maanden per jaar.' Deze laatste groep komt zo vanaf 2040 op een pensioenleeftijd van 70 jaar. Bron: *De Telegraaf*, 20 juli 2008

DE VERHOGING VAN DE AOW-LEEFTIJD ALS WERKGEVERS DROOM

Tekst: Paul Benschop Illustratie: Robert de Klerk

Nu de crisis zich verdiept, steekt de oude discussie over de verhoging van de AOW-leeftijd de kop weer op. Het belangrijkste argument in deze discussie is de vermeende onbetaalbaarheid van de huidige AOW. Met de crisis wordt het oude spookbeeld van een onbetaalbare vergrijzing weer uit de kast gehaald. Maar gaat deze discussie wel werkelijk over de houdbaarheid van de overheidsbegroting of zit er meer achter?

Hoofddoel in een vrije markt is niet het produceren van goederen of het creëren van arbeidsplaatsen, het primaire doel van een onderneming is het maken van winst. Als een fabriek van Unilever in Polen meer winst kan opleveren dan wanneer dezelfde fabriek in Rotterdam staat, dan wordt de fabriek verhuisd. Als investeringen in de reële economie minder winst opleveren dan investeringen in de financiële sector, dan verplaatst het kapitaal zich naar de financials.

Binnen een markteconomie is werkloosheid geen tijdelijk verschijnsel, maar permanent en onoplosbaar. Sterker nog, een zekere mate van – gecontroleerde – werkloosheid is essentieel voor haar voortbestaan. “Het is integendeel een goede zaak voor het economische welzijn dat er altijd een

aantal arbeiders beschikbaar is dat werk zoekt”, aldus een uitspraak die aan de Amerikaanse president Harry Truman wordt toegeschreven.¹ Een aantal jaar geleden suggereerde de VVD-politica en voormalig minister van Economische Zaken Annemarie Jorritsma in een interview dat een zekere mate van werkloosheid in dit land economisch wenselijk is.² Volgens de in 1995 overleden Belgische econoom Ernest Mandel is de gedachte achter deze openlijke waardering van gecontroleerde werkloosheid: “het ontbreken van iedere werkloosheid zou het de arbeiders mogelijk maken de salarissen ‘buitensporig’ te doen stijgen”.³

DE ARBEIDSMARKT

De arbeidsmarkt kan letterlijk als een markt worden beschouwd, het is de plek waar werknemers en werkgevers bij elkaar komen. Hoe deze markt eruit ziet hangt voor een belangrijk deel af van externe factoren, zoals de groei of krimp van de economie, de mate van scholing binnen een samenleving en de samenstelling van de bevolking. De schommelingen in de verhoudingen tussen vraag naar arbeid (bedrijven) en het aanbod (werkers) hebben een belangrijke invloed op de loonontwikkeling in een sector of land.

Schoonmaakwerk is ongeschoold en zodoende zijn veel

mensen geschikt om dit werk te doen. Doordat het aanbod aan schoonmakers hierdoor dermate hoog is dat het voortdurend de vraag naar schoonmakers ruimschoots overstijgt is het mogelijk de lonen van schoonmakers laag te houden. Medio jaren '90 van de vorige eeuw ontstond er in Nederland een explosieve groei in de IT-sector. Door deze groei ontstond er een groot tekort aan geschoolde vakmensen. Dit leidde ertoe dat niet alleen de lonen harder stegen, maar ook de secundaire arbeidsvoorwaarden flink verbeterd werden. Niet-afgestudeerde derdejaars HBO-studenten werden met lease-auto's uit de schoolbanken, de werkvloer op gelokt.

Een algemene hoogconjunctuur leidt tot een groeiende vraag naar arbeidskracht. "De vakbeweging zorgde eind jaren negentig voor gematigde CAO's. Alleen, het hielp niet. Gedreven door de schaarste op de arbeidsmarkt betaalden meer en meer bedrijven boven de CAO. De inzinking van de conjunctuur rond 2001 kwam voor de ondernemers als een godsgeschenk, omdat ze een einde maakte aan de schaarste op de arbeidsmarkt"⁴, aldus de Nederlandse economen Alfred Kleinknecht en Ro Naastepad.

EVENWICHTSWERKLOOSHEID

Tekorten op de arbeidsmarkt zoals in een hoogconjunctuur worden in het liberale denken een 'overspanning van de arbeidsmarkt' genoemd. Om een overspannen arbeidsmarkt te vermijden en hiermee de lonen beheersbaar – dus laag – te houden is er een voortdurende behoefte aan gecontroleerde werkloosheid. Wanneer de werkloosheid niet te hoog of te laag is, maar het 'ideale' niveau bereikt, wordt er gesproken over evenwichtswerkloosheid. Hoe hoog de werkloosheid moet zijn voordat ze 'in evenwicht is' kan verschillen per moment. In Nederland wordt de ideale hoogte van de evenwichtswerkloosheid door het Centraal Planbureau (CPB) becijferd. In de jaren zestig lag de evenwichtswerkloosheid tussen de 3 en 4 procent. In 1971 verklaarde de Amerikaanse president Nixon bijvoorbeeld dat ze op vier procent lag en hij zelfs 4,5% acceptabel vond⁵. Vanaf de jaren zestig lag het percentage van de evenwichtswerkloosheid jarenlang rond de 8%. Na 1995 is dit percentage gaan dalen en momenteel ligt het rond de 5%.⁶ In 2003 lag de evenwichtswerkloosheid op 5,6%. Toen de werkloosheid in dat jaar naar 5,1% steeg was er "niks aan de hand", aldus een medewerker van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in de Volkskrant.⁷

LANGER WERKEN

Standaard-argument in de discussie over de verhoging van de AOW-leeftijd is de vermeende onbetaalbaarheid van de vergrijzing en de druk op de overheidsfinanciën. Toch zijn het niet de ministers van financiën, de eerstverantwoordelijken voor de overheidsbegroting, die het hardst roepen in deze discussie. Het zijn eerder neoliberale economen en politici en werkgevers. Maar waarom zou een werkgever dit roepen? De houdbaarheid van de overheidsfinanciën is immers niet zijn eerste prioriteit. Gelukkig is Bernard Wientjes, voorzitter VNO-NCW, duidelijker. Tijdens zijn eerste toespraak als voorzitter van de werkgeversorganisatie in 2005 pleitte hij voor het verhogen van de AOW-leeftijd: "Het gaat uiteindelijk om de loonkosten per eenheid product. Te denken valt aan slimmer en langer werken,

waarbij een groot aantal scenario's mogelijk is. Langer werken per week, langer werken per jaar, langer werken gedurende het hele arbeidzame leven. [...] Aan de veel flexibeler arbeidsmarkt moeten ook véél meer mensen langer meedoen. We hebben ze nodig".⁸

Het pleidooi van werkgeversvoorzitter Wientjes illustreert op uitstekende wijze de achtergrond van het debat over de verhoging van de AOW-leeftijd. Geen prietpraat over de onbetaalbaarheid van de vergrijzing, maar de loonkosten is waar het om gaat. Wellicht nog duidelijker is zijn voorganger Jacques Schraven. In een toespraak op de Jan Brouwer-conferentie over vergrijzing in 2005 stelt hij vast: "Vergrijzing en ontgroening zullen het arbeidsaanbod voor werkgevers de komende decennia niet bepaald doen groeien. Sterker nog: het zal gaan dalen. [...] Betekent vergrijzing daarmee voor werkgevers dan ook de omslag naar permanente krapte op de arbeidsmarkt? Met alle loonkostenopdrijvende gevolgen van dien? Als we het beleid niet veranderen ben ik bang van wel. [...] We werken niet alleen te kort per mensenleven, maar ook per jaar. Onze jaarlijkse arbeidsduur moet verlengd. Niet in één keer, maar via gedifferentieerd maatwerk. En we moeten natuurlijk ook niet zo taboeachtig doen over het op termijn optrekken van de AOW-leeftijd".⁹

EEN WERKGEVERS DROOM

Het werkelijke gevaar van de vergrijzing voor werkgevers en neoliberale economen is niet dat een grote groep mensen na een leven hard werken en belasting betalen van een welverdiend pensioen gaat genieten. De werkelijke bedreiging ligt in het feit dat de babyboomers de arbeidsmarkt gaan verlaten en dus het aanbod op deze markt sterk afneemt. Daarom moeten mensen langer gaan werken. Maar dat alleen is niet genoeg volgens Wientjes. "Ik denk aan inschakeling van arbeidsgehandicapten. Ik denk aan grotere deeltijdbanen. Als kinderopvang hier werkelijk het probleem is, dan moeten we daar oog voor hebben".¹⁰ Kortom, alles om een gespannen arbeidsmarkt te voorkomen en de lonen laag te houden. De verhoging van de AOW-leeftijd is een belangrijk inzet om deze werkgeversdroom te bereiken.

- 1 Geciteerd uit E. Mandel, *De economische theorie van het Marxisme*, deel 1, Het Wereldvenster, Bussum, 1980 (oorspr. 1962), p. 135.
- 2 Aldus econoom Alfred Kleinknecht in het Radio 1 Journaal van 19 maart 2009.
- 3 E. Mandel, a.w., p. 135.
- 4 A. Kleinknecht en R. Naastepad, 'Wordt de Nederlandse concurrentiepositie bedreigd door lage loonlanden?', in: H. Boot (red.), *Om de vereniging van de arbeid*, Solidariteit, Amsterdam 2005, p. 63.
- 5 Richard G. Lipsey & Peter O. Steiner, *Economics*, Harper International 1974, p. 530
- 6 Centraal Planbureau, 'Persbericht 1999/12', 3 augustus 1999, www.cpb.nl/nl/news/1999_12.html
- 7 N. van Bommel, 'De werkloosheid kan eigenlijk nog wel iets omhoog', *de Volkskrant* 18 april 2003.
- 8 B.E.M. Wientjes, *Ondernemerschap als motor van vertrouwen en welvaart*, toespraak Scheveningen, 30 mei 2005 www.vno-ncw.nl/web/.
- 9 H.J. Schraven, 'Financieel-economische gevolgen van de vergrijzing', *Jan Brouwer Conferentie over vergrijzing*, Haarlem 13 januari 2005 www.vno-ncw.nl/web/
- 10 B.E.M. Wientjes, a.w.

HELPT 'BRUSSEL' OM ONZE PENSIOENEN TE BESCHERMEN?

Tekst: Dennis de Jong, fractievoorzitter SP-Europees Parlement Foto: Diederik Olders (Tekst kader: redactie)

Tijdens de campagne voor de Europese verkiezingen hebben we ons als SP kritisch tegenover Brussel opgesteld. Liever minder Brussel, zolang de neoliberale wind daar nog volop waait en er sprake is van bemoeizucht, bureaucratie en verspilling. Maar zou op het gebied van de bescherming van onze pensioenen Brussel misschien toch een beetje aan onze kant staan?

Om de geluiden uit Brussel goed te begrijpen, moeten we een onderscheid maken tussen particuliere pensioenvoorzieningen en publieke voorzieningen. Bij dat laatste gaat het bijvoorbeeld om de AOW: iedereen heeft hier recht op, ongeacht je arbeidsverleden. Naast de AOW kun je ook nog een aanvullend pensioen opbouwen, bijvoorbeeld als het bedrijf waar je werkt een eigen pensioenregeling kent, of aangesloten is bij een pensioenfonds dat binnen die bedrijfstak werkzaam is. Daarnaast kun je eventueel zelf ook nog voor je pensioen sparen, los van je werkgever. Brussel heeft officieel alleen wat te zeggen over de aanvullende pensioenen, dus de bedrijfspensioenen en de particuliere spaarvormen.

DE MARKT VERSUS OVERHEIDSVOORZIENINGEN

De pensioenfondsenrichtlijn uit 2003¹ bevat een aantal waarborgen over de transparantie en het functioneren van dergelijke fondsen. De achterliggende bedoeling is om een vrije markt voor financiële diensten te krijgen, zodat uiteindelijk werkgevers en werknemers hun pensioen kunnen onderbrengen bij pensioenfondsen in alle Europese lidstaten. De markt staat hier dus weer centraal. In beginsel gelden de regels van het land waar het fonds is gevestigd. Net zoals met het toezicht op banken is gebeurd, dreigt er dan altijd een gevaar dat landen weinig toezicht uitoefenen, om zo een zo sterk mogelijke concurrentiepositie te krijgen op de Europese financiële markt. Dat dreigt ook bij pensioenfondsen. Lidstaten hebben er belang bij zoveel mogelijk fondsen die binnen heel Europa opereren, binnen hun grondgebied te krijgen. De pensioen-

fondsenrichtlijn voorkomt nu dat er helemaal geen toezicht is en geeft bepaalde garanties dat alle fondsen in Europa aan bepaalde minimumstandaarden voldoen.

Op zich staat dit alles los van de discussie over de AOW-gerechtigde leeftijd. Maar in de praktijk zijn er wel degelijk dwarsverbanden. Onlangs bracht de Europese Commissie een rapport uit over de vergrijzing van de bevolking in de Europese lidstaten². Daarin staat onder andere dat de rol van de bedrijfspensioenen en andere particuliere pensioenen groter moet worden, omdat het door de vergrijzende bevolking onhoudbaar is de publieke pensioenen, zoals bij ons de AOW, in hun huidige vorm overeind te houden. In andere woorden: de Commissie gaat ervan uit dat de zorg die de overheid altijd had voor de ouderen, nu voor een deel naar de markt wordt verlegd. Een voorziening als de AOW zal dan ofwel pas op veel hogere leeftijd dan 65 jaar worden uitgekeerd, of veel lager worden dan nu het geval is en dus zijn mensen aangewezen op eigen, particuliere voorzieningen. Het gaat dan om, officieel 'aanvullend', bedrijfspensioenen, of andere spaarvormen. Zo wordt de markt voor financiële diensten weer versterkt maar wel ten koste van bestaande overheidsvoorzieningen.

BRUSSEL GEEN BONDGENOOT

De lijn van de Europese Commissie is dezelfde als die van minister Donner: 'de AOW dreigt onbetaalbaar te worden'. De EC heeft er zelfs belang bij om de zaken erger voor te stellen dan ze zijn. Als er namelijk goede publieke voorzieningen zijn, dan is er minder belangstelling voor allerlei aanvullende voorzieningen en wordt

Dennis de Jong bij de vakbondsdemonstratie in Brussel, 15 mei 2009.

de markt voor financiële dienstverlening die de Commissie zo graag in Europa wil bevorderen, kleiner. Brussel bij monde van de Europese Commissie is dus weer geen bondgenoot, ook niet in onze strijd voor 65 blijft 65. De Commissie gaat er bij voorbaat van uit dat mensen langer moeten blijven werken dan ze nu doen. Zij maakt geen enkel onderscheid tussen zware beroepen en ander werk. Op geen enkele manier wordt gerept over de mogelijkheid de solidariteit tussen rijke en minder welgestelde ouderen te bevorderen door gerichte belastingheffing. De Commissie zoekt niet naar andere oplossingen en misbruikt de vergrijzing om ongetwijfeld onder druk van de lobby van financiële dienstverleners de financiële markt uit te breiden. Wie het kan betalen, de rijken dus, die neemt er gewoon een particuliere voorziening bij, voor de gewone mensen is het een kwestie van doorwerken tot je erbij neervalt.

DE AOW-LEEFTIJD IN ANDERE LANDEN

In de omringende landen zoals Duitsland wordt de pensioenleeftijd verhoogd naar 67. Dit feit wordt regelmatig door voorstanders van verhoging genoemd, blijkbaar als argument dat wij dat in Nederland dat dan ook moeten willen. Wat ze niet vertellen, is dat Denemarken de pensioenleeftijd, na die eerst verhoogd te hebben, nu weer verlaagt van 67 naar 65 jaar – vanaf 2028.

En wat te denken van Frankrijk, waar je al op je 60e met pensioen mag! Een Fransoos krijgt een volledig pensioen als hij 40 jaar premie heeft betaald. Begin je op je 20e, dan ben je op je 60e klaar. Als je die 40 jaar niet haalt, krijg je op je 65e toch sowieso een vol pensioen.

Land	AOW*-leeftijd**	Bijzonderheden
Noorwegen	67	
Zweden	61-67	De AOW is inkomensafhankelijk
Denemarken	65	Tussen 2024 en 2027 tijdelijk 67 jaar
Verenigd Koninkrijk	68	Nu nog 60 voor vrouwen en 65 voor mannen
Duitsland	67	Na 45 jaar werken mag je ook met pensioen; langdurig werklozen moeten op hun 63e met pensioen
België	65	Na 45 jaar werken mag je ook met pensioen; bij ontslag is vanaf 60 jaar een brugpensioen mogelijk
Frankrijk	60	
Oostenrijk	62/65	62 voor vrouwen; 65 voor mannen. Vanaf 60 jaar voor zware beroepen op basis van een lijst beroepen
Griekenland	65	Na 37 jaar werken mag je al met pensioen – begonnen op je 16e, betekent stoppen op je 53e
Verenigde Staten	67	Vanaf je 62e mogelijk, maar wel met korting op je pensioen

* Onder AOW in het buitenland wordt hier verstaan: de pensioenvoorziening uit de eerste pijler – het staatspensioen.

** De genoemde AOW-leeftijd is de leeftijd die geldt in de toekomst. Veel landen met een AOW-leeftijd boven de 65 hebben een overgangsregeling, waardoor mensen nu nog op hun 65e of eerder kunnen stoppen.

Bron: Ministerie SZW

HET MOËT NIET...

De discussie over de pensioenleeftijd leeft in heel Europa. Op Cyprus bijvoorbeeld is net als in Nederland gedoe hierover, al gaat het hier om een verhoging van van 61 naar 63 jaar. Deze discussie is aangezwengeld door een aantal invloedrijke organisaties. In 'Pensioenen in de 21e eeuw' stelt hoogleraar Erik de Gier dat Internationale organisaties als de Wereldbank, het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Europese Unie een aanzienlijke invloed uitoefenen op de hervormingen van pensioenstelsels in Europa. Zo pleit de Wereldbank in 1994 in het rapport 'Averting the Old Age Crisis' voor een sterke twee pijler, en een beperkte eerste pijler.

De Lissabonstrategie is ook een bron van hervormingen. In 2000 sloten regeringsleiders van de EU tijdens een top in de Portugese hoofdstad Lissabon een akkoord met als hoofddoel dat de EU tegen 2010 de meest competitieve en dynamische kenniseconomie van de wereld zou moeten zijn. Afsproken werd dat de sociale zekerheidsstelsels 'hervormd' moesten worden – dat is neoliberaals voor 'uitgekleed'. In de beleidsvoornemens van het kabinet 'in het kader van de Lissabonstrategie' wordt ook duidelijk dat het stimuleren van doorwerken van oudere werknemers in dat 'kader' past. De AOW uitkleden: het móét niet van de EU, maar het is wel afgesproken...

FLEXIBEL

Is er dan helemaal geen lichtpuntje in wat de Commissie schrijft? Ja, hoewel het eigenlijk alleen in een paar bijzinnen wordt genoemd: ook de Commissie is er voorstander van dat leeftijdsdiscriminatie wordt aangepakt en dat mensen kunnen kiezen wanneer ze met pensioen gaan. Een dergelijk flexibel pensioen is iets waar ook de SP mee kan instemmen, maar

dan wel op volstrekt vrijwillige basis en niet omdat je anders geen of veel te weinig AOW krijgt! Mocht het kabinet zich achter Brussel willen verschuilen, dan is het goed te weten dat de Commissie op dit gebied de lidstaten alleen maar wil 'helpen'. Er is geen bevoegdheid om dingen dwingend op te leggen. Nederland kan dus gewoon doen wat voor Nederland het beste is en dat is

een betrouwbare AOW-voorziening houden voor iedereen die 65 is geworden!

- 1 Richtlijn 2003/41/EG van 3 juni 2003, *Publicatieblad van de Europese Unie*, L 235/10.
- 2 Mededeling *Dealing with the impact of an ageing population in the EU (2009 Ageing Report)*, van 29 april 2009, COM(2009)180/4.

VERHOOGING AOW-LEEFTIJD ONGEWENST, ONZINNIG EN ONNODIG

Tekst: Nico Schouten

Het is wonderlijk om te zien hoe kritiekloos de massamedia omgaan met pleidooien voor een verhoging van de AOW-leeftijd. Er wordt een trend gezet in plaats van een serieus debat gevoerd. Niettemin geven opiniepeilingen aan dat de meerderheid tegen is. Maar er is ook gelatenheid. En voor veel jongeren valt de AOW-leeftijd buiten hun horizon. De voorstanders speculeren daarop.

Naast het voeren van campagne, moeten we het debat ook inhoudelijk goed voeren, want de voorstanders vindt men vooral onder de hoger opgeleide lagen van de bevolking. Dat zijn de mensen met een hogere gezonde levensverwachting en meestal ook interessanter werk. Ze zijn oververtegenwoordigd in de publieke meningsvorming. Ze zijn begrijpelijkerwijze ook oververtegenwoordigd in de Tweede Kamer en in adviesraden.

In 2006-7 schreef ik voor het Wetenschappelijk Bureau van de SP het rapport *De vergrijzing betaalbaar, de cijfers en politieke keuzes achter het vergrijzingsdebat*. Dit rapport ging vooral in op het debat over de kosten van AOW en de gezondheidszorg. De inhoud staat nog steeds als een huis, maar we zijn twee jaar verder en nu staat de AOW-leeftijd centraal in het debat. Daarom komt er nu een nieuw rapport dat alleen dáárover gaat, met dezelfde titel als de titel die boven dit artikel staat. Het rapport gaat kritisch in op argumenten van de voorstanders en brengt gezichtspunten naar voren die bij hen amper aandacht krijgen.

TOENAME LEVENSVORWACHTING GEEN ARGUMENT

In het nieuwe rapport besteed ik veel aandacht aan de levensverwachting. Sterftcijfers van rond 1957 tonen aan dat de AOW-leeftijd van 65 toen voor vrij veel mensen te hoog was. Gegevens over 1993 en later laten zien dat door de verhoging van de AOW-leeftijd naar 67 jaar ruwweg gesproken vier procent van iedere generatie de AOW niet haalt (bovenop het aantal dat de 65 niet haalt). Dat zijn dus de mensen die in die twee jaar overlijden en dat zijn in de praktijk vooral mensen met een lagere opleiding. Want zij hebben gemiddeld genomen een lagere levensverwachting.

Zij hebben ook minder gezonde jaren. Een flink deel kampt al voor het 65e jaar met gezondheidsproblemen. Het is daarom onterecht de toename van de levensverwachting te gebruiken als argument dat mensen langer kunnen doorwerken. Men kan zelfs stellen dat de levensverwachting mede is toegenomen door de vroegere pensionering in afgelopen decennia.

BEZUINIGINGSMAATREGEL

Het rapport rekt ook af met de demagogie dat de vergrijzing een veel te grote druk legt op de schouders van de potentiële beroepsbevolking. De verhoging van de AOW-leeftijd is vooral een bezuinigingsmaatregel. Volgens een berekening van het CPB zou het vanaf de volledige invoering in 2040 vier miljard euro per jaar kunnen opleveren. De onderbouwing hiervan is dubieus. Want er wordt vanuit gegaan dat een groot aantal mensen toch eerder met pensioen gaat, zodat de kosten voor werkloosheid en bijstand niet veel zullen toenemen. Maar dan kan men niet rekenen op een besparing bij de pensioenpremies, want er moet een AOW-gat worden overbrugd.

En als dit niet gaat is het handiger om toch zo lang mogelijk in de WW of de bijstand te blijven zitten in plaats van eerder je pensioen op te eten. Het CPB rekt zich rijk en dat doet minister Donner ook.

Bij de prognose wordt ook geen rekening gehouden met een autonome groei van de arbeidsdeelname van 65-plusers. Er wordt dus een verkeerde vergelijking gemaakt. Er wordt winst ingeboekt die er toch wel zou komen en die kan groeien als het mensen makkelijker wordt gemaakt om vrijwillig door te werken als ze 65 zijn. Het moet dan wel gaan om extra banen, want de doorstroming voor jongere werknemers en schoolverlaters mag niet worden belemmerd. Ook hiervoor is er geen aandacht.

Het rapport *Verhoging AOW-leeftijd ongewenst, onzinnig en onnodig*, geschreven door Nico Schouten van het Wetenschappelijk Bureau is via de online SP-shop te bestellen: www.sp.nl/service/goederen

IRANIËRS ZOEKEN HUN EIGEN WEG

BOEKBESPREKING

Tekst: Karel Koster

Dit najaar wordt Iran weer een belangrijk onderdeel van het nieuws, al was het maar omdat de 'nucleaire kwestie' weer op de agenda zal worden gezet. Een hernieuwde oproep voor nog zwaardere sancties dan de al bestaande valt te verwachten, misschien met desastreuze gevolgen. De neoconservatieve lobby in de VS en haar Europese tegenhangers sturen maar al te graag aan op harde maatregelen. Gezien de aard van het regime kunnen zulke maatregelen uitmonden in escalatie en in het ergste geval, oorlog.

Bij die oorlog hoort ook een rechtse propagandacampagne die de terechte kritiek op het regime probeert om te zetten in een legitimatie om een steeds hardere confrontatie aan te gaan. Om te voorkomen dat er weer weerstand tegen oorlog zal ontstaan zoals het geval was bij de aanval op Irak is de strijd om de publieke opinie in het westen belangrijk. Het boek van Jafari komt als geroepen om die beeldvorming te bestrijden.

Jafari beschrijft de moderne geschiedenis van Iran vanaf het begin van de twintigste eeuw tot begin dit jaar. Dat betekent dat de massale protestdemonstraties van de zomer tegen het vervalsen van het verkiezingsresultaat door de regering niet worden behandeld. Dat is jammer, maar niet erg: de beschrijving van de voorgaande opkomst van de hervormingsbeweging maakt de recente ontwikkelingen een stuk begrijpelijker.

De revolutie in de titel is niet die van 1979, zoals gesteld wordt op de achterkant.

Het grootste deel van het boek (hoofdstuk 5 – 9) gaat weliswaar over de geschiedenis van de laatste 30 jaar. Maar in de eerste twee hoofdstukken wordt achtereenvolgens ingegaan op de geschiedenis van het Perzische rijk (in vogelvlucht) en de ontmoeting met het Westen (en Rusland) die uiteindelijk een confrontatie werd. De revolutie uit de titel kan net zo goed verwijzen naar de Constitutionele Revolutie van 1905, (hoofdstuk 3) waar de basis werd gelegd voor de democratische ontwikkeling naar het

Peyman Jafari, *Het andere Iran - van de revolutie tot vandaag*, AMBO-Anthos Amsterdam 2009, ISBN 9789026321917, 216 p.

Peyman Jafari,

moderne Iran (het kreeg die naam pas vlak voor de Tweede Wereldoorlog). Ook de regeerperiode van de twee Sjahs (1926 tot 1979) krijgt in een apart hoofdstuk terecht aandacht. Juist in die periode, nadat de politieke overwinningen van de revolutie van 1905 (de door Jafari beschreven invloed van de Russische socialisten op de ontwikkeling van de Iraanse arbeidersbeweging is opmerkelijk) deels waren teruggedraaid door buitenlandse interventie werd Iran een speelbal van de geopolitieke manoeuvres van de grote mogendheden. Dat waren vooral Rusland (en de opvolger USSR) en Groot-Brittannië, die het land in de Tweede Wereldoorlog bezetten.

Na de aardverschuiving in de internationale machtsverhoudingen die deze oorlog veroorzaakte verdween Groot-Brittannië als machtsfactor steeds meer van het toneel. Symbool voor die aardverschuiving stond de gezamenlijke Anglo-Amerikaanse coup tegen de democratisch gekozen regering van Mossadeq in 1953. Zonder de Verenigde Staten kon Groot-Brittannië niet meer optreden. De reden voor de coup was eveneens typerend: controle over de Iraanse olie, een factor die sindsdien van beslissend belang is in de internationale machtspolitiek in de regio. Die botsing van grootmachten en hun satellieten speelt in het boek slechts in de achtergrond een rol. Misschien terecht legt Jafari de nadruk op het binnenland, de opeenvolgende golven

van verzet en oppositie en de binnenlandse machtsstrijd. De hele twintigste eeuw beweegt Iran zich tussen vooruitgang en reactie, een dynamiek die sterk naar voren komt in alle hoofdstukken.

Hoe beschrijf je een eeuw van zoveel bewogen geschiedenis? Jafari doet dat door naast de droge opsomming van machtswisselingen en veranderende machtsverhoudingen ook uitdrukkelijk de interactie tussen sociale bewegingen, religieuze stromingen en culturele ontwikkelingen in het verhaal te verweven. Een leuk element daarvan is het uitgebreid citeren van de nationale dichters, die vermoedelijk de gevoelens van de bevolking beter weerspiegelen dan pagina's cijfers. Voor buitenstaanders die onderhevig zijn aan de eendimensionale verslaggeving van de westerse media die vrijwel uitsluitend spreken over 'gekke mullah's', is deze methode verfrissend. Van belang is de centrale en soms ook progressieve rol van delen van de religieuze elite bij de opeenvolgende protestbewegingen. Die rol komt steeds weer terug, niet het minst in de bespreking van de ontwikkelingen na de revolutie van 1979.

Voor seculier links is dat immers een cruciale vraag: hoe kan het dat de linkse beweging uiteindelijk faalde in Iran, terwijl de religieuze populistische partijen de overhand kregen? Dat is overigens een veel bredere vraag, die op het hele Midden-Oosten van toepassing is. Overal zijn seculiere linkse partijen gemarginaliseerd en is hun plaats ingenomen door religieuze massabewegingen zoals Hezbollah en Hamas, die extreem religieuze standpunten vermengen met een sociaal programma. In Iran waren de sociale maatregelen van Khomeiny voor de armste lagen van de bevolking eind tachtiger jaren wellicht een minimale tegemoetkoming van de regering aan de van het front terugkerende soldaten. Er vond immers direct na de revolutie een verschrikkelijke loopgravenoorlog met Irak plaats, die aan beide kanten honderdduizenden doden en gewonden kostte. Maar zowel de revolutie als die oorlog is al jarenlang voor een groot deel van de Iraanse bevolking louter geschiedenis. Dat is het gevolg van de belangrijkste sociaal-economische verandering van de afgelopen twintig jaar, namelijk de

immense verschuiving in de demografische samenstelling van de bevolking waardoor die grotendeels bestaat uit jongeren.

Die verjonging, samen met de uitbouw van het onderwijsstelsel en de verbetering van de levensomstandigheden van een groot deel van de bevolking, vormde de basis voor de opkomst van de massale oppositiebewegingen. Vanaf de jaren negentig speelden die bewegingen een belangrijke rol in het versoepelen van de streng religieus bepaalde wetten en leefregels van de conservatieve elite. De oppositie organiseerde ook een tweede revolte tegen de ongeloofwaardige uitslag van de presidentsverkiezingen in 2009. De religieuze machtsstructuur van Iran vormt echter een belangrijke barrière tegen verandering: Jafari beschrijft deze terecht in detail (waarbij het diagram van de belangrijkste instellingen achterin het boek onontbeerlijk is).

Uit Jafari's beschrijvingen van het brede scala van bewegingen die veranderingen hebben bewerkstelligd en zelfs een relatief vrijzinnige president – Khatami – aan de macht bracht, wordt ook een zwakte duidelijk. Cruciaal is de uitbreiding van de protesten van de jongeren-, studenten- en vrouwenbeweging, veelal afkomstig uit de middenklasse, naar de armste lagen van de arbeidsbevolking. De verkiezing van Ahmadinejad in 2005 was gebaseerd op het tegemoetkomen aan de sociaaleconomische eisen van de bevolking, gecombineerd met een oproep aan de streng-religieuze maar nog steeds omvangrijke minderheid. Die formule werkt niet meer, zoals bleek uit de zomer revolte tegen de in vele ogen vervalste verkiezingsuitslag. Jafari waarschuwt ergens tegen nog een belangrijk vooroordeel: namelijk dat de oppositie 'westers' is. Zoals blijkt uit de brede steun die het nucleaire programma onder de bevolking geniet, is dat een misleidende omschrijving. Zoals overal, zoeken de mensen hun eigen weg. Om een beter inzicht te krijgen in de motivaties van de protesteerdere en als tegengif tegen de gevaarlijke propaganda afkomstig uit kringen in het Westen die maar al te graag een oorlog willen ontketenen, is dit boek een prima medicijn.

HET RIJKE

DEEL 48

Frank Hindriks

over Gerald Cohen (1941-2009)

ROOIE LEVEN

DURE VOORKEUREN, DE MARKT EN DE BIBLIOTHEEK

Socialisme en liberalisme lijken elkaar uit te sluiten. De vorige maand overleden Gerald Cohen heeft laten zien dat je liberale ideeën kunt gebruiken om een socialistisch gelijkheidsideaal te verdedigen. Misschien is de markt efficiënt. Volgens Cohen is zij daarmee nog niet rechtvaardig. De openbare bibliotheek vormt een beter beeld voor een ideale samenleving.

Gerald Allan "Jerry" Cohen (14 april 1941, Montreal – 5 augustus 2009, Oxford) kwam er naar eigen zeggen pas op tienjarige leeftijd achter dat niet iedereen joods en communist is. Het Marxisme heeft een belangrijke rol gespeeld in zijn filosofische carrière. Hij heeft posities aan de universiteiten van Londen en Oxford bekleed. Het gros van zijn collega's had niets met het Marxisme. Veel Marxistische filosofen in de tweede helft van de twintigste eeuw bedreven filosofie op een – voor Amerikaanse filosofen – vrij obscure manier met argumenten die moeilijk (en soms zelfs helemaal niet) te doorgronden waren. Cohen maakte deel uit van de groep van Analytische Marxisten die marxistische ideeën met behulp van heldere, transparante en analytische argumenten probeerden te verdedigen. Uiteindelijk heeft hij toch geconcludeerd dat het Marxisme niet te redden was. Hij bleef echter geëngageerd aan een van de kerngedachten van Marx: van eenieder naar zijn mogelijkheden, voor eenieder naar zijn behoeften.

EEN VOEDSELALLERGIE KIES JE NIET

Als je aan een voedselallergie lijdt – denk bijvoorbeeld aan notenallergie of gluten-intolerantie – dan moet je goed opletten wat je eet. Daar komt nog bij dat je vaak duurere producten nodig hebt dan iemand zonder

voedselallergie. Glutenvrij brood is bijvoorbeeld veel duurder dan normaal brood. Er valt weinig aan te doen dat je je leven lang voorzichtig zult moeten zijn met wat je eet. Aan de extra kosten die een voedselallergie met zich meebrengt, is wel wat te doen. Een solidair verzekeringsstelsel kan een vergoeding bieden, zodat je uiteindelijk net zoveel aan eten kwijt bent als iemand zonder voedselallergie. Zorgverzekeraars vergoeden de kosten van een voedselallergie over het algemeen niet. Wel kunnen mensen met een minimuminkomen of bijstandsuitkering een beroep doen op de Wet Bijzonder Bijstand bij de gemeentelijke sociale dienst. Een voedselallergie kun je beschouwen als een handicap. Die handicap maakt jouw leven duurder dan dat van een ander zonder dat je er iets aan kunt doen. Er is veel voor te zeggen dat in een rechtvaardige samenleving dit soort willekeurige verschillen in welvaart niet voorkomen. De meeste theorieën over rechtvaardigheid kennen een gelijkheidsideaal dat vervolgens per theorie verschillend wordt ingevuld. Rechtvaardigheid zou eruit kunnen bestaan dat iedereen evenveel geld krijgt om aan haar behoeften en voorkeuren te voldoen. Van een rechtvaardige verdeling zou ook sprake kunnen zijn als iedereen hetzelfde niveau van welzijn bereikt – zodat iedereen even tevreden is – of

als in ieders behoeften in gelijke mate wordt voorzien – zodat niemand recht van klagen heeft.

Verschillen tussen mensen wat betreft geld, welzijn, of mate van behoeftebevrediging zijn soms terug te voeren op een verschil in inspanning. De een werkt harder dan de ander. Dat kan komen door verschillen in ambitie of doordat sommige mensen meer aan vrije tijd hechten dan anderen. Als de een meer geld heeft dan een ander doordat hij ervoor kiest harder te werken dan is daar misschien niets mis mee. Dat is dan een kwestie van eigen keuze en verantwoordelijkheid. Voor een voedselallergie kies je echter niet. Het is dan ook onrechtvaardig dat iemand daar de dupe van wordt. We treffen allerlei regelingen voor uiteenlopende handicaps. Als je er goed over nadenkt, is het moeilijk te verkopen dat we dat niet of amper doen voor voedselallergïen.

BELANGRIJKSTE BOEKEN:

- *Karl Marx's Theory of History: A Defense*, Oxford 1978
- *If You're an Egalitarian, How Come You're So Rich?*, Harvard University Press 2000
- *Rescuing Justice and Equality*, Harvard University Press 2008
- *Why Not Socialism?*, Princeton University Press 2009

VERANTWOORDELIJKHEID EN DURE VOORKEUREN

Gerald Cohen heeft zich uitgebreid beziggehouden met de rol die voorkeuren dienen te spelen in een rechtvaardige samenleving. De twee giganten van de hedendaagse politieke filosofie – John Rawls (1921-2002) en Ronald Dworkin (1931-) – beweren dat mensen zelf verantwoordelijk zijn voor hun voorkeuren en de doelen die ze nastreven. Cohen stelt daartegenover dat de meeste voorkeuren geen keuzes zijn. En als iets geen vrijwillige keuze is, dan is het moeilijk te verkopen dat iemand er zelf verantwoordelijk voor is. Stel dat je erg van linksdraaiende yoghurt houdt, dat je die al jaren eet en dat ze altijd betaalbaar is geweest. Als de prijs van linksdraaiende yoghurt ineens erg omhoog gaat word je de dupe van marktomstandigheden. Ineens kun je minder in je voorkeuren voorzien dan iemand die van rechtsdraaiende yoghurt houdt. Dat is toch niet eerlijk? Hieronder wat fragmenten uit het debat tussen Dworkin en Cohen.

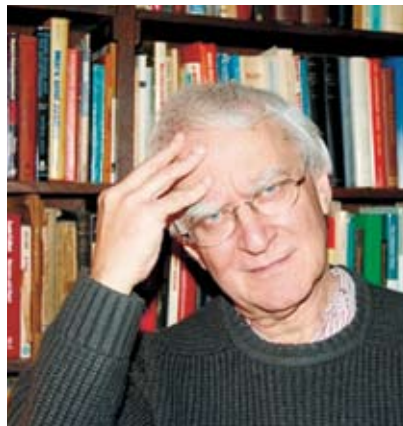
VOORKEUR VAN LOUIS

Stel je voor dat iemand (Louis) met opzet een bepaalde voorkeur of ambitie cultiveert die hij op dat moment nog niet heeft. De kosten hiervan zullen hoog zijn in die zin dat, als hij die voorkeur eenmaal gecultiveerd heeft, hij minder welzijn heeft dan voorheen. Tenminste als hij niet meer rijkdom vergaart. Het kan hierbij gaan om nieuwe voorkeuren voor voedsel en drank (zoals champagne). Of het kan gaan (wat meer voor de hand ligt) om voorkeuren voor sporten, zoals skiën, waar je pas plezier aan beleeft nadat je er een bepaalde vaardigheid in hebt gekregen; of om opera, waar een soortgelijk verhaal voor geldt; of om een leven dat is toegewijd aan kunst of ontdekkingsreizen of politiek. Kun je Louis dan extra middelen ontzeggen, middelen die moeten komen van mensen die minder dure voorkeuren hebben ontwikkeld (of simpelweg die de voorkeuren houden die ze al hadden) ... ?

Ronald Dworkin, *Sovereignty Virtue. The Theory and Practice of Equality*. Harvard University Press 2000, p. 49-50.

COHEN: VOORKEUREN, KEUZES EN VERANTWOORDELIJKHEID

In de mate waarin mensen inderdaad verantwoordelijk zijn voor hun voorkeuren zijn tekorten in welzijn

Gerald Cohen

geen kwestie van (on)rechtvaardigheid. Daarom moeten we alleen die welzijnstekorten compenseren die niet te herleiden zijn tot individuele keuzes. ... Ik behandel Louis in de praktijk net als Dworkin omdat, zoals Dworkin hem beschrijft, hij zijn voorkeur niet zomaar toevallig had: hij trainde zich daarin. Maar ook al weigeren zowel Dworkin als ik Louis' verzoek voor een speciale toelage, we baseren die weigering op verschillende overwegingen. Dworkin zegt: sorry Louis, voorstanders van gelijkheid financieren geen dure voorkeuren; terwijl ik zeg: sorry Louis, voorstanders van gelijkheid financieren geen dure

voorkeuren als mensen kiezen om die te ontwikkelen. ... Ik maak onderscheid tussen dure voorkeuren naar gelang degene die ze heeft daar redelijkerwijze verantwoordelijk voor gehouden kan worden. ... Dworkin's neiging om te compenseren voor pech die de middelen die iemand ter beschikking staan betreffen maar niet voor pech die de aard van zijn voorkeuren betreft is ongegrond. Mensen kunnen namelijk pech hebben niet alleen waar het een ongekozen verdeling van middelen betreft maar ook als het gaat om ongekozen gevoeligheden voor pijn en lijden en ongekozen dure voorkeuren. ... Per saldo heeft Dworkin het egalitarisme iets van onschatbare waarde meegegeven: hij heeft het krachtigste idee uit het arsenaal van anti-egalitair rechts verwerkt in het egalitarisme – het idee van keuze en verantwoordelijkheid.

Gerald Cohen, *On the Currency of Egalitarian Justice*, in: *Ethics* 99, 1989, pp. 906-44 (914, 923, 932 en 933).

COHEN: DE MORAAAL VAN DE MARKT

Zaken doen is onder andere een kwestie van mensen behandelen volgens een van de normen van de markt – de norm die zegt dat ze overtollig verklaard moeten worden als ze niet voldoende produceren om winstgevend te zijn, gegeven de vraag die er bestaat naar dat wat ze produceren. Natuurlijk komt dat ten goede aan de "efficiëntie", maar het corrumpeert ook de menselijkheid. Het bedrijfsleven verandert menselijke producenten in goederen. Maar hun werkgevers worden niet gespaard: "Want wat heeft een mens eraan als hij een wereld aan geld verdient maar zijn ziel verliest?" (Markus 8 vers 36)

Gerald Cohen, *If You're an Egalitarian, How Come You're So Rich?*, Harvard University Press 2000, p.181

RECHTSE IDEEËN, LINKSE UITKOMSTEN

Eén van de boeiende eigenschappen van Cohen was dat hij vaak politiek rechtse ideeën gebruikte om linkse uitkomsten te verdedigen. Het belang van keuze en het benadrukken van individuele verantwoordelijkheid tref je van oorsprong vooral aan in relatief conservatieve en liberale kringen. Socialisten en marxisten leggen meer de nadruk op de gemeenschap en onderlinge solidariteit. Cohen is op een gegeven moment ook individuele verantwoordelijkheid centraal gaan stellen in zijn ideeën over rechtvaardigheid. Verschillen in welvaart zijn volgens hem onproblematisch als ze terug te voeren zijn op verschillen in inzet als die verschillen vrije keuzes zijn. Maar de meeste van onze voorkeuren en behoeftes kiezen we niet. Als verschillen in voorkeuren en behoeftes leiden tot verschillen in welzijn dan is dat volgens Cohen onrechtvaardig. Hij ziet geen relevant verschil tussen iemand die een glutenintolerantie heeft en iemand die nou eenmaal een voorkeur voor rechtsdraaiende yoghurt heeft. Ze kunnen allebei extra kosten met zich meebrengen. Als dat zo is dan moeten mensen daarvoor gecompenseerd worden.

Eén van de bekendste voorbeelden in het debat over deze kwestie – het probleem van dure voorkeuren – gaat

over Louis die op een gegeven moment een voorkeur voor champagne heeft ontwikkeld. Dit voorbeeld komt van Ronald Dworkin. Die neemt niet voor niets een dergelijk voorbeeld (en een denkbeeldige persoon met een koninklijke naam). Als we aan champagne denken dan denken we al snel aan rijke mensen die het breed kunnen laten hangen en hun hand niet omdraaien voor een extra fles champagne. Cohen laat zich hierdoor niet in de luren leggen en beargumenteert dat in principe ook iemand als Louis voor compensatie in aanmerking komt. Dat geldt alleen niet als Louis bewust een voorkeur voor champagne heeft ontwikkeld. Zijn voorkeur is dan een keuze en hij is zelf verantwoordelijk. Binnen het type rechtvaardigheidstheorie waar Cohen aan heeft gewerkt, is er niets op tegen als je een verschil in uitkomst aan jezelf te danken hebt. Toch zijn er volgens Cohen omstandigheden denkbaar waarin iemand er niets aan kan doen dat hij een hekel heeft aan goedkope wijn en alleen blij wordt van dure champagne. Dan is zo iemand meer te vergelijken met iemand die een gluten-intolerantie heeft dan met een rijkard die aan verspilling doet. Cohen stelt dat we dan een goede reden hebben die persoon voor zijn dure voorkeuren te compenseren.

DE MARKT EN DE BIBLIOTHEEK

Achter Cohens analyse gaat een bepaalde opvatting over de markt schuil. Hij ziet de markt als een doorgaans efficiënt middel om vraag en aanbod samen te laten komen. De vraag op de markt voor een bepaald product wordt bepaald door de voorkeuren van mensen. Het is heel handig als producenten weten of mensen liever een LCD tv hebben dan een plasma tv. Dat kunnen ze min of meer afleiden uit de hoeveelheid producten die verkocht worden bij een bepaalde prijs en uit het effect dat een verandering in de prijs heeft. Als

producten de prijs zo bepalen dat zij er het meest aan verdienen dan worden ze in principe geprikkeld het efficiëntst te werken.

Natuurlijk is er op dit verhaal veel aan te merken. Maar om te begrijpen wat voor rol voorkeuren zouden moeten hebben in een rechtvaardige samenleving is het niet nodig om dergelijke complicaties aan de orde te stellen. In relatie tot het probleem van de dure voorkeuren is Cohens kernthese dat zelfs als de markt efficiënt is ze daarmee nog niet rechtvaardig is. De markt voorkomt verspilling. Maar de prijzen die op een markt totstandkomen, leiden niet zonder meer tot een rechtvaardige verdeling van welzijn en behoeftebevrediging. Om die te bereiken moet de overheid ingrijpen, bijvoorbeeld door mensen met dure voorkeuren financieel te compenseren.

Cohen zet zijn argumentatie kracht bij door middel van een analogie. Stel je bent lid van een bibliotheek. Je houdt erg veel van science fiction uit Kazachstan. En om de een of andere reden is science fiction uit Kazachstan relatief duur. Zou het niet oneerlijk zijn als jij meer moest betalen dan iemand die van de boeken van Dan Brown of J.K. Rowling houdt? In de praktijk is de prijs van een bibliotheekabonnement onafhankelijk van welke boeken je graag leest. Kennelijk vinden we met zijn allen dat je voorkeuren er niet toe doen. Volgens Cohen is dit omdat we het onrechtvaardig vinden dat sommige mensen de dupe worden van hun voorkeuren omdat die toevallig duur zijn. Vervolgens kun je je afvragen of het niet onrechtvaardig is dat toevallige voorkeuren wel een rol spelen bij producten die via de markt worden aangeboden. Cohen denkt dat het antwoord al in de vraag besloten zit: ja, dat is onrechtvaardig; we moeten de samenleving zo inrichten dat de uitkomsten meer lijken op die van een bibliotheek dan op die van een markt.

Frank Hindriks is universitair docent aan de faculteit wijsbegeerte van de Rijksuniversiteit Groningen. Hij houdt zich daar bezig met rechtvaardigheid in een multiculturele samenleving.

HET OUDE LIEDJE

PAUL ULENBELT
SP-Tweede Kamerlid

Onze AOW-zomertour is leerzaam. In Hilversum, Deventer, Breda en Gorinchem vroeg ik honderden mensen om een handtekening te zetten voor het behoud van de AOW-leeftijd op 65. 60-plussers tekenen vrijwel direct. Bij de middengeneratie is het niet veel anders. Velen vertellen hoe zwaar het werk ze valt. Iedereen is ervan overtuigd dat het verhogen van de AOW-leeftijd naar 67 een “belachelijk”, “idioot”, “verwerpelijk” voorstel is. Het beeld op straat wijkt niet veel af van wat de enquêtes ons vertellen. Een grote meerderheid is tegen verhoging. Wat de enquêtes niet vertellen is de emotionele afschuw. De 65 jaar wordt gezien als een hele grote sociale verworvenheid die een einde maakte aan armoede onder ouderen. De 65 is een sociale norm waarbij je zonder discussie kunt stoppen met werken om te genieten van de jaren die je nog resten. De emotie blijkt uit verhalen over mensen die de 65 nu niet halen of niet gezond halen. Dan blijkt hoe heel veel mensen zich door de laatste werkzame jaren worstelen. De laatste kilometers van het werkende leven

vallen velen zwaar. Het verleggen van de finish roept heftige reacties op.

Bij jongeren onder pakweg de dertig jaar is die heftigheid afwezig. Niet bij alle. Jongeren waarvan vader of moeder in de bouw of in de zorg werken, zien dat 67 voor hun ouders te zwaar is. Veel jongeren hebben er nog niet eens over nagedacht. Heel logisch is dat. Op die leeftijd denk je niet aan je situatie over dertig of veertig jaar. Je diploma halen, werk vinden, een relatie opbouwen, huisvesting vinden, kinderen of niet en wanneer. Dat zijn grotere vraagstukken dan je situatie over veertig jaar.

Toch maken jongeren zich wel zorgen. Ze geloven Donner dat er over dertig jaar nog maar vijf werkenden zijn op twee gepensioneerden. Ze trappen in Donners denkfout. Het is waar dat er straks minder werkenden voor meer gepensioneerden moeten zorgen. De keerzijde is dat er voor minder kinderen hoeft te worden gezocht. De middengeneratie heeft in elke samenleving voor de ouderen en de jongeren moeten zorgen. Traditioneel waren er meer kinderen om voor te zorgen dan ouderen. Het is niet uitgerekend maar ik schat dat de kosten en inspanning die de maatschappij levert om kinderen op te voeden, te onderwijzen en eten te geven groter zullen zijn dan de kosten en inspanning om onze ouderen te onderhouden. Daar komt nog bij dat ouderen via pensioenen gespaard hebben en dus niet drukken op de middengeneratie. Terecht geeft het rapport van het wetenschappelijk bureau van de SP dan ook aan dat je niet alleen naar het aantal oudere niet-werkenden ten opzichte van de beroepsbevolking moet kijken, de grijze druk, zoals statistici dat noemen, maar

ook naar het aantal kinderen en jongeren dat niet werkt, de groene druk. Cijfers tonen aan dat de som van de grijze en groene druk nauwelijks verandert. Donner zwijgt daarover.

De grootste denkfout van Donners propagandisten is dat vijf werkenden niet voor twee gepensioneerden zouden kunnen zorgen. Door technische vindingen is de afgelopen decennia de productiviteit ongelofelijk gestegen. Ooit werkten de meeste mensen in de landbouwsector. Dat was nodig om iedereen te kunnen laten eten. Tegenwoordig is de landbouw een heel kleine sector. En toch is er genoeg eten. Zelfs veel meer dan vroeger. De productiviteit zal blijven toenemen, we zullen met steeds minder mensen steeds meer kunnen voortbrengen.

Waarom dan al die heisa over de 67? Waarom nemen de coalitiepartijen en de VVD dan opeens afstand van hun verkiezingsprogramma? Het antwoord is de Lissabonstrategie. In 2000 hebben de Europese regeringsleiders afgesproken dat de EU beter moet concurreren met de VS. Daar maken ze lange dagen en hebben weinig pensioen. Concurrentie vindt vooral plaats op loonkosten. Als je veel mensen op de arbeidsmarkt hebt, drukt dat de lonen. Als mensen doorwerken hoeft de werkgever minder pensioenpremie te betalen. Het is het oude liedje. De bazen willen een groter stuk van de taart. Werkende mensen moeten inleveren. Geld. Vrije tijd. En liefst beide.

In januari 2000 zeiden de topindustriëlen van Europa het al: verhoog de pensioengerechtigde leeftijd. Het is maar dat je weet uit welke koker het verhogen van de AOW-leeftijd komt.

SPANNING

DIE WENDE

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 11, nummer 9, oktober 2009

DIE WENDE

In november is het twintig jaar geleden dat er een einde kwam aan het zogeheten 'reël bestaande socialisme'. Het IJzeren Gordijn tussen Oost- en West-Europa en de muur die Duitsland verdeelde vielen na een tamelijk geweldloze opstand van de bevolking.

Sinds de val van de muur, sinds *Die Wende* zoals onze oosterburen die gebeurtenis noemen, is er veel veranderd. Oude partijbonzen deden een flinke greep in de kas en westerse bedrijven vestigden zich in het voormalige Oostblok. Onder druk van internationale kapitaalverschaffers nam de overheidsinvloed op de economie snel af. Alle sociale voorzieningen op de mestvaalt; alle goede dingen die er voorheen zeker wel waren moesten het veld ruimen. Dáár hadden de mensen niet voor gestreden.

Rechts roerde in diezelfde jaren de trom. Nu was volgens hen bewezen dat een andere maatschappij niet kan; het kapitalisme is het beste dat de mensheid heeft bereikt en zal bereiken. De huidige crisis toont echter dat we hier de nodige vraagtekens bij kunnen zetten. Willem Bos plaatst die in zijn bijdrage. Sjaak van der Velden schrijft over de achtergronden bij het ontstaan van De Muur, die 70 jaar terug gaan in de tijd. De Duitse eenwording heeft na

een moeizaam proces ook geleid tot een eenwording van links maar eenvoudig was dat niet. Tot op de dag van vandaag zijn de verschillen tussen mensen uit oost en west binnen Die Linke merkbaar. Deze tegenstelling komt naar voren in de interviews met twee vertegenwoordigers van oost en west binnen Die Linke door Hans van Heijningen en Rob Janssen. In Nederland worstelde de SP met haar identiteit; Tiny Kox beschrijft hoe dat die strijd leidde tot een nieuwe visie op het socialisme. Vrij van alle oude dogma's. Oud-redacteur van *Spanning* Arjan Vliegthart is niet alleen SP-senator maar sinds kort ook doctor. Hij promoveerde op *Transnational Forces and Corporate Governance Regulation in Postsocialist Europe* en schrijft over De ineenstorting van het communisme en de uitdaging voor links in Oost-Europa.

De terugkeer naar een samenleving zonder staatsinvloed over de economie leidt tot een onmenselijke maatschappij of er nu vrijheid heerst of niet. Daar staat tegenover dat socialisme zonder vrijheid of het nu reëel bestaand is of niet, geen socialisme is. In het Rijke Rooie Leven laat Elisabeth Spaans zien dat dit eigenlijk geen nieuw idee is. Al tijdens de Russische revolutie van 1917 had Rosa Luxemburg zo haar bedenkingen.

In deze *Spanning* staan nogal wat Duitse afkortingen genoemd. Hieronder een lijstje met die afkortingen en de volledige namen.

- CDU (Christlich Demokratische Union Deutschlands, 1945-heden)
- CSU (Christlich-Soziale Union, 1945-heden; zusterpartij van CDU. Slechts in Beieren actief)
- DDR (Deutsche Demokratische Republik, 1946-1989)
- DKP (Deutsche Kommunistische Partei, 1946-heden. In 1956 verboden, in 1971 heropgericht)
- FDP, Freie Demokratische Partei, 1945-heden)
- KPD (Kommunistische Partei Deutschlands, 1918-1946)
- PDS (Partei des Demokratischen Sozialismus, 1989-2005)
- SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, 1946-1990; ontstaan uit fusie tussen KPD en SPD in de DDR)
- SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, 1891-heden)

INHOUD

- 3 **70 JAAR STRIJD TUSSEN OOST EN WEST**
- 9 **DE TERUGKEER VAN DE GESCHIEDENIS**
- 12 **DE WONDERBAARLIJKE OPKOMST VAN HET NIEUWE SOCIALISME IN NEDERLAND**
- 17 **TUSSEN HAMER EN SIKKEL EN DE NEOLIBERALE UITVERKOOP**
- 20 **NIEMAND WIL DE MUUR TERUG**
- 26 **VRIJHEID EN GELIJKWAARDIGHEID SAMEN VERWEZENLIJKEN**
- 29 **HET RIJKE ROOIE LEVEN**
- 32 **OPINIE**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

F (010) 243 55 66

E spanning@sp.nl

Redactie

Diederik Olders

Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Antoni Gracia

Foto cover

Stéphane Duroy / Agence VU / HH

70 JAAR STRIJD TUSSEN OOST EN WEST

Tekst: Sjaak van der Velden

De Berlijnse muur viel in 1989 toen duizenden mensen uit Oost- en West-Berlijn haar te lijf gingen en stukken ervan afbraken. Zo goed was de kwaliteit nou ook weer niet. Het was een massafeest dat door miljoenen over de hele wereld met enthousiasme werd begroet. Er kwam een eind aan het 'reëel bestaande socialisme', en de muur was daarvan hét symbool. De geschiedenis van de muur begon ruim zeventig jaar eerder, nog een stuk verder naar het Oosten. In Rusland joegen duizenden mensen de tsaar weg, namen de macht over en begonnen aan een project dat in grote delen van de wereld met enthousiasme werd begroet. Het was het begin van het 'reëel bestaande socialisme'. Ergens in de zeven decennia die daarop volgden ging er iets goed fout.

Het is 1917. De wereld zucht al ruim twee jaar onder een wereldoorlog. Europese landen die elkaar al tientallen jaren beconcurreren om land en grondstoffen zijn verwikkeld geraakt in een onontwarbare kluwen van bondgenootschappen. De oude koloniale mogendheden Engeland, Frankrijk en natuurlijk ook Nederland zagen zich geplaagd tegenover de opkomst van nieuwe staten en dan vooral Duitsland. De nieuwkomers wilden ook meedoen aan het verdelen van de wereld om de groeiende kapitalistische economie te stimuleren. Een opeenvolging van kleine conflicten leidde na een onbenullige moordaanslag op de kroonprins van Oostenrijk-Hongarije tot een oorlog waarin vele miljoenen het leven lieten.

Aan het begin van de strijd bestond er in vrijwel alle landen groot enthousiasme. De soldaten die naar het front gingen, werden door juichende mensenmassa's uitgeleide gedaan. Ook de meeste sociaal-democratische partijen deelden in deze nationalistische euforie, wat door radicaal-linkse mensen het verraad van de sociaal-democratie werd genoemd. Al snel kwamen veel mensen terug van hun oorspronkelijke enthousiasme, want de oorlog bleek een ongekend verschrikkelijk karakter te hebben. Moderne tanks, gifgas, de eerste vliegtuigen; de romantiek van de oorlog bleek niet te bestaan. Bovendien veroorzaakte de oorlog een uitputting van de economie en armoede voor grote groepen mensen.

De volkeren van de oorlogvoerende landen zagen al snel hun fout in. Her en der braken muiterijen van soldaten uit. Stakingen en voedselrellen waren aan de orde van de dag. Ook in Nederland, dat neutraal was gebleven maar wel de gevolgen van de oorlog ondervond.

DE RUSSISCHE REVOLUTIE

In het tsaristische Rusland braken begin 1917 ook voedselrellen uit. De onvrede was zo groot dat de roep om een

Foto: Daniel Biskup / laif / Hollandse Hoogte

andere regering de val van de tsaar inluidde. Een massale staking in de steden kreeg de steun van de soldaten die waren opgetrommeld om de bevolking in bedwang te houden, want die soldaten voelden ook niet veel meer voor de oorlog. Na enkele dagen ontwikkelde de staking zich in februari tot een revolutie en trad de tsaar af. Er kwam vervolgens op initiatief van de Doema (het parlement) een Voorlopige Regering (VR) waarin de socialist Kerenski de leiding had. Omdat Kerenski de oorlog wilde voortzetten, hield de onvrede aan. Sterker nog, de revolutie die de tsaar dwong om af te treden ging verder. Naast de VR ontstond een schaduwregering van sovjets. De sovjets waren raden van arbeiders en soldaten, en later ook van boeren. Het idee voor dit soort raden stamde uit de mislukte revolutie

van 1905, maar leefde nu weer op. Omdat de oorlog voortgezet werd door Kerenski wonnen de leden van de linkse stroming binnen de Russische sociaal-democratie, de Bolsjewieken, aan invloed. Aanvankelijk waren ze slechts klein maar hun leus *Alle macht aan de Sovjets* en hun consequente verzet tegen de oorlog maakte de groep van Lenin en Trotski mateloos populair. De steun aan de sovjets was vooral een tactische keuze want Lenin en de zijnen waren ervan overtuigd dat een partij van het nieuwe type zoals zij dat noemden de arbeiders en boeren moest aanvoeren. Niet de arbeiders zelf maar een partij van beroepsrevolutionairen moest voor die arbeiders de macht overnemen. Eind oktober 1917 namen de Bolsjewieken de macht ook daadwerkelijk over, wat werd ondersteund door de gezamenlijke sovjets.

ALLEEN OP DE WERELD

De revolutie was niet alleen een politieke machtsovername. De hele samenleving was in beroering. Kunstenaars ontwikkelden nieuwe ideeën, vrouwen riepen om emancipatie en fabriekscomités zetten hun bazen af en namen de macht in de bedrijven over. Op het platteland verjoegen arme boeren de grootgrondbezitters en bezetten de landerijen. Het enthousiasme onder veel arbeiders en linkse intellectuelen in de rest van de wereld voor deze machtsovername was groot. Vele duizenden vertrokken zelfs naar Rusland om daar de revolutie te ondersteunen. Dat had te maken met de opstandigheid die overal toenam en er in Nederland toe leidde dat zelfs Troelstra, de leider van de sociaal-democratie, opriep tot een revolutie. De Bolsjewieken voelden de maatschappelijke onrust goed aan. Het was overigens zo dat de ontwikkelingen in de steden niet altijd goed aansloten op wat er op het immense platteland gebeurde. Natuurlijk, de boeren onteigenden hun landheren, maar ongeletterd als ze waren gingen de artistieke en feministische gedachten aan hen voorbij. Grote delen van de plattelandsbevolking vonden het maar niets, al die veranderingen. Ze vreesden ook de goddeloosheid van Lenin en zijn kameraden. De tegenstanders van de revolutie, de aanhangers van de tsaar, de grootgrondbezitters en de kapitalisten maakten gebruik van die angst. Daar kwam bij dat de nieuwe regering vrede sloot met Duitsland wat de voormalige bondgenoten verleidde tot gewapende strijd tegen de Sovjet-regering. Zo ontstond een bonte coalitie van tegenstanders van de revolutionaire regering die gewapenderhand trachtte de Bolsjewieken weer uit het zadel te helpen. Er bleef Lenin en Trotski niets anders over dan het instellen van een militaire regering. Deze stap zette andere aanhangers van de revolutie ertoe om zich ook tegen de Bolsjewieken te verzetten. Anarchisten in de Oekraïne, matrozen in Kroonstad en duizenden stakers in het hele land vormden naast de contrarevolutionaire en interventielegers een bedreiging. Alle hoop was gevestigd op revolutie in de rest van Europa en dan vooral Duitsland. De revolutie daar werd echter met steun van de sociaal-democraten neergeslagen, wat wel het tweede grote verraad van de sociaal-democratie is genoemd. De Bolsjewieken stonden er alleen voor en wisten slechts met gebruikmaking van terreur de macht te behouden. In 1923 was zo op enkele haarden van onrust na de macht van

de Bolsjewieken, die zich inmiddels Communistische Partij van de Sovjet-Unie noemden, definitief gevestigd.

LINKSE KRITIEK

Niet alle marxisten waren gelukkig met de ontwikkelingen in Rusland. Een aanzienlijke groep was van mening dat het vestigen van een socialistische maatschappij niet op terreur door een relatief kleine partij gegrondvest mocht zijn. Ook het idee dat een socialistische samenleving tot stand zou kunnen komen in een onderontwikkeld land als Rusland en dat dit land het ook nog alleen zou kunnen, ondervond veel kritiek. Dat was immers strijdig met de oude gedachte dat het socialisme uit het ontwikkelde kapitalisme voort zal komen en dat het socialisme een internationale beweging is.

Bekende namen onder de criticasters zijn Rosa Luxemburg (zie elders in deze Spanning), de Nederlandse sterrenkundige Anton Pannekoek en zijn landgenoot, de dichter Herman Gorter. De laatste schreef zijn toen beroemde *Open Brief aan kameraad Lenin*¹ waarin hij zich duidelijk uitsprak tegen de ideeën van Lenin en zijn communistische partij. De kritiek baatte echter niet, want volgens het principe 'de winnaar heeft altijd gelijk' sloten de meeste marxisten zich aan bij de communistische partijen. Pannekoek en Gorter en aanzienlijke groepen gelijkgestemden in Duitsland en Italië namen afscheid van de communistische partijen, maar niet van het marxisme. Anarchisten die zich aanvankelijk achter de revolutie hadden opgesteld, waren nog teleurgestelder. Zij zagen hun wantrouwen tegen marxisten andermaal bevestigd want ook onder hun aanhangers vielen vele duizenden doden van de rode terreur.

STALIN, DE RODE TSAAR

Na de dood van Lenin in 1924 bleek het niet zijn gedoodverfde opvolger Trotski te zijn, maar Stalin die de touwtjes stevig in handen nam. De strijd om de opvolging ging bepaald niet zachtzinnig. Tegenstanders van de man van staal werden aan de kant gezet en steeds minder was er in de Sovjet-Unie sprake van vrij debat. De kritiek van Trotski op het sovjetbewind kwam trouwens wel een beetje laat. Eerst zette hij zelf een terreursysteem op en toen zich dat tegen hem keerde, kwam hij in verzet. Datzelfde kan van wel meer latere oppositionelen worden gezegd. Ze zagen pas in wat een onmenselijke terreur er heerste toen ze zelf slachtoffer werden, terwijl ze er daarvoor van harte aan meededen.

Veel tegenstanders van de communistische partij kwamen in werkkampen (de Goelag) terecht waar zij gratis meewerkten aan de ontginning van Siberië. Zij vervulden zo de rol die slaven en onteigende boeren speelden bij het opbouwen van het startkapitaal voor het westerse kapitalisme (in marxistische termen de oorspronkelijke accumulatie). Dat kapitaal werd aangevuld door de gedwongen collectivisatie van de landbouw en een voor boeren ongunstige prijsbeleid.

Het bewind onder Stalin leverde niet alleen slachtoffers op. De centraal geleide economie groeide gigantisch, er kwam gratis onderwijs voor iedereen en terwijl in de westerse wereld in de jaren dertig grote werkloosheid ontstond was daarvan in de Sovjet-Unie geen sprake. Dat was dan ook de reden dat in het kapitalistische westen en de onderontwik-

Moskou, 23 augustus 1939. Molotov tekent het pact; Von Ribbentrop staat achter hem terwijl Stalin toekijkt.

kelde landen velen vol ontzag opkeken naar Rusland. Het Sovjetsysteem leek met zijn planmatige economie een geduchte concurrent voor het kapitalisme met zijn vrije concurrentie.

Niet iedereen was daar natuurlijk blij mee. Omdat de Bolsjewieken bedrijven hadden onteigend en de eigenaars niet compenseerden stelden deze 'slachtoffers' van de revolutie zich fel op tegenover de Russische regering. Een berucht voorbeeld van zo iemand is Henry Deterding van Shell, die zich ontwikkelde tot een enthousiaste aanhanger van Hitler. De autofabrikant Henry Ford was een andere steunpilaar van de fascist.

HITLER TEGEN DE COMMUNISTEN

Duitsland dat de Eerste Wereldoorlog had verloren en door de winnaars zwaar was gestraft, zat economisch aan de grond. Toen daar de crisis van de jaren dertig bij kwam, raakten grote delen van de bevolking op drift. Er moest iets gebeuren, de schande van de nederlaag moest worden uitgewist en de schuldigen van de crisis bestraft. De schande kon worden bestreden door de voormalige winnaars terug te pakken. De schuldigen van de crisis werden gezocht in het financiële kapitaal en nog makkelijker in een bevolkingsgroep die model kon staan voor slechte bankiers: de joden.

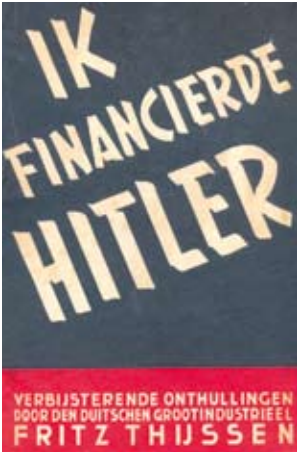
Kleine groepen rechtse vechtersbazen (Freikorpsen)

verbonden zich met rechtse ideologen. Ze vormden een scala aan rechtse partijen die uiteindelijk uitmondde in de Nazipartij van Hitler.

Deze partij had een aantal speerpunten waaronder de al genoemde revanche voor de Duitse nederlaag en jodenhaat.

Na het aan de macht komen van Hitler ontketende zijn bewind ook een niets-ontziende strijd tegen communisten, sociaal-democraten, en andere linkse krachten. Deze strijd tegen alles wat links was zorgde voor brede steun onder Duitse industriëlen. Ondanks het revanchisme en het feit dat Duitsland zich niet hield aan het opgelegde verbod zich te bewapenen zagen heel wat westerse regeringen liever Hitler aan de macht in Duitsland dan Stalin in de Sovjet-Unie. Dat ging zover dat geregeld stemmen klonken dat het wel mooi zou zijn als Duitsland en Rusland elkaar zouden bestrijden. Rusland dat door de interventie van 1918 erg achterdochtig was, besloot dat voor te zijn en sloot een verdrag met de Duitsers. In dit verdrag verdeelden Duitsland en Rusland een deel van Oost-Europa onder elkaar.

Uiteindelijk mocht het echter niet baten. Hitler-Duitsland viel nadat het grote delen van Europa had bezet ook de Sovjet-Unie binnen. Slechts een bondgenootschap van vrijwel alle landen tegen Duitsland bleek in staat om een eind te maken aan de Duitse opmars en de Tweede

De autofabrikant Henry Ford was een andere steunpilaar van de fascist

Wereldoorlog die tussen de 50 en 70 miljoen doden had gekost. Weer stonden overwinnaars voor de vraag wat ze met Duitsland aan moesten.

EUROPA VERDEELD

Al tijdens de gevechtshandelingen overlegden de leiders van de grote geallieerde landen Rusland, Engeland en de Verenigde Staten met elkaar over de toekomst. Voor Rusland stond één ding als een paal boven water. Rusland was in betrekkelijk korte tijd twee keer binnen gevallen door westerse landen, dat mocht niet nog een keer gebeuren. Stalin kreeg tijdens de gesprekken met Churchill en Roosevelt voor elkaar dat er een soort buffer tussen de Sovjet-Unie en het westen zou worden gevormd. Er werden strikte afspraken gemaakt over de invloedssferen van de beide grote machtsblokken die na de oorlog waren overgebleven, het Westen onder leiding van de Verenigde Staten en het Oostblok onder leiding van de Sovjet-Unie. Doordat de Russen een groot aandeel hadden gehad in de nederlaag van de Duitsers waren communisten tamelijk populair onder de westerse bevolking. In Nederland bijvoorbeeld behaalden de communisten in 1946 ruim 10 procent bij de Kamerverkiezingen van dat jaar, in België

bijna 13 procent, en in Frankrijk 28,8 procent. In Griekenland waren de communisten zo sterk dat het op een burgeroorlog uitdraaide. Met de hulp van Engelsen en Amerikanen wonnen de monarchisten de strijd echter. Westerse regeringen vreesden een herhaling van de revoluties die na de Eerste Wereldoorlog waren uitgebroken. Men zette alles op alles om dat te voorkomen. Daarom startte de VS een grootschalig economisch hulpprogramma, de Marshall-hulp, voor de Europese landen. De meeste landen maakten een begin met de opbouw van een verzorgingsstaat om de bevolking tevreden te houden. Voor de zekerheid zetten regeringen en geheime diensten ook stevige repressie in tegen stakers en andere actievoerders².

Aan de oostelijke kant van wat inmiddels het IJzeren Gordijn werd genoemd waren de ontwikkelingen anders. De Sovjet-Unie verbood de landen in zijn invloedssfeer gebruik te maken van de Marshall-hulp en overal kwamen communistische partijen aan de macht. Dat ging niet zonder slag of stoot. In Tsjecho-Slowakije hadden de communisten weerstand te overwinnen, maar in 1948 kwam daar een Rusland welgezinde volksdemocratie tot stand. In andere landen (Albanië, Roemenië, Bulgarije, Hongarije) ging het soepeler. In Joegoslavië kwamen ook communisten aan het bewind, maar omdat zij zelfstandig de Duitse bezetter hadden verjaagd konden zij zich onder leiding van Tito onafhankelijk ten op zichte van Moskou opstellen. In 1949 kwam de Communistische Partij van China aan de macht en vergrootte daarmee het deel van de wereld dat tot het 'socialistische blok' behoorde. In wat toen de derde wereld werd genoemd groeide de sympathie voor het sovjetmodel van ontwikkeling zienderogen. In veel landen ontstonden bevrijdingsbewegingen die zich verzetten tegen de koloniale mogendheid. Communisten namen daarin vaak het voortouw, wat de westerse regeringen flink zenuwachtig maakte. Een aantal keren dreigde de Koude Oorlog tussen de twee blokken te ontaarden in een echte oorlog. In 1950 kwamen

GESCHIEDENIS VAN HET OOST-WEST CONFLICT

1917 Russische revolutie.
1918 november, einde Eerste Wereldoorlog, interventie in Rusland door Amerikanen, Engelsen, Japanners, en Tsjechen.
november, Duitse revolutie. In januari **1919** neergeslagen.

1920 Rode leger verslaat contrarevolutionaire en interventie legers. Macht Bolsjewieken geconsolideerd.
1936 Spaanse burgeroorlog. In **1939** overwinning door Franco met steun van Duitsland en Italië.

1939 23 augustus, Molotov-Ribbentropact tussen Duitsland en Rusland.
1941 22 juni, Duitsland valt de Sovjet-Unie binnen.

1945 4 februari, conferentie van Jalta over toekomst Europa, **17 juli**, conferentie van Potsdam, over verdeling van Duitsland in vier invloedssferen, **6 augustus**, atoombom op Hiroshima.

1946 Burgeroorlog in Griekenland. De communisten worden uiteindelijk verslagen door nationalist die steun kregen van Engeland en de VS. **5 maart**, Winston Churchill spreekt over het IJzeren Gordijn.

1947 16 april, Bernard Baruch, Amerikaans adviseur, spreekt over de Koude Oorlog.

1949 April, oprichting NAVO, **1 oktober**, stichting Volksrepubliek China.

1950 25 juni, begin Korea-oorlog.

1953 Arbeidersopstand Oost-Berlijn.

ze in Korea tegenover elkaar te staan. Drie jaar duurde die oorlog waaraan ook Nederlandse soldaten deelnamen. Het was een relatief klein regionaal conflict, maar wel een met twee miljoen doden. Ook in 1961 dreigde een oorlog toen de Sovjet-Unie raketten plaatste op het grondgebied van bondgenoot Cuba. De Amerikaanse president Kennedy dreigde met een oorlog als die raketten niet zouden worden verwijderd, maar zover is het niet gekomen omdat de Russen inbonden.

DESTALINISATIE

In de jaren vijftig was de Sovjet-Unie zeker geen land dat op de rand van de afgrond stond. Als een machtig teken zagen velen over de hele wereld het moment dat een Russische raket de ruimte in ging. De Spoetnik in 1957 en de eerste mens in de ruimte in 1961 maakten de Russische macht duidelijk. Op andere gebieden, cultuur en wetenschap, maakte de SU nog steeds een ontwikkeling door die mensen aan de andere kant inspireerde.

Toch rommelde het in het Oostblok. In 1953 kwamen Oost-Duitse arbeiders massaal in opstand tegen de regering, en in 1956 brak een opstand in Hongarije uit. De levensomstandigheden voor de gewone man en vrouw waren minder rooskleurig dan gewenst. Ook het gebrek aan persoonlijke en politieke vrijheid riep regelmatig weerstand op. Dergelijke onlustgevoelens vermengden zich met een andere ontwikkeling. De oude kaders, de mensen die de Russische revolutie nog hadden meegemaakt, verdwenen langzaam van het toneel. Zo blies in 1953 ook Stalin de laatste adem uit.

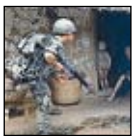
De nieuwe leidinggevenden wilden onder de druk van de communistische partij uit. Deze geprivilegieerde bureaucratistische klasse stelde andere eisen aan de maatschappij dan de oude partijrotten³. Onder druk van deze managers zagen de leiders van de communistische partij in dat er zaken moesten veranderen. In 1956 hield Chroesjtsjov een geheime toespraak op het partijcongres van de partij waarin hij de opgebouwde mythes rond Stalin ontzenuwde. Deze toespraak was het begin van het einde. Hoe meer

leiders van de Sovjet-Unie afweken van de oude lijn, hoe meer de onrust in het Oostblok toenam. De toespraak van Chroesjtsjov leidde tot een scheuring in de communistische wereldbeweging. Het meest in het oog springende was dat China vanaf eind jaren vijftig zijn eigen gang ging. Ook in westerse communistische partijen werd de in die kringen vaak geroemde eenheid in de communistische beweging verbroken. De Nederlandse partijleider Paul de Groot was zo boos over de onthullingen door Chroesjtsjov dat hij hem met een kwinkslag 'Knoeichef' noemde.

ONRUST EN ECONOMISCHE CRISIS

De jaren zestig waren een tijdperk waarin de hele wereld in verzet leek. In de onderontwikkelde landen groeide de strijd tegen regimes die optraden als zetbazen van westerse mogendheden, de laatste koloniën ontworstelden zich aan hun moederland, en in het westen gingen arbeiders massaal in staking. Daarbij zag de wereld een politieke en ideologische crisis doordat mensen in verzet kwamen tegen de door de Amerikanen gevoerde oorlog in Vietnam, godsdienstige zekerheden wankelden, de seksuele moraal onder druk stond en oude waarheden werden bedreigd. Ook de landen van het reëel bestaande socialisme werden daardoor beïnvloed, hoewel het zeker in de Sovjet-Unie moeilijk was om bijvoorbeeld in staking te gaan. De stalinistische terreur was weliswaar aan het verminderen maar vier decennia staatsterreur ijlden nog steeds na. Toch zijn er grote stakingsbewegingen bekend uit de jaren zestig en zeventig⁴; ook de Russische arbeiders verzetten zich tegen hun heersers.

Ondertussen ging de strijd tussen de beide blokken verder. De economische groei in de SU sprak nog steeds in grote delen van de wereld tot de verbeelding, terwijl aan de andere zijde van het gordijn de elite in een lastig parket zat. Het aandeel van de lonen in het nationale inkomen groeide door de stakingsbeweging in de westerse landen en de vakbeweging werd een sterke partij. Een aantal landen maakte zich vrij van het westerse kapitalisme en ook in een

1955 Oprichting Warschaupact.

1956 Opstand Hongarije door Russisch leger neergeslagen.

1957 Begin Vietnamoorlog.

1961 Bouw van de muur in Berlijn, bij de muur werden tot 1989 222 mensen gedood.

1962 Rakettencrisis Cuba.

1968 Tsjecho-Slowakije, Praagse lente neergeslagen door Warschaupact-troepen.

1973 Regering Allende in Chili door staatsgreep afgezet.

1975 Verenigde Staten trekken zich terug uit Vietnam.

1979 Russische leger trekt Afghanistan binnen.

1980 Stakingsbeweging Polen.

1989 februari, verslagen Russische leger verlaat Afghanistan. **mei**, Litouwen verklaart zich soeverein. **april-juni**, massademonstraties op Plein van de Hemelse Vrede in China.

zomer, artikel Fukuyama The end of History.

augustus, twee miljoen demonstranten in Estland, Letland en Litouwen herdenken Molotov-Ribbentropact. **oktober**, val van muur en hereniging Duitsland.

1991 Sovjet-Unie valt uiteen.

1992 Verschijnen Fukuyama, *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens*.

land als India nam de belangstelling voor een centraal geleide economie toe. Het westerse kapitalisme stond nog steeds ideologisch onder druk. Daar kwam begin jaren zeventig nog een economische crisis overheen. Velen dachten dat het laatste uur voor het kapitalisme had geslagen. Dat bleek een misrekening.

RECHTS SLAAT TERUG

Het reëel bestaande socialisme kreeg te maken met aanzetten vanuit het westen tot politieke ontspanning van de verhoudingen. Onderhandelingen over de beperking van het kernwapenarsenaal op de wereld werden gevoed door de wetenschap dat beide blokken hun in Jalta afgesproken macht aan het kwijtraken waren. Pogingen als de 'pingpong-diplomatie' waarbij de VS begin jaren zeventig toenadering zochten tot China dienden om de tegenstellingen tussen China en Rusland aan te wakkeren, maar ook ter vergroting van de Amerikaanse afzetmarkt. De wapenwedloop tussen beide blokken was voor beide een molensteen om de nek, maar vooral de Sovjet-Unie leed daaronder omdat het Oostblok geen kans zag de bevolking te voorzien van voldoende consumptiegoederen. Het bleek dat de strakke commandostructuur van de planeconomie door het gebrek aan democratische controle niet genoeg ruimte overliet voor adequate reacties op veranderingen in de vraag⁵. In het westen lukte dat wel dankzij een groeiend systeem van kredietverlening, waardoor mensen van alles konden kopen waar ze eigenlijk het geld niet voor hadden. Van huizen tot consumptiegoederen.

Ondertussen ging het verzet van delen van de bevolking op de wereld tegen de internationale verhoudingen verder, maar midden in de golf van verzet hergroepeerde rechts zich. Onder de geestelijke leiding van de Amerikaanse inlichtingendienst en Chicago-economen kwam er een bloedig einde aan een links experiment in Chili door de staatsgreep van Pinochet. Chili werd het proefveld voor marktfundamentalisten. In 1979 kwam in Engeland Thatcher aan de macht die enkele jaren later de mijnwerkers een verschrikkelijke nederlaag toebrengde en de vakbeweging buiten spel zette. In de Verenigde Staten speelde Ronald Reagan een soortgelijke rol en in andere landen was het niet anders.

Regeringen die het door de economische crisis moeilijk hadden werden door IMF en Wereldbank onderworpen aan het regime van de vrije markt. Overal weerklonk het motto dat de overheid moest terugtreden, de regels moest versoepelen en de markt haar werk moest kunnen doen. In plaats van de centraal geleide economie en de sociaal-democratische verzorgingsstaat moest het vrije marktmodel een kans krijgen van de voorvechters van het neoliberalisme. Zeker na de val van de muur gingen alle remmen los en kwamen alle voordelen van de West-Europese welvaartsstaat in gevaar⁶.

WAAR GING HET FOUT?

Toen de Russische revolutie in 1917 uitbrak, waren veel mensen enthousiast. Een autocraat werd van de troon gestoten en de nieuwe machthebbers introduceerden een alternatief voor het bestaande kapitalisme. Ze nationaliseerden de economie en introduceerden na enkele jaren een planmatig geleide economie. Voor ze dat konden doen moesten ze wel afrekenen met de tegenstanders van de

revolutie. Omdat de Russische communisten er van overtuigd waren dat het socialisme door een voorhoedepartij van beroepsrevolutionairen tot stand moest worden gebracht, schakelden ze ook alle medestanders die geen lid waren van die partij uit. Kortom, ze schakelden niet alleen de vrije markt uit maar ook de vrije gedachte.

Daar is het al fout gegaan, maar de latere ontwikkeling is ook het resultaat geweest van de heftigheid waarmee de tegenstanders van de revolutie zich opstelden. Hun agressie tegen het jonge bewind werkte een haast militair bewind in de hand en sloeg de minder autoritaire krachten alle argumenten uit handen. De macht van de sovjetregering kon slechts in stand blijven dankzij het harde optreden van de bolsjewieken tegen rechtse krachten en interventielegers.

In een vrijwel volslagen isolement bouwde de nieuwe staat de economie op. En met succes. Binnen twintig jaar kregen de Russen echter weer een inval vanuit het Westen te verduren. Ten koste van twintig miljoen doden versloegen ze de aanvallers en ook nu krabbelden ze weer overeind. Nog steeds leek de aanpak van de bolsjewieken althans economisch gezien een haalbaar alternatief voor het westers kapitalisme.

Toen het Kremlin ten derde male werd uitgedaagd tot een militair avontuur bleek dat te veel. De door de Amerikanen geprovoceerde gigantische groei van de bewapening maakte het voor de Russische regering onmogelijk om de eigen bevolking materieel veel toe te schuiven. Die bevolking had daar, mede door wat ze zagen uit het westen, echter wel behoefte aan. Ook groeide de onvrede over het autoritaire bewind. Na de nederlaag in Afghanistan en de opkomst van volksbewegingen stortte het Sovjetblok in korte tijd in.

De meest rabiante vormen van neoliberal bestuursvormen kwamen aan de macht waarbij oude partijleiders erg goed voor zichzelf zorgden en grote sommen geld overmaakten op hun privé-rekeningen. De levensstandaard voor de gewone mensen daalde echter overal. Ook in het Westen! Daar schermde de rechtse machthebbers met de ondergang van een regime dat tientallen jaren een mogelijk alternatief leek voor het kapitalisme. Een alternatief was in hun ogen niet haalbaar en dat lieten ze de resterende socialistische weten ook. Nu het kapitalisme vrijwel wereldwijd in crisis is, lijkt het tijd om dat negatieve standpunt te heroverwegen.

1 <http://search.marxists.org/nederlands/gorter/1920/1920brieflenin.htm>

2 Zie hiervoor: Witte, G.T., 'Bevangen door de eenheidskoores. De Eenheidsvaccentrale en de binnenlandse veiligheid', in: Bob de Graaff en Cees Wiebes (red.), *Hun crisis was de onze niet. Internationale crises en binnenlandse veiligheid 1945-1960*. Den Haag 1994, pp. 15-31

3 Milovan Djilas, *Die neue Klasse. Eine Analyse des kommunistischen Systems*, München 1963 (oorspr. 1957)

4 M. Holubenko, The Soviet working class: discontent and opposition, in: *Critique. A journal of soviet studies and socialist theory* 4, 1975, p. 5-25

Viktor Haynes en Olga Semyonova (red.), *Workers against the Gulag. The new opposition in the Soviet Union*, London 1979

5 Hans van Zon, De betekenis van de oktoberrevolutie in het derde millennium, in: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* jrg 42, nr. 3, 2008, p. 40

6 Peter Gowan, The ways of the world, interview by Mike Newman and Marko Bojcun, in: *New Left Review* 59, sept-okt. 2009

DE TERUGKEER VAN DE GESCHIEDENIS

Tekst: Willem Bos

Foto: Stephane Duroy / Agence VU / Hollandse Hoogte

Foto: Shawn Thew / ANP

De val van de Berlijnse muur en de ineenstorting van het Oostblok leidden onder westerse politici en ideologen tot een euforische stemming. De Koude Oorlog was gewonnen, de voorstanders van de vrije markteconomie hadden hun historisch gelijk gekregen. De Amerikaanse politicoloog Fukuyama had het zelfs over het “einde van de geschiedenis”¹. Hij schreef: “De gebeurtenissen waarvan we getuigen zijn, betreffen niet enkel het einde van de Koude Oorlog, of het voorbijgaan van een specifiek tijdperk uit de naoorlogse geschiedenis, maar het einde van de geschiedenis als dusdanig: namelijk, het eindpunt van de ideologische evolutie van de mensheid en de wereldwijde verspreiding van de Westerse liberale democratie als de uiteindelijke vorm van menselijk bestuur.”

De westerse liberale democratie werd als ‘de uiteindelijke vorm van menselijk bestuur’ aangemerkt, maar daarachter ging een veel belangrijker begrip schuil: vrije marktwerking. Als de markt maar onbelemmerd haar werk kon doen dan zou dat vooruitgang en welvaart voor allen opleveren. De val van het Oostblok met zijn bureaucratische commandoeconomie gaf de mogelijkheid om ook daar onbelemmerde marktwerking

door te voeren. Ook de Oost-Europeanen konden nu toetreden tot het rijk der vrijheid en binnenkort zou dat voor de rest van de wereld gelden.

Die nadruk op vrije marktwerking was niet nieuw. Het vormde de kern van het neoliberalisme zoals dat al vanaf het midden van de jaren '70 was opgekomen. De eerste toepassing was in Chili na de coup van Pinochet op 11 september 1973. Daarna volgden Groot-Brittannië onder Thatcher en de VS onder Reagan. En vervolgens werd het in vrijwel de rest van de wereld doorgevoerd.

GEWELDDADIGE VRIJE MARKT

In haar boek *De shockdoctrine*² laat Naomi Klein zien hoe gewelddadig de vrije markt aan de rest van de wereld werd opgelegd. Hoe er bewust van crises gebruik werd en wordt gemaakt om stelsels van sociale voorzieningen en vormen van solidariteit te vernietigen en zo markten open te breken. Organisaties als het IMF en de Wereldbank speelden daarin een centrale rol.

Dat maakt duidelijk in welke betekenis het woord vrijheid hier gezien moet worden: in de strikt economische betekenis. De vrijheid van de markt, dat wil zeggen de vrijheid van de sterkste. De vrijheid om anderen te beconcurreren en economisch zwakkeren te vernietigen. De vrijheid om zo laag mogelijke lonen te betalen en zo hoog mogelijke winsten te behalen.

Het begrip vrijheid in het neoliberale denken is sterk gekoppeld aan individuele actoren: personen en (de daarmee vrijwel gelijk gestelde) ondernemingen. Maar als die actoren in volle vrijheid besluiten om zich aaneen te sluiten in bijvoorbeeld een vakbond en gezamenlijk voor hun belangen op te komen, ligt het anders. Dan vormen ze in het neoliberale denken al snel een bedreiging. Een bedreiging voor de vrije marktwerking.

Het is geen toeval dat het eerste neoliberale experiment begon in het Chili van Pinochet, waar de linkse beweging kapot gemaakt werd, waar linkse activisten en vakbondsmensen gevangen zaten, verdwenen of werden gedood. Ook Reagan en Thatcher

begonnen met het – weliswaar iets minder gewelddadig – aanpakken van de vakbeweging om hun programma van liberalisering door te voeren.

NEOLIBERALISME ALS ANTWOORD OP DE CRISIS

Het neoliberalisme kwam niet uit de lucht vallen. Het was niet gebaseerd op nieuwe economische inzichten of theorieën, het was een antwoord op de crisis van de zeventiger en tachtiger jaren van de vorige eeuw.

Al vanaf het eind van de jaren zestig begonnen in de VS en Europa de bedrijfswinsten terug te lopen. De periode van economische groei van na de Tweede Wereldoorlog liep ten einde en halverwege de jaren zeventig was er sprake van de eerste algemene recessie sinds de grote depressie van de jaren dertig. Na een korte en beperkte opleving werd die recessie gevolgd door de recessie van begin jaren tachtig.

Alle maatregelen die we nu samen als 'het neoliberalisme' omschrijven werden van stal gehaald om de winsten weer omhoog te krijgen. De uitgaven aan lonen en sociale voorzieningen moesten naar beneden. Er werd geprivatiseerd, geliberaliseerd en gedereguleerd. De overheidssector werd in omvang teruggebracht en haar actieve rol in de economie teruggedrongen. De afbraak van de sociale zekerheid werd ingezet. Kortom, alle directe en indirecte kosten moesten worden gereduceerd, zodat er zo veel mogelijk overbleef voor de winst.

In de neoliberale visie moet de vrije markt onbelemmerd haar werk kunnen doen. De eisen aan banken en ander financiële instellingen werden verlaagd. Beperkingen voor internationaal kapitaalverkeer werden opgeheven: het kapitaal moest vrij daar naartoe kunnen stromen waar het de beste mogelijkheden zag. Afhankelijke landen werden gedwongen hun markten te openen voor goederen en investeringen. Op grote schaal verplaatsten bedrijven de productie naar lagelonenlanden.

Door het achterblijven van de lonen en uitkeringen groeide de koopkrachtige vraag van de bevolking nauwelijks. De beperkte groei die optrad was

het gevolg van een openzetten van de kredietkraan. De mogelijkheden om de winsten op een rendabele manier te investeren in de reële economie waren beperkt. De beperking van lonen (in Europa) en de reële teruggang daarvan (in de VS) werd behalve door de invoer van goedkope consumptiegoederen uit Azië ook opgevangen door een groeiende hoeveelheid consumentenkrediet. Zo konden mensen dus blijven consumeren en werd, op een golf van krediet, de economische crisis vooruitgeschoven.

De neoliberale aanpak leidde inderdaad tot een herstel van de winsten, vooral van de grote multinationale ondernemingen. Maar die toegenomen winsten leidden niet of maar zeer ten dele tot een toename van investeringen in de reële economie. In plaats daarvan werd er op grote schaal belegd in financiële producten, op de beurs, in vastgoed en in andere zaken die op korte termijn een goed rendement beloften.

Zo voedden de winsten vanuit de reële economie de zeepbel van de financiële sector, de aandelenbeurzen en de vastgoedsector. Toen die zeepbel knapte, raakte ook de reële economie in het ongereede en was de crisis een feit.

MAATSCHAPPELIJKE EN POLITIEKE GEVOLGEN

De neoliberale globalisering leidde tot diepgaande maatschappelijke veranderingen. Collectieve regelingen van de verzorgingsstaat werden vervangen door individuele en marktgerichte regelingen. De positie (en zelfopvatting) van mensen als onderdeel van een collectief in de sfeer van wonen, werk en zorg werd vervangen door die van consument op de woon-, de arbeids- en de zorgmarkt.

In de befaamde 'jaren zestig' was stevig strijd gevoerd om mensen te bevrijden uit het knellende keurslijf van de verzuiling. Maar de nadruk op individuele ontplooiing en emancipatie van de jaren zestig ontwikkelde zich onder invloed van het neoliberalisme tot een calculerend individualisme. Een begrip als solidariteit, toch essentieel voor de sociale bewegingen

van de jaren zestig, kwam sterk onder druk te staan. Je was eerst en vooral verantwoordelijk voor jezelf. In plaats van de deelname aan het vakbonds- of verenigingsleven werden mensen gestimuleerd om op zoek te gaan naar de gunstigste aanbieder van zorg, verzekering en ander diensten.

Op politiek vlak kunnen we spreken van een diepgaande depolitisering. In dat kader moeten we ook Fukuyama's einde van de geschiedenis zien. Als het er in de economie om gaat de vrije markt onbelemmerd haar werk te laten doen dan blijft er weinig ruimte over voor politieke keuzen. Politiek werd in de heersende opvatting en praktijk steeds minder een kwestie van keuzes, van prioriteiten, van het afwegen van belangen of van belangenstrijd.

Naarmate de gevestigde politieke partijen deze visie meer en meer onderschreven, werden hun onderlinge verschillen steeds onduidelijker omdat ze geen echte politieke keuzes meer maakten. De PvdA schudde onder Kok haar politieke veren af en werd net als CDA, VVD en D66 een neoliberale partij; dat was de laatste grote politieke keuze van de sociaaldemocraten. Welke moeite deze partijen ook deden om hun resterende verschillen over het voetlicht te brengen, voor het electoraat werd het steeds meer één pot nat omdat ze alleen nog maar bezig waren met budgetbeheer.

Ook de politieke partijen zelf veranderden van karakter. Van organisaties die op basis van een ideologie bepaalde delen van de bevolking vertegenwoordigden werden het steeds meer netwerken van (aankomende) politici en bestuurders en functioneerden ze als een banencarrousel voor politieke en bestuurlijke functies bij de overheid en het maatschappelijke middenveld.

Een ander factor die de depolitisering in de hand werkte was de delegatie van bevoegdheden naar hogere organen en vooral naar internationale instellingen. Steeds meer en steeds belangrijkere beslissingen werden genomen in het kader van de EU, binnen organen als het IMF, de Wereldbank en de WTO. Instellingen

waar democratie ver te zoeken is. De gekozen parlementaire organen kregen steeds minder invloed. De rol van de natiestaten veranderde. Het was niet meer in dat kader dat de bepalende politieke beslissingen werden genomen.

De politiek verbureaucratiseerde en het ging steeds meer om de procedures in plaats van om inhoud. Argumenten als: het 'moet van Brussel', het is 'voorgeschreven door de WTO', of het is 'noodzakelijk voor de economie', werden steeds doorslaggevend. Het politieke debat viel stil. Er was steeds minder te kiezen.

DE OPSTAND VAN DE BURGERS

Een sterke terugloop van de politieke betrokkenheid van de burgers was het gevolg. Het aantal (actieve) leden van politieke partijen liep terug en het kostte de partijen steeds meer moeite om capabele mensen te vinden voor (lokale) vertegenwoordigende functies. De opkomst bij verkiezingen daalde en ook de buitenparlementaire politieke activiteiten liepen terug.

In eerste instantie werd die verminderde politieke betrokkenheid van de burgers door de bestuurlijke elite niet als een probleem gezien. Bestuurders konden betrekkelijk ongestoord hun gang gaan en het was VVD-coryfee Frits Bolkestein die in de lage opkomst zelfs het bewijs zag dat de bevolking tevreden was over het bestuur.

Maar het thuisblijven was uit ontevredenheid en die ontevredenheid uitte zich steeds meer ook in ander vormen dan de afwezigheid van de kiezer. De opkomst van Fortuyn en de huidige steun voor Wilders, maar ook de doorbraak van de SP, het referendum over de Europese grondwet en de Museumplein-acties laten steeds weer zien dat er grote onvrede heerst onder de bevolking. Onvrede die op heel verschillende manieren en in verschillende politieke gedaanten tot uiting komt.

EEN KEERPUNT

De huidige economische crisis maakt duidelijk dat het neoliberale model van de afgelopen decennia is vastgelopen. De marktwerking heeft niet geleid tot vooruitgang en welvaart

voor iedereen, maar tot een steeds grotere kloof tussen arm en rijk, en tussen private rijkdom en publieke armoede. De spectaculaire groei van de financiële sector was geen teken van vooruitgang, maar een bom onder het hele economische stelsel.

Nu na een jaar crisis de schade een beetje te overzien is, is de centrale vraag: wie gaat er voor deze schade opdraaien? Met tientallen miljarden zijn de banken gered en is de schade voor de aandeelhouders beperkt gebleven. Maar wie zal die rekening betalen? Dat is de komende jaren de centrale politieke vraag. Daar zal het de komende jaren in de politieke en de maatschappelijke strijd om gaan. Daarmee is er ook weer wat te kiezen in de politiek. En is er ook weer reden om in actie te komen.

De val van de muur betekende een belangrijk keerpunt in de geschiedenis. Het was voor Fukuyama aanleiding om het einde van de geschiedenis aan te kondigen. De huidige crisis is een soortgelijk breekpunt. Het markeert het einde van de neoliberale droom en de onontkoombare terugkeer van de geschiedenis en daarmee van de politieke strijd.

"De mensen maken hun eigen geschiedenis, maar zij maken die niet uit vrije wil, niet onder zelfgekozen, maar onder rechtstreeks aangetroffen, gegeven en overgeleverde omstandigheden", schreef Karl Marx ooit³. Tot die aangetroffen omstandigheden hoort nu – na en paar decennia neoliberalisme – ook een sterke depolitisering. Het gevoel onder grote delen van de bevolking dat politiek iets is dat ver van ze af staat en waar ze liefst zo min mogelijk mee te maken willen hebben. Het gevoel ook dat de politiek iets is waar de gewone mensen geen enkele invloed op uit kunnen oefenen.

1 Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York: Free Press 1992

2 Naomi Klein, *De shockdoctrine. De opkomst van het rampenkapitalisme*, Breda: De Geus 2007

3 Karl Marx, *De Achttiende Brumaire van Louis Bonaparte*, Moskou z.j. (1852)

1989 – 2009: DE WONDERBAARLIJKE OPKOMST VAN HET NIEUWE SOCIALISME IN NEDERLAND

Tekst: Tiny Kox Illustratie: Robert de Klerk

Twintig jaar na het verdwijnen van 'het reëel bestaande socialisme' lijkt nu 'het reëel bestaande kapitalisme' het loodje te gaan leggen. De crisis toont het failliet van het economisch stelsel van bandeloos eigenbelang en kromme kortzichtigheid. De behoefte aan een alternatief neemt toe. Een blauwdruk voor een betere wereld hebben de socialisten van vandaag niet meer. Maar in hun opvattingen, aanpak en alternatieven zijn elementaire principes als menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit makkelijk te herkennen. Ze komen niet uit de lucht vallen. In Nederland legde de SP al twintig jaar terug de basis voor haar nieuwe socialisme.

Het is januari 1989. Eén jaar geleden heeft de SP een nieuw partijbestuur gekregen. De partij staat er niet best voor. Na jarenlang als vooral lokale actiepartij en ‘federatie van lokale afdelingen’ door het leven te zijn gegaan, is op het partijcongres in 1987 de conclusie getrokken dat het een illusie is langs alleen die weg ooit een factor van betekenis te kunnen worden in de nationale politiek. Na vier faliekant mislukte pogingen om voet aan de grond te krijgen op het Binnenhof is de fase van ‘erop of eronder’ nu wel aangebroken voor de in 1972 opgerichte partij. De kameralen beginnen vermoeid te raken. Ze hollen van de ene naar de andere actie maar missen een wenkend perspectief. “Waartoe zijn we eigenlijk als politieke partij op aarde?” is de vraag die niet langer ontweken kan worden. Als de SP zich niet weet te veranderen, zal ze verdwijnen.

Het partijcongres heeft vastgesteld wat er allemaal moet gebeuren om te overleven. Dat is een hele lijst. Zet een streep door de oude marxistische retoriek, die blokkeert de vooruitgang van de partij en verbindt de SP aan allerlei uitwassen elders waarmee we niks te maken willen hebben. Breng de SP bij de tijd, maar zonder het activistische karakter van de partij op te geven. Zorg dat de SP eindelijk in de Tweede Kamer komt. Formuleer een aansprekend minimumprogramma voor een socialistisch Nederland.

Mooie plannen – maar hoe doe je dat in een tijd waarin ‘socialisme’ een besmet woord is geworden en eerder verbonden wordt met ‘totale stagnatie’ dan met ‘sociale vooruitgang’? In Oost-Europa, in de landen van het ‘reëel bestaande socialisme’, regeert sinds de Tweede Wereldoorlog een politieke elite die niets met democratie en sociale vooruitgang heeft en het begrip ‘socialisme’ te schande maakt. De bevolking wordt met een verstikkend en onderdrukkend autoritair stelsel alle moed op verbetering en vooruitgang ontnomen. De economie stagneert, de bureaucratie domineert, de macht tiranniseert. Het Oostblokcommunisme ligt als een grauwsluier over de mensen en wekt slechts afkeer en ontzetting op.

In West-Europa hebben de machtige sociaal-democratische partijen van weleer zich verregaand aangepast. Ze behoren overal tot de politieke elite, of ze nu regeren met, of opposeren tegen rechts. In Nederland heeft de PvdA, op advies van partijideoloog Paul Kalma, haar socialisme ‘op sterk water gezet’. Klein links, kleiner dan ooit, heeft het socialisme ook van zich af geschoven. De gewezen pacifisten, communisten en radicalen van PSP, CPN en PPR, hopen in 1989 het slechte electorale tij te kunnen keren met fusiepartij GroenLinks. De nieuwe partij noemt zich nadrukkelijk ‘niet socialistisch’.

ACTIE, ACTIE, ACTIE

Socialisme is allesbehalve sexy. Dat hebben ook SP’ers al lang in de gaten, vooral door hun gesprekken langs de deur met gewone mensen. Ze gebruiken het begrip ‘socialisme’ dan ook steeds minder. De vraag naar de juiste partij-ideologie wordt al snel na de oprichting van de partij in 1972 in de ijskast gezet. Eindeloos filosoferen over verleden en toekomst spreekt de meeste SP’ers niet aan. Ze hebben juist voor de nieuwe partij gekozen omdat die van ‘de actie!’ was. Terwijl andere politieke partijen hun tijd ‘verdoen’ met oeverloos en nutteloos praten in het parlement, wordt de

SP de partij die op straat te vinden is. ‘De SP doet het gewoon’, is een van de vaak gehoorde slogans. Vijftien jaar lopen SP’ers zich het vuur uit de sloffen tegen klein en groot onrecht en doen ze hun uiterste best mensen daarin mee te krijgen. Acties tegen hoge huren, slechte werkomstandigheden, stinkende bedrijven, bureaucratische gemeenten, noem het maar op en SP’ers zijn erbij betrokken. Ze doen het niet voor niets. Veel waardering van de mensen die het betreft is hun deel. En daar waar de acties aanslaan, groeit de aanhang van de partij. Dat blijkt bij gemeenteraadsverkiezingen en uit het toenemend aantal leden. Maar bij Kamerverkiezingen is de partij keer op keer kansloos. Politiek is meer dan actievoeren, lijken de kiezers te willen zeggen. Maar de zwoegende SP’ers vallen er keer op keer op terug. Actie, actie, actie. Dát kunnen ze tenminste!

Na jaren het ideologisch debat gemeden te hebben, wordt duidelijkheid over waarvoor de SP politiek staat, urgent. ‘De SP doet het gewoon’ – mooi, maar: waarom en waarvoor? Vandaar de opdracht van het partijcongres eind 1987 om ‘een minimumprogramma voor een socialistisch Nederland’ op te stellen. Dat moet in de ideologische leegte voorzien en mensen tonen waar de SP anno 1989 voor staat en gaat in de politieke arena. Zonder inzicht en uitzicht kan de partij de strijd niet aan met concurrenten op links. Dat is nu wel duidelijk.

In 1989, na een jaar van intern debat, ligt het ‘minimumprogramma voor een socialistisch Nederland’ op tafel. Het heet ‘Handvest 2000, een maatschappij voor mensen’. Het wordt op ruime schaal verspreid door partijactivisten in het hele land, met de oproep om te reageren. ‘Een opmerke-

VAN MARX EN MAO NAAR EEN MAATSCHAPPIJ VOOR MENSEN

De aanvankelijke ideologie, waarmee de SP in 1972 van start was gegaan, greep terug op de leerstukken van mensen als Marx, Lenin en Mao. Met hun stellige geloof in onvermijdelijke historische processen hadden zij geleerd dat de spanningen in de economische onderbouw van de kapitalistische samenleving tussen arbeiders en kapitalisten uiteindelijk tot een drastische verandering in de politieke bovenbouw van de samenleving zouden leiden. Daarna zou een socialistische maatschappij op poten gezet kunnen worden, met alle macht aan het volk. Indrukwekkend bedacht in een tijd toen democratie nog nergens wortel had geschoten in Europa, maar in de 20e eeuw wel erg naïef. Waar linkse partijen via verkiezingen dichterbij de macht kwamen, werden ze welhaast automatisch door die macht ingepakt en opgegeten. En waar ze anderszins aan de macht kwamen, corrupteerden ze in sneltreinvaart en ontaardden ze in dictators. Rusland en China zijn treurige voorbeelden. De SP zette eind jaren ’80 voorgoed een dikke streep onder de aanvankelijke ideologie en formuleerde haar eigen opvattingen over ‘een maatschappij voor mensen’. In 1999 stelde het partijcongres een officieel beginselprogramma vast: ‘Heel de mens’. Dat geldt sindsdien als de leidraad voor het politieke handelen van de SP.

DON'T FOLLOW LEADERS

De SP ontleende nooit inspiratie aan de communistische regimes in Oost-Europa of aan de verburgerlijkte sociaal-democratie in West-Europa. Bij de oprichting van de partij in 1972 nam ze juist van beide ontsparingen van het socialisme nadrukkelijk afstand. De eerste jaren, tot 1975, leek de Chinese Volksrepubliek een lichtend voorbeeld. Maar ook die illusie ging rap aan diggelen. Ook in China werden vrijheid, democratie en sociale vooruitgang zonder mankeren opgeofferd aan de machtswellust van de politieke elite. 'Don't follow leaders' zong Bob Dylan. Het werd het ongeschreven devies in de activistische SP.

lijke enquête' zegt het *Rotterdams Dagblad* lovend. Op het hoofdkantoor aan de Rotterdamse Vijverhofstraat komen veel reacties binnen op het 'Handvest'. Sommige lezers laten weten het ambitieuze toekomstplan ronduit onzin te vinden. Of de SP niet begrepen heeft dat socialisme út is en kapitalisme ín... Anderen voelen zich wél aangesproken maar noemen de voorstellen dromerig en idealistisch. Weer anderen delen schouderklopjes uit. Zij vinden het moedig dat er nog een partij met grote idealen is in een tijd waarin anderen niet eens meer over socialisme durven spreken.

VOOR EEN SOCIALISTISCH NEDERLAND

De reacties geven de partijkaders in ieder geval het gevoel op de goede weg te zijn met 'de herontdekking van het

socialisme'. Partijvoorzitter Jan Marijnissen in *De Tribune* van maart 1989: 'De mensen zeggen: hartstikke goed. Maar kan het ook?' Zijn antwoord: 'Natuurlijk kan het. Politiek is toch mensenwerk? Maar het zal niet zomaar gaan. Dat niet.' Die realistische conclusie lijkt gerechtvaardigd als Marijnissen aangeeft wat zijn partij allemaal graag anders ziet: 'Wij vinden dat de gemeenschappelijk verworven rijkdom ten goede moet komen aan alle mensen. Waar vijftien miljoen mensen werken, hebben vijftien miljoen mensen in gelijke mate recht op loon, huisvesting, onderwijs, gezondheidszorg en zo meer.' Op de vraag of je met zo'n ingrijpend toekomstplan niet de hele maatschappij op z'n kop zet, luidt zijn reactie: 'Je kunt geen oplossing vinden voor de enorme milieuproblemen als je niks doet aan de machtsverhoudingen. En dus aan degenen die echt verantwoordelijk zijn voor de gigantische vervuiling. Dat geldt ook voor de werkgelegenheid. Voor ondernemers zijn arbeiders een noodzakelijk kwaad. Ze hebben er liefst zo min mogelijk van. Want dat is goedkoper.' De interviewer geeft niet op: goede bedoelingen zat, net als lokale steun. Maar waarom zit de SP dan nog niet in de Tweede Kamer? Marijnissen geeft toe dat veel van de lokale kiezers landelijk PvdA stemmen. Maar hij hoopt dat het nu anders wordt, nu de PvdA ideologisch het spoor bijster is, voor 70 procent bestaat uit mensen met een titel en totaal gefixeerd is om mee te mogen regeren.'

De SP wil de strijd wel aan. Ze maakt zich op om de verkiezingen van 1990 beter dan voorheen voor te berei-

HEEL DE MENS

KERNVISIE, TAKEN EN DOELEN VAN DE SP

Ons leven wordt in belangrijke mate bepaald door de drang tot overleven. We zijn allemaal individuen met een eigen verantwoordelijkheid en we willen allemaal graag in volle vrijheid ons leven inrichten. Maar daarnaast is het ook zo dat geen van ons alleen kan overleven, laat staan zinvol leven. We hebben elkaar voortdurend nodig, we zijn ook sociale wezens. Onze ontwikkeling is bovenal het product van de samenwerking van mensen met andere mensen.

Op basis van die vaststelling formuleren wij als Socialistische Partij onze kernvisie, onze taken en onze alternatieven voor de toekomst.

DE KERN VAN HET SOCIALISME

Als Socialistische Partij laten we ons in ons denken en doen steeds leiden door drie centrale begrippen: menselijke waardigheid, de gelijkwaardigheid van mensen en de solidariteit tussen mensen. Het zijn de waarden die in de geschiedenis van vele eeuwen uitgekristalliseerd zijn als wezenlijk en onmisbaar voor menselijke beschaving en vooruitgang. Ook in de toekomst zullen deze waarden onmisbaar en fundamenteel zijn voor iedere samenleving die zich beschaafd wil (blijven) noemen en verder wil ontwikkelen. Door middel van een rationele en concrete

analyse van het kapitalisme en de effecten ervan op mens en maatschappij zijn wij in staat onze strijd voor een betere wereld effectief te maken. Onze morele verontwaardiging over alle gemiste kansen voor zo'n betere wereld levert ons de betrokkenheid, de energie en de strijdwil. Onze rationele analyse geeft ons het inzicht, de richting van onze alternatieven, de strategie en de tactiek in de strijd. De menselijke waardigheid, de gelijkwaardigheid en de solidariteit vormen samen met onze rationele analyse van de wereld de kern van het socialisme. Zij samen vormen de meetlat waarmee wij ontwikkelingen en alternatieven beoordelen. Wat positief uitvalt langs deze meetlat, zullen we bevorderen, wat negatief uitvalt zullen we proberen te voorkomen of te bestrijden. Daarmee is ons algemeen uitgangspunt hanteerbaar in de dagelijkse politieke praktijk en bestaat er controleerbare samenhang tussen onze algemene visie en onze specifieke opvattingen en voorstellen.

MENSELIJKE WAARDIGHEID

Tot de menselijke waardigheid rekenen we het respect van de ene mens voor de andere mens, het recht om in vrijheid mee te beslissen over de inrichting van de samenleving, bestaanszekerheid voor iedereen, en een eerlijke kans voor ieder mens om in

den. Goed werk heeft tijd nodig. Maar die tijd wordt de SP niet gegund. Het tweede kabinet van Ruud Lubbers komt voortijdig ten val. Er komen vervroegde verkiezingen in september 1989. En die komen voor de zich vernieuwende SP te vroeg. De partij is druk bezig met haar grote debat over de toekomst van Nederland op de langere termijn. Maar de kiezers wordt op radio en tv door andere politici slechts uitgelegd waarom de regering moest vallen over de belastingaftrek van reiskosten. Het kleine leed met zijn grote gevolgen neemt het politieke podium in. Voor de grote plannen van de kleine SP is daarop geen plek. Het gaat in de campagne van 1989 alleen maar over wie het met wie gaat doen na de verkiezingen. Wordt het CDA van Lubbers de grootste, of gaat die titel naar de PvdA van Wim Kok? In dat debat speelt de SP geen enkele rol. Als de stemmen worden geteld, blijft de SP dan ook op een halve zetel steken. De teleurstelling is enorm. De twijfel slaat toe. Is er nog wel plek voor een socialistische partij?

DE NIEUWE WERELDORDE

Ondertussen begint in Oost-Europa 'het reëel bestaande socialisme' met een noodgang in elkaar te donderen. De Berlijnse Muur valt, het IJzeren Gordijn wordt neergehaald. De communistische elite wordt overal met pek en veren de laan uitgestuurd. Het Oostblok valt uiteen, het Warschau-pact verdwijnt, de Sovjet-Unie wordt opgeheven, Amerika wordt de enig overgebleven supermacht en predikt een nieuwe wereldorde. Het Westerse kapitalisme gaat nu heersen op de hele aarde. Het socialisme als wenkend

perspectief lijkt daarmee definitief passé. Filosoof Francis Fukuyama noemt het liberale kapitalisme het einde van de geschiedenis. In Nederland zeggen de meeste politieke partijen het hem na.

Maar de SP niet. Na de enorme teleurstelling over de verkiezingen van 1989 weten de SP'ers zichzelf opnieuw aan de eigen haren overeind te trekken. Ze hebben één groot voordeel door de razendsnelle val van 'het reëel bestaande socialisme'. Niemand bij actievoerders nu nog toe om 'maar naar Rusland te gaan als het hier niet bevalt'. In Rusland en in Nederland heerst nu immers hetzelfde kapitalisme. Met keihard werken en veel creativiteit veroveren de actieve socialisten een vooraanstaande rol naast de vakbond in het verzet tegen de 'asociale' aanval van de regering op de WAO. De PvdA regeert immers mee en staat aan de andere kant van de barricade. Dat levert voor het eerst een plaats op het nationale politieke podium op. De SP als tegenpartij – tegen de rest. Ook in de nieuwe vredesbeweging tegen de agressieve Nieuwe Wereldorde van George Bush sr. verwerft de SP door haar inzet en inzicht een serieuze plek. PvdA-minister Relus ter Beek stuurt oorlogsschepen naar de Perzische Golf, de SP roept met de vredesbeweging; 'Ter Beek, haal de schepen terug!' Voorlopig in de nieuwe sociale en politieke strijd krijgt de SP eindelijk een landelijke uitstraling.

Ondertussen gaat de interne politieke en organisatorische verandering van de SP door. De 'federatie van lokale

vrijheid te midden van anderen en met respect voor alles wat leeft zijn persoonlijke geluk na te streven. Daarbij is ieder mens uiteindelijk zelf verantwoordelijk voor zijn eigen denken en doen.

GELIJKWAARDIGHEID

Een beschaafde samenleving vereist de fundamentele erkenning dat alle mensen gelijkwaardig zijn. De een is nooit méér dan de ander. Willen we iedereen op deze manier bejegenen dan vereist dat de aanwezigheid van brede tolerantie in de hele samenleving en de afwezigheid van elke vorm van discriminatie en achterstelling.

SOLIDARITEIT

Als we stellen dat iedereen gelijkwaardig is, zeggen we tevens dat de mensen niet gelijk zijn. De mogelijkheden van de een zijn immers altijd anders dan die van een ander. Daarom moeten we voortdurend de solidariteit tussen mensen organiseren, zodat we waar nodig elkaar helpen en voor elkaar zorgen en ieder mens daadwerkelijk een eerlijke kans geven bij het streven naar een gelukkig leven.

DE HOOFDTAKEN VAN DE SOCIALISTISCHE PARTIJ

We kiezen principieel voor menselijke waardigheid, de gelijkwaardigheid van mensen en de solidariteit tussen mensen. Daarom verzetten we ons tegen een maatschappij die wereldwijd gedomineerd wordt door een mentaliteit van 'ieder voor zich' waarin het recht van de sterkste het wint van het principe van gelijke kansen voor iedereen. We zetten ons in om de klem-

mende overheersing van de factor 'kapitaal' in de samenleving te doorbreken. We weigeren de inrichting van de samenleving over te laten aan het vrije spel der maatschappelijke krachten. We accepteren niet dat de economische wetten van het kapitalisme de marges bepalen waarbinnen de politiek mag opereren. Daarom zullen we strijd voeren om de huidige neoliberale trend te doorbreken. Dat betekent zowel inzet binnen, als activiteiten buiten het parlement om de vertegenwoordiging van, en het contact met de mensen te bevorderen.

DIT ZIJN DAAROM DE HOOFDTAKEN VAN DE SOCIALISTISCHE PARTIJ:

- Het formuleren van fundamentele kritiek op de kapitalistische wereldorde;
- Het aandragen van en strijd voeren voor het verwerkelijken van alternatieven voor de korte en langere termijn;
- Het gesprek en de samenwerking aangaan met iedereen die wil en durft te denken over een betere wereld.

afdelingen' uit de jaren '80 wordt in het begin van de jaren '90 een hechte landelijke partij. Wat nog herinnert aan een sektarische uitstraling van de kleine partij met de Grote Waarheden, gaat definitief de deur uit. En iedereen mag voortaan meepraten. Het onderscheid tussen 'kaderleden' en 'steunleden' wordt geschrapt. De luiken gaan open. De media mogen voortaan meekijken bij 'de laatste socialisten', zoals een weekblad de SP'ers nu aanduidt. Een nieuw partijcongres in 1991 wordt voorbereid. Het centrale thema: wat is de plaats en de taak van een partij die zich op de drempel van de 21e eeuw op socialistische uitgangspunten baseert? Partijvoorzitter Jan Marijnissen levert namens de leiding zelfbewust zelfkritiek: 'In het verleden hebben we onze betekenis als partij soms te veel teruggebracht tot het actievoeren op zich. Mooi en goed werk – maar we toonden daarmee te weinig besef dat er na 'het bijzondere' van zo'n actie toch weer 'het algemene', het uitgesproken politieke, dient te komen. Natuurlijk is het heel goed dat we zo consequent voor de belangen van de gewone mensen op de bres hebben gestaan en dat nog steeds doen. En natuurlijk pleit ik er niet voor om de intensieve contacten met mensen in de toekomst na te laten en het is ook geen poging om het mobiliseren van mensen voor acties overbodig te maken. Beide zouden we nog meer moeten doen. Maar als we concreet opkomen voor de belangen van gewone mensen gaat het erom dat we daarna doorstoten naar de politiek werkelijk belangrijke vragen.'

WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Marijnissen geeft aan dat vanaf nu SP'ers weer weten waartoe hun partij op aarde is en wat het waard is om hard voor te lopen: 'Socialisten willen een samenleving waarin de menselijke waardigheid, de gelijkwaardigheid van mensen en de solidariteit tussen mensen centraal staan. Zo'n maatschappij voor mensen is het doel van de Socialistische Partij. De maatschappij die wij nastreven moet uitgaan van de gedachte dat de menselijke waardigheid gerespecteerd moet worden, de solidariteit georganiseerd en de gelijkwaardigheid van mensen gegarandeerd. Die drie begrippen geven aan dat socialisten in alles beseffen dat de mens een sociaal wezen is. Mensen hebben elkaar nodig, kunnen niet zonder elkaar. Wie dat als uitgangspunt neemt, hoort bij de partij van het socialisme in Nederland thuis. Bij ons dus.'

'Het reëel bestaande kapitalisme' is onze belangrijkste inspiratiebron. Elke maatschappij waarin uitbuiting van de ene mens door de andere als een voorwaarde voor vooruitgang wordt omschreven, vinden wij inhumain en daarom verwerpelijk. Dat vonden we toen de SP in 1972 werd opgericht door mensen die onder invloed van de honger in de Derde Wereld, Vietnam, maar ook binnenlandse verhoudingen, zeiden: het kan toch niet zo zijn dat we dit alles als onveranderlijk accepteren. En dat vindt de SP, als moderne partij van de jaren negentig, ook nu nog. In die zin kan je inderdaad stellen dat wij een andere weg kiezen dan PvdA en GroenLinks. Aan de mensen is de keuze om te zeggen wat verstandig is.'

Hoe het daarna verder ging, is bekend. De vernieuwde SP maakt in 1994 zijn entree op het Binnenhof. Jan Marijnissen en Remi Poppe zijn de eersten die er voet aan de grond

VAN SPLENDID ISOLATION NAAR INTERNATIONALE SAMENWERKING

In tegenstelling tot partijen als PvdA, CDA en CPN, onderhield de SP in de jaren '70 en '80 van de twintigste eeuw geen relaties met de landen van 'het reëel bestaande socialisme'. Ook met West-Europese linkse partijen had de SP in die tijd niets. Pas in de jaren '90 verliet de SP haar *splendid isolation* en begon aan de opbouw van een internationaal netwerk. Nu werken SP'ers in het Europees Parlement, de Raad van Europa en de OVSE samen met andere linkse partijen. Verder heeft de SP goede rechtstreeks betrekkingen met bijvoorbeeld Die Linke in Duitsland en met socialistische partijen in Scandinavië.

krijgen. Vier jaar later volgen Agnes Kant, Harry van Bommel en Jan de Wit. En twintig jaar na 1989 is de SP zelfs de grootste oppositiepartij van het land geworden, met 25 Tweede Kamerleden, 11 senatoren, twee Europarlementariërs, Statenleden in alle provincies en enkele honderden gemeenteraadsleden in het hele land.

En het kapitalisme? Dat heeft na het verdwijnen van het 'reëel bestaande socialisme' en de capitulatie van de meeste linkse partijen, twintig jaar normloos en ongeremd kunnen heersen op aarde. Nu heeft het zichzelf in een existentiële crisis gebracht. Het lijkt dat deze uiterst agressieve vorm van kapitalisme zijn uiterste houdbaarheidsdatum heeft bereikt. Dat biedt nieuwe ruimte voor 'grote toekomstplannen'. Hoe brengen we de economie weer onder maatschappelijke controle? Kunnen we de banken wel overlaten aan de markt? Hoe beschermen en verbreden we de publieke sector? Hoe regelen en remmen we het kapitalisme? Kunnen we de samenleving in de toekomst wezenlijk democratischer en socialer maken? Hoe brengen we de menselijke maat weer in al ons handelen terug?

EEN EERLIJKE SAMENLEVING

De SP'ers van nu hebben zin in dat fundamentele debat. Een nieuw partijcongres staat op stapel voor januari 2010. In de aanloop debatteert de hele partij opnieuw over haar uitgangspunten en toekomstplannen. En ondertussen gaan de socialisten ook de straat op om de aanval van regering en ondernemers op de AOW te keren. Dat past in de visie op een eerlijke samenleving. Daarin worden beloftes gehouden, niet schaamteloos geschonden, zoals CDA, PvdA en ChristenUnie nu doen. De partijactivisten weten zich geïnspireerd door onderzoeken die aangeven dat de meeste mensen het met de strijd '65 blijft 65' en de SP eens zijn. Na enkele lastige jaren sinds 2006 groeit het enthousiasme in de SP. Want fundamentele kritiek leveren op het normloze kapitalisme, zoeken naar menselijke alternatieven en het aangaan van de concrete strijd daarvoor met de mensen die het aangaat: daartoe is de SP op aarde.

TUSSEN HAMER EN SIKKEL EN DE NEOLIBERALE UITVERKOOP

DE INEENSTORTING VAN HET COMMUNISME EN DE UITDAGING VOOR LINKS IN OOST-EUROPA

Tekst: Arjan Vliegenthart

De ineenstorting van het communisme in Oost-Europa is het gevolg van het feit dat de communistische regimes zich weinig gelegen lieten liggen aan de door henzelf gepredikte idealen. De Val van de Muur en de daaropvolgende economische en politieke omwenteling betekende vooral een triomf van het neoliberalisme. Nu echter steeds duidelijker geworden is dat ook het neoliberalisme veel verliezers kent, staat links voor de uitdaging zich te ontdoen van haar verleden en nieuwe paden te zoeken.

Toen de Sovjet-Unie in 1945 samen met de Westerse geallieerden het Duitsland van Adolf Hitler had verslagen, leek er voor het communisme in Europa een nieuwe tijd aangebroken. In West-Europa kenden de communistische partijen een substantiële aanhang terwijl in Oost-Europa een nieuw experiment van het "reëel bestaand socialisme" op het punt van beginnen stond. Daar, in Oost-Duitsland, Polen, Tsjecho-Slowakije, Hongarije, Bulgarije, Roemenië en Joegoslavië, zou een poging worden gewaagd om democratie met een eerlijke verdeling van de materiële welvaart te combineren. Althans, dat was de positieve lezing. Het experiment dat goed veertig jaar duurde liep uit op een mislukking, omdat de heersende regimes zich weinig gelegen lieten liggen aan deze doelstellingen.

HOE HET COMMUNISTISCHE EXPERIMENT ONTAARDDE

Met de democratie werd in het communistische Oost-Europa al snel een loopje genomen. Hadden de communistische machtshebbers

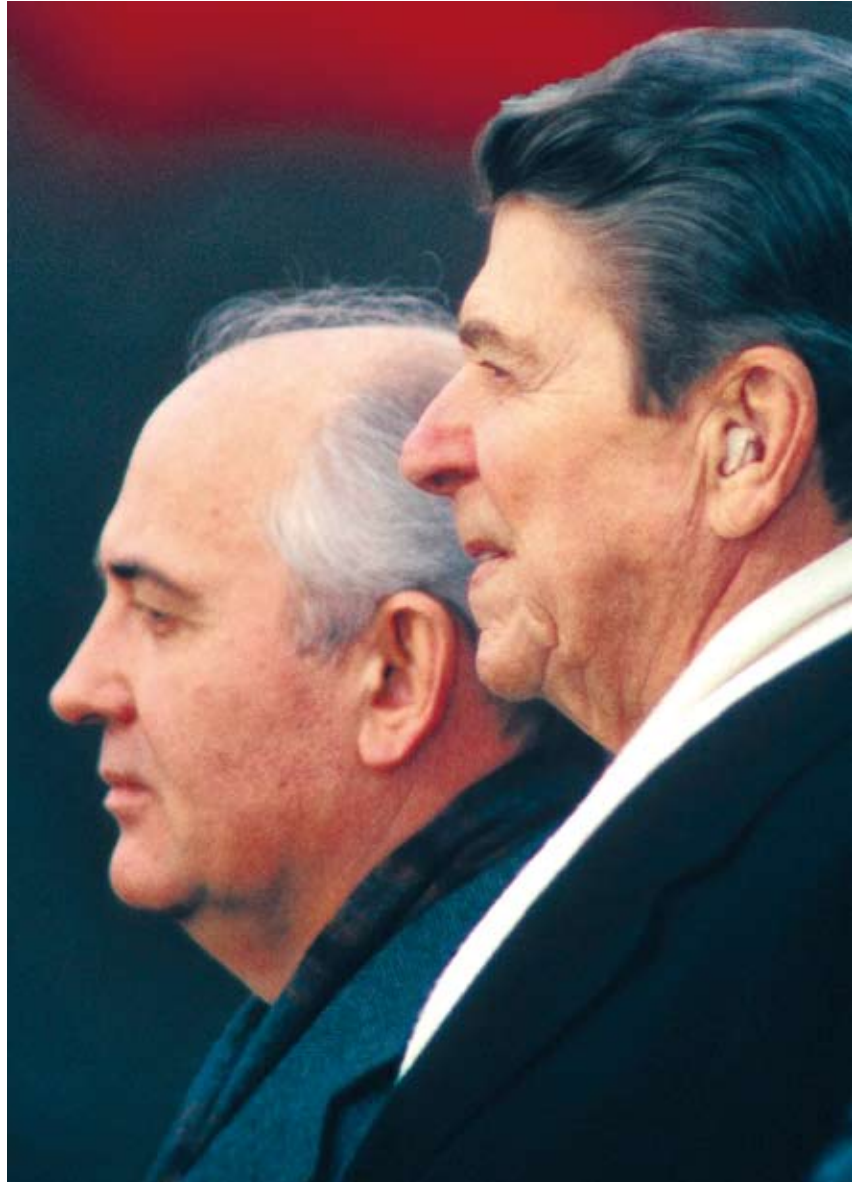

Foto: John Ficara / Hollandse Hoogte

aanvankelijk een redelijke steun onder de plaatselijke bevolking, dit veranderde snel toen de vrijheid van meningsuiting en het voeren van oppositie tegen de nieuwe regimes onmogelijk werden gemaakt. Dit werd schrijnend duidelijk toen in 1956 in Hongarije en in 1969 in Tsjecho-

Slowakije het verzet tegen de door Moskou voorgestane lijn met militaire middelen de kop werd ingedrukt. Ook in Nederland en elders in West-Europa verloor het reëel bestaande socialisme veel van haar aantrekkingskracht door de bloedige onderdrukking van veelal geweldloos verzet.

Praag, 23 augustus 1968, Jongeren, gearmd en met het embleem van de Tsjechische vlag in de lucht gehouden, protesteren tegen de Russische bezetting

Communistische en socialistische partijen die nauwe banden hadden met de Sovjet-Unie verloren mede hierdoor een belangrijk deel van hun aanhang en werden met argusogen bekeken.

De kloof tussen wat de regimes in het Oostblok aan socialisme en democratie predikten en de praktijk waarin elke vorm van oppositie werd onderdrukt en waarbij partijleiders zelf in grote rijkdom leefden, werd zeker na de jaren '60 steeds duidelijker. Het gevolg hiervan was echter geen politiek verzet tegen de heersende elite, maar onverschilligheid. De meeste mensen trokken zich terug in hun privé-leven en lieten de politiek en het gepredikte socialisme voor wat ze waren. Politiek werd vooral iets voor apparatsjiks en carrièretijgers, en daarmee een besmet begrip. Eind jaren '70 kwam daar nog eens een stevige economische crisis bij. De economische groei die er in de eerste decennia na de Tweede Oorlog wel degelijk was geweest stagneerde. De crisis maakte de materiële kloof tussen Oost- en West-Europa alleen maar groter en duidelijker.

Onder deze omstandigheden van stilstand en apathie kwam in 1985 Michael Gorbatsjov aan het hoofd van de Sovjet-Unie te staan. Gorbatsjov ondernam een laatste poging om het

communistische systeem overeind te houden door een serie belangrijke politieke en economische hervormingen door te voeren. Hoewel hij de uitgangspunten van het communisme niet ter discussie stelde, stond Gorbatsjov meer vrijheden met betrekking tot de inrichting van de economie toe. Ook gaf hij voor het eerst ruimte aan de oppositie. De geest bleek echter uit de fles. In plaats van veranderingen binnen de bestaande kaders en met de bestaande regimes, kozen veel burgers voor een radicalere weg: het omverwerpen van de bestaande orde en een fundamentele heroriëntatie op een nieuwe toekomst. Wat begon met vreedzame protesten in Oost-Duitsland en Polen sloeg al snel over naar andere landen in Oost-Europa. De zittende regimes verloren daardoor snel hun grip op de samenleving en toen Gorbatsjov aangaf dat hij niet langer een dergelijke oppositie met geweld de kop in zou drukken, was het einde zoek. De ene na de andere communistische leider moest het veld ruimen.

DE VAL VAN DE MUUR EN DE TRIOMF VAN HET NEOLIBERALISME

Het was dus ook niet het Westen dat de Sovjet-Unie op de knieën kreeg doordat het onder leiding van de Amerikaanse president Ronald

Reagan in de jaren '80 aan een tweede wapenwedloop was begonnen. Het was de interne oppositie die het totaal vermolmd systeem omvertrok. De Val van de Muur betekende tegelijkertijd wel de triomf van het neoliberalisme in de internationale politiek. In de jaren '80 waren de regering-Thatcher in Groot-Brittannië en Ronald Reagan in de Verenigde Staten aan de macht gekomen. Zij hadden een politiek ingezet van privatisering en deregulering. Hun beleid kreeg al vrij snel navolging in West-Europa, waar onder andere ook Nederland en Duitsland onder leiding van Lubbers en Kohl kozen voor meer marktwerking in tal van sectoren. Voor veel burgers in Oost-Europa was West-Europa een soort beloofd land, waar economische voorspoed en democratie hand in hand gingen. Dit beeld was extra krachtig omdat westerse landen, West-Duitsland voorop, graag aan het socialistische Europa lieten zien hoe goed het hen ging. Er werd bijvoorbeeld bijzonder veel in West-Berlijn geïnvesteerd om zo de bureaus in Oost-Duitsland te laten zien hoe goed het de West-Duitsers wel niet ging. Het is dan ook niet vreemd dat veel Oost-Europese burgers het opkomende neoliberale beleid met de economische positie en de politieke vrijheden in verband brachten.

Zij zagen niet dat het neoliberalisme in de jaren '80 een nieuw verschijnsel was; dat sinds 1945 grotendeels een ander beleid was gevoerd, waarin de staat veel meer invloed had gehad op de economie. Dat burgerrechten voor een deel nog op de staat waren bevochten. Deze zaken ontgingen veel burgers en beleidsmakers in Oost-Europa. Zij werden daarin ondersteund door internationale organisaties zoals het Internationaal Monetair Fonds, de Wereldbank en de Europese Unie die zich in de jaren '80 al tot het neoliberalisme hadden bekend en dit beleid nu ook naar buiten toe stevig promootten. Bijna alle Oost-Europese landen wilden graag opgenomen worden in deze organisaties om zo zelfstandiger te worden ten opzichte van de voormalige Sovjet-Unie. Daarom volgden zij hun voorschriften op de voet en sloegen zij hetzelfde pad in van privatisering en marktwerking. In korte tijd gingen grote delen van de economie onder de hamer. De

WIE ZIJN DE WINNAARS EN DE VERLIEZERS IN OOST-EUROPA?

Hoewel 1989 voor alle landen van het voormalige Oostblok het begin betekende van grote politieke en economische veranderingen, zijn er ook belangrijke verschillen tussen deze landen aan te wijzen.

In de nieuwe lidstaten van de Europese Unie heeft de invoering van het kapitalisme er vooral toe geleid dat internationale ondernemingen een groot deel van de economie hebben kunnen opkopen. Het privatiseringsproces gaf multinationals als Volkswagen, Audi, ING en Heineken de mogelijkheid om de belangrijkste lokale industrieën op te kopen. Nadat begin jaren '90 deze landen door een diepe economische crisis gingen, zijn hun economieën sinds de tweede helft van de jaren '90 weer gaan groeien. Deze groei is echter ongelijk verdeeld. Vooral op het platteland heerst nog veel armoede. Op politiek terrein hebben de landen in centraal Europa een liberale democratie ingevoerd die in veel opzichten lijkt op die in West-Europa. De landen kennen een meer-partijstelsel en er zijn regelmatig verkiezingen die eerlijk en vrij verlopen. Wel is een groot deel van de bevolking teleurgesteld in de politiek en afgehaakt. De opkomstpercentages zijn over het algemeen dan ook lager dan in West-Europa.

In de staten van de voormalige Sovjet-Unie is de economische groei veel beperkter geweest. In veel van deze nieuwe staten is de ontwikkeling op dit moment nauwelijks veel verder dan in 1989. Tegelijkertijd hebben daar de voormalige politieke machthebbers hun politieke macht in economische macht kunnen omzetten. De kleine groep oligarchen heeft vaak indirect de politieke touwtjes in handen. Gewone burgers hebben weinig in te brengen. Hoewel er regelmatig verkiezingen worden gehouden, is van een echte democratie waarin politieke partijen wezenlijk van elkaar verschillen en waar zij op min of meer gelijke basis met elkaar om de gunst van de kiezer kunnen strijden, geen sprake.

hoogstbiedende, vaak Westerse, ondernemingen kregen greep op de belangrijkste economische sectoren, terwijl van socialistische idealen zoals meer macht voor werknemers, die breed gedragen werden in de jaren '80, steeds minder werd vernomen.

Zo kon het gebeuren dat veel Oost-Europese landen een nog liberaler beleid gingen voeren dan het beleid dat in West-Europa gevoerd werd. Ook kregen burgers pas gaandeweg door dat dit beleid niet de enige weg naar het kapitalisme was. Ook leverde het niet voor iedereen de beloofde welvaart. Sterker nog, aan het begin van de jaren '90 waren traditionele socialistische waarden zoals gelijkwaardigheid en solidariteit nog steeds bijzonder populair onder de bevolking. Men vond alleen – terecht – dat de communistische regimes deze waarden niet hadden uitgedragen. Ook vandaag de dag nog laat opinieonderzoek zien dat deze waarden onverminderd op publieke steun kunnen rekenen, terwijl de steun voor het neoliberale beleid, dat in de eerste jaren nog heel substantieel was, dramatisch is afgenomen. In dat

opzicht zijn veel burgers misschien wel net zo teleurgesteld in het economische beleid van de nieuwe regeringen van hun landen als dat zij dat waren in de oude regeringen.

Tegelijkertijd verklaren de ontwikkelingen van vóór 1989 ook waarom het in Oost-Europa op links zo buitengewoon stil is. Voor veel burgers zijn linkse partijen na het mislukte project van het reëel bestaand socialisme bijzonder verdacht. Dat geldt overigens niet alleen voor linkse partijen, maar ook voor andere sociale bewegingen zoals vakbonden. Een deel van de voormalige communistische partijen is de kant van de sociaal-democratie opgegaan en heeft zich overgeleverd aan het neoliberale beleid dat door Brussel als voorwaarde voor het lidmaatschap van de Europese Unie werd voorgeschreven. Andere partijen hielden vast aan hun oude principes en gingen daardoor vaak een zware tijd tegemoet ging.

OUDE WIJN IN NIEUWE ZAKKEN OF EEN DAADWERKELIJK ALTERNATIEF?

De nieuwe koers betekende niet per definitie dat er ook nieuwe politici

aan het roer kwamen. Soms bleek de oude garde bijzonder goed in staat om de snelle veranderingen in hun eigen voordeel aan te wenden. Een voorbeeld hiervan is de huidige premier van Hongarije, Ferenc Gyurcsany. Gyurcsany was ooit voorzitter van de communistische jongeren en vergaarde kort na de val van het communisme in Hongarije een groot vermogen door actief als zakenman een slaatje uit de privatiseringsgolf te slaan. Sinds 2006 is Gyurcsany premier. Hij voert een grotendeels liberaal beleid en op een opbevoerd ogenblik – zonder dat hij wist dat zijn woorden werden opgenomen – gaf hij toe de bevolking tijdens de laatste verkiezingscampagne “ 's morgens, 's middags en 's avonds” voorgelogen te hebben. De volkswede die daarop ontstond, werd vooral door uiterst rechtse partijen benut. Dit is overigens niet uniek voor Hongarije. Bijna overal in Oost-Europa heeft de val van het communisme geleid tot de opkomst van extreem-rechtse partijen, die vaak hun angst voor buitenlanders combineren met een retoriek over de “goede, oude communistische tijd” waarin nog samenhang in de samenleving bestond.

Zo staat links in Oost-Europa voor de lastige uitdaging om aan de ene kant het voor velen besmette verleden het hoofd te bieden en aan de andere kant een alternatief te zijn voor het neoliberale beleid dat in Oost-Europa ook veel verliezers kent. Stapje voor stapje zal gezocht moeten worden naar nieuwe mensen die in veranderde omstandigheden een ander geluid laten horen. Dat hiervoor in principe wel ruimte is, lijkt helder aangezien gelijkwaardigheid en solidariteit in Oost-Europa, net als in West-Europa overigens, nog steeds in hoog aanzien staan. Daarbij zal men zich wel moeten ontdoen van een deel van de oude gewoonten. De SP heeft de afgelopen jaren geprobeerd te helpen waar het kon, maar uiteindelijk wordt het succes van een links alternatief bepaald door mensen ter plekke die de handen uit de mouwen steken en een op een nieuwe manier invulling geven aan oude idealen.

De val van de muur werd in 1989 door velen enthousiast begroet. Nu, twintig jaar later, is een mooi moment om die val en de eenwording van Duitsland te beoordelen. Zijn de verwachtingen ingelost? Zijn de mensen in het voormalige Oost-Duitsland er beter van geworden, zoals toen de hoop was. Hebben ze het economisch beter en voelen ze zich echt vrijer? Maar ook, hoe ervaren de mensen in de vroegere BRD het nieuwe Duitsland? Wat betekenen de ontwikkelingen voor linkse politiek. Een gesprek met twee leden van Die Linke geeft een aardig inzicht in wat onze geestverwanten over de grens bezig houdt.

NIEMAND WIL DE MUUR TERUG

Tekst: Hans van Heijningen

Foto: Hans van Heijningen

Een interview afspreken over de val van de muur en de consequenties voor links in Duitsland en Europa met parlamentslid Gesine Löttsch van Die Linke vijf dagen voor de algemene verkiezingen. Ongelukkiger had ik het bijna niet kunnen plannen. Dat neemt niet weg dat Gesine, die een speciale band met Nederland en de SP heeft, anderhalf uur tijd vrij maakt en onder het genot van een glas wijn en een lunch met mij in gesprek gaat.

Je bent in de DDR geboren en opgegroeid. Kun je iets vertellen over het milieu waar je uit komt?

“In 1961, zes dagen voor de bouw van de muur ben ik geboren in Berlijn. Terwijl mijn moeder beviel, waren mijn vader en broer in Brandenburg aan het werk. Terwijl de muur van oost naar west dicht zat, keerden zij terug naar Oost-Berlijn.

Mijn ouders werkten beiden als documentatiespecialist medicijnen in een researchinstituut. Tijdens hun studie, zo hoorde ik als kind, hadden ze tijdens pauzes vaak gewandeld door Tiergarten, een park dat voor DDR-burgers bijna

dertig jaar ontoegankelijk was na de bouw van de muur. Ik had een normale lagere schooltijd en zat op een goede middelbare school, waar het taalonderwijs op een relatief hoog niveau stond. Nadat ik mijn middelbare school af had gemaakt, was ik bijna een jaar uitgeschakeld vanwege ziekte. Daarna heb ik aan de Humboldt-Universiteit Duits en Engels gestudeerd. Mijn promotieonderzoek betrof het oud-Nederlands, dat ik onder andere in Leiden heb bestudeerd.”

Werd politiek jou met de paplepel ingegoten?

Waren jouw ouders...

Gesine – die aan één blik op mijn aantekeningblaadje dat op zijn kop voor haar ligt genoeg heeft – onderbreekt me. “Nee, mijn ouders waren geen lid van de SED (Oost-Duitse Communistische Partij) om jouw vraag direct te beantwoorden. Het waren wel mensen die zich sterk betrokken voelden bij hun werk. Als kind hoorde ik hen thuis soms hun ongenoegen uiten over het feit dat er op partijniveau over hun werkaangelegenheden gesproken werd zonder dat zij daarbij betrokken werden.

DANIELA DAHN

In haar boek *Wehe dem Sieger! Ohne Osten kein Westen* (Rowohlt Verlag: Reinbek 2009) laat Daniela Dahn zien hoe Oost en West niet zonder elkaar konden bestaan. De markt is uit zichzelf niet in staat gebleken om de mensen een menswaardig bestaan in vrijheid te garanderen. Pas door de opkomst van de arbeidersbeweging en het socialisme voelde het kapitalisme de noodzaak om zijn arbeiders, zijn bevolking een beter leven te geven. Toen na de Russische Revolutie en de uitbreiding van het Oostblok socialisten in een deel van de wereld de macht grepen werd die noodzaak nog urgenter. Tegenover het wenkende perspectief van een socialistische samenleving ontstond de welvaartsstaat. Na de val van de Muur liet het westerse kapitalisme in de vorm van het neoliberalisme zijn ware gezicht weer zien. Diverse sociale regelingen werden en worden ontmanteld; de markt kreeg weer vrij spel. In de woorden van Dahn: 'Pas met het zogenaamde socialistische wereldsysteem ontstond de sociale markteconomie en uit het verdwijnen van het reëel bestaande socialisme kwam de uitholling van de sociale markteconomie voort' (p. 21).

Mijn ouders waren maatschappelijk geëngageerde mensen. Mijn moeder was in de vakbond actief en vertrouwenspersoon op haar werk. Zelf werd ik als kind lid van de Pioniersbeweging en later van de FDJ (jeugdorganisatie van de DDR). Daar heb ik leren organiseren en ik leerde er wat zelfstandigheid en het nemen van verantwoordelijkheid betekent. Vergeet niet dat de FDJ zich voor een belangrijk deel met vrije tijdbesteding bezig hield. En daarnaast ook natuurlijk met politiek."

Dat klinkt goed, maar de DDR wordt toch door veel mensen in Nederland geassocieerd met repressie en bespioneren van burgers.

"Van sommige zaken, die niet deugden, heb ik pas achteraf via de media kennis vernomen. Wat ik me nog goed herinner is de uitwijzing naar de Bondsrepubliek (West-Duitsland) van de zanger Wolf Biermann in 1976, toen ik veertien was. We hadden toen net een nieuwe leraar staatsburgerkunde, een leuke vent, jong en met lange haren. Die sprak zich openlijk uit tegen de uitwijzing van Biermann. Daarop tekende een aantal ouders protest aan bij de school, waarop onze populaire leraar van school werd verwijderd. Repressie heb ik in die tijd nooit ervaren en de term Stasi heb ik in die tijd nooit gehoord. We hadden het wel over 'het bedrijf' en mensen zeiden soms tegen elkaar 'zorg ervoor dat het bedrijf niet meeluistert'. De zeventiger en tachtiger jaren waren in dat opzicht echt anders dan de jaren vijftig toen de angst bestond dat de koude oorlog op een echte, hete oorlog uit zou draaien. Tegen die achtergrond werd de muur gebouwd. Zeker in Berlijn kregen wij als burgers goed mee wat er in beide Duitslanden en de rest van de wereld gaande was. We luisterden naar dezelfde muzikzenders als de jeugd in het westen, Schlager Woche, Jazz Berlin... In de tachtiger jaren kwam je niet gauw in de gevangenis vanwege het uiten van een voor de regering onwelgevallige mening. De oppositiebeweging, en dat zeg ik niet om vervelend te doen

of de zaak te bagatelliseren, bestond toch vooral uit intellectuelen en was nauwelijks verbonden met werkende jongeren. Voor een deel werden de oppositionelen gedreven door eerlijkheid en stelden zij een daad door naar het westen te vertrekken. In kerken werd er veel gediscussieerd, soms met een hoog naïviteitgehalte, met een heleboel illusies.

Gisteren was ik bij een boeiend gesprek met de schrijfster Daniela Dahn, die in die tijd een van de oprichters van Democratischen Aufbruchs was, een van de vele oppositionele groepjes die later in de CDU opgenomen zijn. In haar boek *Overwinnaar, pas op. Zonder oosten geen westen* maakt zij op een boeiende en overtuigende manier de Oost-West balans op."

Wanneer en waarom ben jij politiek actief geworden?

"Op school en later op de Universiteit voerden we binnen germanistiek en cultuurwetenschappen hevige discussies over maatschappelijke vraagstukken. In '84 ben ik lid van de SED geworden omdat ik op de universiteit wilde blijven werken en daar zoals gezegd inhoudelijk interessante discussies werden gevoerd. Interessante mensen genoeg, waaronder een medewerker die op jonge leeftijd professor was geworden en aanwezig was geweest bij de Bitterfelder Conference, waar het thema 'intellectuelen en handarbeid' besproken was. Het leven in de periode na de Tweede Wereldoorlog was vol verrassingen. Ondanks het feit dat hij zich door zijn inhoudelijke positie een hoop problemen op de hals haalde, bleef hij tot zijn dood lid van de partij." Klaus Singer, de rechterhand van Gesine, die wetenschapstheorie en -organisatie gestudeerd heeft, is ook bij het gesprek aanwezig. Hij vult aan: "Misschien is het je niet bekend, maar de heftigste oppositie tegen de misstanden in ons land vond plaats binnen de partij. Partijleden, communisten, werden opgepakt en zaten soms jaren vast." Gesine vervolgt: "Mijn man, die in de jaren vijftig partijsecretaris in Leipzig was, is daar een voorbeeld van. Hij heeft jaren gevangen gezet en is uit de partij gezet omdat hij zich tegen het aanblijven van partijleider Ulbricht verzette."

De val van de muur...

"De val van de muur kwam ook voor mij onverwachts. Ik had relatief veel bekenden in het westen, collega's, die soms onder condities werkten waar ik bepaald niet jaloers op was. Ik maakte me na de val van de muur dan ook weinig illusies over mijn eigen beroepsperspectieven in het nieuwe, verenigde Duitsland. Niet dat het mij slecht is vergaan; ik werd als kandidaat van de PDS in de Berlijnse regio raad gekozen, daarna kwam ik in de Bondsdag en officieel kan ik altijd nog terug naar de Humboldt-Universiteit. Mijn man, die in de DDR niet op de universiteit, maar alleen in een researchinstituut werkte, is na de Wende zelfs nog professor geworden. Persoonlijk heb ik weinig reden tot klagen, maar voor veel werkende mensen heeft het verdwijnen van de DDR niet goed uitgekapt. Ongeveer de helft van de mensen heeft van beroep, let wel niet van baan maar van beroep, moeten wisselen. Beroepskwalificaties werden niet erkend, bedrijven en instellingen werden gesaneerd of simpelweg opgedoekt, enzovoort. Mijn vader was net gepensioneerd en mijn moeder had het geluk dat zij met vervoegd

pensioen kon gaan. Ze was vooral blij dat zij zich niet gedwongen voelde om deel te nemen aan reorganisatieprocessen waarin mensen elkaar de hersens insloegen om hun werk te behouden.

Veel mensen zijn uiteindelijk goed terecht gekomen, maar er is ook een grote categorie 'echte verliezers', mensen die al twintig jaar geen werk meer hebben en maatschappelijk uitgeschakeld zijn. Dan hebben we het niet alleen over zielige gevallen, maar ook over mensen die een goede opleiding genoten hebben. In het oosten heb je complete dorpen die uit ouderen en laag opgeleiden werklozen bestaan, waar getalenteerde vrouwen vertrekken om nooit meer terug te komen. Veel van die mensen zijn geïsoleerd geraakt. Aan ons de uitdaging om die mensen opnieuw bij de maatschappij te betrekken. Dat is voor hen zelf belangrijk maar ook om te voorkomen dat ze ontvankelijk worden voor rechtsradicale schijnoplossingen. Linkse critici verwijten ons soms dat wij op die manier het systeem overeind houden. Ik vind dat het onze taak is voor die mensen op te komen en te voorkomen dat ze in een zwart gat verdwijnen."

Veel SED-leden keerden de politiek na de val van de muur de rug toe. Wat maakte dat jij de overstap maakte naar de PDS?

"Ik moet eerlijk zeggen dat ik eerst even aan de zijkant heb gestaan en bijvoorbeeld niet aanwezig was bij de bijzondere partijdag van november '89. Die heb ik op tv gevolgd. Maar kort daarna heb ik me kandidaat gesteld bij de verkiezingen in de regio Berlijn en ben toen als volksvertegenwoordiger gekozen. Ik wilde me inzetten voor de belangen van onze mensen. Op dat moment had ik geen idee dat ik voor langere tijd de politiek in zou gaan. De situatie waarin mensen in de vroegere DDR verkeerden, bleek veel ernstiger te zijn dan ik me had voorgesteld. Er werd bijvoorbeeld serieus gesproken over de vraag of leraren hun kwalificatie mochten behouden. Het draaide erop uit dat ze opnieuw examen moesten doen om hun baan te behouden. Ik heb me ingespannen om de verschillende onderwijssystemen die we in de DDR kenden, te behouden. Naast algemeen onderwijs hadden we namelijk speciale sport-, wiskunde- en cultuurscholen, scholen voor kinderen met bijzondere handicaps, en ga zo maar door. Gelukkig zijn we erin geslaagd die bijzondere scholen te redden.

De algemene tendens was dat alles wat anders was dan in

VERKIEZINGEN 27 SEPTEMBER 2009:

In Duitsland brengen de kiezers twee stemmen uit. Een op een persoon in hun kiesdistrict en een op een partij. Via een ingewikkeld systeem wordt berekend wie uiteindelijk gekozen zijn.

Met 47,5 Procent van de stemmen in het district Lichtenberg is Gesine Löttsch opnieuw in de Bondsdag gekozen, een toename van 4,7 Procent.

Die Linke kreeg in Lichtenberg 41,2 procent, in heel Oost-Berlijn 33,8 en in heel Duitsland 11,9 procent van de stemmen.

Van de totaal 622 zetels gingen er 76 naar Die Linke. Ter vergelijking, de SPD kreeg 146 zetels en de Groenen 68.

Foto's: Hans van Heijningen

het westen moest verdwijnen. Het wetenschappelijk systeem in West-Duitsland stond rond '89 op instorten, maar ons universitair systeem werd bij het grof vuil gezet. Met als gevolg dat er wegens plaatsgebrek tegenwoordig honderden studenten op trappen in collegezalen zitten en dat geen student zijn professor persoonlijk kent. Dat was bij ons totaal anders. Daarnaast hadden wij het systeem van tien jaar basisonderwijs, waarbij ruimte ingebouwd was voor praktijkvakken. Nadat daar na de Wende een einde aan is gemaakt, is men nu bezig het wiel opnieuw uit te vinden door praktijkvakken te introduceren."

Na mijn werk in de regio raad ben ik in 2002 met voorkeurstemmen uit het district Lichtenberg in de Bondsdag gekozen. Petra Pau en ik waren de enige twee leden van de PDS in het Duitse parlement. Aanstaaende zondag hoop ik voor een nieuwe termijn gekozen te worden. We gaan campagne voeren totdat de stembussen sluiten omdat uit kiezersonderzoek blijkt dat veel kiezers nog niet weten wat zij gaan stemmen. En elke stem telt, zoals je weet.

Gaan we nog even terug naar de gevolgen van de val van de muur.

"Tijdens de koude oorlog waren zowel Oost- als West-Berlijn bevoorrechte regio's omdat zij een etalagefunctie in het 'frontgebied' vervulden. Burgers die erin slaagden de Muur te nemen, werden in het westen met open armen ontvangen en kregen onmiddellijk werk en huisvesting. Maar ook inwoners van West-Berlijn werden in de watten gelegd doordat zij gebruik konden maken van allerlei subsidies die in andere delen van de Bondsrepubliek niet bestonden. Die privileges (de zogenaamde 'prikkelraadsubsidies') zijn opeenvolgend afgeschaft waardoor de strijd

om het bestaan een stuk harder is geworden. Goed opgeleide voormalige DDR-burgers, hebben slecht opgeleide inwoners van West-Berlijn verdrongen en ook op het vlak van huisvesting doen zich veel conflicten voor.” Klaus Singer vult aan: “Sommige zaken waren simpelweg beter in de DDR. Ex-gevangenen kwamen bij vrijlating in aanmerking voor huisvesting en werk en collega’s kregen het dringende verzoek om ervoor te zorgen dat de betreffende persoon een nieuwe kans kreeg om zijn leven te beteren. Dat is wel andere koek dan internetwaarschuwingen dat er een gevaarlijke ex-crimineel bij je om de hoek woont en de praktijk dat mensen die uit de gevangenis zonder kansen de straat op worden geschopt. De Vietnam-oorlog en de coup in Chili, het festival van het politieke lied, wij hadden het gevoel aan de goede kant van de streep te staan. De DDR steunde bevrijdingsbewegingen in Afrika, de revolutie in Nicaragua (waar het Karl Marx-hospitaal gebouwd werd). Wij probeerden een ander systeem te ontwikkelen en waren geneigd veel door de vingers te zien wat achteraf niet goedgepraat kan worden, zoals dissidenten die in de gevangenis kwamen. Dat werd gebagatelliseerd vanwege het zogenaamde hogere belang. Legio intellectuelen en artsen – die minder verdienden dan arbeiders – hebben de DDR op die gronden en niet uit opportunisme verdedigd.”

Is het achteraf gezien een drama of een privilege om in de DDR geleefd te hebben?

“De DDR is het land van mijn jeugd en een mens kiest zijn eigen geboorteland niet. Theoretisch had ik er na mijn studie voor kunnen kiezen om in het westen te leven omdat ik in het kader van mijn studie en werk mocht reizen. Maar waarom zou ik daarvoor hebben moeten

kiezen? Ik had boeiend werk en bovendien was ik getrouwd. Het leven in het westen leek mij trouwens helemaal geen lolletje. Geen sprake van dat er duizenden arbeidsplaatsen waren voor mensen die aan de universiteit germanistiek of Nederlands hadden gestudeerd. Natuurlijk was ik bevoorrecht in de zin dat ik kon reizen, wat fijn en belangrijk is.

Qua verhoudingen op de werkvloer deed de DDR echt niet voor het westen onder; de verhoudingen waren prettiger en als werknemer had je meer in te brengen dan bij jullie. Als stewardess bij Lufthansa word je verplicht cosmetica te gebruiken, zelfs als je een huidaandoening hebt. Dat soort excessen deden zich bij ons niet voor. Arbeiders waren belangrijk bij ons.

In de DDR werd ook veel aandacht besteed aan het open stellen van onderwijs voor kinderen van arbeiders en boeren. Toen ik studeerde had ik een studiebeurs van 200 mark, waarvan ik 10 mark huur moest betalen. Daar kon je in die tijd aardig van leven. Ook de positie van de vrouw was in tal van opzichten beter dan die van vrouwen in het westen, al geef ik onmiddellijk toe dat ook bij ons mannen oververtegenwoordigd waren in de maatschappelijke top. Maar in West-Duitsland was de man tot 1977 wettelijk bevoegd om het arbeidscontract van zijn echtgenote te beëindigen.... Absurd en ongelofelijk. Sinds mijn negentiende had ik mijn eigen geld en ik zou van het dak springen als dat niet zo was. Je man om geld vragen om iets te kopen, toestemming vragen om een rekening te mogen openen, dat is toch niet voor te stellen.”

Na de ondergang van de DDR kwam er een privatiseringsgolf op gang. Is dat proces waarin de Treuhand-commissie een sturende rol speelde enigszins ordelijk verlopen?

“Nee, totaal niet. Onze industrie werd van de kaart geveegd. En dat is echt niet alleen te wijten aan de technologische achterlijkheid van het productieapparaat in de voormalige DDR. Voor een deel is concurrerende productiecapaciteit opgekocht en vernietigd. Eenzelfde ontwikkeling dreigt nu plaats te vinden met de Opel-vestiging in Eisenach, die qua technologie tot de modernste bedrijven van Europa behoort. Het proces van privatisering is gepaard gegaan met criminaliteit op grote schaal, waardoor het rechtsgevoel bij veel mensen gekrenkt is. De grote, agrarische bedrijven die we in het oosten kenden, zitten eveneens in de hoek waar de klappen vallen. De regering heeft een voorkeur voor het particuliere familiebedrijf, een concept waar deze bedrijven niet in passen.

Wie uit het westen kwam en pak en stropdas droeg, kon voor een mark een bedrijf opkopen. Kwam je uit het oosten dan had je het nakijken. Alles werd en wordt verpatst. Op dit moment worden meren die tot het gemeentelijk domein behoren, geprivatiseerd. Wie daar wil zwemmen, vissen of wat dan ook, moet daarvoor gaan betalen. Nee, de strijd met betrekking tot het eigendom is bepaald nog niet ten einde.”

Klaus: “Na het verdwijnen van de DDR kwamen er veel burgers uit het westen die hun oude bezit, huizen en grond, opeisten. Degenen die daardoor getroffen werden kregen ergens anders grond of woonruimte bij wijze van compensatie. En dan gaat het om mensen die ten opzichte van degenen die hun bezit op kwamen eisen, meestal heel

Klaus Singer

veel minder hadden. Veel mensen raakten dus hun werk, grond en woning kwijt. Dat maakt het allemaal extra pijnlijk.”

Hoe is het nu twintig jaar later? Eén maatschappij of twee werelden?

“Twee werelden, absoluut. En dat blijft nog minstens twintig jaar zo.” Klaus: “wetenschappelijk onderzoek toont dat op demografisch en sociaal-economisch vlak onomstotelijk aan. Werkloosheid, hartziekten (in relatie tot stress), armoede onder ouderen, veel mensen in het oosten gaan van een werkloosheidsuitkering naar een nog geringere oudedagsvoorziening. Op die manier worden oude verhoudingen gereproduceerd.”

Je bent dus niet onverdeeld positief over het verdwijnen van de DDR?

“Niemand wil de muur terug (red: uit onderzoek blijkt dat 1 van de 7 inwoners daarvoor is en dat driekwart van de inwoners in het oosten het democratisch-socialisme aantrekkelijk vindt). We zijn vrijer maar sociaal gezien is er ook veel verloren gegaan. Wat me erg stoort is dat de DDR in het westen tot een karikatuur is gemaakt.”

De SED is opgeheven, de PDS is opgericht en vervolgens opgegaan in Die Linke. Zijn het loten van dezelfde boom of mag je dat zo niet stellen?

“De relatie PDS-SED bestaat; veel voormalige PDS-leden waren daarvoor SED-lid. SED-PDS: ik hoor niet bij degenen die zeggen ‘daar had ik niets mee te maken’. Zo’n opstelling is a-historisch en daar komt bij dat ik me niet schaam voor mijn SED-lidmaatschap. Ik laat me er evenmin op voor staan. Die Linke is een ander verhaal omdat die partij ook veel leden in het westen heeft. De PDS slaagde er nooit in om in deelstaten als Hamburg, Nedersaksen, Hessen en Saarland electoraal te scoren. Met de komst van Die Linke is dat veranderd.”

Hoe zijn jullie contacten met andere voormalige communistische partijen in Oost-Europa?

“De contacten zijn heel beperkt. In Polen hebben we contacten met intellectuelen en maatschappelijke organisaties, maar niet op partijniveau. Wat Tsjechië betreft hebben we goede contacten met de KP Bohemen, die in het Europese Parlement vertegenwoordigd is. Na ’89 zijn de contacten met zusterpartijen vrijwel weggefallen.” Klaus: “In verschillende landen, waaronder Rusland, hebben partijleiders zich ontwikkeld tot ondernemers die de meest beroerde variant van het kapitalisme in praktijk brengen. Als er iets is, dat het socialisme in diskrediet brengt”

Hoe moeten we de opmars van Die Linke in het westen duiden?

“Dat heeft met Oost-West verhoudingen niet zoveel te maken. Het komt eerder door iemand als Gerard Schröder met zijn Rood-Groene coalitie. Hun ‘Agenda 2010’, Hartz IV; de harde bezuinigingen die de mensen niet verwacht hadden van sociaal-democraten en groenen. En natuurlijk de persoon van Oskar Lafontaine, zonder hem zou Die Linke er niet in geslaagd zijn om in het westen door te breken, zoals de afgelopen tijd het geval is geweest. Hij wordt bekritiseerd omdat hij autoritair zou zijn en dergelijke, maar je hebt in een dergelijke situatie iemand nodig die zijn rol als leider serieus neemt in plaats van achterover te leunen en te zien wat er gebeurt.”

Klaus: “Het kader van Die Linke in het westen is divers, maar een deel daarvan bestaat uit radicalen die na twintig jaar vruchteloos discussiëren plotseling aansluiting hebben gevonden bij een partij die ertoe doet. In sommige gevallen leidt dat ertoe dat zij een podium hebben gevonden voor kletsboekverhalen waar wij als partij niet verder mee komen. Partijkaders in het westen zouden er goed aan doen om te leren van fouten die wij in het oosten gemaakt hebben. Maar het lijkt erop dat mensen er soms

de voorkeur aan geven om die fouten te herhalen. Daar komt bij dat vakbonden in het westen vaak net zo hiërarchisch georganiseerd zijn als bij ons in de DDR-tijd het geval was. Net zoals je in de DDR stalinisten had, heb je in het westen trotskisten en maoïsten die er meer op uit zijn om hun clubbelangen door te zetten dan gezamenlijk de partij op te bouwen.

Bij ons in het oosten is er op dit moment sprake van een open discussiecultuur, terwijl er in het westen relatief veel in kleine kamertjes bedisseld wordt, er allianties worden gesmeed en er op congressen zaken door worden gejust. Dat is een uitdrukking van botsende culturen.”

Toch Oost-West binnen de partij?

“Ja natuurlijk. We zijn ontstaan op grond van verschillende maatschappelijke ervaringen. Sinds 1995 besturen wij Lichtenberg, waar we nu een vrouwelijke burgemeester van onze partij hebben. In het westen heeft links nooit bestuursverantwoordelijkheid gedragen en zijn de partijleden radicaler. In het westen zijn meer arbeiders en werklozen lid van de partij, in het oosten is het meer een dwarsdoorsnee van de samenleving. Partijleden in het oosten zijn door de bank genomen hoger opgeleid. De meeste arbeiders in de voormalige DDR willen of niets met politiek te maken hebben of ze stemmen CDU. Dat ze daarmee hun eigen belangen schaden, dringt nog niet echt tot hen door.”

Die Linke in het oosten komen op voor de belangen van gewone mensen maar slagen er niet in arbeiders daarvan te overtuigen?

“In de DDR hadden arbeiders een streepje voor. Maar lid van de SED werden zij ook in die tijd slechts bij wijze van uitzondering. ‘Wij doen ons ding en de staat die kan mijn rug op’, was de heersende mentaliteit. Inmiddels hebben we wat bedrijfsraden en vakbondsvertegenwoordigers binnen onze partij, maar het contact met de arbeiders blijft moeizaam.”

Zijn arbeiders tevreden met de bestaande situatie?

“Nee, helemaal niet. Maar het gevoel ertoe te doen, is er niet. Er verandert toch niets, waarom zou ik een grote bek opzetten en mezelf in problemen brengen? En daar zit helaas iets in. Twintig jaar geleden hadden demonstraties

nog enig effect, nu kun je vierentwintig uur per dag demonstreren zonder dat iemand zich daar ook maar iets van aantrekt.”

Klaus vult aan: “Vanuit het oogpunt van de democratie is dat een gevaarlijke ontwikkeling. Maar het valt niet te ontkennen dat dit gevoel vooral onder laag opgeleide mensen sterk aanwezig is. In het oosten van het land wordt massaal naar de commerciële televisie gekeken. Deskundigen in het westen verklaren dat op grond van het twijfelachtig cultureel niveau van de bevolking. Maar volgens mij is dat een oppervlakkige verklaring; de mensen in het oosten staan sceptisch tegenover de publieke omroep omdat die zowel in de DDR-tijd als nu vooral de dominante opvatting van de heersende klasse doorgeeft. Op de ARD is er veel belangstelling voor de CDU, de SPD, De Groenen en de liberalen en heel soms zie je een vertegenwoordiger van Die Linke. Mensen zien dat en zijn niet achterlijk. Mede uit die onvrede kijken ze niet naar wat ze de staatsomroep noemen, maar naar de commerciëlen. Tot verontwaardiging van de spraakmakende elite in het westen: de DDR hoor je volgens haar namelijk te vergelijken met de nazi-dictatuur, maar niet met de Bondsrepubliek.

Er wordt de laatste jaren gesproken over twee Duitse dictaturen. Daarmee wordt het fascisme als tamelijk onschuldig weggezet. Door de regering wordt er 17 miljoen euro uitgetrokken om de Duitse eenwording – en daarmee de ondergang van de DDR – te vieren. Daar staat tegenover dat er maar 200.000 euro uitgetrokken wordt om het begin van de Tweede Wereldoorlog te herdenken. De pompeuze herdenking van de dag van de Duitse hereniging doet me erg denken aan de situatie in de DDR-tijd; hoe ontevredener de mensen waren, des te grootser waren de feesten. Brood en spelen.

Honderdduizenden scholieren worden in het kader van excursies naar Stasi-gevangnissen gebracht waar in de jaren vijftig gruwelijke dingen gebeurden maar wat daarna tamelijk normale gevangnissen waren. En die gevangnissen worden dan vergeleken met Dachau en Buchenwald waar mensen massaal omgebracht werden. In Sachsen heeft dat ertoe geleid dat de vertegenwoordiging van de Joodse gemeenschap de samenwerking met de regering heeft opgezegd uit onvrede met haar herdenkingsbeleid.”

Foto: Mike McHolm / Flickr.com

VRIJHEID EN GELIJKWAARDIGHEID SÁMEN VERWEZENLIJKEN

Tekst: Rob Janssen

Ooit werd hij bij de sociaal-democraten weggejaagd en voelde hij zich in Parijs en Amsterdam beter thuis dan in West-Duitsland. Het Bondsdag-lid Wolfgang Gehrcke (66), geboren in Beieren, kan terugkijken op een politieke carrière die tijdens de Koude Oorlog begon en die ook 20 jaar na de val van de muur nog niet beëindigd is. Hoe schat hij de kansen en bedreigingen voor Die Linke in, nu de partij electoraal ook in het westen vaste voet heeft verkregen? “Juist in het westen zit de dynamiek van Die Linke”

“Op mijn zeventiende werd ik geroeyeerd door de SPD. Omdat ik Marx las. Tja, zo ging dat tijdens de Koude Oorlog. Ik werd toen lid van de communistische partij; uiteindelijk sloot ik me in 1990 aan bij de PDS. Je kunt dus wel zeggen dat ik een linkse voorgeschiedenis heb.”

Hoe keek u vóór de val van de muur tegen Oost-Duitsland aan?

“Ik wil erop wijzen, dat het denkpatroon daarover in West-Duitsland decennialang gedomineerd werd door het gegeven van de gedeelde staat, de *Zweistaatlichkeit*. Die tijd heb ik zeer bewust meegemaakt en ik kan je zeggen dat ik me toen meer in Parijs en Amsterdam thuis voelde dan in Duitsland. Vooral de CDU droeg in die jaren een herenigingspolitiek uit, die gericht was op het idee van een ‘Groot-Duitsland’. Ikzelf had echter

veel meer een herenigd Duitsland van meer sociale rechtvaardigheid voor ogen, een Duitsland waar studeren voor iedereen toegankelijk was, een Duitsland met een sterk anti-fascistisch karakter. In die zin had ik wel een zwak voor de DDR. Niet dat mijn denkrichting ééndimensionaal was. Ik was ervan overtuigd, dat in geval van hereniging de positieve aspecten van beide staten samengebracht moesten worden.”

Als u terugblijkt, heeft de val van de muur vooral goed of juist slecht gedaan?

“Ik denk dat je moet constateren dat de val economisch gezien – en gedeeltelijk ook in politieke zin – een zege van het kapitaal is geweest. Fabrieken in het Oost-Duitsland, grond, noem maar op; het werd na de *Wende* allemaal door het westen overgenomen. Niettemin is er ook

winst: vrijheid. Bijvoorbeeld de vrijheid om te reizen waarheen je wilt, en de vrijheid om te lezen wat je wilt. Ik bedoel: ik heb in het westen altijd Trotski kunnen lezen, wanneer ik wilde. In de DDR kon je het beter niet in je hoofd halen om werken van westerse iconen te lezen. Maar realiseer je wel: de winst is betaald met een minimum aan sociaal gehalte! Het is altijd mijn streven geweest om vrijheid en gelijkwaardigheid sámen te verwezenlijken. Ik vergeet nooit meer, dat Klaus Kinkel (destijds liberaal minister van Buitenlandse Zaken – red.) na de *Wende* tegen me zei: ‘Zo, nu moeten we de DDR-ambassades maar eens overdragen.’ Met andere woorden: ónze mensen erin en die van het oosten eruit. Stel je voor: er werd dus een complete elite ingewisseld!”

Nog steeds wordt Die Linke aangevallen op het SED-verleden. Zo spreekt minister-president Roland Koch (CDU) van de westelijke deelstaat Hessen nog altijd over ‘die Kommunisten’ als hij Die Linke bedoelt. Daar valt ook wel wat voor te zeggen!

“Ik kan mensen als Roland Koch wel begrijpen. Zij dachten dat het socialisme na de val van de muur voorgoed uitgeschakeld zou zijn. Nu zien ze, dat uitgerekend de socialistische verkiezing na verkiezing winnen. Kijk, de mensen in het westen zijn met het sentiment waaraan mensen als Koch refereren nou eenmaal opgegroeid. Toch groeien we juist daar; de dynamiek zit ’m voor Die Linke in het westen. Daarbij duikt het probleem op, dat menig partijgenoot in het oosten wellicht denkt: ‘Nou pakken die uit het westen ons hier ook nog onze partij af’. Ook met zulke sentimenten moeten we rekening houden.”

Foto: Die Linke

Wolfgang Gehrcke werd in 1943 geboren in het Beierse Reichau. In 1961 werd hij lid van de KPD (Kommunistische Partei Deutschlands) en later de DKP (Deutsche Kommunistische Partei), en was mede-oprichter van de SDAJ (Sozialistische Deutsche Arbeiterjugend). In 1990 treedt hij toe tot de PDS, de opvolger van de SED en de voorganger van Die Linke. Gehrcke is lid van het partijbestuur van Die Linke en was tussen 1998-2002 en vanaf 2005 lid van de Bondsdag.

Tijdens de Bondsdagverkiezingen op 27 september heeft Die Linke goed geboerd. Met 11,9 procent van de stemmen – een winst van 3,2 procent – kan de partij zich nu de vierde van Duitsland noemen. De verkiezingen werden gekenmerkt door een dramatisch verlies van regeringspartij SPD; de sociaal-democraten behaalden het slechtste resultaat ooit. De liberale FDP won daarentegen aanzienlijk en zal met CDU/CSU van bondskanselier Merkel een nieuwe regering vormen. Gelijktijdig met de Bondsdag-verkiezingen vonden in Sleeswijk-Holstein en Brandenburg deelstaatverkiezingen plaats. Ook hier scoorde Die Linke goed: met 6 procent is de partij voor het eerst vertegenwoordigd in het parlement van Schleswig-Holstein en met ruim 27 procent (een licht verlies) blijft Die Linke de tweede partij in Brandenburg. Daarmee is de trend opnieuw bevestigd: Die Linke doet haar intrede in het ene na het andere westelijke deelstaatparlement en consolideert in het oosten. (Bron: Tribune oktober)

Foto: Hannibal Hanschke / ANP

U zei dat u heel open met de verwijzing naar de DDR omgaat.

Hoe doet u dat dan?

“Tijdens de voorbije verkiezingscampagne sprak ik in Oost-Duitsland met mensen die zeiden: ‘Eigenlijk zou ik op jullie moeten stemmen, maar dat kan ik niet vanwege jullie SED-verleden.’ Ik ga dan de discussie aan. Om duidelijk te maken, dat wij ons zeker ervan bewust zijn dat de DDR geen rechtsstaat was. En dat ook wij van de geschiedenis geleerd hebben. En dat ook wij vinden dat zeker niet alles in de DDR goed was. Maar dat het fout is geweest dat datgene wat wél goed was, overboord is gekieperd.”

Vooral in de westelijke deelstaten groeit Die Linke. In Hessen, Niedersachsen, Hamburg, Bremen en onlangs weer in Schleswig-Holstein en Saarland boekte de partij de laatste tijd grote successen.

Hoe verklaart u dat?

“Natuurlijk speelt de populariteit van Oskar Lafontaine en Gregor Gysi een belangrijke rol. Daarnaast kun je niet ontkennen, dat de SPD een rampzalig beleid heeft gevoerd. De ergste

verslechteringen, Agenda 2010 en Hartz IV, zijn doorgevoerd door Rot/Grün, de regering van SPD-kanselier Gerhard Schröder en Joschka Fischer van de Groenen! Daardoor is er ter linkerzijde een vacuüm ontstaan. Iets anders is, dat onze buitenparlementaire zichtbaarheid in het westen goed gevallen is. We zijn erin geslaagd om daar onze standpunten geloofwaardig uit te dragen. Kortom de verkiezingsresultaten zijn terug te voeren op onze eigen prestatie én het falen van de SPD.”

Welke rol spelen de Oost/West-verschillen in uw partij? Hoe kunnen beide groepen volgens u het beste integreren?

“Eerst dit: In het oosten zijn we een volkspartij. Dat zie je bijvoorbeeld aan het aantal kandidaten dat er met regionale voorkeursstemmen gekozen is. We scoren in de oostelijke deelstaten tot aan 30 procent van de stemmen; dat betekent dat we bijna altijd in beeld zijn voor regeringsdeelname op deelstaatsniveau. In het westen zitten we op ongeveer 10 procent en daar lijkt regeringsdeel-

name nog niet erg nabij. Als je het hebt over integratie van beide delen, dan is het in mijn ogen heel belangrijk dat twee dingen bevorderd worden: discussie en nieuwsgierigheid. Dat laatste is wezenlijk. De vraag ‘Hoe leefden de mensen in Oost-Duitsland’ is daarbij even belangrijk als ‘Hoe ziet de geschiedenis van het westen eruit?’. Het gaat om het opwekken van wederzijdse belangstelling. Én respect. Zodat linkse mensen samen over hun beginselen kunnen discussiëren. Dan nog iets heel belangrijks: de jongere generatie van ná de val van de muur. De kinderen van de hereniging, zogezegd. Zij bouwen hun sociale netwerken in toenemende mate op langs elektronische weg. Wist je dat tijdens de laatste verkiezingen 20 procent van onze stemmers in het westen zijn mening heeft gevormd via internet? Deze jonge groep kiezers heeft een heel andere historische achtergrond, voor hen is de hereniging iets uit een grijs verleden; ook daar moeten we oog voor hebben. Begrijp me goed; belangstelling en respect voor elkaar

27 September 2009. Lothar Bisky en Oskar Lafontaine metk Kandidaat Gregor Gysi

tonen is iets anders dan je aanpassen aan al die verschillen tussen oost en west, jong en oud. Ik ben tegen aanpassing, in die zin dat je ineens gaat doen alsof je zo bent zoals de groep waarvoor je opkomt. Kijk, ik vecht voor sociale rechtvaardigheid maar ben zelf als lid van de Bundsdag niet armlastig. Je hoeft niet economisch of cultureel getroffen te zijn om sociaal te denken.”

Okay, maar vindt u dat oost en west van elkaar kunnen leren en elkaar kunnen versterken?

“Zeker. Als je naar de verschillen tussen oost en west kijkt, dan zie je dat we in het oosten echt *eine Partei für den Alltag* zijn; een partij voor het gewone, dagelijkse leven. Een partij die zich voor ouderen inzet, een partij die klaarstaat om mensen die het nodig hebben te helpen bij het invullen van formulieren, bij de Kledingbank, bij de opvoeding van kinderen, noem maar op. Dat gebeurt in het westen nog heel weinig. Maar daar zie je weer veel meer, dat er open gediscussieerd wordt, dat pijnpunten benoemd worden. Ik vind het belangrijk dat er ook in het oosten veel meer een politieke cultuur van open discussie komt.”

Denkt u dat Die Linke ook in het westen kan wortelen in de samenleving?

“Dat zal onder meer afhangen van hoe de discussie over meeregeren of niet daar gevoerd wordt. Veel mensen in de partij vinden dat we moeten meeregeren. Tegelijkertijd vinden heel wat partijgenoten dat we bij regeringsdeelname onze principes niet over boord mogen gooien. Dat laatste komt niet zomaar uit de lucht vallen; in Italië, Frankrijk en Spanje is links door het systeem min of meer opgegeten. Het komt erop aan dat daarin een balans gevonden wordt. Een voorbeeld: ik zal er nooit mee

akkoord gaan dat Duitse soldaten naar oorlogsgebieden worden gestuurd. In mijn ogen bestaat er namelijk nooit ‘een beetje oorlog’. En vergeet niet: in de oppositie kun je heel veel bereiken. Toch zie je dat we na de deelstaatverkiezingen in Saarland en Brandenburg (op 27 september behaalde Die Linke daar 21, respectievelijk 27 procent van de stemmen – red.) potentiële regeringspartners zijn. Dan is de vraag: waar gaan we als partij naar toe? Dat zijn de vragen die op ons afkomen en waarover we met elkaar het debat moeten aangaan.”

TELEFOONTJE UIT BERLIJN

Op 12 oktober j.l. gaf minister-president Matthias Platzeck (SPD) van de oostelijke deelstaat Brandenburg te kennen een nieuwe coalitie te willen vormen met Die Linke. Daarmee zou tien jaar regeringssamenwerking tussen SPD en CDU beëindigd worden in die deelstaat. Aangenomen wordt overigens dat Platzeck een ‘telefoontje uit Berlijn’ kreeg, nadat zijn partij in de deelstaat Thüringen een dag eerder Die Linke negeerde en voor een intern zwaar omstreden coalitie met de CDU koos.

In Saarland, waar evenals in Thüringen in augustus deelstaatverkiezingen plaats vonden, blijft grote winnaar Die Linke (met 21 procent van de stemmen nieuw in het parlement) buiten de regering. Dit werd mogelijk gemaakt door de Groenen, die in die deelstaat de christen-democraten en de liberale FDP aan een meerderheid hielpen.

HET RIJKE

DEEL 49

Elisabeth Spaan over

Rosa Luxemburg (1871 - 1919)

ROOIE LEVEN

**'HOE HET SOCIALISME GEREALISEERD MOET WORDEN
LIGT VERSCHOLEN IN DE NEVEL VAN DE TOEKOMST'**

In *De Duitse Revolutie 1918-1919* schrijft de Duitse historicus Sebastian Haffner hoe de sociaal-democraten Noske en Ebert soldaten en matrozen naar Berlijn laten komen om de revolutie een halt toe te roepen. Dat gebeurde in november 1918, vlak na de Eerste Wereldoorlog. De soldaten gaan echter naar huis en de matrozen kiezen de kant van de bevolking. Daarom halen Noske en Ebert paramilitaire vrijwilligers naar Berlijn met de opdracht de 'muitende matrozen' neer te slaan en de symbolen van de revolutie, Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg, te vermoorden. Tussen 24 december en 29 december worden alle matrozen gedood en op 15 januari 1919 worden Luxemburg en Liebknecht gearresteerd en nog diezelfde nacht vermoord. De revolutie waarop socialistische jaren hoopten werd door Noske en Ebert neergeslagen. Dit verraad van de sociaal-democraten heeft de socialistische revolutie in de kiem gesmoord en de deur opengezet voor het nationaal-socialisme, aldus Haffner, en daarmee de wereld een hoop ellende bezorgd.

KRITISCH MAAR OVERTUIGD

Rosa Luxemburg¹ (1871-1919) was een kritisch maar overtuigd socialiste. Ze is geboren in Polen, was lid van de verboden Poolse arbeidersbeweging, en studeerde in Zürich. Haar afstudeerscriptie ging over de industriële ontwikkeling van Polen. Ze is voorstander van een onafhankelijk Polen. Polen is sinds 1795 verdeeld onder Pruisen, Oostenrijk en Rusland. Haar pleidooi is in strijd met het internationale marxisme, maar het streven naar nationale onafhankelijkheid moet volgens haar per situatie bekeken worden.

Ze gaat in 1898 naar Berlijn. Daar wordt ze lid van de SPD, de grootste en rijkste socialistische partij in Europa. In Berlijn publiceert ze twee artikelen die later als *Hervorming of Revolutie*² verschijnen. Hiermee vestigt ze haar naam. Het is een antwoord op artikelen van Eduard Bernstein. Volgens hem zal een geleidelijke hervorming van het kapitalisme tot een socialisering van de samenleving

leiden. Zij weerlegt minutieus zijn argumentatie en geeft aan dat Bernstein het marxisme teniet doet. Door de strijd te ontkennen die voor een sociale en rechtvaardige samenleving geleverd moet worden, ontstaat passiviteit waardoor de bevolking het moment dat ze in actie moet komen niet meer herkent en verloren laat gaan. In 1890 was de wet tegen het socialisme afgeschaft. Voor de meeste partijleiders van de sociaal-democraten leek toen de socialistische strijd buiten het parlement voorbij. Eduard Bernstein rechtvaardigde dat. August Bebel en Karl Kautsky, de toonaangevende marxisten van dat moment, stemmen openlijk in met haar kritiek maar ondernemen verder niets.

EEN OORLOGSZUCHTIGE DRIE-EENHEID

In *De Accumulatie van het Kapitaal* (1913), haar meest indrukwekkende werk, is ze ook heel kritisch. Ze stelt dat het in het kapitalisme niet om de productie gaat maar om het vermeer-

deren van kapitaal. Er is steeds winst nodig. Als de markt verzadigd is, gaat de kapitalist op zoek naar andere afzetgebieden. Door het veroveren van koloniën zal het nieuwe gebieden 'ontginnen'. Kapitalisme, imperialisme en oorlog vormen een drie-eenheid. Als men dit op zijn beloop laat, als er geen socialistische strijd gestreden wordt, zal de ineenstorting van het kapitalisme wel eens erg lang op zich kunnen laten wachten. Duitsland dat pas sinds 1870 een staatkundige eenheid vormde, was in die tijd bevangen door de droom van 'wereldmacht'. Om een wereldmacht te worden moest men Engeland verslaan. Daarvoor was een vloot nodig. Voor expansie van de industrie waren grondstoffen nodig. Duitsland had echter geen vloot en geen grondstoffen. De opkomende industrie bekostigde de vloot, die ook kon helpen bij het veroveren van koloniën. De regeringselite verzamelde zijn legers en stond paraat om het Franse Elzas-Lotharingen binnen te marcheren op zoek naar ijzer en staal.

De dreiging van oorlog hing in de lucht. Rosa Luxemburg schrijft partijfunctionarissen aan om een anti-oorlogsconferentie te beleggen. Niemand reageert behalve haar levenslange partijvriendin Clara Zetkin. Er zijn veel demonstraties. De meeste sociaal-democraten zijn tegen de oorlog. Toch stemt de SPD in het parlement in augustus 1914 voor de oorlogskredieten. Slechts één afgevaardigde komt later op zijn beslissing terug: Karl Liebknecht.

CRISIS VAN DE SOCIAAL-DEMOCRATIE

Een kleine groep waaronder Rosa Luxemburg splitst zich af van de partij en noemt zich Spartacus. Luxemburg wordt in februari 1915 gearresteerd en zal met een 'pauze' van een half jaar 3,5 jaar gevangen zitten wegens 'veiligheidsoverwegingen'. In de gevangenis schrijft ze artikelen over

de crisis van de sociaal-democratie. In de tweede periode van juli 1916 tot november 1918 – ook Karl Liebknecht is in mei 1916 gearresteerd – schrijft ze een reeks pamfletten die onder de naam 'Spartacus' worden verspreid. Je kunt ze lezen als een woedende aanval op de sociaal-democratische partij en de Duitse bevolking die zich in de oorlogsroes hebben laten meeslepen.

In september 1918 schrijft Rosa Luxemburg *De Russische Revolutie*. Het is een zeer kritische kijk op wat zich dan in Rusland afspeelt. Hoewel het niet af is wil ze het wel direct publiceren. Het wordt haar afgeraden omdat het de tegenstanders van de Russische Revolutie in de kaart zou spelen. Een paar jaar na haar dood wordt het alsnog gepubliceerd.

ENIGE FRAGMENTEN UIT DE RUSSISCHE REVOLUTIE

Hoewel deze fragmenten misschien wat gedateerd overkomen, is de kritiek die Rosa Luxemburg op de gang van zaken in Rusland heeft wel duidelijk.

'De ontbinding van de Vergadering in november 1917, die tot een grondwet moest leiden, speelt een belangrijke rol in de politiek van de bolsjewieken. Lenin had zelf de bijeenkomst in oktober geëist, waarom was zijn eerste stap dan die ontbinding?

Trotsky zegt dat de kandidatenlijsten in die eerste weken van oktober nog teveel oude namen droegen. Dat mag dan zo zijn, maar waarom hebben knappe koppen als Lenin en Trotsky niet zonder aarzelen nieuwe verkiezingen uitgeschreven. In plaats daarvan komt Trotsky tot de conclusie dat iedere Vergadering niet zal voldoen omdat het door de snelle veranderingen van de mensen in de samenleving nooit een juiste afspiegeling kan zijn van de bevolking. Nu weerspiegelt het democratische lichaam altijd de bevolking op het eind van de verkiezingen. Maar de geschiedenis en de ervaring leert nou juist dat er ook na verkiezingen een constante stroom vloeit tussen wat bij de bevolking leeft en zijn afgevaardigden. De levende beweging van de massa zorgt juist voor een correctie op 'het starre mechanisme' van de democratie. Hoe democratischer de instituties, hoe levendiger en sterker de polsslag van het politiek leven, en des te directer en completer hun invloed. En moet die levendigheid nu afgeschaft worden ten gunste van rigide partijschema's en partijleuzen. Natuurlijk heeft iedere democratische institutie zijn beperkin-

gen maar de oplossing die Lenin en Trotsky geven, het uitbannen van de democratie, is erger dan de beperking waaraan het lijdt'.

Over het beperkt toestaan van stemrecht zegt ze:

'Het lijkt het erop dat zij het algemene kiesrecht afwijzen. Kiesrecht is echter geen abstractie maar heeft altijd te maken met de sociale en economische verhoudingen waarvoor het is ontworpen. Het kiesrecht zoals uitgewerkt door de Sovjetregering is bestemd voor de overgangperiode van de burgerlijke naar de socialistische samenlevingsvorm. Lenin en Trotsky geven het stemrecht echter alleen aan degenen die van hun eigen arbeid kunnen leven. Dat stemrecht heeft alleen maar betekenis als het voor iedereen mogelijk is om op basis van zijn eigen werk zich te ontwikkelen en een adequaat menselijk leven te leiden. Maar zoals het er nu in Rusland uit ziet, zijn grote groepen los gerukt van hun baan en bestaan. Niet alleen kapitalisten en grootgrondbezitters maar ook brede lagen van de middenstand en zelfs groepen uit de werkklassse. Voor een socialistische economie die al tot stand is gekomen is kiesrecht een anachronisme. Maar voor de overgangperiode naar de proletarische dictatuur geldt dat niet'.

En over de afbraak van de meest democratische uitingen:

'Persvrijheid, vrijheid van vereniging en vergadering etc., zijn de garanties voor een gezond openbaar leven en politieke activiteit van de bevolking. Zonder deze vrije en onbeperkte

rechten is de zeggenschap van de bevolking ondenkbaar. Vrijheid is pas vrijheid als er vrijheid is voor andersdenkenden'.

Volgens haar gaan Lenin en Trotsky ervan uit dat de socialistische omwenteling al klaar ligt, maar, zo zegt ze:

'Dat is jammer genoeg, of misschien wel gelukkig, niet het geval. Het socialisme als een economisch, sociaal en juridisch systeem is iets wat compleet verborgen ligt in de nevel van de toekomst. Wij hebben slechts een paar richtingsaanwijzers. Wij weten min of meer wat wij moeten uitbannen om de weg vrij te maken voor een socialistische economie. Maar voor die duizenden concrete maatregelen ligt er geen sleutel bij de socialistische partij. Daarom moet de gehele bevolking hieraan deelnemen, anders wordt het een socialisme uitgevaardigd van achter een officiële tafel door een handvol intellectuelen. Het moet het werk zijn van de klasse, niet van een kleine minderheid. Het moet stap voor stap voortkomen uit de actieve deelname van de bevolking. Men kan van Lenin niet het onmogelijke verwachten, en de bolsjewieken weten maar al te goed dat een revolutie niet met rozenwater wordt gedoopt. Maar het gevaar begint daar waar men van de noodzaak een deugd maakt'.

Tot slot:

'Maar Lenin en Trotsky zijn wel de enigen die kunnen uitroepen: Wij hebben het gewaagd'.

WAT HEBBEN WIJ NU AAN HET SOCIALISME VAN ROSA LUXEMBURG?

Op 7 oktober 1918 wordt de wapenstilstand afgekondigd, WOI is voorbij. Alle gevangenen krijgen amnestie. Rosa Luxemburg en Karl Liebknecht komen een maand later vrij. Maar het plan om hen te vermoorden ligt al klaar.

Met Rosa Luxemburgs ideeën over democratie, kiesrecht en vrijheid zullen velen het nu, bijna honderd jaar later, wel eens zijn. Haar kritiek op Lenin en Trotski kwam voort uit grote teleurstelling omdat juist waar het socialisme de kans kreeg, geen socialistische basisdemocratie maar een dictatuur van bovenaf ontstond. Overigens stonden toen in de rest van Europa democratie en kiesrecht ook nog op een laag peil.

Ze beschouwt Marx niet als dé autoriteit en het marxisme niet als een vaststaande theorie. Het socialisme is voor haar geen kant en klaar systeem. Haar socialisme richt zich niet allereerst op *Erst das Essen und dann die Moral*. Haar socialistische economie heeft als doel een samenleving waarin iedereen naar eigen aanleg en ontwikkeling werk heeft zodat men in zijn eigen levensonderhoud kan voorzien. Voor een dergelijke economie zijn nieuwe samenlevingsvormen nodig en er zullen nieuwe situaties ontstaan. Van oude situaties kan men aangeven dat ze niet tot die economie hebben geleid. Maar hoe een nieuwe situatie uitpakt kan men nooit van tevoren weten. Daarom moeten vanaf het begin zo veel mogelijk mensen aan de opbouw van een nieuwe samenleving deelnemen want juist een zo groot mogelijk aantal deelnemers kan allerlei uitwassen corrigeren, is de stelling van Luxemburg. Die deelname kan op alle mogelijke manieren, via verkiezingen, door massastakingen, door betogingen, demonstraties en onderzoek. Kortom, de bevolking zelf moet de socialistische economie tot stand brengen. Daarbij is een (marxistische) theorie niet de basis maar slechts een leidraad. Rosa Luxemburg voelde grote

verbondenheid met de werkende klasse. De werkende klasse, toen driekwart van de bevolking, moest lange dagen werken en kon nauwelijks aan de armoede ontsnappen. Naast het liberalisme vierde de angst voor voedseltekorten vanwege de groeiende wereldbevolking hoogtij. De loongrens voor werkenden werd daarom 'wetenschappelijk' vastgesteld op armoedeniveau om bevolkingsbeperking te 'stimuleren'. Tegenover de grote groep werkenden stond de veel kleinere groep 'vrijgestelden' die niet direct voor hun levensonderhoud van werk afhankelijk waren. Het verzet tegen de armoede en de oproep tot een klassenstrijd kwam vanuit deze veel kleinere, welgestelde klasse. Met dat startpunt in gedachten kan het kritische socialisme van Rosa Luxemburg ook in deze tijd ingezet worden. Je hoeft niet ver te kijken om te zien dat wij, als de veel kleinere welgestelde groep in de wereld, de mogelijkheid hebben om te onderzoeken hoe en waarom de armoede in driekwart van de wereld in stand wordt gehouden. Een oproep aan de armen in de wereld om in verzet te komen, is niet realistisch. Maar wij zouden stap voor stap de drogredenen kunnen openbaren die in theorie de armoede helpt maar in de praktijk deze in stand houdt. Zoals bijvoorbeeld Francine Mestrum, die in haar boek over globalisering en armoede stelt: 'Ook de veel geprezen microkredieten geven arme vrouwen een zeker laag inkomen, maar ze komen nooit boven dat inkomen uit'⁴.

Onze eigentijdse angst voor de Chinese economie kan ook ontzenuwd worden. Het argument dat alleen de vrije markt helpt om 'dat gevaar' te keren verhuult dat wij, als 'kapitalisten', zelf de wereldmarkt naar onze hand willen zetten. En dichter bij huis moeten wij laten zien dat door nieuwe 'sociale' wetgeving opnieuw een goedkoop in te zetten arme klasse zal ontstaan. Dat niet

Elisabeth Spaan studeerde politiek staatsrecht en filosofie en is sinds 2000 actief lid van de SP. Ze schrijft een proefschrift over anarchistische en revolutionaire vrouwen, waaronder Rosa Luxemburg, en hun afwezigheid in de geschiedschrijving.

efficiëntie, bezuinigingen of ombuigingen maar het dogma van de vrije markt onze regeringen al jaren in de greep heeft. Het moet voor iedereen duidelijk worden dat dit dogma, toegepast op staatsniveau niet slechts de sociale taken overhevelt naar private ondernemingen maar dat het staatsapparaat zelf minimaliseert. Dat daarmee de zeggenschap van de bevolking over zaken in de eigen samenleving tot onder 'zeeniveau' zakt en verdwijnt. Onze democratie wordt zo een lege huls.

Overigens zou het mooi zijn als nu, twintig jaar na de val van de muur, een 'echte' liberaal, net zo kritisch als Rosa Luxemburg over het marxisme, het sprookje van de vrije markt zou doorprikken.

- 1 Zie voor een uitgebreide chronologische biografie over haar leven en werk: J.P.Nettl, *Rosa Luxemburg*, with an introduction by Hannah Arendt, Schocken Books 1966.
- 2 Dit werk verscheen een paar jaar geleden als *Hervorming of Revolutie* met een voorwoord en in een mooie Nederlandse vertaling van Pepijn Brandon bij Aksant Amsterdam, 2006.
- 3 Deze compilatie van uitspraken van Rosa Luxemburg is geconcentreerd op democratie en kiesrecht. Ik heb hiervoor gebruik gemaakt van *The Rosa Luxemburg Reader*, ed. by Peter Hudis and Kevin B. Anderson, Monthly Review Press, New York, 2004 blz. 281-310, en *Rosa Luxemburg und die Freiheit der Andersdenkenden*, zusammenge stellt von Annelies Laschitzka, Dietz Verlag, Berlin, 1990, blz. 111-163. Zie ook: www.marxists.org/nederlands/luxemburg/1918/1918rr.htm voor een integrale vertaling.
- 4 Francine Mestrum, *Globalisering en armoede, Over het nut van armoede in de nieuwe wereldorde*, Epo, 2002.

OVER SOCIALISME EN VRIJHEID

HANS VAN HEIJNINGEN
Algemeen secretaris SP

Welke invloed heeft de val van de muur gehad op de ontwikkeling van het socialisme in Nederland en Europa? Het voorlopige antwoord van linkse partijen als de SP in Nederland en Die Linke in Duitsland luidt: vrijheid en sociale rechtvaardigheid kunnen niet zonder elkaar. Het is dan ook niet verwonderlijk dat dissidenten uit de DDR terechtkomen bij het socialisme van deze partijen.

Het is een voorlopig antwoord dat natuurlijk weer nieuwe vragen oproept, net als het kritische boek *Vragen, antwoorden, vragen* van de voormalige Oost-Duitse chemicus en dissident Robert Havemann in 1970. Als communist zat hij onder Hitler gevangen, in 1963 werd hij uit de Oost-Duitse Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED) gezet, van 1976 tot aan zijn dood in 1982 zat hij onder huisarrest in het dorpje Grünheide en in 1989 – twintig dagen na de val van de muur – werd hij door de partijleiding van de SED gerehabiliteerd. Maar tot die tijd kwamen in de DDR ‘vrijheid’ en

‘meningsuiting’ zelden in dezelfde zin voor.

In de jaren zeventig en tachtig kwam ik regelmatig in de DDR, in Cottbus, Oost-Berlijn en Potsdam waar ik bevriend was met jongeren die in de film- en theaterwereld werkten en kritisch stonden ten opzichte van de SED. Zij kwamen op voor de vrijheid van meningsuiting door kunstenaars letterlijk een podium te geven waarop zij hun liederen, proza en poëzie ten gehore konden brengen. Mensen als de romanschrijfster Christa Wolf en de zanger Wolf Biermann traden op in dit circuit. Biermann – met zijn onvergetelijke lied over de man die leeuwen en tijgers weerstond, die een held was voor het volk, maar die uiteindelijk ten prooi valt aan de motten – werd in 1976 de DDR uit gezet.

Op een dag in april of mei 1979 stond er een man bij mij voor de deur die een papiertje bij zich had met mijn naam en mijn adres. Had hij gekregen van een vriendin toen hij uit de gevangenis kwam en te horen had gekregen dat hij twee keuzes had: of binnen een week het land uit of enkele jaren gevangenisstraf. Zijn misdaad? Hij had een open brief geschreven aan de leiding van de SED waarin hij het opnam voor de Polen die de onafhankelijke vakbond Solidariteit op hadden gezet. Hij had kritiek geleverd op de anti-Poolse berichtgeving door de partij en de media en had het centraal comité geadviseerd om de zwarte bladzijde van de Duits-Poolse geschiedenis van 1939 – waarbij Hitler en Stalin Polen verdeelden en onder de voet liepen – nog eens zorgvuldig te bestuderen. Dat Frank de zoon was van een DDR-prominent maakte de zaak nog ernstiger, dus weg met die lastpak... Frank nam een nieuwe naam aan,

April, de maand waarin zijn tweede leven begon. Ik bracht hem in contact met de krakers van Tetterode in Amsterdam, waar hij kon wonen. Nadat hij een uitkering had weten te bemachtigen, kon hij zich opnieuw wijden aan zijn grote passie: het schilderen. Nee, vrienden van de DDR-leiding waren we niet.

Ondanks het feit dat Frank bij mij in de buurt woont, had ik hem al jaren niet gezien. Totdat ik hem twee jaar geleden plotseling zag op een druk bezochte SP-bijeenkomst vlak bij station Lelylaan in Amsterdam. Frank was lid van de SP geworden en vertelde mij na afloop dat hij zich sterk verbonden voelde met Die Linke in Duitsland. Boos, heel boos was hij op de West-Duitse elite die de DDR op een schandalige manier had opgedoekt. Alles uit de DDR, waaronder de uitstekende sociale wetgeving, was bij het grofvuil gezet en staatsbedrijven waren voor een appel en een ei aan kapitaalbezitters in het westen verkocht. Veel burgers uit de voormalige DDR voelden zich tweederangsburgers in het nieuwe, vrije Duitsland.

De val van de Muur was geen happy end maar liep voor te veel mensen in het oosten op een sociaal drama uit. Vrijheid zonder sociale rechtvaardigheid is net zo onacceptabel als het omgekeerde.

SPANNING

OORLOG IN AFGHANISTAN

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 11, nummer 10, november 2009

OORLOG IN AFGHANISTAN

Deze aflevering van Spanning gaat grotendeels over de oorlog in Afghanistan. Een oorlog waarover in de media weliswaar veel berichten verschijnen, maar die toch ook een beetje een vergeten oorlog is. Iedere dode is er een te veel, maar er vallen zeker aan de kant van de Westerse militairen relatief weinig doden. De soldaten die erheen gaan zijn in ieder geval in ons land beroepsoldaten, en de kosten van de oorlog zitten verborgen in de defensiebegroting. Er is weinig of geen sprake van massaal verzet vanuit de bevolking tegen de oorlog. Een vergelijking met de Vietnam-oorlog die wel eens wordt gemaakt, valt in dit opzicht negatief uit voor de strijd in Afghanistan. Karel Koster geeft in een groot overzichtsartikel aan wat de achtergronden van de oorlog zijn. Ann Jones laat vervolgens zien hoe de opbouw van een Afghaanse vredesmacht naar westerse maatstaven gedoemd is te mislukken. In één opzicht lijkt het huidige conflict zeker op de Vietnam-oorlog, de inktvlekstrategie waarover Oscar Saleminck schrijft.

Farshad Bashir geeft kort aan dat het argument dat de bevolking er beter van is geworden toen de Taliban hun regeringsmacht verloren, maar betrekkelijk waar is. De Afghaanse vrouwen zijn er in ieder geval niet op vooruit gegaan. Diederik Olders sprak met

Kamerlid Remi Poppe over wat voor de SP steun aan Nederlandse soldaten en veteranen betekent.

De SP heeft onlangs het initiatief genomen voor een symposium in de Eerste Kamer over de toekomst van de NAVO. Arjan Vliegthart doet daar verslag van en geeft ook de visie van de SP op die toekomst.

De economische crisis is nog steeds niet voorbij; van de berichten over herstel moeten we maar afwachten hoe dat in het echt uitpakt. De val van de DSB wordt toegelicht door Arnold Merkies, medewerker van de SP-fractie in de Tweede Kamer.

In het rijke Rooie Leven schrijft Sjaak van der Velden over de kritiek die de radencommunist Anton Pannekoek had op de aanslag die Marinus van der Lubbe in 1933 op de Rijksdag in Berlijn pleegde. Het was een moedige actie, maar ook een actie waarvan eigenlijk niets dan ellende viel te verwachten. Socialisten horen volgens Pannekoek gezamenlijk voor een andere wereld te strijden en zich niet in te laten met individuele terroristische acties.

In de afgelopen maanden publiceerde de SP een reeks rapporten over de problemen in een aantal beroepen. Met uitgebreide enquêtes onder leraren, binnenschippers, politieagenten, jeugdhulpverleners en gevangenisbewaarders geeft de SP de mensen van de praktijk een stem.

Helaas blijkt er vaak een groot verschil tussen de papieren werkelijkheid van de regering en de werkelijkheid van de mensen die dagelijks aan de slag moeten met onder meer onze zorg, veiligheid en onderwijs. De rapporten zijn te downloaden van www.sp.nl/service/rapport/

INHOUD

3	MEER DAN OPBOUW EN TERRORISMEBESTRIJDING
8	HET AFGHAANSE LEGER
13	INKTVLEKMETHODE WERKT NIET
15	OORLOG EN ONTWIKKELING GAAN NIET SAMEN
17	AFGHANISTAN IS GEEN EILAND
19	“EERLIJK ZIJN OVER WAT WE DAAR AAN HET DOEN ZIJN”
22	VERSLAG NAVO-SYMPOSIUM EERSTE KAMER
24	EEN NIEUW STRATEGISCH CONCEPT
26	SANERING ASBESTCEMENTDAKEN
27	DSB, TOPHYPOTHEKEN EN TOPPROVISIES
29	HET RIJKE ROOIE LEVEN
32	OPINIE

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65
3032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 40
F (010) 243 55 67
E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65
2032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 35
F (010) 243 55 66
E spanning@sp.nl

Redactie

Diederik Olders
Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen
Tiny Kox

Ronald van Raak
Arjan Vliegthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Antoni Gracia

Illustraties

Len Munnik

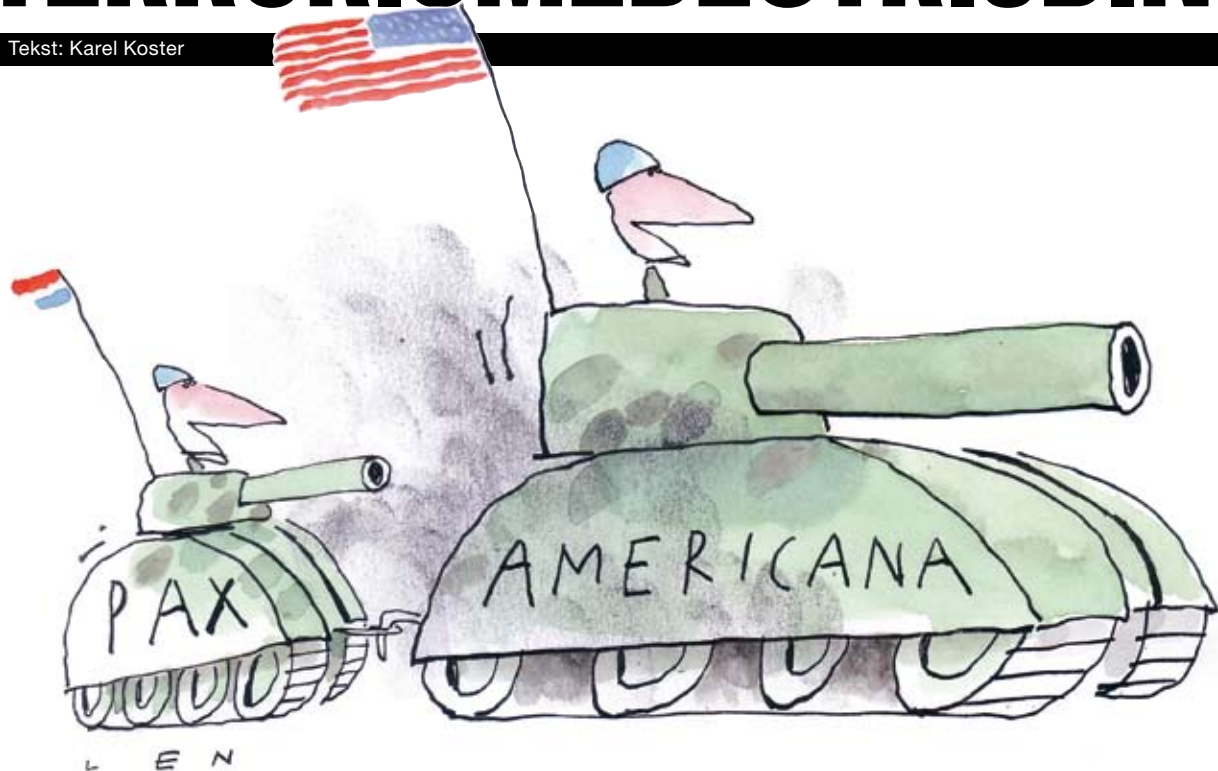
Foto cover

David Goldman/Polaris/Hollandse Hoogte

DE OORLOG IN AFGHANISTAN: MEER DAN OPBOUW EN TERRORISMEBESTRIJDING

Tekst: Karel Koster

Het politieke draagvlak voor de missie in Afghanistan steunt op een strikte definitie van het doel: de deelname aan de ISAF-strijdmacht (International Security Assistance Force, van de NAVO) werd gedefinieerd als een ‘wederopbouwmissie’. Dat beperkt het politieke debat. Zo bestaan er voor de Nederlandse politiek formeel geen geopolitieke belangen, maar is slechts sprake van handhaving van de internationale rechtsorde en ‘bestrijding van het terrorisme’. De officiële discussie gaat dus alleen over de mate waarin de missie nog ‘opbouwend’ is en de mate van militaire effectiviteit tegen de Taliban. Die symbolische scheiding is extra verwarrend door de geografische scheiding die onterecht wordt aangebracht tussen Uruzgan en de rest van Afghanistan: in Uruzgan wordt opgebouwd, terwijl elders wordt gevochten. De regionale ‘omgeving’ van Afghanistan – de buurlanden en hun belangen, komen er ook bekaaid af in het debat, evenals de vergaande privatisering van de oorlog.

Zo wordt de interne politieke discussie in Nederland geprojecteerd op de verhoudingen in en om Afghanistan. Maar in een guerrillaoorlog, zeker een in een gebied als Centraal-Azië, is de bredere politieke context van de oorlog cruciaal. Doordat de strategische politieke discussie niet aan de orde komt, gaan de debatten grotendeels over deelaspecten van de oorlog. Zulke misvattingen maken het makkelijker voor de regering om te pleiten voor een verder verblijf van Nederlandse troepen in Afghanistan. De toezegging om de leiding in de provincie Uruzgan in 2010 op te geven, sluit een langer verblijf niet uit en de druk van de grootste bondgenoot doet de rest.

Terugkeer van de Great Game

In de wereld van internationale strategen, opiniemakers en denktanks, zeker de Russische en Anglo-Amerikaan-

se, heeft men het over heel andere bedoelingen: daar spreekt men van een herleving van de negentiende eeuwse Great Game om invloed te winnen in Centraal-Azië. Indertijd werd daar tussen de Britse en Russische rijken een strijd om invloed gevoerd. Het uitgangspunt van de strategen is dat die confrontatie niet is verdwenen maar is teruggekeerd, als een machtspolitiek spel tussen de NAVO-landen, Rusland en China. Daarbij spelen de toegang tot grondstoffen zoals olie en gas, en de controle over de mogelijkheden om die te transporteren, een essentiële rol.

Dat is geen vreemde gedachte: de naburige gebieden rondom de Kaspische zee en de Perzische golf herbergen een zeer groot deel van de wereldvoorraad aan olie en gas reserves.

Landen die beslissende invloed daarop kunnen uitoefenen hebben in de internationale politiek een belangrijk

machtsmiddel in handen. Daarbij is ook indirecte controle van belang: wie de transportroutes van die energiedragers (zoals gaspijpen) controleert kan de ontvangende landen onder druk zetten. Dat werd voor Europa geïllustreerd met de Russische gascrises van de laatste winters.

Afghanistan heeft geen substantiële olie- of gasbronnen, maar ligt wel op een plaats die het aantrekkelijk maakt om olie- en gasleidingen vanuit de Centraal-Aziatische bronnen aan te leggen naar de Pakistaanse of Iraanse havens. Die mogelijkheid werd in de jaren negentig ook overwogen door de Taliban-regering die met het Amerikaanse Unocal-consortium onderhandelde over zo'n doorgaande route.¹

De tweede geopolitieke invalshoek is gebaseerd op machtsprojectie: het vestigen van militaire bases en installaties aan de grenzen van potentiële rivalen. Zbigniew Brzezinski, die veiligheidsadviseur was van voormalig Amerikaans president Carter, heeft aan deze vorm van machtspolitiek een heel boek gewijd.² Cruciaal bij zijn gedachtegang is het verhinderen van de totstandkoming van coalities die met de VS kunnen concurreren, zoals China en Rusland. Ook deze gedachtegang speelt een rol in de strategische calculaties rond en in Afghanistan. Een voorbeeld van een dergelijke machtsontplooiing is de Amerikaans-Russische competitie om militaire invloed in Kirgizië. Daar slaagde Rusland er het afgelopen jaar bijna in om de regering van dat land ervan te overtuigen de Amerikaanse militaire aanwezigheid op de Manas luchtmachtbasis te beëindigen. Het grote aantal militaire installaties rondom de Golf speelt een vergelijkbare rol.

Tegen de context van die doelstellingen, invloed op gas- en oliereserves plus competitie tussen de grootmach-

ten, krijgt de oorlog in Afghanistan een andere aanblik. Het is niet mogelijk om de strijd in Afghanistan te scheiden van die grotere confrontaties.

Moderne oorlogvoering

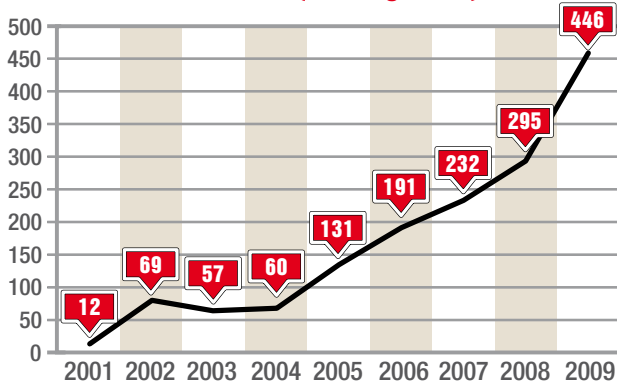
Een vaak aangehaalde uitspraak van Napoleon Bonaparte luidt: "Een leger marcheert op zijn maag." Dat is een strategisch uitgangspunt dat nog steeds cruciaal is voor alle militaire operaties. De westerse strijdmachten in Afghanistan vormen daarop geen uitzondering. Integendeel, ze zijn afhankelijker dan ooit in de krijgsgeschiedenis van hun bevoorrading, hun zogenoemde 'logistieke staart'. Die afhankelijkheid heeft op zijn beurt vergaande gevolgen die raken aan de bovengenoemde geopolitieke confrontaties.

Het westerse beeld van oorlogvoering wordt misschien sterk beïnvloed door de bioscoopficte van Hollywood. De indruk dat het gaat om een zeer gevaarlijke activiteit wordt versterkt door de gewelddadige incidenten die het nieuws halen. Er vallen regelmatig doden en gewonden onder de militairen in Afghanistan. Maar die aantallen behoeven relativering want vergeleken met voorgaande grootschalige oorlogen, zijn de aantallen dode en gewonde soldaten relatief laag. Dat geldt zelfs voor de burgerdoden. Door het gebruik van precisiewapens zijn die ook lager dan in het verleden. Een blik op de statistieken van doden en gewonden (zie pagina 5) leert dat het gaat om duizenden burgerslachtoffers en honderden militairen.

Er is nog een verschil. De gemiddelde westerse militair of burger brengt de levensstijl van een geïndustrialiseerde consumptiemaatschappij met zich mee. De bijbehorende verschijnselen zoals McDonalds, en de recreatie- en

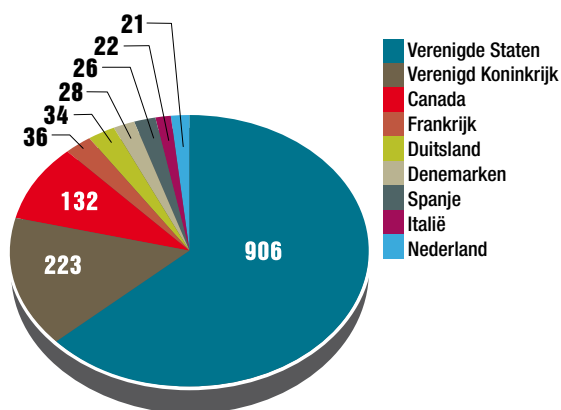
Slachtoffers Afghaanse Oorlog

Dode militairen coalitie (niet-Afghanen)

Bron: <http://icasualties.org/oef/> (1 november 2009)

Totaal sinds 2001

Dode militairen (Afghanen)

Van 2007 tot maart 2009 sneuvelden 568 soldaten van het Afghaanse Nationale Leger. In dezelfde periode kwamen 1.504 leden van de Afghaanse Nationale Politie om het leven.

Burgerdoden

De aantallen lopen uiteen van 18.000 tot 35.000 voor de hele oorlog. Tot en met juli registreerde de VN 1013 burgerdoden in 2009.

.....

sportmogelijkheden vormen een vast onderdeel van elke westerse interventie. Zonder die verzorging wordt het moreel van de soldaten beslissend aangetast. Daarom geven westerse legers een hoge prioriteit aan en nadruk op het beschermen en verzorgen van de soldaten. Om dat te doen is een gigantische ondersteuningsorganisatie nodig. De middelen voor die ondersteuning, of het nou gaat om bouw materiaal, machines, brandstof, voedsel of munitie, moeten worden aangevoerd, grotendeels vanuit het buitenland. De aanvoerlijnen moeten op hun beurt worden verzekerd, tegen aanvallen.

Die afhankelijkheid van de westerse soldaten en burgers staat in sterk contrast met de niet-geïndustrialiseerde tegenstander: de guerrilla-eenheden die de strijd aanbinden met de NAVO-troepen zijn minimaal uitgerust en hebben een bijzonder kleine logistieke organisatie. Dat verschil is kenmerkend voor een

guerrilla-oorlog. De gevolgen zijn bepalend voor de oorlogvoering. Om hun legers te bevoorraden moeten westerse landen materiaal, brandstof en munitie over grote afstanden aanvoeren. Dat kan over land via spoorwegen en wegen, maar ook door de lucht waarbij medewerking van doorvoerlanden cruciaal is.

De economie van de aanvoerlijnen

Omdat Afghanistan in het binnenland ligt is de bevoorradings afhankelijk van de medewerking van de omliggende landen. Ook het luchttransport moet door het luchtruim van een of meerdere landen. De door de zee aangevoerde goederen moeten in havens aan land worden gezet en verder vervoerd. Meer dan 70 procent van de voorraden voor de NAVO-troepen in Afghanistan wordt in Karachi in Pakistan aan land gezet en met vrachtwagens vervoerd over de beruchte Khyber-pass naar de depots in Afghanistan.³

Die vrachtwagens zijn veelal eigendom van plaatselijke ondernemers die tegen zeer hoge tarieven – één bron heeft het over een Afgaans tarief van \$1.000 per vrachtwagen – de vrachten naar de opslagplaatsen in Afghanistan vervoeren.⁴ In de loop van 2008 werd deze aanvoerroute steeds vaker overvallen door Pakistaanse of Afghaanse Talibanstrijders. Een reeks aanvallen op konvoien bij Peshawar in december van dat jaar resulteerde in de vernietiging van 145 voertuigen met lading.

Dit vervoer evenals de aanvallen daarop zijn niet alleen onderhevig aan militaire logica. De Taliban en andere overvallers die delen van de aanvoer routes beheersen, maken een afweging. Die afweging gaat tussen het militaire nut om een lading te vernietigen of te stelen, of om de NAVO aan te bieden om als beschermers van het transport op te treden. Dat laatste is simpelweg een variant op een oude maffiabedrijfstak: afpersing. De NAVO-klienten worden hier slechts indirect bij betrokken, vanwege het inhuren van transportbedrijven die zorgen voor de afwikkeling met de Taliban. Dat maakt het mogelijk voor de betrokken landen om enige afstand te handhaven van de Taliban. Zij zijn immers niet verantwoordelijk voor het betalen van de 'belasting', oftewel het protectiegeld. Zo gaf minister van Middelkoop begin 2009 het volgende antwoord op Kamervragen van Harry van Bommel en Remi Poppe: "Het Ministerie van Defensie maakt voor de aanvoer van goederen vaak gebruik van civiele dienstverleners. Deze civiele dienstverleners kunnen een deel van de werkzaamheden zelf weer uitbesteden. De maatregelen die lokale vervoerders naast de relevante afspraken met ISAF treffen voor de beveiliging van transporten zijn de verantwoordelijkheid van de betreffende dienstverleners. De afgelopen periode zijn berichten ontvangen dat in verband met toegenomen veiligheidsincidenten langs enkele hoofdwegen de kosten voor de beveiliging van transporten eveneens zijn toegenomen. Betrouwbare bedragen of percentages zijn echter niet bekend".⁵

Van belang is ook de brede concurrentie tussen verschillende groeperingen: men wedijvert om het vervoerscontract en controle over (delen van) de route, omdat de inkomsten afhankelijk zijn van de mogelijkheid om een

keuze te maken tussen een overval op een konvooi dan wel het tegen een prijs door te laten gaan. Ook de NAVO-bevoorradingschefs moeten een afweging maken: is het goedkoper om de konvooien te beschermen met eigen manschappen (waar altijd een tekort van is), een bewakingsmilitie in te huren of om een overeenkomst te sluiten met de guerrilla's? Dat er toch een toenemend aantal overvallen plaatsvindt, heeft wellicht te maken met het niet nakomen door de partijen van eerder gemaakte financiële afspraken, dan wel een politieke afweging om de druk op te voeren.

Er zijn nog meer partijen betrokken bij het transport: de regering van het doorvoerland moet toestemming geven en de plaatselijke autoriteiten (politiechef, douane, legereenheden) moeten meewerken. Ook dat heeft een prijsverhogende werking. Verder is een ander economisch feit relevant: een alternatieve inkomstenbron wordt gevormd door de export van de papaverooigst: een concurrentie die sterk prijsverhogend werkt in de transportbranche in Afghanistan en omliggende landen.

Logistiek en politiek

Hoewel NAVO-bevelhebbers ontkennen dat er vergaande gevolgen zijn voor de bevoorrading van hun manschappen, worden er al jaren stappen ondernomen om de aanvoerlijnen te diversifiëren. Behalve het dure en vaak fysiek onmogelijke transport door de lucht, zijn er over land alternatieven die de vijandige delen van Pakistan en Afghanistan mijden. Dat zijn de noordelijke routes via de noordelijke buurlanden en verder richting Europa. In het voorjaar van 2008 tekende de NAVO een overeenkomst met Rusland voor het vervoer van niet-militaire goederen per trein. Dit verdrag kon geografisch alleen in werking worden gesteld door nadere verdragen met Turkmenistan, Oezbekistan en Tadzjikistan af te sluiten. Al eerder waren door Duitsland en Spanje afzonderlijke bilaterale verdragen afgesloten met de noordelijke

doorvoerlanden. Deze diversificatie van de noordelijke aanvoerlijnen heeft twee hoofdtakken: één via Rusland, de andere via de landen grenzend aan de Kaspische Zee.⁶ Zo hoopt men via de zuidelijke route naar NAVO-lidstaat Turkije Russisch grondgebied te vermijden. Al deze opties hebben een financiële maar ook een politieke en een militaire prijs. De doorvoerlanden staan niet zomaar het vervoer van militaire eenheden over hun grondgebied toe. Ze kunnen een wederdienst bedingen en weten ook dat de afhankelijkheid van de NAVO verhoogd wordt door het gebruik van hun grondgebied. Om die reden wordt er door de NAVO-leiding ingezet op het ontwikkelen van parallelle lijnen, naast de bestaande door Pakistan.

Geprivatiseerde oorlog

Er is nog een kant van de oorlogvoering die in Nederland onderbelicht is: de privatisering van de oorlogvoering. Net als in Irak is in Afghanistan een groot aantal taken van het leger overgenomen door zogenaamde contractanten. Over het Amerikaanse leger is het meeste bekend. In Afghanistan waren in juni 2009 73.968 contractanten werkzaam voor de VS, vergeleken met 55.107 militair personeel.

De werknemers van het State Department (Ministerie van Buitenlandse Zaken) en die van het beruchte voormalige Blackwater zijn niet in deze cijfers opgenomen. Van de contractanten waren 51.126 Afghanen, de rest Amerikanen en andere buitenlanders.⁷ Een groot deel van de taken die vroeger werden uitgevoerd door militair personeel, vallen dus onder privé-ondernemen voor wie winst maken centraal staat. Deze privé-sector wordt niet afdoende gecontroleerd en ondermijnt de geloofwaardigheid van de internationale operatie in Afghanistan. Dat was de conclusie van onderzoekers van de universiteit van New York. In een nog recentier rapport van september dit jaar beschrijven ze ook de rol van de Afgaanse privé-milities waarvan uitgebreid gebruik wordt gemaakt door de ISAF-strijd-

krachten. De laatste groep wordt gehuurd door krijgsheren om contraguerrilla-taken te vervullen, evenals de bovengenoemde bewaking van bevoorrading van konvoien. Deze stap is het gevolg van het ontbreken van een effectieve politiemacht in Afghanistan. De onderzoekers stellen dat de politie zo weinig vertrouwen geniet voor beschermingstaken, dat haar rol is overgenomen door de ingehuurde krachten.⁸

Een winstmakende interventieoorlog

De oorlog in Afghanistan (en elders) is bijzonder winstgevend voor veel van de betrokken bedrijven. De kosten komen terecht op de oorlogsbegrotingen van de betrokken landen, waarvan de VS de belangrijkste is. Dat betekent dat in laatste instantie de burgers van de oorlogvoerende landen moeten betalen. Volgens het onderzoeksbureau van het Amerikaanse Congres, kwam het bedrag de afgelopen jaren gemiddeld op 20 miljard dollar, maar sprong het naar 37 en 34 miljard dollar in de periode 2008-2009.⁹ In de Nederlandse defensiebegroting wordt onder de ISAF-post, die niet alle kosten van de missie dekt, een totale uitgave van 802.025.000 euro (1,19 miljard dollar) voorzien voor de periode 2008-2011, inclusief de terugtocht naar huis.

Er is een rookgordijn opgetrokken rond de redenen voor de interventie-oorlog in Afghanistan. Ondanks veelvuldige beweringen over wederopbouw en democratie, staan er grote machtspolitieke en economische belangen op het spel. Niet alleen belangen die te maken hebben met olie en gas uit de naburige landen, maar ook ouderwetse macht over Centraal-Azië. Daarnaast zijn hele bedrijfstakken afhankelijk geworden van de oorlogsmachinerie die in Afghanistan wordt ingezet. Die belangen spelen een oneigenlijke rol bij de besluitvorming over de aanwezigheid van de NAVO in Afghanistan.

Een steeds groter aandeel van de oorlogvoering ontsnapt zo aan de controle van de democratische

gekozen regeringen, met alle gevolgen van dien. Wie daarnaast het zeer beperkte debat in Nederland over deze oorlog beschouwt, moet tot de conclusie komen dat niet alleen de democratie van Afghanistan in het geding is.

- 1 *A Creeping Collapse in Credibility at the White House: From ENRON Entanglements to UNOCAL Bringing the Taliban to Texas and Controlling Afghanistan*; Tom Turnipseed January 10, 2002 <http://www.counterpunch.org/tomenron.html>
- 2 *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York: Basic Books October 1997
- 3 *The Guardian*, December 9, 2008
- 4 *The Times*, December 12, 2008
- 5 27 jan.2009 antwoorden op de vragen van de leden Van Bommel en Poppe (beiden SP) over bedreigingen van de ISAF-aanvoerroutes naar Afghanistan. -Ingezonden 19 december 2008 met kenmerk 2008Z10079 / 2080908330
- 6 Tamerlan Vahabov, *NATO Supply Routes Through the South Caucasus* Publication, in: *Eurasia Daily Monitor* Volume 6, Issue 168 September 15, 2009
- 7 Moshe Schwartz Congressional Research Service, *Department of Defense Contractors in Iraq and Afghanistan: Background and Analysis*, September 21, 2009
- 8 *The Public Cost of Private Security in Afghanistan - Briefing paper* Jake Sherman and Victoria DiDomenico Sept 2009 Center on International Cooperation New York University
- 9 *The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11* Amy Belasco Congressional research Service May 15, 2009

HET AFGHAANSE LEGER, EEN HERSENSPINSEL UIT WASHINGTON?

Tekst: Ann Jones. Vertaling: redactie

Foto: Arief Rorimpandey/ Audiovisuele Dienst Defensie

Het grote Afghanistandebat in Washington gaat niet over de vraag óf er meer troepen nodig zijn, maar over de vraag wélke troepen: Amerikaanse of Afghaanse – Onze of Hun troepen? Na in Afghanistan te hebben gezien hoe het ervoor staat, zou ik mijn geld niet op ‘Hun’ zetten.

En, eerlijk gezegd, zou ik mijn geld ook niet op ‘Ons’ zetten. Na acht jaar zijn de Amerikaanse troepen minder welkom dan ooit. Alleen al hun aanwezigheid roept tegenstand op. Maar dat is een ander verhaal: ik wil het over ‘Hun’ – de Afghanen – hebben.

Afghanen zijn Afghanen. Ze hebben hun eigen geschiedenis, hun eigen cultuur, hun eigen manieren van denken en doen. Daar komen nog bij hun recente ervaringen met tientallen jaren van oorlog, vluchtelingen, verschrikkelijke armoede en voortdurende bemoeizucht door andere landen, dichtbij en ver weg. De Verenigde Staten was daarvan de

machtigste en volhardendste. Afghanen denken niet en doen niet zoals Amerikanen. Toch weigeren Amerikanen die aan de macht zijn dit ongemakkelijke punt te begrijpen. In de hitte van afgelopen zomer bezocht ik de trainingsvelden bij Kabul, waar Afghaanse legerrekruten getraind worden. Het werd snel duidelijk wat er fout gaat in de

communicatie. Onze trainers, soldaten van de ‘Illinois National Guard’, waren meesterlijk. Professioneel, zeer kundig en hun missie toegewijd – ze deden hun werk goed. Het waren ook nog grote, sterke, gecamoufleerde Amerikaanse mannen in legerkisten en kogelvrij vest, behangen met messen, handwapens en God weet wat nog meer.

Amerikanen kunnen trots zijn op de bereidheid van deze mannen om hun zware plicht te vervullen.

De Afghanen staken er magertjes bij af: honderden kleine Davids in vergelijking met de volbepakte Amerikaanse Goliaths die hen trainen. Vergeet niet dat de Afghaanse rekruten uit een wereld van uitzichtloze armoede komen. Ze zijn bijna zonder uitzondering ondervoed en te licht. Velen zijn niet groter dan ik (1 meter 62 en mager) en sommigen zijn waarschijnlijk niet veel sterker dan ik. Velen buigen, net als ik, onder het gewicht van een standaard kogelvrij vest.

Hun Amerikaanse trainers spraken van “onderontwikkelde bovenlichamen” en schreven push-ups voor omdat hun pupillen bezweken onder de rugzakken met 22 kilo uitrusting en munitie. Al dat materieel moet vreemd overkomen voor de zonen en broers van mannen die 20 jaar geleden met versleten Kalashnikov-geweren en in alledaagse oude katoenen shirts en flodderbroeken het Rode Leger versloegen. De Amerikaanse trainers spreken verwonderd over Afghaanse soldaten die, zonder zware uitrusting en uniform, de hele dag in berggebied kunnen rennen – eigenlijk precies wat de Taliban met succes doen – maar het leger van de VS is vastberaden hen te trainen in een andere manier van oorlogvoeren.

Toch komen de rekruten in de zinderende hitte van dit met stenen bezaaide woestijnlandschap opdagen. Onder hun zware uniforms dragen ze de mooie rode, groene en blauwe trainingspakken, die hen moeten stimuleren ook in hun vrijetijd oefeningen te doen. En hoewel de Amerikaanse trainers erkennen dat de rekruten al hun uitrusting tegelijk aantrekken omdat ze vrezen dat in de barakken achtergelaten spullen worden gestolen, leggen zij dit uit als een teken van hoeveel ze om het leger geven. Mijn eigen interpretatie, gebaseerd op wat ik heb gezien in de jaren dat ik in Afghanistan heb doorgebracht, is anders. Het is een teken van hoe weinig vertrouwen ze hebben in elkaar, en in de Amerikanen die hen de mooie pakken gaven. Ik denk dat het ook iets anders duidelijk maakt: namelijk dat deze

verarmde mannen in een land zonder werk bij het Afghaanse Nationaal Leger zijn gegaan om wat ze eraan over kunnen houden (om te houden of verkopen) – en dan hebben we het niet over democratie en glorie.

In het huidige Afghanistandebat in Washington stelt democraat Carl Levin, voorzitter van de senaatscommissie *Armed Services* (Gewapende Diensten), dat de Afghanen zelf hun land zullen moeten verdedigen. Senator John McCain, toprepublikein in dezelfde commissie, is het daarmee eens maar voegt toe dat de Afghanen daarbij nog meer hulp nodig hebben van nog meer Amerikanen. Waar men het over eens is – en President Obama grijpt elke overeenstemming met beide handen aan – is dat de VS, wat er ook gebeurt, het trainen van ‘Afghaanse veiligheidstroepen’ moet versnellen. Amerikaanse militaire planners en beleidsmakers doen alsof Afghanen, met voldoende training, kunnen worden omgebouwd tot schaalmodel Amerikaanse opwindmariniers. Dat gaat niet gebeuren: nu niet en nooit niet. Hoe zeer ook veel van onze leiders het er over eens zijn dat het moet, en steeds sneller.

Basiskrijgstraining

Wat zijn die veiligheidstroepen eigenlijk? Ze omvatten het Afghaanse Nationale Leger (ANL) en de Afghaanse Nationale Politie (ANP). Internationale strijdkrachten en private bedrijven hebben sinds 2001 Afghaanse rekruten voor beide getraind. De wil van westerse militaire planners om een nationaal leger en een nationale politiemacht te vormen was zo groot dat sommigen van hen rapporten schijnen te hebben weggemoffeld, waarin Canadese soldaten melden dat zij zagen hoe leden van de Afghaanse veiligheidstroepen zich bezighielden met een tamelijk veelvoorkomend tijdverdrijf, het misbruiken van jonge jongens. De huidige training en begeleiding worden geleverd door de VS, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Canada, Roemenië, Polen, Mongolië, Nieuw Zeeland en Australië, en ook door de private contractanten met winst oogmerk, waaronder MPRI, KBR (vroeger een onderdeel van Halliburton), Paravant en RONCO. Nu, bijna acht jaar na het begin van

het ‘mentor’-proces zeggen officieren van het Kabul Militaire Trainings Centrum dat het leger nu tussen de 88.000 en 92.000 soldaten telt. Afhankelijk van wie je spreekt. En volgens het feitenoverzicht van het centrum ronden jaarlijks 28.800 nieuwe soldaten de opleiding af die door de Amerikanen wordt betaald en geleid en bekend is onder de naam *Basiskrijgstraining*. Het einddoel voor het ANL is op het moment 134.000 manschappen en dat moet zijn bereikt in december 2011. Afghaanse officieren vertelden me echter dat ze streven naar 200.000 manschappen terwijl de westerse media vaak 240.000 als het einddoel noemen. Een aantal van 400.000 wordt vaak genoemd als het verwachte einddoel voor de gecombineerde veiligheidstroepen: een leger van 240.000 manschappen en een politiemacht met 160.000 agenten. Toch spreken leidinggevenden van de politiemacht ook over een veel hoger aantal van 250.000 en zij beweren zelfs dat er al 149.000 zijn opgeleid. Politietraining is echter altijd problematisch gebleken, deels doordat de Europese bondgenoten vanaf het begin fundamenteel van mening verschilden met de regering-Bush over de rol die de Afghaanse politie zou moeten spelen. Duitsland begon met de training van wat het zag als een ongewapende macht die het verkeer zou regelen, misdaad zou bestrijden en de openbare orde zou bewaren in het belang van de burgerbevolking. De VS namen het in 2003 over, gaven de taak in handen van een privaat bedrijf met winst oogmerk, DynCorp, en produceerden vervolgens een zwaar bewapend, ongedisciplineerd en door en door corrupt paramilitair corps dat wordt veracht door de inwoners van Kabul en wordt gevreesd door Afghaanse burgers op het platteland. Anders dan de wijd verspreide publieke opvatting verzekerde een Afghaanse officier van de ANP me dat de politie op dit moment wordt getraind als politie en niet als paramilitaire hulpstroepen van het Afghaanse leger. Maar zoals hij zei: “politiewerk is in Afghanistan anders” omdat de politie opereert in oorlogsgebied. Washington laat tegenstrijdige berichten over dit onderwerp horen.

Het besteedt de verantwoordelijkheid voor de ANP uit aan een privaat bedrijf dat als mentoren voormalige Amerikaanse wetsdienaren in dienst heeft zoals een politiefunctaris uit Kentucky, een wetsdienaar uit Texas, een politieagent uit North Carolina enzovoorts. Toch blijven politici uit Washington de politie met het leger combineren als de 'Afghaanse veiligheidstroepen' en beïnvloeden zo wat DynCorp in zijn trainingshandboek moet opnemen. Ze noemen de laagste politierang zelfs 'soldaat'. In het trainingskamp van de Afghaanse Nationale Politie zag ik een eenheid leerlingen leren (zij het met tegenzin) hoe ze moeten reageren bij een grote hinderlaag. Hoewel ze slechts met rode rubberen Kalashnikovs waren bewapend, leek de oefening voor mij erg op de militaire manoeuvres die ik in het leger trainingskamp heb gezien.

Evenals de legertraining werd de politietraining maanden geleden geïntensiveerd om de 'veiligheid' te garanderen in de aanloop naar de presidentsverkiezingen. Met dat doel in het achterhoofd verkortten de DynCorp-mentoren de basispolitietraining van acht weken naar drie weken, waarna de agenten werden verspreid over dorpen in het hele land. Inclusief gebieden die in handen zijn van de Taliban. Na de verkiezingen zouden de snel opgeleide politie-'soldaten' terug worden

gebracht naar Kaboel voor de rest van de opleiding. Hoeveel er terugkerden is niet bekendgemaakt.

Je kunt vraagtekens stellen bij de wijsheid om deze 'halfbakken producten' massaal te produceren. Wat zou jij ervan vinden als de politie in je gemeenschap na drie weken opleiding losgelaten werd? En hoe zou je je voelen als je een training van drie weken kreeg met een rubberen geweer om daarna te worden uitgezonden om met een echte je land te verdedigen?

Het opleiden van veiligheidstroepen is niet goedkoop. Tot nu toe bedragen de geschatte kosten van training en begeleiding van de politie sinds 2001 minstens tien miljard dollar. Betrouwbare cijfers over de trainings- en begeleidingskosten van het Afghaanse leger sinds 2001 zijn net zo onzichtbaar als het leger zelf. Wel is bekend dat de VS op dit moment maandelijks ongeveer vier miljard dollar uitgeven aan militaire operaties in Afghanistan.

De onzichtbare manschappen

Wat heeft deze bijzonder dure training opgeleverd? Hoewel ze in Washington praten over 90.000 soldaten in het Afghaanse Nationale Leger heeft nog nooit iemand bericht dat hij dat leger waar dan ook in Afghanistan heeft gezien. Toen in juli 4.000 Amerikaanse mariniers naar de provincie Helmand werden gezonden

om de Taliban te bestrijden in wat wordt beschouwd als een van hun bolwerken, werden ze slechts begeleid door 600 Afghaanse manschappen van wie de meesten politieagent waren. Waarom (zou je je kunnen afvragen) trad het ANL, na jaren training en begeleiding 90.000 man sterk, niet zelfstandig op in Helmand? Een verklaring is niet gegeven.

Amerikaanse en NAVO-officieren klagen vaak dat Afghaanse legereenheden eenvoudigweg niet klaar zijn om onafhankelijk te opereren, maar niemand geeft antwoord op de eenvoudige vraag: Waar zijn ze?

Mijn beredeneerde gok is dat een dergelijk leger eenvoudig niet bestaat. Het zal best waar zijn dat Afghaanse mannen wel zo'n 90.000 of meer keren een of andere basiskrijgstraining hebben gevolgd. Toen ik les gaf in Afghanistan tussen 2002 en 2006 kende ik mannen die geregeld een of andere ANL training volgden om de beloofde Kalashnikov en wat geld te krijgen. Daarna gingen ze een tijdje naar huis om enkele weken later vaak terug te keren. Ze schreven zich dan onder een andere naam weer in.

In een land waar 40 procent van de mannen werkloos is, is het een slimme aanpak om tien weken bij het ANL te gaan. Iedere keer als een man de basistraining weer gaat doen verlicht dat de armoede van veel gezinnen. Het is wel een erg omslachtige manier om zo, onbedoeld, zulke minimale

humanitaire hulp te verlenen. Sommigen van deze telkens terugkerende soldaten zijn oudere, voormalige mujaheddin, de Islamitische fundamentalisten die ooit door de VS werden betaald om de Sovjets te bestrijden. Ook zijn sommigen ongetwijfeld Taliban.

Amerikaanse trainers hebben opgemerkt dat als ANL-soldaten verlof kregen na de basistraining om met hun loon naar huis te gaan, zij meestal niet terugkeren. Om bedrog met loonstrookjes te voorkomen en om de toenemende deserties een halt toe te roepen hebben ze onlangs een systeem ontwikkeld dat het mogelijk maakt dat soldaten hun geld naar huis sturen zonder ooit de basis te verlaten. Dat klinkt als een goed idee maar zoals zoveel dure Amerikaanse oplossingen voor Afghaanse problemen slaat ook dit idee de plank mis. De soldaten willen niet alleen geld naar huis sturen, ze willen zelf ook naar huis.

Eerder dit jaar werd het trainingsprogramma van de VS iets overtuigender door de introductie van een in de VS gemaakt wapen, de M-16. Dit geweer verving in vier maanden de eerbiedwaardige Kalashnikov. Zelfs Amerikaanse trainers geven toe dat de Kalashnikov in Afghanistan eigenlijk het betere wapen is. De Kalashnikov is licht en nauwkeurig, hoeft zelfs in de stoffige woestijn niet te worden gereinigd en alle mannen en jongens

kennen hem al goed. De onbekende en gevoelige M-16 daarentegen mag dan nauwkeuriger zijn op iets grotere afstanden maar dat is alleen zo als een soldaat hem schoon houdt en in staat is om zijn ongelofelijk gevoelige vizieren in en bij te stellen. De strijdende soldaten van het ANL zullen niet in een keer slagen voor die test. Nu het Amerikaanse leger zijn oude M-16's gul aan de Afghanen overdraagt kan het nieuwe kopen op kosten van de belastingbetaler. Dit vooruitzicht zal het hart van elke wapenfabrikant vast en zeker verblijden (overigens verdient de Nationale Garde van Illinois een dankwoord voor het riskeren van hun leven om zulke prachtige bedrijfswinsten mogelijk te maken).

Ook bij de politie biedt de door de Amerikanen betaalde training een soortgelijke draaideur. In Afghanistan is het echter wel heel wat gevaarlijker om politieagent te zijn dan soldaat. Terwijl patrouillerende soldaten de dans kunnen ontspringen, worden vrijwel dagelijks politieagenten die op hun post zitten vermoord. Aangesteld om in kleine aantallen dorpspolitiebureaus of controleposten langs de snelweg te bemannen, zijn ze schiet-schijven voor Talibanstrijders. Als vertegenwoordigers van de volslagen in diskrediet geraakte regering van president Hamid Karzai zijn de ongelukkige agenten handige symbolische doelen. Britse comman-

danten in Helmand schatten dat 60 procent van de politieagenten in Afghanistan aan de drugs is; we hoeven ons nauwelijks af te vragen waarom dat zo is.

Een ANP-commandant vertelde me dat het een 'probleem' is om mannen te werven voor de Afghaanse Nationale Politie in de Pashtun-provincies van Zuid-Afghanistan waar de Taliban sterk is. Als gevolg daarvan worden niet-Pashtun leerling-agenten uit Hazara, Tajik, Uzbek of van andere ethnische achtergrond naar Pashtun gebied gestuurd om de orde te bewaren. Ze kunnen net zo goed schietschijven op hun voorhoofd schilderen. De agenten die samen met Amerikaanse mariniers naar de provincie Helmand gingen, weigerden volgens berichten om hun zwaar bewapende begeleiders te verlaten voor zelfmoordposten in dorpen. Enkele politie- en legersoldaten beweerden, toen ze daar door journalisten naar werden gevraagd, de provincie Helmand alleen voor 'vakantie' te bezoeken.

Trainingsdag

In veel districten vulden politieagenten onlangs hun lage loon aan en toonden hun loyaliteit aan lokale krijgsheren door de verkiezingsboxen voor president Karzai tijdens de presidentsverkiezingen te blokkeren. Nog een bewijs dat geen enkele hoeveelheid Amerikaanse training,

begeleiding of geld zal bepalen voor wie of wat Afghanen zullen vechten, als ze al vechten – denk ook aan het overlopen van de grote Islamitische fundamentalistische mujaheddien die in hun jihad tegen de Sovjets werden gesteund door de VS maar nu samen met de Taliban vechten.

Afghanen zijn wereldberoemde strijders, deels omdat zij een oog hebben voor het kiezen van de winnende partij en ze staan klaar om enthousiast van partij te wisselen tot ze de goede hebben. Nu ze hebben ontdekt dat Afghanen de winnaar steunen gokken de Amerikaanse militaire strategiebepalers op een contra-guerrilla strategie waarbij wordt geprobeerd om veilig te stellen, te consolideren en op te bouwen. Dat wil zeggen zo lang te blijven tot de Afghanen de zijde van de Amerikanen kiezen. Maar het is veel te laat voor die aanpak. Op dit moment zien Amerikaanse troepen er meer dan ooit uit als een vreemde bezettingsmacht en voor de Taliban als schiet-schijven.

Onlangs schreef Karen DeYoung in de *Washington Post* dat de Taliban nu geregeld zeer hoog ontwikkelde militaire technieken gebruiken, “alsof de opstandelingen een training hebben gevolgd zoals de commando-opleiding van het Amerikaanse leger die soldaten leert hoe ze in kleine groepen moeten vechten in een onvriendelijke omgeving.” Natuurlijk hebben sommigen trainingen gevolgd die ze leren te vechten in ‘onvriendelijke omgevingen’, waarschijnlijk meerdere keren. Als je een Talibanstrijder was, zou je dan de training niét volgen die wordt aangeboden aan Afghanen aan de andere kant? En zou je dat niet meer dan eens doen als je iedere keer goed betaald werd?

Zo’n training kwam zeker goed van pas voor bijvoorbeeld de Talibanpolitieagent die in september acht makkers afmaakte op zijn politiepost in de Kunduz-provincie in Noord-Afghanistan en de post overdroeg aan de Taliban. Aan de andere kant kan zo’n training dodelijk zijn voor Amerikaanse trainers. Neem het geval van de Amerikaanse trainer die in dezelfde week werd neergeschoten en verwond door een van zijn rekruten. Volgens de berichten ontstond er een

conflict omdat de trainer water dronk ‘voor de ogen van de lokale bevolking’ terwijl de leerlingen vastten vanwege de heilige moslimmaand Ramadan.

Er bestaan overigens voldoende aanwijzingen dat het de Talibanstrijders goed gaat; ze vechten trots en goed zonder de training die over het ANL en de ANP wordt uitgestort. Hoe komt het dat Afghaanse Talibanstrijders zo moedig en effectief lijken terwijl de Afghaanse Nationale Politie zo hopeloos corrupt is en het Afghaanse Nationale Leger een flop? Toen ik in juli bases en oefenterreinen bezocht, hoorde ik sommige Amerikaanse trainers hun Afghaanse leerlingen op dezelfde racistische manier beschrijven als ooit Afrikaanse slaven in de VS werden beschreven: lui, onverantwoordelijk, dom, kinderlijk, enzovoorts. Zo zien voor Amerikanen het Afghaanse verzet, ontwijking en sabotage eruit. De Taliban strijden voor iets waar ze in geloven, dat hun land moet worden bevrijd van buitenlandse bezetting. ‘Onze’ Afghanen proberen te overleven.

Meer manschappen?

Toch gebeurt er iets bijzonders met de ANL-rekruten die de complete tien weken basistraining volmaken. Hun tengere lichamen beginnen een beetje aan te komen. Ze krijgen meer energie en zijn opgewekt, en dat allemaal omdat ze voor het eerst in hun leven genoeg voedszaam voedsel krijgen.

Betere voeding of niet, senator Levin!, senator McCain!, ‘onze’ Afghanen zullen nooit met of zonder Amerikaanse troepen voor een Amerikaanse zaak vechten zoals wij ons dat voorstellen. Ze zullen nooit met de energie – die de Taliban wel hebben – vechten voor een nationale regering die wij tegen de wens van de Afghanen aan hebben gesteld. Voor een nationale regering die we onlangs hielpen een andere verkiezing te stelen en die we nu op het punt staan te installeren ondanks het onomstotelijke bewijs van opzichtige fraude. Waarom zouden ze? Zelfs als de VS hun geesten zou winnen, dan zal hun hart daar nog niet bij zijn. Een kleine waarschuwing nog. Gebruik de onzekere situatie van de Afghaanse veiligheidstroepen niet als

argument om nog meer manschappen naar Afghanistan te sturen. Agres-sieve Amerikanen (nu 68.000 in getal) zijn waarschijnlijk nóg minder succesvol dan aarzelende Afghaanse soldaten. Afghanen willen vrede, maar de *kharaji* (buitenlandse) troepen (100.000 man als je de NAVO-bondgenoten meetelt) brengen dood en verwoesting waar ze maar komen. Denk liever aan wat je had kunnen winnen – en nog zou kunnen winnen – als je al die miljarden had besteed aan voedsel. Of misschien aan de landbouw. Of gezondheidszorg. Of een banenprogramma. Is het daarvoor nu te laat?

Dit artikel is geschreven vanuit Amerikaans perspectief. Het geeft interessante achtergronden bij de discussie die ook in Nederland woedt, specifiek over de vraag hoe succesvol het opleiden van een Afghaanse leger- en politiemacht is.

Ann Jones is de schrijfster van *Kabul in Winter: Life without Peace in Afghanistan*, New York: Metropolitan Books 2006 en ze schrijft regelmatig over Afghanistan voor *TomDispatch* en *The Nation*. Dit artikel verscheen oorspronkelijk op www.TomDispatch.com, een weblog van het Nation Institute dat een voortdurende stroom alternatieve bronnen, nieuws en meningen publiceert van Tom Engelhardt. Tom Engelhardt is mede-oprichter van het American Empire Project (www.americanempireproject.com) en schrijver van diverse boeken.

INKTVLEKMETHODE WERKT NIET STRATEGIE MAAKT OOK VEEL VIJANDEN ONDER BURGERS

Tekst: Oscar Salemink

Foto: Jose Lopez/Flickr

Het Nederlandse kabinet moet wederom een besluit nemen over het al dan niet verlengen van de Afghanistanmissie in een situatie waarin de Nederlandse militairen op steeds meer tegenstand stuiten en waarin Afghaanse mensenrechtenorganisaties Nederlandse militairen beschuldigen van schendingen van mensenrechten. Er blijven voortdurend problemen bestaan met betrekking tot de deelname aan de alliantie en solidariteit met betrekking tot ISAF. Dat is een heel andere situatie dan men hoopte te creëren toen men aan de missie begon – een missie die vooral een ‘opbouw karakter’ zou hebben waarbij veiligheid gecreëerd zou worden via de zogeheten ‘inktvlakmethode’.

Hoewel er in openbare bronnen weinig informatie over die tactiek te vinden is, verbaast het mij niet dat de methode een mislukking blijkt te zijn. Dat heeft niet alleen te maken met het gebruikelijke institutionele geheugenverlies waardoor instellingen steeds opnieuw het wiel uitvinden. Ook heeft het te maken met partijdige analyses die complexe situaties tot simpele goedfoutschema's reduceren of met al te rooskleurige inschattingen en voorspellingen die geen rekening houden met kinken in kabels. Het heeft evenzeer te maken met problemen rond die inktvlakmethode zelf.

Ik heb de ‘inktvlakmethode’ bestudeerd in de locatie waar ze is ontwikkeld en toegepast, namelijk in Vietnam. Dat was een langetermijnonderzoek naar de relatie tussen

etnografische kennis over lokale samenlevingen en culturen enerzijds, en economische, politieke en militaire belangen anderzijds, en daar werd de inktvlak tussen 1890 en 1975 meermalen zichtbaar. Na 1890 heette de inktvlak overigens nog olievlak (tache d'huile) maar het principe – dat de vlak zich concentrisch verspreidt vanaf het punt waar de druppel is gevallen – is hetzelfde.

Koloniaal Vietnam

Deze tactiek was ontwikkeld door kolonel Gallieni – die in 1914 als maarschalk roem zou verwerven als de verdediger van Parijs – en werd met succes toegepast bij het neerslaan van verzet tegen de Franse onderwerping van Vietnam. Hij bedacht dat de koloniale troepen met te weinig waren om een uitgebreid, ontogan-

kelijk gebied effectief te controleren, en dat het daarom nodig was om gebruik te maken van lokale conflicten. In een klassieke theorie die culturele kennis verbindt aan een koloniaal verdeel- en heersproject schreef hij: „Elke verzameling van individuen – een ras, een volk, een stam of een familie – vertegenwoordigt een som van gedeelde of tegengestelde belangen. Als er gebruiken en gewoonten gerespecteerd moeten worden, dan zijn er ook rivaliteiten die wij uiteen moeten rafelen en in ons voordeel moeten gebruiken, door de ene groep tegen de andere op te zetten, en door op de ene groep te steunen om de andere te verslaan.” De koloniale orde, die het gevolg was van een olievlakmethode die zich baseerde op ondersteuning en bewapening van de ene groep ten

Oscar Salemink is hoogleraar sociale antropologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.

Deze tekst is gebaseerd op een artikel in *NRC Handelsblad*, 1 november 2007. Een uitgebreidere versie verscheen in *Armex*, jrg. 92, nr 03, 2008.

coste van de andere, werkte zolang het Franse koloniale bewind relatief stevig in het zadel zat. Toen na de Tweede Wereldoorlog serieuze gewapende oppositie opkwam van de kant van de communistische Vietminh bleek de zwakte van de inktvlekmethode, want die creëert niet alleen medestanders maar ook ontevreden en tegenstanders. Wanneer die tegenstanders gesteund en bewapend worden, of wanneer een vijand die grote groep ontevreden weet te mobiliseren, dan slaat het militaire voordeel om in een nadeel. Het is dan ook geen toeval dat de Franse aftocht uit Vietnam werd gemarkeerd door twee militaire nederlagen in multi-etnische berggebieden – Diên Biên Phu in het noorden en An Khê in het Centraal Hoogland – wat tevens het failliet van de ‘tache d’huile’ betekende.

Amerikaanse inktvlek

Tijdens de ‘Amerikaanse’ Vietnamoorlog introduceerden de Amerikaanse Special Forces – tot 1964 onder supervisie van de CIA – vanaf 1960 de ‘inkspot’-methode in het multi-etnische Centraal Hoogland van Vietnam, op een moment dat de communisten dat gebied dreigden over te nemen. Het programma bestond uit het bewapenen van tribale groepen – zogeheten Montagnards – die hun eigen dorpen dienden te verdedigen en uit kleine mobiele eenheden die de strijders te hulp moesten komen als

een dorp werd aangevallen. Tot het programma behoorden ook kleine ontwikkelingsprojecten om een reden te geven om voor te strijden en ook morele steun en propaganda tegen vermeende etnische discriminatie door de civiele en militaire autoriteiten van Zuid-Vietnam. De inktvlekmethode bestond eruit dat vanuit veilige dorpen een steeds groter gebied en steeds meer andere dorpen zouden worden gepacificeerd. Het programma was in het begin succesvol tegen de Vietcong, maar zette de tribale groepen ook op tegen de Zuid-Vietnamese autoriteiten waardoor het politiek niet houdbaar was. Toen zich tussen 1963 en 1965 een serie tribale opstanden tegen het Zuid-Vietnamese regime had afgespeeld in Special Forces-kampen, werd het programma ontbonden. De Special Forces werden deel van het reguliere Amerikaanse leger en de Montagnards werden deel van het reguliere Zuid-Vietnamese leger en tegen hun zin ingezet buiten hun eigen leefgebied.

De effectieve, kleinschalige ontwikkelingsprojecten werden overgeheveld naar het Rural Reconstruction Program (wat lijkt deze naam weer veel op de Provinciale Reconstructie Teams in Uruzgan) dat door zijn logge en corrupte uitvoering de bevolking eerder afstootte dan aantrok. De militaire voordelen die waren behaald, werden tenietgedaan omdat die gebaseerd waren op een verdeel- en heersbeleid dat politiek niet houdbaar bleek in een situatie waar de Amerikanen rekening moesten houden met de soevereiniteit van de Zuid-Vietnamese staat. Het failliet van de inksplot werd pijnlijk duidelijk toen in maart 1975 het Zuid-Vietnamese leger grote nederlagen leed in het strategisch Centraal Hoogland, als voorbode op de val van Saigon op 30 april 1975.

Inktvlek maakt zijn eigen vijanden

Het beeld van de inktvlekmethode dat hieruit oprijst, suggereert dat het succesvol kan zijn als lokale groepen onder bescherming van een externe militaire macht worden bewapend tegen andere groepen, en iets hebben om voor te vechten. Zodra die externe macht – een koloniaal leger of buitenlandse interventiemacht – zich terugtrekt, of zodra er serieuze

politieke en militaire tegenstand komt, werkt de methode niet meer. Integendeel, dan blijkt dat deze methode veel vijanden maakt, en daarmee zichzelf verslaat. Historisch gezien is deze dubieuze methode alleen ‘succesvol’ geweest door verdeeldheid te zaaien en zolang een externe macht onbetwist militair dominant is – wat in Afghanistan niet het geval is. Op de lange termijn heeft de inktvlekmethode daardoor desastreuze gevolgen voor de harmonie tussen bevolkingsgroepen. Ik weet niet wat de Nederlandse legerleiding en het kabinet bezield heeft om troepen met een dergelijke tactiek naar Afghanistan te sturen. Vermoedelijk interpreteert men de wereld in termen van goed (Karzai) en kwaad (de Taliban) zonder zich rekenschap te geven van de complexiteit van lokale relaties – zoals ook de Amerikanen in Vietnam meenden dat zij en hun bondgenoten ‘goed’ waren en daarom de *hearts and minds* zouden winnen. Een kostbare illusie. Indien de legerleiding iets anders bedoelt met ‘inktvlek’, dan is het hoog tijd om daarover meer duidelijkheid te scheppen dan twee zinnen in beleidsdocumenten. Het schijnt namelijk dat de minister voor Ontwikkelingssamenwerking Bert Koenders de inktvlekken en provinciale reconstructieteams in Uruzgan als aantrekkelijk model ziet. Als het verleden iets zegt over de toekomst dan belooft dat niet veel goeds.

De inktvlek Uruzgan is sinds de Nederlandse aanwezigheid daar nog steeds niet veel meer dan een inktvlek. Het onsuccesvolle optreden van Nederland en ISAF heeft geleid tot een voortdurend wijzigen van (de benaming van) de methodes: smile and wave-strategie, via de inktvlek-strategie naar de drie D's. Binnen het 3D-concept zijn Development, Diplomacy en Defence onlosmakelijk met elkaar verbonden. Legerleiding (Middelkoop) en ontwikkelingsamenwerking (Koenders) zoeken voortdurend naar nieuwe concepten zonder enig inzicht in de achtergrond van die concepten. Kortom, men doet maar wat.

OORLOG EN ONTWIKKELING GAAN NIET SAMEN

Tekst: Farshad Bashir, SP-Tweede Kamerlid

De Verenigde Naties hebben 25 november uitgeroepen tot de Internationale dag van uitbanning van geweld tegen vrouwen. Wie de positie van de vrouw in Afghanistan analyseert, ziet dat het, ondanks het verdrijven van de Taliban, met de positie van de vrouw steeds dramatischer gesteld is. De positie van de vrouw in Afghanistan lijkt alleen verbeterd te kunnen worden als de oorlog eindelijk stopt.

Na de val van de Taliban is de wereld verteld dat de Afghaanse vrouw bevrijd was. Ze mochten na jaren weer werken, de meisjes mochten eindelijk weer naar school en als vrouw mocht je weer naar buiten zonder dat je verplicht was om je te laten vergezellen door een man. Maar wie vandaag de dag naar Afghanistan kijkt, ziet amper vrouwen die werken. Vrouwen op straat zijn nog steeds voornamelijk gehuld in alles verhullende boerka's. Mensenrechtenorganisaties zoals Global Rights maken bovendien melding van een toename van geweld tegen vrouwen in Afghanistan. Bijna alle Afghaanse vrouwen zouden er mee te maken hebben, zowel op straat als thuis.

Vrouwvriendelijke wet

Op papier leken de vrouwen er acht jaar geleden goed uit te komen. Maar in de praktijk is volgens mensenrechtenorganisaties uit binnen- en buitenland de positie van de vrouw snel weer verslechterd. Ook op papier trouwens. In april bijvoorbeeld tekende Karzai, de Afghaanse president, een wet waarbij vrouwen toestemming van hun man nodig hebben om werk te zoeken, naar de dokter te gaan of het huis te verlaten. De voogdij over de kinderen werd alleen toegewezen aan vaders en grootvaders. De wet zorgde overigens internationaal voor flinke ophef omdat de wet verkrachting binnen het huwelijk niet langer strafbaar maakt.

Hoewel het wetsvoorstel in strijd is met de internationale mensenrechtenverdragen die ook Afghanistan heeft ondertekend, tekende president Karzai de wet om steun te vinden bij streng-conservatieven op het platte-

land voor zijn kandidatuur voor de presidentsverkiezingen. Karzai offerde in feite dus de toch al zeer verzwakte positie van de vrouw op om zijn presidentpost veilig te kunnen stellen. Grote internationale druk was nodig om president Karzai uiteindelijk te dwingen om nog eens naar de wet te kijken.

Achterstand democratisch gelegitimeerd

Het aantal zelfmoorden onder vrouwen stijgt met de dag in Afghanistan: al decennia hebben vrouwen te maken met psychische druk, maar ook lichamelijke geweld zorgt ervoor dat vrouwen naar middelen zoeken om uit hun situatie te komen. Vrouwen slaan op de vlucht om uithuwelijking te voorkomen of ze zijn het zat om thuis opgesloten te zitten en maken een einde aan hun leven. Vooral zelfverbranding komt steeds vaker voor.

Wie gehoopt had op verbetering van de positie van de vrouw komt dus steeds meer bedrogen uit. Door alleen maar verkiezingen te organiseren maak je het niet automatisch een land waar de mensenrechten gerespecteerd worden. De achterstandspositie van de Afghaanse vrouw heeft tot nu toe juist democratische legitimatie gekregen. De vrouw in Afghanistan heeft dus meer nodig dan alleen formele democratie.

Foto: Polaris/Hollandse Hoogte

Ruimte en tijd

Allereerst is het van belang vast te stellen dat er een strijd gevoerd moet worden in de hoofden van de Afghanen. En daarvoor is ruimte en tijd nodig. Afghanen zijn op dit moment met andere zaken bezig. De vraag waar zij mee rondlopen is of ze de dag veilig doorkomen. Of ze genoeg brandstof voor de winterkachel hebben. En of ze hun kinderen de volgende dag genoeg te eten kunnen geven. Deze onzekerheden hebben vooral te maken met de oorlogssituatie in het land. De vrouwen moeten uiteindelijk voor zichzelf opkomen en zichzelf organiseren. Maar daarvoor moet eerst de oorlog stoppen. Oorlog en ontwikkeling gaan niet samen.

AFGHANISTAN IS GEEN EILAND

Als Afghanistan in het nieuws is, toont het journaal een rood landje in een blauwe vormloze zee – bij het Jeugdjournaal zie je ook nog waar Nederland ligt. Op buurland Pakistan na, waarnaar een deel van het gevecht met de Taliban zich heeft verplaatst, wordt over de directe omgeving van het Afghanistan nauwelijks gepraat. Terwijl het midden tussen landen met enorme gas- en oliereserves ligt en vlakbij economische en nucleaire grootmachten als Rusland, China en India. Het is al moeilijk genoeg om duidelijkheid te krijgen over de Westerse belangen in Afghanistan. Maar wat zijn eigenlijk de belangen in Centraal-Azië?

Rusland

Wil geen opstandige Islamitische beweging langs zijn grenzen. Onderhoudt daarom nauwe banden met de buurlanden en met de noordelijke alliantie in Afghanistan. Verder streeft het naar maximale controle over olie- en gastransportroutes in de regio. Een door een succesvolle Afghanistan-missie sterkere NAVO is niet in het belang van Rusland.

China

Deze wereldmacht in opkomst wil geen Westerse troepen aan zijn grens. Heeft geïnvesteerd in mijnbouw in Afghanistan. Importeert belangrijk deel olie uit Iran. Wil verder gas en olie uit Centraal-Azië halen via oost-west pijpleidingroutes die niet over zee lopen (en dus potentieel kwetsbaar voor de VS-marine).

VS

Grootschalige interventiemachten in Irak en Afghanistan, garnizoenen, steunpunten en bases in de regio. Permanente maritieme strijdmacht aanwezig in zowel de Perzische als Arabische Golf, onderzeeërs met kernwapens. Hoofdbelangen: controle oliebronnen en export routes; machtsprojectie via bases en vloten in de regio, gericht tegen potentiële concurrenten in Azië.

India

Regionale kernwapenmacht in opkomst, bondgenoot van VS. Staat op gespannen voet met Pakistan en heeft dus belang bij verzwakt Pakistan. India wil dan ook haar invloed in Afghanistan uitbouwen via economische, politieke en mogelijk militaire aanwezigheid.

Kazachstan

Olie-exporteur; groeiende export naar China via nieuw aangelegde pijpleidingen, om minder afhankelijk van de Russische export routes te zijn.

Kirgizië

Beheerst vanwege ligging een deel van de toegang tot noord Afghanistan. Zowel Rusland als de VS beschikken tegen hoge betalingen over luchtmachtbases. Is voor de VS een belangrijk logistiek centrum voor luchttransport en luchtankeroperaties in de Afgaanse oorlog.

Irak

Nog steeds bezet, voornamelijk door de VS. Bezit zeer grote olievoorraden die grotendeels via de Golf worden geëxporteerd. Hier en elders in de Golf zijn een groot aantal Amerikaanse bases te vinden.

Oezbekistan

Via Oezbekistan loopt een belangrijke bevoorradinglijn voor de Duitse troepenmacht in Afghanistan. Deze route verving een andere via Tadzjikistan, die door Taliban aanvallen werd afgesloten. Onder Duitse druk werd in oktober een EU-wapenembargo tegen Oezbekistan opgeheven. In ruil voor militaire bases, steunt de VS Oezbekistan met geld en antiterrorisme- en veiligheidstrainingen. De relatie tussen Oezbekistan en de VS staat onder druk, onder andere na kritiek van de VS op het hard onderdrukken van een opstand in Andijon.

Tadzjikistan

Een van de armste landen ter wereld. Leeft vooral van de export van katoen en aluminium.

Turkmenistan

Een vooral agrarisch land. Leeft verder van de export van aardgas, aardolie(producten) en textiel. De doorvoer van drugs uit Afghanistan levert ook een belangrijke bijdrage aan de economie.

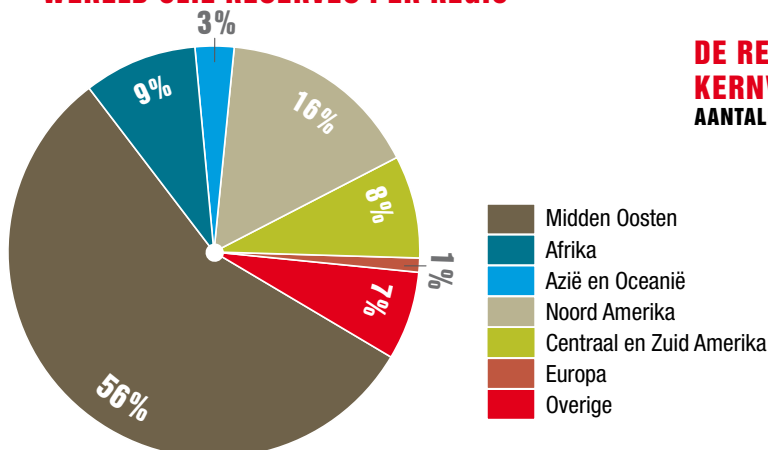
Pakistan

Regionale kernwapenmacht, bondgenoot van China en VS. Moet rekening houden met zowel oude confrontatie tegen India in het oosten, als met opstandige noordelijke provincies. De bevolking is massaal tegen NAVO-aanwezigheid en -activiteit op Pakistaans grondgebied. Het leger ontvangt veel militaire hulp uit de VS.

Iran

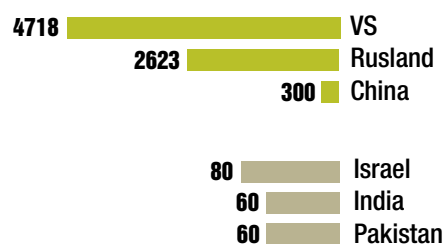
Heeft grote olie- en gasvoorraden die de basis vormen voor grote regionale invloed. Heeft belang bij ontwikkeling van export routes voor Centraal-Aziatische olie en gas over haar grondgebied. Iran is nu omsingeld door potentieel vijandige strijdkrachten van de VS en haar bondgenoten, maar steunt de Afgaanse regering omdat de (soennitische) Taliban worden beschouwd als onverzoenlijke religieuze vijand.

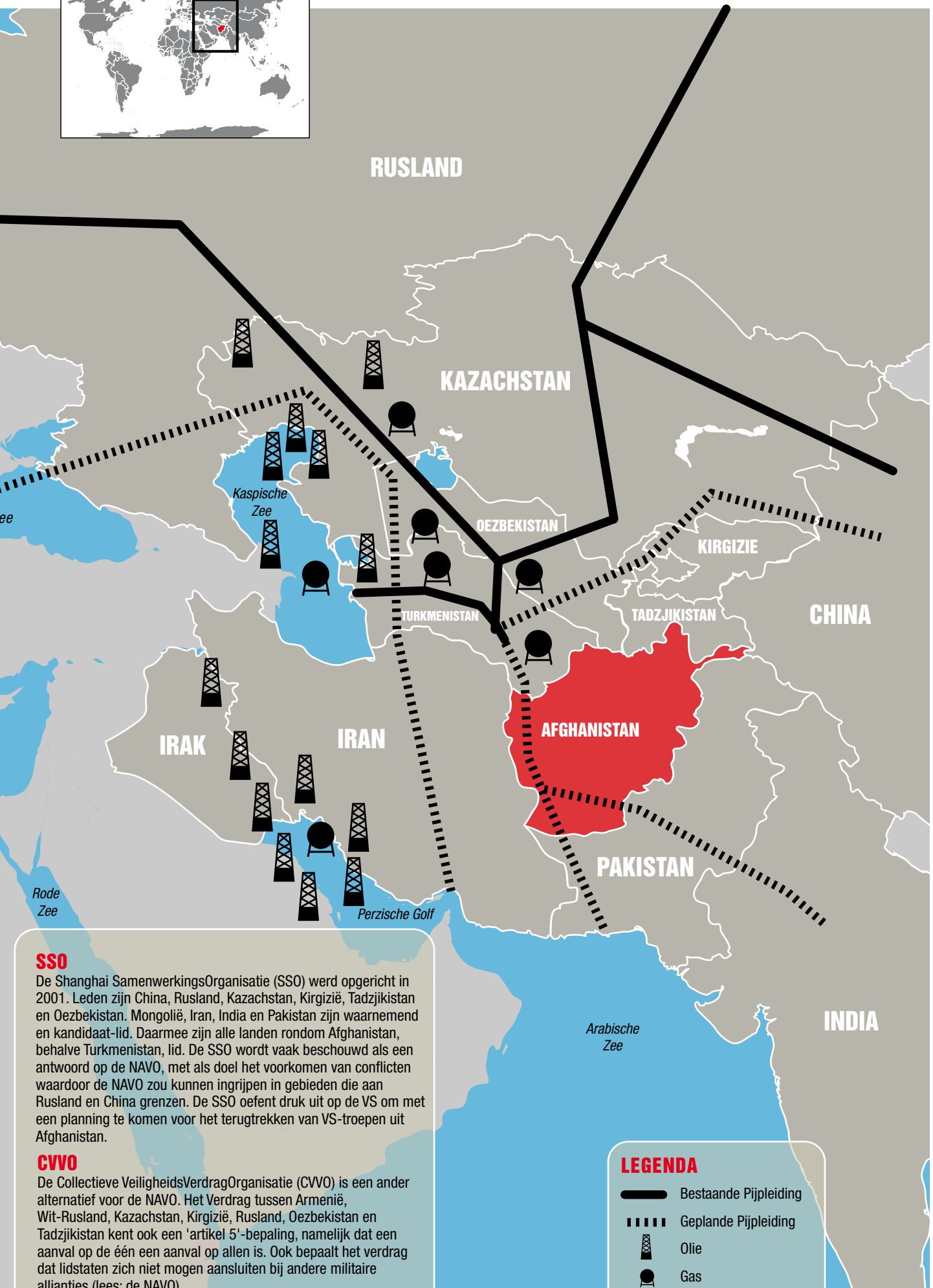
WERELD OLIE RESERVES PER REGIO

DE REGIO LIGT BINNEN HET BEREIK VAN KERNWAPENMACHTEN

AANTALLEN KERNKOPPEN

SSO

De Shanghai SamenwerkingsOrganisatie (SSO) werd opgericht in 2001. Leden zijn China, Rusland, Kazachstan, Kirgizië, Tadzjikistan en Oezbekistan. Mongolië, Iran, India en Pakistan zijn waarnemend en kandidaat-lid. Daarmee zijn alle landen rondom Afghanistan, behalve Turkmenistan, lid. De SSO wordt vaak beschouwd als een antwoord op de NAVO, met als doel het voorkomen van conflicten waardoor de NAVO zou kunnen ingrijpen in gebieden die aan Rusland en China grenzen. De SSO oefent druk uit op de VS om met een planning te komen voor het terugtrekken van VS-troepen uit Afghanistan.

CVVO

De Collectieve VeiligheidsVerdragOrganisatie (CVVO) is een ander alternatief voor de NAVO. Het Verdrag tussen Armenië, Wit-Rusland, Kazachstan, Kirgizië, Rusland, Oezbekistan en Tadzjikistan kent ook een 'artikel 5'-bepaling, namelijk dat een aanval op de één een aanval op allen is. Ook bepaalt het verdrag dat lidstaten zich niet mogen aansluiten bij andere militaire allianties (lees: de NAVO).

LEGENDA

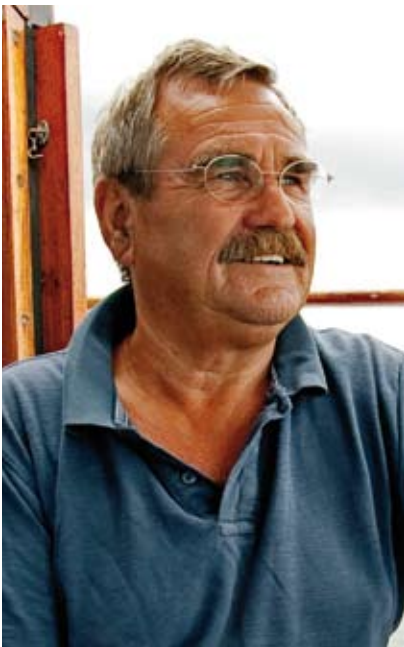
- Bestaande Pijpleiding
- Geplande Pijpleiding
- Olie
- Gas

“EERLIJK ZIJN OVER WAT WE DAAR AAN HET DOEN ZIJN”

INTERVIEW MET REMI POPPE

Tekst: Diederik Olders

Remi Poppe steunt ‘onze jongens en meisjes’ van het leger. Juist door een kritisch geluid te laten horen als ze op gevaarlijke en soms ondoordachte missies worden gestuurd, maar ook door echt wat voor ze te betekenen. Poppe: “Heel veel van die kritische geluiden heb ik van de militairen zélf gehoord.”

Je hebt goede contacten bij 'onze jongens' en veteranen. Hoe is dat zo gekomen?

“Onze militairen zijn veelal jeugdige jongens en meisjes. Toen ik na de vorige verkiezingen woordvoerder Defensie werd, lagen er brieven en e-mails van veteranen op me te wachten. In plaats van deze te beantwoorden ben ik met die mensen gaan praten. Zo heb ik contact gekregen met een hele club van veteranen – ik ben bij het Veteraneninstituut geweest, bij De Basis, het Sinai Instituut, bij de Bond van Nederlandse Militaire Oorlogs- en Dienstslachtoffers (BNMO) en bij militaire vakbonden.”

En wat hoorde je in die gesprekken?

“Ik hoorde dat de nazorg voor veteranen niet goed was. Er zijn veel veteranen die een trauma hebben opgelopen: ze hebben erge dingen meegemaakt. Net als een treinbestuurder die iemand onder zijn trein ziet springen: dat raak je niet meer kwijt, daar ga je van dromen. Of erger, je raakt maatschappelijk helemaal van slag – scheiding, drugs, alcohol. Er blijken nu bijvoorbeeld militairen in de gevangenis te zitten, oud-militairen die doorgeslagen zijn. Ik zag schokkende cijfers over grote aantallen veteranen in gevangissen in Engeland, en nu wil ik ook weten hoe dat in Nederland zit.

Maar ook zonder die cijfers weet ik dat de nazorg voor militairen veel beter moet. Dat vonden militaire vakbonden en andere organisaties en mensen waarmee ik sprak ook. Toen heb ik voorgesteld om de handen ineen te slaan. Ik heb een clubje bijeengekregen: we hebben het College Veteranenzaken genoemd. Ik heb ook de PvdA daarbij betrokken. Zo ben ik samen met Angelien Eijnsink van de PvdA en met het clubje van veteranen eraan gaan werken dat er een fatsoenlijke veteranenwet komt. Er is een manifest geschreven en we zetten nu druk op de regering om met een veteranenwet te komen. Met het soort zware missies zoals in Afghanistan, krijgen we veel mensen

terug die lichamelijk of psychisch beschadigd zijn. Dat wordt voortdurend gekleineerd, maar uit Amerikaanse gegevens van de Irakoorklog blijkt dat wel 30 procent met *combat stress* terugkomt. Ook in Nederland zijn het vaak jonge mensen die nog een lang leven voor de boeg hebben. Zij moeten gevolgd worden. Er is een landelijk veteranenvolgsysteem, maar dat is vooral papieren bureaucratie. Als de minister niet met een veteranenwet komt of als de kwaliteit onvoldoende is, dan zullen PvdA en SP met een initiatiefwet komen. Gebaseerd op alle gesprekken en overleggen met betrokken veteranen en hun familieleden en het manifest van het College Veteranenzaken.”

Wat moet er anders?

“Een voorbeeld is iets waarvoor ik ook al een motie heb ingediend. Er moet een onafhankelijke, deskundige klachtencommissie komen, met psychiaters en zo. Niet alleen voor veteranen maar ook voor hun naasten, de familie; het zijn vaak de naaste familieleden die de veranderingen in het gedrag het eerste waarnemen. Zodat deze mensen goede hulp krijgen en klachten van veteranen serieus worden genomen. Onafhankelijk, omdat de instituten die het nu doen, bijvoorbeeld het Veteraneninstituut, nog een flinke binding hebben met Defensie. Het ministerie betaalt het instituut en een hoge officier is daar directeur

van. Mijn motie is aangenomen, maar de uitvoering wordt steeds uitgesteld – ‘de uitvoerbaarheid wordt onderzocht’ heet dat dan.

Militairen die uit een oorlogssituatie terugkomen, krijgen nu een of twee dagen een debriefing – een pilsje drinken op Kreta in een mooi hotel. En dan kunnen ze naar huis. Dan moeten ze nog een formulier invullen, of ze geen problemen hebben, daar zitten ook wel wat hulpverleners bij. Maar ja, ze zitten nog helemaal in de stoere sfeer, je bent net drie maanden steeds op patrouille geweest, je zit nog helemaal in een militaire omgeving. Dan ga je niet zeggen: ‘ik heb toch problemen’, want dan ben je een watje. Dat is dus volstrekt onvoldoende om geestelijke verwondingen te signaleren. Er zal als het ware ook een her-opleiding moeten komen om ze weer als zelfstandig individu in de burgersamenleving te laten aarden. Uit de gesprekken met organisaties, militairen en veteranen komt een beeld naar voren van een staat in de staat, met eigen wetten en regels. Het functioneert eigenlijk nog net als voor de Tweede Wereldoorlog.

Dat vind ik niet goed. Voor de missies die we doen, worden niet voldoende geschikte mensen gevonden.

Defensie rekruteert dan ook onder heel jonge kinderen. Vanaf elf jaar. Kijk op www.oranjebarett.nl. Dat is voor kinderen van 11 tot 16 jaar. Je kunt al vanaf je 17^e aspirant-militair ambtenaar worden. Dan mag je niet op missie, maar je krijgt wel de militaire opleiding, zodat je de dag na je verjaardag uitgezonden kan worden. Uit onderzoek blijkt dat daar risico's aan verbonden zijn. Vanwege de verantwoordelijkheid die je hebt voor de mensen in de bus vinden we in Nederland dat je pas met 21 jaar buschauffeur mag worden. Maar je mag op je 18^e wel de oorlog ingestuurd worden en beslissen over leven en dood. De SP vindt dan ook dat 21 de minimumleeftijd daarvoor moet zijn.”

Je mocht een paar maanden geleden bij twee veteranen het Draaginsigne Gewonden opspelden. Wat vond je daarvan?

“Ik vond dat een hele eer. Ik maak daaruit op dat veteranen ervaren dat ik mijn best doe om voor hun belang

op te komen. Maar het was óók goed dat ze er de openbaarheid mee zochten. Meestal wordt aan zo'n uitreiking weinig ruchtbaarheid gegeven, maar deze twee veteranen wilden het in het Tweede Kamergebouw doen. Beiden hadden een post traumatische stress stoornis (PTSS), en dat is niet niks. Ook zo'n spannende dag, met de pers erbij, dat is voor hen heel wat. Maar het is heel goed gegaan en het heeft aandacht gekregen.”

Waarom is die zichtbaarheid belangrijk?

“Die gewonden, dat zijn lichamelijk zwaar en lichtgewonden – overigens is het goed om te weten dat als je een been of een arm kwijtraakt, je in de categorie ‘lichtgewond’ valt – én geestelijk gewonden. Ik vind dat die gevolgen, want dat zijn gevolgen waar deze mensen de rest van hun leven mee te maken hebben, veel meer zichtbaar moeten worden. Zodat ouders en jongeren goed doordrongen zijn van dát risico, voordat ze in militaire dienst gaan.”

Foto: SP-Archief

Socialisten en defensiepersoneel: dat klikt dus wel?

“Kijk, we zijn geen pacifistische partij; we zijn een socialistische partij. Ikzelf ben wel anti-militarist, maar dat wil niet zeggen dat ik tegen het leger ben. Waar ik tegen ben, is een te snelle inzet van militaire oplossingen bij politieke conflicten. Er wordt te snel naar wapens gegrepen als er een probleem is.

Ik vind dat we in Nederland een andere krijgsmacht nodig hebben. We hebben nu een ‘expeditionaire’ krijgsmacht, die overal in de wereld tot in ‘het hoogste geweldsspectrum’ moet kunnen optreden. Dat betekent zware wapens, F16’s, JSF, pantserhouthitsers, tanks en vechtsoldaten. Terwijl als je missies gaat doen in crisisgebieden, dan ben je daar óf om vechtende partijen uit elkaar te houden, óf om hulpverleners te beschermen tegen slechteriken. Dat vereist een nauw contact met de bevolking en een manier van optreden die anders is dan de militaire aanpak waarvoor ze worden opgeleid. Wat we nodig hebben is een leger waarmee een humanitaire aanpak een grotere rol gaat spelen.”

Maar hoe valt dat in het leger? Zien zij ons niet als een partij die hun speeltjes afpakt, zoals de JSF?

“Nee, dat ligt heel anders. Ik spreek met militairen van alle rangen en standen. Het beeld van de stugge, harde vechtjassen klopt niet: ik merk dat ze juist heel erg open zijn, over het algemeen weldenkende en overigens vaak ook hoogopgeleide mensen. Met hen heb ik het ook over deze discussie. Nou gaat een generaal natuurlijk niet meteen roepen: ‘ja dat is een goed punt, Poppe!’ Maar ze zeggen ook niet meteen nee.”

Wat vind je van de redenering: onze jongens en meisjes verdienen steun, dus moet je niet kritisch zijn over hun missie?

“Onzin. Onze militairen zijn zelf ook kritisch, maar kunnen dat niet altijd zomaar laten merken. Toen ik vorig jaar op bezoek was in Afghanistan, heb ik heel veel van die kritische geluiden van de militairen zelf gehoord. Afhankelijk van de rangen en standen is dat openlijker of meer tussen de regels door. Ik hoor daar ook: ‘Dit is helemaal geen opbouwmissie. Het is gewoon oorlog.’ Je

moet je voorstellen dat je komt opbouwen, bijvoorbeeld in de Baluchi-vallei een tijd geleden, waar net de Amerikanen in het kader van hun oorlog tegen het terrorisme de boel hebben platgebombarderd. Dan moet je niet denken dat de Afghanen dan zeggen: ‘hé daar komen onze bevrijders’. We kunnen daar niet met militair geweld een democratie bijelkaarschieten. Je moet vertrouwen opbouwen. En denk niet: ze doen zo vriendelijk tegen ons, dus dat zit goed. Zij zien buitenlanders die rondlopen met stapels dollars, om geld te geven, schadevergoedingen te betalen: die moet je te vriend houden. Natuurlijk doen ze vriendelijk. Maar 90 procent van de lokale strijders, de Taliban, zijn lokale boerenzonen. De strijd veroorzaakt veel burgerslachtoffers, dat rekruteert weer nieuwe strijders.”

Maar als je beweert dat het werk zinloos is, is dat dan niet heel pijnlijk voor nabestaanden en gewonde veteranen?

“Dat is het treurige van oorlog. Met dit argument komt er nooit een einde aan een zinloze oorlog. Je kunt een oorlog gemakkelijker beginnen

De manschappen staan klaar voor vertrek naar Uruzgan

Foto: Bram Saeys/Hollandse-Hoogte

dan eindigen. Ik kan nabestaanden en veteranen uitleggen, dat het grote verhaal van de opbouwmissie niet klopt, maar dat het werk dát ze doen niet voor niks is. Dat wederopbouwverhaal, dat is een schimmig verhaal, maar onze mensen die de missie uitvoeren doen hun best, ze opereren zo voorzichtig mogelijk. Daar heb ik groot respect voor. Maar ik heb ook gezegd in een gezelschap van onder andere een generaal, het hoofd van het provinciaal reconstructieteam, een overste en burgermedewerkers van Buitenlandse Zaken: 'het is toch eigenlijk kut wat jullie hier moeten doen.' Dan schrikt iedereen even, maar als ik uitleg wat ik bedoel, dan komen zij ook met kritische vragen, zoals: waar blijven de civiele hulpverleners?

Onze jongens en meisjes verdienen steun. Niet door te applaudiseren bij een zinloze missie, maar door echt wat voor ze te doen. Het belangrijkste wat je hier voor ze kunt doen is duidelijk maken dat we daar een oorlog aan het voeren zijn. Dat heeft gevolgen voor simpele, maar enorm belangrijke zaken als goed schoeisel voor patrouillelopen in een

bar steenwoestijnlandschap. Ook al zijn wij het met deze missie niet eens, ik kom daar toch voor op. Als we eerlijk zijn over wat zij daar in opdracht van 'de politiek' aan het doen zijn, zal 'de politiek' ook moeten zorgen dat ze goed uitgerust zijn, voor hun veiligheid. Ik ben geen enkele militair tegengekomen die zegt dat we moeten blijven. Die zijn er vast, maar ik heb ze niet gesproken. Het leger loopt op zijn tandvlees. Het lukt ze niet eens om nieuwe rekruten op te leiden, omdat iedereen die die training zou kunnen geven, nodig is in Uruzgan. Materieel slijt als een gek. Het ambitieniveau is te hoog. De levens van militairen en de gevolgen voor het verdere leven van veteranen ondergeschikt maken aan een onhaalbaar politiek ambitieniveau: dat is geen steun, dat is het tegenovergestelde."

Agnes Kant: "Respect"

Remi Poppe en Krista van Velzen waren al eens in Afghanistan geweest. In oktober was ook fractievoorzitter Agnes Kant op bezoek bij de Nederlandse militairen. Kant: "Ons land staat voor een belangrijke beslissing. Verlengen we de missie weer voor twee jaar of niet. Ik heb geen aanleiding gevonden om ons standpunt aangaande de oorlog in Afghanistan te wijzigen." Tijdens het verblijf op Kamp Holland in Uruzgan werd ook uitgebreid gesproken met Nederlandse militairen en diplomaten. Kant: "Ik ben zeer onder de indruk van de enorme betrokkenheid en inzet van de Nederlandse militairen. Hoe je ook denkt over deze missie, hier kan je niet anders dan respect voor hebben."

“VERANDEREN OF OVERBODIG WORDEN”

VERSLAG NAVO-SYMPIOSIUM EERSTE KAMER

Tekst: Arjan Vliegenthart

Internationale organisaties hebben de neiging om zichzelf te overleven. De omstandigheden waaronder zij werden opgericht kunnen radicaal veranderen, zonder dat deze organisaties in staat zijn om zich zelf daaraan aan te passen. Als de NAVO niet oppast, dreigt haar hetzelfde lot en wordt zij overbodig. Daarom is het van het grootste belang dat de NAVO haar plaats in de mondiale veiligheidsarchitectuur opnieuw definieert. Daarbij mag de alliantie niet bang zijn voor onorthodoxe oplossingen. Dat was de belangrijkste boodschap van het symposium *NATO at 60- the future ahead* dat de Eerste Kamer op vrijdag 23 oktober op initiatief van de SP organiseerde. Een impressie.

benadrukte hierbij dat het van het grootste belang is dat de NAVO-lidstaten niet langer Rusland als de belangrijkste vijand zien, maar als een potentiële bondgenoot in het creëren van een veilig Europa. Vooral in het voormalige Oostblok wordt Rusland als een bedreiging ervaren, terwijl omgekeerd veel Russen de NAVO als een vijandige organisatie zien. Kosachev wees onder andere op de oorlog in Kosovo en de toenadering van de NAVO tot Georgië en de Oekraïne. “Naar het Russische publiek toe kan ik helaas weinig pro-NAVO argumenten noemen”, stelde hij. Deze vijandbeelden staan een constructieve samenwerking in de weg en beide zijden zouden er werk van moeten maken ze actief tegen te gaan. Alleen zo kan er een begin worden gemaakt met een gemeenschappelijk denken over hoe vrede en veiligheid in het Europa van na de Koude Oorlog vorm zouden kunnen krijgen.

Daarbij refereerde Kosachev ook naar het plan van de Russische president Medvedev om nieuwe Europese veiligheidsafspraken te maken. De tijd daarvoor dringt; de mogelijkheden zijn er op dit moment, juist omdat zowel in Rusland als in de Verenigde Staten presidenten aan de macht zijn die aangegeven hebben werk te willen maken van ontwapening en die toenadering willen zoeken tussen oude vijanden. Als zij echter geen resultaten kunnen bereiken, is de kans groot dat in de toekomst de geschiedenis een andere draai neemt en politici naar voren brengt die daartoe veel minder geneigd zullen zijn.

De Koude Oorlog voorbij

Alle sprekers benadrukten tijdens het symposium dat de Koude Oorlog echt voorbij is en dat de uitdagingen waarvoor de NAVO staat niet opgelost kunnen worden door terug te vallen op strategieën die tijdens de Koude Oorlog gebruikt werden. Dat mag wellicht als een open deur klinken, maar voor beleidsmakers binnen de NAVO is de

Koude Oorlog vandaag de dag nog steeds het belangrijkste referentiekader waaraan besluiten worden getoetst. Wil de NAVO toekomst hebben, dan moet dit veranderen.

Konstantin Kosachev, lid van het Russische parlement, de Doema, en voorzitter van de commissie voor Buitenlandse Zaken van dat parlement,

Konstantin Kosachev

Afghanistan en de toekomst van de NAVO

Naast de relatie tussen de NAVO en Rusland stond ook de huidige oorlog in Afghanistan in het middelpunt van de belangstelling. De NAVO-operatie loopt bijzonder stroef en de kans dat zij op een mislukking uitloopt stijgt met de dag. Volgens professor Lindley-French, hoogleraar aan de Koninklijke Militaire Academie in Breda, hangt daarmee ook de toekomst van de NAVO aan een zijden draad. Als de oorlog in Afghanistan niet tot een goed einde kan worden gebracht, dan zou de legitimiteit van de NAVO wel eens een beslissende klap kunnen krijgen.

Dat de kansen dat de missie in de Afghanistan mislukt steeds groter worden, werd door alle sprekers op het symposium gedeeld. Maar tot overeenstemming over de te volgen strategie kwam men niet. Wel werd de vraag gesteld of het verstandig is dat de NAVO steeds zegt dat Afghanistan een soort lakmoesproef voor het bondgenootschap is. Afghanistan is immers geen laboratorium, en zo zou het bondgenootschap het ook niet moeten behandelen. Dat is niet alleen gevaarlijk voor de inwoners van het land en onze soldaten daar, maar staat ook een vruchtbare discussie over de rol van de NAVO wereldwijd in de weg.

Volgens Lindley-French, die op dit moment als adviseur meewerkt aan een gemeenschappelijk standpunt van de Amerikaanse, Britse en Franse regering, is het nu nog onduidelijk welke rol de NAVO op het wereldtoneel wil spelen en is een debat hierover uiterst noodzakelijk. Daarnaast speelt de verdeling van financiële en militaire lasten een belangrijke rol binnen de huidige discussie over de NAVO. Als de verschillende lidstaten geen overeenstemming kunnen bereiken over een nieuw verdeelmodel, dan zou de NAVO als organisatie wel eens definitief buitenspel kunnen worden gezet. Binnen de Verenigde Staten bestond onder Bush grote onvrede over het gedrag van de Europese partners die wel wilden profiteren van de bescherming die de NAVO biedt, maar daaraan niet willen meebetalen. Als deze discussie onder Obama niet beëindigd wordt, is het snel gedaan met de NAVO. De organisatie zal dan wel niet worden opgeheven, maar de Amerikanen zullen er zich dan veel minder aan gelegen laten liggen.

Nederland afwachtend

Volgens Hugo Klijn, onderzoeker aan het Clingendael Instituut in Den Haag, weet Nederland niet zo goed wat het met het debat over de toekomst van de NAVO aanmoet. Op dit moment neemt

Nederland daarom een afwachtende houding aan. De relatie met de Verenigde Staten, zoals die verankerd is in de NAVO, is voor de regering van het grootste belang. In dat opzicht is zij gevoelig voor de wensen van de Amerikanen, die van de NAVO een organisatie willen maken die in principe overal ter wereld kan optreden. Zoals de missie in Afghanistan laat zien, is Nederland ook bereid daaraan een bijdrage te leveren.

Tegelijkertijd lijkt het debat – of de Nederlandse regering dit nu wil of niet – toch begonnen te zijn. De ontwikkelingen in Afghanistan en de discussie over het nieuwe strategische concept dwingen de NAVO ertoe zich opnieuw te bezinnen op haar toekomst in een veranderde wereld. Of zij daarin ook een plaats kan vinden, hangt vooral af van de vraag hoe zij in staat is zich aan te passen aan de werkelijkheid van na de Koude Oorlog. In de eerste twintig jaar na de val van het staatsocialisme heeft zij haar plek nog niet definitief kunnen bepalen. Als dat de komende jaren ook niet kan, zal zij haar rol op het internationale toneel wel eens definitief kunnen verliezen.

EEN NIEUW STRATEGISCH CONCEPT

Tekst: Arjan Vliegthart

De komende twee jaar buigt de NAVO zich over een nieuwe gezamenlijke bestaansverklaring en een nieuw strategisch concept voor het bondgenootschap. Het debat daarover is binnen de NAVO al begonnen, maar komt in Nederland nog maar mondjesmaat van de grond. Het symposium dat de Eerste Kamer op 23 oktober op initiatief van de SP organiseerde, kan in dat opzicht als opmaat gelden voor een dergelijk debat. Alle sprekers op het symposium waren het immers met elkaar eens dat een dergelijk debat gevoerd moet worden. Zij sloten zich daarbij aan bij de voormalig secretaris-generaal Jaap de Hoop Scheffer die al diverse malen voor een debat binnen de verschillende lidstaten over de toekomst van het bondgenootschap had gepleit. Om ook in de toekomst een rol te kunnen vervullen, heeft de NAVO volgens De Hoop Scheffer voldoende draagvlak in de lidstaten nodig is. Daaraan ontbreekt het nu in ernstige mate. Daarom pleit hij ervoor om in alle lidstaten een breed politiek en publiek debat aan te gaan over de toekomst van de NAVO.

Een goed voorstel, dat om nadere invulling vraagt. Het vorige Strategisch Concept dateert uit 1999 en kwam onder Amerikaanse druk tot stand. De Verenigde Staten vonden het, na decennialange bescherming van de Europese bondgenoten, wenselijk ze nu aan zich te binden voor mogelijke militaire inzet elders ter wereld. Alleen zo kon de NAVO naar de mening van de Amerikaanse regering zijn bestaansrecht behouden. Zoals de Amerikaanse Senator Lugar het al treffend voorspelde tijdens een NAVO-conferentie in 1993: *NATO has to go out of area, or out of business* (De NAVO moet buiten zijn grondgebied treden of zichzelf opheffen). In 1999 gaf de NAVO zichzelf officieel het recht 'out of area' te gaan opereren. Met de luchtoorlog tegen Servië dat jaar werd de theorie onmiddellijk in praktijk omgezet. Daarbij speelde ook een nieuw concept een rol: dat van de humanitaire interventie – het bewapend interveniëren in een land om de bevolking te beschermen. Dit in het kader van het in Canada ontwikkelde concept 'verantwoordelijkheid om te beschermen' (*responsibility to protect*). Volgens dat concept zou een humanitaire 'inval' in een land gerechtvaardigd zijn wanneer de burgers van dat land niet langer beschermd worden door de staat. Daarbij wordt de besluitvorming van de VN-Veiligheidsraad omzeild. Zo'n beleid draagt grote risico's met zich mee. Ondanks de gemakkelijke beeldvorming waarbij soldaten de slachtoffers te hulp schieten, gaan humanitaire interventies vaak gepaard met veel burger-slachtoffers, zo leert de ervaring tot nu toe.

Een veranderde wereld

Tien jaar later is het echter steeds duidelijker geworden dat het concept uit 1999 niet langer voldoet. Niet voor de voorstanders van de NAVO en niet voor de critici van het bondgenootschap. De wereld is – onder meer na de aanslagen van 11 september en de opkomst van het internationale terrorisme – wezenlijk veranderd. Niet alleen staat het bondgenootschap voor andere uitdagingen, ook de omgeving is fundamenteel veranderd. Nieuwe landen zoals China, India en Brazilië dienen zich aan en willen in een internationale veiligheidsarchitectuur worden opgenomen, terwijl Rusland zich van de roerige jaren '90 hersteld lijkt te hebben en zijn

oriëntatie weer meer naar de rest van de wereld richt. Dit vraagt een wezenlijke herijking van de NAVO. Welke doelen stelt het bondgenootschap zich voor de komende tijd en op welke manier wordt daaraan het beste inhoud gegeven? Ontwikkelt de NAVO zich tot mondiale politieagent? Geeft de alliantie zich het recht overal militair in te grijpen waar belangen van lidstaten in het geding zijn? Keert het bondgenootschap terug naar zijn oorsprong als territoriale verdedigingsorganisatie? Of vinden de NAVO en zijn lidstaten een eigen plek in een nieuwe mondiale veiligheidsstructuur, waaraan ook andere landen deelnemen? En waarin de Verenigde Naties, zoals bedoeld in 1945, de leiding hebben en het internationale geweldsmonopolie daadwerkelijk in handen krijgen, om de internationale vrede en veiligheid te handhaven?

De Nederlandse regering is echter tot nu toe terughoudend geweest in dit debat. De vorige kabinetten-Balkenende zagen niets in een discussie over de uitgangspunten van de NAVO. Ben Bot, de vorige minister van Buitenlandse Zaken, zag weliswaar dat de wereld veranderd was, maar was bang dat een debat over de toekomst van de NAVO niet zo snel een eensluidende conclusie zou opleveren. En inderdaad, binnen het bondgenootschap bestaan verschillende meningen over wat de NAVO nu eigenlijk zou moeten gaan doen. Is het een verdedigingsorganisatie, vooral gericht tegen Rusland? Volgens veel van de nieuwe lidstaten in Oost-Europa zou de NAVO zich vooral daarop moeten richten. De voormalige communistische landen zijn bang dat een sterk Rusland een bedreiging zou kunnen vormen voor hun eigen onafhankelijkheid en houden vooral vast aan de afspraak dat een aanval op een van de NAVO-lidstaten de andere leden verplicht om gemeenschappelijk dit land te verdedigen. Andere lidstaten hebben andere prioriteiten en willen dat de NAVO veel meer een flexibele organisatie wordt die overal ter wereld de directe en indirecte belangen van de lidstaten kan verdedigen.

De Nederlandse opvatting is niet erg duidelijk. Het lijkt erop dat de regering vooral hecht aan een sterke band met de Verenigde Staten en dat de NAVO daarbij een belangrijk, zo

niet het belangrijkste, middel is. Vandaar misschien ook wel de afwachtende houding. Maar wie niet actief meedoet aan het debat over de toekomst van de NAVO heeft daar ook geen invloed op. Het argument dat het lastig zal zijn overeenstemming te bereiken, mag geen reden zijn om maar helemaal niet mee te doen en de discussie over te laten aan landen die er wel een duidelijk omlinjende mening op nahouden. Een nieuwe Strategisch Concept komt er namelijk in ieder geval en wie niet meedoet, wordt wellicht geconfronteerd met een strategie die men helemaal niet wil.

Langzaamaan lijkt de Nederlandse regering dit ook te beseffen. Onlangs informeerde minister Verhagen de Kamer over de rol die Nederland denkt te kunnen spelen in het debat over het nieuwe Strategische Concept. Op dit moment ligt er een adviesaanvraag bij de Adviesraad voor Internationale Vraagstukken, die helder zou moeten maken welke opties er op tafel liggen. Daarin zal, mede op aandringen van de Eerste Kamer, ook aandacht besteed worden aan de vraag hoe de NAVO om zou moeten gaan met landen die geen lid van het bondgenootschap zijn, zoals Rusland en China. Ook heeft de Nederlandse regering voormalig Shell-topman Jeroen van der Veer voorgedragen voor de NAVO-commissie die moet werken aan de nieuwe strategie. Deze commissie staat onder leiding van de voormalig Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, Madeleine Albright en moet voor de zomer van 2010 een advies voorleggen aan de nieuwe secretaris-generaal van de NAVO, Fogh Rasmussen.

Naar een breed maatschappelijk debat

Met deze stappen is op zichzelf niet veel mis, maar de NAVO is te belangrijk om het daarbij te laten. Het debat over de toekomst ervan mag niet overgelaten worden aan specialisten, maar dient breed gevoerd te worden. Daarom dringt de SP er op aan dat de parlementen van de verschillende lidstaten ook een belangrijke rol krijgen in de tot-

standkoming van de nieuwe strategie. Daarnaast zouden ook verschillende maatschappelijke organisaties, waaronder niet in de laatste plaats de vredesbeweging, betrokken moeten worden bij het proces. Het debat mag niet verzanden in een technische operatie, maar dient begeleid te worden met een debat over het nut en de noodzaak van de Atlantische Verdragsorganisatie die dit jaar haar 60^e verjaardag viert.

De oude NAVO heeft zichzelf overleefd en of de nieuwe NAVO levensvatbaar is, is nu nog niet bekend. Wel staat voor ons vast dat een NAVO waarvan niet duidelijk is hoe ze zich verhoudt tot belangrijke landen en andere organisaties in de deze wereld een bedreiging kan vormen voor de internationale rechtsorde. Daarom is het zo belangrijk dat duidelijk wordt hoe de NAVO zich tot bijvoorbeeld de Verenigde Naties en het internationaal recht zal verhouden. Nederland, en daarmee ook het Nederlandse parlement, heeft de grondwettelijke taak om de internationale rechtsorde te versterken. Het zal het nieuwe Strategische Concept dan ook daaraan moeten toetsen: draagt de nieuwe NAVO bij aan een veiligere wereld waarin niet het recht van de sterkste geldt, maar de wetten van het internationaal recht? De discussie over het Strategisch Concept van de NAVO biedt de mogelijkheid om duidelijk te maken waarvoor Nederland en de verschillende politieke partijen staan. Wij zullen daarom in ieder geval blijven aandringen op een volwaardig debat en daarbij onze visie inbrengen op hoe de organisatie kan worden omgevormd van een verouderd product uit de Koude Oorlog tot een Nieuwe Algemene Vredes Organisatie.

SANERING ASBESTCEMENT DAKEN OOK NIETS DOEN GEEFT VEEL KOSTEN

Nieuw rapport van het Wetenschappelijk Bureau

SANERING ASBESTCEMENT DAKEN

OOK NIETS DOEN GEEFT VEEL KOSTEN

SP

Remi Poppe Tweede Kamerlid
Nico Schouten medewerker Wetenschappelijk Bureau
Patrick van Lunteren fractiemedewerker Milieu

Jaarlijks gaan in ons land ongeveer 800 mensen dood aan de gevolgen van asbest. Al tientallen jaren voeren milieuorganisaties en de SP actie tegen het gebruik van asbest en vóór het voorkomen van problemen door vroeger asbestgebruik. Er zijn in Nederland nog miljoenen vierkante meters asbestcementdak. Gezien de leeftijd van die daken mag worden verondersteld dat ze aardig aan het verweren zijn. Uit internationaal onderzoek dat is verzameld door TNO blijkt dat bij verwerking jaarlijks ongeveer 3 gram asbestvezels (≤ 5 micron) per m² vrijkomt. Dat zou in Nederland neerkomen op meerdere tonnen asbestvezels per jaar. Dit probleem kan men tijdelijk verhelpen door het dak te impregneren. Maar dat is slechts uitstel van saneringskosten die toch eens gemaakt moeten worden. En een coating helpt niet tegen calamiteiten als een brand.

Hoge kosten?

In februari 2008 overhandigde Tweede Kamerlid Remi Poppe het SP-rapport *Help asbest het dak af* aan minister Cramer. In dit rapport deed de SP een aantal aanbevelingen: 1. Meer voorlichting en onderzoek, 2. Inventarisatie en verplichte sanering van asbest in publieke gebouwen door gemeenten, 3. Verplichte vervanging van asbestdaken, 4. Zoek samen met gemeenten en waterschappen naar een oplossing voor het verwijderen van asbestdaken gecombineerd met de plaatsing van zonnepanelen of zonneboilers. De minister ontving het rapport welwillend en zegde toe de aanbevelingen ter harte te nemen. De

praktijk is echter dat ze vanwege de hoge kosten voor sanering geen prioriteit wil geven aan het preventief saneren van asbestcementdaken.

Kosten van calamiteiten

Op verzoek van Remi Poppe heeft het Wetenschappelijk Bureau van de SP nu dus onderzoek gedaan naar de kosten van níét saneren, zoals kosten door calamiteiten. Om een idee te krijgen van de kosten is navraag gedaan bij gemeenten, verzekeringen en asbestverwijderaars. De hoogte van de kosten van sanering na een calamiteit hangt heel sterk af van de verspreiding van het asbest en de bebouwingsgraad van de omgeving. Vaak zijn brandweer en gemeente als eerste bij de brand en dragen zij ook zorg voor het opruimen van het vrijgekomen asbest. Voor zover de eigenaar aansprakelijk gesteld kan worden zullen de kosten bij hem of haar gedeclareerd worden. Het komt echter vaak voor dat men niet goed is verzekerd tegen het vrijkomen van asbest en dat dan alsnog de gemeenschap voor de kosten opdraait. Een schadeverzekering op zichzelf is namelijk duurder als rekening moet worden gehouden met asbest. Ook op deze aspecten wordt in dit rapport nader ingegaan.

Verborgene kosten

Ook gebeurt het nogal eens dat gemeenten veel werk moeten verzetten om zaken goed te organiseren. Die personeelskosten zijn verborgene kosten die voor eigen rekening zijn, maar eigenlijk ook bij de totale kosten gerekend moeten worden. Net als de kosten voor een rechtsgang bij schadeverhaal. In het rapport zijn voorbeelden opgenomen waarbij de juridische strijd zelfs in de tonnen liep.

Vanwege de volksgezondheid is er alle reden om asbestcementdaken preventief te saneren. Het argument 'het kost te veel om te saneren' wordt in dit rapport uitgebreid weerlegd. De minister moet er dus eindelijk maar eens vaart achter zetten.

Remi Poppe, Nico Schouten, Patrick van Lunteren, *Sanering asbestcement daken. Ook niets doen geeft veel kosten*, Den Haag: SP-Tweede Kamerfractie, oktober 2009

Het rapport is te bestellen via www.sp.nl/shop/index.php

DSB, TOPHYPOTHEKEN EN TOPPROVISIES

Tekst: Arnold Merkies (fractiemedewerker Financiën van de Tweede Kamerfractie)

Gerard Tijl/Hollandse Hoogte

“We zijn trots op je!” zei Balkenende nog niet zo lang geleden tegen Dirk Scheringa. Deze speelde volgens de premier “een geweldige rol in de financiële sector” en was een voorbeeld voor ons allemaal. Het kan verkeren. Helden die van hun voetstuk vallen, komen in de financiële sector wel vaker voor. Maar wat ging er nu eigenlijk mis bij DSB? Was er sprake van een mislukt avontuur van één man, zoals Bos ons graag doet geloven, of legt de affaire een groter probleem bloot, namelijk een ondeugdelijk financieel systeem?

Hoewel Dirk Scheringa met bedrijven als Frisia al sinds de jaren zeventig bezig was, heeft de bank eigenlijk maar kort bestaan. DSB ontstond toen ze in 2005 een bankvergunning kreeg van De Nederlandse Bank. Op 19 oktober dit jaar ging ze alweer failliet. De vraag is of DNB die vergunning wel had moeten geven aan dit bedrijf, waarvan de voornaamste inkomsten bestonden uit provisie-inkomsten uit de verkoop van koopsompolissen die tegelijk met de leningen werden verkocht. Over de rol die de toezichthouders hebben gespeeld zijn veel vragen gerezen. Hebben ze goed gehandeld in de periode vlak voor het faillissement? En hadden ze niet veel eerder moeten ingrijpen in de praktijken bij DSB? De problemen waren tenslotte al veel langer bekend. In een de-

bat over DSB in de Tweede Kamer dat SP-Kamerlid Ewout Irrgang had aangevraagd, is de toezegging gedaan dat daar een onderzoek naar komt.

Maar terug naar DSB. Wat was het probleem met de koopsompolissen? Een koopsompolis is een verzekering waarvoor je in één keer de hele premie betaalt. Wanneer je een hypotheek afsloot bij DSB moest je deze verzekeringen erbij nemen, waardoor je verzekerd was dat je je hypotheek kon blijven betalen als je werkloos of arbeidsongeschikt zou worden. Het grote bedrag betaalde je niet in één keer, maar werd meegefinancierd met de hypotheek. Je hypotheekschuld kon daardoor flink worden verhoogd en zo ontstonden er hypotheeken die ver boven

de waarde van het huis zelf uitkwamen, in extreme gevallen tot wel 180 procent van de woningwaarde. De aanbiedingen van DSB leken op het eerste gezicht erg aantrekkelijk, maar in feite werden de lasten verschoven naar de toekomst doordat mensen werden opgezadeld met nog grotere schulden. De koopsompolissen bleken vaak overbodig, omdat men bijvoorbeeld al verzekerd was. Ook werden er provisie ontvangen die op konden lopen tot maar liefst 80 procent van de waarde van de koopsom. De informatie was voor veel mensen zo onduidelijk dat men er vaak pas achteraf achterkwam hoe hoog de hypotheek was en hoe hoog de maandelijkse lasten ineens waren als gevolg van de variabele rente. Overstappen bleek in de praktijk niet mogelijk, omdat andere banken niet zaten te wachten op hypotheek met veel te weinig onderpand. Menden bleven daardoor ook zitten met hun dure koopsompolissen. Eind september deden oud-medewerkers bij Nova een boekje open over een cultuur van agressieve verkoop van de koopsompolissen, waarbij geen rekening werd gehouden met de financiële draagkracht van de klant.

“Zicht op goede naleving”

Wanneer we in de zomer van 2007 berichten horen over de praktijken in de VS, waar hypotheek werden verstrekt aan mensen die zich die eigenlijk niet konden veroorloven, wil Ewout Irrgang van de minister van Financiën weten of dergelijke praktijken in Nederland ook voorkomen. Bos zegt geen problemen te verwachten, omdat de toezichthouders het allemaal goed in de gaten houden en de hypotheekverstrekkers bovendien zelf een gedragscode hebben gemaakt. Als voor de zoveelste keer blijkt dat ze zich niet aan hun eigen gedragscode houden, vraagt Ewout Irrgang begin 2008 nog eens of de regels voor het voorkomen van overkreditering niet in de wet kunnen worden vastgelegd. Bos antwoordt daarop: “Zolang er zicht blijft op goede naleving via zelfregulering, is het niet verstandig om deze regels wettelijk vast te leggen.”

Hetzelfde fenomeen zagen we eerder bij de woekerpolissen. Ook daar was de mantra steeds dat er sprake was van ‘zicht op een goede naleving via zelfregulering’. Zo kon het gebeuren dat de woekerpolissen meer dan tien jaar lang ongestoord konden worden verkocht.

Een jaar geleden heeft de SP voorgesteld om nieuwe financiële producten eerst voor te leggen aan de toezichthouder. Wellink beweerde in een hoorzitting over de kredietcrisis dat dit de innovatie in de financiële sector in de kiem zou smoren, maar de vraag is of je wel gelukkig moet zijn met alle exotische innovaties in de financiële sector. Wanneer de toezichthouder vooraf inzicht krijgt, bereik je ook nog eens dat de toezichthouder eerder op de hoogte is en niet steeds achter de feiten aanhobbelt. Als die een stokje kan steken voor producten die misleiden of zorgen voor onnodig veel risico, dan houd je alleen de zinvolle innovaties over.

Wat kunnen we nu doen aan al die torenhoge provisie voor de hypotheekadviseurs? DSB blijkt niet de enige te zijn waar gigantische provisie worden verstoep in de hypotheek. Eerder gebeurde hetzelfde bij de woekerpolis-

sen en dit jaar heeft de AFM vastgesteld dat ook andere banken koopsompolissen verkopen met “idioot hoge provisie”. De AFM noemt de namen van die andere banken niet, maar door de publieke aandacht die er nu voor is, komen er steeds meer voorbeelden naar boven, zoals Afab.

Deregulering terugdraaien

Ook op het gebied van de provisie zijn de regels steeds meer losgelaten. Tot 1996 bestond er een maximumprovisie voor deze zogeheten tussenpersonen. De SP pleit ervoor deze weer in te voeren. Onder invloed van de internationale mode om de rol van overheden zoveel mogelijk te vervangen door marktwerking werd begin jaren negentig een project gestart, genaamd ‘Marktwerking, deregulering en wetgevingskwaliteit’. Op basis van de aanbevelingen die daaruit voortkwamen, besloot minister Wijers (D66) een streep te halen door de maximumprovisie, tegen de zin in van de branche zelf. Vervolgens gooide Zalm (VVD) er in 1999 nog een slag overheen door alle beloningsregels voor tussenpersonen af te schaffen, opdat de markt nog meer zijn werk kan doen.

De tussenpersonen zijn zich sindsdien meer en meer gaan gedragen als verkopers in plaats van adviseurs, aangemoedigd door de provisie die steeds meer afhankelijk zijn geworden van hun verkoopresultaten. Consumenten krijgen daardoor steeds minder objectief advies en worden opgezadeld met ingewikkelde hypotheek die de adviseurs zelf vaak niet eens begrijpen. Een onderzoek door de AFM uit 2007 gaf een ontluisterend beeld van de kennis van adviseurs en van het niveau van serviceverlening.

Zalm en Bos hebben steeds ingezet op marktwerking, maar ze vergeten daarbij dat hypotheek niet zomaar een product zijn. Als je een lampje koopt dat niet werkt, dan zeg je: “pech gehad, de volgende keer koop ik wel een ander lampje.” Met een hypotheek is dat anders. Banken en verzekeraars hebben overstappen zo duur gemaakt dat je in de praktijk aan je hypotheek vastzit zodra je hem hebt afgesloten. Als de lasten dan na verloop van tijd veel hoger blijken uit te vallen dan je aanvankelijk dacht, dan heb je niets aan al die marktwerking en zelfregulering.

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 50

Sjaak van der Velden over
Anton Pannekoek (1873-1960)

PERSOONLIJKE DAAD EN SOCIALISME

ANTON PANNEKOEK OVER MARINUS VAN DER LUBBE

Anton Pannekoek was een wereldberoemde Nederlandse astronoom, en tevens een bekend marxistisch denker. Marinus van der Lubbe was een Leidse metselaar die in 1933 uit protest tegen de regering van Hitler de Rijksdag in Berlijn in brand stak. Er bestond tussen beiden een geestelijke band maar toch verwierp Pannekoek de actie van Van der Lubbe.

Pannekoek studeerde vanaf 1891 wis- en natuurkunde in Leiden. Hij richtte daarbij zijn aandacht op de sterrenkunde en publiceerde al tijdens zijn studie zijn eerste wetenschappelijke artikel. In 1902 promoveerde hij. Na enkele omzwervingen vroeg de Leidse sterrenwacht hem in 1918 om in dienst te komen, maar omdat Pannekoek bekend stond als links denker stuitte dit op een beroepsverbod. Aan de Universiteit van Amsterdam kon hij wel aan de slag en daar werd hij uiteindelijk hoogleraar. Door zijn toepassing van natuurkundige principes op de sterrenkunde werd hij de grondlegger van de astrofysica. Internationaal kreeg hij waardering met een eredoctoraat in Harvard. Het Sterrenkundig Instituut Anton Pannekoek (IAP) van de Universiteit van Amsterdam is nog steeds toonaangevend in zijn vakgebied.

Pannekoek werd na het lezen van *Equality* van Edward Bellamy een overtuigd socialist en later marxist. Hij maakte snel naam in de socialistische beweging en kreeg een baan als docent op de school van de Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD). Door zijn radicale opvattingen kwam hij in 1918 in de problemen, waarop hij terugkeerde naar Nederland. De berichten over de Russische Revolutie maakten veel enthousiasme

los bij Anton Pannekoek maar de richting waarin de revolutie zich ontwikkelde deed dat niet. Hij was ervan overtuigd dat de rol van de communistische partij veel te groot was en hield voortdurend pleidooien voor de macht vanaf de basis, via de sovjets of arbeidersraden. Kleine groepen marxisten die geen lid wilden worden van de CPN hielden hetzelfde pleidooi onder de naam radencommunisten.

Een van de leden van een dergelijke groep was Marinus van der Lubbe (1909-1934). Op 16-jarige leeftijd raakte deze leerling-metselaar een groot deel van zijn gezichtsvermogen kwijt waarna hij van een uitkering en kleine baantjes in zijn levensonderhoud moest voorzien.

Hij was sterk als een beer en dat kwam hem goed van pas tijdens de vele werklozemonstraties waaraan hij deelnam. Van der Lubbe was korte tijd lid van de CPN, maar raakte teleurgesteld in het partijwezen. Evenals Pannekoek voelde hij meer voor de gedachte dat arbeiders het heft zelf in hand dienen te nemen, buiten alle partijen om. Nadat in januari 1933 Hitler in Duitsland aan de macht kwam zag Van der Lubbe de rechtse zegepraal en de besluiteloosheid van links als een reden om zelf iets te ondernemen. Hij reisde naar Berlijn

Marinus van der Lubbe

en stak daar het parlamentsgebouw (de Reichstag) in brand. Hij werd gearresteerd en eindigde na martelingen en een schertsproces op het schavot; het zou tot 2007 duren eer de Duitse staat hem rehabiliteerde. Er bestond binnen links bewondering voor zijn daad maar ook veel kritiek omdat de Nazi's de brand gebruikten als een excuus om de jacht op links te openen. De communisten beschreven hem als een homoseksuele praalhans en nog zwakbegaafd ook. Zeker de laatste twee kwalificaties waren aantoonbaar onjuist en de eerste doet uiteraard niet terzake. Mensen als Anton Pannekoek hadden wel een zakelijke kritiek op de daad van Van der Lubbe.

PERSOONLIJKE DAAD

Over het in brand steken van het Rijksdaggebouw door Van der Lubbe zijn de meest verschillende oordeelvelingen uitgesproken. In linkskommunistische organen is die daad geprezen als uiting van een revolutionaire communist. Goedkeuren en prijzen betekent aanprijzen van herhaling van zoiets. Daarom is het nodig, goed na te gaan, waarin het nut van zulke daden zit. De bedoeling van zulk een daad kan alleen zijn de heersende klasse te treffen, te benadelen, te verzwakken. Daarvan is hier geen spoor aanwezig. Door de brand is de bourgeoisie niet in het minst benadeeld, haar heerschappij niet in het geringst aangetast. Het is aanleiding geweest voor de regering, om haar terreur tegen de arbeidersbeweging geweldig te versterken. Maar gesteld, dat een dergelijke daad inderdaad de bourgeoisie getroffen had. Dan zou het enige gevolg zijn, dat bij de arbeiders het geloof ontstaat dat zij door zulke persoonlijke daden bevrijd kunnen worden. De grote waarheid dat alleen het massaoptreden van de gehele arbeidersklasse de bourgeoisie overwinnen kan zou dan voor hen verduisterd worden. Het zou hen afhouden van het zelfhandelen als klasse. De revolutionaire minderheden zouden hun energie verspillen in persoonlijke daden, die niet in staat zijn om een klasseheerschappij aan het wankelen te brengen. De bourgeoisie zou met haar grote hulpbronnen zulk een groep met een kleine inspanning gemakkelijk baas worden. Heeft echter deze daad geen waarde als demonstratie tegen de laffe parlementskiezerij, die de arbeiders van hun werkelijke strijd afhoudt? Een demonstratie heeft waarde, als zij door een krachtige indruk een overtuiging wekt, of tot bewustzijn brengt. Maar gelooft iemand, dat enig arbeider die tot nog toe meende door het kiezen van een sociaaldemocraat of een communist zijn belangen te bevorderen, daaraan zal gaan twijfelen, doordat het gebouw van de Rijksdag

in brand gestoken wordt? Volkomen waardeloos is dit, vergeleken bij wat de bourgeoisie zelf doet om de arbeiders van hun waan te genezen, door de Rijksdag zelf machteloos te maken, naar huis te zenden en uit te schakelen uit het regeringsbedrijf. Duitse kameraden hebben daarbij uitgesproken, dat dit alleen maar goed kan doen, omdat nu bij de arbeiders het geloof in het parlementarisme een knauw zou krijgen. Dat is zeker waar; maar het is de vraag, of zij zich de zaak toch niet te eenvoudig voorstellen. De democratische illusies nemen dan een andere weg; waar geen algemeen kiesrecht is, of waar het parlement machteloos is, wordt de verovering van de volledige democratie als doel opgesteld, en de arbeiders geloven, dat ze er alleen langs die weg komen kunnen. Voortdurende propaganda om inzicht in de ware betekenis van het parlement en van de klassenstrijd te brengen is steeds de hoofdzaak.

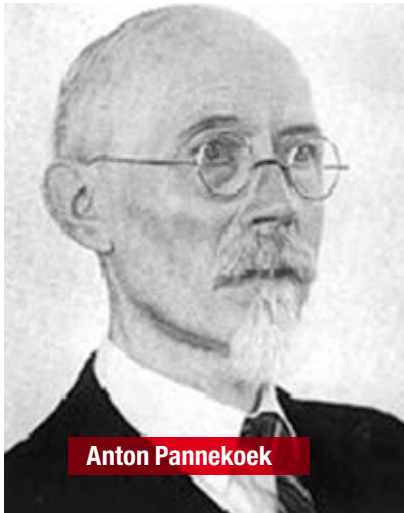
Kan echter niet een persoonlijke daad een signaal zijn, een stoot die grotere bewegingen door een krachtig voorbeeld aan de gang brengt? Het is toch reeds dikwijls in de geschiedenis gebeurd, dat de daad van een enkeling in tijden van spanning werkte als een vonk in een buskruitvat. Zeker; maar de arbeidersrevolutie heeft niets van de ontploffing van een buskruitvat. Mag de communistische partij zichzelf nog zo trachten wijs te maken dat de revolutie elk ogenblik op uitbarsten staat, wij weten, dat de arbeidersklasse zich nog formeren moet tot de nieuwe massale wijze van strijden. In de vroegere burgerlijke revoluties had de opkomende bourgeoisie te maken met vorsten; de aanslagen op een vorst of minister kon daar het sein voor een uitbarsting geven. In de voorstelling dat ook nu nog een enkeling door een persoonlijke daad de massa in beweging brengt, ligt de burgerlijke opvatting van de Leider, niet de gekozen partijleider, maar de zichzelf bepalende leider, die door zijn daad de

passieve massa meesleurt. De proletarische revolutie heeft met die oude leidersromantiek niets van doen. Van de klasse moet ook het initiatief komen.

Maar tenslotte bestaat ook de massa uit personen, en massale acties zijn opgebouwd uit een geheel van persoonlijke daden. Zeker; en hier hebben we de werkelijke waarde van persoonlijke daden. Los van een massabeweging zijn daden van een enkeling vruchteloos. Maar als deel van massabewegingen zijn ze van de grootste betekenis. Een strijdende klasse is niet als een gelijkmatig marcherend regiment van gelijke poppen. Zij is een door één wil bezielde massa van veelsoortige persoonlijkheden, die elkaar steunen, aanvuren, opwekken, en door hun verschillendsoortige krachten hun beweging onweerstaanbaar maken. Hier vindt de durf van de dappersten gelegenheid tot persoonlijke daden van moed, terwijl het klare inzicht van anderen deze daden op het juiste doel richt. En ook in een opkomende beweging is deze wisselwerking van krachten en daden van de grootste waarde, wanneer zij geleid wordt door een klaar inzicht in wat er op dat ogenblik in de arbeiders leeft, wat zij kunnen doen en hoe hun strijdvaardigheid te verhogen is. maar daarbij zullen aan lust tot daden, moed en dapperheid nog heel andere eisen gesteld worden, dan die voor het in brand steken van een parlementsgebouw nodig waren.

De volledige tekst staat op www.marxists.org

SAMEN STRIJDEN

Anton Pannekoek

Mijn kennismaking met de theorieën van Anton Pannekoek dateert uit de vroege jaren zeventig. Als lid van de voorloper van de SP, de Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland (marxistisch-leninistisch), las ik alles wat los en vast zat.

Twee dingen maakten dat ik mij losmaakte van de KEN-ml en haar gedachtegoed. Alle discussies werden in die club van enkele honderden mensen stevast beslecht met een beroep op de klassieken. Bedoeld werden dan Marx, Engels, Lenin, Stalin en Mao. Iedere afwijkende mening op een afdelingsvergadering of in geschrift werd beantwoord met een citaat van een van die oude en toen nog niet eens allemaal dode mannen. Verspreiding van een artikel van Walter Ulbricht uit de jaren 30 over de organisatie van illegale buurtcellen, dat moest dienen om het werk in de Bond van Huurders en Woningzoekenden te verbeteren, was voor mij de ene druppel die nog nodig was om de club te verlaten. De tweede was dat het mij steeds onwaarschijnlijker leek dat de verhalen over de terreur in China en Rusland alleen maar rechtse propaganda waren. Ook (oud-)communisten beweerden dat het waar was en dat gaf me toch wel te denken. De vraag waar die hersenloosheid van de kameraden en de terreur in het

reëel bestaande socialisme vandaan kwamen intrigeerde mij mateloos. Volgens rechtse krachten zat de stalinistische terreur al besloten in de ideeën die Marx in de negentiende eeuw publiceerde. Nou bleek Marx ook wel een onaangenaam heerschap, afgemeten aan de manier waarop hij socialistische bejegende die het niet voor de volle honderd procent met hem eens waren. Maar om de hele Goelag die een halve eeuw na zijn dood was ontstaan in zijn schoenen te schuiven leek me toch weer wat overdreven. Marx had toch in ieder geval beweerd dat de sociale revolutie het werk van de arbeiders zelf zou moeten zijn. Dan kwam Lenin die in Rusland met het idee van een voorhoedepartij kwam, een partij die bestond uit beroepsrevolutionairen en in plaats van de arbeiders de macht moest overnemen, meer in aanmerking voor de titel 'grondlegger van het stalinisme'.

De Nederlandse marxist Anton Pannekoek verklaarde de gedachtegang van Lenin vanuit de enigszins onontwikkelde Russische maatschappij van rond 1900. In zijn boek Lenin als Filosoof analyseerde hij de theorie van Lenin zelfs als een moderne vorm van burgerlijk materialisme zoals het Westen dat honderd jaar eerder had gekend. Die analyse kon ik wel volgen en zette me aan tot het lezen van meer boeken van Pannekoek. Deze internationaal vermaarde sterrenkundige had in de internationale arbeidersbeweging een grote naam gehad maar was aan de zijlijn geraakt toen hij koos tegen de Russische aanpak, tegen de partijdictatuur, tegen het bolsjewisme. Pannekoek was van mening dat het socialisme het werk van de arbeiders zelf moest zijn. Hij was er daarom ook van overtuigd dat terreurdaden van enkelingen het socialisme geen stap dichterbij brengen. Ook al kon men iemand als Marinus van der Lubbe om zijn persoonlijke moed bewonderen, een betere samenleving hoeft niemand te verwachten van zijn

aanpak. In die zin sluit het artikel van Pannekoek goed aan bij de belevingswereld van de huidige SP. Nog steeds zijn er kleine groepen activisten die proberen met gerichte terroristische acties maatschappelijke problemen op te lossen. Dat is nooit de aanpak van de meeste socialistische geweest en ook niet van de SP. Het gaat de SP om collectieve actie, samen strijden voor een solidaire samenleving. En sinds de jaren negentig ook weer samen met Sjaak van der Velden.

De brand in de Reichstag

Een gebroken Van der Lubbe

DUITSLAND KERNWAPENVRIJ WAAR BLIJFT NEDERLAND?

HARRY VAN BOMMEL
SP-Tweede Kamerlid

In Duitsland is er een nieuwe regering en dus ook een nieuw regeerakkoord. Onder de vorige regering zei SPD-minister Steinmeier dat Duitsland kernwapenvrij zou moeten worden. Hij wilde dat Obama de Amerikaanse bommen van Duits grondgebied zou verwijderen. Steinmeier is nu geen minister meer, maar zijn idee is wel opgenomen in het nieuwe regeerakkoord. Daar staat namelijk dat bij de uitwerking van het nieuwe strategisch concept van de NAVO de inzet moet zijn dat de in Duitsland aanwezige kernwapens worden teruggetrokken. Dat is bijzonder nieuws. Nederland heeft de aanwezigheid van kernwapens op de luchtmachtbasis Volkel nooit formeel erkend. In Duitsland en België deed men daar altijd al minder moeilijk over. In België gaat het parlement zelfs praten over een initiatiefwetsvoorstel waarin de aanwezigheid van kernwapens illegaal wordt verklaard. Dat wetsvoorstel is in lijn met een uitspraak van het Internationale Gerechtshof in Den Haag, dat in 1996 de bedreiging of het gebruik van kernwapens beschreef als zijnde in strijd met de regels van internationaal recht. Het zou onze regering en parlement sien om op dezelfde wijze openlijk

over de kernwapens in Nederland te spreken. Toen ik recent in de Kamer sprak over de kernbommen op Volkel deed minister Verhagen of zijn neus bloedde. 'Mijnheer Van Bommel schijnt dit allemaal te weten' zo spotte hij.

Zowel president Obama als minister Verhagen hebben zich uitgesproken voor een kernwapenvrije wereld. Minister Verhagen wil echter niet ingaan op de wens van onder andere SP, PvdA en GroenLinks om Obama op te roepen de kernwapens uit Nederland te verwijderen. Verhagen ziet de Nederlandse kerntaak als onderdeel van de nucleaire strategie van de NAVO. Hij wenst alleen verwijdering van kernwapens als dat onderdeel uitmaakt van een tweezijdig ontwapeningsproces tussen de NAVO en Rusland. Zijn stelling is: "een kernwapenvrij Europa is niet voldoende. Ik wil een kernwapenvrije wereld." Dat zijn mooie woorden, maar ondertussen gebeurt er niets. Bovendien doet Verhagen daarmee onrecht aan het feit dat er de afgelopen decennia steeds meer kernwapenstaten zijn bijgekomen. Naast de erkende kernwapenstaten hebben inmiddels ook in ieder geval India, Pakistan en Israël kernwapens. Gezien de enorme voorraad aan kernwapens, zowel in handen van de NAVO als Rusland, kan het echter geen enkel kwaad indien de NAVO als eerste vertrouwenwekkende stappen zet in kernontwapening. Dat levert geen veiligheidsrisico op. Amerika en zijn bondgenoten in de NAVO beschikken over voldoende geavanceerde conventionele wapens die dienen ter afschrikking en eventueel vergelding.

Nederland is net als veel andere landen ondertekenaar van het Non-Proliferatie Verdrag. Dat betekent dat ons land zich niet alleen heeft ver-

plicht om verspreiding van kernwapens tegen te gaan, maar ook moet meewerken aan nucleaire ontwapening. Dat kan door het Duitse en Belgische voorbeeld te volgen en openlijk te spreken over kernwapens in Nederland en de wens uit te spreken dat deze worden verwijderd. Daarnaast moet de nucleaire strategie van de NAVO ter discussie worden gesteld en dienen er concrete stappen te worden gezet in het afbouwen van de enorme voorraad kernwapens waar de verdragsorganisatie over beschikt. Nederland verliest ernstig aan geloofwaardigheid als het zich als niet-kernwapenstaat afficheert, terwijl de aanwezigheid van kernbommen op de vliegbasis Volkel een publiek geheim is.

De discussie in de NAVO en de VN over de rol van kernwapens in het veiligheidsbeleid komt nu goed op gang. Ook in Nederland moet die discussie breed worden gevoerd, omdat veiligheid een thema is dat ons allen aangaat. Wapenbeheersing en kernontwapening zijn daarbij van cruciale betekenis. Niet alleen als onderdeel van een gewenste wereldwijde kernontwapening, die nog ver weg is, maar ook als belangrijk signaal naar landen die het bezit van kernwapens ambiëren. Anders valt te vrezen dat alle mooie toezeggingen over ontwapening nooit resulteren in concrete stappen op weg naar een kernwapenvrije wereld.

SPANNING

DE MACHT VAN DE SP

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 11, nummer 11, december 2009

DE MACHT VAN DE SP

Al dat folderen, leden werven, buurten, voorstellen doen, actievoeren, campagnevoeren, stukjes schrijven, debatteren, organiseren: levert dat nou nog wat op? Stilzitten is aan de meeste SP'ers niet besteed. Maar waarom doen we het nou allemaal?

Het antwoord dat veel SP'ers zullen geven op die vraag is: omdat we de wereld menselijker en socialer willen maken - of iets dergelijks. Als je de wereld wilt verbeteren, heb je macht nodig. SP'ers houden niet zo van absolute, ongecontroleerde of ondemocratische macht. Maar we gebruiken wel graag de gelegitimeerde mogelijkheden om beleid naar onze hand te zetten. Juist de SP is de partij die erin slaagt om samen met mensen onmacht te veranderen in macht. Dat is het thema van deze Spanning: de macht van de SP.

De macht van lokale SP-afdelingen, of ze nou in het stadsbestuur zitten, 'slechts' in de gemeenteraad of zelfs dat niet, is groter dan je op basis van de getalsmatige verhoudingen zou denken. Sjaak van der Velden loopt in 'Vier jaar lokale SP' langs voorbeelden van wat SP'ers kunnen betekenen voor mensen. Ook internationaal probeert de SP invloed uit te oefenen. Tiny Kox laat zien in welke internationale organen SP'ers een kritisch geluid laten horen.

Willen we onze macht landelijk doen gelden, dan zullen we moeten samenwerken. Ook al staan de sociaal-democraten van de PvdA nu slechter in de peilingen dan ooit, een samenwerking met hen ligt het meest voor de hand. Dat is lastig, zoals ook Kalle Larsson van onze Zweedse zusterpartij, de Vänsterpartiet (Linkse Partij), aangeeft. Samen met de

groenen en de sociaal-democraten werkt deze partij aan een gezamenlijk links programma om de rechtse regering van haar troon te stoten.

Eendracht maakt macht, en als één ding SP'ers bindt, is het wel de blijvende steun voor het beginselprogramma 'Heel de Mens'. Tiny Kox beschrijft het jaar 1999, waarin tijdens twee congressen de basis werd gelegd voor de ideologische eendracht die de SP sterk maakt. De SP is ideologisch sterk, maar dat betekent niet dat we onpraktisch zijn. We doen alleen mee met verkiezingen als we denken dat we het verschil kunnen maken. In 'Meedoen of niet' komen SP'ers aan het woord die te maken hadden met de hoge eisen die we aan onszelf stellen. En moet je wel meedoen met democratische organen waarvan je vindt dat er veel mis mee is?

Op 21 november waren tienduizenden mensen op de been om te demonstreren tegen de verhoging van de AOW-leeftijd. Paul Ulenbelt analyseert hoe invloedrijk deze manifestaties zijn, en durft te spreken van een historische 21 november. Drie dagen daarvóór deed de SP mee met herindelingsverkiezingen in vijf gemeentes. Vincent Mulder zet de zeer verschillende uitslagen in perspectief.

Socialisten zijn serieuze mensen. Je omgeving socialer en menselijker maken, de wereld veranderen; er moet gewerkt worden. Maar er kan ook gelachen worden. In het Rijke Rooie Leven komt Alexander Cohen aan bod, die zich in 1887 met humor verdedigde tegen de aanklacht dat hij de koning had beledigd.

INHOUD

3	VIER JAAR LOKALE SP
6	OVER DE GRENS
10	SAMEN MET DE SOCIAALDEMOCRATEN, MAAR NIET VAN HARTE
13	1999, ÉÉN JAAR, TWEE CONGRESSSEN
16	MEEDOEN OF NIET
18	EEN HISTORISCHE 21 NOVEMBER
20	HERINDELINGSVERKIEZINGEN
29	HET RIJKE ROOIE LEVEN
24	OPINIE

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65
3032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 40
F (010) 243 55 67
E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65
2032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 35
F (010) 243 55 66
E spanning@sp.nl

Redactie

Diederik Olders
Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen
Tiny Kox

Ronald van Raak
Arjan Vliegenthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Antoni Gracia
Robert de Klerk

Gonnie Sluijs
Chris Versteeg

Foto cover

Diederik Olders

VIER JAAR LOKALE SP

RESULTATEN IN COLLEGE, RAAD EN OP STRAAT

Tekst: Sjaak van der Velden

Bij de verkiezingen van 2006 voor de gemeenteraden behaalde de SP in totaal 345 zetels in 96 gemeenten. Na onderhandelingen traden in twintig van die gemeenten SP-wethouders aan. Niet altijd bleef dat zo; de SP trad bijvoorbeeld uit het college van Leiden omdat de andere partijen in het gemeentebestuur de uitslag van een referendum negeerden, waaruit bleek dat bewoners geen tramlijn door de stad wilden. Dit was voor de Leidense SP een principiële zaak, maar een besluit om er dan mee te stoppen, is nog niet zo eenvoudig. Je kunt immers wat bereiken als je bestuurt. Gelukkig weten SP'ers niet alleen in de gemeenteraad maar ook daarbuiten wat te bereiken.

Al vanaf het aantreden van het eerste socialistische gemeenteraadslid in 1891 hebben socialisten zich afgevraagd wat het nut is van deelname aan de raad of het gemeentebestuur. Die vraag kunnen we ons nu nog steeds stellen; heeft het vele werk dat onze leden in raad of college hebben verricht iets opgeleverd? Hebben zij ervoor gezorgd dat de doelstelling van een rechtvaardiger maatschappij dichterbij is gekomen? Of op zijn minst dat het bereiken van die doelstelling niet verder weg is gekomen? In een rondgang langs een aantal van de minder bekende

SP-gemeenten laten we de afgevaardigden en bestuurders daar aan het woord. Deze keer dus geen Heerlen, Eindhoven, Oss of Nijmegen (die zijn ook aan bod geweest in het zomernummer van de Spanning in 2008 – nog na te lezen via www.sp.nl/nieuws/spanning/200808/), maar SP'ers uit plaatsen waarvan sommige mensen misschien niet eens weten dat ze bestaan.

NIET IN HET COLLEGE WEL IN DE RAAD

SP'ers die in de gemeenteraad zitten, draaien niet aan de bestuurlijke knoppen maar kunnen wel en moeten zelfs het reilen en zeilen van het gemeentebestuur in de gaten houden. Daarnaast kunnen ze zelf initiatieven ontplooiën om hun gemeente socialer te maken.

Hoe ging dat de afgelopen jaren bijvoorbeeld in Alkmaar waar een 5-koppige fractie in de raad het college op de voet volgt? Marianne Dekker is in de gemeenteraadsfractie van de SP het gezicht voor de aanpak van mensenhandel in Alkmaar. Samen met advocaten heeft de SP-fractie ideeën uitgewerkt die inmiddels de kern

vormen van het Alkmaarse beleid tegen mensenhandel. Een beleid dat ook landelijk overgenomen gaat worden. Alkmaar is de enige stad in Nederland die wat dit betreft een integraal beleid voert – de combinatie van het aanpakken van crimineel geld in onroerend goed, het in kaart brengen en arresteren van mensenhandelaren, het aanpakken van pooierboys en het bieden van veiligheid aan de slachtoffers van de mensenhandel, de vrouwen die gedwongen werken in de prostitutie. Marianne Dekker: “We zijn letterlijk bij de meiden langsgaan, om vertrouwen te winnen, informatie te geven en gesprekken met ze aan te gaan. Ze vertelden ons dat wij de eersten waren die hen als mens behandelden. Daar schrokken we heel erg van.” Op initiatief van de SP komt er, in samenwerking met de gemeente, een nieuw centrum waar de vrouwen geholpen worden om weer zelfstandig keuzes te maken en de regie over hun eigen toekomst terug te nemen. Dekker: “Dankzij onze benadering heeft Alkmaar de meest complete aanpak van Nederland. Alkmaar gebruikt de wet-BIBOB, daarmee kan de gemeente criminele ondernemers buiten de deur houden. Alkmaar zorgt voor het welzijn van de vrouwen en heeft zowel de mensenhandel als de overlast voor de meest betrokken buurt in kaart gebracht. Op het ministerie van Justitie worden de ontwikkelingen in Alkmaar met grote interesse gevolgd.”

Door de SP-aanpak, door naar de mensen toe te gaan en

naar ze te luisteren, heeft de SP in Alkmaar de stad socialer gemaakt hoewel ze niet deelneemt aan het gemeentebestuur.

In het Brabantse Dongen valt een soortgelijk verhaal te beluisteren. Marga van Broekhoven, de fractievoorzitter vertelt: “Onze fractie heeft vele alternatieven aangedragen voor een beter beleid in Dongen. Zo hebben wij bereikt dat mensen die de gemeentelijke belastingen niet hoeven te betalen dit voortaan automatisch kwijtgescholden krijgen. Graag hadden we ook nog de armoedegrens opgetrokken naar 120 procent van het minimuminkomen, maar dat heeft de coalitie van PvdA, CDA en VolksPartijDongen tegengehouden. Wel hebben we weten te voorkomen dat de subsidie van het Donghamuseum met 10.000 euro verlaagd werd. Op voorstel van de SP komt er een onderzoek naar asbest in alle schoolgebouwen. We hebben samen met het actiecomité de langsepende kwestie van de stankoverlast door Trobas Ecco op de agenda gezet en nu ook gelijk gekregen. Al vele jaren hameren we op het onrechtvaardige woningtoewijzingsbeleid en daar lijkt nu ook verandering in te komen. En ons voorstel om de belastingheffing meer inkomensafhankelijk te maken door het reinigingsrecht te verlagen en de OZB te verhogen is door het gemeentebestuur overgenomen.”

Uiteraard lukt het vanuit de oppositie niet altijd om een goed resultaat te boeken, maar soms worden de SP-plannen eerst afgewezen om later toch een rol te spelen. Marga van Broekhoven vertelt over de situatie bij het opknappen van een industrieterrein. Het gemeentebestuur had van de Raad toestemming gekregen om daar een bepaald bedrag voor uit te trekken, maar overschreed dat bedrag met ruim een vijfde. “We hebben een voorstel gedaan om dit soort uitgijders in de toekomst te voorkomen. Ons voorstel was om B&W voortaan elk jaar aan de gemeenteraad een financiële rapportage van alle lopende projecten te laten overleggen. Maar daarvoor heb je een meerderheid in de gemeenteraad nodig. Helaas kreeg ons voorstel alleen steun van de oppositie. Maar zo’n half jaar later zien we wel, dat er striktere afspraken gemaakt zijn op het gemeen-

tehuis over de planning en de interne controle. Dat mogen wij dan toch op ons conto schrijven!”

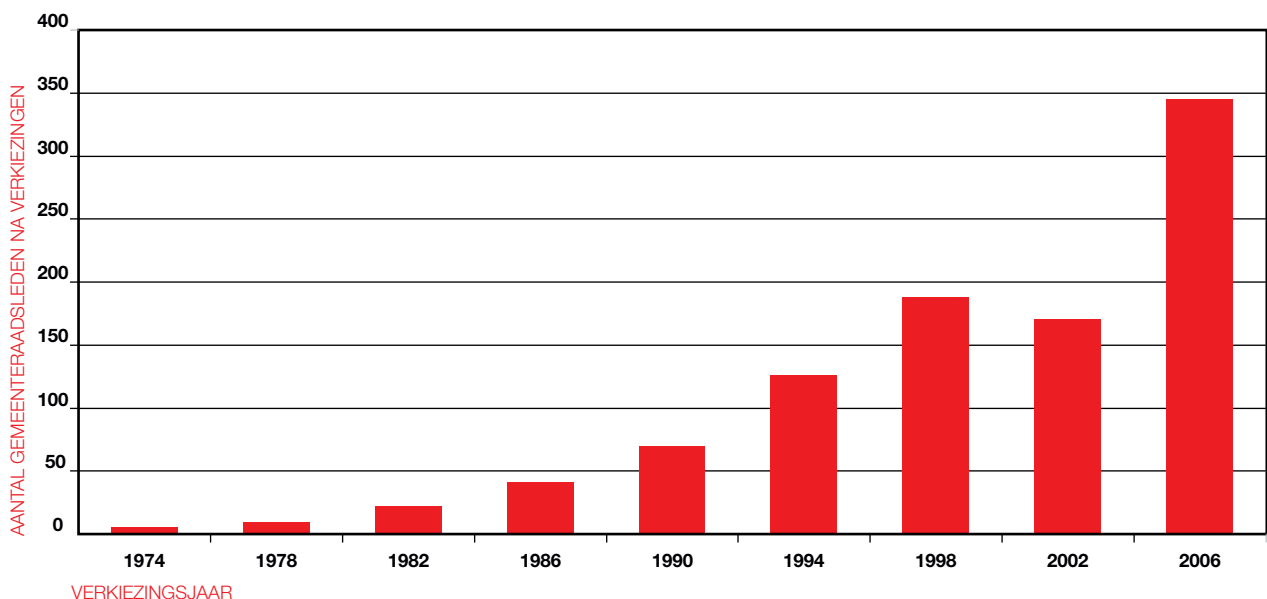
SP'ERS AAN DE KNOPPEN

Een van de door de SP geleverde wethouders, is Jan Burger uit Wijk bij Duurstede. In de afgelopen collegeperiode heeft hij laten zien hoe je bewoners serieus neemt, naar ze luistert en ze vanaf het prille begin van een plan de kans geeft om mee te beslissen. Sloop, nieuwbouw, herstructurering; zonder steun van de betrokkenen neemt de wethouder het plan niet in behandeling.

In de woorden van Jan Burger: “Als je wilt dat mensen zeggenschap hebben over hoe hun buurt er nu en in de toekomst uitziet, dan betrek je ze bij zulke plannen. De omwonenden hebben kennis van zaken over wat er speelt, wat waardevol is en wat echt moet veranderen. En zij zijn het die in de vernieuwde wijk moeten wonen. Niet de wethouder, de projectontwikkelaar, de stedenbouwkundige, of de directeur van de woningcorporatie. Natuurlijk verloopt ook alles in Wijk bij Duurstede niet altijd gladjes en ontstaan er wel eens conflicten, maar ik ben er van overtuigd dat we door onze werkwijze veel minder conflicten hebben en ze ook gemakkelijker oplossen. En als iemand toch schade ondervindt van de plannen is daar planschadevergoeding voor.”

Een andere gemeente waar de SP in het bestuur kwam, was Pekela. Naast de drie leden van de gemeenteraad trad er een SP-wethouder aan, Hennie Hemmes. Terugblikkend is er een hoop om trots op te zijn: de Wmo wordt zo sociaal mogelijk uitgevoerd, het jongerenwerk staat weer hoog op de agenda, er is een pact voor het terugdringen van armoede, er is nu een actief ouderenbeleid, B&W maken zich hard voor een ov-kaart voor mbo'ers, en zeer recent viel het besluit tot de bouw van een onderwijscentrum. Ook Boxtel kent sinds 2006 een SP-wethouder: Ger Wouters. Eric van den Broek, fractievoorzitter van de SP in de gemeenteraad, stelt dat de bestuursverantwoordelijkheid die de SP heeft genomen door een wethouder te leveren goed is bevallen en concrete resultaten voor de Boxtelse gemeenschap heeft opgeleverd. Wouters: “Een

GROEI SP IN GEMEENTERADEN

Linksboven: Marga van Broekhoven. Rij 2: Ger Wouters en Eric van den Broek.
Rij 3: Jan Burger. Rij 4: Hennie Hemmes en Marianne Dekker

sterk verbeterd armoedebeleid en een sociale uitvoering van de Wmo, waardoor ook kwetsbare groepen op een volwaardige manier kunnen deelnemen aan de samenleving. Verder is de leefbaarheid van een aantal buurten verbeterd. Op initiatief van de SP komen er nu eindelijk concrete maatregelen om de laaggeletterdheid terug te dringen. En een SP-voorstel voor een beter hondenuitlaatbeleid wordt nu grotendeels uitgevoerd, zodat de overlast van hondenpoep minder wordt. Ook is er meer blauw op straat gekomen door de uitbreiding van het aantal buurtagenten en opsporingsambtenaren.” De SP in Boxtel blijft volgens Wouters uitgaan van de menselijke maat en heeft volop ideeën voor de komende tijd: “In deze crisistijd is het belangrijk om de armoedebestrijding, vooral in huishoudens met kinderen, en de sociale uitvoering van de Wmo op peil te houden, en ook te zorgen voor voldoende stageplekken en werkgelegenheid voor jongeren.” Als we de verhalen horen van onze mensen in gemeenten waar een SP’er in het college van Burgemeester en Wethouders zit, dan is duidelijk dat zij daar een bijdrage leveren aan een meer solidaire en gelijkwaardige samenleving.

ALTIJD IN BEWEGING

Er zijn natuurlijk ook nog plaatsen waar de SP niet in het college zit en zelfs niet in de gemeenteraad. Ook daar gaat het werk van onze leden gewoon door. Vanuit de raad controleren of zelf aan de knoppen draaien is belangrijk,

maar als dat niet mogelijk is, dan is er nog genoeg te doen.

Een voorbeeld van een plaats waar de SP de afgelopen periode buiten de raad dingen wist te bereiken, is Zuidplas. In deze samenvoeging van Nieuwerkerk aan den IJssel, Moordrecht en Zevenhuizen-Moerkapelle is de SP in de bres gesprongen voor het behoud van de jaarlijkse Dance Parade. Uit het onderzoek dat de afdeling onder jongeren deed, bleek dat jongeren de Parade heel belangrijk vinden. De gemeente dreigde echter met een verbod. Na protesten en inspraak in de raadscommissie door de SP is de parade toch doorgegaan. SP’ers hielpen zelfs om alles naar tevredenheid te laten verlopen. Inmiddels zijn er herindelingsverkiezingen geweest en heeft de SP-Zuidplas een zetel in de gemeenteraad weten te bemachtigen.

Socialistische partijen die meebesturen, lopen altijd het risico in een valkuil te trappen. De valkuil van het alleen nog maar bezig zijn met bestuurdertje spelen en het contact met de basis te verliezen. Eric van den Broek uit Boxtel gaf een kernachtig antwoord op de vraag of de SP in zijn woonplaats door het pluche veranderd is: “Nee, absoluut niet. Sterker nog: in de afgelopen drie jaar zijn we meer dan ooit de wijken ingegaan en hebben we samen met buurtbewoners diverse acties gevoerd om de leefbaarheid te verbeteren. We zijn niet alleen een betrouwbare coalitiepartner gebleken, maar hebben ook de band met de bevolking kunnen verstevigen. Daar ben ik best trots op!”

OVER DE GRENS

Tekst: Tiny Kox Illustratie: Robert de Klerk

Nederland is geen eiland. Dus wordt er internationaal op allerlei terreinen samengewerkt. Soms bilateraal, rechtstreeks met een ander land, vaak multilateraal, met meerdere landen. In een aantal gevallen wordt er deelgenomen aan internationale organisaties die samen beslissen over bepaalde zaken. De Europese Unie en de NAVO zijn het meest bekend, maar er is meer aan de hand in internationaal verdragsland. Tijd voor een overzicht, dat inzicht geeft welke organisatie wat doet en welke volksvertegenwoordigers er allemaal over de grens aan de slag zijn voor de SP.

EUROPESE UNIE

De Europese Unie (1993) telt op dit moment 27 lidstaten. Die werken zowel intergouvernementeel als – en steeds meer – supranationaal samen. Indien dat laatste het geval is, betekent dit dat de beslissingsbevoegdheid van de nationale lidstaat overgedragen is aan de organen van

de Europese Unie. Er is geen andere regionale organisatie die zoveel 'eigen' macht heeft vergaard. Bij inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon (naar verwachting op 1 januari 2010) verdwijnen nu nog bestaande nationale vetorechten op tientallen terreinen. Verplichte eenstemmigheid wordt beperkt tot enkele gebieden, waaronder het buitenlandse en veiligheidsbeleid van de Unie. Nationale parlementen kunnen na invoering van het verdrag van Lissabon protesteren tegen Europese wetgeving maar dat heeft slechts effect als er een groot aantal medestanders in andere landen georganiseerd wordt.

De EU wordt geleid door een Europese Raad van staatshoofden en regeringsleiders, die de grote lijnen uitzet. De Raad wordt voorgezeten door een vaste president, vanaf 1 januari 2010. In de Raad van (vak-) Ministers worden specifieke besluiten genomen. De Europese Commissie is het dagelijks bestuur van de EU en zetelt in Brussel. De Commissie bestaat uit commissarissen en kan voorstellen doen aan de Raad van Ministers en het Europees Parlement voor bindende richtlijnen en verordeningen voor de hele Unie. Als de Raad van Ministers en het Europees Parlement met de voorstellen instemmen, controleert de Commissie de uitvoering ervan. Lidstaten die in gebreke blijven, kunnen worden beboet door de Commissie. Bekend zijn de boetes van eurocommissaris Kroes bij overtreding van de regels van vrije concurrentie in de Unie. Erg belangrijk wordt vanaf 2010 de Europese minister van buitenlandse zaken, die het 'gezicht' van de Unie naar buiten toe moet worden. De EU kent nog een aantal andere belangrijke organen. De Europese Centrale Bank beslist over het monetaire beleid van de landen die de euro hebben, het Europees Hof van Justitie beslist in geschillen over Unierechtsregels en de Europese Rekenkamer houdt toezicht op de financiële aspecten van het Uniebeleid.

Voorgangers van de Europese Unie zijn de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (1952), de Europese Economische Gemeenschap (1957) en de Europese Gemeenschap (1967). Nederland is een van de grondleggers

van deze Europese samenwerking. Na de val van het communisme traden in 2004 een groot aantal Oost-Europese landen toe tot de Unie.

Het Europees Parlement wordt eens in de vijf jaar rechtstreeks gekozen door de burgers van de lidstaten. Het parlement dat bijeenkomt in Brussel en Straatsburg, is bevoegd – in samenwerking met de Raad van Ministers – te besluiten over voorstellen van de Europese Commissie voor bindende richtlijnen en verordeningen. Het EP moet de aanstelling van de voorzitter van de Europese Commissie goedkeuren en kan de hele commissie zo nodig naar huis sturen. Ook houdt het parlement toezicht op de begroting van de Unie. De SP wordt in het Europees Parlement vertegenwoordigd door Dennis de Jong en Kartika Liotard.

Info: www.europeesparlement.nl

POSITIEVE VERANDERING

Het Europees Parlement heeft op diverse onderwerpen medebeslissingsrecht, samen met de Raad van Ministers. De twee instellingen nemen dan samen beslissingen en komen dan tot wetgeving. Een recent voorbeeld is het verbod op de handel in zeehondenproducten, waar Kartika Liotard voor de SP zelf zeer actief en intensief voor heeft gepleit. Mede dankzij de wijzigingsvoorstellen van Kartika op het wetgevingsvoorstel van de Europese Commissie, is er een verbod gekomen voor de import van zeehondenbont in Europa.

Als SP zijn we slechts met twee leden vertegenwoordigd in het 736 leden tellende Europees Parlement, maar door consequent actie te voeren en door goed beargumenteerde wijzigingsvoorstellen op wetgeving in te dienen, laten we zien dat we voor positieve verandering kunnen zorgen.

RAAD VAN EUROPA

In de Raad van Europa (1949) werken alle landen van Europa samen (uitgezonderd Vaticaanstad en Wit-Rusland). De intergouvernementele verdragsorganisatie zetelt in Straatsburg (tegenover het Europees Parlement). Door het Comité van Ministers (waarin de ministers zich

meestal laten vertegenwoordigen door een speciale ambassadeur) kunnen aan de regeringen van de lidstaten aanbevelingen over specifieke kwesties worden gedaan. Daarnaast kunnen de ministers Europese conventies (verdragen) overeenkomen om bepaalde Europese aangelegenheden aan te pakken. Overeengekomen conventies worden, na ratificatie door het nationale parlement, bindende regelgeving. De beroemdste conventie is het Europees verdrag over de rechten van de mens (1950), ook wel de enige echte Europese Grondwet genoemd. Alleen landen die deze conventie ondersteunen, kunnen lid worden van de Raad van Europa. In dit verdrag staan de afdwingbare mensen- en burgerrechten van 800 miljoen Europeanen omschreven. Wie zich in die rechten voelt aangetast kan (sinds 1959) zijn beklag doen bij het Europees Hof voor de rechten van de mens, ook in Straatsburg. Uitspraken van dit hof, waarvoor elk land één rechter levert, zijn bindend voor de lidstaten. Van deze mogelijkheid wordt op grote schaal gebruik gemaakt: op dit moment wachten ongeveer honderdduizend klagers op een uitspraak. De gemiddelde wachttijd is inmiddels opgelopen tot acht jaar. Zaken die spoedeisend zijn, worden gelukkig versneld behandeld. Andere belangrijke conventies zijn het Europees Sociaal Handvest (dat de sociale rechten van Europese burgers vastlegt), het Verdrag tegen racisme en onverdraagzaamheid, het Verdrag inzake minderheden, het Verdrag tegen mensenhandel en het Verdrag tegen terrorisme.

Tijdens de Koude Oorlog deed de Raad van Europa er nauwelijks toe. Na de val van het communisme werden echter ook alle Oost-Europese landen, inclusief Rusland, lid van de organisatie. Nu gelden in alle 47 lidstaten voor iedere burger formeel dezelfde afdwingbare grondrechten, zoals omschreven in het Europees Verdrag over de rechten van de mens. In de praktijk zijn er echter nog enorme verschillen.

De parlementaire dimensie wordt gevormd door een parlementaire assemblee, waarin 318 Kamerleden uit alle lidstaten deelnemen. De assemblee komt vier keer per jaar in Straatsburg bijeen. Ze kiest onder meer de Secretaris-generaal van de

Raad van Europa (nu de Noorse oud-premier Jagland, voorzitter van het Nobelprijscmité). Daarnaast kiest de assemblee de rechters van het Mensenrechtenhof, de Europese Mensenrechtencommissaris en de leden van het Comité ter voorkoming van marteling (dat toezicht houdt op het gevangeniswezen en de behandeling van gevangenen in Europa). De assemblee concentreert zich op de vele aspecten van bescherming van mensenrechten, democratie en de rechtsstaat in de lidstaten. De assemblee debatteert veelvuldig met Europese staatshoofden, regeringsleiders, ministers en prominenten over ontwikkelingen in hun land en in Europa en stuurt op uitnodiging waarnemers naar verkiezingen in de lidstaten en soms daarbuiten. Ad hoc-commissies worden ingezet als spanningen tussen of in lidstaten oplopen of totaal uit de hand lopen (zoals tussen Georgië en Rusland vorig jaar).

Namens de SP zitten Tuur Elzinga, Tiny Kox en Paul Lempens in de parlementaire assemblee van de Raad van Europa.

Info: www.assembly.coe.int

NAVO

De Noord-Atlantische Verdragsorganisatie werd opgericht in 1949 in Washington. Twaalf landen (de Verenigde Staten, Canada, IJsland, Noorwegen, Denemarken, Groot-Brittannië, Nederland, België, Luxemburg, Frankrijk, Italië en Portugal) kwamen plechtig overeen om militair samen te gaan werken om hun grondgebied collectief te kunnen verdedigen. Een aanval op één zou worden beschouwd als een aanval op alle lidstaten. Minder plechtig, aldus sommige West-Europeanen, was het doel van de NAVO in Europa om 'de Amerikanen erbinnen, de Russen erbuiten en de Duitsers eronder houden'. Tijdens de Koude Oorlog sloten Turkije, Griekenland, West-Duitsland en Spanje zich aan. Na de val van het communisme werden de landen die eerder tot 'de vijand' (het Oost-Europese Warschaupact) behoorden, ook NAVO-lid. Inmiddels telt de organisatie 28 lidstaten. De NAVO heeft zichzelf het recht gegeven ook buiten het grondgebied van de alliantie militair op te treden. Dat deed ze voor het eerst met bombarde-

PARLEMENTAIRE DIPLOMATIE

Tiny Kox: 'Met elkaar praten is beter dan op elkaar schieten. Dat laatste hebben we in Europa meer dan zat gedaan. Ik merk hoe belangrijk het is dat gekozen parlementsliden van Europese landen geregeld met elkaar praten over ontwikkelingen in Europa. Zeker als de spanning hoog is, zoals tijdens en na de recente oorlog tussen Georgië en Rusland, is het echt belangrijk dat er in ieder geval nog ergens met elkaar gesproken wordt. Parlementaire diplomatie wordt dat tegenwoordig wel genoemd. Het effect is niet eenvoudig te meten, maar zonder overleg en diplomatie kan op veel plekken in Europa snel de vlam in de pan slaan. In de Kaukasus, op de Balkan, rondom de Noordpool, in de voormalige Baltische republieken van de Sovjet-Unie. In landen met grote nationale minderheden, in Hongarije, Slowakije, Moldavië, Turkije. En denk aan mogelijke conflicten tussen energieproducenten en energieconsumenten. Europa is nog steeds een potentieel erg gevaarlijk gebied. Daarom is het voorkomen van conflicten of het vroegtijdig ontdekken ervan van wezenlijk belang voor het hele continent.'

Tiny Kox in Georgië

menten op Servië om het Servische leger tot een terugtocht uit de opstandige provincie Kosovo te bewegen. Daarna was de NAVO in beperkte mate in Irak actief en, op grote schaal, in Afghanistan. Momenteel werkt de alliantie aan een nieuw strategisch concept, waarin de plaats en taak van de NAVO in de komende tien jaar bepaald zal worden.

De NAVO heeft haar hoofdzetel in Brussel. Aan het hoofd staat de Noord-Atlantische Raad, die bestaat uit permanente vertegenwoordigers van de lidstaten. De hoogste militaire functie is altijd in handen van een Amerikaan, op dit moment admiraal James Stavridis. De hoogste burgerfunctie is die van secretaris-generaal. Dat is altijd een Europeaan. Tot de zomer van dit jaar was dat Jaap de Hoop Scheffer, nu is dat de Deen Rasmussen.

De parlementaire assemblee van de NAVO telt 257 Kamerleden uit de 28 lidstaten. Tweemaal per jaar komen ze bijeen om met elkaar, de secretaris-generaal van de NAVO en de Noord-

Atlantische Raad de belangrijkste activiteiten van de alliantie door te nemen.

Voor de SP nemen Harry van Bommel, Tiny Kox en Arjan Vliegert deel aan het werk van de NAVO-assemblee.

Info: www.nato-pa.int

MILITAIRES ZIJN GEEN POLITICI

Harry van Bommel: "Het aardige aan de NAVO-assemblee is dat er zoveel militairen aanwezig zijn. Anders dan politici draaien militairen niet om de waarheid heen als je ze een vraag stelt. Zo vroeg ik een generaal hoe het verder moet in Afghanistan. Hij antwoordde dat die strijd 'militair niet te winnen' is. Op basis van zo'n antwoord kun je een discussie voeren over de vraag wat er dan wel moet gebeuren. En hoe we kunnen voorkomen dat die oorlog eeuwig gaat duren. Waren politici maar zo eerlijk. Dan zou het in de Kamer een stuk beter toeven zijn".

OVSE

De Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa noemt zichzelf de grootste regionale veiligheidsorganisatie van de wereld. Naast alle Europese landen en enkele Aziatische landen maken ook de Verenigde Staten en Canada deel uit van de OVSE. Kerntaken van de organisatie zijn het voorkomen van gewapende conflicten in en tussen lidstaten, het bewaken van akkoorden na gewapende conflicten (ook met missies in het veld), het bevorderen van democratie en respect voor mensenrechten, en het bewaken van verkiezingen in de lidstaten. De oorsprong van de organisatie ligt in 1973. In de zogenaemde 'Helsinki-akkoorden' verplichtten zich toen 35 landen uit de twee toenmalige militaire blokken – waaronder de Verenigde Staten en Rusland – tot het beter respecteren van de mensenrechten en tot meer samenwerking op het terrein van de Europese veiligheid. Tot 1994 sprak men van de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa, daarna werd de aanduiding 'conferentie' vervangen door 'organisatie'. Momenteel is de OVSE vooral actief in de republieken van voormalig Joegoslavië, in de landen van de Kaukasus en in de voormalige Sovjetrepublieken in Centraal-Azië. De organisatie helpt er mee aan het opbouwen van democratische structuren en besturen. Ook ziet ze toe op naleving van bestanden die gesloten werden na eerdere ernstige conflicten.

De OVSE heeft haar hoofdkantoor in Wenen en wordt geleid door een secretaris-generaal, die handelt in opdracht van een Raad van Ministers. Voor snelle beslissingen is er een Permanente Raad in Wenen, met ambassadeurs van alle lidstaten. De parlementaire dimensie wordt gevormd door de OVSE-assemblee van 317 parlementsleden uit de 55 lidstaten. De assemblee komt twee keer per jaar bijeen en stelt zich tot doel veiligheid en samenwerking tussen de lidstaten te bevorderen door interparlementaire dialoog en interparlementaire samenwerking. Voor de SP zitten Harry van Bommel en Eric Smaling in de OVSE-assemblee.

Info: www.oscepa.org

OORDEEL VAN INVLOED OP TOETREDING

Eric Smaling: "Ik ben nu 2 jaar actief binnen de OVSE-Assemblee. De bijeenkomsten leveren nuttige contacten op, er zijn interessante discussies, maar het is wel veel gepraat en geborrel. Leuk en aardig, maar wat levert het op? Gelukkig kan ik als Assemblee-lid ook optreden als verkiezingswaarnemer. Dat is concreet en geeft meer voldoening. Het gaat immers meestal om landen waarin een democratische rechtsstaat nog lang geen vanzelfsprekendheid is. Afgelopen juni was ik waarnemer in Shkoder, een stad in het noorden van Albanië. In en rond de stembureaus merk je hoe de verkiezingen leven bij de bevolking. Meestal hechten de politieke leiders ook waarde aan het eindoordeel van de OVSE. Voor Albanië bijvoorbeeld is dat oordeel van invloed op het tempo waarmee de Europese Unie een toetredingsverzoek behandelt."

Foto: Suzanne van de Kerk

BENELUX

De Benelux werd in 1944 opgericht als samenwerkingsverband tussen Nederland, België en Luxemburg. Doel was vrij transport van goederen binnen het verdragsgebied en één importtarief voor goederen van buiten de Benelux. De Benelux werd zo een voorloper op het terrein van grensoverschrijdende samenwerking in Europa. In 1958 werd het een economische unie, met als doel vrij verkeer van goederen en personen. In hetzelfde jaar ging ook de Europese Economische Gemeenschap (nu EU) van start. De EEG/EU nam steeds meer zaken en taken over die eerder door de Benelux geregeld werden. Daarmee verloor de organisatie gaandeweg een groot deel van zijn betekenis. In 2010 worden naast economische samenwerking ook duurzame ontwikkeling, justitie en binnenlandse zaken in de Unie als doelen genoemd.

Daarvoor moet wel een nieuw verdrag

geratificeerd worden.

De Benelux wordt geleid door een Ministerscomité. Er is ook een Benelux-gerechtshof, dat klachten over schending van Beneluxrecht behandelt. De raadgevende interparlementaire Benelux-raad bestaat uit 49 volksvertegenwoordigers uit de drie lidstaten. De raad komt drie keer per jaar bijeen. Voor de SP zitten Eerste Kamerleden Sineke ten Horn, Paul Peters, Nanneke Quik-Schuijt en Kees Slager in de Benelux-raad.

Info: www.benelux-parl.org

OPGESCHORT

De SP heeft in oktober 2009 haar medewerking aan de Benelux-raad opgeschort omdat belangrijke kwesties als het Scheldeverdrag en de overname van Fortis/ABNAMRO niet op de agenda van de raad komen. Zelfs de wijziging van het Beneluxverdrag is niet vooraf besproken met de leden van de interparlementaire raad. Minister Verhagen heeft toegezegd nog dit jaar met voorstellen tot verbetering te komen.

WEU

De West-Europese Unie werd opgericht in 1954 door Groot-Brittannië, Frankrijk, Nederland, België en Luxemburg, met als doel een collectieve verdediging tegen een mogelijke Russische aanval. Aanvankelijk was het doel een machtige Europese tak binnen de NAVO te worden, maar in de praktijk werd de WEU een 'schone slaapster'. In het Verdrag van Maasticht (1992) is de WEU als orgaan van de Europese Unie aangemerkt en bij het Verdrag van Nice (2001) zijn alle uitvoerende taken van de organisatie aan de EU overgedragen. De interparlementaire assemblee is het enig dat is overgebleven van de WEU. Ze noemt zichzelf, met 200 parlementariërs als lid, tegenwoordig 'de Europese interparlementaire assemblee voor veiligheid en defensie', waaraan 200 parlementariërs uit alle EU-landen deelnemen.

De SP neemt momenteel niet actief deel aan het werk van de assemblee vanwege het ontbreken van enig praktisch nut.

Info: www.assembly-weu.org

KALLE LARSSON VAN DE ZWEEDSE LINKSE PARTIJ: SAMEN MET DE SOCIAALDEMOCRATEN, MAAR NIET VAN HARTE

Tekst: Marcel Ham

De Zweedse zusterpartij van de SP, de Vänsterpartiet of Linkse Partij, trekt samen op met de sociaal-democratische partij. In het zicht van de verkiezingen die volgend jaar plaatsvinden is dat geen onverdeelde genoeg. In een gesprek met het 'gezicht van links', Kalle Larsson van de Linkse Partij, concludeert hij: "Het is moeilijk balanceren."

Kalle Larsson is 39 jaar en zit al bijna twaalf jaar voor de Vänsterpartiet in de Riksdag, het Zweedse parlement. Larsson – direct en joviaal in de omgang – wordt wel gezien als een woordvoerder van de linkervleugel van zijn partij. "De vorige partijleider wilde de partij naar het centrum voeren. Daar heb ik me tegen verzet. Dan zouden we onze ideologie en identiteit verliezen. We kunnen beter

radicaler worden", zegt hij op een vrijdagmiddag in een verlaten Riksdag.

De Vänsterpartiet, ofwel Linkse Partij, zit samen met de SP in het Europe Parlement en voerde in eigen land een succesvolle campagne tegen de euro – de Zweden hebben nog altijd hun eigen munteenheid, de krona (kroon). Toch gaat het de partij electoraal niet voor de wind. Bij de verkiezingen van 2006 bleef de Linkse Partij hangen op 5,85 procent van de stemmen, een verlies van 2,5 procent. En dat terwijl de in Zweden oppermachtige sociaal-democraten op dat moment in de regering zaten en bijna 5 procent verloren (waarmee ze overigens nog altijd 35 procent scoorden en de grootste partij van het land bleven). Waarom het niet lukte om als oppositiepartij van het verlies van de sociaal-democraten te profiteren is

onderwerp geweest van veel partijdiscussies, vertelt Larsson. Een groot deel van de verklaring is in elk geval dat de Vänsterpartiet weliswaar niet in de regering zat, maar die regering wel van buitenaf steunde. Larsson: “Op die manier konden we veel invloed uitoefenen. Wij trokken de sociaal-democraten naar links. Maar als er dan een moment komt dat de kiezers een regering zat zijn en verandering willen, zoals in 2006, dan zijn wij dus geen alternatief. Ze associeerden ons met de sociaal-democratische partij.”

GEZAMENLIJK LINKS PROGRAMMA

Sinds er in 2006 een rechtse regering aan de macht kwam, komt de Vänsterpartiet echter nog steeds nauwelijks boven de 6 procent uit, terwijl de partij in 1998 nog op zo'n 12 procent van het electoraat kon rekenen. Waarom lukt het de Linkse Partij maar niet om net als in landen als Duitsland en Nederland stemmen van de sociaal-democraten af te snoepen? Larsson draait niet om die vraag heen, al worstelt hij er wel mee.

Hij is net terug van de wekelijkse vergadering van het dagelijks bestuur van de partij. Energiek steekt hij van wal. “We hebben vandaag de samenwerking bediscussieerd met de sociaal-democraten en de Groene Partij. We gaan volgend jaar met een gezamenlijk programma de verkiezingen in. We onderhandelen nu over kwesties als sociale zekerheid en immigratie- en asielbeleid. Onze partijleider Lars Ohly heeft vandaag het sterke signaal afgegeven dat wij een humaner asiel- en immigratiebeleid willen. Dat is een heel belangrijk onderwerp voor ons. Zweden staat bekend als een land dat veel vluchtelingen toelaat, maar het tolerante klimaat is de laatste tijd aan het verslechteren. Wij willen hier als Linkse Partij echter niet laten gebeuren dat er een strenger toelatingsbeleid komt zoals in Denemarken of Nederland. In Denemarken is ook de Radikale Venstre, een linkse partij waar wij mee samenwerken, meegegaan in – ik zal niet zeggen xenofobie – het bediscussieëren van migratie als een probleem. Wij zullen dat in Zweden nooit toestaan.”

Hoe word je een grotere partij?

“Het is inderdaad moeilijk balanceren. Maar wij hebben er vertrouwen in dat we de mensen onze positie kunnen uitleggen, dat we een echt links alternatief kunnen bieden, ook als het gaat om integratie- en immigratiebeleid. Ik ben nauw betrokken bij het formuleren van de standpunten op dit gebied in de linkse coalitie, en ik zal eerlijk zeggen: ik ben wel bezorgd over de neiging van de sociaal-democraten om hardere standpunten te formuleren. Maar wij hebben dat tot nu toe kunnen voorkomen. Ik ben me ervan bewust dat dit ons lukt omdat in Zweden het klimaat in vergelijking met andere Europese landen uitzonderlijk tolerant is richting migranten.”

Maar is dat geen kwestie van tijd? Ook in Zweden zullen immigratie en integratie vroeg of laat een probleem worden.

“Ik zal me er altijd tegen blijven verzetten dat die kwesties als probleem worden benoemd. Ik sta daarin niet alleen. We hebben hier gelukkig een sterke beweging die opkomt voor de rechten van vluchtelingen en migranten. Nog maar een paar jaar geleden ondertekenden 160.000 mensen een petitie voor legalisering van illegalen. Dat

hielp ons een paar humanere wetten aan te nemen in het parlement. Daar komt bij dat illegalen in Zweden zich hebben georganiseerd. Wij steunen ze en brengen ze ook in contact met de vakbeweging.”

Is de Poolse loodgieter of bouwvakker dan geen bedreiging voor de Zweedse?

“Mensen zijn niet het probleem! Het is een probleem wanneer Polen hier voor Poolse salarissen gaan werken en de Zweedse arbeidsregels worden ontdoken: voor de Polen, én voor de Zweden is dat een probleem. Daarom vechten wij ervoor dat iedereen hier volgens de Zweedse wetten werkt.”

Maar dan moet je wel voor een stevige inzet van de politie zijn die op werkplaatsen en in verdachte woningen gaat controleren of er geen illegale praktijken aan de gang zijn. In Nederland gebeurt dat.

“Waarom moet ik daar voor zijn? De politie heeft toch wel betere dingen te doen? Ik zet me liever in voor het legaliseren van illegalen die kunnen aantonen dat ze hier al een jaar wonen. We zien illegalen dus niet als een probleem maar als een mogelijkheid. We maken ons er ook sterk voor dat illegalen gezondheidszorg krijgen, onderwijs voor hun kinderen et cetera. Dus, we hoeven illegalen niet te bevechten, we moeten ze gewoon legaal maken. Dan hoef je ook geen politie in te zetten.”

De vraag blijft of je daarmee weer die 12 procent zult halen die jullie ooit hadden.

“Daar kun je over discussiëren. Natuurlijk tillen kiezers zwaarder aan de bescherming van hun eigen rechten, aan hun pensioen en hun baan. Maar bij een politieke partij draait het niet alleen om hoe ze stemmen kan winnen, maar ook om wat ze wil veranderen, om haar visie.”

Jullie nemen met de sociaal-democraten voor de verkiezingen volgend jaar ook een gezamenlijk standpunt in over de sociale zekerheid en het ouderdomspensioen. Maar jullie hebben kritiek op het AOW-stelsel dat onder een vorige regering met de sociaal-democraten is ingevoerd. Een gepensioneerde gaat er met dat systeem door de economische crisis 500 kronen (50 euro) per maand op achteruit. Dat lijkt een goede reden om op eigen houtje de verkiezingen in te gaan, als authentiek linkse partij.

“Nou, daar is heel veel discussie over geweest in de partij, en daar verschillen we van mening over. Maar uiteindelijk hebben we ervoor gekozen samen met de sociaal-democraten op te trekken. Ik ben er niet gelukkig mee, ik had liever dat we eerst weer wat sterker waren geworden, maar we hadden geen keuze.”

Waarom niet?

“Je kunt nu eenmaal niet alle voorwaarden voor samenwerking zelf kiezen. Het zit zo: een jaar geleden maakten de sociaal-democraten en Groene Partij bekend dat ze een lange termijnsamenwerking waren begonnen. Wij waren niet uitgenodigd, omdat ze, zoals zij zeiden, ons niet vertrouwden bij economische onderwerpen. Vervolgens werden de sociaal-democratische leiders door de vakbonden en door leden van hun partij onder druk gezet om ons er toch bij te betrekken. Daarop werden we er alsnog bij

gevraagd. Toen was het voor ons praktisch onmogelijk de uitnodiging af te slaan. Dan zouden we totaal geïsoleerd zijn geraakt van een heleboel netwerken, organisaties en mensen. We zouden onze rug naar de samenleving hebben gekeerd.”

Wat zijn de drie belangrijkste punten waarmee de Linkse Partij zich onderscheidt van de andere links partijen? Wat zijn jullie eigen verkiezingsitems?

“Daar hebben we vandaag ook over gediscussieerd in het dagelijks bestuur. Naast het programma van het gezamenlijke linkse blok schrijven we nu ook het verkiezingsprogramma van de partij, waarover het congres volgend jaar mei gaat besluiten. Als Linkse Partij gaat het ons om: het creëren van banen, het verbeteren van de positie van de vrouw – wij hebben in 1996 als eerste politieke partij van Zweden het feminisme centraal gesteld – en om het beschermen van de integriteit van het individu.”

Vanwaar dat laatste punt?

“Ja, dat is misschien verbazingwekkend voor een linkse partij. Het vooroordeel is dat wij voor het collectief opkomen en niet voor de persoonlijke vrijheid. Maar we hebben goede redenen om hier een speerpunt van te maken. We hebben de afgelopen jaren gezien dat de persoonlijke vrijheid is verminderd door allerlei veiligheidswetten. Het ziet er naar uit dat staten alle registers oentrekken om de communicatie tussen burgers te controleren. Afgelopen week is hier in het parlement een wet aangenomen die het mogelijk maakt dat een overheidsorgaan alle informatie die vanuit Zweden over het Internet de grens over gaat mag af luisteren. Dat was een groot issue hier. Eerder al is er een wet aangenomen die het delen van muziek op Internet moet aanpakken. Clubs als Pirate Bay dus, dat van Zweedse oorsprong is. Wij zeggen: dat moet niet illegaal zijn, maar juist legaal. Je kunt niet met je rug naar de toekomst gaan staan. De technologische mogelijkheden zijn enorm, je moet ze gebruiken. Als marxisten, want dat proberen we te zijn, zeggen wij: je moet privaat eigendom veranderen in een vorm van publiek eigendom.

Wij hebben bijvoorbeeld voorgesteld om elektronische bibliotheken te vormen waarmee bestanden op het Internet kunnen worden gedeeld of uitgeleend. Net als met bibliotheken voor boeken krijgt een auteur dan ook een heel klein deel van de opbrengst.”

Waarom is feminisme zo belangrijk voor jullie? Van buitenaf gezien hebben jullie al een aardig feministische maatschappij: erg goede kinderopvang, veel vrouwen in leidinggevende posities, noem maar op. Is er nog zoveel te doen?

“Ja, nog heel veel. Je hebt helemaal gelijk dat Zweden een heel eind is gekomen als het gaat om gelijkheid van vrouwen en mannen. Maar ook in Zweden verdienen vrouwen in veel beroepen nog altijd maar 80 procent van wat mannen verdienen voor hetzelfde werk. Het is ook hier moeilijker voor ze om in hogere posities in bedrijven te komen. Zelfs in exact dezelfde beroepen verdienen vrouwen nog altijd 5 procent minder dan mannen. Verder hebben we in Zweden weliswaar een genereus ouderschapsverlof van 12 maanden, maar daarvan is maar twee maanden voor de man.

Dat betekent dat de moeder tien maanden thuiszit met het kind. Vrouwen hebben daardoor meer moeite om carrière te maken. Ze hebben daardoor ook lagere pensioenen omdat ze langer weg zijn van de arbeidsmarkt. Iets anders: het aantal verkrachtingen en gevallen van seksueel geweld tegen vrouwen in Zweden is net zo hoog als in andere Noordepese landen. Dus vrouwen zijn nog lang niet gelijk in Zweden.”

Wat zijn de kansen voor de verkiezingen volgend jaar van het linkse blok?

“Deze regering had alleen op de verkiezingsdag in 2006 een meerderheid en daarna in de polls nooit meer. Ons blok heeft de meeste tijd een meerderheid. Maar eerlijk gezegd: het rechtse blok wordt wel weer sterker. Waarschijnlijk komt dat doordat ze veel van hun bezuinigingen van de eerste jaren wat aan het terugdraaien en versoepelen zijn. Maar de regering verjagen moet lukken, in elk geval is dat mijn inzet.”

1999, ÉÉN JAAR, TWEE CONGRESSEN

OP NAAR HET SOCIALISME!

Tekst: Tiny Kox

In 1999 hield de SP voor de enige keer tot nu toe, twee congressen. Het achtste congres, gehouden op 1 mei in Nijmegen, besloot om nog voor het einde van het jaar een volgend, het negende congres te beleggen. Doel: het vaststellen van een nieuw beginselprogramma, letterlijk op de drempel van een nieuwe eeuw. Het negende congres vond plaats op 18 december in Zwolle. Tien jaar later fungeert het toen vastgestelde beginselprogramma *Heel de mens* nog steeds tot grote tevredenheid als leidraad voor het politieke denken en handelen van de hele SP. Een terugblik op een bijzonder jaar.

Op 1 mei 1999, als de SP haar achtste congres in Nijmegen houdt, is Nederland in oorlog. F16-piloten doen in NAVO-verband mee aan bombardementsvluchten op Servië. Daags tevoren zijn er 600 vluchten naar Servië geweest, de grootste aanval tot nu toe. Voor het eerst in haar geschiedenis opereert de NAVO

buiten het eigen grondgebied. Met instemming van Nederland. Alleen de SP heeft zich in de Tweede Kamer tegen de bombardementen gekeerd. Daarmee heeft de partij zich schijnbaar geïsoleerd van de rest van de politiek. Partijvoorzitter Jan Marijnissen legt zijn congres uit waarom: "Er zijn geen schone oorlogen, er bestaan geen mooie bommen. Wij zijn tegen deze oorlog, wij zijn tegen deze waanzin!" Kort daarvoor heeft zijn partijgenoot Harry van Bommel op vergelijkbare wijze in het parlement uitgelegd waarom de SP haar instemming aan de aanval op Servië onthoudt. Hem wordt door anderen tegengeworpen wat dan het alternatief van de SP voor de oorlog is. Van Bommel, sinds een jaar Kamerlid, heeft het antwoord op de hem dan al kenmerkende wijze gegeven: "Het alternatief voor oorlog, is géén oorlog". Jan Marijnissen licht de unieke positie van de SP toe op de eerste mei in 'de Vereeniging' in Nijmegen. Hij loopt de opties langs die er zijn voor de wereldgemeenschap bij regionale conflicten, wanneer een dictator zich schuldig maakt aan onderdrukking en lak heeft aan mensenrechten en wanneer een deel van een land zich wil afscheiden van het moederland. Wegrennen is geen optie, toekijken evenmin. Je inzetten voor het vinden van een oplossing is de enige echte optie. Maar dat betekent niet het opzichschuiven van de Verenigde Naties en de Veiligheidsraad, zoals nu gebeurt. Het betekent niet dat je onderdrukking en geweld met bommen en ander geweld moet bestrijden. Juist nu zou de diplomatie moeten werken in plaats van zichzelf te verlammen. Marijnissen roept op de bombardementen te stoppen en de diplomatie een kans te geven om haar werk te doen. Geen militair maar een diplomatiek offensief is nu nodig, oordeelt hij. En het congres steunt hem – unaniem. De partij kan er alleen voorstaan in het parlement, de aanhang laat merken dat er van een isolement in de samenleving geen sprake is.

VERDUBBELING AANHANG

Een jaar eerder heeft de SP ook al aangetoond geen geïsoleerde beweging te zijn. Na de entree in de Tweede Kamer, in 1994, heeft de

partij haar aanhang in 1998 meer dan verdubbeld. Naast Jan Marijnissen en Remi Poppe zitten nu ook Agnes Kant, Jan de Wit en Harry van Bommel op het Binnenhof. En bij de gemeenteraadsverkiezingen dat jaar is het aantal raadszetels met 50 procent gestegen. Een bijzondere prestatie na vier jaar Paarse furor. De SP blijkt geen eendagsvlinder, maar de enig overgebleven socialistische criticaster van het neoliberale beleid van sociaal-democraten en liberalen, van PvdA, VVD en D66. De nesteling van de SP wordt door anderen gezien. VVD-coryfee Bolkestein heeft al eerder vastgesteld: "Tegenwoordig denkt iedereen liberaal, behalve Jan Marijnissen van de SP". Tegen de stroom in weet de SP zich te ontwikkelen, maar dat gaat niet van een leien dakje. Integendeel. Na de succesvolle raadsverkiezingen is de partij opgelopen tegen heel wat tot dan ongekende problemen. De aantrekkingskracht op de kiezers heeft ook mensen naar de SP gebracht die moeite hebben met het gedachtegoed van de partij. En met de in de partij geldende regel dat vergoedingen die je als raadslid krijgt, besteed worden aan het collectief en niet in de portemonnee van het individuele raadslid horen te verdwijnen. Op beide punten botst het her en der in het land. Raadsleden stappen uit hun fracties en beginnen voor zichzelf. Dat leidt tot negatieve commentaren in de krant. De partijleiding erkent dat er sprake lijkt van groeistuipe. Dat doet de vraag rijzen of de SP de luxe van het groter worden wel aan kan? Die zelfkritische vraag staat dan ook centraal in de voorbereiding op het achtste congres. 'Groter & beter' heet het congresstuk waarin die kwestie wordt behandeld. Op het congres wordt bekendgemaakt dat de SP de grens van 25.000 leden zojuist heeft doorbroken. In vier jaar tijd meer dan 10.000 leden erbij is een prestatie die sterk afsteekt tegen het ledenverlies van andere partijen. Ondanks de vertoonde groeistuipe en het vertrek van enkelingen, blijkt dat de leden die de partij nu verenigt, heel wel passen bij de partij. In een grote ledenenquête noemt de SP-aanhang de vijf problemen die het meeste aandacht verdienen: de sociale voorzieningen, de verdeling van welvaart in de wereld, de werkgelegenheid en arbeidsvoorwaarden, het

milieu en de volksgezondheid. SP-leden zijn bovengemiddeld actief in verenigingen en organisaties, vooral ook in de vakbonden. Met zulke leden moet het mogelijk zijn de partij verder te versterken, stelt het congres vast. 'Sterkere partij, betere maatschappij' is de titel van de uitgebreide 'te doen-lijst' die de deelnemers in Nijmegen voor zichzelf opstellen. Tegen de stroom in doorgaan met het verzet tegen het liberalisme, steunen op eigen kracht maar ook samenwerken waar het kan, en vooral versterken van de basis van de partij, door extra investeringen in de democratie en de slagkracht van de partijafdelingen. 'Zonder leden bestaat de SP niet. Zij vormen de basis, ze zijn bepalend voor onze opstelling, ze vormen ons belangrijkste kapitaal, met hun inzet maar vooral ook met hun inbreng', aldus de congresdeelnemers op deze memorabele eerste mei. De partij realiseert zich ook waarvoor ze het allemaal doet. Het congresstuk *De uitdaging van de eeuw* eindigt als volgt: 'Ook in 2000 en verder zal de SP haar waarde hier en nu moeten bewijzen door een betrouwbare bondgenoot te zijn voor mensen die zich willen verzetten tegen sociaal onrecht. Daarnaast moeten we concreet kunnen aangeven dat een samenleving gebaseerd op menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit beter past bij de 21ste eeuw dan een samenleving die het 'ieder voor zich' als uitgangspunt neemt. Dát is de uitdaging aan ons adres. Noem het de uitdaging van de eeuw.'

HEEL DE MENS

Ruim een half jaar later vult het negende partijcongres die opdracht in. In de Nieuwe Buitensociëteit in Zwolle wordt het nieuwe beginselprogramma *Heel de mens* vastgesteld. De bombardementen op Servië zijn voorbij, een NAVO-vredesmacht bezet Kosovo. Drieduizend mensen zijn omgekomen, terwijl de Servische president Milosevic nog steeds in zijn paleis in Belgrado zit. In zijn toespraak tot het congres laat Jan Marijnissen weten dat hij, samen met Karel Glastra van Loon, bezig is aan een boek over Kosovo en de nieuwe wereldorde. Hij geeft ook aan dat, op de drempel van de 21ste eeuw, het socialisme een alternatief vormt voor het kapitalisme, dat wereldwijd voor

zoveel onrecht en ellende zorgt. Marijnissen noemt drie argumenten. “Ons eerste argument is historisch. De geschiedenis laat vele stelsels zien. Het kapitalisme zag pas in het midden van de 19de eeuw het leven en wat kwam zal ook weer gaan. Ons tweede argument is analytisch. Het systeem van het kapitalisme bij zichzelf steeds vaker in de staart door crisissen, gebrekkige ontwikkeling en gebrekkige vraag naar producten, wat leidt tot overproductie. Bovendien is er het onvermogen van het kapitalisme om mondiale problemen, zoals het milieuvraagstuk, effectief aan te pakken. Ons derde argument is het morele. De wereld is rijker dan ooit, maar de verdeling van die rijkdom is oneerlijker dan ooit. Voor een miljard mensen is geen menswaardig bestaan weggelegd. Het verschil tussen wat is en wat zou kunnen zijn, wordt zó groot dat het vroeg of laat móet leiden tot een fundamentele wijziging van de machtsverhoudingen.”

Het congres debatteert lang en uitgebreid over het nieuwe beginselprogramma. Sommigen maken zich zorgen of er niet te gemakkelijk

afscheid genomen wordt van oude, vertrouwde linkse opvattingen. De congrescommissie wijst erop dat we afscheid moeten durven nemen van dogma's, voor zover ze nog bestonden, juist omdat de SP verder moet met dromen over de toekomst. Daarbij, zo stelt de congrescommissie vast, past geen loden ballast uit het verleden. En zorgen of de SP nog wel radicaal genoeg blijft, zijn ook niet terecht: ‘Iedereen die denkt dat de SP als het gaat om de keuze van de democratie boven de economie niet radicaal genoeg is, wordt geadviseerd goed te lezen wat het congres gaat vaststellen. Wat is er vaag en onduidelijk aan de stelling ‘één mens, één stem’, dus niet ‘één aandeel, één stem’? De SP is de enige politieke partij in Nederland die dit aandurft!’

HET KAPITALISME PRODUCEERT VOORAL ONVRIJHEID

Aan het slot van het congres memoreerde Jan Marijnissen hoe ruim honderd jaar eerder ook in Zwolle een socialistische partij werd opgericht, de SDAP, en hoe die partij met 3200 leden en drie Kamerleden aan het begin van de 20ste eeuw de

uitdaging voor een betere wereld aandurfde. “Honderd jaar later is dat nog steeds iets om als mede-erfgenamen – dat zijn wij toch! – bijzonder trots op te zijn. De socialisten van 1900 vroegen niet of het anders kon, maar zeiden dat het anders móest. Het reëel bestaande kapitalisme inspireerde hen en zette hen aan tot actie. Wie een eeuw later om zich heen kijkt en ziet hoe zelfs in het rijke deel van de wereld het kapitalisme niet in staat is om welvaart en welzijn een beetje eerlijk te verdelen en dat in het laatste kwart van deze eeuw de sociale tweedeling toeneemt in plaats van afneemt, die moet constateren dat alle liberale rimram over de vrije markt ten spijt, het kapitalisme voor zeer velen vooral onvrijheid produceert. Mensen zitten gevangen in hun rollen, als productiemiddel, als consument en als najager van geldelijk gewin. Zij zijn als alleenstaande burgers in een wereld die blijkbaar steeds meer uit individuen en steeds minder uit sociale verbanden bestaat. Wie rondkijkt, hoort en ruikt de oprukkende jungle, waarin het recht van de sterkste heerst. Als de socialisten die hier een eeuw geleden bijeen waren vandaag bij ons aanwezig zouden zijn, zouden zij vragen stellen als ‘wat is dat voor een wereld?’, ‘wie is hiervoor verantwoordelijk?’ maar vooral ‘wat gaan we hieraan doen?’ Wij zouden dan zeggen: lees dit eens, het heet *Heel de mens* en kijk eens rond bij de SP en zie hoe wij theorie en praktijk van het socialisme aan elkaar proberen te koppelen.”

HOE VERDER?

We zijn inmiddels alweer tien jaar verder. We maken ons op voor ons volgende congres. ‘Heel de mens’ is nog steeds de leidraad van het politieke denken en handelen van de hele SP. Veel van wat we tien jaar terug veronderstelden over het kapitalisme, is immers meer dan waar geworden. Zelfs prominenten van concurrerende partijen omschrijven nu het kapitalisme als ‘een voze roofpartij’ en de grote kranten hebben vastgesteld dat het kapitalisme geïmplodeerd is. Iedereen moet zich nu de vraag stellen: hoe verder?

En precies daarom is het nu een prima tijd voor onze socialistische alternatieven. Op naar het socialisme!

WERELDWIJDE KRITIEK OP KAPITALISME

Was de SP 10 jaar geleden de enige partij die zeer kritisch stond tegenover de huidige economische orde, nu lijken ook andere partijen schoorvoetend toe te geven dat het het in de wereld niet allemaal kapitalistische rozengeur en neoliberal manenschijs is. De SP krijgt nu ook nog gelijk van de gemiddelde wereldburger, zo blijkt uit een grootschalig onderzoek van de BBC

Maar liefst 29.000 mensen uit 27 landen werd gevraagd wat zij van het kapitalisme vonden. De BBC vond dat een leuke vraag, zo'n 20 jaar na de val van wat het enige alternatief voor het kapitalisme leek, het staatscommunisme van de USSR. De resultaten van het onderzoek verbaasden ook de BBC. Bijna een kwart van de ondervraagden noemt het vrije marktkapitalisme ‘fatally flawed’ – zij vinden dat het systeem zo slecht functioneert dat het niet te herstellen is. Grote landen waar deze mening overheerst zijn Frankrijk (43 procent), Mexico (38 procent) en Brazilië (35%). Slechts 11 procent vindt dat het systeem goed functioneert. De rest vindt dat er (flink) aan het huidige systeem gesleuteld moet worden.

Ook het neoliberale ideaal van de ‘terugtrekkende overheid’ vindt geen steun in de wereld. Meerderheden in 22 van de 27 landen uit het onderzoek willen dat de overheid meer doet om de welvaart gelijkjer te verdelen; gemiddeld maar liefst 67 procent van alle ondervraagden vindt dit. In 15 van de 27 landen is een meerderheid voor de stelling dat de overheid zich actiever met de belangrijkste industrie moet bemoeien, bijvoorbeeld als eigenaar.

Kijk op: news.bbc.co.uk/2/hi/8347409.stm

MEEDOEN OF NIET

Tekst: Diederik Olders

Foto: Diederik Olders

Foto: Afdeling Doetinchem

De SP doet alleen mee in raden, parlementen en besturen als we een verschil kunnen maken. Pluche om het pluche is aan SP'ers niet besteed. Dat klinkt simpel, maar de afweging om wel of niet mee te doen is dat niet altijd.

Er zijn heel wat verkiezingen waar je als Nederlandse politieke partij aan kunt meedoen. Voor de Tweede Kamer, de Provinciale Staten, het Europees Parlement, de gemeenteraad, sinds 2008 de waterschappen en nog meer. De SP doet niet altijd mee. Soms heeft dat te maken met de eisen die wij stellen aan het democratische orgaan waar het om gaat. Zo doen we niet mee met de waterschapsverkiezingen omdat dat een puur uitvoerend orgaan is, waarbij de vertegenwoordigende rol van volksvertegenwoordigers eerder bedenkelijk is dan nieuwe perspectieven biedt (zie ook de Spanning van augustus 2008). Zo'n besluit is een kwestie van afwegen, want er zijn democratische organen die we óók graag anders zouden zien, maar waar we toch aan de verkiezingen meedoen. Een voorbeeld daarvan zijn de provincies, die wat de SP betreft wel wat kleinschaliger mogen.

REALISTISCHE VERWACHTINGEN

Amsterdam en Rotterdam hebben behalve een gemeenteraad ook deelgemeenteraden en -besturen. In de Spanning van juni dit jaar werd beargumenteerd dat deelgemeenten er niet in slagen democratie dichterbij de mensen te brengen, en actieve bewoners zelfs in de weg zitten. In Rotterdam werd mede daarom over deelname aan deelraadsverkiezingen gezegd: liever niet. Toch gaan SP'ers in één Rotterdamse deelgemeente – Charlois – meedoen. Geertje Boekhoudt was afgelopen jaren dagelijks bestuurder – deelgemeente-wethouder – en daarvoor voor 8 jaar fractievoorzitter in een andere Rotterdamse deelgemeente,

Foto: Henk Klein Hesselink

Geertje Boekhoudt feliciteert lijsttrekker Leo Smits uit Charlois.

Peter de Vos uit Doetinchem: "Je hebt een stevige basis nodig om politiek te voeren zoals de SP dat wil."

Winterswijkter Eric ter Horst: "Inhoudelijk zijn we sterker geworden."

namelijk Prins-Alexander. De afdeling heeft besloten in maart 2010 niet meer mee te doen in Prins Alexander. Boekhoudt vindt dat jammer. Zij ziet ondanks de beperkingen van deelgemeenten genoeg ruimte om wel degelijk vast voor bewoners voor elkaar te krijgen. Boekhoudt: "Dit is toch de democratische instelling die het dichtst bij de Rotterdammers zit. En daar kun je wat echte SP-dingen voor elkaar krijgen. Bij de verkiezingen in 2006 hadden wij

wijkbudgetten in ons tienpuntenplan opgenomen, en dat is nu goed geregeld. Geen bureaucratische subsidiepot, maar een groep bewoners, een wijkcontactpunt, die goede ideeën voor de wijk verzamelt en onderzoekt of de mensen in de wijk dat ook goede ideeën vinden. De indieners van het gekozen idee zijn zelf verantwoordelijk voor de uitvoering. Het gaat om voor wijkbewoners belangrijke zaken als een hek om een trapveldje voor de veiligheid van de kinderen. Maar het succes van de wijkbudgetten zit in het grotere doel, namelijk dat mensen zich actief inzetten voor hun omgeving, en dat dat niet steeds dezelfde mensen zijn. Ik zie gelukkig steeds nieuwe gezichten.”

Nu de SP in Rotterdam alleen in een andere deelgemeente mee gaat doen met de deelraadsverkiezingen, ondersteunt Boekhoudt de ‘nieuwelingen’ met scholingen: “Ze moeten met realistische verwachtingen de deelraad ingaan, en weten wat ze willen. Ze zullen vaak te horen krijgen: Wat doen jullie hier? Jullie willen de deelgemeenten toch afschaffen?”

INHOUDELIJK STERKER

De SP doet in maart 2010 in 109 gemeenten mee aan de gemeenteraadsverkiezingen. De reden dat niet in alle 441 gemeenten wordt meegedaan, ligt er niet in dat de SP ontevreden is over de gemeenteraad als democratisch orgaan. De eerste reden is dat er niet in alle Nederlandse gemeenten SP-afdelingen bestaan. Daarnaast stelt de SP ook eisen aan zichzelf voordat de partij meedoet. Dus zijn er gemeenten waar wel een SP-afdeling is, maar waar niet aan verkiezingen wordt meegedaan. Eric ter Horst is bestuurslid van de SP-afdeling Winterswijk. Voor de verkiezingen in 2006 werd er gesproken over deelname, maar dat is niet doorgegaan. Ter Horst: “De afdeling Doesburg waar we toen nog onder vielen, adviseerde ons nog niet mee te doen. Wij waren al behoorlijk actief toen, maar waren nog amper een afdeling. We deden veel, maar het hing allemaal nog als los zand aan elkaar. Het was toen niet leuk dat het nog te vroeg was om mee te doen, maar achteraf is het heel goed geweest. Ik ken wel afdelingen die te snel in de gemeenteraad zijn gegaan en zo de basis van de afdeling hebben laten inzakken. Sinds die tijd hebben we de afdeling echt opgebouwd, er veel actieve leden bijgekregen. En ook inhoudelijk zijn we sterker geworden. Op de belangrijke thema’s zijn we zichtbaar geworden en hebben we onderzoek gedaan – onder ov-gebruikers, onder huurders.” Winterswijk gaat bij de komende gemeenteraadsverkiezingen wel meedoen. Ter Horst: “In de jaren dat we niet in de gemeenteraad zaten, hebben we wel gebruik gemaakt van mogelijkheden om mee te praten. Dan leer je ook de andere lokale partijen kennen, en krijg je een beeld van de mogelijkheden die je hebt als je wél in de raad zit.”

JE LEEFT ER TOCH NAARTOE

Hans Boerwinkel was in 2004 voorzitter van de afdeling Doetinchem. Er waren in dat jaar herindelingsverkiezingen, en de SP deed in Doetinchem niet mee. Volgens Boerwinkel was dat toen een zware beslissing: “Als bestuur hebben we toen – natuurlijk in overleg met ‘landelijk’ – zelf besloten dat we niet aan de eisen voldeden. Dat zijn de eisen die we als SP’ers aan onszelf stellen. We kunnen wel roepen ‘actie en fractie’, maar er is nogal wat voor nodig om dat waar te maken. Als je meedoet met verkiezingen

moet je natuurlijk een fatsoenlijke raadsfractie kunnen leveren. Die blijven ook buiten de raad actief, maar toch moeten er genoeg actieven overblijven die níét in de raad zitten. En dan moet je nog een actief bestuur overhouden, wederom liefst niet alleen maar mensen die ook in de raad zitten.” Boerwinkel is ervan overtuigd dat meedoen in 2004 tot problemen had geleid: “Dan had je het verprutst. De afdeling was toen pas een half jaar een officiële afdeling. Op dat moment zag het er wel aantrekkelijk uit; als we hadden meegedaan was er een linkse meerderheid geweest. We hadden graag meegedaan, en ik merkte dat het lastig was om mensen te motiveren om door te gaan, actief te blijven. Ik merkte dat ook aan mezelf. Je leeft er toch naartoe. Ik ben nu minder actief, overigens om andere redenen – ik heb nu een speelgoedwinkel en dan zijn de mogelijkheden om voor de SP actief te zijn beperkt.”

RAADSKLAAR

Peter de Vos werd anderhalf jaar geleden voorzitter in Doetinchem. Met frisse moed, en met als doel om de afdeling raadsklaar te maken. De Vos: “Verkiezingen winnen is geen doel op zich, maar het werd tijd dat we ook in Doetinchem gaan meebeslissen. We hebben bijvoorbeeld al een tijd een hulpdienst. Zo kun je mensen helpen en krijg je inzicht in hun problemen. Maar het blijft vaak het achteraf oplossen van losse problemen. In de raad kun je voorstellen doen om dingen structureel vóór te zijn.” De campagne is wat De Vos betreft al anderhalf jaar geleden begonnen: “Sinds we besloten hebben om opnieuw de schouders eronder te zetten, is er ook een nieuwe groep enthousiaste mensen bijgekomen. We buurten veel, hebben actiegevoerd en zijn voor de mensen zichtbaar geweest op onderwerpen als een betere langdurigheidstoeslag voor minima, de verkoop van Nuon en natuurlijk 65 blijft 65.”

Dat de SP-Doetinchem in 2004 nog niet meedeed, vindt De Vos achteraf verstandig: “Je hebt een stevige basis nodig om politiek te voeren zoals de SP dat wil. Als je een fractie van vijf, zes mensen moet leveren, is dat een aanslag op je actieve ledenbestand. We doen nu in maart wel mee, en ook dan is het een sprong in het diepe. Maar met de lange voorbereiding en door een brede basis actieve leden hebben we wel de risico’s maximaal beperkt.” De Vos herkent dat het voor sommige actieve leden demotiverend was, dat de SP in 2004 niet meedeed: “Ik heb er toen ik voorzitter werd werk van gemaakt om mensen uit die negatieve sfeer te krijgen. Op het moment dat je wilt gaan meedoen en dan uiteindelijk het besluit valt om toch niet mee te doen, leeft bij sommigen toch het gevoel: we mógen niet meedoen van ‘landelijk’. Ik vond het mijn taak om onszelf de spiegel voor te houden, en dat ‘landelijk’ daar juist een positieve rol in speelt. Ik heb nu in de aanloop naar deze verkiezingen gemerkt dat de landelijke partij ons enorm ondersteunt. We krijgen hulp en advies van ervaren SP’ers in omliggende gemeenten, het scholingssteam denkt mee. De eisen die we onszelf stellen gaan verder dan bij andere partijen – terecht wat mij betreft.”

EERSTE SCHERMUTSELINGEN EEN HISTORISCHE 21 NOVEMBER

Tekst: Paul Ulenbelt Foto: Suzanne van de Kerk

Veel journalisten en commentatoren verwachtten tijdens de FNV-actie op 21 november een herhaling te zien van het Museumplein in 2004. Toen stroomden 350.000 mensen naar Amsterdam en bleven er nog eens 50.000 steken op de stations omdat de NS de stroom niet aankon. Naast FNV en CNV hielpen nog eens zo'n 500 organisaties om de grootste vakbondsdemonstratie uit de geschiedenis te organiseren. De commentatoren en het NOS-journaal spreken over een lage opkomst op 21 november. Zij begrijpen niet dat de strijd pas is begonnen.

Als hooggespannen verwachtingen niet uitkomen, leidt dat tot teleurstelling. Die hooggespannen verwachtingen waren onterecht. Die teleurstelling is het gevolg van onkunde, van het niet begrijpen hoe dingen tot stand komen. De meerderheid van de Nederlandse bevolking is tegen het verhogen van de AOW-leeftijd naar 67 jaar. Opiniepeilingen geven aan dat een miljoen mensen actie wil voeren tegen verhoging van de AOW-leeftijd. Die stonden niet in Assen, Deventer, Eindhoven en Rotterdam. Grote massa's komen in beweging als het gaat om erop of eronder. Alles wordt dan gemobiliseerd voor de definitieve slag; dat gebeurt nog niet bij de eerste schermutselingen. En die slag moet nog komen. In het voorjaar.

AKKOORDJE DONNER EN WERKGEVERS

De opkomst op 21 november was volgens mijn verwachting. Hoewel de coalitie al in maart heeft besloten de AOW leeftijd tot 67 te verhogen, kreeg de SER tot 1 oktober de tijd om een alternatief te bedenken. Agnes Jongerius spiegelde het land voor dat het niet moeilijk zou zijn om met de werkgevers een bezuiniging van 4 miljard op de overheidsfinanciën te bedenken als alternatief voor de verhoging van de AOW-leeftijd. Wat zij niet wist, is dat Donner en de werkgevers het achter haar rug om al op een akkoordje hadden gegooid. Donner schreef in juni dat niet alleen de AOW-leeftijd omhoog zou moeten gaan, maar ook de pensioenleeftijd. Het verschil tussen pensioenleeftijd en AOW-leeftijd behoeft uitleg. In vrijwel alle bedrijven bepaalt de cao op welke leeftijd je kunt stoppen met werken. En die uittrede-leeftijd, de pensioenleeftijd, betekent dat het loon van de baas wordt vervangen door een pensioenuitkering van het pensioenfonds. Gemiddeld ligt de pensioenleeftijd op 62 jaar. Voor velen heeft de AOW-leeftijd geen betekenis voor de leeftijd waarop je kunt stoppen met werken.

VERKEKEN

Jongerius heeft verklaard dat ze te laat in de gaten had dat het ook om de pensioenleeftijd zou gaan. Het verhogen van de pensioenleeftijd levert werkgevers veel geld op. Er hoeft voor 2 tot 3 jaar geen pensioen

te worden gespaard. Als je beseft dat werkgevers ongeveer driekwart van de premies betalen levert het verhogen van de pensioenleeftijd hen circa 4 tot 5 miljard op. Er zijn mensen die voor minder hun ziel aan de duivel verkopen!

Jongerius heeft zich verkeken op de werkgevers. Ze dacht dat de werkgevers, waarvan bekend is dat ze ook geen ouderen in dienst willen houden, daarom tegen de verhoging van de AOW-leeftijd zijn. Maar dat verzet gaat natuurlijk overboord als je, op afspraak van Donner, miljarden in je zak kan steken. De mensen hoeft je niet in dienst te houden. Er zijn genoeg mogelijkheden voor werkgevers om ouderen te lozen en niet aan te nemen.

WEERZIN TEGEN DE PVD A

Jongerius heeft zich ook verkeken op de PvdA. Ze verwachtte dat Bos de kant van de vakbeweging, de kant van de werkende mensen zou kiezen. Dat deed Bos dus niet. Bos heeft zijn rode jasje uitgetrokken, zei ze op de Coolsingel. En ze opende frontaal de aanval op de PvdA-leiding. Kok schudde de ideologische veren af en maakte daarmee de PvdA medeplichtig aan het uitvoeren van de neoliberale agenda in de paarse coalitie met de VVD. Bos heeft een zelfde fatale blunder begaan door zijn Rode Jasje uit te trekken. Hij heeft de banden met de vakbeweging en de werkende mensen doorgesneden. Een zich zelf nog steeds sociaal-democratische noemende partij kan zich niet zo blijven noemen als de werkenden zich massaal van die partij afkeren. En niet alleen de werkenden. Veel vakbondsbestuurders, die in hart en nieren tot de sociaal-democratische stroming horen hebben vol walging de PvdA van Bos de rug toegekeerd. Zoals Ben Roodhuizen, 35 jaar PvdA-lid, vakbondsverhandelaar. In een open brief schrijft hij: 'Uw gebrek aan durf om samen met de FNV op te trekken en het gebrek aan georganiseerde energie om daadwerkelijk op te komen voor de veranderingen in de samenleving is spreekwoordelijk. In plaats van de uitwassen in ons bestel die ten grondslag liggen aan deze crisis (...) aan te gaan pakken, verdedigt u een ingreep in de AOW als sociaal en nodig om de boel draaiende te houden. De werkgevers

hebben hun beloning voor hun a-sociale opstelling op een goudschaaltje aangereikt gekregen. U legt de rekening bij de gewone mensen. Het is mijn overtuiging dat deze mensen zich overigens massaal zullen afwenden van de PvdA. In mijn functie als vakbondsbestuurder ben ik elke dag in contact met onze leden in bedrijven en instellingen. De weerzin tegen de PvdA is – al geruime tijd – ernstig en niet meer tegen te spreken. Deze PvdA kan ik ook niet meer steunen, niet meer met mijn lidmaatschap maar ook niet meer met mijn stem.' Vele tientallen andere vakbondsbestuurders heb ik hetzelfde horen zeggen. Dat maakt 21 november historisch: een breuk tussen de FNV en de PvdA van Bos.

DE REKENING AAN DE CAO-TAFEL PRESENTEREN

Dat maakt ook dat de FNV-leiding de bakens moet gaan verzetten. Dat zal moeten om behoud van de pensioenleeftijd te winnen. Nu al zal de hele FNV de rekening die het kabinet bij de werkenden wil neerleggen, moeten doorschuiven naar de werkgevers. Zij moeten nu al weten dat zij dan de rekening krijgen. Nu moet dat aan de cao-tafel aan de orde worden gesteld. En desnoods met stakingen kracht worden bijgezet. Werkgevers zijn al tegen de uitzondering voor zware beroepen omdat het onmogelijk is uit te voeren. Als zij ook nog eens het gevoel krijgen dat zij de rekening krijgen, zullen zij hun steun aan de verhoging naar 67 intrekken. Met de manifestaties op 21 november is de strijd pas begonnen. En die strijd kan gewonnen worden als de FNV nu in de bedrijven de werkgevers de wacht aanzegt. De behandeling van de AOW verwacht ik in het voorjaar. Er kan nog makkelijk het klimaat ontstaan dat de verhoging van de AOW-leeftijd toch maar aan de kiezer moet worden voorgelegd. Dat voorstel van de SP haalde in de Kamer geen meerderheid. Opmerkelijk was wel dat PvdA'ers Heerst en Kalma voorstemden. Je kunt een slag verliezen, als je de oorlog maar wint.

HERINDELINGSVERKIEZINGEN

LESSEN VOOR

3 MAART 2010?

Tekst: Vincent Mulder Foto: Peter Holz / Hollandse Hoogte

Op 18 november zijn in zes gemeenten vervoegde verkiezingen voor de gemeenteraden gehouden. In vijf van deze gemeenten deed de SP mee. Hoe kunnen we de resultaten interpreteren?

In Venlo en Zuidplas, twee gemeenten waar we voor het eerst meededen maakt de SP haar entree in de gemeenteraad. In Venlo behaalden we twee zetels en in Zuidplas één zetel. In Horst aan de Maas en Venray behielden we het aantal zetels, respectievelijk 5 en 2. En in Oldambt haalden we drie zetels, waar we voorheen in Reiderland 3 en Scheemda 1 zetel hadden.

LAGERE OPKOMST

Herindelingsverkiezingen zijn in een aantal opzichten wezenlijk anders dan de normale vierjaarlijkse gemeenteraadsverkiezingen. De animo onder de bevolking voor een dergelijke herindelingsverkiezing is vaak laag en de opkomst bij de verkiezingen is zo'n 10 tot 15 procent lager, naar opnieuw blijkt. We kunnen dan ook geen grote conclusies trekken bij deze verkiezingen, waaraan minder dan 2 procent van de Nederlandse bevolking mee kon doen, waarvan ook nog eens meer dan de helft thuisbleef.

ZETEL ALS PODIUM

Toch is er wel wat te zeggen over de uitslag. Daar waar een SP-afdeling voor het eerst deelneemt hebben we gereede kans om zetels te halen. Zo heeft de jonge afdeling Zuidplas sinds haar oprichting een jaar geleden flink van zich laten horen. Ook hebben ze flink campagne gevoerd in dit 'Wassenaar van het Groene Hart'. Dit werd beloond met een zetel, nét niet voldoende stemmen voor een tweede. Met die stem in de raad kan de afdeling nu laten zien dat ze dit podium kunnen gebruiken voor hun buitenparlementaire acties. Dat is de basis voor een gestage opbouw.

LOON NAAR WERKEN

De SP blijft in Horst met 5 zetels stabiel, maar heeft vergeleken met de resultaten van 2006 procentueel aardig gewonnen. Het lokale SP-bestuur heeft voor een aantal buurten en dorpen een sluitend antwoord kunnen vinden op de vraag waarom in de ene buurt relatief veel en in de andere buurt relatief weinig SP-stemmers waren. Overal waar de afdeling zich de afgelopen vier jaar goed heeft laten zien, is de uitslag beter. Waar een afdeling het meest aan de weg heeft getimmerd, krijgt ze ook loon naar

werken; in het kerkdorp Grubbenvorst kreeg de SP meer dan 35 procent van de stemmen, het resultaat van aanhoudende acties tegen de megastallen.

VERTROUWEN

De SP in Horst, die haar 20-jarig bestaan viert, is lokaal een politieke factor van betekenis. Het is dan ook een goed resultaat dat ze zich met het vertrouwen van een op de vijf inwoners gesteund weet. Daarmee kan de ontwikkeling van de afdeling verder. Vertrouwen komt immers te voet...

PERSOONLIJK

Tenslotte nog iets over de campagne. Er is veel verkiezingsmateriaal gemaakt en verspreid. Maar wat blijkt is dat een unieke kans om de mensen vlak voor de verkiezingen over te halen SP te stemmen vaak wordt nagelaten: het aanbellen deur aan deur en het persoonlijk afgeven van de krant. Het verschil tussen een folder op je deurmat vinden en voor iemand opendoen die je vriendelijk een SP-krant aanbiedt en om je stem vraagt is groot. Ook SP-stemmers hebben vaak een laatste steuntje in de rug nodig om te gaan stemmen. Daar kunnen wij het verschil maken.

HET RIJKE

DEEL 51

Bert Altena over

Alexander Cohen (1864 - 1961)

ROOIE LEVEN

HUMOR EN MAJESTEIT

In Spanning 11 van december 2005 schrijft Ronald van Raak, dat humor in de vroege socialistische beweging maar zelden werd ingezet als politiek strijdmiddel. Het leek alsof humor taboe was. In maart 2008 liet Sjaak van der Velden al weten dat Janus van Emmenes wel degelijk gebruik maakte van humor. Het maakte de man populair. Nu is het waar dat de “oude beweging”, zoals de vroege socialisten later door de parlementaristische sociaaldemocraten genoemd werden, een uitermate serieuze grondtoon had. Voor deze socialisten vereiste het socialisme een totale levenshervorming met het oog op de toekomstmaatschappij na de revolutie. Vanweg die scherpslijperij durfde de latere communistenleider Louis de Visser zich niet bij deze socialisten aan te sluiten. Hij dronk namelijk wel eens een borrel.

Nu waren de tijden ook serieus: in de jaren 1880 verkeerde Nederland in een crisis, die plaatselijk tot grote werkloosheid leidde. Socialistenvergaderingen werden nauwlettend in de gaten gehouden door de politie en in sommige gemeenten werd de spreker van de avond om het minste gearresteerd. Op allerlei andere terreinen heerste dan ook crisis. In de Hervormde Kerk ontstonden grote spanningen, die zouden leiden tot de verwijdering van de gereformeerden. Onder hun visionaire leider Abraham Kuiper maakten deze gereformeerden zich op om een eigen zuil te stichten. Op politiek terrein bleef het kiesrecht het voorrecht van een kleine, rijke minderheid. Pogingen om het kiesrecht uit te breiden, werden geblokkeerd. Zolang arbeiders niet mochten stemmen, hoefden parlement en regering geen sociale wetgeving te maken. Zodoende kon de overheid zich bij grote werkloosheid heel passief opstellen. Op staatsrechtelijk terrein stond het koningshuis op wankelen toen na 1883 als enige opvolgster voor de oude, grommende koning Willem III het piepjonge

prinsesje Wilhelmina overbleef. Vooral de liberale elites vreesden dat de natie uiteen zou vallen en daarom gingen ze op zoek naar evenementen en symbolen die de eenheid moesten versterken. Het koningschap bood zich haast vanzelf daartoe aan. Halverwege de jaren 1880 ontstonden de eerste plannen om de verjaardag van de koning met een volksfeest te vieren, of beter nog de verjaardag van het prinsesje, want 31 augustus is natuurlijk veel geschikter dan 19 februari. De relatie van de socialisten tot de koning verslechterde, nadat de Sociaal-Democratische Bond in 1884 koninklijke goedkeuring onthouden was. Ook voor de socialisten werd de koning het symbool voor het behoud van de bestaande orde, dus richtten ze hun pijlen meer en meer op koning en koningschap. In 1885 werden bijvoorbeeld in een aantal steden proclamaties aangeplakt, die gedrukt leken op de Landsdrukkerij. In die proclamatie kondigde Willem III “met het oog op de diepe ellende waarin het volk is gedompeld” aan afstand te doen van tractement en troon, de oorlog met

Atjeh te beëindigen en met “een diep gevoel van schaamte” het Nederlandse volk te bedanken voor het onderhoud dat hem en zijn huis zo lang was gegeven. Een van de vermoedelijke aanplakkers, Bart van Ommeren, werd tot een jaar gevangenisstraf veroordeeld. Een jaar later kreeg Domela Nieuwenhuis eveneens om majesteitsschennis een gevangenisstraf van een jaar aan zijn broek. Domela zou uiteindelijk een dikke 7 maanden zitten. Dit feit zette het koningschap in het centrum van de contra-mobilisatie tegen de socialisten. Zowel in Amsterdam als in Rotterdam werd het vergaderlokaal van de socialisten kort en klein geslagen.

Dergelijke gebeurtenissen verhitten de socialistische gemoederen enorm en het was niet voor niets dat de brochure “Uit het leven van Koning Gorilla”, die een kennelijk getrouw

Vergaderlokaal in Rotterdam na een socialistische bijeenkomst

beeld gaf van de toestanden aan het hof, zeer populair werd. Op 16 september 1887 was het prinsjesdag en bij die gelegenheid riep de 22-jarige socialistische zetter Alexander Cohen (1864-1961), de arm omhoog, toen de koets met de koning aan het open raam vlak langs hem kwam: "Leve Domela Nieuwenhuis! Leve 't Socialisme! Weg met Gorilla!". Daarop werd hij door inspecteur J. Aaltsz weggeduwd en later, hoewel hij zich uit de voeten had gemaakt, voor de rechter geleid. Het proces verliep wat vreemd. Cohen

had drie vrouwen als getuigen à décharge meegenomen, waarop de zaak onmiddellijk op verzoek van het Openbaar Ministerie verdaagd werd. Het was niet gebruikelijk vrouwelijke getuigen te hebben. Toen het proces uiteindelijk begon, bleek al gauw dat niet duidelijk was wat Cohen nu precies geroepen had. Was het 'de gekroonde' Gorilla, zoals de inspecteur meende, of 'koning Gorilla' naar iemand die er vlakbij stond, zei of was het simpel 'Gorilla', zoals andere getuigen verklaarden? Rechter Jhr S. Laman Trip nam voor het gemak de

grootste gemene deler: duidelijk was dat Cohen in ieder geval 'Gorilla' had geroepen en omdat hij dit had gedaan met de arm omhoog en juist toen de koning vlakbij was, was het duidelijk dat hij de koning had willen beledigen.

Cohen hield zijn eigen verdedigingsrede, die vervolgens in het socialistisch blad Recht voor Allen werd afgedrukt en een klassieker in het Nederlands socialisme werd. Meer nog dan Van Ommeren en de zijnen werkte Cohen met humor als wapen.

REDE COHEN

"Het bevreemdt me uitermate, bij de alom bekende en beroemde stiptheid der Haagsche politie, waarvan die inspecteur deel uitmaakt, dat van die zijde m'n uitroep verminkt is weergegeven, hetgeen ik allerminst verwachtte van die politie, als zijnde bezijden de waarheid. Waarom toch zijn de woorden "Leve 't Socialisme!" weggelaten en waarom het door mij zonder enig praedicaat gebezigde "Gorilla", gezet het bijvoegelijk naamwoord "gekroonde"? Mijne heeren, ik doe 'n beroep op uw gehoor, om u te overtuigen hoe onwaarschijnlijk alleen reeds ter wille der euphonie, die bijvoeging van 't woordje "gekroonde" voor Gorilla is. [...] Maar edelachtbare heeren, zelfs indien ik (wat ik evenwel pertinent ontken en steeds zal blijven ontkennen en wat ook ten overvloede reeds bleek uit de verklaringen der getuigen à décharge), indien ik werkelijk zoude geroepen hebben "gekroonde" Gorilla, dan nog zoude ik niet strafbaar zijn. Immers, hoe is het mogelijk te veronderstellen dat met Gorilla, Z.M. De koning der Nederlanden bedoeld is? Zoude niet het Openbaar Ministerie hier voor uw achtbaar college als beschuldigde gedaagd moeten zijn omdat 't beweert dat Z.M. Willem III beledigd wordt door het woord "Gorilla"? Is niet de veronderstelling alleen daarvan, reeds majesteitschennis? Maar het Open-

baar Ministerie tracht zelfs geen schijn van poging aan te wenden om het bewijs te leveren dat deze aanklacht zou wettigen! Het is ongerijmd mij van majesteitschennis te beschuldigen, daar waar niet de minste beleedigende bedoeling in m'n uitroep lag opgesloten. Misschien vraagt ge naar 't verband tusschen de woorden van dien uitroep onderling. [...] Gij weet, hoe onlangs den heer Domela Nieuwenhuis verkorting van den duur der hem aangedane kwelling werd verleend, door de bijzondere goedheid van den koning en ofschoon deze laatste gedurende z'n roemrijke, voor ons land zoo vruchtbare regeering, reeds ontzaggelijk veel groote daden tot stand heeft gebracht, te veel om hier op te sommen, toch overtreft deze daad in mijne oogen alle overigen [...]. Deze grootsche daad viel me plotseling in, toen ik den koning aanschouwde en met bliksemsnelheid kwam 't idée in me op, dat den vorst zeker geen naam aangenamer in de ooren zou klinken, dan juist die van den man, die evenals Zijn Majesteit zelf, steeds alles opofferde voor de belangen van 't volk en dan ook waarschijnlijk om die reden, op Zijner Majesteits last uit de gevangenis werd ontslagen, ter gelegenheid van de verjaardag van het lief tallig dochtertje van hare Majesteit, onze beminde koningin. Vandaar m'n uitroep: "Leve

Domela Nieuwenhuis". Wat de tweede uitroep: "leve 't socialisme" betreft, misschien klinkt het u vreemd dat ik dezen bezigde in tegenwoordigheid des konings en toch, niets natuurlijker dan dit. Immers, de koning heeft m.i. bewezen 'n open oog en hart te hebben voor de belangen en behoeften van al de landskinderen niet alleen voor de zonen maar zelfs en vooral voor de dochteren, en in dat opzicht zeer zeker den eernaam van vader verdient, hem door zoo velen in den lande, met recht gegeven. 't Socialisme nu, wil ook niets anders dan de behartiging van de belangen en behoeften van allen, zonder onderscheid. [...]

Nog is het me 'n raadsel, hoe het mogelijk was eenig verband te vinden tusschen Gorilla en Z.M. Willem III, gelijk 't openbaar ministerie zeer oneerbiedig schijnt te doen en wat in mijn brein in de verste verte niet zou kunnen opkomen. Ik zou wel eens willen weten welke overeenkomst er toch bestaat tusschen 't geëerbiedigde hoofd van onzen gezegenden staat en 'n Gorilla. Eilieve, edelachtbare heeren, m'n zoölogische kennis strekt zich waarschijnlijk niet zoover uit als die van het openbaar ministerie, maar toch meen ik me te herinneren dat het apenras zich hoofdzakelijk van het genus homo onderscheidt, doordien de vertegenwoordigers van

dat eerste ras op vier handen lopen. Dit nu zag ik nooit van Willem III..... en 't openbaar ministerie?

Behoort niet de Gorilla thuis in Afrika, het zwarte werelddeel, en ligt niet ons gezegend vaderland, het dierbare plekje grond, waar, volgens het populaire liedje, ieder "vrij en blij" leeft, in Europa? Ik smeeek het O. M. m'n geringe zoölogische en geographische kennis te hulp te komen; ik dorst naar kennis. Zag het ooit 'n Gorilla in een staatsiekoets zitten, met 'n koetsier op de bok die op 'n met goud omzet rood, ja rood kleedje zat? Heeft het

ooit gehoord dat men 'n aap in 'n paleis huisvestte, en dat men 'n paardenstal voor hem bouwde, die honderdduizende guldens kostte, terwijl 't volk omkwam in de bitterste ellende? Deed ooit 'n aap z'n feestelijke intocht in 'n stad waar men dan groote sommen gelds verkwistte voor versieringen – en nog grooter sommen uitgaf aan jenever, om 't verknochte volk kunstmatig te begeisteren en tot alcoholische liefdesbetuigingen te dwingen? Zag het ooit -- doch waartoe meer; 't zal overbodig zijn nog meer bewijzen bij te brengen, om u te

overtuigen (indien ge er ooit aan getwijfeld mocht hebben, wat ik niet denk, dat) 'n Gorilla geen koning en allerminst onze nobele, uitstekende koning kan zijn. Door te beweren dat hij beleedigd zou kunnen zijn door den uitroep: 'Weg met Gorilla!' beleedigt het Openbaar Ministerie zelf onze vorst en van dat oogenblik af heb ik en heeft ieder het recht datzelfde Openbaar Ministerie aan te klagen wegens majesteitsschennis. [...] Het juridisch bewijs mankeert totaal en ook het overtuigend bewijs ontbreekt geheel en al."

DE MORAAAL

Cohen werd niettemin tot een half jaar cel veroordeeld en dat oordeel werd uiteindelijk bekrachtigd door de Hoge Raad. Hij vluchtte naar Parijs en ontliep aanvankelijk zijn straf, maar in 1896 knapte hij deze toch op in de gevangenis aan de Amsterdamse Vaartstraat. Vanaf 1900 zat hij weer in Parijs, alwaar hij als journalist in zijn levensonderhoud voorzag, van anarchist monarchist werd en als jood zelfs een aanhanger van de fascistische en anti-semitische Action Française werd. Tot op zeer hoge leeftijd behield Cohen een enorm levendige geest.

De hele affaire toont hoeveel in het koningschap een recente en gewrongen constructie is om de eenheid van de natie in het bestaande bestel te bevorderen. Niet voor niets wijzen republikeinen erop dat het erfelijk koningschap strijdt met de beginselen der democratie. Het koningshuis wordt ingezet wanneer ondermijning en scheuring dreigen. Het koningschap is echter een zwakke garantie voor de eenheid der natie. Een vorstenhuis is een glazen huis. Zwakbegaafde vorsten, lomperiken, vorsten die ethische normen aan hun laars lappen of huwen met lieden uit politiek dubieuze milieus, ondermijnen de bruikbaarheid van het koningschap voor het nationale project. Processen wegens majesteitsschennis zijn steeds uitingen van crisis en kunnen gevaarlijk worden voor het vorstenhuis. Dergelijke processen leveren voor het koningschap en het bestaande bestel zelden winst op vanwege hun onbenulligheid. Cohen werd veroordeeld omdat hij de koning 'Gorilla' genoemd zou hebben. Zo'n proces zet natuurlijk de deur open voor satire en volksvermaak. De Duitse toneelschrijver en dichter Frank Wedekind overkwam aan het begin van de twintigste eeuw hetzelfde. Zijn lied "der Zoologe von Berlin", waarin hij bezong hoe een zoöloog wegens majesteitsbelediging veroordeeld werd omdat deze de keizer een stier zou hebben genoemd, kon hij daarna met des te meer succes tijdens zijn optredens zingen. Hij eindigde met een andere moraal:

*Deshalb vor Zoologie-Studieren
Hüte sich ein jeder, wenn er jung;
Denn es schlummert in den meisten Tieren
Eine Majestätsbeleidigung.*

(Wees dus voor zoölogie op je hoede
Als studie in je jonge tijd
In menig dier schuilen onvermoede
Beledigingen der Majesteit.
-red.)

Gebruikte bronnen:

Nationaal Archief, Den Haag, 3.03,15,101 arrondissementsrechtbank Den Haag, inv. nr 263, vonnis 936
Recht voor Allen 14/11/1887 Cohen, Alexander, In Opstand (Amsterdam 1976, derde druk) Spoor, Ronald (red.), Alexander Cohen Brieven 1888-1961 (Amsterdam 1997)

DE LANGE TERMIJN

Hans van Heijningen
Algemeen secretaris SP

3 maart gemeenteraadsverkiezingen. In een welvarend en ontwikkeld land als Nederland zijn er helaas maar weinig mensen die de lokale politiek op de voet volgen. Dat maakt dat gemeenteraadsverkiezingen op de meeste plaatsen in ons land vooral een peiling van de nationale politieke voorkeuren zijn. Terwijl gemeenteraadsverkiezingen natuurlijk in de eerste plaats een graadmeter zouden moeten zijn van de waardering van de mensen van het plaatselijk bestuur.

Natuurlijk zijn er plaatsen waar de lokale ontwikkelingen wel een rol van belang spelen bij de gemeenteraadsverkiezingen. In mijn stad Amsterdam kun je bijvoorbeeld maar moeilijk om de bodemloze metropuiten heen, waar alle gevestigde partijen verantwoordelijk voor zijn. En in Nijmegen heeft de PvdA om tamelijk onbegrijpelijke redenen de stekker uit het linkse college getrokken. In dit soort situaties laat op zijn minst een deel van de kiezers op 3 maart zijn stem bepalen door lokale kwesties.

Waarom campagnevoeren als je weet dat de uitslagen van de gemeente-

raadsverkiezingen maar voor een klein deel bepaald worden door de prestaties van partijen en politici in jouw stad of in jouw dorp? Een eerste reden om daar serieus werk van te maken, is dat gemeenteraadsverkiezingen een positief effect hebben op de betrokkenheid van burgers bij lokale kwesties. Een klein deel van de mensen dat gaat stemmen, zal proberen zich een beeld te vormen van de successen en problemen op plaatselijk vlak en zal zich verdiepen in de plannen die de komende jaren op stapel staan. Met die mensen moeten wij de komende weken en maanden in gesprek gaan en hen zien te winnen voor onze voorstellen om de gemeente wat socialer en plezieriger te maken. Een tweede reden om serieus werk te maken van de campagne is het gegeven dat verkiezings-tijd bij uitstek een gunstige periode is om nieuwe leden te maken. Het is bovendien het moment om leden uit te nodigen een steentje bij te dragen aan de campagne en al het werk dat er na de verkiezingen op ons af komt. Want wij blijven erop gericht om mensen ervan te overtuigen dat we zaken kunnen veranderen wanneer we daar met zijn allen de schouders onder zetten. Een derde reden om van de verkiezingscampagne serieus werk te maken is dat we er als partij voor gaan om ook in de gemeenteraad de stem van de SP en van de mensen die wij vertegenwoordigen luid en duidelijk te laten horen. Daarbij zijn we er op steeds meer plaatsen klaar voor om te laten zien dat wij mee kunnen besturen in het belang van de bevolking.

Afdelingen die nog niet zo lang bestaan of de afgelopen jaren weinig hebben laten zien, zijn normaal gesproken niet in staat om bij gemeenteraadsverkiezingen het verschil te maken. Eerst zien, dan geloven is de houding van de meeste

mensen en dat is niet vreemd in een situatie waarin alle partijen het blijde nieuws verkondigen dat de toekomst van jouw gemeente bij hen in goede handen is. Het opbouwen van een band met de bevolking is geen kwestie van grote stappen snel thuis, maar vergt meestal een jarenlange inzet. Elke spraakmakende en succesvolle actie kan en moet ertoe leiden dat we nieuwe leden krijgen, dat er meer mensen actief worden en dat de sympathie voor de SP onder de bevolking toeneemt. Maar de harten en de hoofden van de mensen win je pas als je langere tijd keer op keer bewijst dat de belangen van gewone mensen bij onze partij in goede handen zijn, en dat we daar samen voor opkomen. In Horst aan de Maas is de SP al twintig jaar bezig met het aanpakken van verkeersonveilige situaties, het opzetten van speelgelegenheid voor kinderen, het behoud van een natuur- en recreatiegebied, het stelling nemen tegen de bouw van megastallen en het bieden van steun aan mensen die vermalen dreigen te worden door de bureaucratie. Op die manier is de SP-afdeling in Horst – met actieve leden met heel verschillende achtergronden – onder de mensen geworteld geraakt en is ze dé partij van één op de vijf inwoners geworden. Daar is het niet van 'Ik Horst', 'Jij SP', maar van 'Jij SP', 'Ik SP', 'Wij SP'. Wanneer wij als actieve partijgenoten inzetten op de verkiezingen van maart zonder dat langere-termijnperspectief uit het oog te verliezen, dan zijn we op den duur in staat om in Nederland het verschil te maken. Doe jij mee?